

זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי כוב. 22: סלת
שער שלכת הפקדו מהם לפרבר — על פי דברי הימים
א כו טזיח: עם שער שלכת במסלה ... לפרבר. 25:
פדה לא נפדתה ולא ניתן לה חקשה — על פי ויקרא
יט כ. ובהתאם ללשון הכתוב צ"ל: חקשה.

קפר 7: ואב יחצון ילדיו — אולי מלשון והביאו בניך
בחצון, ישעיה מט כב.

קפה 7: חיל וחומה — צ"ל: חיל, על פי איכה ב ח.
8: טברמון כצר בנו עלי, ביד שפל אנשים ישעי תמנה
— כאשר צר עלי בן הדד בן טברמון, זמנת לי ישועה
על ידי ארבעת המצורעים (מלכים א טו יח, מלכים ב
ו כד, מלכים ב ז ג). 17: הסרגתי — מלשון שריג.
22: לגיל ולהריע בצדיק וגושה — על פי זכריה ט ט.
24: חניכים שבעה נסיכים שמונה — על פי מיכה ה ד:
שבעה רעים ושמונה נסיכי אדם; סוכה נב, ב: מאן ניגהו
שבעה רועים דוד באמצע אדם שת ומתושלח מימינו
אברהם יעקב ומשה בשמאלו ומאן ניגהו שמנה נסיכי
אדם ישי ושאל ושמואל עמוס וצפניה צדקיה ומשיח
ואליהו.

קפו 3: אלף שש מאות ועשרים ריבואות — כמכפלת
 $16,200,000 = 27 \times 600,000$. 5: שארית אי כפתור —
ירמיה מז ד. 6: שנים כהדוש עור ב[מת]בן במו
עלי ומדמינה — על פי ישעיה כה י: כהדוש מתבן במו
מדמינה; משלי כו כב: אם תכתוש את האויל במכתש
בתוך הריפות בעלי. עור — מוץ. 7: תילוע אדמת
גיבוריהו — על פי נחום ב ד: אנשי חיל מתלעים. 9:
ושוטריו שבעים תשעה אלף, מאתים נחסר — כלומר
78,800 שופטים ושוטרים שנתן אותם משה ראשים על
העם, ושמונה לפי המקורות שלפנינו הם 78,600. השוה
מכילתא יתרו, תרוביץ רבין, 199: נמצאו כל שרי ישי-
ראל שבע רבוא ושמונה אלפים ושש מאות; סנהדרין
יח, א: תנו רבנן ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות
שרי חמשים ושרי עשרות שרי אלפים שש מאות שרי
מאות ששת אלפים שרי חמשים שנים עשר אלף שרי
עשרות ששת רבוא נמצאו דייני ישראל שבעת רבוא
ושמונת אלפים ושש מאות. 12: לא מנהל ולא
מחזיק — על פי ישעיה נא יח: אין מנהל לה מכל בני
ילדה ואין מחזיק בידה. 13: כתורן על ראש הר ...
[גותרה] — על פי ישעיה ל יז: עד אם נותרתם כתרן
על ראש ההר.

קפו 1: לטוב — משה, שכתוב עליו, שמות ב ב: ות-
רא אתו כי טוב הוא. לאוגרינו מכל ארקות — לקב-

ובסערה. השוה איוב לח א. חרך — ארבות השמים
(שיר השירים ב ט). וצ"ל: שקפפה. 5: עוצי — איוב
שהיה מאריך עוץ. 8: דלתות קדמה וימה חקקשר —
על פי איוב לח ז: ויסך בדלתים ים. וצ"ל: חקקשר,
כמו באיוב לח לא: התקשר מעדנות כימה. ועתרם
תתמור — ותמרות עשנם תעלה. על פי איוב לח ט:
בשומי ענן לבושו וערפל חתלתו; יחזקאל ח יא: ועתר
ענן הקטרת עלה. 9: הגם מרחבי ארץ תבין — על
פי איוב לח יח. 10: ומספר ימך אף הרתך — על
פי איוב לח כא: ידעת כי אז תולד ומספר ימך רבים.
12-14: זרם מקפהו לשלושים תוארתו לשבעה ניתנה/
חריטת מחוטבת אם נטיע, עד ארבעים בו הומתנה/
טפרת משערו גם אכריו לשמונים ומאת חותנה (!) —
במקום, „לשלושים“ צ"ל: לשלושה, ויש לנו כאן סדרת
מספרים עולה: שלשה, שבעה, ארבעים, מאה ושמונים.
על פי ברכות ס, א: שלשה ימים הראשונים יבקש אדם
רחמים שלא יסריח משלשה ועד ארבעים יבקש רחמים
שיחא זכר ... משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים
שלא יהא נפל. במקום „חותנה“ שבאה בלי נקוד אולי
צ"ל: הותקה = הִתְקַהּ, מלשון וכי יִתְקַן מים על זרע,
ויקרא יא לח. 13: מחוטבת אם נטיע — בת או בן.
על פי תהלים קמד יב: בנינו כנטיעים ... בגותינו
כוזיות מחטבות תבנית היכל. 14: טפרת משערו —
צפרניו ושערו. השוה תוספתא שבת טו ז: איוהו בן
שמנה כל שלא יצאו לו חדשיו ר' יוסי אומר סימניו
ניכרין בו שערו וציפרניו שלא גמרו. וכעין זה בבלי
יבמות פ, ב. לשמונים ומאת — היינו ששה חדשים.
16: ידי תאחזנה מפתחות ארבע פעולות — על פי תנ-
חומא בובר וירא לה: ארבע מפתחות הן, מפתח של
כלכלה, ומפתח של מטר, ומפתח של קברות, ומפתח
של עקרות. ועין בהערת בובר שם. 17: כרת טרף
כל חיה — על פי איוב לח לט: התצוד ללביא טרף
וחית כפירים תמלא. ומטרות חשר — מלשון חשרת
מים, שמואל ב כב יב. והשוה לעיל פח, צא: מי מנו-
חות חשור; צד, רמה: גשם חשור; קצט 17: השמים
החשיר ברכות. תדלחנה — עין לעיל פח, עה ובהערת
המחבר שם. 18: שאול ועוצר רחם — משלי ל טז.
בשר כמקלחת — על פי מיכה ג ג: ופרשו כאשר בסיר
וכבשר בתוך קלחת. 20: מטרם אצרם במו בטן הק-
דשתי מהם כל גבר — על פי ירמיה א ה. 21: נכים
גזורו מרחם, תעו מני לקחת סבר — על פי תהלים לה
טו: נאספו עלי נכים. תרגום: רשיעיא; תהלים נח ד:

צנו מכל הארצות. 2: שדמותו — גפנינו, 5: מעני
 פות — עצים מרובי ענפים. 10: הוכל יכלך לבר מאוי
 מה ומזמון עמך לא תבצר — על פי איוב לב ב: ידעת
 כי כל הוכל ולא יבצר ממך מזמנה. 12: אביס — צנור,
 מלשון האביס שבמרחץ, מקואות וכו'. 13: מלשון
 ושבעה מוצקות לגרות, זכריה ד ב. בוצינו שלוש
 ושלוש נגד החוך לחבר — השנה ספרי בהעלותך נט:
 אל מול פני המנורה יאירו שיהיו נרות מרבילים את
 המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח
 ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע נמצאו כולם מקבצין
 ליום את האמצעי. 13: נאים דועי להעל יודבר — דבר
 יו לישנה: יודבר יו אל משה לאמר דבר אר אהרן
 ואשרת אריו בהעלתך את הנרות וגו'. במדבר ח אב:
 16: 14: גוזלי כהון עמוס כדי שכן כטניורות, דלוג על
 כבש לצקתם בצניורות... ויעש האגו יביר השם סאים
 מקשה/ ופרטן מאה ועשרים לוג — השנה ככת ה ב:
 ומנורות של זהב היו שם... וארבע סולמות... וארבעה
 ילדים מפרחי כהונה ובדיהם כדים של שמן של מאה
 ועשרים לוג שכן מילין לכל ספל וספל: והשנה סוכה
 נב. ב. גוזלי כהון — פרחי כהונה.
 קפח 14: בני חסד — ראה לעיל בהערות החבר לעי
 מוד קנח חרון ה. 14: באוכן כניו הדאים — על פי
 שיר השירים ז ב.
 קפח 15: תוהר רבי מצדיקים מזהר רקיע ועבאים —
 על פי דניאל יב ג. 17: שפנו — צלל שפנו. לשון
 נסתר, בהתאם להמשך: וכנפי אישיו עלינו ושלך. 17:
 מרתים — בבל, ירכיה ז כא. 18: השירינו ככפלי
 מאתים — מלת "ככפלי" באה בלי ידוע, ואולי על
 ככפלי. 15: לאפרתי — לדוד וישראל א יז יב.
 קא 5: גזיתי מיטטר שבעים נגתה, אספה לי —
 אגרת: אספה לי שבעים ונגי העם וישראל וישראלים
 כלטכת הגזית. על פי במדבר יא טז. 16: ופצתה
 שלח לך — ע"פ סוטה לד ב: שלח לך אנשים ארץ
 לקיש שלח לך מדעתך. 17: הן כשבייתם היו מפעלי
 מספרן/ ופסי וגחבי הפיסו החביאו משפרן — על פי
 סוטה לד: מרגלים על שם מעשיהם נקראו... נחבי בן
 ופסי נחבי שהחביא דבריו של הקב"ה ופסי הפיסע על
 מדותיו של הקב"ה. 18: פארן — כניו לישמעאל (ברא)
 שית כא כא. שכן פרא על פני כל אחי — על פי
 בראשית טז יב. איתן — אברהם, ולענין כלו השנה
 בראשית רבה כה ט ובענין זה סב הו על פני כל אחי
 ישכון, הכא את אשר ישכון והתם כתיב ופרי אלא לך

זמן שהיה אברהם אבינו קיים ישכון, וכשמת אברהם
 נפל. עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכון, כיון שפי
 שט ידו בבית המקדש נפל וכו'. 11: זבת צוף מפגים
 בחלב צאן פתור/ המושיה עד הרסוליו בדבש פרה
 בתור — ע"פ כתובות דא. בן רמי בן יחזקאל איחלע
 לבני ברק חוננו להנחו עיני דקאכלן תותי תאצי וכו'
 נטיף דובשא מתאצי וחלבא טייף ענייהו וציערם בחדי
 חדדי אמר היינו זבת חלב ודבש א"ר יעקב בן דוסתאי
 מלוד לאינו ג' מילין פ"א קדמתי בנטף והלכתי עד
 קרסולי בדבש של תאנים. 11: טרשיה אשכולותם
 כעדרי צאן מיישובה — על פי כתובות דא. א"ר יוחנן
 יעב ב"ר איחלע לגבאי חוננו להנחו הטופי דתני לייני
 כי עיגלי אמר עגלים בין הגפנים א"ר קטופי נינהו...
 השנה איקדע ר' חייא לתת חוננו דהו קרימי כעני
 אמר עזים בין הגפנים... והניש בטרשים. ידקות סלי
 היה שמים עשרה מעלות עליו בה — ע"פ כתובות דא. בן
 אמר ר"ש בן תחליפא יקח של כיום הניה לני אבא
 והנינו עולים ויורדים בו בסולם. 15: ככליות הטף,
 וישעורה כנלעו אגונה/ לטביע פיו/ עדש — על פי
 ספרא ראש בחסות/ ויטעין זה העניו כג. 16: מעשה
 בימי שבעון בן ששה... שנעשו הטוב ככליות וישעורים
 כגרעני ויתם יעדישם כדנרי זהב, ורואים מזה שצ"ל:
 בגל צין, לטביע פיו. 17: וארבעים טאה דיטונה —
 על פי סוטה דא. א"ר יואל לכם מתוך הירדן... שמים
 עשרה אבנים... וישעורים כל אחת ואחת שחילה באר
 בעים טאה... טאה טאה מחשב לאכילי... שטנה
 נטאו אטביל אחד נטא רבין.

קא 16: חרם לאטתה — את חלונם כסית. בן טוי
 ביד — את המרגלים ששחה יהושע. טובה — משה,
 18: פי בלעדיר הובילי ושת עד יעלים נחיתי — על פי
 תהלים ט ז. יעלב — אדם ובראשית דו ה. 19:
 גמר רית פחית — השיה לעיל עני יבא 11 ופיה
 גמר ובהערות שם. בשפל חיל המנהג — השנה
 תהלת יב ד: בשפל חיל המנהג. 20: עשן צין וחומץ
 יין — על פי משלי י כה: בחמץ לשנים וכעשן לעינים
 בן העצל לשלח. לשלוחי ישימין — למרגלים ששי
 לח משה (במדבר יג ג). ולענין כלו השנה תנחומא
 שלח ד: שלח לך אנשים ושהים בחומץ לשנים וכעשן
 לעינים בן העצל לשלוחי. וראת עיד בסמור בהערתני
 לשירה 14. 15: פיסגי — לשון פסית ופיץ בנטר
 עית. מלשון אויב ישיב בן שלשה חלמים... פסגי ולא
 אדני פירא יא ט. כל פסגי כל — תהלים קיט חכד

בקר 16.4.65, 7
צדק ססס תשכ"ה

צב"ן - צורה

בעריכת ז. סתור

ד"ר דב ירדן

עוזנו צור משגבנו

פירוט לה' יצחק אבן-גיא, תחת-הכותרת 'האשונה'

בעד יוצרי" לפיטננו (מרקוס, סיני
נ"ן, ל"ה): צור סודו לא נודע ואין
מתבונן מקומו, אך אישילב ובן-מדע
עלידי השכל חכמו; ובפיוט, "יה
בצר הרחיבה" (שם, ל"ח): יקר
נראה בשכלך ולא בעיניך.
11-12. קרב אצלו עבדו, חבלו
המעט, כי לא מרבנו — האל קרב
אליו את ישראל עבדו וחבל נחלתו
המעט, שכן לא מהיוחנו רבים בחר
בנו, ככתוב: בך בחר יי אלהיך
להיות לו לעם סגולה... לא מרבכם
מכל העמים חשק יי בכם ויבחר בכם
כי אתם המעט מכל העמים (דברים
ז', ר"ז). עבדו — על-פי דברי
הרמב"ם א', ט"ו, י"ג: זרע ישראל
עבדו, חבלו — על-פי דברים ל"ב,
ט': כי חלק יי עמו, יעקב חבל
נחלתו.
14. גאון צר המס וישו למרמס —
האל המס את גאונו וגאונו של
האויב ועשתו למרמס.
15. יום על עמס על גבנו — ביום
שבו עמס האויב על כבד על גבנו.
17. יום יד רמה — ביום שבו רמה
ידו של הצר. על-פי דברים ל"ב,
כ"ז: פן ינכרו צרימו, פן יאמרו:
ידנו רמה.
17-18. חץ בו רמה אלי — ירה
בז האל חץ. על-פי תהלים ס"ד, ח':
ויוורם אלהים חץ. רמה — הראשון
משרש רום, השני משרש רמה,
מלשון "רומה קשת" (ירמיה ד',
כ"ט), ותוא לשון נופל על לשון.
דמה ציץ עשבנו — עד שנעשה דומה
לציץ עשב נובל. על-פי ישעיה כ"ח,
א': וציץ נובל צבי תפארתו; מלכים
ב', ר"ט, כ"ן, ישעיה ל"ז, כ"ז:
ויושביו קצרי יד, תתו וי(בוש),
היו עשב שדה; ערוביו נ"ד: בני
האדם דומים לעשבי השדה, הללו
נוצצין והללו נובליו.
20. את צור חרבו הביא בלבנו —
על-פי תהלים פ"ט, מ"ד: אף תשיב
צור חרבו; תהלים ל"ז, ט"ו: חרבם
תבוא בלבם.
21. ולמול רכבו הוא רכבנו —
על-פי תהלים כ', ח': אלה ברכב
ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי
אלהינו נזכיר.

צור משגבנו	עזנו
נגלה באזני	ימי ושני
בקרבנו	כי יש אדני
צור משגבנו	עזנו
הוד לא ימעד	צפה לעד
אשגבנו	בלב, לא בעד
צור משגבנו	עזנו
ידו אחזו	חביון עז
תוך לבנו	ושכל גזו
צור משגבנו	עזנו
עבדו, חבלו	קרב אצלו
מרבנו	המעט, כי לא
צור משגבנו	עזנו
וישו למרמס	גאון צר המס
על גבנו	יום על עמס
צור משגבנו	עזנו
חץ בו רמה	יום יד רמה
ציץ עשבנו	אלי דמה
צור משגבנו	עזנו
הביא בלבנו	את צור חרבו
הוא רכבנו	ולמול רכבו
צור משגבנו	עזנו
צאן, צר תיקר	תחיש בקר
שית ערבנו	וכאור בקר
צור משגבנו	עזנו

צור
קרתים
מיוקרים

Lor
55719
426

ה כת: יצחק
האלן משגבנו
צדק האשונה
האלן משגבנו
האלן משגבנו

דב' יצחק בן-גיאט הוא אחד מן ראשוני הפיסינים בספרד. נולד בלסיסה בשנת 4798 ומת בקורדובה בשנת 4849. חיבר פיזיקס למאות, שרבים מהם עוד לא נדפסו. מגניו אלגנט, אולם לא תמיד בהיר כל צרכו.

הפיזיקס "עזונו צור משגבנו" מתפרסם כאן על-פי שלש כתב-ידים: קטע מן הגנזיה מאוסף מוצרי, סימן P22, וכתב-יד בריטיש מוזיאום סימן Or. 5557G, דף 47, שניהם על-פי יליומים השומרים בספריה הלאומית והאוניברסיטת, האוניברסיטה ה"עברית, ירושלים". הפיזיקאי אינו נזכר ב"אוצר השירה הפיזיק" לדהיון.

השם יצחק גיאט יוצא באקרוס"יכון מראשי המחרוזות.

הערות וביאורים

תפלת, המאיר לארץ: אדון עזנו
צור משכבנו.
2. ימי רשני — מימים ושנים;
שוכבר הימים. והלשון על-פי
בראשית א' י"ד: וימים ושנים;
ישעיה לב' י': ימים על שנה.
נגלה באזני — ישעת כ"ב י"ד.
3. כי יש אדני בקרבנו — על-
פי שמות י"ז, ד': היש יי בקרבנו.
4. צפה לעד הוד לא ימעד — אתה
התמיד, ראה את הוד האל שלא יסור
לעולם.
5. בלב, לא בעץ אשכנז — דרך
הלב, בעיני הרוח (צפה), ולא דרך
אשכנז, בעיני הבשר.
6. חסדו עז ידו אחוז — את סוד
גדלו אחוז וכסות האל בידו. על-פי
חבקוק ג' ד': ושם חסדו עזו.
7. וישראל גזנו חסד לבנו — ורק
באמצעות חסדו יכול האדם לרשית
את גדל האל. השוה בפיס יום.

23. תחיש בקר צאן — הפיטן
מסים בתפלה לאל: מהר נא האל
לבקר ולפקד את צאנו, את ישראל.
עלפי יחזקאל ל"ד, "יאמ"ב: כי
כה אמר אדני יי הניני אני ודושיתי
נת צאני ובקרתים, כבקרת רועה
עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפר
שות כן אבקר את צאני והצלתי
אתהם מכל המקומות אשר נפצו
שם. צר תקצר — אולי—את הירח
תאיר באור יקרות עלפי שיה' ח'
ל: צר ואור חשך בערפיה; אכן
עזא: שר אוננים... הירח והשמש;
איוב ל"א כ"ו: אם אראה אור כי
יהל ירחי חלודך.

24. יאכור בקר שית ערבנו —
עלפי שמואל ב'; כ"ג, ח': ויאכור
בקר ירח שמש; וכרתי ח' ח':
ותיה ביום ההוא לא היה אור יקרות
וקפאון... והיה לעת ערב יהיה אור.
השווה יאז, או ב' נסים, הגדה של
פסח: תאיר באור גוש השבת של

פיוט בלתי נודע לרבי שמואל הנגיד

מאת
דב ירדן

בזה מתפרסם פיוט בלתי נודע לרבי שמואל הנגיד, שהתחלתו "הודו בחטא סתר והשיבו גזלת נענה", על פי צלום דף מן הגניזה מאוסף טילור-שכטר שבספריית האוניברסיטה של קמברידג', סימן T. S. N. S. 108/41, ששלח לי בטובו ד"ר נחמיה אלוני. הדף אכול בקצותיו ומחורר באמצעו וכמה מלים ממנו נזוקו. בכל עמוד 20 שורות. עמוד א מכיל את הפיוט "ידידך מאמש חין ותפלת סדרו" לרבי יהודה הלוי (מן "נשא את ראשו" במחרות השניה), המסתיים בשורה הרביעית שבעמוד ב. בשורה החמישית כתוב: "אל מלך" אחרת לשמואל הנגיד ז"ל, ומיד לאחר זה מתחיל הפיוט "הודו בחטא סתר", התופס 15 שורות. אין לדעת אם לפנינו הפיוט בשלמותו או שהיה לו המשך בדף נוסף. בעלותו של רבי שמואל הנגיד (בן יוסף הלוי אבן גריליה) על הפיוט מוכחת לא רק על פי עדות הכתובת, אלא גם על פי הסגנון, וכן על פי השמוש הנדיר במלת "צורד" (בית 4) במשמעות אבן, שמוש המצוי בשירת הנגיד עוד 13 פעמים.

הפיוט הוא כפי הנראה סליחה לנעילה, כפיוט "ידידך מאמש" הקודם לו, כפי שמוכח מתכנו. המלים "אל מלך" שלפני הכתובת רומזות כידוע לפתיחה ל"ג מדות "אל מלך יושב על כסא רחמים", הנאמרות בסליחות.

חשיבותו של הפיוט החדש היא בכך שהוא תורם תרומה נוספת לשירי הקודש המעטים ששרדו מאת הנגיד. יתר על כן, פיוט זה מהנה דוגמה ראשונה לשיר קודש שבעלותו של הנגיד עליו אינה מוטלת בספק והמופיע בתוך מחזור תפלות ממש. הפיוט בא בכתב היד בלי נקוד. כאן נתן בנקוד, אבל נשמר הכתיב של כתב היד.

אחרת לשמואל הנגיד ז"ל

הודו בחטא סתר ונע	שיבו גזלת נענה
כי יש לאל משקר בקל	תדר וצל קל מענה

1. בחטא סתר — בחטא שנעשה בסתר.
גזלת נענה — גולה שגולתם מאת העני.
השוה תפלת אתה נותן בתפלת נעילה: אתה נותן יד לפושעים... להתודות לפניך על כל עונותינו למען נחלל מעשך ירינו.
2. משמר — שומרים. מענה — דבור פה.
על פי ירמיה כג, כד: אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו; תהלים קמא, ג: שיתה יי שמרה לפי נצרה על דל שפהי.

[2] פיוט בלתי נודע לרבי שמואל הנגיד שיט

אלי, אני נבקל ומת-
דינה, ביום יזעק צרור
כגז ואגור מסגני
מקיר וכפס יענה

פזמ: הודו בחטא סתר וג' 5

צמא אני אל חסדך
נרא אני מסחךך
אנא רונה לי גמול
אנא קאב עלי חמול
אם קם עוני גגךך
אלי, לשועת עבדך.
שנע אני מפיל למול
לא לעונותיו פנה

פזמ. הודו בחטא וג' 10

לבי ורה כל מאנה
[קנה] לאל, לו גאנה
כי אין גגון סרנך קצט
אל אל, שחקים יתנה
וקבל קלך נפש קצט
תאות, וסות שפל יצט
תה[ת] לה נאנה
[נפש נאנה]

[פזמ.] הודו בחטא סתר וג' 15

4. צרור — אבן.

וכפס יענה — וקורות ביתו של אדם יעידו עליו.

על פי תענית יא: ושמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו שנאמר (חבקוק ב, יא): כי אבן מקיר תזעק וכפס מעץ יענה.

6. רויה לי גמול — השקני לרויה מכוס חסדך.

7. כאב עלי חמול — על פי תהלים קג, יג: כרחם אב על בנים רחם יי על יראיו.

8. אם קם עוני נגדך לקסרג עלי הרי אני משוע ומפיל תחנה למולך.

על פי ירמיה יד, ז: אם עונינו ענו בנו יי עשה למען שמך; דניאל ט, כ: ומפיל תחנתי לפני יי אלהי.

למול — על פי דברים א, א: מול סוף; נחמיה יב, לח: והתורה השנית ההולכת למואל.

9. על פי דברים ט, כו: אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו.

11. ורה — השלך.

הלך נפש — תאות נפש, תאוה. על פי קהלת ו, ט: טוב מראה עינים מהלך נפש; קהלת יא, ט: והלך בדרכי לבך.

12. וסות שפל יצט — ולבש בגד שפלות וענוה. על פי ישעיה סא, י: מעיל צדקה יעטני.

13. ונפש נענה — ישעיה נח, י.

יגון מריך — היגון על עונותיו.

14. תהלה נאנה — על פי תהלים קמו, א: הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאנה תהלה;

תהלים צג, ה: לביתך נאנה קדש.

דב ירדן

המלה צָרוֹר בשירת ר' שמואל הנגיד

לשם העצם צָרוֹר שני מובנים מקובלים: (1) דבר צָרוֹר וקשור; (2) אבן קטנה, שבר אבן. רק במקומות מועטים משתמש הנגיד בשם העצם צָרוֹר במובן הראשון. ברוב המקומות בא צָרוֹר בשירת הנגיד בשימוש שאינו מתבאר יפה לא במובן הראשון ולא במובן השני.

הרי כל המקומות הללו¹:

1. ונס יחשב כל עץ — יבקש להרגתו, ועל כל צָרוֹר — חרב, זרועו מגדעת (דיואן א, 86).
2. נחשבו שם כלי קרב איש — כאין, ואבניו — כמץ, וכקש צָרוֹריו (דיואן א, 109).
3. ואֶשְׁחַק את צָרוֹר אפו בשיח כמו נוזל אשר דולח שאבו (דיואן ב, 46).
4. ואחר יציאתי להוות נתתני ומקור למקרתי וכצָרוֹר לצרותי (דיואן ג, 37; בן קהלת קלו, 55).
5. בכל לב אהבי לך ולבך כמו צָרוֹר (דיואן ג, 113).
6. אני סוכר יאורי בצָרוֹרוֹת ובא שטף וגבר על צָרוֹרִים (בן משלי קפ).

---

1. המובאות מן הדיואן הובאו על פי מהדורת הברמן; מבן משלי ובן קהלת — על פי מהדורת אברמסון.

7. דרך נכוחה כגבעת צרורים גבהה, ושחה ללבות
 כשרים; ונתיב חטאה כקערת בשרים עֲדָנָה, ונחה ללבות
 צרורים (בן משלי שנא).
 8. צרור יכאיב בנפלו אך כאבו למגיע צרורות בסלעים
 (בן משלי תתר).
 9. כצרור אשר נגלל השב אלי גולל (בן משלי תתרכ).
 10. ושנא־לבבך על פי חדוד צרור הלינה (בן קהלת
 קצג).
 11. אלי, אני נבהל ומתרגז ואגור מפני דינך, ביום
 יזעק צרור מקיר וכפיס יענה (הודו בחטא סתר, פיוט בלתי
 נודע לרבי שמואל הנגיד, סיני כרך נו, תשכ"ה, עמ' שיט).
 המובאה האחרונה יכולה לשמש מפתח להבנת שימוש
 של הנגיד במלת צרור. מובאה זאת מיוסדת על הכתוב: כי
 אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה (חבקוק ב, יא). ההקבלה
 לכתוב הזה מראה שבמובאה הזאת צרור הוא אבן, אבן
 סתם, לאו דווקא אבן קטנה.²
 מובן זה מפרש גם את המובאה 4: וכצרור לצרותי =
 וכאבן לצרותי. וכאן אבן גדולה, אבן נגף או אבן מעמסה,
 מתאימה יותר מאשר אבן קטנה.
 המובן "אבן, אבן גדולה" מפרש יפה גם את

---

2. רבי יונה אבן ג'נאח, בן דורו של הנגיד, כותב: כצרור אבן
 במרגמה (משלי כו ח), ולא יפל צרר ארץ (עמוס ט ט), עד אשר לא
 ימצא שם גם צרור (ש"ב יז יג) פרושו אבן, וכן אמר בו התרגום אכנא
 (ספר השרשים, צרר).

המובאה 9: כצורך אשר נגלל השב אלי גולל. מובאה זו מיוסדת על לשון הכתוב: גולל אבן אליו תשוב (משלי כו, כז). בכתוב זה אבן היא כנראה אבן גדולה דווקא. כפירוש האחר המובא בדברי אבן עזרא: "פ"א גולל כמו וגללו את האבן כלומר וגולל אבן גדול סביב תשוב אליו".

כחידה עומדת מלת צורך במובאה 3. אולם אין ספק, שגם בה פירוש צורך הוא אבן גדולה. המשורר מתכוון כאן למעשה רבי עקיבא, שהאגדה מספרת עליו: "מה היה תחלתו של רבי עקיבא? ... פעם אחת היה עומד על פי הבאר, אמר: מי חקק אבן זו? אמרו: לא המים שתדיר-נופלים עליה בכל יום? אמרו לו: עקיבא! אי אתה קורא (איוב יד יט): אבנים שחקו מים?" (אבות דרבי נתן ו). על פי זה כוונת הדברים היא: ואטחן את אבן כעסו (כלומר: את כעסו הקשה כאבן) בדיבור; כלומר: אפייט וארצה אותו בדיבור רך, שיעשה עליו רושם, כמו שהמים ששאב הדולה חוקקים ועושים רושם וסימן באבן שעל פי הבאר.

גם בכל שאר המובאות המובן "אבן" או "אבן גדולה" הוא פשוטם של הדברים. הרי פירושי המובאות הללו:

1. הבורח מפחד האויב חושב כל עץ מזדקר לאדם המבקש להרגהו, ועל כל אבן גדולה ומזדקרת הוא חושב שהיא חרב העומדת לגדוע את זרועו.

2. בבית שלפני כן נאמר: "שלחו בו בני קשתות ואבני יד ולהב חנית וכידון בשוריו (= בחומותיו)". לפי זה מדובר גם בבית שלנו על אבני בליסטראות; ופירושו: אבל כלי הקרב של כל איש ואיש נחשבו כאין, ואבני היד נחשבו

כמוֹץ, והצורִים, אבני המרגמה הגדולות (מלשון: צרור
אבן במרגמה, משלי כו, ח) נחשבו כקש.

5. אהבי נתונים לך בכל לב, אבל לבך קשה כאבן. מלשון:
והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזקאל יא,
יט, וכעין זה שם לו, כו). השווה דיואן ב, 77: והפכו לי
לבנים (כן צריך לומר, כמו בנוסח ששון, ולא: לבנות) לב לבנות
אהבוני לאבן או לבנה. כלומר: והפכו לי חוטי השער הלבנים
את לב הלבנות (היפות) שאהבוני לקשה כאבן או לבנה. וכבר
פירש כן ד"ר משה זיידל: "ולבך — אבל לבך וכו', צרור —
אבן, או מל' צרור המור — כלומר צרור ומסוגר" (סיני כרך
נא, תשכ"ב, עמוד שיו).

6. אני סוכר את יאורי באבנים גדולות, וכבודות,
שיוכלו לעמוד בפני זרמי המים, אבל בא השטף וגבר על
האבנים הגדולות.

7. כבר הצעתי (ב"ספר זיידל", תשכ"ב, עמודים 388—
389) לקרוא בבית הראשון בשרים במקום פשרים (וכן
במהדורת ששון, עמוד קנא: בשרים) ובבית השני צרורים
במקום צרורים. ויש כאן ניגוד: "לבנות בשרים" כנגד "לבנות
צרורים", שפירושה "לבנות אבנים", על פי הכתוב: והסרתי
לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזקאל יא, יט; וכעין
זה שם לו, כו). פירוש שני הבתים הוא אפוא: דרך האמת
גבוהה כגבעת אבנים. אבל נמוכה ללבנות בשרים, לאנשים
צדיקים הטורחים ועוברים בה; ודרך החטא ערבה כקערת
בשר וקלה ללבנות אבנים, לאנשים רשעים. לענין השווה בן-
משלי שמו: "דלתי פריצות אין בריח עליהם, פריץ יבואמו

בנחת, ולמבוא צדק בריח יש ומנעול, ויטרח ישר להעבירם
בצדקו, ובא בו³; וכן דיואן ב, 42: „הלא תדע פעלת אל אשר
שת אלי טובה ואל רעה נתיבה, ורוצה לאחוז דרך אלי טוב
ורע — ימצא נתיבתו רחבה, ודרך כל אשר היטיב — רחוקה
וקשה, ואשר הרע — קרובה, אבל סוף הקרובה — ראש
פתנים, ואחרת — מתוקה וערבה“.

8. המשך הדברים הוא: ומקצת רע — עלי מרע, ורבו —
עלי יועץ ברעה למרעים. וכפירוש אברמסון: גדול היועץ
להרע מהעושה. לפי זה יתפרש הבית הראשון כך: אבן נופלת
מכאיבה בנפלה למי שהיא פוגעת בו, אבל עמל וכאב גדול
יותר הוא לזורק את האבנים מבין הסלעים.

10. הלן⁴ שגוא לבבך על חדודי אבנים. על פי הכתוב:
תחתיו חדודי חרש (איוב מא, כב).

סיכומם של דברים: שם-העצם צרור משמש בשירת הנגיד
על הרוב במובן אבן גדולה, לעתים במובן אבן סתם,
ולעולם לא במובן „אבן קטנה“.

---

3 מלשון: לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר (ויקרא יט, יג),

לא תלין נבלתו על העץ (דברים כא, כג), שאולי הביוגם הנגיד כפעלים
בבניין הפעיל. וצריך לנקד כאן: הליגה, ולא: הליגה, כפי שנדפס
בטעות.

דב ירדן

תקון נאה בשיר של רבי שמואל הנגיד

בין שירי הטבע של רבי שמואל הנגיד נמצא השיר הקטן והיפה הזה:

אצפה¹ אלי שחק וכוכביו
ואבין בלבי כי יצירתם
ראו את שמי שחק כמו קבה²
וסהר וכוכביו כמו רוזה
כאלו לבנה בין נשיאי צב³
וענן כצלמה על פני גנה
וצב טל כמו נצרה תנצר מן
נהיתה⁴ 10 כשפורה וסבאיה⁵
ואישים⁶ 12 בתוך ארץ במלחמה⁷
ושוכנים⁸ 15 כמו תיה⁹ 16 אשר נסתה
וכלם ינוסון מחמת מות¹⁰ 18
וסופם להדמות לצלחת

ואביט בארץ את רמשיה¹¹
יצירה מחכמה במעשיה¹²
תפורים בלולאות קרסיה¹³
תשלח ביד¹⁴ 5 אחו כבשיה¹⁵
ספינה מהלכת בנסיה¹⁶ 7
תהלך ותשקה את הדסיה¹⁷ 8
שערה עלי ארץ רסיסיה¹⁸ 9
נחלים ונוזליהם עסיסיה¹⁹
יריצם מזון פיהם כסוסיה²⁰ 14
ללינה ונצרותם אבוסיה²¹ 17
כיונה אשר הנץ יניסיה²²
אשר שברו כתות²³ 19 חרשיה

רק לשנות אות אחת, מם סופית במקום הא, לא רק מסלק את הקשי הנוכח, אלא גם משכלל את התמונה, בהוסיפו אליה את אחד מאיתני הטבע שהיו חסרים בה — הים! הקשר בין חלקי התאור נעשה מעתה הגיוני יותר. בבתים 1—2 כלל המשורר את עקר תכנו של השיר, שהוא: התבוננות בשמים ובארץ, כלומר בטבע כלו, כדי ללמד מהם על גדולת הבורא. אחרי הכלל בא הפרוט: השמים, הסהר והכוכבים (בתים 3—4). הוא חוזר אל הסהר ("לבנה") בבית 5 כדי לעבר מן הלבנה, הנכסית וגלית חליפות על ידי העננים, אל העננים המורידים גשם (בתים 6—7). הגשם יורד משמים ארצה ומי הגשמים נקיים ונופלים אל הים, משום כך דומה הים לשכורה, שאמנם אין היא שותה יין אלא "סבאיה נחלים ונוזליהם עסיסיה" — מליצה המושפעת מן הכתוב בקהלת א, ז: כל הנחלים הולכים אל הים (ונקט המשורר לשון נקבה "כשכורה" במקום "כשכור" לצורך המשקל ועל דרך "כנערה" בבית 9 ו"כעלמה" בבית 8. וכן הוא כותב: ותשתה כוס ישועות כל נזירה, בשיר "אלוה עז", בית 140, ונקט "נזירה" במקום "נזיר" לצורך המשקל והחרוז, אף כי לפי הענין מתאים יותר "נזיר", שכן לא שמענו על אשה נזירה. מן הים הוא עובר ליבשה, לארץ וליושביה (בתים 9—12) ומסיים במוסר השכל על אפסות האדם, המשמש כאנטיזה לרעיון העקרי שבשיר, שהוא: גדלות הבורא.

1 אביט. 2 אני מסתכל ביצורים הגדולים ככוכבים שבשמים וביצורים הקטנים כרמשים שבארץ ומכלם אני לומד את גדולת הבורא. 3 אהל. 4 וכן הכוכבים נראים כקרסים בלולאות. 5 במקום. 6 העבים הנשאים ברוח. 7 במפי רשיה. 8 פרחיה. 9 נטפי הטל שמלאו את קדצותיה. 10 כן במהדורת הברמן, ובמהדורת ששון: והיה. על מלה זו יבוא הדיון להלן. 11 ומשקיה. 12 והאנשים. 13 במלחמת הקיום. 14 כסוסים שבארץ. 15 ודרי הארץ. 16 מחנה צבא (על פי שמואל ב כג יג: וחית פלשתים, שלעמיתו בדברי הימים א יא טו: ומחנה פלשתים). 17 אוצרות מזונה, שכן דרך החילים לבז את המזון של תושבי המקומות הנכבשים. 18 וכל האנשים בורחים (כבוא צבא) מפחד מות. 19 שבור לרסיסים.

כל השיר נתפרש לנו ברוח, זולת מלת והיתה (או: והיה) בבית 8. הקשי במלה זו הוא שהיא באה בזמן עבר במקום זמן הווה הנוהג בכל התאור (כמו בבתים 4, 6, 7: תשלח, תהלך ותשקה, תנצר — בהווה נמשך; ובבית 5: מהלכת — בהווה רגיל).

כשקראתי את השיר הנ"ל עם בתי תמה (בשבת פרשת כי תבוא תשכ"ג — והיא כבת 12, הציעה לפני לקרא "והים" במקום "והיה" שבנוסח ששון. ואכן, תקון גרפי קל זה, הדורש

עובדיה קמחי — פאריז

כבשת הקרש

ראיתי עם צתיק מלכש סחבות.
יושב כוך ומערה ללא אור ומעוף.
ריחו עשן, רעיו זבובים ודבורות,

אין צץ ירהיב צין, ירק ירחיב חזה.
אף חרול וסרפד, יבש ושרפון.

יש עם צתיק שני, ולו חלקה צנועה
של אדמת סרשים צרת הגבולות
הפך אותה באת, מחרשה וזעה.
לגן ירק פורה מצמים ישועות.

יְרוּשָׁלַיִם עִיר

"בן תהלים" או "דיואן"?

(מן הבעיות סביב שירת הנגיד)

מנחם

דב ירדן

השם "בן תהלים", שבו כינה ששון את החלק הראשון ב"דיואן שמואל הנגיד" שהוציא בשנת תרצ"ד על-פי כתב-יד יחיד בעולם, ידוע לנו מדברי משה בן עזרא, שבספרו הערבי "כתאב אלמחאצרה ואלמאזכרה" (כתב כדברים האלו) (לפי תרגומו של הלפר: "שירת-ישראל", עמ' סה-סז): "חא- (הנגיד) יצר הרבה רעיונות חדשים: כל זת ברור מחבורי הפיוטים: 'בן תלים', 'בן משלי', 'בן קהלת'. פרוס' חיים שירמן, בנספח למאמרו "מלחמות שמואל הנגיד" (ציון, א, תרצ"ו, 374-376) ערער על קביעתו של ששון בעניין שמו של החלק הראשון, שאיננו נזכר בכתב-היד, וטען, כי שמו הנכון הוא "דיואן", כעדות הכתובת הערבית הבאה בקטע מן הגניזה, כתב-יד אוקספורד 2787, לפני תקדמת יהוסף בן הנגיד, שערך והעתיק את החלק הזה, שבה כתוב בפירושו: "בשם רחום וחנון הוא אלדיואן אלמערוף ברבינו שמואל הנגיד הרב הגדול וְצוֹל". לדעת שירמן חיבר הנגיד ארבע ספרים פיוטיים: דיואן (היינו האוסף המכיל את שיריו מכל הסוגים), בן תהלים (שהכיל רק שירים שאפשר לחשבם כשירי קדש ושאבד בכללו ורק חלקים ממנו, כגון שירי המלחמה, נשמרו ב"דיואן"), בן משלי ובן קהלת.

מטרת המאמר הנוכחי היא להוכיח צדקת הנחתו של ששון, שהחלק הראשון שבספרו הוא "בן תהלים". קודם בוכיח, שהכתובת תבא לפני הקדמת יהוסף איננה מגוף ההקדמה ולא יהוסף כתבה, אלא אחד המעתיקים. הרי הנימוקים: א. מן המלים "אלדיראן אלמערור" משמע, שהכתובת נכתבה לאחר שכבר יצא טבעו של הדיראן בעולם, לכן אי-אפשר שיהוסף, שערך את הדיראן, הוא כותב הכתובת.

ב. כותב הכתובת אינו מתייחס אל הנגיד לא במלת "בן", לא במלת "אבי" ולא בברכת החיים "יוקירתו אל" וכדומה, כפי נהגם של יהוסף בהקדמתו (הבאה אחר הכתובת) ושל אליסף בהקדמתו ל"בן משלי".

ג. ברכת המתים "וְצִוּל" המצורפת בכתובת לשם הנגיד אינה מתאימה לעובדה הידועה, שיהוסף כתב את הקדמתו בעוד אביו בחיים.

ד. בכתב-יד ששון אין הכתובת מופיעה, לא במקורה ולא בתרגום (בעוד ההקדמת יהוסף נמצאת שם), סימן, שלא היתה בכתב-היד המקורי של יהוסף ולכן לא נמצאה גם במשפחת כתב-היד שמהם השתלשל הנוסח של ששון.

ידיעה אפוא, שבמקדמת-יחוסף-אין-השם "דיואן" מוסיף כל עיקר וניתן לומר, שאף בעל-הכתובת לא נתכוון בשם "דיואן" במיוחד לחלף-הראשון שבכתב-יד

[479]

שאת היא שהם "דיואן" מופיע בקקדמת יהוסף: "אם למחנה
כי הלא אלדיואן", אולם לא במקום הראשון, כפי שהיה דאז להיות אלא היה
"דיואן" שמו הפיזי של הספר, אלא במקום הפזי, לאחר השמות "אלהותא" ו
ויאלתאח"כ" (ראה את הנסח הראשון במהדורות דחוד 1, ובנסח ב' במהדור 2).

ששון, אלא השתמש בו כשם כללי לכל שלוש החלקים: "דיואן" הוא מעין "כל ספריי חפיוטיים" של שמואל הנגיד, שהם שלוש: בן תהלים, בן משלי ובן קהלת. על אי-מציאותו של ספר פיוטי רביעי לנגיד בשם "דיואן" תעיד העובדה, שמשה בן עזרא אינו מונה אלא שלוש ספרים פיוטיים של הנגיד: בן תהלים, בן משלי ובן קהלת. אילו היה לנגיד ספר פיוטי נוסף בשם "דיואן" וודאי שלא היה עובר עליו בשתיקה.

מצד שני יש לראות את עדותו של כתב-יד מינכן 211 (שצוטט לראשונה על-ידי שטיינשניידר ועל-פיו על-ידי שירמן) כהוכחה ישירה לשימוש בשם "בן תהלים" לקובץ הראשון שבמהדורת ששון. בכתב-יד זה מן המאה ה-14 (סירוש לתרגום מאת יצחק בן יעקב) נאמר (דף 2, עמ' 1): "ודוגמיו עשה הנגיד בבן תהלים קחה מאת מיודעיי דברים במעבה לבבי יצקתים". בית זה נמצא ב"בן תהלים" כתב-יד ששון, שיר נז, בית טז, כפי שהעיר הברמן במהדורת הדיואן שלו, ספר ב, עמ' 143 (בנוסח: קחה מאת מיודעך דברים במעבה רום בככר עש יצוקים). והנה, כיוון שבית זה נמצא בשיר-תהילה, שאין בו שום חלק שאפשר להגדירו כשיר קודש, הרי ש"בן תהלים", לפי עדותו של יצחק בן יעקב, הכיל לא רק שירי קודש, אלא גם שירי חול והשם "בן תהלים" מתאים אפוא לחומר הכלול ב"בן תהלים" של ששון.

ואשר לדברי משה בן עזרא: "ומא צמן בן תהלים אלא אלאדעא ואלאצלוואת אלמלחנה וזנהא במיזאן אלערוץ וחי טריקה לם ישתגל בהא סואה קבלה ולא בעדה" (בתרגום אלוני, אוצר יהודי ספרד, ג, תש"ך, 18: ולא נכללו בבן תהלים אלא בקשות ותפילות עם ניגונים שנשקלו במשקלים שקולים והם בדרכים שלא השתמש בהם איש אחר לפניו ולא אחריו), נראה שאין כוונתם לומר, שאין "בן תהלים" מכיל אלא שירי קודש, אלא כוונתם לומר, שכל שירי הקודש הכלולים ב"בן תהלים" כולם נשקלו ב"מאזני הערוץ" בעוד ששאר המשוררים שחיברו שירי קודש לפני הנגיד או אחריו, עד זמנו של משה בן עזרא, לא תמיד שקלו את שירי הקודש ב"מאזני הערוץ".

ואשר לזמן שבו התחילו להשתמש בשם "בן תהלים" נראה, כי מן העובדה, שהשם לא נזכר בהקדמת יהוסף (המציין את הספר בשם "כלל" ^{המקור} "כתאב" ^{המקור} "Vijah"), להסיק, כי השם לא נתגבש אלא לאחר שכתב יהוסף את הקדמתו. מכל מקום נראה, שהנגיד, שאמר על עצמו "אני דוד בדורי" (ששון, שיר נט, בית לח) ורמז לתהלים במקומות רבים בספרו (השווה הרכבי במהדורתו, עמ' IX-17) הוא עצמו נתן לספרו את שמו "בן תהלים". והשווה צמח, תרביץ, לג, עמ' 67.

אשר כלישר
ספר הקריאה
247/168

אשר (1717) ג.א.

אלוהי עליון קונה

פיוט ליום הכיפורים, המתפרסם לראשונה מכתב-יד

12. ותתם — וכלתם, וכפר פשעו
עתה ותתם עון תמימך — על פי
דניאל ט', כ"ד: לכלל הפשע ולהתם
תטאות: והשנה יוצר ליום כיפור:
אמצת עשור לכפור תמח... עזיה 7ח
תמה: מערוב ליל יום כיפור: סלח נא
שמך תתנוע תעור רחומך, לעון תמיד
מך העבר, עון — בכתב-יד: על.
13. כי מרמס הישחה יונה — כי
היונה, היא כנסת ישראל, היתה ל-
מרמס, הישחה — נעשתה, אם —
אמלה מלשון: שבחתי כל האמים,
תהלים מ"ז, א', אם רחומך — עס
ישראל ארובך, רחמיך — השנה מע-
ריב ליל יום כיפור: לעון רחומך
תשא... סלח נא שמך תתנוע תעור
רחומך.
14. לעמך — לעומתך, השנה מע-
ריב ליל יום כיפור: סלח נא כחש
מרעים ומשתחיים לעמך, שבה בלב
ובמאירה — על פי מלכים ב', כ"ג,
כ"ה: אשר שב אל יי... בכל לבנו...
ובכל מאדו.
16. שלח לנו מהר את אליהו הנביא
שביסה את פניו כדי שלא יראה את
פני יי על פי מלכים א' י"ט, י"ב: ויהי
כשמע אליהו וילט פניו באדרתו.
17. ואם העון בעיניו — ואם העון
עומד בעמדו כמו שהיה, על פי ויקרא
י"ג ה': והנה הנגע עמד בעיניו, ועשה
שרש ופרחה — ועוד גדל והשתגשג
יעשה שרש מלמטה ופרח מלמעלה, על
פי ישעיה ל"ה, ל"א: ונספה... שרש
לבטה ועשה פרי למעלה: ישעיה ה',
כ"ד: שרשם... פרחם, ופרחה — ב'
בכתב-יד: ופרחה.
17-18. ואם העון בעיניו... חלבין
כשלב שניו — על פי ישעיה א', י"ח:
אם יהיו תטארכם כשנים כשלב ולבינו.
18. שניו — אדמומיתו של העון,
בצוק — בסלע שממנו היו מפליים
את השעיר לעזאזל, עליפי ספרא אחרי
ב': לעזאזל, למקום הקשה בהרים...
ימנין שיהיה בצוק תלמוד לומר אל
ארץ גזרה, במלחה — במדבר, עליפי
ירמיה י"ז, ו': ארץ מלחה ולא תשב;
איוב ל"ט, ו': ערבה ביתי ומשכנותי
מלחה, כמו בצוק במלחה — כמו ש'
הליכניה לשון תהוהות שהיו קושרים
על פתח האולם בבית המקדש בעת
ששלחו את השעיר לעזאזל המדברת,
עליפי יומא ס"ז: בראשונה היו קושר
רון לשון של תהוהות (רצועה של צמר
אדום) על פתח האולם מפנים וכיון
שהגיע שעיר למדבר היה מלבין וידעו
שנעשית מצותו שנאמר (ישעיה א'):
אם יהיו תטארכם כשנים כשלב ולבינו,
19. שחה — השתחוו ונסבטו, ב'
בכתב-יד: שבה (נגד החורן), וקהל
העדה — עליפי משלי ה', י"ד: בחור
קהל ועדה.
21. גשי הלום — שמואל א' י"ד,
ל"ח: לפני תטהרו — עליפי ויקרא
ט"ו, ל': לפני יי תטהרו.
22. עליפי ישעיה כ"ט, כ"ב: לא
עתה יבישו יעקב ולא עתה פניו יתורו.
23. עליפי תהלים מ"ד, ה': ומשנאני
הבישות, תהלים פ"ו, י"ז: וירא
שונאי ויבישו: תהלים ע"ג, ג': יבושו
ויחפרו מבקשי נפשי: תהלים ל"ד, ו':
ופגורם אל יחפרו.
24. ואתם בני ישראל תבחרו את
הדרך המובילה לבית המקדש, עליפי
תהלים מ"ב, ה': כי אעבד בסך אדום
עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון
חוגג, עולות — קרבנות עולה, במשך
— בקהל תרועה.

לך באה היתה
בעת רצון תפנה
מהרה תיש ותכוננה
ונגיש זכתי תודה
מנחת יהודה
צום כפור צוונתי
כי רבו אשמותי
לבקש על חטאתי
כמו קרבן תודה
מנחת יהודה
רחם על צמך
ותתם עון תמימך
יונה, אם רחומך
שבה בלב ובמאירה
מנחת יהודה
מהרה לנו שלחה
ועשה שרש ופרחה
כמו בצוק במלחה
גוי וקהל והעדה
מנחת יהודה
חלום, לפני תטהרו
ולא פניכם יתורו
גם פניהם יחפרו
עולות בהמון ובתודה
מנחת יהודה
ועיר הקדש — ירושלים, על פי
ישעיה נ"ב, א': ירושלים עיר הקדש,
ועיר הקדש תבנה מהרה — השנה
ברכת המזון: ובנה ירושלים עיר ה'
קדש במהרה, ועיר הקדש תבנה...
ותכוננה — על פי תהלים מ"ח, ט':
קדש אלהינו אלהים יכוננה: במדבר
כ"א, כ"ד: תבנה ותכין עיר סיחון.
מהרה תיש — על פי שמואל א' ב',
ל"ח: מהרה תיש, חיש — בכתב-
יד: חוש.
3-4. השנה זמירות של שבת, צור
משלו: יבנה המקדש... וברננה נעלה.
4. על פי תהלים ק', כ"ד: באו
לפניו ברננה... באו שעריו בתודה, ו'
נגיש ובחי תודה — על פי צמח ה',
כ"ה: הובחם ימנה הנשחם לוי חרי
לוי ק"ו, כ"ב: ויובחו זכתי תודה.
5. מלאכי ב', ד'.
7. זחלתי — שחרתי, זחלתי ואירא
— איוב ל"ב, ו'.
9. על פי תהלים קמ"א, ב': תבון
תפלתי קטרת לפניך משאת בפי מנחת
עלב: והשנה ברכת המעשר: ותערב
עליך עתירתינו בעולה וקרבן.
11. רחום ותנון אתה — על פי
שמות ל"ד, ו': יי אל רחום ותנון:
תהלים פ"ו, ט"ו: ואתה ארני אל רחום
ותנון.

אלהי, עליון, קונה
אכן באמת תפנה
ועיר הקדש תבנה
ונעלה שם ברננה
וערבה לוי
ביום עשור הנקרא
זחלתי ואירא
לכן קמתי כמורא
וייטבו לך תחנוני
וערבה לוי
רחום ותנון אתה
וכפר פשעו עתה
כי מרמס הישחה
וען עתה לעמך
וערבה לוי
האיש לט את פניו
ואם העון בעיניו
תלבין כשלב שניו
כי עדיך שחה
וערבה לוי
מהרה תבשר: גשו
לא עתה תבושו
כי משנאי ובושו
ונה דרך תבחרו:
וערבה לוי
פייט "אחרי עליון קונה" מתפרסם
בס' בזה בדפוס לראשונה על פי
כתב יד "היברו וזיון קול" ס' סינסי
נטי, מספר 441, דף 408 עמודים א'
ב', הפיוט נוסד ב"אוצר השירה וה'
פיוט" לדודוון ב"א מספר 4526
על פי צונץ, לזרטרשיכטה, עמוד
392.
הצורה (אקרוסטיכון) שבראשי ה'
מחרוזות נותנת את השם אברהם, אך
נראה לי, לפי הסגנון המלאכותי ב'
מקצת, שאין זה אברהם אבן-עזרא. ה'
פיוט בנוי בתים בני שתי צלעיות, בכל
צלעית שש תבדות, וזלת הפזמון
"וערבה לוי מנחת יהודה", שהוא לשון
הכתוב, ו' החבור, גם כשהיא מנוקדת
בשורוק, דינה כשהיא אינה מנוקדת
את מספר התבדות.
הערות וביאורים
1. אלהי עליון קונה—אלהי העליון
והבורא, על פי בראשית י"ד, כ"ב:
יי אל עליון קונה שמים וארץ. היונה
— כנוי לכנסת ישראל.
2. באמת תפנה — בתם לב פונה
ומתפללת אליו היונה, על פי תהלים
קמ"ה, י"ח: קרוב יי לכל קוראי לכל
אשר יקראוהו באמת, בעת רצון תענות
— על פי ישעיה מ"ט, ח': בעת רצון
עניתך.

ה

להגיית שמו של רב האיי גאון

מאת ד"ר דב ירדן

במאמרו "האיי-חיים" (תרביץ לא, תשכ"ב, 188—190) העלה ד"ר שלמה מורג את הסברה שההגיית האיי ב' צרויה, שנשתמרה אצל בני תימן עד ימינו, נפוצה היתה יותר בימיהם של משוררי ספרד. ברצוני להביא סיוע לסברא זו משירתם של רבי שמואל הנגיד ושל משורר אלמוני בן דורו של רבי שמואל הנגיד שחבר שיר תהלה לכבודו.

(1) בשיר "באשמורת ערב" לרבי שמואל הנגיד, בית 16, כתוב:

ולו עתה יהיה / בארץ אביי / אזי במקום האיי / תעודת אל הורם.

"יהיה" היא גרסת כתב-יד, ששון וששון במהדורתו (עמוד נא), בעוד שהרכבי במהדורתו (עמוד 102) גורס: תהיה. הצד השווה שבשתי הגרסאות האלה הוא שבשתיהן היוד סגולה. כיון שבשיר זה שלוש הצלעיות הראשונות חוזרות ביניהן, ראיה שאת השם "האיי" יש להגות ולנקד בצירה (אין הנגיד מבחין בחרוזיו בין צירה ובין סגולה).

(2) בשיר "לאשכול הכופר" בתים 13—16 של משורר אלמוני בן דורו של רבי שמואל הנגיד לכבוד הנגיד, שפרסם ש. מ. שטרן (ציון טו, תש"י, 144), כתוב:

יהוסף ההויה / לראשים ראש מדרש

אשר גין גור אריה / ובן פורת ירש

תעודת רב האיי / וכמוהו דרש

בחכמה ותבונה / ודעת ומזמה.

כאן, המלים החוזרות "ההויה" (ביוד סגולה) ו"אריה" (ביוד צרויה) אינן משאירות ספק כי מלת "האיי" ניקודה והגייתה בצירה.

ימם לבבי לקול שוממה...

מאורה לרבי יהודה הלוי

מאת דב ירדן

2. הו והנה — על פי יחזקאל ב', יית : והנה והי. לחק לה שמה — על פי בראשית מ"ה : כי : וישם אותה יוסף לחק : שמואל א' ל' : כי : וישמה לחק ולמשפט לישראל. שנה בשנה — שמואל א' א', ד'. הו הו — עמוס ה', ט"ז.
3. והנה וקנים — על פי יחזקאל ב', י' : קנים והנה. הו הו והנה וקנים עורה — על פי איוב ב', ד' : העתידים עורר לויתן, במובן : העתידים לעורר קינתם, אבלם. על פי ירושלמי מועד קטן א', דף פ', עמודה ד' : לא תעורר אשה לויתה במועד... לויתה כמה דתימר העתידים עורר לויתן. אחר בנבל וכנור שורדה — לאחר שלפנים היתה מנגנת בנבל וכנור. בנבל וכנור — תהלים ק"ג ג'.
4. על שד נותה — על תורבן בית המקדש. בבכיה מרה — על פי ישעיה כ"ב, ד' : אמר בבכיה. גלוית צמה — גלוית צעיק, לאות אבל. על פי ישעיה מ"ז, ב' : גלי צמתך.
5. על שש אמונה — האשה הענוגה שלפנים היתה רגילה להתלבש בבגדים יקרים. על פי איכה ד', ה' : האמונים עלי תולע : יחזקאל ט"ז, י' : ואחבשך בשש.
6. אל דבר אל — אל הבטחת האל, שיגאל את עמו. רק אל דבר אל צמאה צמא — על פי עמוס ח', י"א : ולא צמא למים כי אם לשמע את דבר יי. השוה יהודה הלוי, יללת בני 19—25 : דברי נחמותי נשיתים ברכ תלאותי... ואני רעב וצמא אל דברי נבואותי, לא רעב ללחם ולא צמא למים. צמא — בכל המקורות : צמא.
7. מאין אמונה — לא באה הפורענות עליה אלא מפני שאברהם האמונה ממנה. ותחכה לה צרי ואין — קיוותה שתמצא תרופה למכאוביה, אך לא מצאה. ותחכה — בבניין קל, לצורך המשקל, על פי ישעיה ל', י"ח : אשרי כל חוכי לו.
8. נושאה אלי הר וגבעה עין — והנה היא נושאת עיניה אל ההרים לראות עולי יבוא עזר לה. על פי תהלים קכ"א, א' : אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי. הר וגבעה — ישעיה מ', ד'.
9. מאין יבוא — על פי תהלים קכ"א, א' : מאין יבוא עזרי.
10. ברחמים ללא רחמה — על פי הושע ב', כ"ה : ורחמתי את לא רחמה. ללא רחמה — לציון שכלא האל את רחמיו ממנה. בת נעמנה — בת נעימה. על פי ישעיה י"ז, י' : נטעי נעמנים. דחו פעמי בבצת חטאי — רגלי גדוהו לבצת חטאי. דחו — תהלים ל"ו, י"ג. דחו פעמי — על פי תהלים ק"מ, ה' : לדחות פעמי. דחו פעמי בבצת — על פי ירמיה ל"ח, כ"ב : הסבעו בבץ רגליך.
11. ואני הרגה ליד כל מוצאי — ואני מסורה להרג ליד כל מי שימצא אותי. על פי בראשית ד', י"ד : והיה כל מוצאי יחרגוני. אצק לך מר — על פי בראשית כ"ה, ל"ד : ויצק צקקה גדולה ומרה : צפניה א', י"ד : מר צורה.
12. למה תשלח ביד צר למה עיר נאמנה — למה תסגיר ביד אויב את ירושלים העיר הנאמנה. עיר נאמנה — על פי ישעיה א', כ"ו : עיר הצדק קריה נאמנה.
13. צאן ההרגה פוורים עד מה אנה ואנה — עד אנה יהיו בני ישראל, המשולים צאן טבחה, פוורים ונפוצים לכל צד ועבר. צאן ההרגה — זכריה י"א, ד'. צאן ההרגה פוורים — על פי ירמיה ב', י"ז : שה פוורה ישראל. עד מה — עד אנה. על פי תהלים ד', ג' : עד מה כבודי לכלמה : תהלים ס"ט, מ"ז : עד מה יי תסתור לצוה. אנה ואנה — מלכים א' ב', ל"ו.
14. השקט חרונוך ורחם תזכר — על פי חבקוק ג', ב' : ברנז רחם תזכר.
15. אל תוסף צאן מרעיתך למכר — אל תוסף למכור את עם ישראל שהוא צאן מרעיתך. על פי תהלים ע"ט, י"ג : ואנחנו עמך וצאן מרעיתך : תהלים מ"ה, י"ג : תמכר עמך בלא חון. אל תוסף — משלי ל', ו'.
16. רב למשנאים בנקם לעכר — די לשונאים לעכור אותנו בנקם, להתאכזר עלינו. לעכר — על פי הושע ו', כ"ה : מה עכרתנו יעכרך יי.
17. גלה הדרך — על פי תהלים צ', ט"ז : יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם.
18. תמה — כנסת ישראל. על פי שיר השירים ה', ב' : יונתי תמתי : שיר השירים רבה : תמתי... (בני ישראל) שניתממו עמי בסיני. והשווה יהודה הלוי יונה נשאתה 11 : הלצח תמה תהי גלוית צמה.
19. עד שיתי לה כאור החמה אור הלבנה — עד שהיתה לה אור הלבנה כאור החמה. על פי ישעיה ל', כ"ו : והיה אור הלבנה כאור החמה.

מוקדש למשורר יעקב גלאטשטיין
בונה ניתנת מהדורה חדשה של המאורה "ימם לבבי" לרבי יהודה הלוי, על פי ארבעה כתבי יד מן הגניזה : T-SH 15/7, T-SH 14/53, T-SH 5/170 וארכספורד 3821/11. כל ארבעת כתבי היד הללו לקויים ברב או במעט. אולם מכולם יחד ניתן לברר את נוסח השיר בשלמותו. הפיוט נוסף לראשונה בספרו של צונץ "ליטור" טורגשיכטה", 675, ומיוחס ליהודה הלוי. כן הוא מיוחס ליהודה הלוי בכתב יד קמברידג' הראשון שהזכרנו אותו לעיל בכתובת : "מאורות מחזון ליהודה הלוי ז"ל, ובכתב יד קמברידג' השני הנזכר לעיל, בכתובת : "גירה ליהודה הלוי מאורות מחזון". ראשי המחרוזות מצטרפים לשם יהודה. חיים ברודי פירסם פיוט זה לראשונה בנוסח משובש, ובלי פירושו. בדיואן יהודה הלוי ד', 79—80, ועל פי הדפוסו זמורה, ב"כל שירי רבי יהודה הלוי", כרך ג', ספר שביעי (תש"י), 162—163 ; וגם שמעון פרנשטיין, בספר "שירי יהודה הלוי", הוצאת לעם (ניו יורק תש"ה), 120—121, עם פירושו.

216 P

U — U — U —
U — U — U —
ימם לבבי קול שוממה שקחה רנה
רס הי והנה לחק לה שמה שנה בשנה

הו והנה וקנים עורה

אחר פנך וכנור שורדה

על שד נותה בבכיה מרה

פי נשארה אף גלוית צמה עד שש אמונה
רס אל דבר אל צמאה צמא מאין אמונה

ותחכה לה צרי ואין

נושאה אלי הר וגבעה עין

רמאות לרמאות קאב, מאין

יבוא ברחמים ללא רחמה בת נעמנה

אנא אלי דבר נחמה עלי קרא נא

דחו פעמי בבצת חטאי

ואני הרנה ליד כל מוצאי

אצק לך מר צפניה א', י"ד : מר צורה

למה תשלח ביד צר, למה, עיר נאמנה

צאן ההרגה פוורים עד מה אנה ואנה

השקט חרונוך ורחם תזכר

אל תוסף צאן מרעיתך למכר

רב למשנאים בנקם לעכר

גלה הדרך על בניהם

תמה — כנסת ישראל. על פי שיר השירים ה', ב' : יונתי תמתי ; שיר השירים רבה : תמתי... (בני ישראל) שניתממו עמי בסיני. והשווה יהודה הלוי יונה נשאתה 11 : הלצח תמה תהי גלוית צמה.

עד שיתי לה כאור החמה אור הלבנה — עד שהיתה לה אור הלבנה כאור החמה. על פי ישעיה ל', כ"ו : והיה אור הלבנה כאור החמה.

1. ימם לבבי — על פי הושע ב', י"א : וימם לבבנו. שוממה — ציון הגלמודה והאבלה. על פי ישעיה נ"ד, א' : כי רבים בני שוממה מבני בעולה : איכה א', י"ג : נתנני שוממה כל היום הזה.

פיוט לשנת תשכז

נסדו דיר דב נרצו

תהי השנה הבאה שנת ישועה וגאולה
 שנת ברכה לארץ ולגולה בלה
 כתב, אל, עמך בספר חיים ושלום וגדלה
 זבד נחלתך זבד טוב ולא תהיה אמולה
 דני הסר ופדות בשר אם לשושן משולה
 הן כבד לקינו בכפלים - שלח אפוא ברכתך הכפולה
 וחנו שמתח עולם בלא צער מהולה
 נסה אור פניה על ציון ושיתה בהדרה כלולה
 השב נדחיה ואל תהי עוד גלמודה ושכולה
 נתק מוטות אסיריה ופתח להם דלת געולה
 שלח רצוצים חפשים ומשם מיון מצולה
 שים מדבר לפניהם לדרך, וערכה - כל גבעה תלוה
 בצפרים עפות גן, אל, מדינת ישראל הדגולה
 סובבנה, בוננה, נצרנה כאישון וגמלה גמולה
 ממכון שבתך השגיחה אל עמך, אל שוכן זבולה
 שמר שארית ישראל ואל יאבד עם סגלה

דב ירדן

מלשוננו של ר' שלמה אבן גבירול*

ה. דבא = כח

מלת דבא היא מלה יחידאית: היא באה במקרא רק פעם אחת, בכתוב "ברזל וגחשת מנעלך וכימך דבאך" (דברים לג, כה). כיון ש-אין לה רע, נחלקו המתרגמים בתרגומה, המפרשים בפירושה, והמשוררים - בשימושה. אונקלוס תרגם: תקיף כפרזלא וגחשא וכימי עולמתך תקפך (חזק כברזל וגחשת, וכימי נעורך חזקך). בשימוש של גבירול נמצאה מלת "דבא" לראשונה בפיוט קטוע-הראש "נשמח) המון זרוח, שפרסם רפאל אדלמן ב-MGWJ

---

* ראה "לשוננו לעם" ר"א-ר"ב, כסליו-טבת תשל.

כרך 77 (1933), עמודים 439-441. בפיוט זה, שורות 19-

20, נאמר:

נְשַׁמַּת דְּגִלִּי פִּלְאֹ וְשִׁרְפֵי כֶסֶף
יִדְגְּלוּ בַּשֶּׁחַק דָּלָה בְּדָבָא שִׁפְרִיר מִחֲבֹאֵא

למלת "בדבאו" מעיר אדלמן: ist mir nicht verständlich
(איננה מובנת לי). ראשון פירשה זולאי (-האסכולה הפייטנית
של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ד, עמוד כא); "ר-ל:
בשמים אשר רומם בכוחו". וכעין זה פירשתי במהדורות
-"שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול א" (ירושלים תשל"א),
עמוד 83.

באדר תשל"ה הופיע כרך שלישי לשירי גבירול במהדורתי,
המכיל את שירי החול למשוררנו, ובמילון המצורף לו
הבאתי (בעמוד 415) את הדוגמה היחידה הנ"ל לשימוש
של גבירול במלת דָּבָא במובן כוח. זמן לא רב לאחר
ספרי הופיע "שלמה אבן גבירול, שירי החול, יוצאים לאור
על ידי חיים בראדי וחיים שירמן בהשתתפותו של
ישראל בן-דוד" (ירושלים תשל"ה). בעייני בבתים החדשים
(על פי כתב-יד שוקן 37, שלא היה לנגד עיני) שבמהדורה
חדשה זו, גיליתי שתי דוגמאות נוספות לשימוש מלת דָּבָא
במובן של כוח, כדלקמן:

בשיר ב, "כבר נואש", בית 14 (עמוד 7) נאמר:

וְדַמִּיתִי הָיֹת לְשָׁעִי וְסִלְעִי / וְנִיל עֲלֹזִי וְצֹר עֲזִי וְרִבְאִי.

בעמוד 188 הוער על זה: "ורבאי - בש" (זאת אומרת:
בכתב-יד שוקן 37) נדמה: ודכאי. אך לא ורבאי ולא

יִרְכָּאֵי- אֵינן צורות המתקבלות על הדעת ומתיישבות בעניין.
 יִרְכָּאֵי- לא ייתכן גם מבחינת המשקל, כי דגשות האות ב
 במלת יִרְכָּאֵי- גורמת לו לשוא שתהיה להיות שוא נע.
 ויש כאן אפוא שתי יִתְדוֹת- בזה אחר זה, אשר לא ייתכן:
 והנכון: יִרְכָּאֵי- כלומר: וכוחי, נרדף אל: יִשְׁעֵי וסלעֵי...
 וצור עזי- שלפניו.

מקום שלישי שמסתתרת בו מלת דָּבָא בצורת יִרְכָּאֵי-
 הוא בשיר "אזי בשעיף" מהדורת ביאליק-רבניצקי ספר א,
 שיר ט, עמוד 23, שורות 27-30; מהדורת, שיר צו, עמוד
 192, בתים 14-15; בראדי-שירמן, שיר א, עמוד 5, בתים
 14-15). במהדורת בראדי-שירמן נאמר:

וְנִפְשׁ בְּהִמּוֹת יָמִים תִּדְכָּה / וְעֵטֶרם כְּחִנִּית גְּלִית בְּדָבָא
 וְלִשׁוֹן כְּחִצָּץ בְּרֶק יִלְהֵט / וְיִפְיֵק כְּאַפִּיק נַחַל בְּשׂוֹאוֹ.
 בעמוד 187, שם, הוער, כי במקום בְּהִמּוֹת גִּרְסִים ארבעה
 כתבי־יד כהמות, ובמקום תִּדְכָּה גִרְסִי כתב־יד אדלר:
 תדמה (או תהמה). גרסאות אלה פותחות פתח להבנת
 בית 14 כולו, שנתקשו בו הרבה המפרשים (השוה ביאליק-
 רבניצקי ספר ב, עמודים 28, 162; ספר ז, עמודים 35,
 122). במקום הנוסח הנ"ל (שגם בו אין המשקל מתיישב,
 כפי שהעיר לי מר פוטולסקי), צריך לומר:

וְנִפְשׁ בְּהִמּוֹת יָמִים תִּהְיֶה / וְעֵטֶים כְּחִנִּית גְּלִית בְּדָבָא -
 כלומר: לְמִשׁוֹרֵר נִפְשׁ, אשר כהמות ימים תִּהְיֶה (על פי
 ישעיה יז, יב: כהמות ימים יהמיון) וְעֵטֶים כְּחִנִּית גְּלִית בְּכֹחוֹ.
 על פי זה נקבל בשני הבתים ארבעה דימויים, הפותחים
 בכיף הדמיון: כהמות, כחנית, כחצץ, כאפיק. הצורה

הבלתי-שכיחה תהמה (הנמצאת בצירוף 'הומה ומהמה',
קהלת רבה ה, ט) נבחרה, כמוכן, לשם המשקל.

---

1. תיקוני 'נצטים' במקום 'ועטרם' (אשר עליו כתב בראדו
במהדורת ביאליק-רבניצקי ספר ז, עמוד 122: "לא מצאתי דוגמת
הדיבור הזה בשירי משוררנו, והוא זר ומוזר בעיניי") דומה לתיקוני
(בספר זיידל, ירושלים תשכ"ב, עמוד 392) 'בניבים' במקום 'בניב
רם' ב'בן משלי' (בכתב-יד ששון ובמהדורת ששון, תשצ"ה), או
'בניבים' (במהדורת אברמסון, תתס"ה), בבית הבא:
נאום חכמות ומוסרים בניב רם שמואל מבני מושי אמרם-
שבמקומו צריך לומר:
נאום חכמות ומוסרים בניבים שמואל מבני מושי אמרם-
כלומר: אשר אמרם שמואל מבני מושי, הוא שמואל הלוי הנגיד.

ענותנו ראה

סליחה חדשה לרבי משה אבן עזרא

מאת רב ירדן

הסליחה "ענותנו ראה" לרבי משה אבן עזרא מתפרסמת כאן לראשונה על פי כתב יד ל — לונדון, המוזאון הבריטי, סימן 19.789, דף 80 עמוד ב. הכתבת: סליחה נו' [עם] לבית ישראל ס' משה. הסליחה אינה כלולה ב"שירי הקדש" למשה אבן עזרא מהדורת ברנשטיין, אבל היא רשומה ב"אוצר השירה והפיוט" לדודזון כרך ג עמוד 284, אות ע סימן 811, על פי לוח שד"ל עמוד 57 סימן 133 ו"עמודי העבודה" ללנדסהוט עמוד 246 סימן 95.

ענותנו ראה, צור ישועתנו,
ונהלנו על מי מנוחותינו
לשומנו פלטה בגלותנו
ולתתנו מתנה מעט בעבדותנו.

5 מקרתנו מקלי הון, עושנו,
נשמתנו משסה ביד שוסינו
נתתנו פזורים בכל אפסינו —
במעלנו ועל רב אשמותינו.

שגינו, אלהינו, אכל ודנו
10 ועוינו ופשענו וכל חסדיך כחדנו
ודמינו לעלות — אך נרדנו
וגלינו מעל אדמתנו.

הכלו כל חסדיו הראשונים
נאם תמו באשר פסו אמונים
15 נאם ספו פלאים כימי קדמונים
נאשר ספרו לנו אבותינו?

- 1 ענותנו ראה — על פי תהלים קיט וקנ: ראה עניי, צור ישועתנו — על פי דברים לב טו: צור ישועתו; תהלים פט כז: אלי וצור ישועתי; תהלים זה א: לצור ישענו.
- 2 על פי תהלים כג ב: על מי מנוחות ינהלנו. מנוחותינו — ל: מנוחותינו.
- 3 לשומנו פלטה — על פי עזרא ט ח: להשאיר לנו פליטה.
- 4 עזרא ט ח.
- 5 על פי תהלים מד יג: תמכר עמך בלא הון.
- 7 בכל אפסינו — בכל אפסי ארץ.
- 8 על פי דניאל ט ז: בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך; דברי הימים א ט א: ויהודה הגלו לבבל במעלם. במעלנו — ל: במעשנו.
- 9 אבל — ויתרה מזו (כמו "בל" בערבית).
- 10 ודנו ועוינו ופשענו — על פי תפלת אשמו: ודנו... עוינו פשענו.
- 10 וכל חסדיך כחדנו — על פי תהלים מ יא: לא כחדתי חסדך.
- 12 על פי תפלת מוסף של יום טוב: ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו.
- 14 על פי איכה ג כב: חסדי יי כי לא תמנו כי לא כלו רחמי; תהלים פט ג: איה חסדיך הראשונים אדני; תהלים יב ב: כי גמר חסדי כי פסו אמונים מבני אדם.
- 15 חסדי — ל: חסדיו.
- 16 על פי שופטים ו יג: ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו; תהלים מד ב: אבותינו ספרו לנו מעל פעלת בימיהם בימי קדם.

ס"ד כרך ס"ג (תשכ"ב), עמ' 40-44
 בשם גמ' און, שירי הקדש על אביהם ואן עליהם שירים ר - ר

מלא רחמים - סליחה לרבי משה בן עזרא

מאת
 דב ירון

הסליחה "מלא רחמים" לרבי משה בן עזרא (דודון, אוצר השירה והפיוט, אות מ, ערך 1453) ניתנת כאן לראשונה בנוסחה המקורי, המכיל את החתימה "משה", על פי כתב יד ל - לונדון, המוזיאון הבריטי, ס" 19,789, דף 80ב. נוסח זה לא היה ידוע ואף אינו נמצא ב"שירי הקדש" למשה אבן עזרא מהדורת ברנשטיין. תחתיו היו רווחים נסחים, שבהם עובדה החתימה "משה" ל"שלמה" או ל"משולם" (דודון, שם, ערך 1454). בלי ציון הקשר עם הערך 1453. בחתימה "שלמה" נדפסה הסליחה בסדור חלקי דף קה, ב ויוחסה בכתובת שמעליה "לרבי שלמה חזן ז"ל". בנוסח הניתן שם שונתה מלת "עמך" שבראש המחרוזת הרביעית למלת "להלל" ותמחרוזת השלישית הועברה לסוף. וכך נתקבלה החתימה "שלמה". בנוסח דומה ניתנה הסליחה בכתב יד ברלין 808 ועל פיו נדפסה ב"שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול" מהדורת ביאליק ורבניצקי, כרך ב, עמ' 101-102. כסליחה של שלמה אבן גבירול! אמנם, בכרך ז, עמ' 82, עמדו המהדירים על כך ש"שיר זה כנראה איננו לרשב"ג, ובשפתי רגנות ליוורט 1791 עמ' 92, בא הבית האחרון, שתחתיו הרעיד וגו', אחרי הבית, שדי ישמע, ותחת, הרעיד, שם הנוסח, ורעד, ולפי זה יוצאת חתימת השם, משולם". אולם, קל לראות שאכזה הראשון של הסליחה איננו שלמה ולא משולם, כי מבחינה רעיונית אין הסליחה יכולה להסתיים בדברי קטגוריה, כפי שהיא מסתיימת בנוסח המכיל את החתימה "שלמה", ומבחינה סגנונית אין המחרוזת השלישית יכולה לפתוח ב"ו"ו וחבור, כפי שהיא פותחת בנוסח המכיל את החתימה "משולם". רק הנוסח המכיל את החתימה "משה" עקיב מבחינה רעיונית וסגנונית, ואין ספק כי מחברו הוא משה בן עזרא דה"סלח".

מלא רחמים	וגושא פון.
חן על אשמים	קצאם פון.
קחסף. מלכי.	סלח פונם, כי
קחסף ואמת	יכשר פון.
שירי ישמע	שןעת קחיריו

1. מלא רחמים - על פו-פתיחת החסלה-אל-מלא רחמים.
2. נושא פון - שמות לר, ו, ועוד.
3. חן - חס.
4. ממצא פון - עפ"י מלכ"ב ז, ט: ומצאנו פון.
5. סלח פונם - עפ"י ירמיה לא, לג: כי אסלת לעונם.
6. משלי טז, ו.

דומה נוספת להלל משה קלמ

הפיוט
 אוקסו סוה אימ'ק
 בשם גמ' און, שירי הקדש על אביהם ואן עליהם שירים ר - ר
 44-40, (תשכ"ב)

על פלגים
 בספר
 באה חיקוס
 חזקת אלצה
 ה (כג), אל
 חזקת, 287
 1163
 15-H-10/52
 שבת רננות
 אינלטה חזקת
 קנסת דומה נוספת
 מסלחת קנסת יר
 1217, 5
 (ס 9302)
 שמואל 123-125
 קבוצת: אל פלג
 זל, ויכחן מלכ
 שירי הקדש: שם
 אל קול עקב
 ובה אול, חזקת
 חסדק וכו'
 ככ"ק קה"ק רי"ג

15-H-10/52
 דומה נוספת להלל משה קלמ
 חזקת אלצה
 ה (כג), אל
 חזקת, 287
 1163
 15-H-10/52
 שבת רננות
 אינלטה חזקת
 קנסת דומה נוספת
 מסלחת קנסת יר
 1217, 5
 (ס 9302)
 שמואל 123-125
 קבוצת: אל פלג
 זל, ויכחן מלכ
 שירי הקדש: שם
 אל קול עקב
 ובה אול, חזקת
 חסדק וכו'
 ככ"ק קה"ק רי"ג

לנכח ששקרו	ועין תדמע
ורבו קרוריו —	ובן, רש יגמע
ויסלח מזלי	יחנה אלי
זו צוון.	ואל יחשב לי
ולקאר שקרו	10 תרעד לם
וכקעט שקרו	וכם אין קם
יבאל קנדו	קקססם קתקם
ושנאו חדשיו	וחללו קדשיו
קשכו צוון.	יבטקלי שוא
קחצות לילה	15 עמך נוסדו
לבית חתפלה	יחד נוצדו
לסלר בחילה	וכלם שקרו
קכל צת ישיחום	קחקיו יניחום.
יכסר צוון.	קי הוא כחום
תביא לביתה	20 קרודים עניים
אסף קתמלתה	קזורי איים
אל תוך קתה	קצת שוב גלויים
ויקרכוף	קמליכוף
נושא צוון	קי כמוך

יחנה אלי
יבאל קנדו
יבטקלי שוא

6. שעריו — שעריו שמים.
7. ובן — עם ישראל. עפ"י שמות ד, כב: בני בכורי ישראל.
- רוש יגמע ורבו מרוריו — עפ"י ירמיה ח, יד: וישקנו מי ראש, איכה ג, טו: השביעני במרורים הרוני ולענה.
9. עפ"י שמואל ב יט, ב: אל יחשב לי אדני עון.
10. וחללו קדשיו — עפ"י יחזקאל כב, כו: וחללו קדשי.
- ישנאו חדשיו — עפ"י ישעיה א, יד: חדשיכם ומועדכם שנאה נפשי.
14. עפ"י ישעיה ח, יח: מושכי העון בחבלי השוא.
- עון — ל: העון (נגד המשקל).
15. נוסדו — נאספו, תהלים ב, ב.
17. לסלר בחילה — להתפלל ברעדה. עפ"י איוב ו, י: ואמלדה בחילה, מתכרת מנחם: כמו ואשועה בחילה.
18. רחמיו — ל: רחמך (נגד המשקל).
- יניחום — ישרו עליהם מנוחה.
- ישיחום — ינחמום בדברים טובים.
19. עפ"י תהלים עת, לח: והוא רחום יכפר עון.
20. עפ"י ישעיה נח, ז: ועניים מרודים תביא בית.
21. סורי איים — בני ישראל הפזורים בין האומות ובאיים הרחוקים.
22. גלויים — גולים.
24. עפ"י מיסה ז, יח: מי אל כמוך נושא עון.
- מי כמוך — ל: מי אל כמוך (נגד המשקל).

דב ירדן

מלשונו של רבי שלמה אבן גבירול

א. נְדִיבָה = נפש

רבי שלמה אבן גבירול, בתואר יחסו לרעיו, כותב:

וּבְלִבִּי מְדוּרַת אֵשׁ	וּבְכַבְדִּי וּבְכִסְלִי
עָדִי אֶתֵּן לְמַרְעִי	- וְהָאֵל עַד אֶמֶת עָלִי -
נְדִיבָתִי, וְלֹא רָעָה	בְּזֹאת עֵינִי וְלֹא כָלִי

(נפש לר', 13-15)

ופירשו ביאליק ורבניצקי במהדורתם (ספר שני, 33):
«התחכמה כאש בוערת בכל קרבי ולא אשקוט עד אשר אתן
את נדיבתי, כל' חלק מחכמתי לרעי וחברי, ועיני לא תצר
בהם בדבר זה. 'והאל עד אמת עלי' הוא מאמר המוסגר».

וכעין זה כתב שירמן, שירים נבחרים, 126: "לא אשקוט, עד שאתן להם בשפע מרוחי האצילה". ולוין, תור הזהב, 80: "עד אתן לידי נפשי, כלומר: אאציל עליהם מסירותי ואהבתי. נדיבותי — נפשי".

ופירושים אלה אינם מחוורים, שכן מה גדולה היא זו שיתן רע לרעיו חלק מחכמתו, או אפילו שיתן להם בשפע מרוחו האצילה, או גם שיאציל עליהם מסירותו ואהבתו, ומי רע ולא יעשה כזאת, ומה ההדגשה שמדגיש המשורר "ולא רעה בזאת עיני ולא כלי" — הלא אין בנתינת החכמה, או הרוח, או בהאצלת המסירות והאהבה לרעים משום חסרון לנותן, ואין המקבל אלא "כאדם שמדליק נר מנר, הנר דולק וחברו אינו חסר". ולא עוד אלא שהמאמר המוסגר "והאל עד אמת עלי" נראה כמוגזם: וכי הבטחה כעין זו, שרע ינהג עם רעיו בדרך המקובלת אצל כל הרעים שבעולם, חידוש ורבות יש בה, עד שזקוק המשורר להטריח את הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, שיבוא ויעיד על אמיתות ההבטחה? אין זאת אלא שמדובר כאן על הבטחה גדולה וחשובה הרבה יותר, הבטחה שלא תיאמן בלי עדים ובלי ראיה.

ואמנם את המפתח לפירוש הנכון אנו מוצאים כבר בפירושו של לוין, המפרש: "נדיבותי — נפשי". פירוש זה מקורו בכתוב, איוב ל, טו, תרדף כרוח נדיבותי, שפיושו אבן מנחם, ספר השרשים, ערך נדב: "רוצה לומר נפשי". במובן זה משתמש ר"ש הנגיד במלת "נדיבה" בכמה מקומות בשיריו, כגון: בינות צלעי נדיבה, בעלות קטב רחפו הררים — והיא כם לא מרחפת ("נגלית ישרה", 9), כלומר: בלבי שוכנת נפש אמיצה, שגם בעת צרה, בשעה שאפילו

הרים רועדים, אין היא רועדת (לדוגמאות נוספות ראה במהדורותי, מילון לשירת הנגידה, 433).

מעתה נוכל להבין את כוונת דברי גבירול, שהיא: בלבבי ובכבדי ובכסליי, במעמקי המעמקים של נפשי, יוקדת מדורת אש, אש אהבה עזה לרעי, עד שאני מוכן לתת לרעי אפילו את נפשי ואת חיי ואין עיני צרה בזאת. ועל צדקת דבריי יוכל להעיד האל בוחן כליות ולב.

ורעיון זה מביע משוררנו בשני מקומות אחרים:

(1) "לאיש ידו", 4, שירמן, שירים חדשים מן הגניזה, 170: "ולו שאל [אנוש] רוחו ועיניו, נתנם לו בלי חמלה וחיסה";

(2) תקון מדות הנפש, בראון, 96: "ואלו לא היתה בכפר אלא נפשו, היה מוסרה בנדיבות".

מ"מ

"גנזים מגולים" *

אוסף גדוש זה של יצחק אבינרי בא להשלים שני חסרונות במילונות העברית בימינו:

1. מלים חסרות: מי שמצוי אצל מילונו הגדול

---

* גנזים מגולים, אוצר מלים עתיקות וביסויים שאינם במילונים, או שהובאו בלא מקור או ממקור מאוחר, מלוקט, ערוך ומואר בידו יצחק אבינרי, הוצ' יורעאל תל-אביב תשכ"ח, 365 עמודים גדולים.

שור ידיד כאבי — פיוט חדש לרבי שלמה אבן גבירול

מאת

דב ירדן

הפיוט "שור ידיד כאבי" לרבי שלמה אבן גבירול מתפרסם בזה לראשונה, מתוך כתב יד ק — קמברידג' Add. 1745, דפים ק.ק., על פי צלום-מיקרו (ס' 17500) השמור במכון לתצלומי כתבי היד העבריים בספריה הלאומית והאוניברסיטאית, האוניברסיטה העברית, ירושלים. בכתב יד זה בא הפיוט "שור ידיד" במקום השלישי לאחר הפיוטים "יביא לחדרו הדוד מאד מדוד נעלה" (דף צט:) ו"זה לעמת זה ירצו שרפי מעוני" (דף ק.). הפיוט "יביא לחדרו" הוא פיוט ידוע לרבי שלמה אבן גבירול ונדפס במהדורת שירי גבירול לביאליק ורבניצקי, כרך 1, עמודים 74—75. בכתב היד באה בראש הפיוט הזה הכתבת: לה"ר שלמה ך' גבירול. הפיוט "יביא לחדרו" נגמר בדף צט: ובשוליו השמרדף "זה", הרומז לפיוט "זה לעמת זה ירצו" הפותח את דף ק. ושלפניו באה הכתבת "ולה איצא" (ולו עוד, כלומר: עוד פיוט לאותו המשורר). הפיוט "זה לעמת זה", שאינו ידוע ממקום אחר, חתימתו: שלמה, ואף הוא אפוא, לפי עדות כתב היד, לרבי שלמה אבן גבירול (פיוט זה יתפרסם בהודמנות אחרת). בו בעמוד מתחיל הפיוט "שור ידיד", שאף חתימתו שלמה, ואף בראשו הכתבת "ולה איצא", המעידה שוב שאף פיוט זה הוא לרבי שלמה אבן גבירול. סגנון הפיוט יפה ומתאים לסגנונו של גבירול. הוא שיר אזור שקול. *לכח ופכסו - אינו מכיל כמפורש על יסג'.*
 בכתב היד יש בפיוט זה מלים שנמחקו באמצעות קוים מאוזנים או נטויים, ומעליהן נוסח אחר, ולפעמים נתקנו האותיות של הנוסח הקודם ומתוך כך נעשה הכתב קשה לקריאה. הנוסח האחר נכתב בכתב עבה מקודמו, וכפי הנראה ביד אחרת. את הנוסח הקדום נציין באותיות קק (קמברידג' קדום). התקונים נעשו בכתב היד בהתאם למשקל, ולשם כך, כנראה, כתב הסופר בשולים את בניני המשקל: פועלים פועלים מפועלים, פועלים פועלים מפועלים (האות ע במלת מפועלים בחטף פתח). התקונים נעשו כפי הנראה על פי כתב יד אחר.

בשולי הכתובת לפיוט כתוב: ע"מ (= על משקל) יהמה לבבי. הכוונה, כנראה, לפיוטו של רבי אברהם אבן עזרא: יהמה לבבי על נדוד כרובי וגואלי (דודון י 1489). שמשקלו כמשקל הפיוט "שור ידיד כאבי".

גמ מריאן,
 קיית ספר
 חד, (משכט),
 424 חפסק
 כחא בגייתא
 Le יסיר.

נגזרה — עלינו ישיעה נצחית, ד' : נגזר מוכה אלהים ומעונה
נגזרה ונגזרה — לשון נופל על לשון, ככלוהו חזק ישיעה —
העניינים והמסולמים. חזקן הוא נכדו של צדק אבי
דוד, עלינו בראשית ילד ס' א' : ואלה חזקתו צדק
ובני אדום... אליהם... בני אילוש חזקן. ואלה הוא כינוי לרומא
בספרות המדעית, וכן גם חזקן הוא כינוי לרומא, לפי משה
צוקר, וצ' בספרו שירת ישראל ה' (הפס' קס"ד : אמר
יחזקאל ואל לחזקל) חזקל (ישיעה ס' ב' : ואלו כינוי
בשם חזקל)

4. עמ"י תענית יא עמ' א: ושמא יאמר אדם: מי מעיד בי? אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו, שנאמר (חבקוק ב' יא'): כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה.

5	צמא אני אל חסדך.	אָנא רָנָה לִי גַמֵּל.	וואָס: <i>וואָס איז אַזוי אַזוי אַזוי</i>
7	יבא אני מסחךך.	אָנא קָאָב עָלִי חֶמֶל.	<i>אָנא קָאָב עָלִי חֶמֶל</i>
	אם קם עונוי נגדך —	שוע אני מפיל למול.	<i>שוע אני מפיל למול</i>
	אלי, לשנעת עבךך.	לא לעוונותי סנה	<i>הודו</i>
10	לבי, ובה כל טאנה	ידקל חלך נקש קעט	<i>ידקל חלך נקש קעט</i>
	ושנח לאל, לו גאנה	תאות, נסות שקל יעט	<i>תאות, נסות שקל יעט</i>

צורר — אכן, השווה רבי יונה אכן ג'נאח, ספר השרשים, צרר: כצורר אכן במרגמה (משלי כו ח); ולא יפול צורר ארץ (עמוס ט ט); עד אשר לא ימצא שם גם צורר (ש"ב יז יג) פרושו אכן, וכן אמר בו' התרגום: אבנא. וראה במאמרי "המלה צורר בשירת ר' שמואל הנגיד", לשוננו לעם, קנט'קס (תשכ"ה), 183—187.

5. חסדך... גמל — עפ"י תפילת שמונה עשרה: גומל חסדים.
רויה — עפ"י תהלים כג ה: כוסי רוייה.
רויה לי גמל — השקני לרויה מכוס חסדך.
6. ירא — ב: חרד.
ירא אני מסחךך — עפ"י תהלים צא ה: לא תירא מפחד לילה; שם קיט קכ: סמר מסחךך בשרי וממשפטיך יראתי.
כאב עלי חמל — עפ"י תהלים קג יג: כרחם אב על בנים רחם יי על יראיו; מלאכי ג יז: וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על בנו. והשווה שמואל הנגיד, ימהר יום 8: אהה על אח אשר אחז כאב חומל באהבתי.
7. אם קם עונוי נגדך — לקטרג עלי, עפ"י ירמיה יד ז: אם עוונתי ענו בנו יי עשה למען שמך. שוע אני מפיל למול — הרי אני משוע ומפיל תחנה למולך. עפ"י דניאל ט כ: ומפיל תחנותי לפני יי אלהי.
מפיל — ב: מקים.
- למול — עפ"י דברים א א: מול סוף; נחמיה יב לח: והתודה השנית החולכת למואל.
8. עפ"י דברים ט כז: אל תסן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו.
9. זרה — השלך.
הלך נפש — תאות נפש, תאות. עפ"י קהלת ו ט: טוב מראה עינים מהלך נפש; שם יא ט: והלך בדרכי לבך.
הלך — ב: הלוך.
בעט — מלשון, למה תבעטו בזכתי ובמנחתי, שמואל"א ב כט.
- 10-11 ושה... ולכה בנפש נעות — עפ"י תהלים לה ז: נעויתי שחיתי... קורר הלכתי.
10. לו גאנה תאות — עפ"י ירמיה י ז: כי לך יאתה.
וסות שפל יעט — ולבש בגד שפלות ועונה. עפ"י ישעיה סא י: מעיל צדקה יעטני.
לו — ב: לא (כמו למטה, בית 16).

ρ^2, ρ^2

200 份

by 1924: 3

וילרץ לסרצותם תנה

מריך — היגון על עונותיך. עמי איכה א ח: כי יי הוגה על רב משעית.
מריך — ב: מרי, מרי'.

12. ותנה תהלה גאון אל אל — עפ"י תהלים קמו א: הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאון תהלה: שם צג ח: לביתך גאון קדש.

אל אל — ב: אל צור.
13-14 — כִּי יִבְרָךְ מִלְשׁוֹן: מִלְשׁוֹן יִבְרָכְךָ וְהוּא יִבְרָכְךָ.
13. עז — עזות, חוצפת. מלשון: ועז מיר ישנא, קהלת I ח: תרגום: וחציף אסין מתחלפן.
עז עדנה — התעודנה בעזות, התענגה על העזות. ב: עז עדנה.
שמחה — לשימוש בבנין מועל השמה מלון לשירת הנגיד, ערך שמח, בתוך „דיואן שמואל הנגיד“
במהדורת, עמוד 457. ב: שומחה.

14. הגה עליהם חרכנה — עכשו חרכון את ראשה עליהם, תתאבל עליהם.
חרכנה — ב: חבכנה.

וככת נשרים תקרחה — עפ"י מיכה א טו: הרחיבי קרחתך כנשר.
15. לשבה — לחזור בתשובה.

דלת לקבל סתחה — פתח דלת לקבל אותה.

16. להרצותך — להצותך ולפיסוך. לשימוש בבנין הפעיל חשוה מלון לשירת הנגיד, ערך רצה, בתוך "דיואן שמואל הנגיד" במהדורת, עמוד 452.
רצון שוכני סנה — את ברכת האל שהתגלה למשה בסנה, עפ"י דברים לג טז.
ולרץ להרצותך... רצון — לשון נופל על לשון.
לר — ב: לא (כמו למעלה, בית 10).

„שדי אשר תלה“ ו„שחר להודות קומה“ —

שתי רשויות בלתי נודעות שנמצאו בין פיוטי

רבי שלמה אבן גבירול

מאת ד"ר דב ירדן

כתב־יד מונטיפיורי ה 3, 129, דפים 9-9: (ס' 4641 במכון לתצלומי כתב־יד באוניברסיטה העברית בירושלים) מכיל סידרה רצופה של 18 פיוטים, בלי כתובת לפניהם. כולם בני 4 בתים שאותיותיהם הראשונות מצטרפות לשם שלמה, משקלם: מתפשט מקוצר (מתפעלים נפעל מתפעלים נפעל), רובם רשויות (פרט לתשיעי, שוגה בחיק ילדות, שהוא תוכחה), 16 מהם ידועים כפיוטים של גבירול ונדפסו במהדורת ביאליק ורבניצקי, ורק שנים: הפיוט החמישה עשר „שדי אשר תלה“ והשמונה עשר „שחר להודות קומה“, אינם רשומים אצל דוידזון ואינם ידועים ממקום אחר. מבחינה סגנונית ורעיונית עשויים הפיוטים החדשים במתכונת פיוטי גבירול, אולם חריזתם, במלה משותפת לכל הבתים, בלתי שכיחה בפיוטי גבירול ה„ספרדיים“ (למעט פיוטים בנוסח פייטני המזרח). הפיוטים באים בכתב־היד בלא ניקוד. על מציאותם העירני ד"ר נחמיה אלוני ותודתי מובעת לו בזה.

— — — V — — — — — V — — —

— — — V — — — — — V — — —

שְׁדִי אֲשֶׁר תִּלְהַ עוֹלָם כְּמוֹ אֲשֶׁכּוֹל,	כָּל מַעֲלָה מִפֶּה יֵצֵר וְרוּחַ כָּל
לֵה נַעֲרִיצוֹן, אֵל גַּעֲרִיצוֹן וְגַם נִקְדָּשׁ,	נִזְרָא וְנוֹשֵׂא כָּל שְׂבַח וְעֵץ מִבֵּל
מִלְּנִי בָּגַת מִשְׁעִי הַיּוֹם דָּבָר תּוֹדָה —	יִדְעָתִי בְּמוֹב חֲלָקִי וְיֵשׁ לִי כָּל
הַכֹּל לֵה וְתִנֵּי שְׂבַח וְגַם זִמְרָה	תּוֹדָה לֵה נִשְׁמַת כָּל חַי וְרוּחַ כָּל

— — — V — — — — — V — — —

— — — V — — — — — V — — —

שְׁחַר לְהוֹדוֹת קִימָה, עוֹרְרָה, וּבִחָר,	לְבִי, כְּנָף, רֶגֶן פַּעֲלוֹת כְּנָף שְׁחַר
לְאֵל אֲשֶׁר עָשָׂה כּוֹכָב וּמִזְרוֹת,	כִּימָה, פָּסִיל, עֵשׂ, גַם תִּלְל כְּנִי שְׁחַר
מִלְּבִישׁ כְּסוּת שְׁמֵשׁ, כְּדָמוֹת כְּסוּת לִילָה,	יִפְיִן עֵצֵן אוֹרוֹ עֵיפָה דָמוֹת שְׁחַר
דְּמָה אֱלֹהֵי לִי אֲזֵן, וְגַם תִּקְשֶׁב	קוֹלִי וְקוֹל תִּנְשָׁקָה כְּמוֹ שְׁחַר

שדי אשר תלה

- שדי אשר תלה עולם כמו אשכול — השוה בגירול, לך שדי 8: ובי הכל כמו אשכול תלויים הם בידך; שאל להודות 3: ואיה צור תולה עולם כמו אשכול; שבתה בחכי 3: ותולה כאשכול אדמה בלימה; שוכן עד מאז נשגב 8: נתלה עולם בידו כאשכול; שחקים וארקים הישאו 3: מעת תלאם כאשכול נשאם; שם אלהי צבאות 5: תולה עולם כמו אשכול.
- אל גערץ — תהלים פט, ח. אל גערץ וגם נקדש — על פי מסכת סופרים טז יב: געריצן ונקדישך. אל — בכתב־היד: כל.

- 3 אם תאזין ותקבל ממני היום דברי תודה ותהילה ארע כי שפר חלקי.
תורה — בכתב־היד : תורה.
בטוב חלקי ויש לי כל — על פי בראשית לג, יא : כי חנני אלהים וכי יש לי כל.
4 שבח וגם זמרה — על פי תפילת ישתבח : שיר ושבחה הלל וזמרה.
תודה לך נשמת כל חי ורוח כל — על פי תפילת נשמת : נשמת כל חי תברך את שמך
יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך.
תורה — בכתב־היד : יורה.

שחר להודות קומה

- 1 שחר להודות קומה עוררה — קומה, עוררה שחר, להודות. כלומר : קום והער את השחר,
קום בהשכמה, להודות לאל. על פי תהלים קיט, סב : חצות לילה אקום להודות לך ;
תהלים נז, ט, קח, ג : אעירה שחר ; ירושלמי ברכות דף ב, עמוד ד : אעירה שחר,
אנא הוינא מעורר שחרה, שחרה לא הוה מעורר לי (אני הייתי מעורר את השחר, השחר
לא היה מעורר אותי).
עוררה — בכתב־היד : עורה (נגד המשקל).
כנף רגן — לרגן ולשבח לאל. על פי איוב לט, יג : כנף רגנים.
כעלות כנף שחר — על פי תהלים קלט, ט : אשא כנפי שחר.
2 לאל אשר עשה כוכב ומזרות כימה כסיל עש — על פי איוב ט, ט : עושה עש כסיל
וכימה ; איוב לח, לא־לב : התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח, התוציא מזרות
בעתו ועיש על בניה תנחם.
הילל בני שחר — על פי ישעיה יד, יב : הילל בן שחר.
הילל — בכתב־היד : הליל.
3 מלביש כסות שמש כדמות כסות לילה — מלביש את השמש בכסות שחורה כשחור
הלילה. על פי ישעיה נ, ג : אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם.
מלביש — בכתב־היד : מלבוש.
יפיץ ענן אורו — ענן אורו של האל יפיץ. איוב לו, יא.
עיפה — את החשיכה.
דמות שחר — כמו השחר המפיץ את החשיכה.
4 הסה אלהי לי און — על פי דניאל ט, יח : הסה אלהי אונך.
הקשב קולי — על פי תהלים ד, ג : הקשיבה לקול שועי.
הנשקפה כמו שחר — כנסת ישראל. שיר השירים ו, י.

עו. סיגל, הסתגל

בקובץ "פרי הארץ, יצא לאור בידי זאב יעבץ. חלק ראשון, ווארשא תרנ"ד" הובאה בפרק 'פרט' ההצעה:
סגל (אסתר רבה א, ד) זיך אנאייגנען, עשות זכר לקנינו.
וברשימה "קדמה" ב"המזרח" לזאב יעבץ חוב' ב', שנה ראשונה, קראקא תרס"ג, נאמר:
... לחנך את הקולוניסטים כי יסתגלו לחיי אכרים...

מג

דב ירדן

מלשוננו של ר' שלמה אבן גבירול

ב. "בו נופפו ידם ובו נזכרו" *

רבי שלמה אבן גבירול, בקינתו הגדולה על מות מיטיבו יקותיאל, כותב:
יִכְכּוּ בְּנֵי עַמִּי עָלַי נְגִיד אֲשֶׁר בּוֹ נֹפְפוּ יָדָם וּבּוֹ נִזְכְּרוּ
בימי יקותיאל, שו' 89

לביטוי "בו נופפו ידם ובו נזכרו" קיימים שלושה פירושים:

א) ביאליק-רביניצקי, שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול א, הערות וביאורים, 55: "בו נופפו וגו' — כששואלים לגדול שבהם, נופפו ידם עליו ונזכרו בו".

* ראה "לשוננו לעם" ק"צ, תמוז חשכ"ח.

(ב) שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס א,
201: "נופפו ידם (יש' י, לב) — כאן: הגיפו ידם לאות
אבל"; הוא, שירים נבחרים, 133: "נופפו ידם (יש' י, לב) —
כנראה לסימן אבלם".

(ג) מירסקי, ילקוט הפיוטים, קנ: "נופפו ידם, דרך
גאווה (ישע' י, ל"ב). נזכרו, היה זכר ושם להם".
ושלושת הפירושים מוקשים.

לפי הפירוש הראשון קשה, שאין שבחו של המהולל,
כשנזכרים בו באקראי ובהזדמן, "כששואלים לגדול שבהם",
אלא כשזוכרים אותו תמיד, ואין זיכרוננו מש מלב הבריות.
לפי הפירוש השני קשה, שאין הנפת יד אות אבל
במקרא, ובוודאי לא בישעיה י, לב: "עוד היום בנב לעמד
ינפף ידו הר בית ציון גבעת ירושלים", דבר שרמזו עליו אף
המפרש בהוסיפו את המלה כאן, כלומר: כאן, ולא שם.

לפי הפירוש השלישי קשה, שענין ההתגאות וההתפארות
כבר נזכר מקודם, שורה 81: "יבכו מתי ארץ עלי כתם חלי,
יתהללו בשמו ויתפארו", וענין הזכר והשם אינו שייך אלא
לעתיד לבוא, לאחר מותם, ואילו כאן מדובר על העבר, בעוד
הוא והם בחיים.

והנכון הוא שפירוש הביטוי "בו נופפו ידם ובו נזכרו"
הוא: בו הרימו את ידם בשבועה ובשמו
הזכירו, על פי ישעיה מח, א: הנשבעים בשם ה' ובאלהי
ישראל יזכירו. והשווה בראשית יד, כב—כג: "ויאמר אברם
אל מלך סדם הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ.
אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך". ת"י:

„ואמר אברהם למלכא דסדום ארימית ידי בשבועה וכו'";
 רש"י: „הרימותי ידי. לשון שבועה"; רמב"ן: „וטעם
 הרימותי ידי אל ה'. לשון שבועה וכו' וכן מצאתי בספרי:
 מצינו בכל הצדיקים שמשביעין את יצרן שלא לעשות.
 באברהם הוא אומר הרימותי ידי אל ה' והנה הוא כלשון
 וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דניאל
 יב,)"; אבן עזרא: „הרימותי ידי. שבועה כמו כי אשא אל
 שמים ידי (דברים לב, מ)."

וביטוי זה „בו גופפו ידם ובו נזכרו" שבח גדול הוא
 למהולל המנוח, שבעוד בחיים חייתו, כשרצו הבריות לקיים
 את דבריהם ולאשרם, הזכירו את שמו ונשבעו בחייו, ואמרו:
 חַי יְקוּתִיאל, על דרך: חַי פרעה (בראשית מב, טו), חַי ה' וְחַי
 אדני המלך (שמואל ב טו, כא), ועוד.

ואמר המשורר נִזְכְּרוּ, ולא יִזְכְּרוּ, כלשון הכתוב, אי
 הִזְכִּירוּ — אם רצה לנקוט לשון עבר בהקבלה אל „גופפו" —
 מפני החרוז, שהוא — רו, בכל מאה ושניים הבתים שבשיר.

ג. שִׁצְף

נחלקו הקדמונים בפירוש מלת שִׁצְף, הבאה במקרא רק
 פעם אחת בכתוב: בשִׁצְף קִצְף הסתרת פני רגע ממך, ובחסד
 עולם רחמתיך (ישעיה נד, ח). מנחם, מחברת, ערך שִׁצְף,
 כותב: בשִׁצְף קִצְף כמו בחרי קִצְף לפי הענין. לעומתו סוברים
 דונש, ג'נאח, אברהם אבן עזרא, יוסף קמחי, כמובא בפירוש
 בנו רד"ק, וכן רד"ק עצמו (בספר השרשים), שפירוש שִׁצְף
 — מעט, כיונתן המתרגם: ברגז זְעִיר סלקית אפי שִׁנְתִּי
 זמן זעירא מניך.

איך פירש את המלה רבי שלמה אבן גבירול? —
לכאורה יש עדויות סותרות בעניין.

- (1) ב"כתר מלכות" (שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול,
ביאליק־רביצקי ב, שורות 248—249) כתוב:
וְאִם נִטְמָא (הנפש החכמה) תִּנּוּד בְּשִׁצְף קֶצֶף וְחֶרֶן.
(2) בפיוט „אבן בחן פנה מיקרת" (שם, שיר קכה,
שורה 53) כתוב:

רַחֵם תִּזְכֹּר בְּעֵתוֹתַי שִׁצְף.

וב"הערות וביאורים" שם, עמוד 115: „על דרך הכתוב: ברגז
רחם תזכר (חבקוק ג, ב).“ משתי המובאות ברור, שפירש
גבירול שצף, כמנחם: רוגז וחרי אף.

- (3) בפיוט קטוע ההתחלה: „... בקול יהמה כחליל,
שהובא בין שירי גבירול על ידי חיים שירמן בספרו „שירים
חדשים מן הגניזה" עמוד 182, שורה 5, כתוב:

בְּרִגְעַ וּבְשִׁצְף   שְׁאֵי זֶעַף וְקֶצֶף,
עַד יִשְׁקִיף וַיִּצְף   אֲבִיר יַעֲקֹב גִּזְאֵלֶף

ופירש המהדיר: שצף (לפי פירושו של דונש) — מעט.

כיוון שקשה להניח, שישתמש הפיוטן במלה מקראית יחידאית
פעם במובן אחד, ופעם במובן אחר, מתעורר ספק ב"גבירוליותו" של
הפיוט, שהובא על ידי שירמן. פיוט זה אמנם מכיל את החתימה שלמה

1. הפיוט נמצא בשלמותו בכתב יד טילור־שכטר, סדרה חדשה.
299/41. התחלתו: שחזתי לפני | כוכבים מונה | ומה אמר ואענה | לפני
אל מלך שולמית תליל | בכל מחזו וגליל | בקול יהמה כחליל | וכנחש
ילך. אינו זהה עם הפיוט בעל אותה התחלה, הרשום באוצר השירה
והפיוט לדודון, אות ש, סימן 799.

בר יהודה (האות ו מרומזת אולי על ידי אות ו הראשונה במלת
„ולעולם“ בראש שורה 8, לפי מהדורת שירמן), אולם אין חתימה זו
סימן מובהק, שגבירול הוא הפייטן, שכן ידועים לנו לפחות עוד שלושה
פייטנים, ששמן שלמה בן יהודה, והם: שלמה בן יהודה הכבלי, שלמה
בן יהודה אבן גיאת ושלמה בן יהודה בן אבון (ראה דוידזון, אוצר
השירה והפיוט ד, עמוד 471, עמודה 2, למעלה). נוטה אני לחשוב,
שהפיוט הוא לשלמה בן יהודה אבן גיאת, כפיוט „שחתי ונכיתי“ בעל
החתימה „שלמה בר יהודה גיאת“, שנדפס בטעות כשיר של גבירול
במהדורת ביאליק־רביצקי ספר ו, 71—72, כפי שהעיר כבר דוידזון.
אם כה ואם כה, הרווחנו לשימוש במלת שצף
במשמעות „מעט“ דוגמה קדומה יותר מן הדוגמאות המובאות
במילון בן־יהודה, ערך שצף, עמוד 7416, עמודה א, ממנחם
מלונזאנו, נתן העזתי ור״מ אלשיך.

שׁוֹכֵן עַד מָאוּ לְבִדְךָ -

פיוט בלתי נודע לרבי שלמה אבן גבירול

מאת

דב ירדן

הפיוט "שוכן עד מאו לבדך" אינו רשום ב"אוצר השירה והפיוט" לדודזון ולא בשום רשימה אחרת. הוא מתפרסם כאן לראשונה מתוך כתב יד קמברידג' TS H 15/53. על פי פוטוסטט (פ' 2942) השמור במכון לתצלומי כתבי יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. בראשו הכתובת: לשלמה הקטן נ"ע [= גוחו עדן] (ולאחר מכאן נוספו ביד אחרת סימן גלגל והמלה "נקלת" = הועתקה). מתוך שהתחיל המשורר את הפיוט באות ש נראה שהתכוון לחתום באקרוסטיכון "שלמה", ובדוחק אפשר למצוא בשני הבתים הראשונים במלים שׁוֹכֵן, לְבִדְךָ, מַחֵה, אך אפשר שחסרים שני בתים, בית שני שהתחיל באות ל, ובית רביעי שהתחיל באות ה. אז תהיינה כל המחרוזות בנות ארבעה בתים, מלבד הפזמון.

לשלמה הקטן נ"ע

שׁוֹכֵן עַד מָאוּ לְבִדְךָ	אַחַד וְאֵין שְׁנֵי לְצִדְךָ
מַחֵה פְּשָׁעִי בְּעִמְדֵי נִגְדְךָ	כִּי סָמַר בְּשָׂרִי מִפְּחָדְךָ
וְאַל תְּבֹא בְּמִשְׁפָּט אֶת עֲבָדְךָ	

אִם תִּשְׁפֹּט נִגְדְךָ בְּחֹטְא יָחֵם — תָּם עוֹפֶרֶת מֵאֵשׁ וּפָחֵם

1. השוה גבירול, שוכן עד מאו נשגב 1: שוכן עד מאו נשגב לבדו, שם מלכותו מיחד ואין שני לצדו, אפשר, שמחמת הדמיון בלשון ובתכן של שני הבתים הראשונים בפיוטנו ובפיוט "שוכן עד מאו נשגב", לא הכירו שלפנינו שני פיוטים שונים.
שוכן עד — ישעיה נז טו.
אחד ואין שני — קהלת ד ח.
2. מחה פשעי — תהלים נא ג.
סמר בשרי מפחדך — עפ"י תהלים קיט קכ: סמר מפחדך בשרי.
3. תהלים קמג ב.
4. בחטא יחם — שנולד בעוון. עפ"י תהלים נא ז: הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי.
תם עופרת מאש ופחם — תכלה העופרת על ידי האש והפחם, מבלי להבדיל את הסיגים מן הכסף והזהב שבכור, ובנמשל: לא יועיל התקרשו והטהרו של האדם. עפ"י ירמיה ו כט: גחר מפח מאש תם עפרת, לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו; ישעיה נד טז: חרש גופח באש פחם.

- 5 ואם מודה ועוֹב לא ירחם — מי הוא זה אשר ישוב וינחם?
 על בן לבי, אשר בקרבי חם, בְּזָכַר גְּדֹל חֲסִדְךָ וְנִחָם.
 זה, אם גדול עוֹנִי מְנַשּׂא — גְּדֹל מַעַל שְׁמַיִם חֲסִדְךָ
 וְאֵל תְּבוֹא בְּמִשְׁפָּט אֶת עֲבָדְךָ

- אם יחטא איש לאיש בפשעהו יתֵר צדיק מרעהו
 10 ואף כי יוצר אנוש ורועהו אשר טָמַן בְּרָאָו נִיטְעָהוּ
 הוא יסלח לרשעהו ויאמר: משחת פְּדָעָהוּ
 [לחטא]תך מצאתי כִּפּוּר אשר בו מיד שאול אֶפְדָּךְ
 וְאֵל תְּבוֹא בְּמִשְׁפָּט אֶת עֲבָדְךָ

5. מודה ועוֹב לא ירחם — עפ"י משלי כח יג: ומודה ועוֹב ירחם.
 אשר ישוב ונחם — אשר יחזר בתשובה ויתחרט על חטאיו.
 ישוב ונחם — יואל ב יד.
 6. לבי אשר בקרבי חם — עפ"י תהלים לט ד: חם לבי בקרבי.
 אשר בקרבי חם — החם בקרבי מאש החרטה.
 גדל חסדך — עפ"י במדבר יד יט: כגדל חסדך.
 7. השוה מדרש תהלים יט יז, בוכר 172: אמר ר' לוי, אמר דוד, רבש"ע, אתה אלוה רב, ואנא
 חובי רברבין, יאה לאלהא רבא למישבק חובין רברבין, שנאמר: למען שמך ה' וסלחת (לעונינו)
 [לעוני] כי רב הוא (תהלים כה יא); רב סעדיה גאון, אם לפי בחרך 77, סדור רב סעדיה גאון,
 תח: רבו פשעינו (נוסח אחר: עונותינו) עד למאד, ומהם רבו רחמך; הנגיד, בן תהלים, אשר
 נטה 44: ואם רב העוֹנוֹ סליחתך מרבה; הוא, בן קהלת, מה אדבר 4: גדול עוני, וככה חסדך אל
 ומעשיך גדולים: אִי נִוָּאֵס: יֵא רֵב, אִן עֲזַמְט זְנוּבִי כְּתוּרָה פִּלְקַד עֲלִמַת בָּאֵן עֲפֻרָה אַעֲזֵם
 (אבו גואס: אלהי, אם עצמו עונותי ידעתי כי סליחתך עצומה מהם).
 גדול עוני — בכתב היד: גדל עוני.
 גדול עוני מנשא — בראשית ד יג.
 גדול מעל שמים חסדך — תהלים קח ה.
 9. אם יחטא איש לאיש — שמואל"א ב כה.
 יתר צדיק מרעהו — עפ"י משלי יב כו: יתר מרעהו צדיק, רב סעדיה גאון, דרנבורג, 69:
 יעני אנה יבקי עליה אן כאצמה (באור: הצדיק יחמול על רעהו בריבו); רש"י: הצדיק מוותר
 מדותיו ועובר עליהם.
 12'9. השוה רב סעדיה גאון, הבקשה השניה, סדור, עג: אם עשיתי אני כאולתי ופשעי, עשה אתה
 כחכמתך וסלח... כי יתר מרעהו צדיק וכל שכן הבורא.
 10. ורועהו — עפ"י תהלים כג א: יי רעי.
 ויטעהו — עפ"י ירמיה יא יז: ויי צבאות הגוטע אותך.
 12'11. ויאמר משחת פדעהו לחטאתך מצאתי כִּפּוּר — עפ"י איוב לג כד: ויאמר פדעהו מדרת שחת
 מצאתי כִּפּוּר.
 12. מיד שאול אפדך — עפ"י הושע יג יד: מיד שאול אפדם.

צור מקדים ארוכה לסרבים
15 עיניו צופות רעים וטובים
אנא רפא משובת שוכבים
כי צל ימינו עלי ארץ
בטרם ישים רכובו עבים
ועל ספרו קלם נכתבים
כי גרים אנחנו ותושבים
וחלדנו כאין נגדך
ועל תבוא במשפט את עבדך

14. עפ"י פסחים נד א: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה ותשובה...
תשובה דכתיב (תהלים צ ב): בטרם הרים יילדו, וכתיב (שם שם ג): תשב אנוש עד דכא ותאמר
שובו בני אדם; שיר השירים רבה ד, שני שדיך: מי שאמר והיה העולם... מקדים הרטיה
ואחר כך הוא מכה, הדא הוא דכתיב (ירמיה לג ו): הנני מעלה לה ארכה ומרפא ורפאתים.
לסרבים — לרשעים, מלשון כי סרבים וסלונים אותך, יחזקאל ב ו, יונתן: ארי מסרבין
ומקשין לקבלך.
ישים רכובו עבים — עפ"י תהלים קד ג: השם עבים רכובו.
15. עיניו צופות רעים וטובים — עפ"י משלי טו ג: עיני יי צפות רעים וטובים.
ועל ספרו כלם נכתבים — עפ"י תהלים קלט טז: ועל ספרך כלם יכתבו.
16. רפא משובת שוכבים — עפ"י הושע יד ה: ארפא משובתם: ירמיה ג יד: שובו בנים שובכים.
כי גרים אנחנו ותושבים — עפ"י ויקרא כה כג: כי גרים ותושבים אתם; תהלים לט יג:
כי גר אנכי עמך ותושב ככל אבותי.
17. כי צל ימינו עלי ארץ — איוב ח ט.
וחלדנו כאין נגדך — עפ"י תהלים לט ו: וחלדי כאין נגדך.

זה לעומת זה ירוצו — פיוט חדש לרבי שלמה אבן גבירול *

מאת
דב ירדן

שָׁרְפִי מַעוֹנִי	זֶה לַעֲמַת זֶה יָרוּצוּ
קְדוֹשׁ ה'	אוֹמְרִים לָךְ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ
אֵילֵי מְרוֹמִים	שׁוֹאֲלִים אֵיךְ זִיו הוֹדוֹ
עַם בְּנֵי־מִיָּם	דּוֹבְרִים כַּחַּ מַּעֲבָדוֹ
אוֹמְרִים בְּאֵימִים	שׁוֹתְחִים עֲזוֹ וּכְבוֹדוֹ
כְּדַבֵּר ה'	מַעֲיִנִי פִיהֶם יִפּוּצוּ
שִׁירָה תְּרַנֵּן	לְהַקֵּת יְשִׁירֵי עֶרֶץ
זִמְרָה תְּכַנֵּן	וּתְכַבִּירֵת שָׁרְפֵי תֶרֶץ
קוֹלָה תַחֲנֵן	וַעֲזֵת נַאֲמִנִי אֶרֶץ
בְּגִאוֹן ה'	10 עַתָּה עֲנוֹת קְדוֹשׁ יִצְרִיצוּ
אֶת נִפְלְאוֹתָיו	מִלֵּאכֵי רוֹמָה יִגִּידוּ
עַל נוֹרְאוֹתָיו	טַפְסֵרֵי חֲמָה יִסְתַּיְדוּ
עוֹ מַפְעֲלוֹתָיו	מִחֲנוֹת מִחֲנוֹת יִצִּידוּ
מַעֲשֵׂי ה'	יִצְנוּ יַחֲדוֹ יִלְיצוּ
זֶרַע קְדוֹשִׁים	15 הוֹדֶךָ יִצְנוּ בְּשִׁירִים
לֹא מַחֲרִישִׁים	פִּלְאֶךָ כָּל יוֹם מִזְכִּירִים
כָּל הַנִּפְשִׁים	עֲזָךְ וְשִׁמְךָ מֵאֲמִירִים
יִרְאֵי ה'	מִתְלַלֶּיךָ יִצְרִיצוּ

* ראה "סיני", כרך סג (תשכ"ח), עמ' רטז.

1. על פי ישעיה ו ב'ג: שרפים עומדים ממעל לו... וקרא זה אל זה ואמר קדוש ק"ק יי צבאות.
2. על פי קדושת כתר: משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו.
3. דוברים כח מעבדו עם — מלשון תהלים קיא ו: כח מעשיו הגיד לעמו; איוב לד כה: לכן יכיר מעבדיהם.
4. מעיני פיהם יפוצו — מלשון משלי ה טז: יפוצו מעינתיו חוצה.
5. ערץ — כגוי פיוטי לשמים החזקים, על פי איוב לו יח: תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק.
6. שרפי תרץ — מלאכי מישרים, מלשון תריצותא בארמית (כגון בתרגום תהלים יז ב).
7. נאמני ארץ — כגוי לבני ישראל, מלשון תהלים קא ו: עיני בנאמני ארץ.
8. טפסרי חמה — מלאכים המנהיגים את השמש, על פי פרקי רבי אליעזר ו: החמה... והמלאכים מנהיגים אותו; קהלת זוטא, וילנה תרפ"ה, עמ' 112: גלגל חמה... שמנה מלאכים יש לו; תוספות לחולין מ א: כדאמרינן במדרש: יב מלאכים מנהיגים את החמה.

ירושלים, שנתון לדברי ספרות ואמנות ג' (תש"ז)

367 - 371

דב ירדן

שְׁחֹרָה וְנֶאֱוָה כָּל הַיּוֹם דָּוָה -

פזמון בלתי נודע לשלמה

בכתב־יד אוקספורד סימן Bodley Or. 613, דף 154 עמוד ב, פיוט תלא (קטלוג נויבאואר מספר 1162/1, עמודה 361, שורות 7—6 מלמטה) נמצא הפיוט שהתחלתו נתונה בכותרת והמתפרסם כאן לראשונה בדפוס, על פי סרט 16621 השמור במכון לתצלומי כתב־היד העבריים שבספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים. לפי שעה זהו המקור היחיד הידוע לנו המכיל את הפיוט הזה. מחוץ לקטלוג נויבאואר אין הפיוט נזכר בשום רשימה, ואף לא ב"אוצר השירה והפיוט" לדודזון. חתימתו "שלמה" כלולה בשלוש שורותיו הראשונות, ומצטרפת מן האותיות הראשונות של המלים: "שחורה, לעג, מרודיה, הנה, שהובלטו בגוף הפיוט על ידי גדלן. אפשר שהפיוט מכיל גם את החתימה "מאלקי", בשורות 6—8. בראשי התבות: "לתי, אישי, לך, קרא, מיד (על האפשרות הזאת רמז כבר נויבאואר; האות מ, כאות שימוש, אינה מובאת בחשבון). מאלקי — פרושו: איש מאלקה, היא העיר מאלאגה, עיר היינות בדרום ספרד, שבה נולד גבירול. החתימה "מאלקי" נמצאת בעוד חמשה פיוטים של גבירול, והם:

- (1) שמונת אלפים יבקיע — חתימה: שלמה בן יהודה מאלקי.
  - (2) יי מלך אדון — חתימה: שלמה הקטן (מרובע) מאלקי (האות מ מרובעת).
  - (3) שמשו עלה נא זורח — חתימה: שלמה הקטן מאלקי חזק.
  - (4) שטר עלי בעדים וקנין — חתימה: שלמה אני שלמה הקטן ברבי יהודה גבירול מאלקי חזק.
  - (5) מי כמוכה שוכן עד לא ראשית — חתימה: שלמה (כפול) א"ב אני שלמה הקטן ברבי יהודה אבן גבירול מאלקי חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליהוה יום הכפורים.
- אולם, נגד יחוס הפיוט לגבירול אפשר להעלות את הנימוק הבא: פיוטנו מזכיר את עשו (בבתיים 14—15: וגם דמי תדרוש מיד עשו) ואת

צאצאיו (בבית 8: קרא האל דרור לה מיד עוז ודישון) ואינו מזכיר את ישמעאל או את צאצאיו, שלא כמנהגו של גבירול, שבכל מקום שהוא בא לנקוב בשמות האומות המשעבדות את עם ישראל, הוא מזכיר תמיד את ישמעאל או את צאצאיו, אבל לא תמיד את עשו או את צאצאיו. ובדין: שהרי גבירול נולד וישב כל ימיו במדינות ערביות וגלות ערב היתה מוחשית לו יותר מגלות אדום. על מנהגו זה של גבירול אפשר ללמד מתוך הרשימה הבאה, המקיפה את כל שיריו הידועים לנו והמסודרת לפי סדר אלף בית של התחלות השירים:

אל ישיב 14: והוא יפדה את ישראל מאדום ומישמעאל.

אמרה גולה וסורה 19: טאט מלכי נבליה. ^{אמרה גולה וסורה 19: טאט מלכי נבליה}
וארץ אשפיל 53-54: אלהי נגרשתי מדביר ומלשך, נודד ובודד באהלי משך.

נשמת שארית עמך 7: מענים השדודים ביד קדר ומגדיאל (אמנם, מצד הסגנון, ספק אם פיוט זה הוא לגבירול).

שאלי יפה-פיה 5: הנה דמות פרא.

שביה עניה 22: ישמעאל כאריה ועשו כתחמס.

שבת משושי 26: אליפז וקדר יחד דפקום.

שדודים נדודים תקבץ 4-5: לבני קטורה שים בם מדורה ומבני גבירה קסר זעמך.

שובי שובי 4: וכל חיל קדר ישאף צמים.

שוכב עלי מטת זהב 5: מעל פראים סור.

שוכן עד גאלנו 9: ומאנו משמע ודומה. ^{שוכן עד גאלנו 9: ומאנו משמע ודומה}
שוכנת בשדה 6: לרעות בגן יקשן תחת עצי דישן.

שומע תפלה 12: הביאוני במסגר יטור נפיש וקדר.

שחורה ונאוה כאהלי קדר 7: לשוכנת דומה בין משמע ודומה. ^{שחורה ונאוה כאהלי קדר 7: לשוכנת דומה בין משמע ודומה}
שלום שלום תקרא 20: לכן משל בנו חזיר וגם פרא (אמנם, מצד

הסגנון, ספק אם פיוט זה הוא לגבירול).

שלח מנזר 4: משך בחמה בני אמה.

שלף חרבך 4: כי נגפו אותו מלכי ערב ואדום.

שמע ניב עם 20: צירו ג[דל] ונתדלדל בבין קדר [יטור] וד[ו]מה.

שמשי עלה 6: ופרא עצמי פצה.

שנותינו ספו 16: וגם עוד ישמעאל הרס וגרס.

שעה ניבי 8: קרץ אדבאל ומגדיאל.

שער פתח 2: לי לעגה שפחתאמי.

45: בן אדמוני — כינוי למלכות אדום מלשון "ויצא הראשון אדמוני" (בראשית כה כה).

ובשני גרמזים הנוצרים ואין נזכרים המוסלמים:

16: למת סוגדים.

רק בשלשה מפיוטי גבירול נזכר עשו וצאצאיו ולא נזכר ישמעאל וצאצאיו. אלא ששם הכוונה לרומאים שהחריבו את בית המקדש וגזלו את טבעת המלוכה מישראל. והרי המקומות:

שעה נאסר 1: שעה נאסר אשר נמסר ביד בבל וגם ש ע י ר.

שם 14: ושלח יד איש ציד (הוא עשו, על פי בראשית כה כו:

ויהי עשו איש יודע ציד).

שם 19: ועין פקח ונקם קח מאצר ומדישן.

שומרון קול תתן 26—27: עד לקחני אדום וכמעט אבדתי ועל כל

הארצות נפוצו המוני.

שני זיתים 12: ומעל יד איש ציד טבעתם יסירו (השוה שעה נאסר

14, המובא למעלה: ושלח יד איש ציד).

מצד שני אפשר שפיוטנו אינו שלם, ואולי נזכרו בהמשך ישמעאל או

צאצאיו, *אז יריק נזכר ושמעאל במקום 14*.

פזמון

לְשׁוֹרָה וְנֶאֱוָה	כָּל הַיּוֹם דָּוָה.
לְעֵג שְׁאֲנָנִים	שְׁבַעַה וְרוּה.
מְרוּדִיָּה תְּבַשֵּׁר:	דָּוָה יוֹם הַדָּוָה.
שׁוּבוּ לְבִצְרוֹן.	אֲסִירֵי הַתְּקָנָה!

5	בֵּת נָדִיב תִּצְעַק	וְתִהְיֶה בְּנִיב לְשׁוֹן:
	מְתִי יָשׁוּב לִי	אִישִׁי הָרֵאשׁוֹן?
	לֵךְ כִּפְּהַ תִּפְרוֹשׁ	וְגַם תִּשָּׂא אִישׁוֹן.
	קָרָא תָּאֵל דְּרוֹר לָהּ	מִיָּד עוֹץ וְדִישׁוֹן
	וְשִׁלַּח בֵּין נַחֲשׁוֹן	וְהִמָּר בּוֹ בְּנֶאֱוָה:

שׁוּבוּ

10	עַד מְתִי אֶכְף	וְגַם לֹא אָרִים רֹאשׁ
	מִתְגַּרֵּת לִוְחִץ	עַל גְּבִי יִחְרוֹשׁ:

אני בכל יום אדל — והוא רענן כברוש,
 ישתה ממתקים — וישקני מי רוש.
 הופע עלי — וגם דמי תדרוש
 15 מיד עשו מבקש להפר האחוה! שובו

- 1 שחורה ונאווה — כנסת ישראל, על פי שיר השירים א ה: שחורה אני ונאווה, כל היום דוה — איכה א יג.
- 2 לעג שאננים שבעה ורוה — על פי תהלים קכג ד: רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים.
- 3 מרודיה תבשר — תבשר לענייה, על פי ישעיה סא א: לבשר עניים.
- 4 מרודיה — מלשון ועניים מרודים, ישעיה נח ז.
- 5 שובו לבצרון אסירי התקוה — זכריה ט יב.
- 6 בת נדיב — שיר השירים ז ב.
- 7 ניב לשון — על פי ישעיה נז יט: ניב שפתים.
- 8 מתי ישוב לי אישי הראשון — על פי הושע ב ט: אלכה ואשובה אל אישי הראשון.
- 9 לך כפה תפרוש — על פי שמות ט לג: ויפרש כפיו אל יי.
- 10 וגם תשא אישון — על פי תהלים קכג א: אליך נשאתי את עיני.
- 11 קרא האל דרור לה — על פי ירמיה לד ח: לקרא להם דרור.
- 12 עוץ ודישון — כינוי לנוצרים, על פי דברי הימים א א מב: בני דישון עוץ וארן.
- 13 נין נחשון — את משיח בן דוד (שהוא מצאצאי נחשון), על פי רות ד כ—כב: ונחשון הוליד את שלמה ושלמון הוליד את בעז ובעז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד.
- 14 אכף — מיכה ו ו.
- 15 ארים ראש — על פי תהלים קי ז: ירים ראש.
- 16 מתגרת לוחץ — על פי תהלים לט יא: מתגרת ידך אני כליתי.
- 17 על גבי יחרוש — על פי תהלים קכט ג: על גבי חרשו חורשים.
- 18 רענן כברוש — על פי הושע יד ט: אני כברוש רענן.
- 19 ישתה ממתקים — על פי נחמיה ח י: ושתה ממתקים.
- 20 וישקני מי רוש — על פי ירמיה ח יד: וישקנו מי ראש.
- 21 הופע עלי — על פי תהלים צד א: אל נקמות הופיע.
- 22 וגם דמי תדרוש — על פי יחזקאל לג ו: ודמו... אדרש.
- 23 להפר האחוה — על פי זכריה יא יד: להפר את האחוה.

13-12 השנה אכילתו, אילין

השנה 13-14: ירמיה נאמ

השנה 14-15: ירמיה נאמ

השנה 15-16: ירמיה נאמ

השנה 16-17: ירמיה נאמ

השנה 17-18: ירמיה נאמ

השנה 18-19: ירמיה נאמ

השנה 19-20: ירמיה נאמ

לתפוצתה של הסליחה "הודו בחטא סתר" לרבי שמואל הנגיד

מאת
דב ירדן

- הסליחה "הודו בחטא סתר" לרבי שמואל הנגיד, שלפני שנת תשכ"ה לא נודע לנו עליה דבר, מסתבר שהיתה נפוצה למדי בימי הביניים. בשעה זו ידועים לנו כבר 6 כתבי יד, המכילים עדות על הסליחה הזאת, והם:
- א. בודפשט, האקדמיה המדעית ההונגרית, אסף קויפמן 18, עמ' 13—17 (בשלמות).
  - ב. קמברידג' Or. 1080 1/26 (בשלמות).
  - ג. קמברידג' TS H 5/49 (בתים 1—4).
  - ד. קמברידג' TS H 15/92 (רשימת פיוטים, ושם מפיוטנו רק 2 המלים: הודו בחטא).
  - ה. קמברידג' TS H 15/112 (רשימת פיוטים, ושם מפיוטנו רק 3 המלים: הודו בחטא סתר).
  - ו. קמברידג' TS NS 108/41 (בתים 1—12).

מבין ששת כתבי היד רק כתבי היד א—ב הם שלמים. כתב יד ו נשלח אלי מקמברידג' על ידי ד"ר נחמיה אלוני ועל פיו פרסמתי את הסליחה לראשונה ב"סיני" נו (תשכ"ה), עמ' שיח—שיט, ולאחר מכן ב"דיואן שמואל הנגיד" שבמהדורתי (ירושלים תשכ"ו), עמ' 326—327. על פי אותו מקור פירסם את הסליחה פרופ' חיים שירמן בספרו "שירים חדשים מן הגניזה" (ירושלים תשכ"ו), עמ' 161, 481. על מציאות כתבי היד א, ב, ד, ה הודיע לי ד"ר עזרא פליישר, על פי הכרסטת של המפעל לחקר פיוטי הגניזה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ותודתי נתונה לו. כתב יד ג נמצא על ידי. על פי כתב יד א פרסמתי מהדורה מושלמת של הסליחה ב"סיני" סה (תשכ"ט), עמ' ק—קב. כתב יד ב (שעליו הודיע לי ד"ר פליישר לאחר פרסום המהדורה המושלמת) מכיל כמה שגויי נוסח חשובים: בית 13: אז (במקום "עוז" שבכתב יד א). בית 14: תבך נא (במקום "תבכנה" שבכתב יד א). הנוסח "תבך נא" נראה עדיף מתקוני "תבכנה". בהתאם למשקל צריך לקרוא תב־ך־נא, ואולי קריאה זו היא שגרמה לשבוש "תבכנה". השוה | בן קהלת, לאמיץ נאות, אברמסון רלה, 89:

לאמיץ נאונה לך־ך־פאמיץ | וְצִיר בְּכִיר לֹא יִךְ פָּקָה

ולפי המשקל צריך לקרוא: לא יִרְדְּכָךָ, כהערת אברמסון שם, עמ' 234 (ודרך אגב, נראה ברור שצ"ל: לרדות באמיץ, והוא כנגד ירד שבסוגר, וסרה תמיחת אברמסון שם, עמ' 233—234). קשה יותר להכריע בין שני הנסחים "עוז" ו"אז". אם נבין "נא" כלשון "עתה, היום", כשמושו של הנגיד בכמה מקומות (ראה מאמרי בלשוננו לעם מחזור ט, עמ' 141—145), נקבל הקבלה של נגוד: אז — נא, אז והיום, אולם קשה שלפני מלת "אז" לא נזכר זמן, או מצב, שנוכל להסבה אליו. ואולי פרוש אז: מאז, לפנים. הנסח המקורי של הבתים 13—14 הוא אפוא, כנראה, כך:

כך הנהל פ
כך 58
אז 51
קריאה ת?
פא = קא
פא = קא

נפשי אשר אז צדנה
הנה עליהם מקבץ נא

במרי, ובחטא שמחה —
יכבת נשרים תקרקה.

ופירושם: נפשי, אשר לפניו התעדנה והתענגה על המרי והמרד, ושמחה על מעשי החטא, הנה עתה תבכה עליהם ותמרט את שערות ראשה מרב צער ואבל. הפזמון בכתב יד ב הוא "אלי וג'", כלומר, בתים 3—4 (במקום "הודו בחטא סתר וג'") שבכתב יד א, כלומר בתים 1—4. רק כתב יד ו מכיל כתובת המיחסת את הסליחה לשמואל הנגיד. בשאר כתבי היד באה הסליחה בלא הזכרת שם מחברה.

בסליחה "הודו בחטא סתר" אין חתימת שם מחברה וכן אין חתימה בשני הפיוטים האחרים המיוחסים לנגיד: "אשר לו ים וחרבה" ו"אשר נטה שחקים" (ראה במהדורותי הנ"ל, עמ' 319—326). אפשר שבכלל לא נהג הנגיד לחתום את שמו בפיוטיו. אם אמנם כן הוא, אפשר שבכך טמון פתרון הבעיה: החבר הנגיד פיוטים נוספים, ואם כן — היכן הם? התשובה המתקבלת על הדעת היא זאת: חֲבֵר חֲבֵר הנגיד עוד פיוטים, אלא שמקצתם אבדו, כיון שנשכח שם מחברם הדגול, מאין חתימה בתוכם, ומקצתם אולי עודם מצויים, בעלום שם, בכתבי יד שונים, או אפילו במקורות שבדפוס.

מלשוננו של ר' שלמה אבן גבירול*

ד. דפק = נול, זרם, שטף

בשיר הטבע היפה "ברק אשר עינו" לרבי שלמה אבן גבירול, בתים 1—4, נאמר:

בָּרַק אֲשֶׁר עֵינוֹ כְּעֵין בְּרָקָת   שְׁלַחָה לְגַת הַהַדָּס מִיִּנְקָת
וּפְקֹד עֲרוּגַת הַבְּשָׁמִים, וְאֶסֶר   הָעֵב לְבַלְתִּי תִהְיֶה נִתְקָת!
בָּרַק, בָּרַק אֶל הַהַדָּס, כִּי שְׁחַחָה   וְתַעֲמִד מִנְגִּדָּה דּוּפְקָת
עַב לַעֲבֹר לֹא אֹתָהּ, עַד רוּתָהּ   נִפְשׁ עֲרוּגַת הָיְתָה שׁוֹקֶקֶת.
ביאליק ורבניצקי, שפרסמו לראשונה את השיר

בשלמותו במהדורתם, ספר ה, עמוד 23, מכארים ב"הערות וביאורים" שם, עמוד 25: "ברק והבא את הגשם אל ההדס, אל הערוגה, כי שחחה מיובש ועומדת בתפילה לנגדך דופקת ברוח, כלומר סופקת כף ומאיצה בתפילה, כדרך הצמחים בערוגה הנכפפים ומתחבטים ברוח המכה בהם לפני הגשם. כן נראה לנו לפרש כאן את המלה דופקת, שיש בה שתי הוראות: האצה וזירוז, מל' 'ודפקום יום אחד' (ברא' לג, יג), וגם דפיקה בתפילה על שער הרחמים... שחחה — כן הגהנו ת' שלחה שבשתי הנוסחאות".

בפעם השנייה נדפס השיר בשלמותו על ידי שירמן בספרו "השירה העברית בספרד ובפרובאנס" כרך א, עמודים 218—219. לפני שירמן היה גם כתביד שוקן 37, כמצוין

* ראה "לשוננו לעם" קצ"ג, מרחשון תשכ"ט.

דברים הנחש
הנחש, הנחש
לחיות אור
החיות אור
החיות אור
קבוצה 112-113
112-113
אור החיות
החיות אור
החיות אור

קצת עמוסים
269, 113-112
אם גם שחור
ציל בו קיטלין
ורקניץ

למעלה ברוח, כדלקמן: בבתים 1—2 מבקש המשורר מן הברק שני דברים: (1) לשלוח את העב שתשקה את הגנה כמינקת המשקה את ילדה מהלבה. (2) לקשור את העב מעל לגינה, לבל תמוש ממנה. בבתים 3—4 מגלה המשורר, ששתי משאלותיו נתקיימו: (1) העב שולחה ועמדה מעל לגינה. (2) היא לא חזה מן הגינה, עד שריוותה אותה במימיה. מלת (שולחה מקבילה למלת (שולחה שבבית 1. הפעלים (שולחה, ותעמד, דופקת, המובעים בלשון נקבה, אינם נמשכים אל הדס אלא אל עב, המשמשת במקרא גם בלשון נקבה, בכתוב: הנה עב קטנה ככף איש עולה מים (מ"א יח, מד).

ראובן סיוון

מחיי המלים

פא. הדאיג

ב'הצבי' מכ' בטבת אתתל"א לחורבן (תר"ס) נאמר במדור 'בת קול מהעתונים':

אדרבה, מה שהדאיגני כל הימים ולא הניחני לישן אפילו בלילות, הוא — כי למן העת שנשמע בין בני עמנו החיים בגלות הדבר החדש של למוד עברית בעברית ועד הימים האחרונים, לא פגשתי בעתוננו מערער ומתנגד לזה.

ובהערה למלת 'שהדאיגני':

מפני שאני רבי-הפשע בענין הלשון חשוד בעיני הקוראים, וכל מלה לא מצויה בפי הסופרים המטהרים אם תמצא

אַרבעַה שירים חדשים לדון וידאל בנבנשת

דון וידאל בנבנשת הוא אחד ממשוררי ספרד האחרונים. נולד במחצית השנייה של המאה הארבע עשרה, היה תושב סרגוסה, עמד בראש חכמי טורטוסה בוכוח עם המומר יהושע הלורקי לפני האפיפיור והמלך אלפונסו, למד את מקצוע השירה מפי המשורר שלמה דאפיירה, היה ידידו של דון וידאל בן לביא, שאתו, כמו עם רבו, התליף מליצות ושירים. רוב שירי דון וידאל בנבנשת לא ראו עדין את אור הדפוס.

בזה מתפרסמים ארבעה שירים חדשים של דון וידאל בנבנשת, על פי שני כתבי יד: כתב יד סינסינטי (הברו יוניון קולג') מספר 315 (להלן בקצור: כי"ס) וכתב יד אוקספורד מספר 1984, על פי צלום השמור בספריית שוקן בירושלים (להלן בקצור: כי"א); השיר "תבל ככלה" — גם על פי כתב יד שוקן מספר 37 (להלן בקצור: כי"ש). כל שלשת כתבי היד הם בלי נקוד.

א

תבל ככלה תעדה עליה   אולי לבבי יעמד עליה
כי הסתו עבר, תליפות תעליף   לבנות יעריה וכרמליה
רקמת צבעים רקמה על מחלצות   קתנות שתיליה וזלזליה

א. תבל ככלה

1. ככלה תעדה כליה — על פי ישעיה טא י: וככלה תעדה כליה. אולי לבבי יעמד עליה — אולי אשים לב אליה.
2. כי הסתו עבר — על פי שיר השירים ב יא: כי חנה הסתו עבר. יעריה וכרמליה — על פי ישעיה י יח: יערו וכרמלו.
3. רקמת צבעים — על פי שופטים ה ל: שלל צבעים רקמה.

- לבשה שני תולע ושמה משבצות וקב לרגליה ועל שוליה
 5 בינות צרוגות ההדסים נטעה
 אהל. בשושנת עמקים נצפה
 ובת ימרות בשמה וריסה שובבה
 אך לאשר לא ידעו דת אהבה
 ובנד חבצלת שרונים קר דרור
 10 ובנד יליד שורק שלומים פרשה.
 הבת אשר נולדה בנד שמש, אכל
 יפה כמו תרצה והיא מתעלסה
 התעתדה תכל כיצלת חן אשר
 התיצבה נגדי לפתותי בטוב
 15 ובמעגלות האהבה התקרבה
 יקרה בציגי שותריה — נאני
 כי נודעו לי מעגלותיה, ולי
 תדמה כאלו על חליפות הטבעה
 ושנות צבאיה קצל התגודדו.
 20 שור כי זמן עבר עבר — ומה יתרון בטוב אקשה ואתמוליה

4. לבשה שני תולע — על פי ירמיה ד ל : כי תלבשי שני ; ויקרא יד ד : ושני תולעת.
 משבצות זהב — על פי שמות כח יא, ועוד.
 5. נטעה כנת — על פי תהלים פ טו : וכנה אשר נטעה ימיני.
 6. בשושנת עמקים — על פי שיר השירים ב א : שושנת העמקים.
 נצפה תוכו — על פי שיר השירים ג י : תוכו רצוף אהבה.
 ועליו חופפו עליה — ועל האהל כסו העלים שלה, של שושנת העמקים.
 9. חבצלת שרונים — על פי שיר השירים ב א : חבצלת השרון.
 10. יליד שורק, בת זמורה — כנויים ליון.
 11. הבת אשר נולדה ביד שמש — כנוי ליון.
 12. יפה כמו תרצה — על פי שיר השירים ו ד : יפה את רעיתי כתרצה.
 13. התעתדה — התיצבה. על פי משלי כד כז : ועתדה בשדה לך, אבן עזרא : העמידה.
 יחכה ויוחילה — יחכה לה ויוחיל לה.
 14. בחותמה ובפתיליה — על פי בראשית לח יח : חותמך ופתילך ; בראשית לח כה : החותמת והפתילים.
 15. בל קרב אליה — על פי תהלים לב ט : בל קרב אליך.
 16. אבוס — אבוס. על פי משלי כז ז : נפש שבעה תבוס נפת.
 אקלה — על פי דברים כז טז : ארור מקלה אביו ואמו.
 19. התגודדו — נדו.

ועמד עלי הונה — ואין לו מעמד. כי הזמן ירוץ בגלגלית
 עתיד — בלי נמצא, ואיך בו ימצאו נחת תלומיה ונכשליה
 או איך מנוחה בזמן אוהיל — והוא מספר תנועתה וגלגוליה
 תרעש כים סוף על ילידי תחפנס, כי לא ברע ירעו גליה
 25 על בן מאסתייה ולא אחמד גאון יפיה וחליתה ומכלוליה
 לשכן בסתר התבונה אותה נפשי ולשמע נעים מליה
 היא נעלת חשקי ונכספתי אכל ממן פרי פיה ומיבוליה
 ואעלה לפני שניאור הגביר, יקרת חקמיה ומשפיליה
 אשתחיה שם להדום בגליו והוא יפיק רצון רוחי ומשפיליה
 30 הנשר אשר אמצא בידו מפתחות עצמו תהלותיו וירמה, תוף אני
 הוא משרידי מחשפיה ולא יחרידוהו קלי וצמה ולא
 אין לו בתוכה נחלה, לולא מנת חקמה וענינה ומשפיליה
 35 קאר באור שכלך, שניאור, ערפלי רוחי, ומחשקה ומאפליה
 בנה, גביר, צמאון יחידתי במי מטרות מזמתך ובטלליה
 ופרש כנף חסדך לנפש שחנה הודך בתפיה ובגלגלית
 ובצלצלי שמע לך משתחחחח, אולי לברך יעמד עליה.

21. ועמד עלי — ושים לב אל. השווה בית 1: אולי לבבי יעמד עליה.
23. והוא מספר תנועתה וגלגוליה — והרי אין עצם הגדרת הזמן אלא על פי מספר התנועות והגלגולים של גלגל הכוכבים.
24. תרעש — תבל תרעש.
- תחפנס — מצרים.
28. כאן בית המעבר מן הנושא הכללי אל תהלת שניאור.
29. אשתחיה שם להדום רגליו — על פי תהלים קלב ז: נשתחוו להדום רגליו.
32. משרידי מחשכיה — הצרף אינו מוכן לי. ואולי טעות כאן.
- ולא ייגע בדי הבלה — על פי ירמיה נא נח: וייגעו עמים בדי ריק; איוב ט כט: למה זה הבל איגע.
34. אין לו בתוכה נחלה — על פי במדבר יח כג: ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה.
36. יחידתי — נפשי.
- מזמתך — חכמתך.
38. אולי לבבך יעמד עליה — כסיום בית ראשון (בשנוי "לבי" ל"לבבך").

ב

אשא אליכן, בנות שחר, תלגתי.
 ראו שצפי פני עפר צבי בחלום
 יתעלסו בתצות ליל ונשתעשעו
 שבע לבבי תמונתו כאלו בקה-
 5 טוחי יגילון בחין ניבו — ופתאום בנות
 השחיר לבבי מאור שחר ונצא, בצאת
 פי עף בכנפי שחרים דוד אלי אהלי
 אחלי, המון כוכבי נשפי, לשועי שעו.
 דמו צדי בוא ימי חכרת ידידים ועד
 10 אישן ואחזה תמונתו בנומי צדי
 או כוכבי שחרי האספו בצדי,
 אחלי, שאו נא פני נגש והוא נענה
 האספו נא צדי יד נדוד באשר
 פי לו ומן העביר עברת נדודי עלי-
 15 יחשך מאורכם במחשך מאפל הנדוד
 כי לי ידי נאמן, חכו כנפת ומן,
 עפר פני יהלום, מי לי יביאו הלום,
 יום שחזיתיו נסעתי בצרוגת סגור
 ריבי אליכן קהעבירכן תנומתי
 וישמחו לחזות הודי ותקדתי
 אתו ויאיר באור פניו אפליתי
 קיץ אחזה נעמו נכח תמונתי
 שחר ישיתון לאל גילי וחדותי
 שמש והלו, סגור לבי ונשמתי
 סמע והתעופפה כחלום יחידתי
 חושו והדךשו נא אל שאלתי
 ישית ידיי מגמתו לעמתי
 בואו והוא יהיה פתרון חזותי
 רגזו ואל תהיו מקום לזעקתי
 ולא תכסון דמי נפשי באדמתי
 נדד לבבי ועד יחרש בעגלתי
 כם — צור גאון לבכם ירחץ לאנחת
 אלו ידעם קצת ציבי וצדתי
 הניד, בנודו, זמן הודי ויקרתי
 יבוא, ולו בחלום, אל בית מנוחתי
 לבי צדי נקלעה חשקו צרונתי

ב. אשא אליכן

תכן השיר דומה לתכן הסוגיטה „מה ערבה שנה“ לעמנואל הרומי (מחברת עשרים, מהדורת ירון, עמודים 364—365). היש כאן השפעה ישירה של עמנואל על דון וידאל, או שניהם שאבו ממקורות אחרים?

6. השחיר לבבי מאור שחר — מאור השחר השחיר את לבבי.
7. יחידתי — נפשי.
11. האספו — הכבו.
- ואל תהיו מקום לזעקתי — על פי איוב טו יח: ואל יהי מקום לזעקתי.
12. נגש והוא נענה — על פי ישעיה נג ז.
- ולא תכסו דמי נפשי באדמתי — על פי איוב טו יח: ארץ אל תכסו דמי. השוה בית 11.
13. יחרש בעגלתי — על פי שופטים יד יח: לולא חרשתם בעגלתי.
16. חכו כנפת ומן — על פי שיר השירים ה טו: חכו ממתיקים.
- הניד בנודו זמן הודי ויקרתי — הניד הזמן, בנוד ירדתי, את הודי וכבודי.
17. עפר פני יהלום — עמנואל: יסעת חן וגורת יהלום.

דב ירון: ארבעה שירים חדשים לרון וידאל בנכונות שיט

נָטַע בְּרוּחִי נָטַע חֶשְׁקוֹ וְהִנֵּיד וְמִן
20 וְלִמִּי אֲנִי אֲזַעֲקָה מִמַּאֲסֵר הַנְּדוּד?

כָּנָה אֲשֶׁר נָטַעָה יְדוֹ בְּחִלְקָתִי
עָלִי חֲמִסִּי וְעַל נִפְשִׁי תִלְנָתִי

ג

אומרים לעץ "הקיצה!"	"עוריו" לאבן דומם
אומרים ללב נע ננד:	קומה ואל תשתוקם!
האם לקולם יצמד	ולנאמם יתקומם?
אבן וכפס מצץ	יענו — ורוחו דקם
5 עד כי יבשר בשלום	דודיו ויחנה צלקם
ושלום שלמה, נזר	אחיו וראש מנצמם
חיי לבכי וגאון	טוחי ועז תעצומם
לילה זמירו עמי,	חסדו יצוה יומם
יקר בציני, ושמו	תחת לשוני רוקם

19. כנה אשר נטעה ידו — על פי תהלים פ טו: וכנה אשר נטעה ימינך.

20. עלי חמסי — על פי בראשית טו ה: חמסי עליך.

ג. אומרים לעץ

1. אומרים לעץ הקיצה עורי לאבן דומם — על פי חבקוק ב יט: הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם.
2. תשתומם — על פי תהלים קמג ד: בתוכי ישתומם לבי.
3. יתקומם — יקום.
4. אבן וכפס מעץ יענו — על פי חבקוק ב יא: כי אבן מקיר תזעק וכפס מעץ יעננה. והשוה בית 1.
5. עד כי יבשר — כאן בית המעבר.
6. שלמה — המשורר שלמה דאפירה.
7. נזר אחיו — על פי בראשית מט כו, דברים לג טו: נזיר אחיו.
8. לילה זמירו עמי חסדו יצוה יומם — על פי תהלים מב ט: יומם יצוה יי חסדו ובלילה שירה עמי.
9. תחת לשוני רומם — על פי תהלים סו יז: ורומם תחת לשוני.

מה לי לאור שמש וצר, אחר אשר
 אֶאֱרָה בְּגִנּוּ נֶרְדַּךְ וְקִנְמוֹן, וּמָה
 מָה לִּי דָרֶשׁ אַחֲרָיו לִילְדֵי הַזֶּמֶן.
 דִּי לִי בְּאֶמְרוֹ: שֶׁב בְּחִצְרוֹתַי, וְשֵׁם
 5 יַעֲרָף מִטֶּר לִקְחוֹ עָלַי רוּחִי, כְּעַל
 עַל בֶּן, בְּקִשְׁתְּ אֶהְבֵּתִי, לְהָדוּם
 אֶשְׁכֵּן בְּחִצְרוֹת הַיָּדִיד וְאֶבְרָקָה
 תִּמְיֵד סָנִי צוּרֵי אֶחְלָה: יַעֲמֵד
 דָּוִד צַח, בְּאֹרֹו, שֶׁת אֶשׁוֹן לֵיל לְאוֹר
 לִי לְאֹרוֹת עַל פִּי יְאוֹר עֲרוֹת וְאוֹר
 יִבֵּד יִקְרָם פֶּעֶנָן בְּקֶר וְאוֹר
 בְּרָכִי תְבוֹנָתִי אֶאֱלָפָה וְאוֹר
 אֶרְץ עֵיפָה יִזְלוּ מִטֶּר וְאוֹר
 בְּגִלְיוֹ סָגוֹר לְבִי אֲנִי אֶרְמָה וְאוֹר
 לְמִבְרָכָיו, וּמִבְרָכָיו אֶלֶף וְאוֹר
 הוֹדוּ וְזָכְרוּ עַד בְּלִי סֹהַר וְאוֹר

ד. מה לי לאור שמש

שיר צמודים. רשום ב"אוצר השירה והפיוט" לדודון, כרך ג, אות מ, ערך 436, על פי ס"מ ח"ב 13: (והוא ספר סגולת מלכים, כתב-יד, כמבואר בכרך ד, עמוד 13), והוא מיוחס על ידי דודון לשלמה בונפיד.

1. לאור שמש וצר — לאור שמש וירח. על פי ישעיה ה ל: צר ואור חשך בעריפיה, ספר השרשים לרבי יונה בן גנאח, ערך צר: ורוב המפרשים משימים צר ואור שני כנוין לשמש ולירח; ספר השרשים לרד"ק, ערך אור: הירח והשמש. אשון ליל — חשכת הלילה. על פי משלי כ כ: באשון (קרי: באישון כתיב) חשך. לאור — אור ממש.
2. על פי יאור ערות — על פי ישעיה יט ז: ערות על יאור על פי יאור. ערות — צמחים. רד"ק ערך ערה: תאר לירקות ולדשאים הלחים; רש"י: לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה, ודומה לו ומתערה כאורה רענן, וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על גילום.
3. ואור — וירק. על פי מלכים ב ד לט: ללקט אודות, תרגום יונתן: ללקטא ירקונין. כענן בוקר — על פי הושע ו ד, יג ג.
4. ואור — ואורה, ואלמד.
5. יערף מטר לקחו עלי רוחי כעל ארץ עיפה יזלו מטר ואור — על פי דברים לב כ: יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי; ישעיה לב ב: כצל סלע כבד בארץ עיפה; תהלים קמג ו: נפשי כארץ עיפה לך. כעל ארץ עיפה יזלו מטר ואור — כמו שהמטר והגשם נוזלים על ארץ צמאה. ואור — ומטר. על פי ישעיה יח ד: כחם צח עלי אור; איוב לו יא: יפיץ ענן אור, ספר השרשים לרבי יונה בן גנאח, ערך אור: ר"ל המטר. וראה ד"ר נחמיה אלוני, אור — גשם, אוצר יהודי ספרד ג (תש"ך), 42—49.
6. ואור — ואורה, ואשליך.
7. ואברכה למברכיו ומארריו אלך ואור — על פי בראשית יב ג: ואברכה מברכין ומקללך אאר; שמואל ב טז יג: ושמעי הולך... הולך ויקלל. ואור — ואקלל.
8. עד בלי סהר — על פי תהלים עב ז: עד בלי ירח. ואור — ושמש. על פי ישעיה ה ל: צר ואור חשך בעריפיה. השוה בית ו.

תודתי נתונה לד"ר עזרא פליישר, שהודיעני על מציאות כתב-היד א, ד (על פי כרססת המפעל לחקר פיוטי הגנוזה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים) וכתב-יד ב (על פי רשימותיו הפרטיות); לד"ר נחמיה אלוני, שהעמיד לרשותי צלום מכתב-יד ח; ולמר שמואל אשכנזי, שקרא את המאמר בכתב-יד והעיר לו הערות.

165	לְשׁוֹלְחֵי לֶקַח טוֹב יִזְמֶנּוּ	בְּהִקְהִיל תַּחֲכַמּוּנֵי פֶקַח
	לְהוֹרֹת חוֹק עֲשׂוֹר נֶאֱמָן	יִשְׁמַע חֶקֶם וַיּוֹסֶף לֶקַח
	לֶקַח לְשׁוֹלְחֵי תַקְשִׁיב	וְאָז יִיָּשֶׁר כּוֹחַךְ
	לְכֵן הִתְאַמֵּץ לִקְשִׁיב	אֲמָרִים אֶמֶת לְשׁוֹלְחֵיךְ
	לְשׁוֹלְחֵיךְ מִתְנִיף תִּשְׁנֶנּוּ	וַיִּשְׁמַע אֵל וַיַּעֲנֶךְ
170	מִמְרוֹם יָתֵן לָךְ גֹּס	וְאַתָּה תִּאָּזֹר מִתְנִיף
	מִתְנִיף מִפֶּחַ מוֹעֵק יִמְלֹט	בְּאֶפֶס תִּקְנֹת מִפֶּחַ
	מַעֲגֻלוֹתֶיךָ יִתְמוֹךְ פִּלֹט	כִּי הוּא יִצְיֹלְךָ מִפֶּחַ
	מִפֶּחַ מְלִיץ טוֹב נֶאֱצֹל	עַתָּה יִכּוֹנֵן נַפְשׁוֹ לְהַחֲלִיץ
	מִמֶּנּוּ פִּתְאוֹם נִיָּצֹל	מִלֶּאךָ מְלִיץ

- 165-166. על פי יומא א ג: מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כהן גדול קרא אתה בפך שמא שכחת או שמא לא למדת; אזכיר גבורות 126: מחכימי פתי יעמיתו לו להנכו לשננו בחקי עשור.
165. לקח טוב — משלי ד ב.
- תחכמוני פקה — חכמים מפקחי לב סכל. על פי שמואל ב כג ח: יושב בשבת תחכמוני; והשוה גבירול, נחר בקראי 20: בין כל פתלתל וסכל לבו כלב תחכמוני; קום הזמן 34: השיר הלא לכם בני לוי ולך לבד מתחכמוניך.
166. להורות חוק עשור נאמן — להורות את הכהן הנאמן דיני יום כפור.
- ישמע חכם ויוסף לקח — משלי א ה.
168. התאמן — אזכיר גבורות 128: חזק ואמץ.
- התאמן — כך ב; א: התאמן.
- להשיב אמרים אמת לשולחך — משלי כב כא «לשולחך».
169. מתניף תשננו — על פי מלכים א יח מו: וישננו מתניו.
- וישמע אל ויענך — על פי תהלים נה כ: ישמע אל ויעננו.
170. ואתה תאזור מתניך — ירמיה א יו.
- תאזור — כך ב; א: אזור.
171. מתניך מפח מועק ימלט — על פי תהלים סו יא: שמת מועקה במתנינו; תהלים קז כ: וימלט משחיתותם.
- באפס תקות מפח — על פי איוב יא כ: ותקוהם מפח נפש.
172. מעגלותיך יתמוך — על פי תהלים יז ה: תמך אשרי במעגלותיך.
- כי הוא יצילך מפח — תהלים צא ג.
173. נפשו להחליץ — על פי ישעיה נח יא: והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ.
174. ממות פתאות ניצל — על פי תהלים לג יט: להציל ממות נפשם; משלי י ב: וצדקה תציל ממות.
- מלאך מליץ — הכהן שליחם של ישראל הממליץ עליהם. איוב לג כג.

175 מליץ מרפא נארוקה]	נעבודות ארבע ייפה
משמח ר הליה ויהוים] מלאן קה	וציר אמונים מרפא
מרפא משיחו] ישלח תמיד	קהראותו זכחי עם [נכחו]
מעבירים] פר נאיל להעמיד	נגד יי נגד משיחו
משיחו מזה סר לבית רקח	עם זקני קהונה במחנה
180 משיבים עליו שם בלקח	אל נא תמוש מזה
מזה מקובד בקול תשואה	ונועם צרדה בפה בלבד
ממעט אוכל פן תיקר תנועה	לקדוש יי מקובד

175. ועבודות ארבע ייפה — על פי יומא א ב: כל שבעת הימים הוא זורק את הדם ומקטיר את הקטרת ומטיב את הנרות ומקריב את הראש ואת הרגל.
176. משמר הלילה והיום מלאכה — על פי נחמיה ד טז: והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה; יומא א ז: בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה ואומרים לו: אישי כהן גדול, עמד והפג אחת על הרצפה, ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה.
- וציר אמונים מרפא — משלי יג יז.
- 177-178. על פי יומא א ג: ערב יום הכפורים... מעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה; אזכיר גבורות 127: מראים לו בערב יום סליחה פרו ואילו זובחי קהל.
177. בהראותו זכחי עם — בהראות לו את הקרבנות.
178. נגד יי ונגד משיחו — שמואל א יב ג.
- 179-180. על פי יומא א ה: מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס והשביעוהו... משיבין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך: שקלים ה א: בית אבטינס על מעשה הקטרת: שמות ל לה: קטרת רקח; אזכיר גבורות 130: מחנכיו יחברוהו לזקני מטהו ובבית רוקחי רקח בשם ישיביוהו.
180. בלקח — בתורה. על פי משלי ד ב: כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזבו.
- אל נא תמוש מזה — שופטים ו יח.
181. בקול תשואה — על פי ישעיה סו ו: קול שאון; ישעיה כב ב: תשאות מלאה עיר הוימה; יומא יט: מיקירי ירושלים לא היו ישנן כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שנה חוטפתו.
- בקול תשואה ונועם צרדה בפה בלבד — אזכיר גבורות 134-135: נותנים שאון... בנעימת אצבע צרדה בפה ולא בכנור.
- ינועם צרדה — על פי יומא א ז: בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה; ירושלמי א ז: נעימה הנאמרת באצבע צרדה; כדף יי יצדקו 93, סדור יפה: פניו צרדה.
- בפה בלבד — על פי יומא כ א: לא היו מעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה.
182. ממעט אוכל פן תיקר תנועה — על פי יומא א ד: ערב יום הכפורים עם חשכה לא היו מניחים אותו לאכל הרבה מפני שהמאכל מביא את השנה; יומא יח: אין מאכילין אותו... דברים המביאין לידי טומאה; אזכיר גבורות 129: מאכל ימעטו... פן ירדם ויקר מקרה לילה.
- לקדוש יי מכובד — ישעיה נח יג.

מְכַבֵּד נְכוּחִים יְהִגּוּ לְפָנָיו	בְּסִפְרֵי קֹדֶשׁ אוֹ בְּשִׁיחִים
נְדוּדִים יִשְׁבַּע בֵּית מְלוּנָיו	מְשִׁיב דְּבָרִים נְכוּחִים
185 נְכוּחִים נִפְשָׁם חָצוּת לֵיל	יַעֲרֹן לַעֲבוּדַת קְדוּשָׁם
נִצְבָּעוּ בְּפָיִס לֹא בְּחֵיל	לְהַצִּיל מִמָּוֶת נִפְשָׁם
נִפְשָׁם נְכוּחָה רֵאשׁוֹנִית	תְּרוֹם דָּשֶׁן עוֹלָה קְדוּחָה
נִתְכַּן פְּנִימִי וְנֵרוֹת שְׁנִית	יָדְעוּ עֲשׂוֹת נְכוּחָה
נְכוּחָה נֶאֱמָנָה שְׁלִישִׁית	[קִטְרַת סָמִים בְּאֶמְנָה]
190 נִתְחִים בְּרִבְעִית לְשִׁית	עֲדוֹת [וְנֶאֱמָנָה]

183. על פי יומא א ר: תלמידי חכמים... קורין לפניו... באיוב ובעזרא ובדברי הימים, זכריה בן קבוטל אומר: פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל.

184. נדודים ישבע בית מלוניו — על פי יומא א ז: בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה ואומרים לו: אישי כהן גדול, עמד והפג אחת על הרצפה; איוב ז ד: ושבעתי נדודים; אזכיר גבורות 134: להשביעו נדודים.

משיב דברים נכוחים — משלי כד כו.

185. על פי יומא א ח: תורמין את המזבח... ביום הכפורים מחצות; אזכיר גבורות 136: נוצרי חקים בוזזי מצוות להרים דשן חצות לילה הקדימו.

יעירון — ה: יעירון, והשוה להלן בהערה לבית 291.

186-187. על פי יומא ב א"ב: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרבין רצין ועולין בכבש וכל הקודם את חברו בארבע אמות זכה, ואם היו שניהם שוין הממונה אומר להם: הצביעו... מעשה שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפיס, ארבעה פיסות היו שם וזה הפיס הראשון; יומא כג: מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש, קדם אחד מהן לתוך ד' אמות של חברו, נטל סכין ותקע לו בלבו.

186. נצבעו — אזכיר גבורות 139.

לא בחיל — זכריה ד ו.

להציל ממות נפשם — תהלים לג יט.

187. תרום דשן — על פי יומא כב: תרומת הדשן.

קדוחה — שרופה, מלשון כי אש קדחה באפי, דברים לב כב.

188. נתכן פנימי ונרות שנית — על פי יומא ב ג: הפיס השני... מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן

את המנורה; אזכיר גבורות 139: נצבעו שנית על מעשה כבש ועל דשן מזבח פנימי ונרות.

ידעו עשות נכוחה — עמוס ג י.

189. על פי יומא ב ד: הפיס השלישי: חדשים לקטרת באו והפיסו; אזכיר גבורות 140: נתחדשו שלישי לסמים.

קטרת סמים — שמות ל ז.

190. נתחים ברביעית לשית — על פי יומא ב ד: והרביעי... מי מעלה אברים מן הכבש למזבח;

[נאמנה] נחפזו צנופים
[לצשות] [זו]
נבדלו נחפזו

אזכיר גבורות 140: רביעי בתעריכות לערך הנתחים.

עדות יי נאמנה — תהלים יט ח.

191. צנופים — הכהנים צנופי המצנפות. על פי ויקרא טו ד: ובמצנפת בד יצנף.

192—194. על פי יומא ג א: אמר להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע —

הרואה אומר: ברכאי. מתתאי בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרח: אזכיר גבורות 141—143:

שר פקיד נגיד מלאכת הקדש שלח לקדים צירי אמונה, שח למו: הביטו אם עלה השחר, אם

הפיץ אור קדים עלי ארץ. ספרו לו כי ברק נגה.

192. נבדלו נחפזו — תהלים מח ו.

השלמות ותקונים לבתים הנותרים

כתב־היד א, ב, ח, ביחד, מאשרים את ההשלמות (הברורות ברובן גם מצד מבנה העבודה)

במהדורת ביאליק ורבינצקי, בבתים: 8, 140, 142—144, 153, 162, 194, 196, 197, 209, 217,

248, 257, 259, 269, 271, 281—276. השוה גם הנוסחאות מכתב־יד אדלר 3014, 3015, 3043,

3044 המובאים על ידי ביאליק ורבינצקי במהדורתם, ספר ז, עמודים 92—91.

5. ממנו — ח: מאו.

7. [נטה] — ח: עד לא.

15, 17. במדה — ה: במדה. וכן צ"ל גם מצד מבנה העבודה. השוה ההערה הבאה.

16. במדה — צ"ל: במדה. איוב כח כה.

22. נאזר — ה: נאזר. וכן תהלים סה ז.

29. כמוס — ה: כמוס. וכן נראה. והענין בכללו הוא על פי איוב לח כט—לב: מבטן מי יצא

הקרח וכפור שמים מי ילדו, כאבן מים יתחבאו לפני תהום יתלכדו... התוציא מזרות בעתו;

איוב ו טז: עלימו יתעלם שלג.

33. מספר — ה: מספר. גבורות האל הגדול עצומות מלספרן. על פי תהלים מ ו: נפלאותיך

ומחשבותיך... עצמו מספר.

90. זרע — ה: זרע (כלומר זרע, שם הפעל מן זרע). וכן נראה. השוה גם ההערה הבאה.

ורעות — ה: ורעות.

93. ורב — ה: ורב (קין הבכור). השוה גם אזכיר גבורות 57: והקדיר פני רב.

104. חלק — צ"ל: חלק. על פי איוב כא יז: חבלים יחלק באפו.

130. לאדם — צ"ל: לאדם. איוב לג כג.

136. מאלהי — צ"ל: מאלהי. תהלים כד ה.

139. נעור [ניברח] — א ב: נעור ורק ברח. ה: נעור ו... ולפי זה צ"ל: נעור ורק ברח, על פי

נחמיה ה יג: נעור ורק. והענין הוא על פי בראשית לב יא: כי במקלי עברתי את הירדן הזה;

בראשית כז מג: וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה; בראשית כח י: ויצא יעקב מבאר שבע

וילך חרנה; הושע יב יג: ויברח יעקב שדה ארם.

141. ה[פרו דת] — ב: הקשו עבודת "דת" משמשת חרוז בבית הבא. על פי דברים כו ו: ויתנו עלינו עבודה קשה. וכאן "עבודת" כפי הנראה צורה נפרדת, כמו "עבודה". על דרך: הבה לנו עֲזָרָה מִצָּר (תהלים ס יג, קח יג), אם אתן שָׁנָה לְעֵינֵי (תהלים קלב ד), ועוד. *עֲזָרָה מִצָּר (יחזקאל נח כג)*
143. וְעֵשֶׂר — צ"ל: וְעֵשֶׂר. על פי איוב טו כט: לא יֵעָשֶׂר ולא יִקְוֶה חֵילוֹ.
146. כְּשׁוֹשָׁן — ה: כְּשׁוֹשָׁן. וכן נראה, על פי שיר השירים ב: כְּשׁוֹשָׁנָה בֵּין הַחֻצִּים.
154. [...] — א: ככתוב?
- אתם — ב: ואתם. וכן צ"ל. שמות יט ו.
156. [לעמד] — ב: לוי לעמוד. על פי דברים י ח: הבדיל יי את שבט הלוי... לעמד לפני יי.
162. כאשר... צוה — ה: כאשר צוה. ואולי צ"ל כלשון הכתוב, ויקרא ח לד: כאשר עשה ביום הזה צוה יי לעשות.
163. יִפְנֶה שאר — אולי צ"ל: יִפְנֶה שאר, כלומר: הבהן הגדול מאחיו יפרש מאשתו כדי לעשות לשולחיו את דת העבודה. שאר — מלשון: כי אם לשארו הקרוב אליו, ויקרא כא ב: יונתן: אלחן לאנתתא דקריבא לגופיה; ספרא: אין שארו אלא אשתו. על פי יומא א א: שבעה ימים קדם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו. והשוה אוכיר גבורות 122: מערש יציעו שארו יבדילו. וראה ביאליק ורבניצקי, ספר ד, עמודים 128-129.
193. שכח [באנס] — א: שחר קדים [באנס]. על פי יומא ג א: אמר להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע — הוראה אומר: ברקאי. מתניא בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרח: אוכיר גבורות 141-143: שר פקיד נגיד מלאכת הקדש שלח לקדים צירי אמונה, שח למו: הביטו אם עלה השחר, אם הפיץ אור קדים עלי ארץ. ספרו לו כי ברק נגה: איוב לח כד: אי זה הדרך יחלק אור, יפץ קדים עלי ארץ.
194. נִתְּתָ לִירֵאָיִךְ [נס] — ה: נִתְּתָ לִירֵאָיִךְ... וצ"ל: נִתְּתָ לִירֵאָיִךְ נס. תהלים ס ו.
195. צוה — א: צור.
- [...] [ים] — א: על ציר [אמונים]. על פי משלי יג יז: ציר אמונים: אוכיר גבורות 141: צירי אמונה.
205. וחגור עד קרביו — א: יחגור שר קריביו: ה: [...] קרביו. וכן נראה, על פי ויקרא ח יג: ויקרב משה את בני אהרן... ויחגור אותם אבנט: יחזקאל מ מו: הקרבים מבני לוי אל יי לשרתו.
206. [סתר] בשרים — א: סחות צלמי כשדים. וכן צ"ל ("בשרים" אינו אלא תקון של ביאליק ורבניצקי במקום "כשדים", ראה ספר ד, עמודים 129-130). סחות = סחות, לרחץ את עוון עבודה זרה. על פי סוטה יב: ותרד בת פרעה לרחץ על היאור (שמות ב ה) מלמד שירדה לרחץ מגלילי אביה. לרחץ — אונקלוס: למסחי: אתה כוננת 529-530: גם מזח אבנט ישנה ביום צום... גולל ומקיף, משלשו לכל עבר, בעד חגורי אזור צלמי כשדים; יחזקאל כג יד-טו: צלמי כשדים... חגורי אזור במתניהם (לפי זה יוצא שאבנט מכפר על עבודה זרה, אמנם השוה ובהים פח: אבנט מכפר על הרהור הלב... אפוד מכפר על עבודה זרה. — תאמר שהיה לפני יוסי בן יוסי מקור אחר?).
211. רצות — ה: רצות. וכן צ"ל, על פי פסחים ז ז: הציץ מרצה על טמאת הדם. ומעלם — צ"ל: ומעלם (טעות הדפוס).
213. יקדש — א: נקדש. וכן נראה, כי בהתאם להערה הבאה, החרוז הוא "דש".
214. יחדש — א: יקודש. וכן נראה, על פי יומא ג ג: חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום.

א' כאו כו
ס' כו
189-190
כפ' יהודה ונגה
אחרי חילן עמ
היום יראה גם

222. קדש — א: חידש; ו: חדש. ונראה שצ"ל: חדש, כי "קדש" כבר היה בחרוזו הדלת הקודמת.
וראה ביאליק ורבניצקי, ספר ד, עמוד 130.
231. בהואל — א: כהואל; ה: בהואל. ונראה שצ"ל כהואל, כלומר, כשחפצו, מלשון: הואל נא ולך, מלכים ב ו ג. והשוה גבירול, כבודו אדיר 18: קולו מפרק הרים ומשבר סלעים כהואל (כלומר: ברצותו).
246. צלצלו — א: צפצפו. וכן נראה. כי "צלצלו" כבר היה למעלה, בית 244.
255. פקבל — א: כקיבל; ה: פקבל. וכן, בקוף חרוקה, בכתביד אדלר 3014, כעדות ביאליק ורבניצקי, ספר ז, עמוד 91. וכן נראה. השוה למעלה, בית 215: פקרק.
256. [ק...] — א ב: קרא למרסו. על פי יומא ד ג: ונתנו למי שהוא ממרס בו.
258. [ק...] א ב: קרב למלא.
259. מלא — א: מלוא; ה: מלא. וכן נראה, על פי ויקרא טז יב: ומלא חפניו קטרת סמים.
260. [ק...] — א: קח (כלומר קח, לקח), כהשערת ביאליק ורבניצקי, ספר ד, עמוד 131.
272. רצף — ה: רצף. וכן נראה, ופרושו: קרב, השוה גבירול, שעה זכרון דתי 20: קדם להקריב עולה, רצף לעצמו בלולה, זה קרבן אהרן.
275. נפרש — ז: נפרש נפרוש (כלומר: נפרש נפרוש). וכן נראה. השוה בית 123: נזהר נזהר;
125: בחר בחור; 147: ויאבדו זרים אבדו. השוה גם גבירול, אוי בהר 26: נשכל נשכול (או: שכול); אלהים אלי 106: נקרב רקוב; ביום קצר 2: יתאב תאוב; ידיי סב 18 (אלוניירון, קובץ שירי חול לרבי שלמה אבן גבירול, ירושלים תשכ"ט): וחרקו שן חרוק; כל ברואי 15: נזבד זבד; שם 16: יאבדו אבדו; שובנו אלהי ישענו 5: צעדו צעוד... תמעד מעוד; שוכן עד מאז נשגב 3: נכסף נכסוף (או: כסוף); שטר עלי 22: נשכל שכול; שכולה בתולה 16: נאנחתי אנוח. וראה זולאי, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, לד—לו. במקרא קודם לרוב המקור לצורה הנטה: גלחום גלחם (שופטים יא כה), גשאל גשאל (שמואל א כ ו), אבד תאבדון (דברים ד כו), אולם מצוי גם הסדר ההפוך: אומרים אמור (ירמיה כג יז), תיבש יבוש (יחזקאל יז י). וראה טורסיני, הלשון והספר, כרך הלשון, 316.
286. שמר — ה: שמר. וכן צ"ל. תהלים לו לו.
288. ילוהו — א ד: ילוו; ה: ילוו. וכן נראה.
289. באמרת ציר — א: באמרם לציר (וכן במחזור אויגניון, כנזכר בהערות ביאליק ורבניצקי, ספר ד, 132). השוה אזכיר גבורות 227: תן לנו מופת — באזניו יאמרו — נדע במה יכפר עוון; אתה כוננת 206: תן לנו מופת — שולחיו יאמרו — במה נדע כי יכופר פשע.
291. יעידון (נגד החרוז) — א ד: יעירון. והשוה למעלה בהערה לבית 185.
292. לף — צ"ל: לף. שמות ג יב.
293. נצבו — צ"ל: נצבו. שמות טז ח.

„שובב עם“ ו„שכולת בנים“ – שני פיוטים גבירוליים חדשים

מאת
דב ירדן

הפיוטים „שובב עם“ ו„שכולת בנים“ מתפרסמים כאן לראשונה מתוך כתב יד אוקספורד 2738/4, דפים 52א–53א, על פי סרט 21338 השמור במכון לתצלומי כתבי יד שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. הפיוטים אינם נזכרים בשום מקום, מחוץ לקטלוג נויבאואר-קאולי, עמודה 155, שורות 8–9. בראש הפיוט „שובב עם“ באה הכתבת: כמל ולה איצא (שלם, ולו עוד). הכתובות מעידות ששני הפיוטים שלמים וששניהם חוברו בידי מחבר אחד. הפיוט „שובב עם“ שקול במשקל ההברות, שש הברות ב„דלת“ ושש הברות ב„סוגר“. חתימתו: שלמה, ואולי גם: חזק (והחרם תלרימנו זרזי קצוות, בתים 9–10). הפיוט „שכולת בנים“ חתימתו: שלמה, פעמים, בראש שתי המחרוזות הראשונות. שני הפיוטים כתובים בסגנון גבירולי ויש בהם גם דמיונות לפיוטים אחרים של גבירול, כמוצר בהערות, אך אין בכתב היד יחוס מפרש לגבירול.

תודתי נתונה לד"ר עזרא פליישר שהודיעני על הפיוטים, על פי כרטסת המפעל לחקר פיוטי הגניזה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

לְבִית גְּלָה מְנוּ	שׁוֹבֵב עִם וְקָדְמִנוּ
לְרֹאשׁ גּוֹיִים תְּשִׁימֵנוּ	מַעֲפֵר הַקִּימֵנוּ
אֲשֶׁר אִמּוֹ תִּנְחַמֵּנוּ	כִּבְן יָחִיד תִּרְחַמֵּנוּ
וּכְבוֹד זָרִים יִדַּל	תַּפְסֵג אֶרְמוֹן וּמִגְדָּל
וְכֶסֶף דָּוִד יִגְדַּל	וְרִגְזוּ רְשָׁעִים יִחְדַּל

1. על פי ירמיה נ יט: ושובבתי את ישראל אל גוהי. מנו — ממנו. השה פתיחה שניה לייג מדות אל ארך אפים אתה: ותקשיב מנו מאמר. בכתב היד: ממנו (נגד המשקל).
2. מעפר הקימנו — על פי ישעיה נב ב: מעפר קומי. לראש גויים תשימנו — על פי תהלים יח מד: תשימני לראש גויים. תשימנו — בכתב היד: יסימנו.
3. על פי ישעיה סו יג: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנהמכם.
4. תפסג ארמון ומגדל — על פי תהלים מח יג: סבו ציון והקיפיה ספרו מגדליה... פסגו ארמנותיה. וכבוד זרים ידל — על פי ישעיה יז ד: ידל כבוד יעקב.
5. ורגזו רשעים יחדל — על פי איוב ג יז: שם רשעים חדלו רגז.

ותקים מעפר דל	ומאשפות תרימנו	קבן יחיד וג'
קדם תרים קרני	והקם תקים סרני	
ותשא בחבל תרני	ותשע בציון ארני	
ותשמיד מפין קרני	ותחרם תחרימנו	קבן יחיד וג'
10 ורזי קצוות תכנס	ותשלח מתניו משנס	
ותוסיף שנית שאת נס	ותעיר גאלת חנס	
ותקרא לעובד חנסנס	הרף חדל ממנו	קבן יחיד וג'

וכסא דוד יגדל — על פי מלכיס"א ב מה: וכסא דוד יהיה נכון לפני יי: מלכיס"א א לו: ויגדל את כסאו.

6. על פי שמואל"א ב ה, תהלים קיג ז: מקים (מקימי) מעפר דל מאשפות ירים אביון.

7. הרם תרים קרני — על פי תהלים צב יא: ותרם כראם קרני.

תרים — בכתב היד: תרם.

והקם תקים סרני — על פי דברים כב ד: הקם תקים עמו; דברים כח לו: ואת מלכך אשר תקים עליך.

סרני — מלכי. מלשון סרני פלשתים, יהושע יג ג ועוד.

8. ותשא בחבל תרני — ותרים את תרן ספינת ישראל בחבלים המחזקים אותו. על פי ישעיה לג כג: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרגם.

בחבל — בכתב היד: בתבל.

ותשע בציון ארני — על פי שמות טו יז: תביאמו ותשעמו בהר נחלתך; ישעיה מד יד: נטע ארן.

9. והחרם תחרימנו — על פי דברים כ יז: כי החרם תחרימם.

10'12. השוה גבירול, שליט ירכב 14'15: הדורים תכנס מכוש וחנס ויבוש חנסנס בעשותך נס.

10'11. ורזי קצוות תכנס... ותוסיף שנית שאת נס ותעיר גאלת חנס — על פי ישעיה יא יא"ב:

יסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים... ונשא נס לגויים ואסף

נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ; תהלים קמו ב: נדחי ישראל יכנסך ויגדלך ויחזקך

10. ותשלח מתניו משנס — ותשלח את אליהו הנביא ששנס את מתניו ורץ לפני אחאב. על פי

מלאכי ג כג: הגה אנכי שולח לכם את אליה הנביא; מלכיס"א יח מו: ויד יי היתה אל

אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב.

11. חנס — מצרים. על פי ישעיה ל ד: כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו.

12. לעובד חנסנס — לעובד אלילים. על פי ויקרא כו ל: והכרתי את חמניכם, אונקלוס: ואקצץ

ית חנסנסכון.

חנסנס — בכתב היד: חנס נס.

הרף — שמואל"א טו טז.

חדל ממנו — שמות יד יב.

לחזקת יס'15
לחזקת יס'15
לחזקת יס'15

מאוסת בעל	שכולת בנים
דרוסת בעל	לכודה נדודה
לסף בעל	מתי תשיבנה
מים בשעל	האל המודד
אשא למעל	5 שעל במעל
בדי פעל	למען פי אין
אכל חסא ומעל	מפצל אין בי
דלת אל תנצל	האל בפני
בד בני בלמעל	ראה נא פני
ארוכה ומעל	10 והצל למחצי
ונחם אנוחין	ונוכר ונוחין
פני משיח	אלהים אל תשב
שנת שלומים	לקמי תאחר

1. שכולת בנים — על פי ישעיה מט כ"א: עוד יאמרו באוניך בני שכולך צר לי המקום... ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה.
- מאוסת בעל — על פי ישעיה נד ו: ואשת נעורים כי תמאס.
2. לכודה — השוה גבירול, שחרה ונאה כאהלי 2: לכודה כשושן בין קמוש ודרדר.
3. לסף רעל — לירושלים, על פי זכריה יב ב: הנה אנכי שם את ירושלים סף רעל לכל העמים.
4. על פי ישעיה מ יב: מי מודד בשעלו מים.
5. על פי תפלת אבינו מלכנו: אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים.
6. השוה גבירול, שעלי אפרשה 1: שעלי אפרשה תמיד למלכי.
- שעל — כף יד.
7. במעל — בנשיאת ידים, על פי נחמיה ח ו: ויענו כל העם אמן ואמן במעל ידיהם.
- אבל — אלא.
- חטא ומעל — על פי דברי הימים ב לג יט: חטאתו ומעלו.
8. דלת אל תנעל — על פי גטין ג: כדי שלא תנעל דלת בפני לוי.
9. על פי תהלים ט יד: ראה עניי משונאי.
10. על פי ירמיה לג ו: הנני מעלה לה ארוכה ומרפא; ישעיה ל כו: ומחץ מכתו ירפא; ירמיה ל יג: רפואות תעלה אין לך.
11. זנוחין... אנוחין — השוה גבירול, שובי שובי 18, שכורה עכורה 34: זנוחה אנוחה.
- אנוחין — נאנוחין, השוה גם גבירול, ישמחו אים 7: מפזרים תאסף ותושיע אנוחים.
12. תהלים קלב י.
13. על פי דניאל יב ו: עד מתי קץ הפלאות; זכריה א יב: עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים.
13. שנת שלומים — על פי ישעיה לד ח: כי יום נקם ליי שנת שלומים לריב ציון.

וְצַד אֵן תַּמְשֵׁךְ
15 הִגָּה כָּא צַת
קֶץ נְחוּמִים
וְקָרְבוּ הַיָּמִים
שָׁנִים זְעוּמִים
וְצַמֵּךְ פִּמָּה

הַבֵּט וְזָכַר
וּבְאֵר סְתוּמִים
קֶבֶץ גְּדוּחִיךְ
20 אֱלֹהִים אֵל תִּשָּׁב
שָׁבַצַת קְדוּמִים
וְגִלָּה סְתוּמִים
לְבֵית מְנוּחָךְ
פָּנֵי מְשִׁיחָךְ

14. השוה גבירול, שכולה אכולה 11: ועד אן תמשך גלות החל.
15. על פי יחזקאל ז: ז: בא העת קרוב היום; יחזקאל יב כג: קרבו הימים.
16. ועמך כמה שנים זעומים — ועמך זעומים זה כמה שנים. על פי זכריה א יב: עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה; זכריה ז ג: כאשר עשיתי זה כמה שנים.
17. שבעת קדומים — אברהם יצחק יעקב יוסף משה אהרן דוד.
18. על פי דניאל יב ט: כי סתומים וחתומים הדברים.
19. על פי ישעיה יא יב: ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ; דברי הימים"א כח ב: בית מנוחה לארון ברית יי.
20. בכתב היד רק: אלהים וגי. ההשלמה על פי בית 12.

לך שדי - אופן לרבי שלמה אפן גבירול

במהדורה מושלמת

מאת

דב ירדן

הפיוט "לך שדי" מופיע כאן בדפוס בפעם הראשונה בשלמותו. עד כה נדפסו רק 18 שורותיו הראשונות, וכן שורתו האחרונה, השלישית ושלש במספר, שנתנה על ידי צונץ בספרו "ליטרטורגשיכטה", עמוד 192, על פי "מחזור אשכנזי עתיק", המכיל את הפיוט בשלמותו. צונץ, כדרכו, אינו נותן סימנים מובהקים במחזור. אך דומה שעלה בידי למצא אותו מחזור ממש שהיה לפני צונץ, והוא מחזור נירנברג, שנכתב בשנת ה' אלפים צ"א. לדאבון הלב משובש הפיוט במחזור והיה הכרח לעשות תקונים בכמה מקומות (ראה שנויי נוסח בסוף המאמר). הפיוט משמש כסליחה ליום הכפורים בתשע מהדורות הספר "שפתי רננות", הכולל סליחות ובקשות כמנהג טריפולי וג'רבה, וכאופן לשבת שניה של חנוכה במחזור נירנברג. הפיוט מיוחס על ידי צונץ, ובצקבותיו על ידי ביאליק ורבינצקי, וכן על ידי דוידזון, לגבירול. החתימה "שלמה", מצורפת אל הלשון והסגנון (השוה המקבילות לשירי גבירול בהערות). עושים יחוס זה כמעט לדבר של ודאי (במהדורה תקצ"ז של "שפתי רננות" כתוב: "נראה לי שהוא סימן חלל", כלומר: נראה לי שהוא סימן הלל, כפי שתוקן במהדורות הבאות. זה מפני שהפיוט פותח בהן בפזמון "המאיר לארץ ולדירים עליה" והסימן "הלל" מתקבל בראשי שלשת הבתים הראשונים: "המאיר לארץ, לך שדי, לך מרום, ובראשי שלש המחרוזות הראשונות: "המאיר לארץ, לך עליון, לך כל יסוד. אולם מלת "לך" מופיעה בפיוט זה בראשי 12 בתים, הבתים 1, 2, 5, 6, 12, 19, 20, 24, 25, 29—31, ואינו מסתבר שמלה שכיחה כזאת תשמש לציון חתימה).

לך שדי	ואמר די	לגלת רום	וחיליה
לך מרום	ים ונרום	וכל ששת	גבוליה

לך שדי

21. על פי תהלים פט יבייג: לך שמים אף לך ארץ תכל ומלאה אתה יסדתם צפון וימין אתה בראתם.
1. ואמר — שאמר.
- שדי ואמר די לגלת רום וחיליה — על פי בראשית רבה ה ח: אני אל שדי (בראשית לה יא) אני שאמרתי לשמים וארץ די, שאלמלא כן היו המזלות מותחים והולכין עד עכשיו.
- לגלת רום וחיליה — לכפת השמים וצבאותיה הכוכבים והמזלות. על פי דניאל ד לב: חיל שמיא (צבא השמים); והשוה גבירול, נחר בקראי 18: שחקים וחילים; תחלת החכמה 8—14: ויום וישלים עשות הגלגלים... וחצץ את חילים למחנות וסדרים; שחק כדק 11: הרבית חיל כוכבים; שוכני רום 1: שוכני רום ותחת צבאותם וחילים; כתר מלכות יב: כי אין המלכות לצבא השמים וחיליהם.
2. מרום — שמים.

הלא תמיד	וגם תמיד	גדלתך	במליתך
המאיר	לארץ	ולדרים	צליק.
לך צליון	מקום חביון	הדרך	והדרך.
לך חסו	אשר תחתיו	גלגלי	סודך
וכל גלגל	וכל מעגל	יהודך	יחדך
חכי הפל	כמו אשפל	תלויים הם	בגדך

ים — מערב.

ים ודרום — דברים לג כג.

ששת גבוליה — שש הקצוות, או שש הפאות, של "גלת רום", והם: מעלה ומטה, מזרח ומערב, דרום וצפון. על פי ספר יצירה א יג: ברר שלש אותיות מן הפשוטות וקבען בשמו הגדול וחתם בהן שש קצוות: חתם רום ופנה למעלה... חתם תחת ופנה למטה... חתם מזרח ופנה לפנים... חתם מערב ופנה לאחוריו... חתם דרום ופנה לימינו... חתם צפון ופנה לשמאלו; והשוה גבירול, יי מרומם 8—32 (ירדן, קבץ שירי קדש לרבי שלמה אבן גבירול, ירושלים תשכ"ט, 66—67): יי הוא השם אשר שדי פסקו, יי ואלהים לשש פשוטות חלקו: טכס ראשית מול מעלה... מדד שנית מול מטה... סתם שלישית מול מזרח... קבע רביעית מול מערב... תכן חמישית מול דרום... התאיר ששית מול צפון; יי ראשון 6 (קבץ שירי קדש, 65): יי הפאיר בעזו שש פשוטות: יי שם אים 6: יי מחלק לששה פנים, מוסדי ששה דפנים; שוכן עד מאז נשגב 14: טבע שש קצוות חתומים בשמו; שם אלהי צבאות 8: מרכבו צפון וסתום ובשש טבעות חתום.

3. על פי תהלים יט ב: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע.

4. תפלת שחרית.

5. על פי חבקוק ג ג—ד: אלוה... כסה שמים הודו... ושם חביון עזו.

הדרך והודך — על פי תהלים מה ד: הודך והדרך.

6. התו — סמון הגבול, והוא גלגל השכל, שהוא הגבול בין העולם התחתון לעליון.

התו אשר תחתיו גלגלי יסודך — השוה גבירול, כתר מלכות כד: מי יבין סודות בריאתיך בהרימך על גלגל התשיעי גלגל השכל... והוא הגלגל הנעלה על כל עליון.

גלגלי יסודך — גלגלי החמר, והם תשעת הגלגלים של העולם התחתון. השוה גבירול, מקור חיים ד א: התלמיד: החושב אתה, שכמו שישנם חמר וצורה בגלגלים הגופניים, כן ישנם גם ברוחניים? הרב: כן הוא בהכרח.

יסודך — חמרך. השוה גבירול, כתר מלכות א: לך חביון העז, הסוד והיסוד (הצורה והחמר); פלקירא, לקוטים מספר מקור חיים א 3, בלובשטיין, 436: ואין במציאות אלא שלשה, כלומר: היסוד (החמר) והצורה והעצם הראשון, והרצון האמצעי בין שתי הקצוות... מפני שאי אפשר לעלול מעלה ומאמצעי ביניהם. והעלה הוא העצם הראשון והעלול הוא היסוד והצורה והאמצעי ביניהם הוא הרצון; למטה, בית 12: לך כל יסוד.

8. הכי — כי.

הכל כמו אשכל תלויים הם בדרך — השוה גבירול, שאל להודות 3: ואיה צור תולה עולם כמו אשכל; שבחה בחכי 3: ותולה כאשכל אדמה בלימה; שוכן עד מאז נשגב 8: נתלה עולם בידו כאשכל; שחקים וארקים הישאו 3: מעת תלאם כאשכל נשאם; שם אלהי צבאות 5: תולה עולם כמו אשכל; מרדכי מרגליות, ספר הרזים 29: תולה עולם כאשכל.

ומי לא נע	ולא נקנע	בן קרו שם	בן קרו שם
ומי יכיל	ומי ישקיל	ומי יעמד	בן קרו שם
גדלתה	סעלתה	לכב איש לא	יכילתה
לך קל יסוד	ותדע סוד	הגלגל	העליון
אשר ארח	ממנח	ויתגלגל	העליון
וסוד ימתיק	בצת יעתיק	ליל שמש	בלא רפיון
עשות רמש	וצאת שמש	קמו חתן	באפריון
והוא העד	בכל מועד	באין אמר	ולא הגיון

9. נע — פחד. על פי ישעיה ז ב: וינע לבבו ולכב עמו כנוע עצי יער מפני רוח. שם כבודך — נחמיה ט ה.
10. ומי יכיל — על פי יואל ב יא: כי גדול יום יי ונורא מאד ומי יכילנו. יכיל — ישא ויסבל.
- ומי יעמד בסודך — על פי ירמיה כג יח: מי עמד בסוד יי.
- 12-14. השוה גבירול, כתר מלכות כג: מי יחקר תעלומותיך בהאצילך על גלגל המזלות גלגל תשיעי במערכו, המקיף על כל הגלגלים וברואיהם והם סגורים בתוכו, המנהיג כל כוכבי שמים וגלגליהם ממזרח למערב; יצחק גואת, עשית ארבעה: עשית לכת שבעה רקיעים הם וכסיליהם, מפאת ים לקדים דרך הנה פניהם... עשית משול גלגל העליון בהם ובגלגלם, לכיון חוק יום וליל לפאת מערב מושכם כלם.
12. יסוד — חמר. השוה למעלה, בית 6: גלגלי יסודך.
- הגלגל העליון — הגלגל התשיעי, המקיף את שאר שמונת הגלגלים והוא למעלה מהם ומניע את כלם.
13. אשר ארח ממזרח — המסתובב ממזרח למערב (ומסובב עמו את כל שמונת הגלגלים שתחתיו ממזרח למערב, אף כי סבובם העצמי הוא ממערב למזרח).
- ארח — הלך. על פי איוב לד ח: וארח לחברה.
- כגליון — כמגלה.
14. וסוד ימתיק — על פי תהלים נה טו: אשר יחרו נמתיק סוד.
- גליל — גלגל. השוה גבירול, לבי שמח 18:17: גם ככסיל (ככוכב כסיל) על הגליל; שנאני אליל 6: ממעל גלגל ומתחת גלילו.
15. עשות רמש וצאת שמש — כדי לעשות ערב ובקר. על פי תהלים קד כ—כב: תשת חשך ויהי לילה... תזרח השמש; בראשית א ה: ויהי ערב ויהי בקר.
- רמש — על פי הארמית רמש. השוה בראשית א ה: ויהי ערב, אונקלוס: והיה רמש.
- וצאת שמש כמו חתן באפריון — על פי תהלים יט ה—ו: לשמש שם אהל בהם והוא כחתן יוצא מחפתו.
16. והוא העד בכל מועד — והוא מעיד בכל עת ובכל שעה על גדולת הבורא.
- והוא העד בכל מועד באין אמר ולא הגיון — על פי תהלים יט ג—ד: יום ליום (יום יום) יביע אמר ולילה ללילה (ולילה לילה) יחזה דעת אין אמר ואין דברים. להבנת "יום ליום" ו"לילה ללילה" במשמעות "יום יום" ו"לילה לילה" ראה אהרן מירסקי, "יום ליום", לשוננו לעם מחזור ז, קונטרס ז (סיון תשס"ז), עמודים 14—17; והשוה גבירול, שבעה שחקים 10: מי זה ימלל ממלי דחמם עזך להלל לילה ויומם.

וראש דברו	כי יצרו	אל אחד	כלי דמיון	קפא
עבר ציה	ומתחיה	להאיר מ	אפליה	המאיר
לך. וין.	כל ענין	וכל קנין	פלוסוף	
20 לך. אדיר.	לך. באדיר	המון קצוי	אפסוף.	
מי יעצר	ומי יבצר	פלאוף	ונסוף?	
מי חכם	ומי נחכם	ומי יעשה	כמעשוף?	
ואת נאור	ומעטה אור	ארץ לך	ונחליה.	המאיר
לך וילון	ומסלון	אשר לפאת	צפונף	
25 לך שנאן	ורבו רבבן —	והם כאין	לפניך	

17. וראש דברו — על פי תהלים קיט קס : ראש דברך.
אל אחד בלי דמיון — אל אחד שאין דומה לו. על פי ישעיה מ יח : ואל מי תדמיון אל.
18. עבר ציה ותחתיה — שיעבר השמש מעל לפני האדמה ומתחתיה.
ציה — כנוי לאדמה. על פי ירמיה ב ו : בארץ ציה וצלמות. השוב גבירול, שחקים וארקים 13 :
הן דשאי ציה בטרם פרחו ומאורי עליה בטרם זרחו.
ותחתיה — על פי תהלים פו יג : והצלת נפשי משאול תחתיה.
מאפליה — מספר רבים בכנוי מן „מאפל“. על פי יהושע כד ז : וישם מאפל ביניכם ובין המצרים.
19. דין — תאר לאל. על פי תהלים סח ו : אבי יתומים ודין אלמנות.
קנין פלוסוף — יצירת הריק. על פי בראשית יד יט : קונה שמים וארץ ; עמוס ד יג : יוצר הרים.
פלוסוף — הריק. על פי ישעיה מ יב : ושקל בפלס הרים. והשוה גבירול, שוכן עד וקדוש 12 :
תכנת ורותים ושקלת פלוסוף.
20. אדיר — תאר לאל. על פי תהלים צג ד : אדיר במרום יי.
קצוי אפסוף — על פי תהלים מח יא : תהלתך על קצוי ארץ.
אפסוף — על פי שמואלא ב י : אפסי ארץ.
21. מי יעצר ומי יבצר — השוה גבירול, לו נעצרה 1 : לו נעצרה או נבצרה תאותי.
יבצר — ימנע. על פי תהלים עו יג : יבצר רוח נגידיהם ; סעדיה : יפות (ימנע ויסיר).
פלאוף ונסוף — גבירול, שוכן עד וקדוש 8.
22. ומי יעשה כמעשוף — על פי דברים ג כד : מי אל... אשר יעשה כמעשוף.
23. ואת — ואתה. על פי במדבר יא טו : ואם ככה את עושה לי.
ואת נאור — על פי תהלים עו ה : נאור אתה.
ותעטה אור — על פי תהלים קד ב : עוטה אור.
וחיליה — על פי ישעיה לו ו : ישאו על כתף עירים חיליהם.
24. וילון — הרקיע הראשון משבעת הרקיעים. על פי חגיגה יב : שבעה (רקיעים הן) : ... וילון.
והחלון אשר לפאת צפונף — השוה מלך במשפט יעמיד ארץ, סלוק הקרובה „את חיל יום פקדה“
לקליר : ושם בי מין יש חלונות... דרך איתן החלונות יאזון תפלות ויקשיב תחנונות.
25. שנאן ורבו רבבן — על פי תהלים סח יח : רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ; דניאל ז י :
ורבו רבבן (קרי).
והם כאין לפניך — על פי תפלת רבון כל העולמים לא על צדקותינו : הלא כל הגבורים כאין לפניך.

לז אל לז	בקול מצלו	הלא שואלים	למענוך
ויעידון	ויעידון	גבורתך	וחנך
והמצלה	והמצלה	תקנה מר	תלליה
לך קושר	חין ישר	סנדלפון	לכותך
לך ענף	וציט ענף	מהדרכת	ומצטרך
לך זקר	בלי נחקר	הוד וקדר	ותפארת
ונוראות	ונפלאות	עלילות	למזכרת
שית רום דור לדור ודור	לגבצה וקל	חלליה	חמאיר

26. לז אל לז... שואלים למענוך — על פי קדושה רבה: משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו.

לז אל לז — השוה גבירול, שנאני אלים 2:1 שנאני אלים חצובי להבה לז אל לז שואלים איה מקום המרכבה; שואל ישאלון 1: שואל ישאלון, לז ללז ימללון, מהללים אהיה ואומרים איה;

אל אדיר 33: זקופים (מלאכים) לא ללז שואל. *נשי שירה ופיוט 104: הוציא לז לז חלילי*

27. ויעידון ויעידון — השוה למעלה, בית 3: הלא תעיד וגם תגיד; כל ברואי 1: כל ברואי מעלה

ומטה יעידון יגידון כלם כאחד יי אחד ושמו אחד, *נשי שירה ופיוט 104: הוציא לז לז חלילי*

ויעידון גבורתך — על פי תהלים קמה ד: וגבורותיך יגידו.

וחנך — השוה גבירול, מלך שדי 30: מלך הדור, המציאני חנך.

28. וכנסת ישראל הנעלה, והמעולה, תרבה בתהלת האל, להקבלת כנסת ישראל לעמת המלאכים

השוה שירי גבירול "אל נקדש", "זה לעמת זה", "מעון לך", "... נשמת המון זרוח", "שאל

ישאלון", "שוכני רום ותחת" ו"שנאני מרומים".

29. על פי חגיגה יג: סנדלפון... קושר כתרם לקונו; מדרש כונן, בית המדרש ב, ילינק, 26:

וסנדלפון שמו... וקושר כתרם לבצל הכבוד מקדוש ומבורך... שעונין בני ישראל בבתי כנסיות.

חין ישר — את תפלות ישראל, על פי איוב מא ד: וחין ערכו; והשוה גבירול, שקדתי על דלתי

2: ערכתי חין לחשי; אמתי בר שפטיה, אראלים וחשמלים: סנדלפון... טעמי חין יחפון

כתר מהם לספון... על ראש מלך מלכי המלכים.

30. אתה בראת את הצמחים ואת העופות הססגוניים.

ועיט כנף — ועוף כנף, על פי יחזקאל לט ד: לעיט צפור כל כנף; בראשית א כא, תהלים

עח כז: עוף כנף.

31. בלי נחקר — על פי מלכים א ז מז: לא נחקר משקל הנחשת.

הוד והדר ותפארת — על פי תהלים צו ו: הוד והדר... ותפארת.

32. ונוראות ונפלאות — על פי תהלים קו כב: נפלאות בארץ חם, נוראות על ים סוף.

ונוראות ונפלאות עלילות למוכרת — השוה גבירול, יי אל אדיר 19: קצה גדלתך נפלאה למוכרת

33. למוכרת... לדור ודור — על פי תהלים קב יג: וזכרך לדור ודור, *נשי שירה ופיוט 104: הוציא לז לז חלילי*

רום דור — אולי: שוכן מרום (כנוי לאל, על פי ישעיה לג ה), מלשון: דורי נסע ונגלה מני

כאהל רעי, ישעיה לח יב: אבן עזרא: דורי, כמו מגורי, מדור באהלי רשע (ובעין זה רד"ק).

לגבעה — אולי כנוי לירושלים, או לארץ ישראל, על פי ישעיה י לב: הר בית ציון

גבעת ירושלים; יחזקאל לד כז: וסביבות גבעתי ברכה.

24 ככר 24

236

המשל

שמו רגה כח 7
יחזקאל החמור
על התפלות נוס
כל התפלות...
וירושלם חזון מטרות
קראש על הקב"ה
הקב"ה מתעלה
התפלות על ילדיו

מקורות

1. דפוסים:

- א — שפתי רננות, ויניציאה תח 1648, דף עז: (על פי צלום המצוי במכון בן-צבי באוניברסיטה העברית בירושלים, שהותקן על פי הטופס שבמוזאון הבריטי בלונדון).
 ב — שפתי רננות, ויניציאה תעא 1711, דף סח:.
 ג — שפתי רננות, ליורנו תקנג 1793, דף קלא-קלא:.
 ד — שפתי רננות, ליורנו תקצו 1837, דף קפב-קפב: , עם פרוש שפתי דעת מאת שאול הכהן, ועם מפתח הפיוטים.
 ה — שפתי רננות, ליורנו תרכה 1865, דף ריא-ריב: , עם פרוש שפתי דעת מתוקן על ידי שלום הכהן על פי הגהות המחבר בספרו ובקונטרס קטן בכתב יד שקרא לו שפה ברורה, ועם מפתח הפיוטים.
 ו — שפתי רננות, ליורנו תרמט 1889, דף קפא: , עם פרוש מוצא שפתיך מאת חיים הכהן.
 ז — שפתי רננות, טריפולי תרפו 1926, עמודים תפג-תפד, עם פרוש שפתי דעת.
 ח — ביאליק ורבינצקי, שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול, ספר ה, תל-אביב תרפז 1927, שיר פב, עמודים 50—51; הערות ובאורים, עמודים 56—58; ספר ה, תל-אביב תרצב 1932, נוספות חדשות להערות ובאורים, עמוד 101.
 ט — שפתי רננות, ג'רבה תשז 1947, דף קעג-קעג: , עם באור המלות מלוקט מפרוש שפתי דעת ומוצא שפתיך; דפוס צלום, תל-אביב תשכח.

2. כתבי יד:

- י — ירושלים, שוקן 55 צש, מחזור נירנברג (צלום), דף 24 א"ב.
 ל — לטשורת, ששון, גניזה 218, עמודים 5—6 (על פי סרט 9380 במכון לתצלומי כתבי היד העבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים), בתים 1—18.
 ק' — קמברידג' TS H 10/64 (רק נזכר).
 ק — קמברידג' TS NS 193/2, בתים 1—16 (ברשותו של ד"ר נחמיה אלוני).

3. ספרי עזר:

- Zunz Leopold, Die synagogale Poesie des Mittelalters, Berlin 1855, p. 478:
 "לך שדי" (wahrscheinlich von Gabirol); Zweite Auflage (Nachdruck), Berlin 1919;
 Zweite Auflage, Frankfurt a. M. 1920, p. 502.
 Zunz Leopold, Literaturgeschichte der synagogalen Poesie, Berlin 1865, p. 192;
 Reprografischer Nachdruck, Hildesheim 1966.
 דודון ישראל, אוצר השירה והפיוט א, ניו-יורק תרפה 1924, אות א, סימן 4047 (בהתחלה: אל שדי); ג, ניו-יורק תרצא 1930, אות ל, סימן 885 (בהתחלה: לך שדי) (דודון אינו מזכיר את מהדורת ויניציאה תח, וכנראה לא נודעה לו).
 ברנשטיין שמעון, מחזור טריפולי, פייטניו ופיוטי, סיני יט (תש"ו), צט-קד,
 רח-ריז, שיג-שלו; כ (תשז), סז-עז (לא נודעה לו מהדורת ויניציאה תח והנחה בטעות ש"מחזור טריפולי" נדפס בפעם הראשונה רק בשנת 1711).

שנויי נסח (באיות, להוציא נקוד ואמות קריאה)
הנסח זהה במקורות א ב ד ה ז ו ט. לכן ירשמו רק הראשונים ביניהם א ד ו.

1	לך א ח י ל אל ג ד ו.	כגליון ד ו ח ק כגליון ל בגליון א ג י.
	ואמר ח ואמר ? ל ואמר א אמר ג ד ו.	14 א ג ד ו ח ל ק 0 י.
	ותאמר י.	בעת א ג ד ו ח ל אשר ק.
	לגלת ח לגולת ל לגלות א ג ד ו י.	יעתיק א ג ד ו ח ק יעתק ל.
	רום א ג ד ו ח ל אדום י.	גליל ח ק גלגל א ג ד ו בלי ל.
	וחיליה ח י ל ק וחייליה א ג ד ו.	שמש א ג ד ו ח ל שמש ק.
2	ודרום ד ו ח י ל דרום א ג.	בלא א ג ד ו ח בלי ק ובלי ל.
3	הלא ח י לך א ג ד ו ל.	15 עשות א ו י ל ק עבור ג ד עבר ח.
	גדלתך ח גדולתך א ג ד ו ל גבורתך י.	רמש א ג ד ו ח ל ק אמש י.
5	מקום א ג ד ו ח ל ק וכל י.	וצאת א ג ד ו ח ל ק צאת י.
6	אשר א ג ד ו ח ל ק וכל י.	16 והוא א ג ד ו ח ל ק הלא י.
7	וכל גלגל א ג ד ו ח ל ק לך גלגל י.	העד ל ק העיד א ג מעד ד ו ח רעד י.
	יהודך ח יהודיך ק יהודוך א ג ד ו י ל.	בכל א ג ד ו ח ל ק וכל י.
	ייתוך ח ייתוך ק ייתוך א ג ד ו ל.	באין א ג ד ו ח ל ק ואין י.
	ייתוך י.	אמר ח ואמר א ג ד ו ל ק אחר י.
8	הכי י ל וכי א ג ד ו ח ק.	ולא א ג ד ו ח ק בלי י ואין ל.
9	ולא א ג ד ו ח ל ק וגם י.	הגיון א ג ד ו ח ל שגיון ק רפיון י.
	נכנע א ג ד ו ח ל ק נמנע י.	17 א ג ד ו ח ל 0 י.
	בזכרו ג ד ו ח ל ק בזכרו י בזכרי א.	18 עבר ח עבור א ג ד ו י ל.
	9-10 א ג ד ו ח ק 9-10 י ל.	19 כל — וכל י.
11	גדלתך ח גדולתך א ג ד ו ל ק גבורתך י.	פלוסיד — פילוסיד י.
	פעלתך ח פעולתך א ג ד ו ופעולתך	25 והם — ואני י.
	ל ק וגדולתך י.	26 לו אל — לך אל י.
	איש א ג ד ו ח ל ק אנוש י.	בקול — בכל י.
	יכילה ח יכיליה ל ק יכילך א ג ד ו	27 ויעידון — ויענידון י.
	יכלכליה י.	וחנך — וחוניך י.
12	כל א ג ד ו ח ל ק 0 י.	28 והנעלה — והממולא י.
	הגלגל א ג ד ו ח י ל כגלגל ק.	מהלליה — מעלליה י.
13	ארח א ג ד ו ח יארח ק ירח ל זרח י.	32 למזכרת — במזכרת י.
	ויתגלגל א ג ד ו ח ל ק להתגולל י.	

תקון

בפיוט „אתה אל קדם“, בחוברת הקודמת, עמוד קכז, בית 1, צ"ל: הנוצר אחר וקדם.

שוכן עד גאלנו - פזמון חדש לשבועות לרבי שלמה אבן גבירול

מאת
דב ירדן

הפזמון "שוכן עד גאלנו" נדפס כאן בפעם הראשונה על פי ארבעה כתבי יד, והם:
(1) ל—לונדון, המוזאון הבריטי Or. 2389, קטלוג מספר 713/xiii/28, על פי
סרט 6055 השמור במכון לתצלומי כתבי היד העבריים שבבית הספרים הלאומי
והאוניברסיטאי בירושלים.

(2) ל'—לונדון, מונטיפיורי 203/vii/94, על פי סרט 5126 במכון הנ"ל.
(3) מ—מוסקבה, הספריה על שם לנין, אסף גינצבורג 197, דף 226, על פי סרט
6876 ופוטוסטט 3295 במכון הנ"ל.

(4) מ'—מוסקבה, הספריה על שם לנין, אסף גינצבורג 198, דף 85 א—ב, פוט
קסב, על פי סרט 6877 במכון הנ"ל.

קים גם כתב יד נוסף, פריס, הספריה הלאומית 658, דף 142, אך כתב יד זה
לא היה למראה עיני.

הפזמון בא מיד אחרי האזהרות לשבועות "בצל שדי" לגבירול בכתבי יד מ' מ' ר,
ובראשו הכתבת "פזמון" ובכתב יד מ נוספה המלה "לו", המעידה כי הפזמון הוא לגבירול,
כאזהרות "בצל שדי" שקדמו לו. לכך מסיעת גם החתימה "שלמה". גם המליצה "והוציא
שושן משית" בבית 5 היא מטבע גבירולי שגור (ראה בהערות).

הפזמון נזכר ב"אוצר השירה והפיוט" לדודון, כרך ד, עמוד 208, סימן 30*
(על פי ריטוס לצונק, עמוד 47) וסימן 31* (על פי שירי תימן לבאכר, עמוד 41).
תודתי נתונה לפרופ' ש. ד. לוינגר, מנהל המכון לתצלומי כתבי היד, שהעמיד
לרשותי פוטוסטט מכתב יד מוסקבה 197; ולד"ר עזרא פליישר, שהודיעני על כתבי יד
לונדון ופריס, על פי כרטסת המפעל לחקר פיוטי הגניזה של האקדמיה הלאומית
הישראלית למדעים.

פזמון לו

אזכה לזיהו

לחלקו הבדילנו
ויום זה הנחילנו

שוכן עד גאלנו
מנף הצילנו

3302

1. שוכן עד — ישעיה נז טו.
לחלקו הבדילנו — על פי דברים לב ט: כי חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו; מלכיסא ח נג:
כי אתה הבדלתם לך לנחלה.
2. מנף הצילנו — על פי שמות יח ט—י: ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי לישראל אשר

תורה צוה לנו

יום זה גלה גנת בית
והוציא שושן משית
לזרע רענן קזית
ובסין הגבילנו

גנים

גנים

יום זה נגלה קסתן
ואש דת לעמו נתן
ברדתו לגנת ביתן
על כל הגדילנו

יום זה הוציא קדומה
ומאנו משקע ודומה
באוצר פנימי חתומה
וקראו שקטי אמה

אל מי מכלנו

10

הצילו מיד מצרים ויאמר יתרו ברוך יי אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים.

ויום זה — וביום זה, ביום השבועות, יום מתן תורה.

הנחילנו תורה צוה לנו — על פי דברים לג ד : תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב.

4. גות בית — כנוי לתורה? תהלים סח יג.

רענן קזית — על פי תהלים נב י : ואני קזית רענן בבית אלהים.

5. והוציא שושן משית — על פי שיר השירים כ ב : כשושנה בין החוחים ; והשוה גבירול, אלהים

אלפת 39 : ויופיע ללקט שושן מחדק ; אמרה גולה 31 ; ולקט שושן מבין חוח ; הרים אדנת 35 :

יום תלקט שושן מחדק ; לאדיר גורא 6 : ללוקט שושן מחדק ; יושלמית יספה 9 : הרם שושנה

חוחים סביבה. שומע תפלה 14 : ותלקט שושנה מבין קין ודרור ; שעה נאסר 17 : ומחדק לקט שושן.

ובסין — ובסיני? אבל מדברי הכתוב : ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר

בין אילם ובין סיני (שמות טז א) משמע שסין איננו זהה עם סיני (וראה גם במדבר לג יב—טו),

ואולי צ"ל : ובצין. על פי שבת פט. : הר סיני... חמשה שמות יש לו : מדבר צין... מדבר

קדש... מדבר קדמות... מדבר פארן... מדבר סיני.

ובסין הגבילנו — על פי שמות יט יב : והגבלת את העם סביב.

6. יום זה נגלה כחתן... ואש דת לעמו נתן — על פי דברים לג ב : יי מסיני בא וזרח משעיר

למו הופיע מהר פארן... מימינו אש דת למו.

ברדתו לגנת ביתן — על פי שיר השירים ו יא : אל גנת אגוז ירדתי ; אסתר א ה : גנת ביתן המלך.

8. קדומה — כנוי לתורה. על פי משלי ח כב : יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז ; שבת פט. :

הר סיני... שנתנה קדומה עליך וגו' יחלק אים ויורא 19 : יחלק קונה ראשית קדומה.

קדומה באוצר פנימי חתומה — על פי שבת פח : בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת

לפני הקדוש ברוך הוא : רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להן : לקבל תורה בא.

אמרו לפניו : חמודה גנוזה, שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קדם שנברא העולם,

אתה מבקש לתנה לבשר ודם?

9. על פי עבודה זרה ב : ה' מסיני בא וזרח משעיר למו (דברים לג ב)... מלמד שהחזירה הקדוש

ברוך הוא על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה ; ספרי ברכה.

משמע ודומה — על פי בראשית כה יג : ואלה שמות בני ישמעאל... ומשמע ודומה.

אימה — כנוי לישראל. על פי שיר השירים ו ד : אימה כנדגלות.

10. אל מי מכלנו — מלכיס"ב ט ה. כלומר שאמרו נעשה ונשמע.

היום נגלה גורא
וכיון 83
דבר 105

[3] שוכן עד גאלנו — פזמון חדש לשבועות לרבי שלמה אבן גבירול עט

יום זה מאזין ומקשיב שווע לקבות משיב
ועמך כמאז תשיב וערים חרבות תושיב
תשפת שלום לנו תשפת שלום לנו

שנויי נסח

- 1 לחלקו לי מ' לעבדו ל.
- 2 מנף מ' ומנף מ' ומנוף לי מכור ל.
- 3 9 משמע לי מ' מ' תימן ל.
- 4 4 5 6 7 לי מ' מ' 5 4 ל.
- 5 4 גלה ל מ' נגלה ל.
- 6 5 והוציא שושן משית לי מ' לשושן
- 7 בתוך זית ל.
- 8 6 ברדתו לגנת לי מ' נצב על גן ל.
- 9 7 על לי מ' ועל ל.
- 10 10 אל לי מ' ואל ל.
- 11 11 לבבות מ' לבבו לי מ.
- 12 12-11 לי מ' מ' 0 ל.
- 13 12-11 לי מ' מ' 12-11 ל.

11. שווע לבבות משיב — אתה האל העונה לשוועת הלבבות.
12. וערים חרבות תושיב — על פי יחזקאל לו לה: והערים החרבות והנשמות: ישעיה נד ג: וערים
נשמות יושיבו.
13. תשפת שלום לנו — ישעיה כו יב.

הוצאת עתון הארץ בע"מ
תליאביב, רח' מזא"ה 56, ת.ד. 233, טל. וו 33 62
המחלקה ליחסי ציבור, דחוב מזא"ה 75

לכבוד

א.נ.

1. 12. 69

הגנו מתכבדים לצרף בזה קטע מתוך הארץ מיום

לתיקונו של מדריך הטלפון

השיטה הנאותה (והמקובלת ב"ימינו בכל המלונות) בסידור השמות המורכבים ממילים אחדות, היא: לתת ברציפות את כל השמות הנ"ל במלתם הראשונה. שיטה אחת, מיושנת, היא: לראות את כל המלים שמהם מורכב השם כמלה אחת, ויוצא מזה שבין השמות הנ"ל הם במלתם הפותחת נדחקים לפעמים שמות בני מלה פותחת שונה. מדריך הטלפון תשכ"ט נוהג לפי השיטה השניה, המיושנת, דבר הנ"ל גורם קשיים באתור השמות. כך למשל, בעמוד 4, טורים 2-3, באים

3 שמות שתחילתם, "אבן": אבן אור, אבן-אבי, אבן-ארי, ולאחריהם: אבנון, אבן-טוב, אבני, אבניאל, אבנימלך, אבני-סגרה, אבנר, "אבן ספיר", אבנעים, אבנעל, אבני-סן, אבן-צור, אבנר, אבנר, אבן-שושן, אבן-שמואל. הסדר הראוי הוא: אבן אור, אבן-אבי, אבן-ארי, אבן-טוב, "אבן-ספיר", אבן-סן, אבן-צור, אבן-שושן, אבן-שמואל, אבנון, אבני, אבני-סגרה, אבניאל, אבנימלך, אבן-נר, אבנעים, אבנעל, אבנר, אבנר, ד"ר דב ירדן

ירושלים

בכבוד רב,

הוצאת עתון הארץ בע"מ
המחלקה ליחסי-ציבור

ה ע ר ה: שמא מעוניין כב' בגליון נוסף של הארץ בו פורסם הקטע הנ"ל — נשמח להיענות ולשלוח את המבוקש.

הארץ העתון העצמאי לקורא בעל מחשבה עצמאית

הוצאת עתון הארץ בע"מ

תליאביב, רח' מזא"ה 56, ת.ד. 23, טל. 62 וו 33

המחלקה ליחסי ציבור, רחוב מזא"ה 75

לכבוד

יבג

א.נ.

24.9.69

הננו מתכבדים לצרף בזה קטע מתוך הארץ מיום

מאמרו של הארכיגמון ראיא

מן התבונה ומן הצדק? דוקא מפני
ששאר העולם מתח על הממשלה
בקורת קשה, היה צריך להישמע ב'
עוז קול האחריות והתבונה, קול קורא
בחיל, הרפו, אל תחפזו לחרוץ מש'
פס, בטרם גודעו פרטי הדברים וב'
טרם נתבררו הנסיבות. פן תוציאו
משפט מעוקל.
"לי עצמי היה ברור, כי תושבי
ישראל שלנו חפים מפשע".
אם אמנם כן הוא — כאשר אר'
מונה בכל לבי — מדוע שמר כב'
הארכיגמון את הדברים האלה ב'
חובו ולא פרסמם ברבים? הלא חות'
דעת כזאת, מפי איש רם מעלה
כמוהו, היתה יכולה לשמש תרומה
חשובה להרגעת הרוחות הנסערים,
ולהשלטת הגיון — במקום טרוף,
ויושר — במקום זדון.

ד"ר דב ירדן

ירושלים

למאמרו של האב יוסף מ. ראיא,
הארכיגמון של הגליל, בכותרת
הצחת אליאקצה — חילול קודש'
(הארץ 12.9):
אנו, כהגמונים אחראים... מצי'
טערים צער רב על הקרית האש ש'
שרפה את המסגד בירושלים, נאמר
במברקו של הארכיגמון ראיא אל
המוסדות המוסלמים, "מברק זה נר'
עד רק לגנות אלימות... ולא להצביע
באצבע מאשימה על ממשלת ארצנו,
אשר שאר העולם מתח עליה בקורת
קשה". אם אמנם — כאשר אאמין
— כן הוא הדבר, היל המברק צריך
להכיל כמה מלים המבהירות זאת,
שהרי בטעם הענינים השורר באר'
צנו קיים החשש כי אנשים משולחי'
בי יצרים יפרשו שתיקה כהודאה
ויגלו בלשון המברק פנים שלא
כהלכה. לאקוניות כזאת בסגנון, ב'
ענין כה חמור ומסוכן — היש בה

בכבוד רב,

הוצאת עתון הארץ בע"מ

המחלקה ליחסי ציבור

הארץ של הארץ בו מורסם הקטע הנ"ל — נשמח להיענות ולשלוח את המבוקש.

ה ע ר ה :

הארץ העתון העצמאי לקורא בעל מחשבה עצמאית

לסוף
המחזור
הקודם

חלוקת השיר: 1-8 תשובה לידידו על שיר ששלח אליו ובה דחית בקשותיו. 9-20 תלונה על

43

לפני כ"ד י"ד י"ג י"ב י"א י"ז י"ח י"ט י"י י"י

הזמן. 21-25 המשיך דחית בקשות ידידו. 26-31 תהלת ידידו
בקרבו חדשו נפשו ופלאו — — — — —
אלי שיר. ולביא אל טלאו
ארוכה לו חכם לב ורופאו
תרופה אל בריאותו בריאו
ומדבר נעזב. לשבר צמאו
בהשמע דבר שירך בקראו
ושח קולו וסר כחו ונדבאו
עדי כי דק — ואיד יהיה נבאו
באברתו — וקיימי נשואו
נשאתיהו — ונהפכתי לנושאו
מגורו לי ביום הקדוש קרואו
באלו אין בתבל עוד שנואו
והיום האמת שבתי ונראה
בצוף דבשו. וריקות עם מלואו
אכל בגלל כבוד יוצרו ובקראו
מאסתיהו והוספתי לשנואו
והתסקתי טהורו עם טמאו
וכנורי עלי ראשי בקאו
וארמון שיר. ואולמו. ותאו
אכחש בו ולא אכיר בבואו
ומה ימן חסר לב אל בקיאו
ומי דרש דרור מיד כלואו
הלא מים יאו לצרר בטנאו
צפון לבך. תפוש מחבואו
ומי גבר יאו בקש במצאו?
ועלית מרום השיר ושיאו
לך נראה. וקיימי נביאו
נגידו לבך. ונשיא נשיאו
הלא מאתך רוח נשאו
לעמדת ככבש מול לביאו
מלכות שיר. ותמלה. ונכסאו

5

פ

15

20

25

30

ל"ו

כסדרה בדיקה
V.S.N.C.R.

כסדרה
לפני כ"ד י"ד י"ג י"ב י"א י"ז י"ח י"ט י"י י"י

לפני כ"ד י"ד י"ג י"ב י"א י"ז י"ח י"ט י"י י"י

1. המשוור שואל כמתפלל: האמנם החליף העולם את סדריו או נתחדשו בו מעשי נסים ונפלאות?
2. כי בא האיר אל השה לבקש ממנו שדה, ולביא בא אל טלה. לשאל לשדה — על פי יהושע טו יח: ותסיתהו לשאל מאח אביה שדה.
3. דוח לבב — וכן גבירול שואל דוח לבב 1: קולי לצופי 2: ... את כל 24: שוופה נזופה 22: על פי איכה ה יח: על זה היה דוח לבנו. חכם לבב — איוב ט ד.
4. ומעלפה — וממתעלף: מלשון וכל עצי השה עליו עלפה, יחזקאל לא טו. לרב חילו — מפני כאבו ופחדו הרב. חילו — מלשון שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת, שמות טו יד.
5. לשרב — למקום שרב, למדבר שממה; מלשון והיה השרב לאגם, ישעיה לה ז. ומדבר נעזב — על פי ישעיה כז י: נזה משלח ונעזב כמדבר.
6. ומאלה הלא חדש ונפלא — ויותר מהם הלא חדש גדול ופלא הוא.
7. חלל חלילי — לשון נפיל על לשון, ודבאו — וכחו: מלשון ברזל ונחשת מנעלך וכימך דבאך, דברים לג כה, חרגום אונקלוס: תקף כפרזולא ונחשא וכימי עולמתך תקפך (חזק כברזל ונחשת וכימי עולמך חזקך). השה מאמרי מלשוננו של ר' שלמה אבן גבירול, ה. דבא = כח, לשוננו לעם, מחזור כו, קונטרס ח"ט (רנח"רגט) (תשל"ה), 233-236.
8. ושב — ונעשה. נבלי — כנורי: מלשון כנור ונבל תף וחליל, ישעיה ה יב, נבל מנפץ — על פי ירמיה מח יב: וכליו יריקו ונבליהם ינפצו, נבלי... נבל — צמוד, ואין — על דרך כי את רגלים רצתה וילאך ואין תחתה את הסוסים וכארץ שלום אחת בושט ואין תעשה בגאון הירדן, ירמיה יב ה, נכאו — מלשון ובעצבת לב רוח נכאו, משלי טו יג.
9. זמן חנף — הזמן הרע, על פי ישעיה ט טו: כי כלו חנף ומרע. נשאני... באברתו — על פי דברים לב יא: ישאחו על אברתו.
10. ועוד מועד — ועוד מעט: על פי ישעיה י כה: כי עוד מעט מועד, מהפך — הפוך, בצורה זו כבר השתמש (כפי שהעיר יצחק אבינרי, גנוים מגלים 112) רבנו חננאל: בגפה מהופכת על פיה, ביצה כט: דברים מהופכין הן... והמהופך הולך ונבו לפנים, פסחים ה:.
11. זמן בוגד — וכן בן תהלים נו 6 עז 5 ק 1 רכא 1 בן משלי תצ בן קהלה פח: גבירול, זמן בוגד 1 עזב הגיון 12, מגורו — פחדו, מלשון הנני נוחנך למגור לך ולכל אוהבך, ירמיה כ ד, הקדיש קרואו — על פי צפניה א ז: כי הכין יי ובה הקדיש קרואיו, בכתב היר: הקדיש קרואיו.
12. ואסף מחנות יגון — על פי שמואל א יז א: ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה; במדבר י כה: מאסף לכל המחנות, כאלו אין בתבל עוד שנואו — כאלו אין לו עוד אדם שנוא אחר בעולם מלבדו; והשה גבירול, כאבי רב 7: וחדש לעוני רק כאלו לך אין על בני אדם דרישה; על פי איכה ג ג: אך בי ישוב יהפך ידו כל היום.
13. הותל לבבי — מלשון רועה אפר לב הותל הטהו, ישעיה מד כ, שבתי וראה — קהלת ט יא.
14. השה גבירול, הפרש לילה 18: ורעת האדמה לך כטובה וגם רש הזמן עמי כצופו, רוש... ולענה — על פי דברים לב לב: ענביו ענבי רוש אשכולות מרורות למו: דברים כט יז: שרש פורה ראש ולענה, כיצתו — מלשון יטבל אותה ביצת הדבש, שמואל א יד כו, בצוף דבשו — מלשון צוף דבש אמרי נעם, משלי טו כד.
15. אחריש בדיו — אשתק ואקנע מלפרט את כל שקריו, על פי איוב מא ד: לא אחריש בדיו; איוב יא ג: בדרך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלים, ולא לו — ולא בגללו, על פי בבא מציעא ה: קדושין סג: אין אדם חוטא ולא לו.
16. אכחנה דרכו — על פי ירמיה ו כז: ותדע ובחנת את דרכם, מאסיתיהו והוספתי לשנוא — על פי עמוס ה כא: שנאתי מאסתי חגיכם.
17. על פי תהלים קלו ב: על ערבים בתוכה חלינו כנורוחינו, ראשי בכאו — על פי שמואל ב ה כד: והי כשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים.
18. זמירים — זמירות, שירים, ואולמו ותאו — על פי יחזקאל מ בט: ותאיו ואליו ואלמיו.
19. לשאל לשלום לי — על פי שמואל ב ח י: לשאל לו לשלום ולברכו, אכחש בו ולא אכיר בבואו — על פי איוב ח יח: וכחש בו לא דאיתך.
20. מה לך חזק לנגדי — על פי שמות יד טו: מה הצעק אלי, חסר לב — על פי משלי ט ד: פתי... חסר לב.
21. בקיאו — מלשון בקי בחדי תורה, קדושין י:.
22. וי ידרש דרור מיד כלואו — על פי ירמיה נב לא: ויצא אותו מבית כלואו; ברכות ה: אין חבוש מחיר עצמו מבית האסורים.
23. והאיש שיעץ לעשות כזאת את חפצו — לא יצליח, כמו שלא יצליח האיש שירצה לצרר מים בסל של נצרים, הלא מים יאו לצרר בטנאו — על פי משלי ל ד: מי צרר מים בשמלה; דברים כו ב: ולקחת מראשית כל פרי האדמה... ושמת בטנא.
24. לתור בקרבן צפון לבך — על פי קהלת ז כה: סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה, צפון לבך — על פי תהלים קיט יא: בלבי צפנתי אמרתך; איוב י יג: ואלה צפנת בלבך, וחפש מחבואו — על פי שמואל א כג כג: וראו ודעו מכל המחבואים אשר יתחבא שם... וחפשתי אותו.
25. ותעש — והלא חוכל לעשות משאלות לבך — על פי תהלים לו ד: וחתן לך משאלות לבך, מי גבר — תהלים פט מט, איוב לד ז, יאו בקש במצאו — ירצה לחפש דבר אחר שכבר מצאו.
26. ממשל — מלשון ומשל ממשל רב, דניאל יא ג, ה, מושלי משלים — על פי יחזקאל יח ב: אתם מושלים את המשל הזה; יחזקאל כא ה: הלא ממשל משלים הוא, *...fenn ...fenn ...fenn* — *...fenn ...fenn ...fenn* — על פי יחזקאל יח ב: אתם מושלים את המשל הזה; יחזקאל כא ה: הלא ממשל משלים הוא.
27. על פי במדבר יב יח: אם יהיה נביאכם יי במראה אליו אתודע בחלומו אדבר בו לא כן עברי משה... פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות.
28. דובר נגידים — על פי משלי ח 1: שמעו כי נגידים אדברו, ונשיא נשיאו — על פי במדבר ג לב: ונשיא נשיאי הלו.
29. ישכ לכסא — על פי תהלים ט ד: ישבת לכסא שופט צדק, שר וגונן — על פי תהלים סח כו: קדמו שרים אחר נוגנים, מאתך רוח נשאו — חדרו על פי מלכים א יח יב: אני אלך מאתך ורוח אלהים ישאך; מלכים ב ב י: אם תראה אותי לקח מאתך, וכאן הכוונה: מידך היתה זאת לו.
30. הכי — כי, וכן 2: לך נתנו מאז למנה — על פי שמות כט כו: ולקחת את החזה... והיה לך למנה, מאז — מלשון יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, משלי ח כב: והמלך וכסאו — על פי שמואל ב יד ט: והמלך וכסאו נקי.

...fenn ...fenn ...fenn — *...fenn ...fenn ...fenn* — על פי יחזקאל יח ב: אתם מושלים את המשל הזה; יחזקאל כא ה: הלא ממשל משלים הוא.

1. ביקר בל ילין — על פי תהלים מט יג: ואדם ביקר בל ילין, בל — בלה.
2. כינה פותח אין לב — הושע ז יא, חבל — מלשון וחבל על מפני שמך, ישעיה י כז.
3. בעדך — בגללך, לכבודך, הוסיף עו — על פי איוב ח ט: ויסיף אמך, בלא לב שם — על פי יחזקאל מד ה: שים לבך; איוב ד כ: מבלי משים לנצח יאבדו, שם ב"ל — חרו 32 חרחים, לפנינו רק 31.

של
ס"ו" 60

אשיחה נפלאות אל ואזכיר גבורות טל - רשות לטל לפיטן לא נודע

מאת
דב ירדן

צונץ בספרו Literaturgeschichte der synagogalen Poesie עמוד 68, כותב
(בתרגום עברי):

3. לתפלת טל: הרשות מתחילה: אשיחה נפלאות אל ואזכיר גבורות טל, היא
אלפביתית כפולה בחרוז מבריה טל, בסגנון פיטני קדום, סיומה: תעודת בן בארי
אהיה כטל, ואחריו הפסוק בהושע יד ו.

צונץ, כדרכו, אינו מגלה את מקור הפיוט ובאמת לא נמצא הפיוט במשך 106
השנים שחלפו מאז נדפסו דברי צונץ בספרו הנזכר בשנת 1865 ועד היום. בעקבות
צונץ הזכירו דודזון בספרו, "אוצר השירה והפיוט" אות א ערך 7907 (כרך א עמוד 358
וכרך ד עמוד 278). עד כה לא נמצא הפיוט גם בין שרידי הגניזה, כפי שהודיע לי ד"ר
עזרא פליישר, מרכז המפעל לחקר פיוטי הגניזה שעל יד האקדמיה הלאומית הישראלית
למדעים, וגם לא בספרית שוקן.

לרגל מחקרי בשירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול נתגלה לפני הפיוט הנעלם
בכתב יד לונדון Add. 27,210 דף 66—66; על פי סרט 5890 השמור במכון לתצלומי
כתבי היד העבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. כתב היד הוא
הגדה לפסח מן המאה הארבע עשרה, מצוירת בציורים מרהיבי עין.

הפיוט משובץ בין שירי גבירול, כשלפניו המגן, "שזופת שמש" והמחיה, "שלח
רוחך" לגבירול ולאחריו סדר הטל, "בטל אצור" לגבירול, אך אין ללמד מזה על מחברו,
שכן נהגו לשלב פיוטי פיטן אחד בין פיוטי פיטן אחר.

בנסח הנתן כאן אין האות א כפולה, שלא כשאר האותיות. מתוך דברי צונץ
נתן אפוא אולי להסיק שהיתה עוד שורה, אחרי שורת, "אשיחה", שהתחילה אף היא
באות א ושנשמטה בנסחנו.

לשתי המלים, "מאוטל" (שורה 5) ו, "מפוטל" (שורה 15) לא מצאתי פתרון מניח
את הדעת, ואולי חל בהן שבוש.

רשות

יערף פקסר לקחי ותזל אקתי פטל

אשיחה נפלאות אל ואזכיר גבורות טל

1. על פי דברים לב ב: יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי.
2. אשיחה נפלאות אל — על פי תהלים קיט כז: ואשיחה בנפלאותיך.
נפלאות אל — איוב לו יד.

באמצו שחקים ממעל תהום על תהו נטל
בצקת עפר למוצק דובק רגב כל יטולקטל
5 גם הקרים דלתי תהום לצקסל מאוטל
גלה דשא מאדמה וצץ פרי לתנובת טל
דשא לקחום רצב נסות למכסה מעורקטל
דשאים ברביבי זרויף ובקין באגלי טל
הצפין אל תושקה לעם מנושא ומנוטל
10 הקין לשנים גנזי טל אורות מטל
ובקסצו רקם גולם וגורלו בעדן הוטל

ואזכיר גבורות טל — על דרך מזכירין גבורות גשמים, ברכות ה ב ; ועל פי תפלת העמידה :
אתה גבור... מוריד הטל ; והשווה קליר, ארשה ארוש רחשון ג : מהזכיר גבורות טל ;
שם ת : תפלת גבורות טל ; הוא, אאגרה בני איש א : זכר גבורות טל ; שם פ : להזכיר
גבורות טל ; הוא, תחת אילת עפר ס : כח גבורות טל ; הוא, אלים ביום מחסן א : גבורות
טל ; הוא, תהומות הדום : טל זכרו גבורות מוסיפים.

3. באמצו שחקים ממעל — משלי ח כח.
תהום על תהו נטל — על פי איוב כו ז : נוטה צפון על תהו.
4. בצקת עפר למוצק דובק רגב — על פי איוב לח לח : בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו.
5. על פי איוב לח ה—י : ויסך בדלתים ים... וערפל חתלתו... ואשים בריח ודלתים.
6. על פי בראשית א יב : ותוצא הארץ דשא עשב... ועץ עושה פרי.
7. על פי יחזקאל יח ז : לחמו לרעב יתן ועירם יכסה בגד ; יחזקאל יח טז : לחמו לרעב נתן וערם כסה בגד.
8. ללחום — מלשון כי תשב ללחום את מושל, משלי כג א ; לכו לחמו בלחמי, משלי ט ה.
ברביבי זרויף — על פי תהלים עב ו : כרביבים זרויף ארץ.
אגלי טל — איוב לח כח.
9. על פי פסחים נד. : שבעה דברים נבראו קדם שנברא העולם ואלו הן תורה וכו',
הצפין אל תושיה — על פי משלי ב ז : יצפן לישרים תושיה.
לעם מנושא ומנוטל — על פי ישעיה סג ט : וינטלם וינשאם ; והשווה קליר, אלים ביום
מחסן ג : כבאחים מנושא ומנוטל.
10. על פי ישעיה כו יט : יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורגנו שוכני עפר כי טל אורות טלך
וארץ רפאים תפיל ; חגיגה יב : גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה... וטל שעתיד הקדוש
ברוך הוא להחיות בו מתים.
11. על פי בראשית ב זח : ויצר יי אלהים את האדם... ויטע יי אלהים גן בעדן מקדם
וישם שם את האדם אשר יצר.
רקם גולם — על פי תהלים קלט טז : רקמתי בתחתיות ארץ גלמי ראו עיניך.
וגורלו בעדן הוטל — על פי משלי טז לג : בחיק יוטל את הגורל.

וּבְהִמְרוֹת פָּנָי צוּר טִלְטֵלָה טוֹלְטָל
 זָעַף אֶחָ נָשָׂא וְנָתַת כֶּסֶם אֶרֶץ נִבְטָל
 זָד וְרָעוּ לְקִרְוֹא בְּשֵׁנָם הוֹחֵל [הַכְנוּטָל
 15 חַי הַכְחִיד קִימָם כְּזָרָם מִיָּם מְפוּטָל
 חָן צָדִיק נָשָׂא וּבָאוֹת הַקֶּשֶׁת נִיטָל
 טָהוֹר קִרְא הַדּוֹרוֹת אֶחָד מִעֲשָׂרִים הֶטָל
 טָס כְּנֶשֶׁר עָלֵי אֶכָל וְאִיִּים כְּדָק נָטָל
 יוֹנָת אֶלֶם עָקֵד כְּשֶׁה לְטִבַּח הוֹטָל

12. על פי בראשית ג ו—כג: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל... ותאכל ותתן גם לאישה עמך ויאכל... וישלחתו יי אלהים מגן עדן.
 טלטלה טולטל — על פי ישעיה כב יז: הנה יי מטלטלך טלטלה.
 13. על פי בראשית ד ח—יב: ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו ויאמר יי... מה עשית... ועתה ארור אתה... כי תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך.
 זעף אח נשא — על פי מיכה ז ט: זעף יי אשא.
 14. על פי בראשית ד כו: אז הוחל לקרא בשם יי, ואולי צ"ל: בשם כס המנוטל. השווה קליר, אאגרה בני איש ה: הטביע אדני נשי הדום וכס המנוטל.
 15. הכחיד קימם — על פי איוב כב כ: אם לא נכחד קימנו.
 כזרם מים — ישעיה כח ב.
 16. חן צדיק נשא — על פי בראשית ו ח"ט: ונח מצא חן בעיני יי... נח איש צדיק, ובאות הקשת ניטל — על פי בראשית ט יב"ג: ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם... את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני וביין הארץ.
 17. טהור — על פי פסיקתא דרב כהנא, פרשת פרה כט: מי יתן טהור מטמא לא אחד (איוב יד ד) כגון אברהם מתרח... לא יחידו של עולם.
 קורא הדורות — ישעיה מא ד.
 אחד מעשרים הטל — על פי אבות ה ב: עשרה דורות מאדם עד נח... עשרה דורות מנח עד אברהם... שבא אברהם וקבל עליו שכר כלם.
 18. על פי בראשית יד יד"טו: וישמע אברם כי נשבה אחיו... וירדף עד דו... ויכם וירדפם עד חובה.
 טס כנשר עלי אכל — על פי איוב ט כו: כנשר יטוש עלי אכל.
 ואיים כדק נטל — על פי ישעיה מ טו: הן איים כדק יטול.
 19. על פי בראשית כב ט: ויבן שם אברהם את המזבח... ויעקד את יצחק בנו; ישעיה נג ז: כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה.
 יונת אלם — תהלים גו א; והשווה יוסי בן יוסי, אנוסה לעזרה 8: אלם פיהו יהי צדק ללא שמעה בקול; פלימפסט מיגכן 11, יוסף יהלום, תרביץ לח, 382: ונאלם בשאתו עצי ש[ר]יפת פגר[ו]; אביתור, [תאות] שחקים תכונים בזרת 40—43: זך כנטה לשחיטה גרגרת... דמה ליונת אלם פיה עוצרת; גבירול, אזי בהר המר 1: אזי בהר המר דץ יונת

20 יִחְדּוּ סָכְרוּ פֶּה וּשְׁכָרָם לֹא נִבְטַל
 כְּזָבַע בַּצִּדְקָה לֵן בִּקְצִירוֹ טַל
 כֶּמֶס מֵאָה שְׁעָרִים מִמְּגַד שָׁמַיִם מִטַּל
 לְיוֹשֵׁב קִרְיָא וְנִבְרַכְהוּ בְטַל
 לֵן יִמֵן הָאֱלֹהִים מִטַּל
 25 [מוֹף] לֵבָן פּוֹרֵת יֶרֶד כְּאֶשֶׁר יֶרֶד הַטַּל
 מֵאֶרֶץ מְכוֹרוֹתָיו הוּא וְזָרְעוֹ הוֹטַל
 לְלִבָּהּ צִפּוֹר בֵּית בְּפֹחַ רֶשֶׁת מוֹטַל

אלם ; שם : 23 : שחט יונת אלם מי יחזה מי ; מלך במשפט יעמיד ארץ : 34 : וכיונת אלם זרע לצדקה.

20. יחדו סכרו פה — על פי בראשית כב ו : וילכו שניהם יחדו.

סכרו פה — על פי תהלים סג יב : יסכר פי דוברי שקר.

21-22. על פי בראשית כו יב : וזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו יי.

21. כזרע לצדקה — על פי הושע י יב : זרעו לכם לצדקה ; והשווה מלך במשפט יעמיד ארץ : וכיונת אלם זרע לצדקה.

לן בקצירו טל — על פי איוב כט יט : וטל ילין בקצירי.

22. כמס — מלשון הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרותי, דברים לב לד.

ממגד שמים מטל — דברים לג יג.

ממגד — בכתב היד : ממגד.

23-24. על פי בראשית כז כו—כט : ויאמר אליו יצחק אביו גשה נא... ויגש... ויברכהו ויאמר... ויתן לך האלהים מטל השמים.

23. ליושב — על פי בראשית כה כז : ויעקב איש תם יושב אהלים.

25. מוֹף לֵבָן פּוֹרֵת יֶרֶד — מצרימה, אל יוסף שנקרא בן פורת, ירד יעקב. על פי בראשית מו ב—ו : ויאמר אלהים לישראל... יעקב יעקב... אל תירא מרדת מצרימה.

מוֹף — על פי הושע ט ו : מצרים תקבצם מִן תִּקְבְּרָם.

לבן פורת — על פי בראשית מט כב : בן פרת יוסף.

כאשר ירד הטל — על פי שמואל ב יז יב : כאשר יפל הטל ; במדבר יא ט : וברדת הטל.

26. מארץ מכורותיו — על פי יחזקאל כא לה : בארץ מכורותיך.

הוא זרעו הוטל — על פי ירמיה כב כח : מדוע הוטלו הוא זרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו.

27. על פי עמוס ג ה : התפל צפור על פח הארץ ומוקש אין לה היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכד.

צפור בית — על פי תהלים פד ד : גם צפור מצאה בית ; והשווה יוסי בן יוסי, אנוסה לעזרה פ : פקוד צפור בית.

נגש עת דודים וצר נוגש נבקטל
 סתו גשם עבר נבא קץ הטל
 30 סח פתחי לי אחתי רעיתי שראשי נמלא טל
 ענך במדבר שולחן ברדת הטל
 עת שלח דברו ותצל שכבת הטל
 פרוכים אחזו רעד בתתו אומר בטל
 פרחה נשמתם כאסופי מקטל
 35 צדק הזיל למו ושחקים יערפו טל
 צוה ישועתמו ביום קציר קעב טל

28. נגש עת דודים — קרבה ובאה עת הגאולה.
 וצר נוגש נבטל — ופרעה האויב המציק ומענה לישראל בטל.
 עת דודים — יחזקאל טו ח.
 וצר נוגש — על פי שמואל-א יג ו: כי צר לו כי נגש העם? ישעיה יד ד: איך שבת נוגש.
 29. סתו גשם עבר — על פי שיר השירים ב יא: הסתו עבר הגשם חלף.
 30. על פי שיר השירים ה ב: קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל
 31. ערך במדבר שולחן — על פי תהלים עח יט: היוכל אל לערך שולחן במדבר.
 ברדת הטל — על פי במדבר יא ט: וברדת הטל.
 32. שלח דברו — על פי תהלים קז כ: ישלח דברו.
 ותצל שכבת הטל — שמות טז יד.
 33*35. על פי שמות יט טז: ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרז
 כל העם אשר במחנה; שבת פח: כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא יצתו
 נשמתן של ישראל שנאמר נפשי יצאה בדברו (שיר השירים ה ו) ומאחר שמדבור ראשו
 יצתה נשמתן דבור שני היאך קבלו הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם.
 33. פרוכים — מלשון ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך, שמות א יג.
 אחזו רעד — על פי שמות טו טו: אילי מואב יאחזמו רעד.
 בתתו אומר — על פי תהלים סח יב: אדני יתן אומר.
 34. פרחה נשמתם — על פי ירושלמי ברכות יד ב: לא הספיק לומר עד שפרחה נשמתו.
 כאסופי מקטל — על דרך אספי רעב, יחזקאל לד כט; והשווה גבירול, בטל אצור 38
 לקוחי מקטל.
 35. על פי ישעיה מה ח: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק; ישעיה מח כא: מים מצו
 הזיל למו; משלי ג כ: ושחקים יערפו טל; דברים לג כח: אף שמיו יערפו טל; והשווה קליו
 אלים ביום מחסן ר: ושחקים יערפו טל ויזלו צדק.
 36. צוה ישועתמו — על פי תהלים מד ה: צוה ישועות יעקב.
 ביום קציר קעב טל — על פי ישעיה יח ד: כעב טל בחם קציר.

קדמתי משחר לשאול גשם מטל
 קדמתי לשאול צת צהרבים טל
 רם אם חסדנו כענן בקר ובטל
 40 רחמיך תזכור לעם נמשל בטל
 שמיך לנצח בל יכלאו מטל
 שותריך תפקוד ועל הארץ יהיה טל
 תמלא חזיון למנחםי רדת טל
 תעזוב בן בארי אהיה בטל

ככתוב

אהיה בטל לישראל

יפרח כשושנה

ויך שרשיו כלבנון

37. קדמתי משחר — על פי תהלים קיט קמו: קדמתי בנשף ואשועה; תהלים גז ט, קח ג: אעירה שחר.
 לשאול גשם — על פי זכריה י א: שאלו מיי מטר.
 39. רם — על פי ישעיה גז טו: רם ונשא שוכן עד.
 חסדנו כענן בקר ובטל — על פי הושע ו ד: וחסדכם כענן בקר ובטל משכים הלך.
 40. רחמיך תזכור — על פי תהלים כה ו: זכר רחמיך יי.
 לעם נמשל בטל — על פי מיכה ה ו: והיה שארית יעקב... בטל.
 41. על פי חגי א י: על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה.
 42. ועל הארץ יהיה טל — על פי שופטים ו לט: ועל כל הארץ יהיה טל.
 43. תמלא חזיון — על פי מלכים-א ב כז: למלא את דבר יי.
 44. בן בארי — הושע.
 אהיה בטל — על פי הושע יד ו: אהיה בטל לישראל.

מלך: ירושלים, כ-1
מלך - 1971

מלך לזכרו ספר 1/1/1

דב ירון

שלושה שירי כבוד וידידות חדשים מדון וידאל בנבנשת לשלמה דאפיירה

בחבורת המשוררים "עדת נוגנים", "חברת נוגנים" או "כת משוררים", שפעלה בספרד כמאה שנים לפני הגרוש של שנת רנב, התבלטו שנים: שלמה דאפיירה מדון וידאל בנבנשת (או: בן באן בנשת). דאפיירה היה הקשיש והיה רבו של בנבנשת במלאכת השיר, וברבות הימים — חברו וידידו, שהחליף אותו מליצות ושירים. מתוך חליפת המליצות והשירים הזאת מתפרסמים בזה שלושה שירים חדשים, השלוחים מדון וידאל בנבנשת לשלמה דאפיירה — על פי שלשה כתבי היד הבאים:

- (1) א — אוקספורד 1984 דף 108—108ב (סרט 19146 במכון לתצלומי כתבי היד העבריים, האוניברסיטה העברית, ירושלים).
- (2) א' — אוקספורד 2769 דפים 47ב, 51א (סרט 22725 במכון הנ"ל).
- (3) ק — קמברידג' Add. 1016 דפים 71א—72א (סרט 17025 במכון הנ"ל).

שירי כבוד וידידות נוספים מדון וידאל בנבנשת לשלמה דאפיירה ולאחרים נדפסו בספרי "שפוני שירה" (ירושלים תשכז), 104—108. את השירים יש לקרא ברציפות מאוזנת.

א	---U ---U
קנה בשם וקמון,	התוכל ריחף לטמן —
והוא עובר בכל עבר,	בעיר מושב ובשימון
ולך שם על פני חוצות	והתנדע בכל המון
לזאת אדאב עלי נדך	ולכי בלחף אלמון
5 וישבתי במחשכים	ואשאה בשממון
שלח אורך והאירה	דנה לב אצלך אמן
וירד טל אמריך	עלי טוחות לך ארמון
ואם אורך כאור חמה —	אני אהיה כנקדימון
ואם רוחי כהר ציון —	יהי שירך כטל תרמון

נכה לב ודוה	שבע בוז ורוה	נדודים - ונפשו	שתולה בנוה
ונתש בחמה	למדבר שממה-	ולבו סביב מ-	חניף ישוה
וירד ועלה	והלך בגולה	ולילה ללילה	עזוזף יקוה
יקוה מאורף -	ועבי נדודף	לבינו ובינוף	זמנף יהוה
לזאת מת ונקבר	ונעצב לעבר	וירא לעתיד	ונבהל להוה
למען כבודף	שלח טל ומירף	וצמאון קרביו	בטלף תרוה
ושבע דמותף	בלהטי נאומף	ומעיר מגורף	יקרף יתוה
כמשיג מאור גר	בנה ברקיו	ומביט תמונה	מכסה במסוה

1

להפריד לבבינו זמן זמן	והמם - ולא הפריד לבד גלמם
ינופף ידי נדוד עלי רוחם	וצפד עלי עורם ועל עצמם
ומשאות תלאיו ומדוחיו	צרורות בשמלותם עלי שמם
ונוותרו לבבות כארון האל -	וגופות כהר ציון אשר שמם
הכי נקשרו לבות בחוט חשק	לעמת תלאות הזמן קומם
והתחברו בעבות ידידותם	בלכתם ועת שבתם ועת קומם
ויצמדו בצמיד פתיל אהבה	לביל יחרידוהו כלי זעמם
ויתגודדו יחד, בלב אחד,	בשזטם לצפונם ולדרומם
ואין בזמן כח להמיר את	כבודם ואת ריחם וטוב טעמם
ויכלה זמן בוגד - ולא יוכל	להפריד לבבות כאשר זמן

10

א המשקל : המרנין (מפועלים מפועלים).

1. קנה בשם וקנמון - תאר ידידות לשלמה דאפירה, ידידו של דון וידאל בנבנשת ורבו לשעבר במקצוע השירה ; על פי שמות ל כג : וקנמן בשם...

וקנה בשם.

ריחך - הטוב.

2. והוא עובר - והלא הוא מתפשט ; על פי שיר השירים ה ה : מור עובר.

עובר... עבר - לשון נופל על לשון.

בכל עבר - על פי מלכים א ה ד : בכל עבר הנהר.

- בעיח מושב ובישימון — על פי תהלים קו ד : תעו במדבר בישימון דרך,
עיר מושב לא מצאו.
3. ולך שם על פני חוצות — על פי איוב יז : ולא שם לו על פני חוץ ;
איוב ה י : על פני חוצות.
- והתודע — ופרסום ; מלשון בהתודע יוסף אל אחיו, בראשית מה א.
4. אלמון — אלמן ; מלשון אלמון שנשא אלמנה, כתובות ז.
5. וישבתי במחשכים — על פי תהלים קמג ג : הושיבני במחשכים.
ואשאה בשממון — ואשב תוהה ומשומם ; על פי ישעיה ו יא : והאדמה תשאה
שממה ; יחזקאל יב יט : לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו.
6. שלה אורך — תהלים מג ג.
- דוה לב — על פי איכה ה יז : על זה היה דוה לבנו.
- אצלך אמון — שהוא בן טפוחיך ואמון על ירך במלאכת השיר ; על פי משלי
ח ל : ואהיה אצלך אמון.
7. וירד טל אמריך — על פי תהלים קלג ג : כטל חרמון שיוורד על הררי ציון ;
דברים לב ב : תזל כטל אמרתי.
- טוחות — כליות ; על פי תהלים נא ח : הן אמת חפצת בטוחות ; איוב לח
לו : מי שת בטוחות חכמה.
- טוחות לך ארמון — כליות שהם לך לארמון, שאתה שוכן בתוכם בפאר והדר.
8. כנקדימון — כנקדימון בן גוריון ש"נקדה (זרחה) לו חמה בעבורו" (גטין ג).
9. כהר ציון — שם ; על פי איכה ה יח : על הר ציון ששמים ; והשוה להלן
ג 4 : וגופות כהר ציון אשר שמים. כהר ציון . . . כטל חרמון — על פי תהלים
קלג ג : כטל חרמון שיוורד על הררי ציון.
- 9—8. לסגנון השוה גבירול, כשמש מרומים 33—34 : ואם הם כשית — אני המדורה,
ואם הם כרוח — אני הסערה, ואם הם כלבים — אני המגרה, ואם הם כשמיר
— אני המגרה.

ב המשקל : המתקרב (פעולים פעולים פעולים).

1. נכה לב — שבור לב ; על דרך נכה רוח, ישעיה סו ב.
שבע בוז — על פי תהלים קכג ג : כי רב שבענו בוז.
ורוח גדודים — ושבע גדודים ; על פי איוב ז ד : ושבעתי גדודים.
ונפשו שתולה בנוה — אבל נפשו נטועה במקום מרעה טוב, שרויה בשלוה.
שתולה בנוה — הושע ט יג.
2. ונתש בחמה — ונעקר בכעס ; על פי יחזקאל יט יב : ותתש בחמה, לארץ
השלכה.
- למדבר שממה — ירמיה יב י, יואל ד יט.
- ולבו — אבל את לבו.
- ישוה — ישים ; מלשון הוד והדר תשוה עליו, תהלים כא ו.
3. וירד ועלה — פעם ירד ופעם עלה ; על פי תהלים קו כו : יעלו שמים וירדו
תהומות.
- והלך בגולה — על פי עמוס א טו : והלך מלכם בגולה.
ולילה ללילה — ולילה לילה, כל לילה ; תהלים יט ג.
- עוורך — מלשון ועוורו ונפלאותיו, תהלים עח ד.

4. על פי איוב ג ט: יקו לאור ואין; ישעיה בט ט: נקוה לאור והנה חשך.
ועבי נדודך לבינו ובינך זמנך יהוה — אבל זמנך (גורלך) יהוה (יגרם) את
עבי (ענני) נדודך בינו ובינך; על פי שמות יד יט—כ: ויסע עמוד הענן
מפניהם ויעמד מאחריהם ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל.
5. לזאת — לכן; על פי תענית כג: או חברותא או מיתותא (או חבר או קבר).
7. וישבע דמותך על פי תהלים יז טו: אשבעה בהקיץ תמונתך.
בלהטי נאומך — בלחשי דבריד, כלומר: בכתבד המדברים אלי באין אמר
ואין דברים ובלי נשמע קולם; על פי שמות ז יא: ויעשו גם הם חרטמי
מצרים בלחשיהם (אונקלוס: בלחשיהון — בלחשיהם) כן.
ומעיר מגורד יקרך יתוה — כלומר: וממרחקים, בהיותך אתה בעיר מגורד
והוא במקום אחר, יתאר לעצמו את כבודך.
יתוה — מלשון ויתו על דלתות השער, שמואל א כא יד.
8. בנגה ברקיו — על ידי נצנוצי ברקיו השלוחים ממרחקים; על פי חבקוק ג
יא: לנגה ברק הניתך; יחזקאל א יג: ונגה לאש ומן האש יוצא ברק.
ומביט תמונה — על פי במדבר יב ח: ותמונת יי יביט.
מכסה במסוה — שמשעם זה אינה ברורה די צרכה.
2. המשקל: הארך (פעולים מפועלים מפועלים).
1. זמן — הגורל.
ולא הפריד לבד גלמם — אבל לא עלה בידו להפריד אלא את גופם.
גלמם — מלשון גלמי ראו עיניך, תהלים קלט טז.
2. ינופה ידי — על פי ישעיה י לב: ינופה ידו.
וצפד — ודבק (הזמן); כפרוש רבי יונה בן ג'נאח, רבי אברהם אבן עזרא
ורד"ק.
וצפד עלי עורם ועל עצמם — על פי איכה ד ח: צפד עורם על עצמם.
3. על פי איכה ב יד: ויתנו לך משאות שוא ומדוחים; שמות יב לד: וישא
העם את בצקו טרם יחמץ, משארותם צורות בשמלותם על שכמם.
4. כארון האל — שבו שמורים לוחות הברית, וכן גם לבותינו שומרים על ברית
הידידות אשר בינתינו; על פי שמואל א ד יח: ארון האלהים; מלכים א
ח ט: אין בארון רק שני לוחות האבנים; דברים ט ט: לוחות האבנים
לוחות הברית.
וגופות — אבל הגופות.
כהר ציון אשר שמם — על פי איכה ה יח: על הר ציון ששםם.
5. הכי — כי.
הזמן קומם — אשר הזמן גרמן.
7—5. נקשרו... בחוט חשק... והתחברו בעבות ידידותם... ויצמדו בצמיד
פתיל אהבה — על פי הושע יא ד: בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה.
6. בלכתם ועת שבתם ועת קומם — על פי דברים ו ז: בשבתך בביתך ובלכתך
בדרך ובשכבך ובקומך.
7. בצמיד פתיל — על פי במדבר יט טו: צמיד פתיל.
כלי זעמם — על פי ירמיה נ כה: כלי זעמו.
8. ויתנודדו — וינועו וילכו.

- לב אחד — ירמיה לב לט.
 בשוטם — מלשון משוט בארץ ומהתהלך בה, איוב א ז.
 9. בזמן — בגורל.
 להמיר את כבודם — על פי ירמיה ב יא: ועמי המיר כבודו בלא יועיל;
 תהלים קו כ: וימירו את כבודם.
 להמיר את... ריחם וטוב טעמם — על פי ירמיה מח יא: על כן עמד טעמו
 בו וריחו לא נמר; תהלים קיט סו: טוב טעם.
 10. ויכלה זמן... ולא יוכל להפריד — כלומר: ולעולם לא יוכל הזמן להפריד.
 ולא יוכל — ובכל זאת לא יוכל.
 סגנון הבית האחרון מעין סגנון הבית הראשון.

שנויי נוסח (באיות, להוציא נקוד ואמות קריאה)

א 7 אמריך א זמריך א' ק.

ב 2 ונתש — ונחש א' ק ונחש א.

3 קווד א לעוד א' ק.

5 וקבר א' ק בקברו א.

ג 1 לבנינו ק לבכנו א א'.

החם א וזחם א' ק.

6 7 א' ק 6 7 א.

6 קיחם א' ק קיחם א.

ולדחחם א ודחחם א' ק.

- טז — קמברידג' TS H 5/53 (ס 18934).
 יז — קמברידג' TS H 5/81 (ס 18934).
 יח — קמברידג' TS H 10/25 (ס 18938).
 יט — קמברידג' TS H 15/112 (ס 18943) (רשימה).
 כ — קמברידג' TS H 15/124 (ס 18943) (רשימה).
 הפיוט „שטפוני דמעוטי“ נפוץ מאד גם בתכלאלים תימניים, כגון בתכלאל קדמונים (ירושלים תשכ"ד), דף יז.

הַעֲרוֹת לְרִשׁוֹת לְטַל „אַשִׁיחָה נְפִלְאוֹת אֶל“

הרשות הנזכרת נתפרסמה על ידי בסיני כרך סט (תשל"א), עמ' טז—כא, על פי כתב-יד לונדון Add. 27,210. עתה נתגלו לי שני כתבי יד חדשים: ל — לונדון Add. 14,761 (סרט 4944 במכון לתצלומי כתבי היד העבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים), דף 8אב; ש — ששון 1017 (סרט 9310 במכון הנ"ל), עמ' 262—264. כתבי היד החדשים מכילים שנויי נוסח, שמקצתם מתקנים את נוסח כתב יד לונדון הראשון. הגה השנויים כולם:

1 יערף — ש אערוף (נוסח זה מכפיל אפוא את האות א, כנדרש). ותול אמרתי — ואמרתי תול. 2 אשיחה נפלאות — ש באמרת. 4 דובק — דבק. 5 לערפל — ש בערפל. מאוטל — מאוצטל (מכסה כאצטלא). 7 דשא — ל דשן. 8 דשאים — דשנים (הרעב והמעורטל הנזכרים בשורה 7). 10 אורות — ש חורות. 12 פני — פי (נוסח עדיף, מלשון ותמרו את פי יי, דברים א מג). צור — ש צורו. טלטלה — טלטלה גבר (על פי ישעיה כב יז: הגה יי מטלטלך טלטלה גבר). טולטל — ש יטולטל. 13 אח — ש אב, ל אף (נוסח ל גראה עדיף, מלשון בועף אף, ישעיה ל ל). 14 בשן הוחל] המנוטל — בשם אליל המבוטל (על פי יונתן לבראשית ד כו: ועבדו להון טעון ומכנין לטעותהון בשום מימרא דיי — ועשו להם אלילים ומכנים לאליליהם בשם יי). 15 הכחיד — ש 0. מפוטל — ל מבוטל. 16 נשא — מצא (נוסח עדיף). הקשת ניטל — קשת נטל. 17 הטל — היטל. 18 טס — ל טש. 19 הוטל — מוטל. 20 סכרו — ש ספרו. 20 ושכרם — ל וסברם? (מלשון אבד סברם ובטל סכום, ערובין כא:). 21 כורע — ש כורעו. 22 כמס — ל כמה. 23 ליושב — ליושב אהל (נוסח עדיף). 24 לך יתן — להג ויתן לך (נוסח עדיף; להג — אמר). 25 [מוף] — מוף. לבו — ל בן. 27 צפור — ש כצפור. 28 נבטל — נקטל. 30 רעיתי — ל 0. 31 ברדת — ש עת רדת. 33 אחוז — ש אחוזם (נוסף עדיף). רעד — ל סער. 35 למו — ש 0. יערפו — ירעפו. 36 ביום — ל כחום? ש בחום (נוסח עדיף). 38 עת — ל לעת, ש בעת. 39 רם — ל רב. חסדנו — ל חסדים. 41 יכלאו — ש יכלאון. 42 תפקוד — ל תזכור. ועל — ועל כל (נוסח עדיף). 43 טל — ש הטל. 44 אהיה — ל גם אהיה (נוסח עדיף; גם — אמר).

שֵׁלֶשֶׁה שִׁירֵי קֹדֶשׁ לְרַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן יַעֲקֹב הַבְּבִלִי

במהדורה מתוקנת

מאת

דב ירדן

א. אחלי אנשי לבבות

השיר „אחלי אנשי לבבות” נדפס לראשונה בשלמותו בספרי „שפוני שירה” (ירושלים תשכ”ז), עמ’ 61-62, על פי כתב יד ש = ששון 919, עמוד 207. בכתב יד זה נתן השיר בתוך טכסט קבלי, בשורות רצופות, אבל עם מקצת נקודות המבדילות בין הצלעיות והבתים. לפני השיר באה הכתובת: „ואני היד”ע (הצעיר יצחק דמן עכו) ראיתי כוונה בשלשלת יבק מיוחד ונעלם ונכבד ליחד כל אות עם אות הסמוך לו בשבא פתח והוא נכון בעיני לפרושים המתבודדים אשר שללו מנפשם המורגשות אשר עליהם אמר הקדוש המשורר ר' אלעזר הבבלי ז”ל. הבתים 1-4 (עד סוף מלת „כריתות”) נדפסו לראשונה בתוך רשימת כתבי יד ששון, אהל דוד ב, עמוד 1016. השיר אינו רשום ב„אוצר השירה והפיוט” לדודון. הוא נזכר על ידי ברודי, דיואן, קובץ שירי (החול של) רבי אלעזר בן יעקב הבבלי (להלן בקצור: דיואן), ראש דבר, וא-10, הערה 12, המסתפק בשיכותו למשוררנו. אכן, השמוש הנדיר במלת „אחלי” במשמעות אשרי, הדמיונות, בלשון וברעיון, לשירים אחרים שלו, והרוח הכללית, מוציאים את הענין מכלל ספק.

המהדורה המתוקנת של השיר הנתנת כאן מבוססת על כתב יד נוסף, ק = קמברידג’ TS H 15/95 (פוטסטט 2942 בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים), דף 218. לפני השיר באה בכתב יד זה הכתבת: קול לאלעזר אלמבין (מאמר לאלעזר המבין). השיר נזכר גם בכתב יד קמברידג’ TS K 3/12. התאר „המבין”, המענין כשלעצמו, יש בו כדי לאשש פרט מחיי אלעזר בן יעקב הבבלי, שטען לו שטינשנידר וטען נגדו ברודי — היא עובדת היותו באלכסנדריה של מצרים, לפחות זמן קצר, שכן כותב אלחריזי, תחכמוני יח, לגרד 92, שורה 86; טופורובסקי 191: „ובעיר נא אמון (אלכסנדריא, יונתן לירמיה מו כה) ראיתי המבין אלעזר” ושירו על ריק נעזר’ ובאזור שוא נאזר’ ולפעמים נמצאו בשירו קצת ענינים טובים ונכונים”. הערכה זו על שירי הבבלי מתאימה בכללה להערכת ברודי, דיואן, א: „ואף על פי שאין דעתי כדעת קצת חכמינו שאפשר להעמיד את השירים האלה (של אלעזר בן יעקב הבבלי) בשורה אחת עם יצירותיהם של גדולי המשוררים בספרד, בכל זאת אפשר להניח, שהיה מחברם אחד המעולים שבמשוררי דורו וארצו”. כיון שמלת השיר הראשונה „אחלי” פותחת באות א נראה שהשיר הכיל במקורו לפחות עוד 4 מחרוזות שאותיות מלותיהן הראשונות השלימו את האקרוסטיכון „אלעזר”.

ב. איך תיחלי טוב גופה

השיר „איך תיחלי טוב גופה” נדפס לראשונה על ידי א’ גויבאואר, JQR

כרך 8 (1908), עמ' 130-131, על פי שנים מכתבי היד ה"סיניים": ס = סינסינטי (הברו יוניון קולג'), כתב יד סיני 2; ס' = סינסינטי (הברו יוניון קולג'), כתב יד סיני 15. כתבי היד היקרים האלה, שהיו פעם נחלתה של הקהלה היהודית הקדומה בקאליפונג'פו שבסין, היו למראה עיני במקורם בתקופת שהותי בסינסינטי, אוהיו, ארצות הברית, בשנות תשכ"א-תשכ"ב, שבהן כהנתי כ"מפקח על כתבי היד" ב"הברו יוניון קולג'". ועסקתי בבדיקת כתבי היד העבריים מימי הביניים ובתאורם (צלום אחדים מכתבי היד הסיניים, כשהם פתוחים ופרושים לפני, ואולי גם נתנים לקריאה בזכוכית מגדלת, נתן בעתון המקומי The Post & Times-Star מיום 20 באפריל 1961, עמוד 56). בשניה נדפס השיר בספרי "שפוני שירה", עמ' 64-65, בתקוני-נסח על פי אותם כתבי היד, שלא נוצלו כראוי במהדורה הראשונה (ראה במאמרי "שירי-קדש חדשים לאלעזר בן יעקב הבבלי", HUCA 33 (1962), עמ' ד"ה). מבנה השיר הנכון לא הוכר גם במהדורה השניה ודבר זה גרם ללקויים בנקוד ובחריזה. בזה נתן השיר במבנהו הנכון ובנקוד וחריזה מתוקנים.

תודתי נתונה לד"ר עזרא פליישר, שהודיעני על מציאות כתב יד הגניזה לשיר הראשון (על פי כרטסת המפעל לחקר פיוטי הגניזה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים) והעמידני על הלקויים בשיר השני.

ג. אלהים ברא נסבה

השיר "אלהים ברא נסבה" נדפס לראשונה על ידי שרגא אברמסון, פרקים א (ירושלים תשכ"ז-תשכ"ח), עמ' 26, על פי כתב יד הסמינר בניו-יורק ENA 1687 (המספר לא הובא על ידי אברמסון ומסרו לי ד"ר נחמיה אלוני), המכיל ספר בתולדות השירה לר' אלעזר ב"ר יעקב הבבלי. השיר לא סודר בצורתו הנכונה ועל כן קשה לעמוד על מבנהו. נמנו בו 9 שורות, בעוד שלפי מבנהו הנכון הוא מכיל 10 שורות. כן נפלו בו טעויות בנקוד ובנסח (בשורות 1, 3, לפי הספירה הנכונה) ובפרוש (בשורות 5, 8, לפי הספירה הנכונה). הדבר המצער ביותר הוא שלא קוימה ההבטחה לתת את שנויי הנוסחאות והתקונים, כפי שנאמר בעמוד 25 למעלה: "יש פרט מעניין בכתב היד: בסוף הספר (דף 10 ע"ב) נעתקו שינויי הנוסחאות ותיקונים לשתי הקינות וגרשמו אף בין השיטין בגוף הקינות (עיין לקמן רשימת השינויים)". עינתי לקמן — והנה אינם, ואבקשם — ולא נמצאו.

להלן נתן השיר במבנהו הנכון ובצרוף הערות, הכוללות גם את ציוני הפסוקים שצוינו במהדורה הראשונה.

אחלי אנשי לבבות

עם לדעת אל קמהים

1. אחלי — אשרי. מלכים-ב ה ג, יונתן: טובי (אשרי). והשווה דינאן קסג 4: אחלי (אשרי) לך אחרי עליה במחשבך זכרו ואשריו אשר הובא במליך (כלומר: אשריך שזכרת אותו, את המהולל, ואשריו ששוררת עליו. ואין צורך בתקון ברודי: ואשרי); קסג 16: אחלי (אשרי) לך הגביר, אחלי (אשרי), ואשרי עבדיך אשר ישקו כפות נעליך; ריז 8: אחלי (אשרי) לנפש עובה הבלי שאול ולאורחות חיים תהי מרקעת; ריז 12: אחלי (אשרי) לנפש עובה חברת שאול ולאל ואל חברת כרוביו ארחה; רכא 15:

וּבְסֵלִם מִחֻשְׁבוֹת	יַעֲלוּ אֶל הָאֱלֹהִים
יִקְרְרוּ לָהֶם נְתִיבוֹת	בֵּין צָקָא כּוֹכְבֵי נְגוּהִים
צִנְבוּ אֶת שְׁאוּל וְקָתְבוּ לָהּ	גִּט קְרִיתוֹת, וְשִׁבְרוּ צֵלָה
5 וְתִהְיֶינָה כְּמוֹ נָדָה	הִיא וְכָל יִקְרַת חֲמֻדָּה
וַיַּעֲלֵם שְׁכֵלָם	שַׁחַק בְּלִי סֵלָם
וַיִּכְבֹּד אֲדוֹן עוֹלָם	נִרְאָה בְּהִיקָלָם

אֵיךְ תִּנְחַלִּי טוֹב גּוֹפָה תַּחֲלֵשׁ וְתַמּוֹת ז

ואשריכם וטוב לכם בחייו ולשמוע דבריו אחליכם (אשריכם); רפח 2: אחלי (אשרי) לעין תחזה אותך ולו בחלום ותשתעשע בחיק האהבה; אלעזר בן יעקב הבבלי, רוחי בתוך קרבי 10 (פליישר, דבר, יד בתשרי תשל"ב): אשרי ואחלי לי לילך בארחותיו. השמוש הנדיר של „אחלי“ במשמעות אשרי יכול לשמש כסימן הכר עשירי ללשון אלעזר בן יעקב הבבלי, נוסף על תשעת סימני ההכר שנמנו בספרי „שפוני שירה“, 77—55.

- אנשי לבבות — על פי איוב לד י: אנשי לבב שמעו לי.
  2. על פי בראשית כח יב: והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו; והשווה להלן 6: ויעלם שכלם שחק בלי סלם; איך תיחלי 8: ועלי בסלם סודות אל שמי גבוהים; אלעזר בן יעקב הבבלי, איכה ביין סכלות 21 (שפוני שירה, 67): ועלי בסלם מחשבתך.
  3. צבא — כך ש; ק: צבה.
כוכבי — כך ק; ש — 0.
  - כוכבי נגוהים — וכן אלעזר בן יעקב הבבלי, אחד יסוד 18 (שפוני שירה, 60).
  4. שאול — אדמה, ארץ, תבל (אחד מסימני ההכר ללשון הבבלי. ראה שפוני שירה, 56).
וכתבו לה גט כריתות — על פי דברים כד א: וכתב לה ספר כריתות; שבת נו.: גט כריתות. והשווה גם להלן, אלהים ברא נסבה 8: בנה לגופו בשאול (באדמה) היכל. ושברו עלה — על פי ירמיה ה ה: שברו על; ירמיה ב כ: שברתי עלך.
  - 6-4. עזבו את שאול... ויעלם שכלם שחק בלי סלם — השווה דיואן קפו 12: ואלו חכמו עזבו את אדמה ועלו רום בלי סולם ומעלות; קצ 13: בחל משכיל בהתגורר בתבל והציב לך ברום סלם ומעלות; רה 4: ולו חכמו בני איש עזבו את שאול; רה 8: עזב משכיל עזב תבל; רטז 6: ועלו שמי מעלה וסורו משאול מטה; רטז 9: ועלו במעלות התבונות אל שמי חכמה; ריט 17: משכיל עזב מחמד תבל; שג 3: ולו חכמו שאול עזבו ועלו במעלות האמת לשמי מעונה.
  5. ותהי כמו נדה — על פי איכה א ח: לנידה היתה.
  7. על פי במדבר יד י: וכבוד יי נראה באהל מועד; ישעיה מ ה: ונגלה כבוד יי.
- נשמת. סימן: אלעזר. המשקל: 6 הברות בדלת ו־4 בסוגר (הברה יתרה בסוגרי הבתים 6, 21 ובדלת הבית 22).
1. איך תיחלי, הנפש, לטוב הגוף שסופו לחלש ולמות.

בַּת יָקָר — וְאִיף נִכְסָקָה	אֶת לְבַיִת אֲדָמוֹת ?
עֲנָה — וְהִיִּית צוּקָה	כָּל קָצִין מְזֻמּוֹת
קָרְבִי לֹא־מִשִּׁיחִי	שִׁי וְלֹא יִגְוֹרֵךְ
5 כֵּע, וְנִקְדָּמִי בִשְׂבָחִי	יִצְרָךְ וְצִוְרָךְ
לְעֲמֹד בְּסוּד הַיְסוּדוֹת	שׁוֹחֲחִים וְגִבּוֹהִים
בְּחָרִי, וּמִתּוֹלְדוֹת	תִּדְּעִי אֱלֹהִים
וְעָלִי בְּסֵלֶם סוּדוֹת	אֵל שְׁמִי גִבּוֹהִים
כִּי שָׁמַךְ, בְּדַעְתָּךְ אֵל חֵי.	יַעֲמֵד וְזָכְרָךְ
10 וְעָלִי שָׁמַךְ מִבְּטַחִי.	לֹא עָלִי בְּשִׁנְךָ
עַל זְבוּל מְקוֹמוֹת נְמוֹת	וְחֵן חֵן תְּשׁוּאוֹת
לְאִישִׁים בְּקֶרְבָּם זְמוֹת	כְּעַפְעַף וְרֹאוֹת
בְּהִקִּיץ וְגַם בְּתַנּוּמוֹת	יִחְזוּ פְּלָאוֹת
קָבְלִי בְּקוֹל מוֹכִיחִי	לְהִלֵּךְ בְּדֶרֶךְ

תחלש ותמות — על פי איוב יד י: וגבר ימות ויחלש.

3. עכשו את עורת, והרי לפנינו היית רואה את הכל בעין שכלך.

עורה — ס ס': עורך.

4. קרבי לאל משיחי שי — הקריבי לאל מתפלתי קרבן. על פי הושע יד ג: ונשלמה פרים שפתינו; תהלים קד לד: יערב עליו שיחי; תהלים עז יב: יובילו שי למורא.

5-4. ולא יגורך רע — והתרחקי ממעשים רעים. על פי תהלים ח ה: כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע.

5. יוצרך וצורך — לשון גופל על לשון.

7-6. לעמד בסוד היסודות שוחחים וגבוהים בחרי — בחרי לעמד על סוד היסודות (מים עפר אש רוח) השפלים (מים ועפר) והגבוהים (אש ורוח).

לעמד בסוד — על פי ירמיה כג יח: כי מי עמד בסוד יי, יוגתן: ארי לא קמו דאתגלי להון רז מן קדם יי (הרי לא קמו אנשים) שנגלה להם סוד מלפני יי.

7. ומתולדות תדעי אלהים — ועל פי בריאותיו תכירי את האלהים. השווה כתר מלכות טז: כי מגדלת העבדים גדלת האדון גודעת.

9. כי שמך וזכרך יעמדו כאשר תכירי את האל.

שמך... וזכרך — על פי ישעיה כו ח: לשמך ולזכרך.

10. על פי תהלים לג כא: כי בשם קדשו בטחנו; ירמיה יז ה: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו.

12-11. בשמים יש מקומות רמים ותשואות חן חן לאנשים שהמחשבות שבקרבתם הן להם כעפעף וכעינים, כלומר לאנשי החכמה הרואים בעין השכל. והשווה דיואן רה 10: ודרשת לך בזבול מנוחה בבין חיות ואופני כרובים.

וחן חן תשואות — על פי זכריה ד ז: תשואות חן חן לה.

15-14. להלך בדרך האמת — על פי בראשית כד מה: אשר הנחני בדרך אמת.

15 תַּאמַת וּמַדִּיחִי	כַּחֲמֵי מְגֻרָּךְ
זְכָרִי נִשְׁמֹת כְּמוֹת	בְּהִיּוֹת דְּשָׁנוֹת
בְּטוֹב אֶל תְּמוֹל בְּמִרְמוֹת	וְעַל צַד אֲמוֹנוֹת
מֵאִסּוֹ הָיוֹת בְּאֲדָמוֹת	קִסְקֵר טְמוֹנוֹת
תְּלִילִי, בְּעוֹדְנִי חֵי,	יּוֹצֵרְךָ בְּשִׁירְךָ,
20 בַּת יֶקֶר, וְנִגְדֵּי אֲחִי	עוֹרְרִי וְמִירְךָ
רֹמְמִי, יְחִידָה, אֶחָד	מְכַל צַד וּפְנָה
לֹא נִחְלַק וְגַם לֹא יִיחָד	וְאֵין לוֹ תְּמוּנָה
הַאֲמַת אֲשֶׁר לֹא נִכְסַד	מִבְּנֵי תְּבוּנָה
בְּרָכִי בְּנֶעֱם שִׁיחִי	וּמִסַּח דְּבָרְךָ
25 אֶת שְׁמוֹ, וְנִשְׁמַת כָּל חֵי	תְּהַלֵּל תְּבָרְךָ

אֱלֹהִים בְּרָא נִסְבָּה   לְעֹרֵץ הַמּוֹן בָּרָה

15. וממדיחי — ומן המדיחים (הכנוי לצורך החרוז).
- 16-17. זכרי את נשמות הצדיקים המתענגות על רב טוב בגן עדן שבשמים. על פי תהלים לו ט: ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם.
17. ועל צד אמונות — על פי ישעיה ס ד: על צד תאמנה.
19. על פי תהלים קד לג: אשירה ליי בחיי אומרה לאלהי בעודי.
20. בת יקר — וכן לעיל 2.
21. רוממי, הנפש, את האל שהוא אחד מכל בחינה.
- מכל צד ופנה — השווה דיואן רכב 3: קחה שירים שלחתימו לקטר ברקת זכרך כל צד ופנה; אלעזר הבבלי, אלוה חי 4 (אברמסון, פרקים א, 26): זרותם תאסוף מצד ופינה.
22. השווה הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, היסוד השני: ולא כאיש האחד שנחלק לאחדים רבים ולא אחד כמו הגוף הפשוט האחד במנין שמקבל החלוק לאין סוף.
- ואין לו תמונה — השווה הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, היסוד השלישי: והיסוד השלישי הזה הוא מורה עליו מה שנאמר כי לא ראינו כל תמונה (דברים ד טו) כלומר לא השגתם אותו בעל תמונה.
- וגם לא ייחד — אולי צריך לומר: ולא ייחד (לצורך המשקל).
- 24-25. ברכי... את שמו — על תהלים קג א: ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו.
24. שיחי — ס ס': שיחך (נגד החרוז).
25. ונשמת כל חי תהלל תברך — על פי תפלת נשמת: נשמת כל חי תברך.

1. אלהים גזר גזרת מות על כל ברואיו.
- אלהים ברא נסבה — על פי דברי הימים ב י טו: כי היתה נסבה מעם האלהים; מלכים א יב טו: כי היתה סבה מעם יי.

והוא צדיק על כל הקא   ומה תעשה מי יאמר לו   הצור תמים סגלו
 לו הכין כלי מות   ינדהו מאור לצלמנות
 מי גבר יחיה ולא יראה מות   וטמון בארץ חבלו   הצור תמים סגלו
 5 עליו קהקראו הועד   כי ימות ולא יחיה לעד
 ימיו חרוצים וקא עד   קצו ואין עוזר לו   הצור תמים סגלו
 זאת גזר על משכיל וסכל   ונדעתי כי כל יוכל

- לערץ המון רבה — על פי איוב לא לד : כי אערץ המון רבה.
 המון — בהא קמוצה. כבכתוב, ולא בהא חטופה, כנדפס על ידי אברמסון.
 2. והוא צדיק על כל הבא — על פי נחמיה ט לג : ואתה צדיק על כל הבא עלינו.
 ומה תעשה מי יאמר לו — על פי קהלת ח ד : ומי יאמר לו מה תעשה.
 הצור תמים פעלו — דברים לב ד.
 3. לו — להמון.
 לו הכין כלי מות — תהלים ז יד (ולו).
 כלי — בלמד צרויה, כבכתוב, ולא בלמד חרוקה, כנדפס על ידי אברמסון (שרצה, כנראה,
 להתאים את נקוד מלת „כלי“, ביחיד, למלת „ינדהו“, שלפי דעתו צריך לומר במקומה :
 ונדהו, ביחיד. ראה בסמוך).
 ינדהו — אברמסון (בגוף השיר) : ונדהו (דלת קמוצה, וז אחרונה חלומה!) ובהערות :
 „ונדהו, כן נראה. יטלטלו מאור אל חושך“. אולם נראה שצריך לומר : ינדהו (כלומר :
 אשר ינדהו) מאור לצלמות, על פי איוב יח יח : יהדפוהו מאור אל חשך ומתבל ינדהו.
 4. מי גבר יחיה ולא יראה מות — תהלים פט מט.
 וטמון בארץ חבלו — איוב יח י (טמון).
 5. עליו בהבראו הועד כי ימות ולא יחיה לעד — פרש אברמסון : „מיום בריאתו כבר הועד
 האדם על המות“. ופרוש זה טעון פרוש. ונראה שגזר אברמסון „הועד“ משרש „עוד“, מלשון
 „והועד בבעליו“ (שמות כא כט), וכונתו לומר כי מיום בריאתו כבר הוזכר והותרה האדם
 על המות. וזה דחוק. ונראה יותר כי „הועד“ כאן הוא משרש „יעד“, ופרושו : נועד וזמן
 ונגזר. והכונה : מיום בריאתו כבר נועד וזמן ונגזר המות על האדם. על דרך : הילודים
 למות (אבות ד כב). ולצרוף „הועד עליו“ במובן זמן ונגזר עליו השווה גם בן קהלת,
 אברמסון קיא : דואג ממה תדאג... אם מיום דין — היטב, כי שם במפעל על יך
 נועד, וכפרוש אברמסון שם : „שם, בעולם הבא ידונך לפי מעשיך“. ועל פי זה נראה
 שצ"ל : כ מ פ ע ל.
 כי ימות ולא יחיה לעד — על פי תהלים מט י : ויחי עוד לנצח לא יראה השחת ; ובנגוד
 לתהלים קיח ז : לא אמות כי אחיה.
 6. ימיו חרוצים — על פי איוב יד ה : אם חרוצים ימיו.
 ובא עד קצו ואין עוזר לו — דניאל יא מה.
 7. זאת גזר על משכיל וסכל — על פי תהלים מט יא : כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל
 ובער יאבדו.

בְּנֵה לְגוֹפּוֹ בְּשָׂאוֹל הֵיכַל	וּפְתָאוֹם יָבוֹא אֶל הֵיכְלוֹ	הַצּוֹר תְּמִים פָּעֵלוֹ
בְּחֵמֵי צוֹר וְחֶסֶדוֹ יִיחַל	אִם יִהְיֶה יָרָא וְזוֹחֵל	הַצּוֹר תְּמִים פָּעֵלוֹ
10 כִּי הוּא סוֹלֵחַ וּמוֹחֵל	אֲשֶׁרֵי לֹא חוֹכֵי לוֹ	

- וידעתי כי כל יוכל — על פי איוב מב ב: ידעתי כי כל תוכל.
9. בנה לגופו בשאול היכל ופתאום יבוא אל היכלו — אברמסון לא פרש מהו „בנה לגופו בשאול היכל” וכתב רק: „ופתאום, מלאכי ג, א וכאן שימוש חריף בפסוק”. ונראה שהבין „בשאול” כפשוטו, לשון קבר, כלומר: האדם בנה לגופו היכל בקבר, וזה רעיון מוזר. ונראה ש„שאול” כאן פרושה אדמה, כשמושו התדיר של משוררנו, שהוא גם אחד מסימני ההכר לשונו (ראה לעיל בהערה 4 לשיר א). והכונה: האדם (הסכל, הנזכר בשורה 7), בעוד בחיים חיתו על פני האדמה, אינו דואג לנשמתו, אלא לגופו בלבד והוא בונה לגופו ארמונות והיכלות, שאמנם אינם אלא מעונות ארעיים, כי פתאום ימות ויבוא אל „היכלו” האמתי והעצמי, הוא קברו (ולהבנה אירונית זו של מלת „היכלו” כון, כנראה, גם אברמסון). או אולי „מקרא חסר” (או „מקרא קצר”) לפנינו וצריך לומר (או: צריך להבין): ואיש אחר יבוא אל היכלו (וכאן „היכלו” — היכל ממש, הוא ההיכל שבנה לו בארץ) ויירש את עמלו; על פי תהלים מט יא-יב: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם, קרבם בתימו לעולם (רש”י: מחשבותם לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם) משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות; קהלת ב ד—יט: בנית לי בתים... ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי. עוד אפשר שהכונה היא: ופתאום יבוא המות אל היכלו, על פי ירמיה ט כ: כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו.
9. על פי תהלים לג יח: הנה עין יי אל יראיו למיחלים לחסדו.
- ירא וזוחל — על פי איוב לג ו: זחלתי ואירא.
10. סולח ומוחל — על פי תפלת יום הכפורים: סלח לנו מחל לנו; מוחל וסולח. אשרי כל חוכי לו — ישעיה ל יח.

אָהָה אֵיךְ אַעֲלֶה לְדִין לְאָבִי

פיוט מיוחס לרבי יוסף אבן סהל
במהדורה מושלמת

מאת
דב ירדן

הפיוט הנזכר בכותרת נתפרסם לראשונה על ידי פרופ' חיים שירמן בספרו „שירים חדשים מן הגניזה“ (ירושלים תשכ״ו, עמ' 212-213, ראה שם גם עמוד 210), על פי כתב יד טילור שכטר, סדרה חדשה 275, מספר 31 (להלן בקצור: ט״ש). כבר שקל פרופ' שירמן את האפשרות של חסרון בתים בהעתק שבכתב יד ט״ש, ואמנם כן הוא. כאן ניתן הפיוט בשלימותו, על פי כתב יד וסטמינסטר קולג', כרך א, קטע 4 (להלן בקצור: ו), והוא גדול כפלים מהעתקו בכתב יד ט״ש. תודתי נתונה לד״ר אלעזר הורביץ, שהעירני על המקור החדש הזה.

וְהִטְאֵתִי לְנִגְדֵי תַעֲנָה בִּי	אָהָה אֵיךְ אַעֲלֶה לְדִין לְאָבִי
וְעֵדִים נֶאֱמָנִים עַל קְתָבִי	חֲטָאִי נִפְקְדוּ עָלַי בְּמִקְרָב
בְּקוֹם הָעֵד וְהַעֲד לְרִיבִי	וְאֵיךְ אֶזְכֶּה בְּיוֹם עֲמָדִי בְּמִשְׁפָּט
וְיִצָּר הַעֲוֹה מִיִּשׁוּר נְתִיבִי	הַסִּיתוּנִי יְמִי נֶצַר בְּשִׁקָּר
וְהִלֵּךְ אַחֲרַי בְּעֵצוֹ לִקְבִי	5 וּמְרִיתִי בְּמוֹכִיחִי וּמוֹרִי
כִּלְא הָיוּ נְעִימוֹתַי וְטוֹבִי	וְהֵן כָּאוֹ יְמִי וְקִנְיָה — וְהָיוּ
וְנִלְאָה כָּל צָרִי לְרַפָּא קִאֲבִי	וְהוֹכַחְתִּי בְּמַכּוֹת נֶאֱמָנוֹת

- 1א. על דרך בראשית מד לד: כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי.
- 1ב. על פי ישעיה נט יב: וחטאתינו ענתה בנו.
- תענה — ו: יעני?
2. השוה גבירול: שטר עלי בעדים וקנין.
- 2ב. על פי ישעיה ח א-ב: קח לך גליון גדול וכתב עליו... ואעידה לי עדים נאמנים.
3. על פי ישעיה ג יג: נצב לריב יי.
- העד והדין — על פי אבות ד כב: הוא הדין הוא עד.
4. ימי — כך ט״ש; ו: ימות.
- 4א. על פי משלי ה יב-יג: ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי בקול מורי.
- 4ב. על פי יחזקאל לג לא: אחרי בצעם לבם הולך.
6. והיו כלא היו — עובדיה א טז.
- נעימותי — ו: נעמותי.
- 7א. על פי איוב לג יט: והוכח במכאוב; דברים כח נט: מכות גדולות ונאמנות.
- ונלאה — כך ו: ט״ש: וחדל.

ויד אסון תנידני וצירי
 יחידתי למפקדה להשיב
 10 ואין פקר בעד נפשי ולא אף
 לך שבתי בכל לבי אלהי
 ולק מי חסדך עלי ויטהר
 וצוה יד סליחתך להשליך
 תמותה נוגשים אצים סביבי
 וגופתי לרגבי בור להביא
 יהי פודי ועורב מערבי
 וספקתי עלי ירך בשובי
 ציון בצעתי ורע מחשבי
 חטאי תוך מצולות ים וחובי

- לרפא — כך ו; ט"ש: לרפות.
 7. צרי לרפא כאבי — על פי ירמיה גא ח: קחו צרי למכאובה אולי תרפא.
 8. שורה זו איננה בכתב יד ו, ונוספה על פי כתב יד ט"ש. בלעדיה אין קשר בין השורות 7 ו-9.
 ויד אסון תנידני — על פי תהלים לו יב: ויד רשעים אל תנידני.
 צירי תמותה — השוה בן משלי, איך תערץ: חבלי תמותה.
 נוגשים אצים — על פי שמות ה יח: והנוגשים אצים.
 9. לרגבי בור — על פי איוב כא לג: רגבי נחל.
 10. על פי תהלים מט ח"ט: אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם.
 ועורב מערבי — על פי יחזקאל כז ט: לערב מערבך; משלי יז יח: עורב ערבה.
 11. על פי ירמיה ג י: לא שבה אלי... בכל לבה.
 11. על פי ירמיה לא יח: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך.
 12. על פי יחזקאל לו כה: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם.
 חסדך — כך בפנים כתב יד ו, אולם למעלה נתלתה אות י בין האותיות „דך” והנקוד מורה על הקריאה חסדיך (נגד המשקל).
 עלי — ו: עלי עבדך (נגד המשקל).
 עוון בצעתי — על פי ישעיה נז יז: בעוון בצעתי קצפתי ואכהו.
 בצעתי — ו: פצעתי.
 13. וצוה יד סליחתך — על דרך וצוה יד אהביך, בן תהלים, היש עשוק 29. להשליך חטאי תוך מצולות ים וחובי — להשליך חטאי וחובי תוך מצולות ים. על פי מיכה ז יט: ותשליך במצולות ים כל חטאתם.
 וחובי — ועווני. על פי התרגומים, כגון שמות כח מג: ולא ישאו עוון, אונקלוס ויונתן: ולא יקבלון חובא.

שמעון בר משה אבן אלמורסי - משורר ספרדי נעלם

מאת

דב ירון

א. זה מקרוב הופיע הכרך השביעי של הספר „תולדות ספרות ישראל” לד”ר ישראל צינברג (ספרית פועלים, תל-אביב תשל”א). זהו הכרך האחרון בחבורו הגדול של המחבר המנוח. המהדורה הראשונה יצאה ב-1966 בידיש. עתה מונח לפנינו הספר במהדורתו העברית, שהוכנה בידי יהודה סלוצקי.

יתרה המהדורה העברית על קודמתה בידיש, שהיא כוללת נספח, המכיל מכתבים של צינברג לאישים שונים, ביניהם חמשה מכתבים לביאליק. המכתב הרביעי, מתאריך 21.6.1927, שנדפס בעמודים 210-215, מטפל, בעקרו של דבר, בשירי רבי שלמה אבן גבירול. בין יתר השירים המיוחסים לגבירול, המובאים שם, נמצא שיר, בלתי מנוקד, בן 20 שורות, ששתי שורותיו הראשונות הן: שמך אלהי אברך וארומם / לך צורי ואלי ואדוני // מרומם את עלי כל הוד ושבח / ואת נעלה עלי דברי רנני. בהערה מספר 50, עמוד 264, נאמר: „לא הובא בשירי רשב”ג בהוצאת ביאליק-רבניצקי”. השיר שקול במשקל המרובה (מפועלים מפועלים פעולים), ולפי זה נראה לתקן בתחלתו: שמך אלי (במקום: שמך אלהי), ומלת „שמך” יש לנקד בשוא קמץ ושוא, בהתאם למשקל. לא נאמר על יסוד מה יוחס השיר לגבירול. אולי נצנץ לו לצינברג השם שלמה בשתי השורות הראשונות, בראשי המלים: שמך, לך, מרומם, הוד. אולם, מצב האות ה, שלא בראש צלעית, כיתר האותיות, מגלה שאין כאן אלא צרוף מקרי. קל לראות כי האקרוסטיכון הנכון מצטרף מן האותיות הראשונות של כל שורות השיר ונותן את שם מחברו: שמעון בר משה אבן אלמורסי. אין השיר נזכר ב„אוצר השירה והפיוט” לדודון, וכן אין השם שמעון בר משה אבן אלמורסי רשום ב„לוח הפיטגים” שבכרך ד (ולא ב„נספח החדש” שנדפס ב-HUCA כרך יב”ג (8-1937), עמודים 715-823).

לפנינו אפוא משורר חדש, והוא ספרדי, שכן אלמורסי = המורסי, איש מורסיה (Murcia), עיר בדרום מזרח ספרד, לא הרחק מן הים. בתשובתו של ביאליק למכתב הנ”ל, מתאריך 28 ביולי 1927, שנדפסה באגרות ח.ג. ביאליק כרך ג, עמודים רסג-רסד, בא אשור על קבלת מכתב צינברג, ובענין השירים נאמר רק: „השירים שהעתקת למעננו במכתבך האחרון רובם ככולם כבר נמצאים בידינו ונכנסו בכרך השלישי, ותודה לך על טרחתך ועמלך”. אך מתוך שלא הכניסו ביאליק ורבניצקי את השיר „שמך אלי” למהדורתם, נראה שעמדו על האקרוסטיכון הנכון והחליטו שהשיר אינו לגבירול.

ב. בחלק השני של מהדורת קורונל לסדר רב עמרם גאון (ורשה תרכ”ח), המכיל פיוטים „רובם קדמונים בזמן מימי הגאונים, ואיזה מהם מאוחרים מעט”, דף יד עמוד א, נמצאת הסליחה „שטפוני דמעותי” ובראשה הכתבת: פזמון כ”ח חתום שמעון מרס”. הסליחה מכילה 5 מחרוזות. האותיות שמועו של השם שמעון

באות בראשי ארבעת הבתים הראשונים, והאות ג, המשלימה את השם שמעון, באה בראש הסוגר של הבית הרביעי, שהוא: נפלה נא ביד ה'. הכנוי מרסי מצטרף מן האותיות הראשונות של המחרוזות 2-5. אותיות האקרוסטיכון מצוינות במהדורת קורונל בעגולים. קל להכיר שאין „מרסי“ אלא כתיב חסר במקום „מורסי“, ומצאנו בזה פיוט שני לפיטן הנשכח שמעון בן משה אבן אלמורסי. שני הפיוטים „שמך אלי“ ו„שטפוני דמעותי“ הם אפוא, לפי שעה, השרידים היחידים מן המורשת הספרותית למשוררנו.

על אף האקרוסטיכון הברור במהדורת קורונל מיוחס הפיוט „שטפוני דמעותי“ ב„אוצר השירה והפיוט“ לדודון (כרך ג, עמ' 446, ערך 880) לשמריה, כפי שרושם דודון: „סי' שמריה. *אילת השחר 29: אשמורת הבקר 177: סר"ע ח"ב 14 [רשום עליו: סי' שמעון מרסי] והסי' שמעון נמצא בבית הראשון: ש'טפוני ... מ'דורת ... ע'ונותי ... ו'אומר ... נ'פלה. הסי' מרסי יוצא מן ראשי התרומים: מ'חילה ... ר'עדה ... ס'ליחה ... י'הי. בדפוסים האחרים חסר הבית המתחיל: סליחה] תכלאל ח"ב ב 149: לוח 77 צ 367 [חושב שאפשר שהוא לשמריה בן אליה בן יעקב].“

מתוך רשימת דודון נכר שהוא ראה את יחוס הסליחה לשמריה עקר ואת היחוס ל„שמעון מרסי“ תפל — תפל עד כדי כך שלא טרח לרשם את השם שמעון מרסי ב„לוח הפיוטים“ שבכרך ד, ולו גם בסימן שאלה. בכך העלים דודון את השם שמעון מרסי מעיני החוקרים ורק מקרה מוצלח הוא שנמצא לי הפיוט „שטפוני דמעותי“ במהדורת קורונל ימים מעטים בלבד לאחר שראיתי את הפיוט „שמך אלי“ בספרו של צינברג ונגלה לי שם מחברו האמתי: שמעון בר משה אבן אלמורסי. מתוך זלוולו של דודון בכתבת „שמעון מרסי“ שבמהדורת קורונל נראה שלא נקרה לו השם שמעון מרסי עוד פעם בכתבת לפיוט באחד מ־35,000 הפיוטים שנרשמו ב„אוצר“ וב־1287 הפיוטים שנרשמו ב„נספח החדש“ לאוצר.

לרשימת דודון לסליחה „שטפוני דמעותי“ יש להעיר עוד ש„שמריה“ לא רק השמיט את המחרוזת הרביעית, המתחילה במלים „סליחה איך תהי לי“, אלא, כנראה, גם שנה בסוגר בית 4 „נפלה נא ביד ה'“ (שהוא לשון הכתוב בשמואל־ב כד יד) ל„אפלה נא ביד ה'“ (כמו שמוצאים באמת בהרבה נסחים). על ידי שנוי קטן זה, א במקום ג, טושטש האקרוסטיכון „שמעון“, שלא נותר ממנו אלא „שמעו“ (הגתן להתפס כצרוף אותיות מקרי) ורק האות ש לבדה נותרה לפלטה כאות־אקרוסטיכון. כך נתקבלו בראשי המחרוזות המלים: ש'טפוני, מ'חילה, ר'עדה, יהי — שאותיותיהן הראשונות נותנות את האקרוסטיכון החדש „שמריה“ (המום שבאקרוסטיכון זה — חוסר מחרוזת מיוחדת לאות ה של שמריה — אם אינו ראייה לחוסר אותנטיות — רמז בו). מה מצער הדבר שדוקא אקרוסטיכון זה נתפשט בדפוסים ובכתבי יד ורק הנוסח שבמהדורת קורונל נותן לנו אפשרות להחזיר אבדה לבעליה האמתיים — שמעון בר משה אבן אלמורסי. על מקרים דומים של שנויי אקרוסטיכון ראה במאמרי „מלא רחמים — סליחה לרבי משה בן עזרא“, סיני סג (תשכ"ח), עמ' צז-צח.

להלן נתנים השירים „שמך אלי“ ו„שטפוני דמעותי“ בנקוד, בליות הערות ובהבלטת אותיות האקרוסטיכון. נוסח השירים תוקן והושלם ושנויי הנוסח נרשמו בהערות. נוסח צינברג לשיר „שמך אלי“ סומן באות צ. נוסח קורונל לשיר „שטפוני דמעותי“ סומן באות ק. סימן להשלמות — סוגרים מרובעים.

לְשֹׁמֵךְ אֱלִי אֶכְרֶךְ. נֶאֱרֹמֶם
לֶךְ צִירִי וְאֵלִי נֶאֱדוֹנִי
מְרוֹמֶם אֶת עָלִי כָל הַיּוֹד וְשִׁבַּח
וְאֶת נִצְלָה עָלִי דְבָרֵי רִנְנִי
עֲנֹגִיר סִיסִי וְצִפְצָף מִחִלָּה
וְצִדְקָתְךָ מְאֹד תִּהְיֶה לְשׁוֹנִי
[וְאֶתְאַנֶּה מְאֹד] לְשֹׁמֵךְ וְיִכְרֶךְ
וְאֹדֶךְ בְּכָל יוֹם עַל מִזְוִנִי
5 נְטָה אֲזֹנְךָ בְּרֵב חֲסִדְךָ לְעִבְדְּךָ
שָׁעָה שְׁנָעִי רָפָא נְגָעִי וְאוֹנִי
בְּרֵב צִדְקָךְ וְלֵב טִיבְךָ וְהוֹדֶךְ
רָאֵה בְּשִׁמְי וְחֲרָשְׁמִי וְשִׁנִּי
מִחֶה פִּשְׁעִי. רָאֵה נְגָעִי וְרָשָׁעִי
תִּכְסֶּר נָא לְמַעַנְךָ לֹא לְמַעַנִּי

- 2.1. על פי גחמיה ט ה: ברכו את יי אלהיכם... ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה; והשוה שמואל הנגיד, אלה עוז 1: מרומם את עלי כל שיר ושירה.
1. אלי — צ: אלהי (נגד המשקל).
3. על פי ישעיה לח יד: כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה; תהלים עא כד: גם לשוני כל היום תהגה צדקתך; תהלים פד ג: לבי ובשרי ירננו אל אל חי, רד"ק: בשרי הוא הפה האומר השיר עם כונת הלב.
4. על פי ישעיה כו ח: לשמך ולזכרך תאות נפש.
- וכרך — צ: ועבר(י).
3. ואודך — צ: ואודך.
5. נטה — צ: (נטה).
- נטה אונך... לעבדך — על פי תהלים יז ו: הט אונך לי.
- ברב חסדך — על פי תהלים ה ח: ברב חסדך.
- שעה שועי — השוה גבירול, שחורה הבחורה 3: שעה שועה.
- רפא — צ: רפה.
- ואוני — וצערי. מלשון ותקרא שמו בן אוני, בראשית לה יח, אונקלוס: בר דוי, יונתן: בר דווי, ירושלמי (כתב יד ותיקן, נאופיטי 1, עמוד 74): בר צערי.
6. רפאני — צ: רפאינו(י).
- ושור האל בעיני — על פי שמואל-ב טז יב: אולי יראה יי בעיני, רד"ק: והכתוב הוא בעיני כלומר בעיני; והשוה הנגיד, לעתותי 7: כאלו אין אשר יראה בעיני.
7. ראה... עני... שמע בכי — השוה גבירול, לך נפשי 19: ראה עניה שמע בכיה.
7. על פי תהלים סט כ: אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי; ישעיה ל ה: כי לבשת וגם לחרפה; תהלים כה יח: ראה עני ועמלי.
7. על פי סנהדרין ו ב: תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי; ברכות ה א: יסורין ממרקין כל עוונותיו של אדם.
8. מחה פשעי... למענך — על פי ישעיה מג כה: אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני.
8. מחה פשעי ראה נגעי ורשעי תכפר... ראה חליי — השוה גבירול, שמרתי יום גלות 14-15: מחל צור פשעי וכפר רשעי וראה נגעי והבט למרעי.
8. על פי תפלת אבינו מלכנו: אבינו מלכנו עשה למענך ולא למעננו.

שְׁמַע בְּקוֹלִי, רֵאשׁוּלִי, וּמִרְיִי
 10 וְהִכִּינִי בְּצֵת אֶזְרַח חֲסָדִי
 אֶכְלֵ אֶבְטָח בָּךְ וּבְחֶמְיִךְ
 בְּיוֹם הַדִּין וְצֵת הַבֵּין מַחֲלֵ נָא
 נִצֵּר חֶסֶד וְהִנָּחֵם וְחוּסָה
 אֶתָּה עַל רֵב צוֹנוֹתִי וְאִיקָה
 15 לְסִנְיָךְ קְדוּשִׁים לֹא יִזְכּוּן
 מִלֵּא רַחֲמִים בְּצִדְקָתְךָ עֲשֵׂה נָא
 וְדִינִי בְּמִצַּת רַחֲמִיךָ
 וְעַל תַּשְׁחִית וְתַמְחָה זְכוּנִי
 בְּעוֹדִי חֵי בְטָרָם בֹּא אֶסוּנִי
 וְעַל רַמָּה וְתוֹלְעָה כְּמוֹנִי
 בְּיוֹם אֶעֱמַד בְּמִשְׁפָּטִי וְדִינִי
 וְעַל תַּשְׁחִית וְתַמְחָה זְכוּנִי
 בְּעוֹדִי חֵי בְטָרָם בֹּא אֶסוּנִי

- לא — ז: ולא (נגד המשקל).
 9. וענני — ז: ועניני.
 10. מצוד — ז: מצוד (המלה בספק).
 11. ואתודע. — ז: ואתודע.
 12. מחל — ז: מחול.
 פדני — ז: ... ני (פדני?).
 13. נצר חסד — על פי שמות לד ז: נוצר חסד לאלפים.
 והנחם — ז: והכבד.
 ומתביש [ועני] — ז: (מת)בייש....
 14. ואיכה לך אשא וארים ראש ועיני — השוה שמעון בר יצחק: איך אשא ראש וארים פנים;
 אליה בר שמעיה: איככה אפצה פה ואיך ארים עין.
 15. על פי איוב י טו: וצדקתי לא אשא ראשי; תהלים ג ד: כבודי ומרים ראשי; תהלים
 כו ו: ירום ראשי על אויבי סביבותי.
 אשא וארים ראש ועיני — ז: אשא... ועיני....
 15. על פי איוב טו טו: הן בקדושי לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח
 איש שותה כמים עולה; איוב כה ד: ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה
 הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה;
 איוב ד יח: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חמר אשר
 בעפר יסודם ידכאום לפני עש.
 יזכון — ז: יחסון.
 ואף — ז: ואיך.
 16. מלא רחמים — מכילתא (טו ג) בשלח ג ד, סנהדרין לט.
 17. על פי ברכות ז א: ותתנהג עם בניך במדת הרחמים.
 ותמחה זכרוני — על פי דברים כה יט: תמחה את זכר עמלק.
 18. וישר את לבבי — מלשון לא בצדקתך ובישר לבבך, דברים ט ה.
 בעודי חי — על פי דברים לא כז: בעודני חי; תהלים קד לג: אשירה ליי בחיי אומרה
 לאלהי בעודי.

- סמך לבי ביראתך ואמץ
20 יהי ברוך שמך אל חי ונקים
ונחני ומלא את רצוני
אדון עולם ואל רוצי וקוני
שטפוני דמעותי
מדוכת להבי תגדל
עוונותי בעת אפך
ואמר על עוונתי
5 מחילה איך אהי מוצא
יום חשבון ויום עברה
ונגד לי פעולותי
ולא מקצא לבד חובי
ואלי יחנה ארחי
וקימני בעל קרחי
מקטרים ומה שחי
ורב מרני ומדוחי

- בטרם בא אסוני — השוה גבירול, נחר בקראי 49: כי יום ששונני אסוני וביום אסוני ששונני; יהודה הלוי, בי הצבי 3: יקר בעיניך יגוני פן יקרני אסוני.
19. סמך לבי ביראתך — על פי תהלים קיב ח: סמוך לבו לא יירא. וחנני — צ: וח(נני).
ומלא את רצוני — על פי תהלים כ ו: ימלא יי כל משאלותיך.
20. אל חי וקים — חגיגה יב: .
אדון עולם — וכן גבירול, אזי בסעיף 33; שמעה אדון עולם 1; שני חיי 21: . . . להראות דמות פניו 3; על פי ספרא צו מהד' ויס דף מא ע"ד, פרקי דבי אליעזר ג: אדון העולם. ואל רועי — על פי תהלים כג א: יי רועי.
וקוני — על פי דברים לב ו: הלא הוא אביך קנך.
1. דמעותי — הנקוד (ד בשוא, מ בקמץ; במקום ד בחריק, מ בשוא) בהתאם למשקל, על דרך קערותיו (ק בשוא, ע בקמץ; שמות כה כט, לו טז). וראה מכלול לרד"ק, שער דקדוק השמות, ליק, קנט.
2. על פי יחזקאל כד ט: גם אני אגדיל המדורה.
3. יפלו פני — על פי בראשית ד ה: ויחר לקין מאד ויפלו פניו.
4. שמואל ב כד יד.
5. על פי תהלים קלט ג: ארחי ורבעי זרית.
6. על פי אבות ד כב: ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא.
ויום עברה — וביום המות; על פי משלי יא ד: לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות.
7. על פי עמוס ד יג: ומגיד לאדם מה שחו, תגיגה ה ב: אפילו שיחה יתרה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתתו.
ויגד — ק: ויגיה. שחי — ק: שיחי.

וְאֵרִים קוֹל בְּמֶרְצִי	אֵתָה גַם תָּה אֲנִי אֶנְצֵק
יְחִידָתִי נֶאֱתָ רֹחִי	10 וְאֶרְאֶה אֵשׁ מִלְּהֶטֶת
וְהַפְנֹתִי לָךְ מִצָּחִי	וְאֵת כָּל זֹאת הִכְיָנוּתִי
וְהִרְשַׁעְתִּי בְּכָל פָּחִי	וּפְשָׁעִתִי וְנֻוֹתִי
בְּיוֹם אֶצְמַד בְּחֻשְׁבוֹנִי	וְשִׁכְחֹתִי חֲרוֹן אַפּוֹ
וּבְשָׂרִי מֵאֵד סָמֵר	15 רְצֵנָה אֶתְנֶה גּוֹפִי
לְיוֹם חֲשָׁן וְרַע נֶמֶר	בְּנֹכְרֵי יוֹם נִקְמָה, תָּה
וְמָה אֶשִׁיב וְמָה אֶמֶר	וְמָה אֶעֱשֶׂה וְמָה אֶעֱנֶה
אֲשֶׁר עָבַר עָלַי מִשְׁמֶר	וְנִצֵּר רַע וְכָל זִוְנָה
וְעַד הֵנָּה לֹא נֶמֶר	וְעֵשָׂה תוֹעֲבוֹת יוֹצְרוֹ
כּוֹס חֶמֶר וְיֵין חֶמֶר	וּבִצְבוּרוֹ אֲנִי אֶשְׁתֶּה
וְקְרוֹץ מִצֶּפֶר חֶמֶר	20 אֱלֹהֵי חוֹס עָלַי נוֹצֵר

9. על פי יחזקאל כא כז: להרים קול; צפניה א יד: קול יי מר צורח שם גבור.
10. על פי יחזקאל א ד: וארא והנה רוח... ואש מתלקחת; איוב מא יג: נפשו גחלים תלהט; שבת קיג: שרפת נשמה.
11. אש מלהטת — וכן גבירול, אמר לאומרים 11, על פי ויקרא רבה טז ד ושיר השירים רבה א יב: בן עזאי יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו.
12. יחידתי — על פי תהלים כב עא: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי; תהלים לה יז: השיבה נפשי משואיהם מכפירים יחידתי.
13. על דרך ואת כל אלה ידי עשתה, ישעיה סו ב.
14. הכינותי... בכל כחי — על פי דברי הימים א כט ב: ובכל כחי הכינותי לבית אלהי.
15. על פי משלי ז יג: העזה פניה; ודוד הגדול לרב נסים אלנהרואני: העזתי מצח; בנימין בר זרח, איך נפתח 3: והקשינו ערף והעזנו מצחים.
16. לך — ק: את (נגד המשקל).
17. על פי ישעיה לג יד: פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים; תהלים מח ז: רעדה אחזתם.
18. על פי תהלים קיט קכ: סמר מפחדך בשירי.
19. יום נקמה — ירמיה מז י.
20. הנה ליום חשך — על פי יואל א טו: אתה ליום; יואל ב ב: יום חשך ואפלה.
21. ורע ומר — על פי ירמיה ב יט: כי רע ומר עובדך את יי אלהיך.
22. השוה שמואל הנגיד, אשר לו ים וחרבה 12-10: ומה אעש... ומה אמר... ומה אען ואשיבה.
23. עלי משמר — על פי איוב ז יב: הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר; והשוה שמואל הנגיד, הודו בחטא סתר 2: כי יש לאל משמר בכל חדר ועל כל מענה.
24. על פי דברים יח יב: כי תועבת יי כל עושה אלה.
25. על פי ירמיה כה טו: קח את כוס היין החמה הזאת מיד והשקיתה אותו את כל הגויים; תהלים עה ט: כי כוס ביד יי ויין חמר.
26. על פי איוב לג ו: מחמר קרצתי גם אני; והשוה גבירול, אכה כפי 18: קרוצי חמר.

וְהָיָה אֲנִי אֵלֶיךָ
 סְלִיחָה אֵיךְ תְּהִי לִי—ח'
 וּמִקֵּר גּוֹף וְגַם נַפְשִׁי
 וְהַשּׁוֹפֵט כְּמַעֲשֵׂיהֶם
 25 וְלֹא יוֹצִיל מִצַּט חֲסִידִים
 לְמַעַן כִּי מִצַּט הֵם נִ—
 וְלֹא שָׁעוּ וְלֹא שָׁבוּ
 וְחָשְׁבוּ כִּי אֲדָמָה זֹאת
 וְלֹא חָשְׁבוּ חֲמַת גְּבֹרָה
 30 לְזֹאת אֲתַחַל וְאֲתַחַלֵּס
 יְהִי נָא חֲסִידְךָ עָלַי
 וְנָחֵם נָא וְאַל תִּפְקֹד
 וְשׁוֹר עֲנִי וְרַב חֲלִי
 וְקַח שׁוֹעִי וְחַנּוּנִי
 טָאִי גְּבִיל וְעָלִי קָם
 שְׁנִיָּהֶם יִלְכוּ בְּיָקָם
 אֲנִי יִשְׁיב אֵלַי חִיקָם
 וְלֹא יִזְכֹּר מִצַּט צָדִיקָם
 עָלֵיהֶם נִצְלָה עֲשָׂקָם
 לְיוֹצֵרָם עַד מְלֹאת סִפְקָם
 לְעוֹלָם הִיא מִנֵּת חֲלָקָם
 וְלֹא יִחְמַל בְּיוֹם נָקָם
 וְאֵימָה אֲחֻזָּה מִתְּנִי
 כְּאִמְרַתְךָ וְהוֹדֵךְ
 עוֹנֵן עָבֵד עֲבָדֶיךָ
 וְשִׁים דִּמְעָי כְּנֹאדְךָ

21. על פי תהלים ז' ו: הט אונך לי שמע אמרתי; תהלים כח ב: שמע קול תחנוני בשועי אליך.
 24. על פי ישעיה סה ז: ומדותי פעלתם ראשונה על חיקם; תהלים עט יב: והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך.
 אזי — ק: אז (בגד המשקל). אלי — ק: אל (בגד המשקל).
 25-26. על פי יחזקאל יח כד: כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל ובחטאתו אשר חטא.
 26. למען — יען.
 הם — ק: הוא.
 27. עד מלאת ספקם — על פי איוב כ כב: במלאת ספקו יצר לו.
 28. על פי תהלים מט יב: קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות.
 מנת חלקם — על פי תהלים טז ה: יי מנת חלקי.
 29. על פי משלי ו לד: כי קנאה חמת גבר ולא יחמל ביום נקם.
 29. ולא — ק: לא (בגד המשקל).
 30. השוע גבירול, שעה נאסר 5: לזאת אכף; שם 10: מאד אתחל ואתחלחל.
 אתחל — מלשון וישכב אמנון ויתחל, שמואל-ב יג ו.
 ואתחלחל — מלשון ותתחלחל המלכה מאד, אסתר ד ד.
 30. ואתחלחל ואימה אחזה מתני — על פי ישעיה לג יד: אחזה רעדה חנפים; ישעיה כא ג: על כן מלאו מתני חלחלה.
 31. על פי תהלים קיט עו: יהי נא חסדך לנחמני כאמרתך לעבדך; תהלים לג כב: יהי חסדך יי עלינו.
 32. ואל תפקד עוון עבד עבדיך — על פי שמואל-ב ג ח: ותפקד עלי עוון האשה היום; בבא מציעא י א: עבדי הם (ויקרא כה נה) ולא עבדים לעבדים; בראשית ט כה: עבד עבדים.
 33. ושור עניי — על פי תהלים קיט קנה: ראה עניי.
 33. על פי תהלים נו ט: שימה דמעתי בנאדך.

צהלי קול יונת אלם

דב ירדן

פיוט בלתי נודע לאליעזר

פִּצְחֵי רִנָּה קִרְיַת שָׁלֵם	צִהְלֵי קוֹל יוֹנֵת אֱלִם
וּבֶן חֲכָלִילִי יָבֹא שִׁילָה	אֶתִּי עֲנִים תַּחֲכִי לוֹ
וּפִתְאוּם יָבֹא אֶל הִיכְלוֹ	הָעֵת יֵאָתֶה נֵרוֹ בְּהֵלוֹ
וְלִרְעוּתָךְ כְּרוּעָה עֲדֵרוֹ	לְהַרְבִּיצֶךָ בְּמַעוֹן דְּבִירוֹ
אוֹסְרֵי לְגִפֶּן עִירוֹ	5 אֲזִי בְּרִכָּב אֲדוֹן צְחוּרוֹ
הָעֵת יֵאָבֵד חֶתֶן וְחוֹתֶנִּי	יָבֹא יֵשֵׁב עָלַי כְּנוֹ
וְעַל הַר צִיּוֹן תִּרְוֶם קִרְנִי	וּבִכֵּן בְּהֵם יִשְׁפֹּךְ חֲרוֹנוֹ
וְעַל בֵּית יוֹסֵף יֵשִׁיב הוֹדִי	עַל בֵּית עֶשָׂו יָבִיא אִידִי
כִּי עוֹד שְׁנֵית יוֹסֵף יָדִי	וּבֵין כְּתִפָּיו יִשְׁכֵּן כְּבוֹדִי
וְהַמְנוּחָה וְהַב כָּלָה	10 זָבֹול קֹדֶשׁ לְהַכְלִילָהּ
תֵּאָתֶה וּבָאָה הַמְּשֻׁלָּה	וְעַפְל עֲדִיו כְּבַתְחָלָהּ
וְהַעִיר תִּשָּׁב בְּמִלְאָתָהּ	רְבִבּוֹת הַשֵּׁב לְבָנֵי תְמוּנָהּ
וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עֲמִי אֶתָּה	וְיֵשַׁע וּפְדִיּוֹם תַּחֲשִׁי בַעֲתָהּ

והפיוט "לדודון ואף אינו ידוע לי ממקום אחר. שם המחבר אליעזר רשום בראשי המחרוזות. ידועים 31 מחברי פיוטים בשם זה (ראה דודון, אוצר השירה והפיוט ד, 364—365; תוספת חד-

הפיוט הנרמז בכותרת נתגלה בכתב יד מן הגניזה, קמברידג' TS NS 131.8A, על פי סרט 27892 השמור בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. אין הוא נזכר ב"אוצר השירה

ויאמן כי בית אלהים הוא. ויאמר: עתה ידעתי כי זה בית אלהי השמים ומשכן כבודו ולא על חנם נלחמו היהודים עליו עד כלה. וגם הגוים הבאים מאפסי ארץ בכסף ובוהב ובכל כלי חמדה להשתחוות לאלהי הבית הזה לא על חנם היו באים, כי גדול הוא כבוד הבית הזה מהיכל רומנים ומכל היכלי הגוים אשר ראיתי" (יוסיפון, בהוצאתי פרק פ"ז, "שורות 1—33).

הכהנים כי אין ישועה, ופילו נפשם באש אשר בבית קודש הקדשים, ורבים מגיבורי היהודים עמם, וישרפו כי אמרו: אין חיים אחרי שריפת בית קודש ה'—וטיטוס מכה למנוע ואין שומע לו כי רבו הגוים וייעף ויגע ויפול לארץ מבלי עצור כח, ויהי כראותו כי לא יוכל להציל ויקם ויבא אל תוך הקודש לראות את תפארת בית קודש הקדשים וירא את כבוד הבית ואת הדרו

שה, HUCA יב—יג, 817) ואין לדעת אם הוא אחד מהם או אחר.
הפיוט אינו שקול, לא במשקל התנועות והיתות דות ולא במשקל ההברות. הבית הראשון "צהלי קול יונת אלם פצחי רנה קרית שלום" הוא פזמון החזור אחרי כל מחזרות.

הפיוט אינו מנוקד בכתב היד.

1 על פי ישעיה יב ו: צהלי ורני יושבת ציון; ישעיה נד א: פצחי רנה וצהלי. צהלי קול — על פי ישעיה י ג: צהלי קולך. ונראה שצריך לומר "קולך" גם בפיוט. יונת אלם — תהלים נו א, תרגום: כנשתא דישאל דמתילא ליונה שתוקא (כנסת ישראל המשולה ליונה שותקת).
שלם — על פי בראשית יד יח: מלך שלם, אוג' קלום יונתן וירושלמי: מלכא דירושלם (מלך ירושלים); תהלים עז ג: ויהי בשלם סכו, תרגום: והיה בירושלם בית מקדשיה (ויהי בירושלים בית מקדשו) ומעונתו בציון.

2 אתו עננים תחכי לו — על פי הבקוק ב ג: אם יתמהמה חכה לו; סנהדרין צח: אמר רבי יוחנן אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו שנאמר (שמואל ב כב מח) ואת עם עני תושיע וגו' אמר רבי יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר (ישעיה נט יט) כי יבא כנהר צר רוח ה' גוססה בו וסמך ליה (וסמוך לו) ובא לציון גואל.

3 אתו עננים — כנוי למשיח. על פי דניאל ז יג: וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוא (והנה עם ענני השמים כבן אדם בא היה); סנהדרין צח: כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה וכתוב (זכריה ט ט) עני ורוכב על חמור זכו עם ענני שמיא לא זכו עני רוכב על חמור. אתו — השוה קליר, תחת אילת: טל צליחת אתו נהרים.

4 ובן הכלילי — משיח בן דוד משבט יהודה. על פי בראשית מט ת—יב: יהודה... כלילי עינים, יונתן: מה יאין הינון עיני דמלכא משיחא (מה יפות הן עיני המלך המשיח); שמואל א טז יב: והוא (דוד) אדמוני עם יפה עינים. והשוה גבי' רול, שובב כלילי ז: שובב כלילי לראש בן הכלילי.

5 יבוא שילה — על פי בראשית מט י: עד כי יבא שילה, אונקלוס: עד דייתי משיחא (עד שיבוא המשיח), וכעין זה יונתן וירושלמי. נרו בהלו — על פי איוב כט ג: בהלו נרו. ופתאום יבוא אל היכלו — מלאכי ג א.

6 על פי יחזקאל לד טו: אני ארעה צאני ואני ארביצם; ישעיה מ יא: כרועה עדרו ירעה; תהי

לם קד כב: ואל מעונותם ירביצון.
5 על פי זכריה ט ט: גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות; סנהדרין צח: כתיב עני ורוכב על חמור... משיח על חמור אתי (משיח על חמור בא).

ברכב אדון צחורו — על פי שופטים ה י: רוכבי אתונות צחורות.

אדון — על פי מלאכי ג א: ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים, רד"ק: האדון הוא המלך המשיח.

צחורו — בכתב היד: צחירו.

אוסרי לגפן עירו — על פי בראשית מט יא: אסרי לגפן עירה, יונתן: מה יאי מלכא משיחא דעתיד למיקום מדבית יהודה אסר הרציו ונחית ומסדר סדרי קרבא עם בעלי דבבוי (מה יפה המלך המשיח העתיד לקום מבית יהודה משנס מתגיו ויורד ועורך מערכות מלחמה עם אויביו).

9—6 על פי עובדיה א כא: ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה.

6 יבוא ישוב עלי כנו — על פי בראשית מ יג: והשיבך על כנך; בראשית מא יג: אותי השיב על כני; מלכים א א יג: והוא ישוב על כסאי.

חתן והותנו — עשו וישמעאל. על פי בראשית כח ט: וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מהלת בת ישמעאל... לו לאשה. והשוה מבית און, עדעלמאן, דברי חפץ (לונדון תריג), 18: מבית קצתי חתן וחותן קומי לך רעיתי.

7 ישפך חרונו — על פי איכה ד יא: שפך חרון אפן; ירמיה י כה: שפך חמתך על הגויים.

תרום קרנו — תהלים פט כה.

8 על בית עשו יביא אידו — על פי ירמיה מט ח: כי איד עשו הבאתי עליו.

בית עשו... בית יוסף — על פי עובדיה א יח: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש.

9 ובין כתפיו ישכן — על פי דברים לג יב: ובין כתפיו ישכן.

כי עוד שנית יוסיף ידו — על פי ישעיה יא יא: והיה ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו.

10 זבול קדש — על פי ישעיה סג טו: מזבול קדשך. להכלילה — מלשון בוניך כללו יפך, יחזקאל כז ד. והשוה גבירול, שני זיתים 23: והפתם בהוד תכליל.

והמנורה זהב כלה — על פי זכריה ד ב: והנה מנורת זהב כלה.

11 על פי מיכה ד ח: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשונה; (המשך בעמוד 15)

מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עלי דה"ה.

"לא עצבות ולא שחוק" — שני הקצוות אינם מסוגלים לתפילה. אין אדם "נופל" לתפילה מתוך שתקפו עליו הצרות והוא מדוכא ולחוץ בצבת העצבות. העצבות היתירה שאלה הגיע אינה מביאה אותו לידי תפילה, כשם ששמחתו היתירה לרגל מצב נפשי מרומם אינה מביאה אותו לתפילה. להללו משולים ל"דברים בטלים", שכן לעתים הם בני-חלוף כבועות הללו שעל פני המים, ולעתים אף חסרי ערך ממשי כלשהו.

שיח אלהים ואדם, בין אם האדם הוא הפותח בשיח כמו בתפילה, בין אם האלהים הוא הפותח בו כבנבואה, אינו יכול להתקיים על פני רגשות מופרזים ומנופחים של עצבות או של צחוק, כשם שאינו יכול להבנות על בסיס של עצלות, מלל רב של שיחה, קלות ראש או דברים בטלים. הוא ענין המצריך כובד ראש, אחריות, הכרה בחומרת המעשה והתוצאות הכרוכות בו.

[ד]

הלא כך שנו-חכמים במשנה קדומה אחרת (מסכת אבות א, כ): "שמעון הצדיק משירי אנשי כנסת הגדולה היה. הוא היה אומר: על שלושה דברים העולם עומד, על התורה, על העבודה דה ועל גמילות חסדים". כמידת הקיום שיש בשלושה אלה — כך מידת הקיום של העולם.

"על התורה" — שיח אלהים לאדם; "על העבודה" — שיח האדם לאלהים, אם בקרבנות ואם בעבודה שבלב — זו תפילה; "ועל גמילות חסדים" — שיח אדם לאדם, שגם בו שנו חכמים (ברכות לא, א) "לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים". ממש כמו בנבואה ובתפילה!

יסוד העולם ויסוד החברה האנושית אינם ענינים שאפשר להתייחס אליהם בשחוק, בקלות ראש או בדברים בטלים. וכמוהם השיח בין הנברא לבורא, תנאי ראשון להתרחשותו — כובד ראש, רצינות. "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש".

יכול, רצינות שיש בה משום חרדה המביאה דכאון נפש, עד לידי טשטוש עצמי גמור של האדם המתפלל — מדגישים חכמים ואומרים: "מתוך שמחה של מצוה" — לא עצבות ולא עצלות, אך גם לא שחוק תלוש ופרוע שאינו יודע מעצורים, אלא שמחה שהיא של מצוה. "מאי וגילו ברעדה? א"ר אדא בר מתנה אמר רבה: במקום גילה שם תהא רעדה" (ברכות ל, ב). גילה מתוך רעדה ורעדה תוך כדי גילה.

שמחה של מצוה כיצד? שמחה של התבוננות. לא שמחה של התפרקות, שמחה קלילה המרחפת וחולפת מעל, אלא שמחה מעמיקה, שמחה בסוד הדעת הפורצת ממעמקי הנפש הגאולים יחד עם התפילה הנהפכת אז לשירה אדירה, שירה בקודש.

(המשך מעמוד 8)

ישעיה א כו: ואשיבה שופטין כבראשונה ויועץ ציך כבתחלה.

12 רבבות השב לבני תמותה — על פי במדבר י לו: שובה יי רבבות אלפי ישראל. בני תמותה — תהלים עט יא.

והעיר תשב במלאתה — על פי זכריה ב ח: פרוצות

תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה; זכריה

ח ד—ה: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה.

13 וישע ופדיום תחיש בעתה — על פי ישעיה ס כב: אני יי בעתה אחישנה.

פדיום — במדבר ג מט.

ולאמר לציון עמי אתה — ישעיה נא טז.

דב ירדן

נקבצות משירי רבי סעדיה לונגו בדרכי השיר והמליצה

וכלולים בהם

שלשה שירים לרבי יצחק עוזיאל

ושיר אחד למשורר אלמוני

סעדיה בן אברהם לונגו היה מן המשוררים הבולטים ביותר בתקופת מאת השנים הראשונה שאחרי גירוש ספרד. נולד, כנראה בקושטא, בשנת ר"פ וכהן חזן בק"ק קאשטיליה בשאלוניקי¹. שנת מותו אינה ידועה. בכל אופן היה בחיים בשנת ש"ז, שאז נדפסה קינתו "אערוך כהיום מאמרים מרים" בספר "שארית יעקב" לר' יעקב בר שלמה מאטאלון (שאלוניקי ש"ז, מעבר לשער), ושמו נזכר בלי תוספת ברכת המתים.

סעדיה החל לחבר שירים בימי עלומיו, כפי שיוצא מכמה פסקאות בשיריו. כגון: קומה והנער והעיר צלצלי שירך כאז בימי בחורותיך (עורה לבבי שו' 3, להלן עמ' קיד), וכן: אשורר שיר נערות וילדות או שחרות כאז בימי בחרות². במשך חייו הארוכים חיבר סעדיה הרבה שירים ומליצות. בחליפות השירים שלו עם ר' יצחק עוזיאל, כותב סעדיה: כבר החזקתי, בחמלת ה' עלי, למשורר זה לי ארבעים שנה (להלן, עמ' צה). רק מקצת משיריו הופיעו בדפוס. ב"אוצר השירה והפיוט" לדודיון ובתוספת אליו³ רשומים ע"ה שירים נדפסים של לונגו.

שיריו הראשונים של לונגו הידועים לנו הם "חקת פסח מאמר צח" ו"לא אשלחה יד בשיר", שנדפסו בספר "חקת הפסח" לר' משה ב"ר חיים פיזאנטי בשאלוניקי בשנת שכ"ט. ידוע גם השיר "מראש שניר ואמנה" בשבח הספר "תנחומות אל" לר' יצחק ב"ר משה ו' אריו (שאלוניקי של"ח), שנדפס בסוף הספר אחר המפתחות. בשנת ש"ד נדפס ספרו של סעדיה "סדר זמנים", והוא ספר קינות ותוכחות נכוחות ומוסרים במשרים, ובו הספדים על ארבעים ושמונה מאישי הדור, מן הספר הזה, שכנראה לא נגמר בדפוס, לא שרד אלא טופס יחיד באוסף אופנהיים באוקספורד וצילומו במכון בן-צבי. עוד שני שירים שלו "מה לאור כח גברים" ו"מי זה ימלל עוז גבורתיך" בשבח הספר שו"ת מהרשד"ם (שאלוניקי ש"ה) נדפסו בסוף ספר זה ובסוף המפתחות. שירו האחרון שנדפס בחייו, עד כמה שידוע לנו, הוא השיר בס' שארית יעקב שנזכר לעיל.

מאז נשכח סעדיה, כמו שנשכחו כמה ממשוררי הדור, ורק כעבור למעלה ממאתיים וחמישים שנה צץ זכרו מחדש. הזכיר אותו בקצרה רבה כרמולי⁴. באותה שנה פירסם

1 שלמה א' רוזאניס, קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ג, סופיה תרצ"ח, עמ' 57—58, 337.

2 חיים בראדי, שיר אמונות, מנחת לדוד, ירושלים תרצ"ה, אנבל את נבלי, שו' 8, עמ' רה.

3 Israel Davidson, A new Supplement to the "Thesaurus of Mediaeval Hebrew Poetry" HUCA, Vol. 12—13, 1937—8, pp. 715—823.

4 ספר דברי הימים לבני יחיאל. פראנקפורט דמיין תר"י, עמ' 5, 25, 26, 27, 40, 42. ועיין גם אליקים כרמולי, אמרי שפר, קבלה על מלאכת השיר לר' אבשלום מזרחי, פאריש תרכ"א, השיר 38: כל חי אחת דתו למות (מיחסו לר' אברהם בן ראובן).

דוקס שני שירים חדשים של סעדיה: "הבל יקר תבל" ו"יום יצאו בנות העיר"⁵. שלוש שנים לאחר מכן פירסם אדלמאן יב שירים חדשים של סעדיה⁶. בשנת תרצ"ה פירסם ברודי שיר אחד שלו ב"מנחה לדוד"⁷. ביותר עסק בלונגו יוסף פטאי בקובץ "וזאת ליהודה"⁸ ובספרו "משפוני השירה"⁹. השירים האחרונים של לונגו שפורסמו עד כה בדפוס הם "מראות אלהים" ו"מראות הצובאות", מהדורת אברהם מאיר הברמן¹⁰.

בקובצי שירה שבכתב-יד נמצאים מאות שירים ומכתבים של לונגו. אין ספק שבגלל מעמדו והענין הספרותי, ההיסטורי והלשוני שבשיריו ראוי להוציא מהדורה שלימה של שיריו.

שונים ומגוונים הם נושאי שיריו של לונגו: שירי הזדמנות מכל הסוגים, חידות, מכתבים, שירי וויכוח והתנצחות, שירי אהבה, שירי חתונה, קינות והספדים וגוסחי מצבות. ענין מיוחד יש במליצות ושירים שבהם מביע לונגו את דעתו בעניני ניקוד, משקל ושירה (ר' להלן פרקים א, ג). חליפת מכתבים בין ר' יצחק עוזיאל ובין סעדיה בעניני ניקוד, משקל ושירה מתפרסמת להלן (עמ' צג).

בהיותו נודד ללחם וזקוק לחסדי הגבירים, היה לונגו נאלץ לעיתים, כמשוררים אחרים לפניו ולאחריו, לעשות את עטו קרדום לחפר בו, אם בבקשת עזרה, אם במהלל אנשי חסד ואם בעקיצת אלה שהבטיחו עזרה ועזרתם בושה לבוא. לפי טעם בני דורו הירבה בכתיבת שירים ומליצות "מלאכותיים", היינו שירים ומליצות המכילים קשיים טכניים מיוחדים, שהמשורר, בהתגברו עליהם, מוכיח על ידיהם לעין כל את כוחו בשיר. כאלה הם למשל שיר "אלף אלפין" שכל מילה שבו פותחת באלף, דוגמת "בקשת הממין" ו"בקשת האלפין" של ידעיה הפניני. כן חבר שיר "הלא שפת" (להלן, עמ' צט), הבנוי כולו מיתדות, כדוגמת שירו של עמנואל "צבי מאס עוון ואון" (מחברת כז)¹¹, והגדיל לונגו, ששירו של עמנואל

5 Leopold Dukes, Literatur und kulturhistorische Miscellen, Literaturblatt des Orients 11, 19 October 1850, 686 (1) הבל יקר תבל כל מעשיו תבל. (2) יום יצאו בנות העיר למעין גנים לשאוב הנה דללו נוזליהן. L'u-M. Almosnino, La famille Almosnino, L'univers Israelite (Paris 1850), 16, 21.

6 צבי הירש עדלמאן, דברי חפץ, לונדון תרי"ג, V-IV, עמ' 13-14, 28: (1) נפש אויביו יקלע, ואמון על תולע. (2) אחרי אשר כנור לא ינגן. (3) אל תתמה על אב צעיר יאהב. (4) כל חי אחת דתו למות. (4) ראו כספי באמתחתי השיבו. (5) אשר אתמול בני אל לו חרדים. (6) לאט עובר דורך מגרפותי. (7) טבע יצורים בן לרפאת מחלה. (8) מה נעמו ימים ושנים בהיותי. (9) מה תחרי תשום ילד מות ליום. (10) שעו מני ואקרע את לבבי. (11) אשר שיאו תמול עלה שחקים. (12) מתי תבל ישנים הם בחלדם.

7 מנחה לדוד, עמ' רה-רכ.

8 "שירי המראות" לר' סעדיה לונגו, וזאת ליהודה, ליובל השבעים של הרב הראשי פרופיסור ד"ר יהודה ליב לנדא מיוהניסבורג, תל-אביב תרצ"ז, עמ' 63-70.

9 ירושלים תש"ד, עמ' 90-125, ובעיקר עמ' 108-120.

10 אוצר יהודי ספרד, ח, ירושלים תשכ"ה, עמ' 108-122 (השווה פטאי, משפוני השירה, עמ' 116-118) ועיין עתה גם אברהם אמארייליו, המפרסם בקובץ זה את השיר: אבן שתיה מחצר מלכות לבית אל, כתובת על השוקת של חברת תלמוד תורה בשאלוניקי.

11 דב ירדן, מחברות עמנואל הרומי, ירושלים תשי"ז, עמ' מ.

מכיל רק מ יתדות, ואילו שירו של לונגו בנוי מקל"ו יתדות. בין שיריו נמצא גם "שיר תואם", כלומר שיר הנקרא כאחת בשורות ובעמודות, הוא השיר "יצא מעין מבית שירי" (להלן, עמ' קיד), על דרך שיר התואם "צבאות מדכות" לר' משה אבן עזרא¹². כן אנו מוצאים לו "מליצה כתובה פנים ואחור" (כ"י אוכספורד 1986, 26 א—ב), על דרך מליצת עמנואל "אל השר והטפסר" (מחברת יא), או על דרך מליצת חריזי "גבירנו צורנו" (תחכמוני ח). מבחינת תכנם מוזרים הם "שירי האמונות", שנכון יותר לקוראם "שירי האמתות הבנ-ליות", ושבחם התחרה לונגו עם משוררי דורו¹³. מבחינת לשון מפתיעות ביחוד מליצות הכתובות ב"לשון עלגים", היינו בלשון משובשת בכוונה תחילה, "להראות העמים כי מאז נתעלמה ממנו הדרת צורתו אבדה חכמתו נסתתרה בינתו והדבר אין בו לחבר ולדבר צחות נכוחות כפעם בפעם" (להלן, עמ' קיט). באופן כללי אפשר לומר, שלונגו המשיך בשיריו את מסורת השירה הספרדית, אבל יחד עם זה הושפע משירי עמנואל הרומי וכמוהו חיבר גם שירי זהב (ר' פרק ב).

אנו בחרנו לעסוק במאמר זה בסוג מיוחד של שיריו, שיש בהם ללמד על דרכו בשירה, דעתו על השירה והמשקל וויכוחים שהיו לו עם משוררי זמנו בענייני שירה ומליצה, וכן שירים שעשה אותם במשקל מיותר או כחיקוי למשוררים בני דורו ושלפניו. דבר זה עשוי ללמדנו על מקומה של השירה בתקופתו וכיצד העריכו והעריכו יצירות של המשוררים המפורסמים שלפניהם. מובאים כאן לט שירים, המתפרסמים כאן לראשונה מתוך כתבי-יד, ומהם לה לסעדיה, ג ליצחק עוזיאל בחליפת שירים עם סעדיה, ואחד למשורר אלמוני שסעדיה מזכירו אגב ביקורת על שירתו.

הטכסט נתון על-פי שלושה כתבי-יד: 1) כתב-יד מונטיפיורי 318, נכתב בתורכיה במאה הט"ז¹⁴: 2) כתב-יד אוכספורד 1986, פוקוק 74/2: 3) כתב-יד אוכספורד 2000, פוקוק 74/3¹⁵.

השארתי את הכתיב של כתבי-היד. ניקדתי את השירים, פיסקתי אותם והוספתי את סמלי משקליהם. המקומות המעטים שבהם תוקן הגוסס הוער עליהם בהערות. ההערות כוללות מראי מקומות להשפעות מן המקרא והתלמוד וכדומה, וכן פירושים במקום הצורך. אמנם יש להעיר שלא כל המקומות נתפרשו לי, בייחוד בשיר הצמודים "גס הדור מה תשום", ועדין נשאר מקום לבעלי היכולת להתגדר בו.

12 דב ירדן, שפוני שירה, ירושלים תשכ"ז, עמ' 33.

13 עיין ברודי, מנחה לדוד, עמ' רה—רכ.

14 Hartwig Hirschfeld, Descriptive Catalogue of the Hebrew MSS. of the Montefiore Library, London 1904, pp. 110—111.

15 Adolf Neubauer, Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library [כ"י 2000] p. 686 [כ"י 1986] pp. 677—680. Oxford 1886.

למחראות²⁰. ואף גם זאת אם למכחשיה בכשיל וכלפות אמיתתה עצמותיהם הולמת הלום²¹ — דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום²².

— — — — —	— — — — —	— — — — —
אִם יִחַרְד כָּל שָׁר וְיִלְפֹת לְקוֹל	רַעַם מְלִיצָתִי בְּגִלְגָּלִיהָ ²³	
שָׁמֶשׁ וְיָרֵחַ חֲרוּזִים נֶעֱמֹו	סָבִיב יִהְיֶה לְאוֹר חִיצִיָּה ²⁴	
שׁוֹכְנִים בְּקִצְרֵי הַזְמִירוֹת יִחְזֹו	נוֹגֵה שְׂבִיב וּבֶרֶק חֲנִיתוֹתֶיהָ —	
אֵל יִפְּלוּ לְבוֹת יְדֵי אֹהֲבֵי:	נוֹעַם וְשָׁלוֹם כָּל נְתִיבוֹתֶיהָ ²⁵	[389]

גם מתנוסס ליראי ה' ולחושבי שמו²⁶. אם חובת חיבת לומדי התורה ושוחרי דלתיה²⁷ יום יום מוטלת עלינו, ואהבת הגרים, כי גרים היינו גם תמול גם היום, מצות תורתנו — אהבת האמת במה שהיא אמת, לא זולת, יותר ויותר עצמית ומכוונת לעצמנו, ובמקום שיש חילול שם האמת אין אנו חולקים כבוד לרבותינו²⁸.

— — — — —	— — — — —	— — — — —	— — — — —
לְעֵבֹד כָּל אֶח	אֹמֵר הָאֵח ²⁹	אִם רָשָׁפִי אֶח	יִחַתָּה בְּחִיק ³⁰
אָכֵן בְּעֵינִים ³¹	מִיָּם עַד יָם	הֵן שָׂא וְדָבַר	כָּזָב הָרַחֵק ³²

גביר דעות, הרימותי והקימותי ידי אל ה' אל עליון³³ השוכן בציון³⁴ אם בשוב שירך לאחר³⁵ היה בי שום פיסול ומחשבה מועלת³⁶, ואיך ואיככה ולמה — אין זה מקומו ומסיבו, כי פה אל פה אדבר בו³⁷. ואף גם זאת בבואי בשורותים אלו לחלוק על דבריו, ולהרוס ולנתוץ בנין שיריך, לא באתי אל הכונה הראשונה³⁸, חלילה וחס, כי יודע כל שער עמינו³⁹ היותך מבני עליה, אשר עמחם עוז ותושיה⁴⁰, ומואסים עשה סטים⁴¹, ואם הנם מועטי⁴². ואם מלאכת השיר אין בד — תורה וגדולה⁴³ יש בד וכתר שם טוב⁴⁴, ומי אני ומי ביתי לבא עד הלום⁴⁵ להלום יהלומי לשמי⁴⁶ גאומי אמריך, לקעקע בנין שיריך,

י. — 19 על-פי ישעיה נא, ט. — 20 על-פי מלכים ב י, כז. — 21 על-פי תהלים עד, ו. — 22 משלי ג, יז. — 23 יחרד. . . . וילפת, רות ג, ח; תהלים עז, יט. — 24 חבקוק ג, יא: שמש ירח. . . . לאור חציך יהלכו. נעמו — הנעימים.
25 על-פי משלי ג, יז. — 26 תהלים ו, ו; מלאכי ג, טז. — 27 על-פי משלי ח, לד. — 28 ברכות יט, ב: כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. — 29 על-פי ישעיה מד, טז: ויאמר הא. . . . ראיתי אור. — 30 שיר השירים ח, ו: רשפי אש; משלי ו, כז: היחתה אש אש בחיקו, ורצונו לומר אה מציינת לאחיו אם אש האהבה יוקדת בקרבם והיא של אמת. — 31 ישעיה יא, טו: והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו. — 32 משלי ל, ח. בבית זה כותב היפוכו של דבר: ברם, אם אין בפיו אמת, אף-על-פי שהוא אה, יש לרחק את דבריו עד קצה. — 33 על-פי בראשית כד, יב. — 34 יואל ד, כא. — 35 על-פי תהלים ט, ד: בשוב אויבי אחור. — 36 מחשבה בוגדת. על-פי סנהדרין כו, ב ושם במשמעות: מחשבה מועילה. — 37 זאת אומר לך בשיחה פה אל פה. ור' במדבר יב, ח. — 38 כוונת "פיסול ומחשבה מועלת" שנוכרה למעלה. — 39 על-פי רות ג, יא. — 40 איוב יב, טז: עמו עז ותושיה. — 41 תהלים קא, ג: עשה שטים שנאתי. — 42 סוכה מה, ב: ראיתי בני עליה והן מועטי. — 43 גיטין נט, א. — 44 אבות ד, יג. — 45 שמואל ב ז, יח: מי אנכי אדני ה' ומי ביתי כי הביאתני

אשר על פי דרכי וערכם — מנופת צופים מתקו⁴⁷, עתקו גם גברו חיל⁴⁸, אך באתי לחלוק על דרכיך על הכונה השנייה, ראויה ורצויה, שנוייה במילי דאבות: וישתו התלמידים וימותו ונמצא ש"ש מתחלל וכו'⁴⁹, גם באתי אליך במחנה אלהים זה למען הודיעך כי לא אל עם עמקי שפה⁵⁰ אשר בעכירות טבעם ומדעם לא יכינו לדבר⁵¹, בלע ה' פלג לשונם⁵², כי אל עיר גדולה של חכמים אתה בא, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם חמודות⁵³, חדות ומשלים, השותים במזרקי⁵⁴ המליצות, רצות במרוצות ונערצות כמראה ברק חזק⁵⁵, יין השירים המסולאים בפז^{56,57}, מפי ספרים ומפי סופרים⁵⁸: החכם הגדול ר' שלמה ן' גבירול והחכם הגדול המסוללם⁵⁹ ר' יהודה הלוי [90א] והחכם הכולל המדקדק ר' אברהם ן' עזרא, יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם⁶⁰, המה בנו שער השיר, המה קרוהו ויעמידו מנעוליו⁶¹, והנה ה' נצב עליו⁶².

— — — — —	— — — — —
מִי שִׁיר מְפָּקִים נוֹלִים לֹא לָנוּ ⁶³	מִבֵּין הַדְּסִים וְעֲרוּגוֹת בָּשָׂם
נִמְצָא בְּצִין לֹא נִצְמָאוּ לֹא לָנוּ ⁶⁴	מִן הַפָּאָר כְּרוּ נְדִיבֵי עַם וְלוֹ
טוֹכָה ⁶⁵ וְנִשְׂא חֵן — וְאֵף לֹא לָנוּ	מֵהֶם וְמִירֵנִי, וְלָהֶם נַחֲזִיק

ראה, גביר, גם ראה⁶⁶, כי לא תוכל להמלט מהתלבט בפח משטח מפתח ארשת שפתיך⁶⁷, ומשפול ומנפול בשוחת שיחת שיריך, היו בעוכריך, הטבעו בבזך רגליך⁶⁸, חי השיר וגאונו, אשר הלבישני שריונו, וכובע ישועות נתן בראשי⁶⁹ ביד ימינו, ומסר בידי כל כלי, מחרבו ועד קשתו וחניתו וכידונו⁷⁰, וחי דרך החרוז אשר כל מעייני בו⁷¹, ומדשן ביתו יצורי ירויו⁷², כי בתים רבים לשמה היו⁷³ ואין בית אשר אין שם מת⁷⁴ ממיתה כרתיית, או טבעית, או מערכיית⁷⁵. חי אני, כי בלי שום תואנה ועלילה בתי שיריך אין מוציאין אותנו

עד הלאה. — 46 מלשון לשם — אבן יקרה. — 47 על-פי תהלים יט, יא. — 48 איוב כא, ז. — 49 אבות א, יא. — 50 יחזקאל ג, ה. — 51 שופטים יב, ו: ולא יכין לדבר כן. — 52 תהלים נה, י. — 53 דברים ח, ט; דניאל י, ג. — 54 עמוס ו, ו. — 55 יחזקאל א, יד: רצוא ושוב כמראה הבזק. ואולי צריך לומר גם אצלנו: בוק, שהוא אף חרוז ל"חזק" שלאחריו. — 56 איכה ד, ב. — 57 על-פי כוזרי ב, עב: מפי סופרים ולא מפי ספרים. — 58 תהלים קמט, ה. — 59 נחמיה ג, ג: ואת שער הישנה החזיקו... המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעוליו. — 60 בראשית כח, יג. — 61 בגיליון: מלשון לינה. — 62 במדבר כא, יח. — 63 בצין — במדבר צין. על-פי שמות יז, א—ג: ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין... ואין מים לשתת העם... ויצמא שם העם למים וילן העם על משה. בגיליון: מן וילינו העם. וצ"ל: וילנו העם, שמות טו, כד. — 64 על-פי בבא בתרא כה, א: בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה. — 65 על-פי שמואל א כד, יב. — 66 על-פי תהלים כא, ג: וארשת שפתי. — 67 ירמיה לח, כב. — 68 שמואל א יז, לח: ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון; ישעיה נט, יז: וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו. — 69 שמואל א יח, ד: ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו. — 70 תהלים פז, ז: כל מעיני בך. — 71 תהלים לו, ט: ויריון מדשן ביתך. יצורי — אברי. על-פי איוב יז, ז: ויצרי כצל כלם, אבן עזרא: ויצורי הם האיברים הנוצרים. — 72 על-פי ישעיה ה, ט. — 73 שמות ב, ל. — 74 הקשורה במערכת הכוכבים והמזלות. —

מידי חובת מקרא מגלה⁷⁴, והם עוברים על מצות תורתנו הקדושה, ולא ילבש גבר שמלת אשה⁷⁵. הבאש הבאשת בעמך⁷⁶ השירים השקולר' כי הפכת שלחנם, וקערה על פיה⁷⁷, בהביאך הנקבות עלי הזכרים, ואלו עשית בהפך — החרשתי, כי אמרתי: עולם כמנהגו נוהג⁷⁸. אבל אינו מן התימא, הואיל והיה הכל בחלום, בחזיונות לילה⁷⁹, ואעפ"י שכתבת: הקיצותי כי יה וכו'⁸⁰ — כן דרך המשוקעים בשינה לחלום כי הם מקיצים ויחלמו חלום, ובא האות והמופת⁸¹ כי בא החלום ברוב ענין⁸²: בכנעני, ובמשקולת, ובמאזני מרמה⁸³, בחיצים ובקסת⁸⁴, ובחגור ובסדין, ובאיכר ובחוכר, ובחורש בשוורים, ובאריות ובעפרים, ובמדושה ובן גורן⁸⁵, עלו עליהם עצמות וגידים ובשרים⁸⁶, ובמגלת פורים, ובדברים אחרים. והגני מסדר לפניך בתי שיריך, ואצרפם בעליל⁸⁷ לעיניך, ואחר אבנה בתי שירי במסגרותיך, למען תשתה בעסיסך⁸⁸.
והנה לך טופס שירך הראשון, העלה כולו קמשון⁸⁹:

וּבֹא יִשְׁעֵי כָּל חֶפְצֵי בֹא אֲמוֹנָה	וְהַקִּיצוֹתִי כִּי יֵה יִסְמוֹךְ יְמִינִי ⁹⁰	[90b]
מֵצֵא חֶפֶץ לְדֶרוֹךְ קִסְתּוֹ ⁹¹ שְׁנוֹנָה	וְרֵאֲתִי וְלְעוֹמָתִי כְנַעֲנִי	
לְחֹטוֹתַי דֶּרֶךְ חֶפְצוֹ הַכִּינָה	קָנָה מִדָּה יֶאֱחֹז יְדוֹ בְּמֶרְמָה	
וּבְרוּחַ פִּי יוֹרִיד מִטָּה גְאוֹנָה ⁹²	זֶרְעוֹ שָׁם עַל מִשְׁקְלוֹ בְּעֶרְמָה	
חֲגוּר עָשָׂה תַּחַת סִדִּין נִתְּנָה ⁹³	מָקוֹם אֹפֶיר זָהָב הָעֶבֶר מְזִימָה	5
וְהַחֲזִיר אֶת מִקְחַ הַגֵּר וְהוֹנָה ⁹⁴	וּמַעֲוֹתָיו הָרִיץ ⁹⁵ עוֹבֵר לְסוֹחֵר	
וְהִסִּיעַ אֲבָנָיו ⁹⁶ לְאַחֲרוֹנָה	בְּהִרְאוֹת אֶת חֶפֶץ מוֹכֵר מֵאַחֵר	

חוסן ישועות חכמה ודעת⁹⁸, כבר גודע ונשמע אצלנו אשר מלאכת השיר, תנועותיו ויתדותיו, בתי חרוזיו, דלתיו ומסגרותיו ועמודיו ואדניו, אינה לנו ירושה מאבותינו, והנה לך עדים כשרים, נאמנו מאד, אשר מפיחם אנו חיים: שירת הים⁹⁹, והבאר¹⁰⁰, ושירת האזינו, ושירת יהושע¹⁰¹, וברק ודבורה¹⁰², ושירת דוד¹⁰³, ושירי התהלים, ושירי השירים אשר

74 בגיליון: לפי שהם אנדרוגיני[וס] כדלקמן. על-פי משנה בכורים א, ה: והאשה . . . ואנדרוגינינו מביאין ולא קורין: ראש השנה ג, ח: כל שאינו מחויב בדבר, אינו מוציא את הרבים ידי חובתו; ראש השנה כט: אנדרוגינינו מוציא את מינו אבל לא את שאינו מינו. — 75 דברים כב, ה. — 76 על-פי שמואל א כז, יב: הבאש הבאיש בעמו. — 77 נדרים כ, א: שהופכים את שולחנם; בבא בתרא טז, א: בקש איוב להפוך קערה על פיה. — 78 עבודה זרה נד, ב. — 79 על-פי איוב לו, טו. — 80 תהלים ג, ו. — 81 דברים יג, ג. — 82 קהלת ה, ב. — 83 יהושע יב, ח: כנען בידו מאזני מרמה. — 84 חידוד על-פי ישעיה ז, כד: בחצים ובקשת. — 85 ישעיה כא, י: מדשתי ובן גרני. — 86 על-פי יחזקאל לו, ז—ח. — 87 תהלים יב, ז: כסף צרוף בעליל. — 88 חידוד על-פי כתובות לט, א: שותה בעציצו. — 89 משלי כד, לא: עלה כלו קמשנים. — 90 תהלים ג, ו: הקיצותי כי יי יסמכני; תהלים כג, ט: בי תמכה ימינך. — 91 שמואל ב כג, ה: כל ישעי וכל חפץ; תהלים טז, ג: כל חפצי בס. — 92 חידוד על פי איכה ב, ד: דרך קשתו. — 93 ישעיה יד, יא: הורד שאל גאונך. — 94 על-פי משלי לא, כד. — 95 על-פי סנהדרין סח, א: הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותו. — 96 על-פי שמות כב, כ: וגר לא תונה. — 97 קהלת י, ט: מסיע אבנים. — 98 ישעיה לג, ו. — 99 שמות טו, א—ט. — 100 במדבר כא, יו—יח. — 101 יהושע י, יב—ג. — 102 שופטים ה. — 103 שמואל ב, כב. — 104 שמואל ב כג, כא:

לשלמה, כי אין בהם לא חרוז ולא שרות יתדות לתנועות, אבל החכמים ירדו בשבט חכמתם אל מחנה הערבים וגזלוה¹⁰⁴ מידם והביאוהו לנו, והם מנו י"ח דרכים בשיר¹⁰⁵, לא פחות ולא יתר, והואיל וירדו למנין — אין אנו רשאים לעבור על דבריהם להוסיף או לגרוע. תא חזי מאן גברא רבא קא מסהיד עליה¹⁰⁶, החכם הראב"ע ז"ל בספר צחות¹⁰⁷, וז"ל: אולי יטעון טוען לאמר: מה טעם להיות המשקלים כאשר אמרת, והנה אני אעשה משקלים אין קץ להם, כי אשים יתד אחרי יתד, ואוסיף או אגרע מהם? אולי זה הטוען יקיץ משנת אולתו וילמד חכמת הערבים, או ידע בראיות גמורות למה נבחרו אלו השקלים ולא אחרים ותנוח דעתו עליו עכ"ל. א"כ איפה, אביר הרועים, טרחת לעשות לרוח משקל¹⁰⁷* אשר לא גבלו ראשונא בנחלתך אשר הנחילוך¹⁰⁸, הנה שקל שירך לא נמצא בכל שקלי הקדש, ועוד אחרת גדולה מזו כי כמעט עברת על מצוה אחת, בסיני נתונה: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן, גדולה וקטנה¹⁰⁹, כי הנה הבית הראשון שקלת באבן גדולה, בת יתד וששה תנועות ויתד ותנועה, וכן הסוגר, והסוגר [91א] האחרון שקלת אותו באבן קטנה, בת יתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ותנועה, על משקל שמע קולי אשר ישמע בקולות¹¹⁰, והעד: והסיע אבניו לאחרונה, גם בבית השני הבאת מילת שנונה על הקסת או הקשת, מה שלא נמצא בשום משל ומליצה, כי השגון לא יפול כי אם על החרב, או על החץ, או על הלשון, ולא על הקסת אשר הדיו נכון בו. גם בבית הד' דברת על תחבולת המשקולת ולא הגעת לסופה, כי לא ישים המערים על המשקל [זרועו] ולא רגלו, כי המשקל הוא האבן אשר בה שוקלים שכנגדה, או הדבר הנשקל, ועל הנותן בשקל די חוקו לכל דבר, והראיה: ושקל בפלס הרים¹¹¹, אבל יחזיק השוקל במאזני ביד ימינו ובאצבעו מטה כלפי חסד¹¹² קנה המאזנים. וגדולה מזאת תיבת גאונה הבאה על שקל¹¹³* הזכר, ובבית החמשי — חגור תחת סדין לא ידעתי פירושו, ומלת נתנה לא יפול כי אם על חגורה, ומלת מומה היא זימה, ופירוש מקום אופיר כל עצת שירך הפיר. גם בבית הששי כתבת והחזיר את מקח הגר והונה אשר כוונתך להשבת השיר לאחר, והחזרתיהו, יען כי היה מקח טעות, כי במקום ללמוד כתבת ללמד ובאת ללמוד ונמצאת למד¹¹⁴. גם היתה בידך שיטת התלמוד מוחלפת¹¹⁵, שחז"ל אמרו: בא לטהר מסייעין אותו בא לטמא פותחין לו¹¹⁶. ואתה, הגביר, למדת טהור מטמא¹¹⁶. ועכ"ז, כדי לחלוק כבוד לשירך, בניתי שירי על מסגרתו, אשר כמוהו לא קם, ולא יראו פני שירך רקם. ואשא משלי:

וירד אליו בשבט ויגזל את החנית מיד המצרי. — 105 שמונה עשר משקלים המנויים בסוף ספר שקל הקדש הנספח לספר לשון למודים לדוד בן שלמה אבן יחיא (קושטא רס"ו; קושטא ש"ב). — 106 ברכות ל, ב. — 107 מהדורת ויניציאה ש"ו, דף קמב, א—ב. — 107* איוב כה, כה. — 108 דברים יט, יד: אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל. — 109 דברים כה, יג. — 110 לרב האיי גאון. דוידוון, ש 1738. — 111 ישעיה מ, יב. — 112 ראש השנה יז, א. — 112* החזרת למלת משקלו. — 113 פסחים כה, ב: בא ללמד ונמצא למד. — 114 ברכות יז, ב: מוחלפת השיטה. — 115 שבת קד, א. — 116 איוב

— — — — —	— — — — —
בְּהִשָּׁאֵלָהּ, וְאֵךְ לֹא לֵאמֹנָה ¹¹⁷ ,	אֶמְרִיךְ בְּשֵׁם שִׁיר אִם קְרָאוּם —
וְקִנְיָתָהּ ¹¹⁸ , בְּתוֹרָתָהּ שְׁנוּנָה	כְּלָב הָאֵל, וְעֶצְבוֹנוֹ, וְרִגְזוֹ,
וְשִׁירָתָהּ תִּקְרָה גַם הַכִּינָה ¹²⁰ —	וְשִׁיר יִחְמִישׁ ¹¹⁹ זְמִירוֹ תוֹךְ לִבְכוֹ
וְחִמְרָתָהּ עֲדֵי שִׁחַק גְּאוֹנָה	חֲרוֹמוֹ יַעֲלֶה שִׁאוֹ ¹²¹ זְכוּלָה
וְהַעוֹלָם בְּלִבִּי הִיא נִתְּנָה ¹²²	וְהִמְקֵל יְהִי נֶקֶל בְּעֵין כָּל
כְּאִישׁ חֲמֻדָּן בִּיד גָּבֹל וְהוֹנָה	לְהַפִּילוֹ בְּרֶשֶׁת גְּאוֹנָתוֹ
וְמִרְהָ תִּהְיֶה בְּאַחֲרוֹנָה! ¹²³	בְּלוֹם פֹּה, אֵל תִּתְחַרְהָ אֶת זְמִירִי
	[91ב]

בשיר השני¹²⁴ יצאת מן הכלל במלת וכאריה, שהם ג' תנועות, וזה לשון המדקדק: אבל אם יש אחריו שוא נח, כמו ושכבתם וזכרתם, אז הוא מלך בכל מקום שהוא, ולפי דרך שירך הוא יתד וב' תנועות. גם בבית הד' ואתמשל ונפשי כעפרים — אין לו טעם, והיה לך לכתוב: ואתמשל בנפשי כעפרים. גם בבית הה' כמדושה ובן הגורן¹²⁵, בראת להם עצמות וגידים והעלית עליהם בשר והקרמת עליהם עור¹²⁶ מה שלא נראה בעולם, לולי כי אצלך היתה המדושה — עגלה דשה, ובן הגורן — בן ראמים. גם בבית הששי לא דברת נכונה במלת עופרים מגזרת עופרת, שהם מהשמות שאין מקבלים הרבוי בשום צד, ככתוב בספר מכלול בשער השמות¹²⁷, עמוד עליו. והנה לך שירי בצבי תפארתו, לעומת מחברתו:

— — — — —	— — — — —
בְּנֵי הַשִּׁיר כְּמִלְמַד לְשׁוֹרִים ¹²⁸	מְלִיצָתִי זְמוּרָה הִיא לְהִישִׁיר
וְאֶמְשׁוֹל בָּם כְּאַרְיֵה בְּעַפְרִים	וְאַחֲרֵיהֶם כְּמוֹ שִׁחַל וּלְכִיָּא
וְחִמְרָת אֵל שְׂכָרָם הַשְּׂכִירִים	בְּנֵי יִתִּי לְלַחֲמָם שְׁאֵלוּ שִׁיר
וְאֶתְמַשֵּׁל לְאַפֵּר וְעַפְרִים ¹²⁹	וְעַם כָּל זֶה לִבְכִי כִי כְּאוֹמְלָל ¹³⁰
וְמִה בְּצַע מְשׁוֹל מְשֵׁל בְּשָׂרִים	וְמִה אֲגַבֶּה וְאִם ¹³¹ גָּבְהוּ סְעִיפִי
וְצִלְלֹתִי בְּמִי יָגוֹן כְּעוֹפְרִים ¹³²	וּמְשָׁלוּ בִי שְׁתֵּי נָשִׁים כְּאַחַת

מעוות לא יוכל לתקון והוכרחתי לכתוב גם אני בחרוזי מלת כעופרים להיותי נמשך אחרי חרוזיך, וסופי טוריך.

גם בשיר הג' יצאת מכלל שקל הקדש ובדית לעצמך מאזני מרמה, ואף גם זאת באותו משקל תמוג¹³³ ותנוע. ראה החילות בצאת עם אל ממצרים¹³⁴, שהוא יתד וששה תנועות,

יד, ד. — 117 לא באמת. על-פי ירמיה ט, ב: ולא לאמונה. — 118 אינם כפשוטם אלא דרך השאלה. — 119 אשר יחמיש, יתקנו חמש פעמים, תיקון אחר תיקון. — 120 על-פי איוב כה, כז, — 121 איוב כ, ו: אם יעלה לשמים שיאו. — 122 קהלת ג, יא: גם את העלם נתן בלבם. — 123 על-פי שמואל ב, כו. — 124 נוסחו לא הובא בכתב-היד. — 125 על-פי ישעיה כא, י: מדשתי ובן גרגלי. — 126 על-פי יחזקאל לז, ו. — 127 קושטא ש"ה, דף מט, א. — 128 שופטים ג, לא: במלמד הבקר. — 129 ענו ושפל כאדם נפגע הגורל. — 130 איוב ל, יט: ואתמשל כעפר ואפר. — 131 ואם — ואף כי. — 132 שמות טו, י: צללו כעופרת במים אדירים. — 133 תמוג — תנוע. תהלים מו, ז. — 134 ר' תהלים

ובבית השני שמת ח' תנועות זו אחר זו וכתבת ושלמה שר על האיים. גם בסוגר טעית במלת לחזות, שהיא תנועה ויתד. גם בבית הד' טעית במלת שכתבת מגלת פור [92א] בסוד יין, והם יתד וב' תנועות יתד וב' תנועות, על משקל אדון עולם אשר מלך, אבל אין לתמוה, כי כיון שנכנס יין יצא סוד ¹³⁵ פגום. וגם בסוגר שנית במלת אותה קורין, כי מלת אותה היא ב' תנועות, ולפי דרכך היתה ראויה להיות יתד ותנועה, על משקל כזאת עם אל, והיה לך לכתוב: מגילת פור עם סוד יין וכו'. והנה לך שיר נמרץ, על מסגרת שירך רץ:

יְשֵׁה אֲזֻנִי	שֶׁר בְּשִׁירִים ¹³⁶	אֶל דְּבָרֵי ה־	תּוֹרָה הַזֹּאת ¹³⁷
וְשִׁלְמָה כ־	שִׁלְמָה שְׁוֶה ¹³⁸	אֵין בּוֹ יִתְד	בְּשִׁיר לַחֲזוֹת
שׁוֹרֵק הָאֵו	עַל אוֹת בּוֹמֶף	יִתְד ¹³⁹ אֶף לֹא	וְאוֹ וְרָמּוֹת
וְשֹׁא פֶתַח	תּוֹף הַתִּיבָה	נִחֲטָף, לֹא כֵן	אֶל לְעֻזּוֹת

בשיר הד' במלת ובלא יועיל כבודך ¹⁴⁰, קיקלון על כבודך ¹⁴¹, שמלת ובלא הם שתי תנועות וחייב להיות יתד בלבד. והנה שירי בהדרג, בנוי על מסגרו:

אֵמֶת קָבֵל לְמִי תְהִיָּה ¹⁴²	וְיִדּוּ לוֹ אֲמֶרֶף
וְאֵם תָּבוּ לְדֹל אוֹמְרָה -	לְקִיקְלוֹן כְּבוֹדֶךָ ¹⁴¹

השיר החמשי חשך ימש ¹⁴³, וכל דופי אליו חימש, נבוך במבוכה, מראה פנים בשיר שלא כהלכה ¹⁴⁴, ועובר על י"ח דברותיו ¹⁴⁴, והנה לך שירי בנוי על מסגרותיו:

לְכֶה שִׁירִי בְּמִנְחַת הַקְּנָאוֹת ¹⁴⁵	לְמִזְכֶּרֶת עֵינֹת ¹⁴⁶ הִיא תְשׁוּרָה
וּפְנִיךָ, בְּעֵת תַּעֲמֹד לְפָנָיו,	כְּבוֹשׁ, יַעַן בְּפִיךָ אֵין בְּשׁוּרָה ¹⁴⁷

ועל בקשת המחילה:

מְלִיצָתִי בְּנִפְשִׁי הִיא קְשׁוּרָה	וְאֶהְבָּתָה עָלִי לְבִי חֲרוּשָׁה ¹⁴⁸
שְׁלַח־תִּיהֶ לְךָ הַשֵּׁר לְמִנְחָה	הִכִּי אֶל כָּל חֲפָצֶיךָ דְרוּשָׁה ¹⁴⁹
וְאֵם מִצָּאָה בְּעִינֶךָ חֵן - לְעֵינַי	בְּנֵי עַמִּי נִתְהִיָּה ¹⁵⁰ לְאִשָּׁה
וְאֵם אֵין - לְפִלְגֶשׁ תְּהִי לְךָ	וְתַחַת יָדְךָ תְהִיָּה כְבוֹשָׁה
וְאֵם עֲרוֹת דְּבָרִים נִמְצְאוּ בָּהֶם ¹⁵¹	רְאֵה דְרָכָה וְשִׁלְחָתָה לְנִפְשָׁה

[92ב]

קיד, א. — 135 עירובין סה, א. — 136 משלי כה, כ: ושר בשרים. — 137 דברים כז, כו. — 138 מלת "ושלמה" שווה במשקלה למלת "כשלמה", שבזו ובזו שלוש תנועות. — 139 זו הבאה לפני אחת מאותיות בומ"ף היא יתד, כגון: ובית, הו נחשבת ליתד. — 140 ירמיה ב, יא: המיר כבודו בלוא יועיל. — 141 חבקוק ב, טו: וקיקלון עלכבודך. — 142 ממי שתהיה. — 143 שמות י, כא: וימש חשך. — 144 אבות ג, יא: והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה. — 144 דרכי השיר שנזכרו למעלה הע'... — 145 במדבר ה, כה. — 146 על-פי במדבר ה, טו. — 147 על-פי שמואל ב יח, כה. — 148 על-פי ירמיה יז, א. — 149 הכי כי. תהלים קיא, ב: דרושים לכל חפציהם. — 150 בראשית כג, יא.

דברי לבי אל מליצתי:

— — — — —	— — — — —	— — — — —	— — — — —
מְלִיצָתִי	לְבֵית הַשֵּׁר	לְכִי עֲרָכִי	תְּרוּנוֹךְ
אֲנִי אָבֵא	אֲחֵרִיךְ	וּמִלֵּאתִי	דְּבָרֶיךָ ¹⁵²

ועל אשר נפלו תיבות חסרות ויתרות במליצתי לנחץ כתיבתי, תהי נא זאת אמתלאתי¹⁵³:

— — — — —	— — — — —	— — — — —	— — — — —
לְבִי בְדָתִי הִתְיַבֵּה	הוּא גַם וְלֹא גַם, תִּיר וְלֹא תִיר ¹⁵⁴	לִכֵּן לָךְ, הַשֵּׁר וְטַפְסָר,	אֲתַפְּלֶלָה נְכֹלָם וְאַעֲתִיר:
יַעֲלֶה לְרִצּוֹן כָּל זְמִירִי	בְּצִיר וְאִי תְּחִלָּה וְיִתִּיר ¹⁵⁵		

פי המדבר סעדיה לונגו.

[ב. חליפת שירים בין יצחק עוזיאל ובין סעדיה לונגו]

[103, 2000] א"ב

אמר סעדיה בר אברהם לונגו ג"ע: כאשר זבדני אלהים אותי זבד טוב¹⁵⁶ בעבור עלינו אחד מחשובי המעיני אשר בפאס העיר הגדולה לאלהים, עיר ואם בישראל, גדול היחס והמעלה, רכא בר ריכא¹⁵⁷, מזה בן מזה¹⁵⁸, יניק וחכים, הר' פ' יצ"ח, הגד הגד לי היותו מבני מחלי ומושי¹⁵⁹. אז שמח לבי ויגל כבודי אף בשירי¹⁶⁰, ובקשתי עלות ועלילות להראות אליו פנים בפנים, להצטייד מפניני אמריו, ומוחשמלי שיריו, לראות עולמו בחייו¹⁶¹, בראותי מי תוקף ותופש אחרי במלכות השיר והמליצה. ויהי כאשר דמייתי כן היה¹⁶² וראיתי פניו כראות פני אלהים וירצני¹⁶³, ברוך ה' אשר לא השבית לשביית השיר גואל¹⁶⁴! ובהיותנו נעתקים שנינו אנחנו מענין לענין בקשתי מאתו דרך בקשה ותחנה לדרוך קסתו¹⁶⁵* ולערוך גלילי אצבעותיו¹⁶⁶, לארוג ולתפש¹⁶⁷ איזה שיר כאשר ייטב בעיניו. ומרוב ענותנותו הודה ולא בוש רכבו לבוא¹⁶⁸, ושלח לי שלשה שירים, בשקל הקדש שקולים, אין בהם נפתל ועקש¹⁶⁹, אין יוצא הקו הישר ואין פרץ¹⁷⁰ רק בדבר קטון אשר

151 דברים כד, א: כי מצא בה ערות דבר. — 152 מלכים א א, יד. ובגיליון על המילה אחריו: האל"ף בפתח והח"ת בחט"ף... ופת"ח. ולכן ג"ל להגיה... ה ואחריו אני אבא ומלאתי וכו'. — 153 התנצלותי. — 154 יבמות נד, א. — 155 בציר — חסר. בציר... ויתיר, ר' להלן, עמ' צו: ואי בציר ואי יתיר כשרה. — 156 בראשית ל, כ. — 157 מלך בן מלך. על-פי בבא בתרא ד, א. — 158 ברכות כח, א. — 159 הוא ר' יצחק עוזיאל, כמפורש להלן. — 160 כלומר, מן הלויים המשוורים. — 161 תהלים טז, ט. — 162 על-פי ברכות יז, א: עולמך תראה בחיך. — 163 ישעיה יד, כד. — 164 וראיתי פניו כראות פני אלהים וירצני — על פי בראשית לג, י: ראיתי פניך. — 165 על-פי רות ד, יד. — 166* חדוד על-פי איכה ב, ד: דרך קשתו. — 166 על-פי שיר השירים ה, יד. — 167 על-פי משלי ל, כח: שממית בידים תתפש, תרגום: אקמתא דמסכתא בידהא (עכביש האורג בידיו). — 168 נתן לי תודה ולא אחר משלוח לי את שיריו. חידוד על-פי סוטה ז, ב: הודה ולא בוש; שופטים ה, כח: מדוע בוש רכבו לבוא. — 169 משלי ח, ח. — 170 על-פי תהלים קמד, יד: אין פרץ ואין יוצאת.

הורה ¹⁷¹ בדבר שאין בו צורך שהוא ידוע למתחילי' במלאכה הזאת, רצוני מלאכת השיר, בספר לשון למודים לכמהר"ר דוד ן' יחיאל זצלה"ה, שהראה י"ח דרכים ¹⁷² בשיר, והאמת מאן דקרי דרכים לא משתבש ומאן דקרי נהרות לא משתבש ¹⁷³. להראות על כל שיר ושיר מאיזה נהר יוצא — לא היה צורך. וכה אמר, המשקל הראשון מהנהר החרוזי ¹⁷⁴:

עַת נִצְבּוּ בְּשִׁיר כְּמוֹ נֵד נוֹזְלִים ¹⁷⁵	מִיָּם מְצוּלוֹתָיו גּוֹרִים נִבְקָעוּ
דֶּרֶךְ לְשׁוֹמוֹ אֶל לְשׁוֹנוֹת נִפְדָּעוּ	מִבּוֹר פְּתִיחוֹת לְעִבּוֹר בּוֹ גּוֹאֲלִים ¹⁷⁶
אֵיךְ יִדְלָחוּ עֵתָה אֲשׁוּרֵי הוֹלָלִים,	דֶּרְכּוֹ וּמַעֲנָלָיו וְעֶצֶה פָּרְעוּ ¹⁷⁷
הָאֵם לְבַקֵּשׁ הָאֲתוֹנוֹת נִגְרָעוּ	יֵלְכוּ בְּמִשְׁעוֹלָיו בְּאַרְץ שְׁעָלִים? ¹⁷⁸
נִמְתִּי: לְמִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ ¹⁷⁹ לְהַר	הַשִּׁיר וַיִּדְרוֹשׁ בְּעֵדוֹ אֶת שׁוֹעֲרָיו,
מִי יַעֲלֶה תַעַל ¹⁸⁰ לְמַכְאוֹבֵי וָצִיר ¹⁸¹ ?	וְאֶשְׁמָעָה קוֹל יַעֲרוֹג הֵן עַל נֶהַר ¹⁸² *
שָׁפָה, תְּרוֹפָה הַעֲלָה מוֹל שׁוֹחֲרָיו	אִישׁ נֶאֱמָן שׁוֹלַח לְגוֹאֵל לוֹ וָצִיר

[103ב]

המשקל השני מהנהר הנערף ¹⁸²:

סֶעֶד וּמִירִים	וָצִיר לְשִׁירִים	יַעַן בְּסִירִים	צִירִים אֲחֻזּוֹם
יָה צוֹר נִתְנָף	בְּגֻאוֹן לְשׁוֹנָף	לְסֻעוֹד הַמוֹנָף	לְבָלִי יִזְיוֹם
רוּחוֹת מְבוֹכָה ¹⁸³ ,	כִּי בַחֲשָׁכָה	מֵאֵין אֲרוּכָה	מֵאֵז גְּרוֹזִים
לוֹלִי מְסֻלָּה	שְׁתָּה בְּמִלָּה	שֵׁם וּפְעוּלָה	בְּשֵׁפֶם רְמוּזִים ¹⁸⁴ *
הָרָאָה בְּהִיכָלִי	חֲשָׁקִי אֲצִילִי	שִׁירִים, גְּלִילִי	יִדְךָ חֲרוּזִים
מִבֶּר וּבְכִרִית	בָּרִים, וּבְכִרִית	אֶהְבָּה, שְׁאֲרִית	עֲמִי יִכּוּזִים ¹⁸⁵

מהנהר התנועי:

לְעֵין הַחֲשָׁמַל	עֵין הַקֶּסֶת ¹⁸⁶ ,	עֵין מִיָּין	שִׁיר חֲכָלִילִי ¹⁸⁷
יְיוֹ עֵט סוֹפֵר	מִהִיר יְהִיר, ¹⁸⁸	בְּהִיר הוּא בִרְ	קִיעִי ¹⁸⁹ חֲדָלִי
יָדָיו הֵם נוֹטִי	פּוֹת מוֹר עוֹבֵר ¹⁹⁰	מִשִּׁירֵי מוֹ	שִׁי אוֹ מִחֲלִי ¹⁹¹

171 קטן... זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. סוטה כב. א. — 172 ראה לעיל עמ' צ. —
173 על-פי עבודה זרה ב, א. — 174 שקל הקדש דף טז, ב: ושיר חרוזי יקראו כל שיר שתבא אות
החרוז בסוף כל דלת מדלתותיו. — 175 על-פי שמות טו, ח. — 176 ישעיה נא, י: השמה מעמקי ים דרך
לעבר גאולים. — 177 משלי א, כה: ותפרעו כל עצתי. — 178 שמואל א ט, ג—ד: לך בקש את
האתנות... ויעברו בארץ שעלים ואין. נגרעו — אשר אבדו. — 179 ישעיה ו, ח. — 180 תעל
רפואה. 181 וציר — ולכאבי. — 181* על-פי תהלים מב, ב: כאיל תערג על אפיקי מים. —
182 על-פי משלי כה, יג: ציר נאמן לשלחיו; עובדיה א: וציר בגוים שלח. — 182* המחולק. השוה
שקל הקדש, פרק טז: ושיר מחולק יקראו כל שיר שיבאו בבתיו הפסקים רבים ובסוף כל
הפסק מהם תבא אות החרוז, כמו מה ששורר בו בן גבירול בשמור לבי מענה' היה
במאור נענה' ירא האל ומנה' דרכיו הישרים. — 183 על-פי אבות ג, יז: כל הרוחות... אין מזיון
אותו. — 183* בגיליון: בשפם ר"ל ב'שם פעל מלה והוא ראשי תיבות שפם. — 184 צפניה ב, ט.
יבוזם — יבוזו וישדדו אותם. — 185 עין הקסת דומה לעין החשמל. יחזקאל א, כז. — 186 עין אדומה
משיר ערב כיון. על-פי בראשית מט, יב: חכלילי עינים מיין. — 187 תהלים מה, ב. — 188 איוב לו,

אֲמַרִי שֹׁפֵר   לָקַח רֶקֶח   אוּ נִקְרָא אֶצֶר   לִם נִפְתָּלִי ¹⁹¹
לִפְנֵי שִׁירָיו   יִשִּׁיר כָּל שָׂר: כָּל הַשּׁוֹמֵם   עַיִן צִחֶק לִי ¹⁹²

עד הנה הגיעו דברי הח"ר יצחק עוזיאל נ"י כאשר רמז בשיר האחרון שמו וכנויו. ואשיב שלחי דבר ¹⁹³, ואשא משלי ואומר:

בשתוף מלת כף

— — — — —   — — — — —
נֶאֱזַן נִפְשִׁי בִּבִין בְּדֵי אֶרֶץ-שִׁיר   בְּמַחְתָּתוֹ קְטוֹרֶת שֶׁם מְלֵא כֶף ¹⁹⁴
לְזֹאת, כְּמַטְחֵי קֶשֶׁת, לְכָבִי   לְגִדּוֹ תַחֲוֶה קִידָה, וְרֹאשׁ כֶּף ¹⁹⁵
לְלַמֵּד אֶת מְקוֹרֶם זֶר וְהִנֵּה   בְּאֶזְנוֹ נִהְרֹת יִמְחָאוּ כֶף ¹⁹⁶

[104א] אמר הכותב: כבר הוחזקת, בחמלת ה' עלי, למשורר, זה לי ארבעי שנה, ובמה יודע איפה היות השירים השלוחים אליו מאתי חדשים, לא ידעם איש? לכן לצאת מהחשד הגדול הזה ראיתי לבנות בתי שירי על מסגרות שירי, אעפ"י שהוא טורח גדול וכן לא יעשה רק על המעט. והנה אליו האות הזה: כי אינם צחים כאשר היה מן הראוי בהיותה מנחה שלוחה לאיש כמוהו אענהו ¹⁹⁷. ואשא משלי ואומר:

— — — — —   — — — — —
מְקוֹל זְמִירָה, שָׁר, הָרִי שִׁיר נוֹזְלִים ¹⁹⁸   וּבְצוֹר יַעֲלִים הֵן נִהְרֹת נִבְקָעוּ ¹⁹⁹
הַיּוֹרְדִים שַׁחַת-פְּתִיחַ נִפְדָּעוּ ²⁰⁰   דְּבָרֵי חֲרוֹזֵיךְ אֲלֵיהֶם גּוֹאֲלִים
הַמְּכַחְשִׁים אוֹתִי תֵּלֵא הֵם הוֹלְלִים   דֶּרֶךְ תְּבוּנוֹת הֵן בְּכֶסֶלִם ²⁰¹ יִפְרָעוּ
מִנִּחַלָתָם כָּל בְּנוֹת שִׁיר יִגְרָעוּ   יִרְעוּ אֶתְנוֹת-שִׁיר בְּאַרְץ שְׁעָלִים ²⁰²
5 הַמְּהַלְלִים שִׁירִי, לְכוּ וְעֲלוּ לָהֶר   בֵּית, וְתִרְאוּנִי לְבַד מְשׁוֹעָרִיו ²⁰³
שׁוֹקֵד בְּמִשְׁמֶרֶתִי עָלִי דִלְתָא וְצִיר,   וְצִיר,   וְצִיר
לֶךְ הַתְּהַלֵּה יָאֵתָה, קוֹמָה, נִהַר   חֲרַח כְּאוֹר שֶׁמֶשׁ לְעֵינֵי שׁוֹחֲרָיו
עַד בֹּא לְצִיּוֹן קוֹל מִבֶּשֶׁר טוֹב ²⁰⁴ וְצִיר

כא: בהיר הוא בשחקים. — 189 שיר השירים ה, ה; יג. — 190 הלויים המשוררים. על פי שמות ו, יט: ובני מררי מחלי ומושי. — 191 בראשית מט. כא: נפתלי אילה שלוחה הנתן אמרי שפר. — 192 כנגד שיריו אין שירי אחרים אלא שחוק ולעג. כל השומע — בראשית כא, ו. — 193 שמואל ב כד, יג: מה אשיב שלחי דבר. — 194 שמות לה, יב: את הארון ואת בדיו: ויקרא י, א: ויקחו. . . איש מחתתו. . . וישימו עליה קטרת; במדבר ז, יד: כל אחת. . . מלאה קטרת. — 195 ישעיה נח, ה: הלכף כאגמן ראשו. — 196 תהלים צח, ח.

197 איוב ט, לב: כי לא איש כמוני אעננו. — 198 שופטים ה, ה: הרים נזלו מפני ה'. בגיליון כתב היד באה הערה על המילה הרי ואיני יכול לקוראה. — 199 שמואל א כד, ג: על פני צורי היעלים; איוב כח, י: בצורות יארים בקע. — 200 על-פי איוב לג, כד: פדעוהו מרדת שחת. — 201 באולחם. — 202 במדבר לו, ד: ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתו; איוב א, יד: והאתנות רעות על ידיהם; שמואל א ט, ג—ד: ותאבדנה האתנות. . . ויעברו בארץ שעלים. — 203 תראו שאני רק שוער ולא משורר. על-פי ערכין יא, ב: מעשה בר' יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל רבי יוחנן בן גודגדא א"ל בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים. — 204 שוקד על דלתות

ועל הכתב:

אל בית ועד לחכמים אשר נטה שם אהלו²²⁰ בר אוריין ובר אבהן²²¹ החכם הנעלה כה"ר יצחק עוזיאל בר"ו.
ועוד שלחתי כתב אחד בד' שירים ונעלם מן העין²²².

[ג. עמנואל או חריזי — מי עדיף ?]

[86א] אמר סעדיה לונגו: בהיותי מתוכח עם רופא א' חכם מעיר רומה, שממה תהיה, על ענין השירים, לי דבר, ואומר גמר, היות המשורר הה"ר עמנואל בר שלמה זלה"ה בעל המחברות בקי בשירים ומפליא לעשות וכי גבה למעלה על מחברות ה"ר יהודה החריזי זלה"ה. ואני חולק עליו באמור אליו כי ה"ר יהודה חריזי קדום היה, ולא ראה מחברות וזולתו, האמנם ה"ר עמנואל ראה מחברות החריזי ועשה כתבניתם, כאשר הוא מעיד על זה במקומות רבים. על כן, על פי הדברים האלה, חברתי שיר זה ושלחתי אליו. הלא כה דברי, וזה שירי:

— — — — —	אם נצבאו על פתחה, השר, זמירי	— — — — —
לא לקרב קרבו — ואף רכבי ואבי	רק כי בכור שכלך ומצרף אהבתך	— — — — —
יתבררו יתלבנו ארצה ואבי	הקץ לדברי שיר ומחסום למליצה	— — — — —
אשים, וכן קצרו ששונותי באבי		

ואחר הדברים האלה כתבתי זה:

— — — — —	שכרי ומבטחי ומעוזי ועוזי	— — — — —
אל ממעי אמי אשר גוזי וגוזי	גוזי ומבטחי עלי שדי הזמירים	— — — — —
מה יעשה לי בן כרף או בן פרזי	סערת מליצים אם תסוער בי-בעיני	— — — — —
רוח מצויה, ממקומי לא מזוי	אם תחנה עלי צבא שרים ושרות	— — — — —
אעמוד להלחם כדוב שכול בזוי	בחן ועופל אם ישימון לי מצורים —	5
בתי חצרים הם וערי הפרזי		

יש בהם חסר ויתר אינם נפגמים. ר' שבת יט, א; בבא בתרא ז, ב. — 220 בראשית לג, יט. — 221 מנחות גג, א. — 222 בבא מציעא כד, ב: בשר שנתעלם מן העין.

1 ואבי — בגיליון: מן אבי רכב ישראל [מלכים ב ב, יב] והשני פי' חפצי מן אבי יבחן איוב [איוב לד, לו] והשלישי פירושו בחדש אב. — 2 בכור... ומצרף... יתבררו יתלבנו. — על-פי משלי יז, ג: מצרף לכסף וכור לזהב; דניאל יב, י: ויתלבנו ויצרפו. — 3 הקץ — על-פי איוב טז, ג: הקץ לדברי רוח. — קצרו ששונותי באבי — על פי תענית ד, ו: משנכנס אב ממעטין בשמחה.

1—2 על-פי ירמיה טז, ה' עזי ומעוזי; תהלים עא, ה—ו: מבטחי מנעורי... ממעי אמי אתה גוזי; תהלים כב, י: כי אתה גוזי מבטן מבטחי על שדי אמי. — מה יעשה לי — על פי תהלים קיה, ו: קידושין ב, ג: בן כרף ונמצא בן עיר. — 3 רוח, על-פי אבות ג, יז: כל הרוחות שבעולם... אין מזיון אותו ממקומו. — 4 אם תחנה על-פי תהלים כז, ג: אם תחנה עלי מחנה. — שרים ושרות — שמואל ב יט, לו. כדוב שכול — שמואל ב יז, ח. — 5 בזוי — בגיליון: מלשון זיו הבולט מן הכותל [עירובין עח, א: זיו היוצא מן הכותל]. — 5—6 בתים אלה מובאים בדף 86ב, בהערה: אלו

המעניקים אור וצר השיר בגבהם,	אם הם להרע - נחשבים לי כזוי
מלאך יועם כהני שיר ונביאי	לא יעצר פח להפנס בלחי
עבשו פרודות שיר בתוך כל מגרפותם	לולי לבבי העלה להם חזוי
ממם מליצתי ברוח ניב שפתי	לילה ויום זרויף כמו מטר בגוי
10 צאן עשתרות שירי במשפיות זהבי	ילדו בלי פצל בערמוני ולחי
הן עזבוני שיר ואתנני מליצה	סחרי ומערכי ומרכולתי ארחי
אם כן ואיככה, גביר דעות, תפאר	בפני ברוש - נעצוצ ותמר תורמוי
משום יקר שכבי אדבר בך בחידות	היינו דאמרי: לחכימיא רמוי
כלה דברך הנביר אצל נגעים	הנח לבן לוי עטרת שיר חרוי
15 עסקך בסודות הקדומים קדמך	סוקראט ואבוקראט וכן סינא וראוי
[286] תשקול במאנני שכלך דברי נבואות	פיהם כמו אלו ראיתימו במחוי
תחקור ותדרוש איך נשמה רוחנית היא	מתקשרה עם גוף מאד רק הוא ופוחי
לחות שמו שרשי תהי אומד וחום ה'	טבעי והנכרי אשר יבא ברוי
שער תשער שערך דפק נמלי	אשר לדרכו רץ מרוצת סוס בחפוי
20 השיאך כל זה להתגרות ולהיות	נלכד במכמרת כדג תוך מחרוי
יום שבתך לדין בני השיר ולתת	כתר בראשם מזהב אופיר ופוי
כמפתחים חוגרים להתהלל חלילה	שב לך והכבד ותעצנ בזוי
לא נעלם מני היותך ברפואות	שכל והמושפל והמשכיל אחוי

השני בתים דלגתי בעת הכתיבה ומקומם אחר הבית הרביעי. 5 בחן ועופל - על פי ישעיה לב, יד: עפל ובחן. - בתי חצרים - על-פי ויקרא כה, לא: ובתי החצרים אשר אין להם חמה. - וערי הפרזי - על-פי דברים ג, ה: לבד מערי הפרזי. 6 המעניקים אור - על-פי סוטה לד, ב: ילידי הענק שמעניקין המה בקומתו; ישעיה ה, ל: צר ואור; ספר השרשים לריב"ג, צרר: ורוב המפרשים משימים צר ואור שני כנויין לשמש ולירח. 7 יעצר כח - דברי הימים ב ב, ה - 8 עבשו פרודות - על-פי יואל א, יו: עבשו פרדות תחת מגרפתייהם. - חזוי - בגיליון: פי' גשמים ולא ידעתי מאין למד לפרש כן כי פי' חזוי' הוא הברקים הקדומים לרעמים. אח"כ מצאתי לרד"ק בשרש חזו שכתב בשם רז"ל שפי' ענני' עיין שם. 9 ניב שפתי - על-פי ישעיה נז, יט: בורא ניב שפתים. - זרויף - על-פי תהלים עב, ו: ירד כמטר על גז כרביבים זרויף ארץ. 10 על-פי דברים ז, יג: שגר אלפיך ועשתרת צאנך; משלי כה, יא: תפוחי זהב במשכיות כסף; בראשית ל, לו-לט: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולווער ערמונו ויפצל בהן פצלות. . . ותלדנה הצאן. 11 על-פי יחזקאל כז, יב: נתנו עזוביך; ישעיה כג, יח: סחרה ואתננה; יחזקאל כז, יג: נתנו מערבך; יחזקאל כז, כד: וארוים במרכלתך. 12 על-פי ישעיה נה, יג: תחת הנעצוצ יעלה ברוש. - תורמוי - תורמוס ושינה בשל החרוו, וכנראה שהוער על כך בגיליון, אלא שבצילום אין ההערה ניתנת לקריאה. 13 יקר שכבי - על-פי בבא בתרא ק, ב: סנהדרין מז, ב: יקרא דשכבי. ורוצה לומר - כבוד המתים. - אדבר כך בחידות - על-פי במדבר יב, ח: פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות. - לחכמים [די] ברמו. זוהר, חלק א, כז, ב. 14 כלה דברך - על-פי תגית יד, ב: כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות. - לבן לוי - על-פי קידושין סו, א: הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן. ובגיליון פירש: הוא ר' יהודה הלוי ז"ל. 17 רק הוא ופוחי - שופטים ט, ד: ריקים ופוחים. 20 כדג - בבא מציעא ב, א: מחרוזות של דגים. 21 ולתת כתר - על-פי אסתר ו, ח: ואשר נתן כתר מלכות בראשו; תהלים כא, ד: תשית לראשו עטרת פז; דברי הימים א כט, ד: מזהב אופיר; תהלים קיט, קכו: מזהב ומפז. 22 כמפתחים - מלכים א כ, יט: אל יתהלל חגר כמפתח. - שב לך - מלכים ב יד, י: הכבד ושב

25 עד בַּתְעוּדָה תַחלוֹק אֶבֶן בְּאֶבֶן
לֶכֶן וְעַל זֹאת תִּתְחַרֶּה אֶת מְלִיצִים
אִם נִחְשְׁבוּ שָׂרִים וְנִגְנִים קִדְמוֹנוּ
אֲשִׁים כְּחוֹתֶם עַל לִבִּי גַם זְרוּעֵי
מִשְׁחוּ מְלִיצִים לִבִּי אֵינִי שְׁחָתִי
וְשִׁמְעֵי וְהִשְׁמַע וְהַקְשֵׁב קוֹל כְּרוֹתִי
תוֹר עַל לִחְיִים וְעַל צְנָאֵר חֲרוֹתִי
וּלְצִיץ בְּמִצְחִי אֶל יְהוּדָה תִּתְרוֹתִי

[ד. שיר בשבח הבורא וקינה על חורבן הבית]

[79א] לה"ר סעדיה לונגו יצ"ו ששלח להחכם כמהר"ר בנימין הלוי כאשר ראה הקינה שחבר
הה"ר בנימין ז"ל תחלתה אמרוט שער עם ראש וכו'. תחלת דברי פי המשורר, להפליג
בשבח הבורא בורר, וחניתו על קלו יתדות עורר:

— ט — ט	— ט — ט	— ט — ט	— ט — ט
הֵלֵא שֶׁפֶת	שֶׁפֶת בְּנִי	אֲנוּשׁ בְּשִׁיר	מִמְלָלִים
יִזְמְרוּ	כַּתֵּף וּמֶנֶן	מִנְעֲנָעִים	וְצִלְצָלִים
לֵאלֹא אֲשֶׁר	בְּרוֹם זְבוּל	מִשְׁרָתִיו	מִתְלָלִים
כְּרוֹב וְעִיר	יְעוֹפְפוּ	מִבְּקָשִׁים	וְשׁוֹאֲלִים
אֵיהֶם מְקוֹם	כְּבוֹד שְׁמוֹ	לִפְאָרוֹ	מְבוֹהָלִים
וְחֵיל גְּדוּד	כְּסִיל וְעֵשׂ	לֵאט לֵאט	מְנַהֲלִים
וְצָר וְאוֹר	יִסּוּבְבוּ	בְּעֵז, דְּמוֹת	מְחוֹלָלִים

בביתך. — והתענג בזיוו — ישעיה סו. יא: למען תמצו והתענגתם מזיו כבודך. — 26 שרים ונוגנים —
תהלים סח, כו: קדמו שרים אחר נגנים. — תור על לחיים — על-פי שיר השירים א, י: גאו לחייך
בתרים צוארך בחרוים. — 27 אשים כחותם — שיר השירים ח, ו: שימני כחותם על לבך כחותם
על זרועך. — ולציץ במצחי — שמות כה, לו — לח: ועשית ציץ... והיה כל מצח אהרן.
אמרוט שער עם ראש — נדפסה במחזור אשכנז, שאלוניקי שט"ו, דף 187א. מובא בכתב-היד להלן
דף 82א—ב. עיין י"ר מלכו, מזרח ומערב, א, עמ' 187 [והיא נדפסה גם בקובץ זה, ספר יג], ולפניה
הכתובת: "אמר בנימין הלו אע"ג דלא חשיבנא לאתאבולי על ירושלים קמתי אני לפתוח
פתוח חותם בעט ברזל קינה על הרבן בית קדשינו. יסדתיה במשקל מרובע משש שש תנועות רובה
במלות משותפות בשנת הרצד". בסוף הקינה באה ההערה: "עם היות הקינה הזאת על הדפוס במחזור
האשכנזים כתבתיה פה להיות סמוכה לחברתה אשר חבר הה"ר סעדיה לונגו יצ"ו הקודמת לזו בדף
ע"ט בתחלתה גס הדור מה תשום". וחניתו... עורר — על-פי שמואל ב כג, יח: והוא עורר את
חניתו. קלו — 136. השיר בנוי מיתדות בלבד, בכל בית 8 יתדות ומספר בתיו 15, הרי 120 יתדות,
נמצא שחסרים שני בתים.

1 הלא שפת — בכתב-היד מעל לשורה: בראש דבר. — 2 על-פי תהלים קנ, ה: הללוהו בתף ומחול
הללוהו במנים ועגב; שמואל ב ו, ח: ובתפים ובמנענעים ובצלצלים. בגיליון: ג"ל וכל זני זמר
וצלצלים. — מנענעים וצלצלים — בגיליון: ג"ל יהללו בצלצלים או משחקים בצלצלים כי כן לשון
המקרא בשמואל ב' א. ואין לומר מנענעים כי הוא יתד ושתי תנועות כי העין פתוחה להרחיב. —
4 ועיר — ומלאך. על-פי דניאל ד, י: עיר וקדיש מן שמיא נחת. — 4—5 על-פי קדושת כתר: משרתיו
שואלים זה לזה איה מקום כבודו להעריצו. — איה — בגיליון: ג"ל ואי כי איה האלף פתוחה. —
7 וצר ואור — שמש וירח. ר' למעלה... דמות מחוללים — כמו וקדים. — יסובבו בעז דמות מחוללים
— השה עמנואל הרומי, מחברת יח 427—432: כי סובבים סובבים הולכים המולות בימים ובלילות
לדמיון אנשים יחולו במחולות... ואשא משלי ואמר: אל עולם שם המולות לדמות מחול סובב

ומחצב	ועץ פרי	וכל יבול	מגדלים
עצי קטף	וחלבנה	ומר דרור	ואהלים
10 מחסרים	ומעלים	למי באר	וזהלים
ודין יקר	בני חלוף	מחייבים	ושוללים
ונחשבו	במאמץ	לדר סנה	כמר דלים
ויתגם	ביד אנוש	ינהגם	כהוללים
לרחמיו	בגיל אקו	יעודדו	מייחלים
15 יהו בפיו	ומעני	לכל יהו	כנואלים

כראות המשורר עוצם יתדותיו נתמרמר וחבר שיר מורכב מתנועה ויתד. וישא משלו ויאמר:

נא גשו עד הלום, תחזו חיל זמיר	רים עלי שור תבונות הלא צעדו
אהלך חוג זבול המליצות ועל	קו תליהם אשורי ולא מעדו
עוף יעופף ברומ על רקיע חרו	זים עלי גג זמירי הלא בודדו
לי יקוו מליצים להקים בעוז	משכנות שיר לגלים בחיל עתדו
5 תחכמונים ורבי פעלים כא	ות לבכם ללחמי בבוש גודדו
ירגזו הר לבנון ושריון לקו	לי, שניר ואמנה הלא רצדו

[79]

וכראותו אנה ילך נהפך הודו למשחית ויגדל צירו ויהי שירו:

שירי קום לך	בדמות חילך	לפני מלך	אל תתהדר
פן בך יגעל	איש הוקם על	רצפת בהט	ושש עם דר

סביב. — 9 על-פי כריתות ו, א ותפלת השחר: פטום הקטורת... הצרי והצפורן החלבנה... מור...
 הצרי אינו אלא שרף הנוסף מעצי הקטף; שמות ל, כג: מר דרור; שמות ל, לד: וחלבנה; משלי ז, יז:
 מר אהלים. — ואהלים — בגיליון: ב"ל. רצה להציע תמורה למלה שבנקוד דקדוקי היא נגד המשקל.
 — 10 מחסרים ומעלים — פעם הם מחסרים ופעם הם מעלים. — וזהלים — ומים נגרים. — על-פי
 מקואות ה, ה: הזוחלים כמעין. — 11 ודין... בני חלוף — על-פי משלי לא, ח: דין כל בני חלוף. —
 12 על-פי ישעיה מ, טו: הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו. דלים — בגיליון: הרבוי מן דלי
 יאמר דליים ע"מ גדיים. או דלים ע"מ כלים בצרי לא בשוא וא"כ צריך להגיה. — לדר סנה — לאל
 שנגלה למשה בסנה. — נתמרמר — על-פי דניאל ח, ז: ויתמרמר; רבנו סעדיה גאון: נעשה אדון ורב.
 1 עלי שור — על-פי בראשית מט, כב: בנות צעדה עלי שור. — 2 אהלך חוג זבול — על-פי איוב
 כב, יד: וחוג שמים יתהלך. — קו תליהם — קו הלכות, אקליפטיק. השוה כתר מלכות, מי יזכיר:
 אם יעמדו (הירח והשמש) על קו התלי שניהם... אז הירח לא יהל אורו. — אשורי — על-פי
 תהלים לו, לא: לא תמעד אשורו. — 3 על-פי בראשית א, כ: ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע
 השמים; תהלים קב, ח: כצפור בודד על גג. — 4 על-פי איוב טו, כח—כט: בתים לא ישבו למו אשר
 התעתדו לגלים לא יעשר ולא יקום חילו. — 5 תחכמונים — חכמים. — על-פי שמואל ב כג, ח: ישב
 בשבת תחכמוני. — ורבי פעלים — על-פי שמואל ב כג, כ: בן איש חי רב פעלים. — 6 על-פי
 תהלים כט, ה—ו: קול ה' שבר ארזים... וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים. — רצדו
 — רקדו. — על-פי תהלים דניאל י, ח: והודי נהפך עלי למשחית. — 1 לפני מלך אל תתהדר — על-פי
 משלי כה, ו. 2 איש הוקם על — על-פי שמואל ב כג, א: הגבר הקם על. — על רצפת — על-פי אסתר

נקבצות משירי רבי סעדיה לונגו

הוא עומד באימה ושער ראשו יסתמר, שקל בפלס דבריו להציל לבו מכל משמר, ולבשמון

אמר:

נס הדור, מה תשום?	צרות עברו תשום
מה טוב אמרתי שום	הצומחות לבקרים
תבכה איכה עף עב	מלא מאפל עב,
השחיר סנהדרין עב	מאחד נחסרים
גם באו עריהם	לשאות כל עריהם,
נינם גם עריהם	יצאו גולים סורים
תצעק: אוי, כי חרש	רעות צר עת חרש
ציון, גם החרש	הגלה עם מסגרים
5 עד כי משלו בנו	עם נכער, לא בנו
בין פכבי רום, בנו	היכלות ודבירים
השקט, נור אישי,	ושעה ריח אישי
נקרבים על אישי	אש יגון גם צירים
אם משכן כדמות דאר	היה אל דור ודור
יבא בעל הדור	ינקם מצרים
בלתו מי הוא זה רב	במתי מזער אם רב?
הנה ידיו לו רב	לשמיד אויביו לחרים
הן אל עת יתמרמר	צר נחשב כדמות מר
ישקם כוס לען מר	גם ימצאם השמרים

א, ו: על רצפת בהט ושש ודר. — ושער ראשו — עלפי איוב ד, טו: תסמר שערות בשרי. — שקל — עלפי ישעיה מ, יב: ושקל בפלס הרים. — להציל — עלפי משלי ד, כג: מכל משמר נצר לבך. — ולבשמון, המילה תוקנה וכנראה צ"ל ולפזמון.

1 נס הדור — פלא הדור. עלפי חולין קג, ב: מופת הדור. — 2 תבכה על חלוף הענן שהיה הולך לפני העם ביום להגן עליהם, שמות יג, כא, ותחת זאת באה קדרות צפופה, וחסרנו את 71 חברי הסנהדרין. — 3 גם באו שונאיהם להחריב את כל עריהם, בניהם גם יושבי עריהם יצאו בגולה. — באו עריהם — מלשון: ויהי ערך (שמואל א כח, טז). — גם עריהם — עלפי זכריה יד, ב: ויצא חצי העיר בגולה; ישעיה מט, כא: גלה וסורה. — 4 חרש רעות — עלפי משלי ו, יד: חרש רע. — חרש ציון — עלפי ירמיה כו, יח: ציון שדה תחרש. — החרש הגלה עם מסגרים — עלפי מלכים ב כד, טז: והגלה... והחרש והמסגר. — 5 לא בנו — לא הבינו. — 6 ושעה ריח אישי — ופנה אל ריח קרבני. עלפי בראשית ד, ד: וישע ה' אל הבל ואל מנחתו; שמות כט, יח: ריח ניחות אשה. — 7 יבא בעל הדור ינקם מצרים — ע"פ בבא מציעא פג, ב: יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו. — ינקם מצרים — עלפי ירמיה מו, י: להנקם מצריו. — 8 בלעדי עזרת האל מי הוא זה אשר יריב את ריבנו וילחם לנו, בין אם מעטים אתנו בין אם רבים אתנו. — ידיו לו רב — עלפי דברים לג, ז: ידיו רב לו. — לשמיד — עלפי דניאל יא, מד: להשמיד ולהחרים. — 9 יתמרמר — יתגדל. עלפי דניאל ח, ז: ויתמרמר; סעדיה גאון: נעשה אדון ורב. — צר נחשב כדמות מר — עלפי ישעיה מ, טו: הן גוים כמר מדלי... נחשבו. — ישקם כוס — עלפי ירמיה ט, יד: הנני מאכילם... לענה והשקיתים מי ראש; תהלים עה, ט: כי כוס ביד ה'. . . שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ; ישעיה נא, יז:

בשִׁלֵּשׁ מֵאוֹת פּוֹרָה	10 הִנֵּה בָעַל פּוֹרָה	[80א]
סוֹעֵף צָרִיו, הַחֲרִים	דָּרָךְ עִם עוֹז פּוֹרָה,	
נֹזֵר הָעֵדוּת, אָף	לִכֵּן הָרַף מֵאֵף,	
מִדְּבָרֵי חֲסוּפִים	נִקְרָא בְעַל הָאֵף	
טוֹב מִמֶּנָּה עֵדָה,	וּבִכְחַ, רַב, עַל עֵדָה	
לִשְׁקוּתָהּ מִי מָרִים	הָיָה הָאֵל עֵדָה	
יוֹשֵׁם עִם רוֹב צִירוֹ	לְבִי אַחֵר צִירוֹ	
יִשְׁלַח אֶל תַּמְרוּרִים	עַל יָם חֵיל, אֶת צִירוֹ	
אֲשִׁיר שִׁיר עַל מַחֲלָת,	וּבִתּוֹךְ עִם אֵב מַחֲלָת	
עִם צִיּוֹן הֵיכָלִים	אֲבָכָה מֵר עַל מַחֲלָת	
אֲשׁוּר תִּדְהֶר וּבְרוּשׁ	15 יִלְיֵל גַּם יְכוֹף רֹאשׁ	
אֶל שׁוֹכֵן שְׁפָרִירִים	כִּי הִשְׁקֵנוּ מִי רוֹשׁ	
וּלְחָפִי הִי עֶרְבָה	כָּל שְׂמֻחָתִי עֶרְבָה	
אוֹתֵנּוּ לְמַקְרִים	כִּי הִמּוֹת עֶרְבָה	
תַּחַת רֶגֶל חוֹרִי	פִּשְׁעֵי אֲרֵג חוֹרִי	
מִיָּנִי קִרַּח קוֹדְרִים	צָדֵם, וּבִתּוֹךְ חוֹרִי	
מְשׁוּשׁ, כִּי הוּא נִבְעֵר	מִלֵּב כָּל אִישׁ נִבְעֵר	
מִדְּעַת מִסְתּוּרִים	עַל אֵשׁ סְכָלוֹת, נִבְעֵר	
עַל רִיב לֹא לוֹ הוּא דָר	כִּי אֵיךְ הָאֲמוֹן עַל דָּר	
בְּרִגְבִים וְעַפְרִים	תַּחַת צֵל הַדְּרֵדֶר	

את קבעת כוס . . . שתית מצית. — 10 גדעון אדוניו של פורה. על-פי שופטים ז, י: רד אתה (גדעון) ופרה נערך. — בשלש מאות פורה — בשלוש מאות האיש המלקקים (שופטים ז, ז). שנבחרו כאילו עלידי פור (גורל). — עוז פורה — בגיליון נוסף: גם יד מרים. — 11 הרף מאף — תהלים לו, ח. — נזר העדות — מלכים ב א, יב: ויתן עליו את הנזר ואת העדות. — בעל האף — נשיא. על-פי תענית כט, א: נגזרה גזרה על רבן גמליאל להריגה בא אדון אחד ועמד בבית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש. — 12 עדה — עדת ישראל. — עדה — עבר. מלשון: לא עדה עליו שחל (איוב כח, ח); ספר השרשים לריב"ג: כמו עבר. — מי מרים — במדבר ה, כד. — 14 אב מחלת — ישמעאל (בראשית כח, ט). — על מחלת — תהלים נג, א. — עם ציון היקרים — על-פי איכה ד, ב. — השוה רבי יהודה הלוי, מתי להר: דודי אשר עזב את יעלת חן ויהי זוכר בן מחלת, כל יום אני אבכה ממחלת לבב והוא ישיר שיר מחלת. — 15 אשור — על-פי ישעיה מא, יט: ברוש תדהר ותאשור. — מי רוש — על-פי ירמיה ח, יד. — שפיר — אהל. והכוונה לשמים הפרושים, על-דרך נוטה שמים כיריעה. — 16 ישעיה כד, יא: ערבה כל שמחה. — הי ערבה — קינה מתקה. — ערבה אותנו למקרים — מלשון: אם ערכת לרעך (משלי ו, א). — 17 ארג חורי — אורג רשתות. על-פי ישעיה יט, ט: ואורגים חורי. — רגל חורי — תחת רגל שרי שצד אותם. — ובתוך חורי — ובתוך התורים והסדקים. — מני קרח קודרים — על-פי איוב ו, טז: הקדרים מני קרח. — מני — בכתב היד: מיני. — 18 נבער משוש — פונה וסולק המשוש, אולה השמחה. מלשון: בערתי הקדש מן הבית (דברים כו, יג). — 19 האמון על דר — על-פי איכה ד, ה: האמנים עלי תולע; אסתר א, ו: על רצפת בהט ושש ודר וסחרת. — ריב לא לו — משלי כו, יז. — ברגבים ועפרים — על פי איוב לח, לח: בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו. — 20 ובני יונה ותור — על-פי ויקרא יב, ו. — חלצו — הורידו את עדים מעליהם. — שר — צמיד. על-פי ישעיה

20	ובני יונה ותור	הן חלצו שר ותור,
	אוי כי בא להם תור	תוף נקרת הצורים
	קרע לב אתמול אח	היום יקרע עם אח
	יבכה כי פקד אח	על עדת אבירים
	פשע עמו גמל	כי משוד בין גמל
	גמול פרוי גמל	ויובל לקברים
	אשבת שיר עלמות	כי בחלון על מות
	הוריד הוד עלמות	אל תוף המחתרים
	פרץ מגר נחל	משוש ולבב נחל
	יגון אותם נחל	אפים כבכורים
25	הן כזאב ערבות	עמד דר ערבות
	הוציא אל ערבות	על רום אושר דרים
	השליך מרמו עש	ככבי כימה גם עש
	אל גוש עפר גם עש	היו למו ברים
	ובניו ברמה	שוכנים ארץ רמה
	אך קרן עם רמה	הוכו בסגורים
	אוי כי אישים דלו	מבור בינה דלו
	היום למאד דלו	ורשעים מכתירים
	ספו דעה מורים	לשער בינה מורים,
	אך שמונו תמורים	וכאזרח מתערים

ג, יט: הגטפות והשרות; ושני צמידים (בראשית כד, כב), תרגום אונקלוס: ותרין שירין. חלצו — על-פי איכה ד, ג: גם תנים חלצו שד. ותור — מלשון: תורי זהב נעשה לך (שיר השירים א, יא). — בא להם תור — בא להם זמן. מלשון: ובהגיע תר אסתר (אסתר ב, טו). — נקרת הצורים — להטמן בקבר. על-פי ישעיה ב, כא: בנקרות הצורים. — עדת אבירים — תהלים סח לא. — גמל לעמו על פשעיו כי משד התבונה נגמל. על-פי ישעיה סו, יא: למען תינקי משד תנחמיה; ישעיה כח, ט: גמולי מחלב עתיקי משדים. — גמול — ילד. מלשון: כגמל עלי אמו (תהלים קלא, ב). — פרוי גמל — מלשון: ובסר גמל יהיה נצה (ישעיה יח, ה). — ויובל לקברים — על-פי איוב כא, לב: לקברות יובל. — אשבת שיר עלמות — על-פי יחזקאל כו, יג: והשבתי המון שיריך; תהלים מז, א: על עלמות שיר. כי עלה מות בחלוניו (ירמיה ט, כ). — 24 אלה שמנת חלקם היתה שמחת לבב, שהיתה מפכה בעוז כורמת מים הפורצת בנחל, עכשו נחלו יגון פי שנים כדין בכור. — פרץ מגר נחל — על-פי איוב כח, ד: פרץ נחל מעם גר. — ולבב נחל — מלשון: נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישעיה יז, יא). — אפים כבכורים — על-פי שמואל א א, ה: מנה אחת אפים; דברים כא, יז: כי את הבכר . . . יכיר לחת לו פי שנים. — 25 כזאב ערבות — ירמיה ה, ו. — דר ערבות — האל הדר בשמים. על-פי תהלים סח, ה: סלו לרכב בערבות. — הוציא אל המדבריות את האנשים הנמצאים ברום ההצלחה. — על-פי איכה ב, א: השליך משמים ארץ תפארת ישראל. — ככבי כימה גם עש — על-פי איוב ט, ט: עש כסיל וכימה. — גוש עפר — על-פי איוב ז, ה: לבש בשרי רמה וגוש עפר. — ברים — על-פי איכה ד, י: היו לברות למו. — 27 אך בניו, שהיו ברום תפארתם ודרים בארץ-ישראל, שהיא רמה במעלה, השפיל לארץ קרנם, על-דרך: גדע בחרי אף כל קרן ישראל (איכה ב, ג). — 28 אוי כי האנשים הרמים והנשאים, ששאבו מבור התבונה, מלשון ואיש תבונה ידלנה (משלי כ, ה), מעטו מאד היום, מלשון כי דלנו מאד (תהלים עט, ח), ואלו הרשעים מצליחים, על-פי חבקוק א, ד: כי רשע מכתיר

30	עַל בֶּן יָדִי פָּסוּ	סוּת כִּי צָרוֹת פָּסוּ
	גִּדְרֵי גִדְרֵי פָּסוּ	הֶמָּה הַגְּבוּרִים
	עֵין מִכִּי לֹא שָׁעָה	עַד מִדְּמֵעוֹ שָׁעָה
	אֵל חֵי הֵן לֹא שָׁעָה	נָעַל דָּל בְּסוּגָרִים
	לְפִשְׁעֵינוּ רָבוּ	חֲצִי שְׂדֵי רָבוּ
	בָּנוּ וִירִיבוּ	מִתְּחִלָּאִים הַזָּרִים
	מֹות הַכְּבִיד כְּלָאוּ	עַל עַם הָאֵל כְּלָאוּ
	כִּי שִׁעְטָנוּ כְּלָאוּ	עָלָה בִּלְבוֹשׁ חוּרִים
	יָחִישׁ אִישׁ צָאֵת עַל דָּל	לְחוֹן כָּל מֶדֶד וְדָל
	וּבְמִיעוֹט שָׁכְלוּ דָל	מֵאֲבִיוֹן מִסְתָּרִים
35	תָּבֵל יְדוֹ נָשָׂא	כִּי לָנוּ לֹא נָשָׂא
	כִּי אִישׁ שֵׁם אֵל נָשָׂא	עַל כָּל שְׂוֹא וְשָׁקָרִים
	יֶאֱרִיכוּ הַבְּדִים	לִזְבָּשִׁי מִלְּבוֹשׁ בְּדִים
	גַּם שָׁמַיִם דִּין בְּדִים	מִקָּטֵר כָּל חֲרָחִרִים
	שֵׁם אֵל חָץ עַל יָתֵר	עַל דָּת חוֹתְנוּ יָתֵר
	לֹא נָתַנוּ לָהּ יָתֵר	תּוֹף מַחְנֶה הָעֲבָרִים
	אֵיךְ כֶּף לֹא יִסְפִּיקוּ	תּוֹרִים לֹא יִסְפִּיקוּ
	לְפָקֶת עֵין יִסְפִּיקוּ	עַל יְלָדֵי הַנְּכָרִים
	אַחֵר פֶּתַח וָאֵל	עַם רוֹב כֶּתֶךְ וָאֵל
	דּוֹרָשִׁים בִּידִיעֵת אֵל	וּבַחֲרִית הַיְצוּרִים

[81א]

את הצדיק. — 29 דעה מורים — על-פי ישעיה כח, ט: את מי יורה דעה. — לשער בינה מורים — על-פי שופטים כ, טז: קלע באבן אל השערה ולא יחטא. — המורים — הממרים, מלשון: בן סורר ומורה. וכאזרח מתערים — על-פי תהלים לו, לה: רשע ערוץ ומתערה כאזרח רענן. — 30 בשל כל הרעה קרעתי בידי כסותי (מלשון תבואה שפססה בגורן, תוספתא עוקצים א ה), כי הצרות רבו ונתפשטו ואבדו הגדולים שהיו עומדים בפרץ (סליחה אנשי אמונה). — המה הגבורים — בראשית ו, ד. — 31 שעה — א) חדל, מלשון שעו מני, ישעיה כב, ד; ב) נטוה וכוסה, מלשון ולא תשעינה עיני ראי, ישעיה לב, ג; ג) פנה. על-פי בראשית ד, ה: ואל מנחתו לא שעה. דל — דלת (תהלים קמא, ג). — 32 לפשעינו רבו — על-פי ישעיה נט, יב: כי רבו פשעינו. חצי שדי — איוב ו, ד. — רבו בנו — על-פי בראשית מט, כג: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים. — ויריבו — בגליון: ג"ל רב רבו מן הרב רב עם ישראל דשופט' [יא, כה] ענין ריב. כלומר התחלואים הזרים והקשים רבו וגלחמו בנו. — 33 המות סגר בעד כל העם לבלותו, כי אדוני הארץ, החורים, לבשו בגדי שעטנו וכלאים. על פי ויקרא יט, יט. — 34 כדי להסיר את רוע הגזירה ימהר האדם לצאת מביתו וליתן צדקה לדלים ומי שהוא דל בשכלו יושב במסתרים מפני האביון. — 35 העולם הרים ידו עלינו ולא נשא אותנו לשבת על הארץ, על-דרך: ולא נשא אותם הארץ לשבת (בראשית יג, ו). לא סלח לנו מפני שהאנשים נשבעים בשם האל לשקר (שמות כ, ז). — 36 גם הכהנים, שעליהם נאמר ויארכו הבדים (מלכים א ח, ח) והם לובשי הבדים, דגים דין שקר ובמקום לעשות שלום מחרחרים ריב. — 37 שם... חץ על יתר — על-פי תהלים יא, ב: כוננו חצם על יתר. — חותנו יתר — משה, כלומר על שבני ישראל לא החשיבו לקיימה. — 38 כף לא יספיקו — על-פי איכה ב, טו: ספקו עליך כפים כל עברי דרך. ורוצה לומר לגודל הרעה שבאה עליך כיצד לא ישתוממו כל רואיך. גם אם תקריבי תורים לא יועילו לך שה' יפקח עינו עליך, כי הלא אתם מספיקים בילדי הנכרים (ישעיה ב, ו). — 39 פתח

40	מִן הָעֶפֶר מֶה קוֹם	הֵן יָקִים הַמָּקוֹם
	לְאֲשֶׁר דָּרוֹשׁ מִקוֹם	הֵם דּוֹרְשִׁים גַּם חוֹקֵרִים
	תִּלְמוּד כִּיסָּה כָּל עֵין	אֶרֶץ דְּמַע כְּעֵין
	מִים, כִּי לִכְסוֹת עֵין	הוּא עַל הַבְּחוּרִים
	פִּיּוֹת מְשִׁיר דָּמוֹ	לֵב קָרְעוּ לֹא דָמוֹ
	עַל רַבּוֹת כִּי דָמוֹ	וּבַחֲכָם וְעֶפְרָיִם
	שִׁפְרֵי סִפְרָא שִׁפְרוֹ	בְּדָד יָמִים סִפְרוֹ
	כִּי אִישִׁים בִּי צִפְרוֹ	הַיּוֹם מִסְתַּתְרִים
	בְּעֵלֵי הַסּוּד – שִׁבְרָם	גָּדַל, כִּי סָף שִׁבְרָם,
	יָרַד יוֹקֵר שִׁבְרָם,	נִפְחָתוֹ הַשְּׁעָרִים
45	מִקְרָא פִשְׁטָה צַחְרוֹת	וְתִלְבֵּשׁ סוֹת שַׁחְרוֹת
	כִּי כִימֵי הַשַּׁחְרוֹת	הוֹלְכִים בָּהּ כְּעוֹרִים
	אֶךְ סִפְרֵי הַמִּינִים	הֵמָּה עַל כָּל מִינִים
	עִם עוֹגֵב גַּם מִינִים	עַל פִּתְחֵיהֶם צוּפְרִים
	מֶה דּוֹדֵיהֶם מְדוּד	אֲרִסְטוֹ בְּמַדּוֹת
	אוֹקְלִידָאס בְּמַדּוֹת	הֵם כְּשֵׁנֵי עֶפְרָיִם
	רַם כְּמַגְדָּל סֵנָה	בְּרַפּוּאוֹת נ' סֵנָה
	יַחְלוּף טַבַּע סֵנָה	אֶל נִכְבֵּד בְּאוּרִים
	גַּם בְּתַבְנִית שַׁחַק	בְּטַלְמִיּוֹס שַׁחַק
	נִגְדוּ כָּל אִישׁ שַׁחַק	נִחְשְׁבוּ וּכְמָרִים

ואל — על־פי יחזקאל מא, ג: איל הפתח. ורצונו לומר כיצד נהפך העם שהיה קודם דורש בכל כוחו בדיעת האל. — 40 כיצד תוכל להתנער מעפר שפלותך, הן ה' מקים מעפר, ואתה תחת לבקש את ה' (מקום) אתה דורש וחוקר, כלומר לא מאמין. — 41 התלמוד כסה את כל הארץ בדמעותיו כמעין מים, כי לימודם של התלמידים בו היה רק לשם הסוואה (בראשית כ, ט). כיסה כל עין ארץ — על־פי שמות י, ה; י, טו. — 42 משיר דמו — משיר דממו, שתקן. — לב קרעו — על־פי יואל ב, יג: וקרעו לבבכם; תהלים לה, טו: קרעו ולא דמו. רבות — מדרש רבות שאין עוסק בו. — 43 וכן ספרי וספרא היפים. ובחכם נעכרים — הנוסח חוקן בגיליון: מדרשים נחפרים, כלומר ובתי המדרש שלהם נהרסו. — מסתתרים — בגיליון נוסף: נ"א המה מתעשרים ונ"א היום מתאחרים. — 44 שברם גדל — על־פי איכה ב, יג. סף שברם — אכד פתרונו. מלשון את מספר החלום ואת שברו, שופטים ז, ט. יוקר שברם — יוקר תבואתם. מלשון כי יש שבר במצרים, בראשית מב, א. נפחתו השערים — החלו המחירים. מלשון ולא יפחות את השער, בבא מציעא ד יב. — 45 התורה פשטה את בגדיה הלבנים ולבשה בגדים שחורים כאבלה, כי לומדיה הולכים בה כעורים כמו בימי השחרות והנעורים, מלשון כי הילדות והשחרות הבל (קהלת יא, י). — 46 התורה אין עוסק בה ותחת זה פשטו ספרי מינים. על כל מינים — על כל הסוגים. עם עוגב גם מינים — על־פי תהלים קנ, ה: הללוהו במנים ועגב. — 47 מה דודיהם מדוד — על־פי שיר השירים ה, ט: מה דודך מדוד. — ארסטו במדות — ארסטו בספרו "המדות והערכים" (על תכונות האדם). — אוקלידאס במדות — אוקלידס בספרו "יסודות הגאומטריה". — כשני עפרים — שיר השירים ד, ה. — 48 כמגדל סנה — בגיליון: נ"ל טעות שלא נמצא במקרא מגדל סנה רק מגדל סונה [יחזקאל כט, י] לכנ"ל [לכן נראה לי] כסלע סנה שמואל א יד [ד]. — 49 הצלעית השניה ריקה ובשלישית כתוב: כל חכמי לב שחק. והנוסח שלמעלה הוא על־פי התיקון בגליון. — שחק נחשבו וכמרים — על־פי ישעיה מ, טו: הן גוים כמר מדלי

50 גם מאמרות רמות	בין רגליהם רמות
משוך גביש רמות	ומשיחת ששירים
אזיה לה לבושה	הי היתה לבוסה
דת הדר לבושה	כפלה קשורים

[ה. תוכחה]

[100א] תוכחה נכוחה על דבר אמת וענוה צדק¹, תכנה אזנה וגם חקרה² הה"ר סעדיה לונגו יצ"ו, חצב עמודיה בשפעת שבע רצון נפשו³ ופי לחשו בשבילי מעגלי צדק, למען שמו⁴ ושם אבותיו⁵ אשר בארץ החיים⁶ המה, על משקל "מה לך יצרי"⁷, שקולה חמש כנגד שש⁸, חמש כנגד שש, עד תומם.

עד מתי יצרי	יום יום תפתני
למרוד על מלכי	בעוז תלחצני
אשאג כלביא	כי איככה אוכל
לראות ברעה	אשר ימצאני
גבהלתי מראות	חיל צבאות אשמי
מכל עברי	כדבורים סבתי
יצרי האכזר,	הוי רועה אוילי!
למה מדרכי	אלהי התעני
5 המבלי אין	אלהים שופטים
משפטי צדק	המה ישאלוני
צר הצורר לי,	אוי כי הכרעתני,
בחבלי השוא	לשאול משכתני
עורה לבבי	הקץ מיינך
קום כי קרב יום	משפטי ודיני
יצר סמוך, מה	לריק תבטיחני,
תשאני אל	רוח מרכיבני

וכשחק מאזנים נחשבו. וכן כתוב בגליון: פי' וכמר מדלי. — 50 משך גביש רמות — על-פי איוב כח, יח: ראמות וגביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים. — ומשיחת ששירים — על-פי ירמיה כב, יד: ומשוך בששר. — 51 אזיה לה לבושה — על-פי בבא בתרא עה, א: אוי לה לאותה בושה. — הדר לבושה — על-פי משלי לא כה: עז והדר לבושה. ככלה קשורים — על-פי ירמיה ב, לב: כלה קשרית. 1 תהלים מה, ה. — 2 על-פי קהלת יב, ט; איוב כח כז. — 3 על-פי משלי ט, א: חצבה עמודיה שבעה; דברים לג, כג: נפתלי שבע רצון, ורועה לומר: בכל נפשו. — 4 על-פי תהלים כג, ג. — 5 סימנו: אני הצעיר סעדיה לונגו בכמה"ר אברהם זלה"ה. — 6 ישעיה לח, יא. 7 מה לך יצרי תמיד תרדפני, סי' יצחק, דרידזון סי' 481, עמ' 90. — 8 חמש ושש תנועות בשתי צלעיות הדלת וחמש ושש תנועות בשתי צלעיות הסוגר. שוא נע נחשב כאן במנין התנועות. 2 אסתר ח, ו: כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי. — 3 כדבורים — על-פי תהלים קיח, יב. — 4 רועה אוילי — זכריה יא, טו. — 5 אלהים שופטים — תהלים נח, יב. — משפטי צדק — על-פי ישעיה נח, ב. — 6 בחבלי השוא — על-פי ישעיה ה, יח: הוי משכי העון בחבלי השוא. —

נקבצות משירי רבי סעדיה לונגו

ראש דברך לי	רוש מר ולענה
צוף אמריך	סף רעל יסקוני
10 סמר בשרי	בזכרי את אשר
מיום היותי	בשוא התעיתי
עיני בראשי —	ועור הייתי,
אזני פקוחות —	וחרש דמוני
דבשך היה לי	משרשי רתמים,
כוס מלא מסך	לעסיס רמוני
יוצר גשמי	חוס על מעשיך
רחם בטרם	אלך ואיני
היה לי לצור	מעוז, בית מצודות,
מצר בי ישיא	תמיד יהלמי
15 לעשות רצונך	אלהי חפצתי
שאור העסה	הוא יעכבי
ומה יוסיף עוד	דנה לבב דבר
מבית וחוצן	עיניך תצפני
נגדך כל ת-	אותי אדוני
יצרי מצרי	ממך ירחיקני
גדר בעדי	מיום צאת מרחם
לפתח רובץ	הכשל הכשילני
ומה יעשה	טלה בין זאבים
ויצורי כלם	אחריו הטוני
20 באשר דבר	מלך שלטון כן הוא
אחר דברו	מבור הריצוני

8 יצר סמוך — ישעיה כו, ג. בכתב־היד: יצרי. — תשאני — איוב ל, כב. — 9 רוש מר — על־פי משלי ה, ד: דברים כט, יז. בכתב־היד: רוש מס. — צוף אמריך — על־פי משלי טז, כד: צוף דבש אמרי נעם. — סף רעל — זכריה יב, ב. — 10 סמר בשרי — תהלים קיט, קכ. — 11 עיני בראשי — על־פי קהלת ב, יד: החכם עיניו בראשו. ואף־על־פי־כן עיוור הייתי. — 12 משרשי רתמים — על־פי איוב ל, ד: ושרש רתמים לחמם. — כוס מלא מסך — תהלים עה, ט. — 13 מעשיך — יצור־ך. — בטרם — תהלים לט, יד. — 14 היה לי — תהלים לא, ג. — מצר בי ישיא — על־פי תהלים פט, כג: ולא ישיא אויב בו. — 15 על־פי ברכות יז, א: רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעסה. — 16 ומה יוסיף — על־פי שמואל ב, ז, כ: ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך. — מבית וחוצן — על־פי שמות כה, יא: מבית ומחוצן תצפנו; תהלים סו, ז: עיניו בגוים תצפינה. ורצונו לומר אתה יודע מחשבותי ומעשי. — 17 נגדך — על־פי תהלים לח, י. — 18 גדר בעדי — איכה ג, ז. — לפתח רובץ — על־פי בראשית ד, ז. — 19 טלה בין זאבים — ישראל. תנחומא תולדות ה: גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זאבים. — ויצורי כלם — על־פי איוב יז, ז: ויצרי כצל כלם. אחריו — אחר יצרי. — 20 דבר מלך — קהלת ח, ד. — מבור הריצוני — על־פי בראשית מא, יד. — 21 גופי,

היו לי בעכרי	כל עצמותי הן	
יחידה לקוני	ונפשי רק היא	
אלי, מה אצטדק	מה אדבר עוד,	
ויכונני	ידיך עשוני	
חקם נתת בי -	הלא אם ילד	
וכסיל קדמני	המלך זקן	
בלשם ידעתיך	רשעתי ואם	[100]
כי לא תנקני	לכן יראתי	
תשמור מי יעמוד	25 אם עונות יה	
היום תדינני	אל בקצפק	
אל תחטאני	באזוב חסדך	
הרב כבסני	ומפשעי	
אתה אלהי, כל	רבות עשית	
הם להועילני	מחשבותיך	
מנגד עיניך	העבר פשעי	
אל נא תורישני	חטאת נעורי	
ימי אלכה אל	מה בצע בדמי	
תשוב תחייני	שערי שאול	
ומרודי אדוני	30 זכור נא עוני	
לכופר ודוני	ידי הם רב לי	
יצדק, אלי, כל חי	לפניך לא	
נאלח כמוני	אף כי איש נתעב	
תערוץ, אל נערץ,	העלה נדף	
תרדוף, צור מעוני?	אם את קש יבש	
פן אישן המות,	האירה עיני	
אלי, הדריכני	בנתיב מצותיך,	

החלק הגשמי שהוא מלא תאוות ויצרים. היה לי בעוכרי - על-פי שופטים יא, לה. - יחידה - נשמה. 22 ידיך עשוני - תהלים קיט, עג. - 23 על-פי קהלת ד, יג: טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל; קהלת רבה: טוב ילד מסכן וחכם - זה יצר טוב... ממלך זקן וכסיל - זה יצר הרע. - 24 ואם - אף כי בשם ידעתיך - על-פי שמות לג, יב. - כי לא תנקני - איוב ט, כח. - 25 אם עונות - על-פי תהלים קל, ג. - אל בקצפק - על-פי תהלים לח, ב. - 26 על-פי תהלים נא, ט: תחטאני באזוב ואטהר, תכבסני; תהלים נא, ד: הרב כבסני מעוני. - 27 על-פי תהלים מ, ו: רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. - 28 על-פי תהלים: חטאת נעורי ופשעי אל תזכור; איוב יג, כו: ותורישני עונות נעורי. - 29 מה בצע - על-פי תהלים ל, י; ישעיה לח, י: בדמי ימי אלכה בשערי שאול. - תשוב תחייני - תהלים עא, כ. - 30 איכה ג, יט: זכר עני ומרודי. ידי - על-פי דברים לג, ז. - 31 על-פי תהלים קמג, ב: כי לא יצדק לפניך כל חי; איוב טו, יד-טז: מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה... אף כי נתעב ונאלח. - 32 איוב יג, כח: העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף. - צור מעוני - על-פי תהלים עא, ג: היה לי לצור מעון. - 33 האירה - תהלים

פִּשְׁעֵי כְּאָדָם	מִמֶּךָ לֹא כִסִּיתִי,
אֲשֶׁמּוֹר מִטְמוֹן	בְּחוּבֵי עוֹנִי
35 אָנֹן אִם רָאָה	לְבִי בַּחֲדָרָיו —
עֵינֶךָ רָאֵתָה,	אֵל, וְתַעֲדֵנִי
אֲזַכְּרָה קֶדֶם	שָׁנִים קְדֻמוֹת
רְנִי פֶלֶט יוֹם	יוֹם תְּסוּבְּנִי
הִגִּיתִי תָמִיד	בְּכֹל פְּעֻלָּיָךְ
וּבַעֲצָתְךָ	הִטּוֹבָה תִּנְחַנֵּנִי
אֵשֶׁב בַּחֲשֶׁךְ —	אַתָּה מֵאִיר חֲשָׁכִי,
אֵלֶיךָ בִּקְרֵב	צָרָה — תַּחֲיִינִי
חֲטָאִי כִּהְיוֹם	פָּרוּץ יִפְרֹצֵנִי
וּפִשְׁעֵי עַל יָד	רָשָׁעִים יִרְטֵנִי
40 שׁוּב לְבִי טָרָם	בּוֹא יְמֵי הָרַעָה
וְשָׁנִים בְּלִי	חֶפֶץ יִגְעוֹנִי
עַד אֲשֶׁר לֹא יִחַ	שֶׁךְ אֹרֶךְ הַשְּׁמֶשׁ
וְהִירָח	וְלִכְבִּי מַעוֹנִי
נָהָה עַל יָמִי	נַעֲוִירִים נַעֲוִירִים
מִכָּל טוֹב, הִלְכוּ	חֲלָפוּ לָהֶם מִנִּי
בִּכְהָ עַל יָמִי	יָדִידוֹת הַיְלָדוֹת
כִּי מֵה יֵלֵד יוֹם	הַמָּה הַשְּׂכִיחוֹנִי
בִּכְהָ עַל יָמִי	שְׁחָרוֹת יָמִי שְׁחָרוֹת,
אוֹר פָּנֵי נַפְשִׁי	הַמָּה הַפִּילוֹנִי
45 נָהָה עַל יָמִי	בַּחֲרוֹת בַּחֲרוֹ רַע
לַעֲת זִקְנָתִי	הַמָּה בִּישׁוֹנִי
הָאֲנַח דּוֹם עַל	יָמִי הָעֲלִיָּה
הָעֲלוֹנִי בַּתְּהוֹ	וְיֶאֱבֹדוֹנִי

יג, ד. — בנתיב מצוותיך — על-פי תהלים קיט, לה. — 34 על-פי איוב לא, לג: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני. — 35 עינך ראתה — על-פי איוב כט, יא: ועין ראתה ותעדיני. — 36 אזכרה קדם — על-פי תהלים עז, יב: אזכרה מקדם פלאך; רני פלט — על-פי תהלים לב, ז: רני פלט תסובבני. — 37 הגיתי תמיד — תהלים קמג, ה. — ובעצתך — תהלים קלח, ז. — 39 איוב טז, יא: ועל ידי רשעים ירטני. — 40—41 על-פי קהלת יב, א: וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש ותאור והירח והכוכבים. — 42 נעורים — ריקים מכל טוב. — 43 מה ילד יום — משלי כו, א. — 44 ימי שחרות — על ידי הנעורים השחורים (מחטאים). — אור פני — על-פי איוב כט, כד: ואור פני לא יפילון. — 45 בחרות... לעת זקנתי המה בישוני — על-פי סוכה נג, א: אשרי זקנתו שביישה את בחרותו. — 46 האנח דום — על-פי יחזקאל כד, יז: האנק דם. — באיוב ו, יח: יעלו בתהו ויאבדו. — 47 כאיש

אֶעֱמֹד כְּאִישׁ נִפְעָם	בְּיָמֵי הָעֲמִידָה
כְּצַפּוֹר צְדוֹנִי	בְּרֹאוֹת פִּשְׁעֵי
יִרְדֶּה בָם אֶרֶץ	הָהָה עַל יָמֵי הָ
דֶּרֶךְ בּוֹר שְׁאוֹנִי	יוֹם אַחֲרֵי יוֹם
אִשָּׁא בְּמֶרְ קִינָה	עַל יָמֵי זְקִנָה
יִתְעוֹפֵף מִמֶּנִּי	נִפְשִׁי אֶל קוֹנָה
שִׁיבָה הִשְׁיבוֹנִי	50 אֲנִהָה עַל יָמֵי
אֶל יוֹצְרֵי וְקוֹנֵי	רִיקָם אֶל אָבִי
הָיוּ כְלָם אֵימִים	אוֹיָה עַל יָמִים
כָּל עֲמַל מִנּוֹנִי	אָבוֹי עַל לֵילוֹת
בָּם עֲשֶׂרֶת מוֹנִים	אוֹיָה עַל שָׁנִים
זְמַן רַע מְלֻשְׁנִי	הַחֲלִיפוּ מִשְׁכְּרָתִי
כִּיקֶר כָּרִים יִהְיֶה	מָה בָצַע בִּיקֶר
כְּבוֹד יִקְחֵנִי	וּמִנֹּת אַחֵר
הוֹן – הִיעֲצָרְנִי	אִם אֶבְטַח בְּרוּב
בְּמֵאוֹרֶת צַפְעוֹנִי?	מִלְבָּא לְגוֹר
שׁוֹכֶכֶת בַּחֲקִי –	55 אִם אֶבְטַח שְׁלִי
לִזְרֹחַ תַּחֲשַׁבְנִי	וְלַעֲת מִצּוֹא
רַעִים וְאַהֲוִיבִים –	אִם אֶבְטַח עַל רוּב
כְּתָף יִסְבִּלּוֹנִי	יִשְׁאוֹנִי עַל
אֲחִים נֶאֱחָזִים	אֶקְרָא אֶל בְּנֵי
וּבְנֵי יִלְוִנִי	עַד קִבְרֵי בְנֹתִי
לְנַחֵל מִשְׁכְּנוֹתִי	יִשׁוּבוּ כְלָם
אִשָּׁאֵר רַק אֲנִי	וּבַחֲוֵרֵי עֶפֶר
מִשְׁכְּנוֹת מִבְּטָחִים –	בְּמָקוֹם אֲרִמְנוֹת
חוֹשֶׁךְ יִשׁוּפְנִי	תַּחַת הַשִּׁיחִים
מִשִּׁי וְאַרְגָּמָן –	60 בְּמָקוֹם בְּגִדֵי שֵׁשׁ
רִמָּה תִּכְסֶּנִּי	בְּמָקוֹם אֲשָׁמֶן

נפעם — על-פי תהלים עז, ה: נפעמתי ולא אדבר. — כצפור צדוני — על-פי איכה ג, נב. — 48 בור שאוני — על-פי תהלים מ, ג: מבור שאון. — 51 לילות — על-פי איוב ז, ג: ולילות עמל מנו לי. — 52 בראשית לא, ז: והחלף את משכרתי עשרת מנים. — מלשני — תהלים קא, ה. — 53 כיקר כרים — תהלים לו, כ. — אחר כבוד יקחני — על-פי תהלים עג, כד. — 54 תהלים נב, ט: ויבטח ברב עשרו. במאורת צפעוני — על-פי ישעיה יא, ח. ורצונו לומר בקבר. — 55 שוכבת בחקי — על-פי מיכה ז, ה. — ולעת מצוא — על-פי תהלים לב, ו. — לזר תחשבני — איוב יט, טו. — 56 ישעיה מו, ז: ישאחו על כתף יסבלהו. — 58 איוב ל, ו: חרי עפר. — 59 חושך ישופני — תהלים קלט, יא. — 60 במקום אשמן — על-פי איוב כא, כו: יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם. אשמן — קבר.

במקום ריח מר	קנה וקנמן
תעלה באשי	וצחנת משמני
האטעם אשר	אוכל וגם אשתה? —
מחר אותו על	פני יורוני
מה הועיל קומה	כנבהי ארזים?
אכוף כחרמש	אלך על גחוני
אל קול נחילות	יחילו עצמי,
אל קול כלי שיר	צירים יאחזוני
תבל תבלה 65	כל נמצא, ונמצה
דמו על קיר	מזבח בור שאוני
שם רשעים ח-	דלו רגז סלה
ושם ינחו	יגיעי זמני
שם מלך - חלך	ומסכן הסוכן,
עליון כאביון,	סכל כחמוני
אימים באימים	ונפלים נפילים,
ענקים ענקים	מגרפות אשמי
אוי כי עוני	בגדו בחלו בי
עת כלות כחי	המה עובוני
שולמית שובי 70	יום לפני מיתתי
טרם בפתע	אל על יקראוני
שולמית שובי	כבודה בת מלך,
אל בת אל נכר	למה תתכני
שולמית שובי	עד מה תתנכרי
טרם אל מות	לבו תנחני

ישעיה נט, י. יונתן: כמא דאחידין קבריא (כמו שסגורים הקברים). — 61 יואל ב, כ: ועלה באשו ותעלה צחנתו. — 62 שמואל ב יט, לו: אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה. — על פני יורוני — על-פי מלאכי ב, ג: וזריתי פרש על פניכם. — 64 נחילות — על-פי תהלים ה, א: למנצח אל הנחילות. — 65 ונמצה דמו על קיר מזבח — ויקרא א, טו: תהלים מ, ג: מבור שאון (וכבר היה בחרו, לעיל בית 48). — 66 איוב ג, יז: שם רשעים חדלו רגז ושם ינחו יגיעי כח. — 67 בקבר אין הבדל בין קטן לגדול, כדברי איוב (ג, יט) קטן וגדול שם הוא. — 67 הסוכן — פקיד האוצר. על-פי ישעיה כב, טו: הסוכן, רד"ק: פירוש אוצר (צדי צרויה), מן ערי מסכנות לפרעה, וכן תרגם יונתן פרנסא. ומסכן הסוכן — לשון נופל על לשון. חמוני — דברי הימים א יא, יא. — 68 גם ה"אימים" והנפילים הענקים (דברים ב, י) שרויים בפחדים. — ענקים — ענודים ענק לצוארם. — מגרפות אשמי — גושי עפר הקברים. — 69 תהלים עא, ט. — 70 שולמית — כנוי לנפש. אבות ב, י: ושוב יום אחד לפני מיתתך; הושע יא, ז: ואל על יקראהו. — 71 כבודה בת מלך — תהלים מה, יד. — בת אל נכר — מלאכי ב, יא. — 72 מלכים א יד, ו: למה זה את מתנכרה. — 73 התפתחי מוסרי צוארך

שול־מית שובי	התפתחי מוסרי
צוארך מעול	זמני מלשני
שול־מית שובי	טרם ישיבך על
מלאך אכזרי	שולח ממעוני
שובי אל תראי	75 אם הספלתי צעה
לו אייחלה	הן אם יקטלני
הן אלה קצות	זכרון משובותי,
אנא אלי מ־	נסתרות נקני
בך בטחתי,	אלי, אל אבושה,
מכל פשעי	אתה תושיעני
יגל כבודי	ישמח בשרי כי
אל אבותי ב־	שלוש תביאני
אשכב לא אחת	כי לקץ הימין
מתהום ארץ	תשוב תעלני
80 אקומה לאור	באור חיים סלה
אתה ה'	בטח תושיבני

[ו. שיר תהלה לר' אהרן די שיגורה]

[85א] להר"ס יצ"ו שלוח לה"ר אהרן די שיגורה יצ"ו

מירכתי מערב	אבא בשיר יערב	מכל זמירי ערב	לכתיר כתריך
היום ואם אהיה	מערכך מך ורש	מטבעך העלות	דל מעפריך
מרום שמי מעלות	הבט בעין אהבה	הואל שלח נא וקח	לי אל דבירך
על האמת דע, נביר,	אוסף ולא אגרעה	מהענורים ומ־	צפור דרוריך
5 אם בעמוד נגדך	נסתם יהי מחזה	שירי, ישיבו בחן	נכל עשורך
נסים למקלטך	על כהנם פללו	יחיה לבל קום וצא־	תם מבצרך

— ישעיה נב, ב. — זמני מלשני — ר' בית 52. — 74 ממעוני — מן השמים. — 75 בראשית לא, כח: הסכלת עשו. — לו אייחלה — על-פי איוב יג, טו: הן יקטלני לו איחל. — 76 הן אלה קצות — איוב כו, יד. — מנסתרות נקני — תהלים יט, יג. — 77 תהלים כה, ב: אלהי בך בטחתי אל אבושה. — 78 תהלים טו ט: שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח; בראשית טו, טו: ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. — 79 אחת — בכתב-היד: אחכ? ואולי צ"ל: אפחד, על-פי משלי ג, כד: אם תשכב לא תפחד. — תהלים עא, כ: ומתהומות הארץ תשוב תעלני. — 80 איוב לג, ל: לאור באור החיים; תהלים ד, ט: כי אתה ה' לבדך לבטח תושיבני.

2 גם אם אני היום דל מערכך. על-פי ויקרא כז, ח. — העלות דל מעפריך — על-פי שמואל א ב, ח: מקים מעפר דל. — 3 לי — אותי. — 5 נסתם... מחזה — על-פי דניאל ח, כו: סתם החזון. — 6 הנסים למקלטך מתפללים על הכהן הגדול שיחיה למען לא יהיה עליהם לעזוב את עיר מקלטך, כלומר:

[קיב]

למטיר מטר ישעך	דשאי זמיר לחיות	לשכון קצות ארצך	אל חי מזריך
תם מחמד לבך	גם האמת אתך	שרים לפניו כמו	עדרי בקריך
תוך הרי החרו	תבור הלא נחשב	ירדן מליצות יהי	תוך כל נהריך
10 מים ואם בא עבור	ארון בלוחות זמיר —	לא נכרתו על ידי	בן גן ועיריך
הן זאת ואם היא אמת	לא יחשך מהלוק	תמיד מיישר אלי	אורך וזהרך
גם לי ואם תעשה	מחול בזמרת זמיר	אצבע בשיר אשלחה	גנך ואורך
יבשו פרודות זמיר	תחת גרפות בלי	המטר מליצים עדי	נלו שעיריך
במן ואם קץ לבב	עם אל לבלתי מצוא	בו טעמי שומך	או מחציריך
15 ללקוט ערוגות בש-	מי אעזוב להלוק	ללקוט פרודות פאת	שדך בקוצריך
אמאס נאות משכנות	כל שר בשירים ואב-	חר לשכון ושב	אחר גדריך
מצור ומחצב מל-	כים אחזה יחסך	מהמון רב מאד	הפה אשורך
כבוד והדר מלא	רוחב מקומך ואך	ענות לבבך עלי	הכל הדוריק
עלה הלא תעלה	בחצר מלכים ואל	יתן שאלתך	כסלך ושבך
20 הן מכנף ארצך	משמעה יפחדו	כרעו וישתחוו	ארצה לצריך
מלכי שבא וסבא	לבא לבית קדשך	לילה ויום דלתך	תסוב בצריך
חוצה לארצך הלא	שבת ומועד כחול	נחשב — והחול כיום	טוב בחצריך
ניצוץ מאור שכלך	זרח ברום אפקך	תמיד אלי ארצך	תאיר ודריך
לתור באי זה נתיב	אעלה לתוך לבך	באתי לרגל כהן-	שע בתריך
25 שלום לך הגביר	מכל עברך יהי	שלום לכל אוהבי	שמה ועוזריך
סמוך יהי לבך	באל ולא ירפך	לילה ויום עד אשר	תראה בצריך

8 לבך תם וישר מכדי שתחמוד. — 9 בין כל הרי החרו נחשב לבך כתבור, הגבוה שבהרים, ובין כל נהרות המליצה נחשב לבך כירדן, הגדול שבנהרות. על-פי ירמיה מו, יח: כתבור בהרים. החרו — בגיליון: נ' הזמיר. — 10 על-פי יהושע ג, טז: ויעמדו המים... והירדים... תמו נכרתו. — ועירך — בגיליון: מן עיר וקדיש [דניאל ד, י]. — 12 אצבע... אשלחה — על-פי ישעיה נח, ט: שלח אצבע. בגיליון: מן מורה באצבע [תיו], [משלי ו ג]. — 13 יבשו פרודות — ביואל א, יז: עבשו פרודות תחת מגרפתיהם. ואולי צ"ל גם אצלנו: עבשו. — 14 ואם קצה נפש העם במן מפני שלא מצאו בו טעם שום וחציר שהיו רגילים בהם במצרים. על-פי במדבר יא, ה: ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים. — 15 ויקרא כג, כב: לא תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט. — 17 אולי: יחסך רב מן התמון הרב שהכה ה' באשור. על-פי ישעיה לו, ו: ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור. — 18 מלא רוחב — על-פי ישעיה ח, ח: מלא רחב ארצך. — 19 ואל יתן שאלתך — על-פי שמואל א, יז: ואלהי ישראל יתן את שלתך. — 20 דברי הימים ב ז, ג: ויכרעו אפים ארצה... וישתחוו. — 21 מלכי שבא וסבא — תהלים עב, י. — דלתך — על-פי משלי כו, יד: הדלת תסוב על צירה. — 23 על-פי תפילת המאיר לארץ: המאיר לארץ ולדרים עליה. — 24 כהושע — כיהושע, במדבר יג, טז. — 25 מלכים א ה, ד: ושלום היה לו מכל עבריו מסביב; תהלים קיט, קלב: לאהבי שמך; דברי הימים יב, יט: שלום לך ושלום לעזורך. — 26 תהלים קיב, ח: סמוך לבו לא ירא עד אשר יראה בצריו.

[ז. שירים לחתן]

[87א] שיר עשיתי אני סעדיה לונגו לא' מחשובי חבירי נקופול ומשועיה אשר בא פה העירה שאלונקי לישא אשה ולא זכיתי לשמחו להיותי שוכב על ערש דוי, ומשם שלחתי לו שורותי אלו למען אמצא חן בעיניו. ואומר:

— — — — —	— — — — —
עֵד מֶה תִּהְיֶה יָשֵׁן בִּירְכָתְךָ	עֵד מֶה תִּהְיֶה הוֹזֵה וְתִבְּזֶה מַחֲזֶה
הַשִּׁיר וְלֹא תִשְׁמִיעַ בַּשִּׁיר קוֹלְךָ	קוֹמָה וְהַנֶּעֱר וְהָעִיר צִלְצִלִי
שִׁירְךָ כָּאֵז בִּימֵי בַחֲרוּתִיךָ	שְׁכָרִי גְבֻלִיךָ אֲשֶׁר הָיוּ כְּמוֹ
שְׁכָרִי גְבֻלִים תַּחֲזִיק יְדִיךָ	לְצֹאת לְקֶדֶם אֶת פְּנֵי גְדִיב וְהוּא
קָם עַל גְּדִיבוֹת כְּאֲשֶׁר אָרָאךָ	צֵא וְאָמַר אֵלָיו: לְשָׁלוֹם בְּאַךָ.
שָׁלוֹם לָךְ, שָׁלוֹם לְבַת גִּילִיךָ	בַּת הִיא לְאַבְרָהָם וּבְכָל הוּא שְׁמָה,
כָּל טוֹב כְּלוּלִים בָּהּ בְּתוֹךְ עֲמָךְ	לָךְ יֵאָתֶה לְהִיּוֹת, לְגוֹדֵל עֲרֻכְךָ,
לָךְ יֵאָתֶה יְחֻסָּה וְאִין בְּלִתְךָ	בָּהּ תִּאָרֶיךָ יָמִים, יָמֵי חֲדוּהָ וְגִיל,
בָּנִים כְּלוּלֵי הוֹד בְּשִׁלְחָנְךָ	כָּל מַאֲוִיךָ מִלֵּא הַזֶּמֶן,
עוֹשֶׁר וְכָבוֹד אֵל יִהְיֶה לְךָ	לָךְ לָךְ, חֲתָן נֶחֱמָד, לְבִיתְךָ נְאוּהָ,
קוֹמָה וְלָךְ זָכָה בְּמִקְחָךְ	

ואף גם זה:

— — — — —	— — — — —
מִבֹּא בְיוֹם שְׁמַחַת לְבָבְךָ	הַכְּבִיד בְּרֹב חוֹבֵי נַחֲשֵׁתִי הַזֶּמֶן
רִיקָם וְאֵל תִּשָּׁב מִשִּׁיחָךְ	אֲחֵלִי וְאֵם רַכְבִּי פַעֲמֵי אַחֲרָיו —

ועוד לו:

— — — — —	— — — — —
יִזְלוּ מִיָּמָיו יִשְׁקוּ צָמָא	יִצָּא מִעֵין מִבֵּית שִׁירִי
מִיָּמָיו קָרִים יִרְווּ כוֹמָה	מִעֵין מַצּוֹר חֲרוֹן נֶאֱחָה

1 על־פי יונה א, ה—ו: ויאמר לו מה לך נרדם. — 4 גבליך — כלי נגונך. — גבליים — כלי חרס. על־פי ישעיה ל, יד: ושברה כשבר גבל יוצרים. — 5 ישעיה לב, ח: והוא על נדיבות יקום. — 7 בראשית כד, א: וה' ברך את אברהם בכל; בבא בתרא טז, ב: בת היתה לו לאברהם ובכל שמה. — 11 נחמד — בגיליון: ג"ל מלך או דמים. כדי שחתן יהיה סמך כדי שיהי הנקוד בחטף פתח ויהיה חתן מלך כמו חתן המלך. וחתן דמי' ע"ש הבתולי' או שיוזכה לבן שימול אותו. ולך וזכה במקחך — על־פי כתובות י, א: לך זכה במקחך.

1 הכבד... נחשתי — על־פי איכה ג, ז: הכבד נחשתי. — ברוב חובי — בעוונות הרבים. — 2 ואם — אף כי. — שופטים ה, כח: מדוע אחרו פעמי מרכבותיו. — ואל תשב — תהלים קלב, י: אל תשב פני משיחך. — יצא מעין — שיר תאם, כלומר שיר הנקרא כאחת בשורות ובעמודות. שיר התאם הראשון הידוע בשירה העברית הוא "צבאות מדכות" לרבי משה בן עזרא, שפרסמתי לראשונה ב"הדאר" מא (תשכ"ב), 231, ושוב בספרי "שפוני שירה" (ירושלים תשכ"ז). 1 יצא מעין — יואל ד, יח: ומעין מבית ה' יצא. — 2 כומה — כמה. על־פי תהלים סג, ב: צמאה לך נפשי כמה לך בשרי.

[קיד]

ישקו ירוו נפש הומה
צמא כומה הומה נדמה

מבית תרו תמיד ירוץ
שירי נאה ירוץ אל פה

[ח. אגרת תנחומים מאברהם ראובן לסעדיה לונגו על מות בן זקוניו ותשובה בשיר מלונגו]
[27א] אגרת שלוחה מאת ה"ר אברהם ראובן יצ"ו לה"ר סעדיה לונגו יצ"ו בהפרד איש מעל אחיו, דברים טובים דברים נחומים¹ על אודות הילד יולד לה"ר סעדיה הנז', ילד זקונים קטן, וימות הילד ביום המולד בשר ערלתו, בעל בעמיו, גדול מרבן שמו, שר צבא ה', עוקר הרים וסיני², תוכו רצוף חכמה ודעת, ובסתר תורה אוזן שומעת, כה"ר המאיר לארץ ולדורים, דרך עוצב בי, לא עת האסף ההדרים³, כי כלו בדמעות עיני⁴ באמור אלי: ילד חבורתו⁵ יצא מחצרו לחצר מות והנה איננו כי לקח אותו אלהים⁶. בקרוביו יקדש קדוש ישראל, צדיק הוא ה' אשר בידו נפש כל חי⁷, תהי זאת נחמתו, גאון עוזנו, לאמר: רבים שתו — לימא, רבים ישתו — לא לימא⁸? הלא רבו כמו רבו המלאים חמת ה', שתו מצו קובעת כוס חמתו⁹. תהינה נא עיני השגחתו פקוחות לראות בחורי ישראל, תורה וגדולה חסידות במקום אחד¹⁰, כירק דשא יבולון¹¹ ואל עפרן ישובון¹² שרים ישרים, עדת אבירים ואדירים, כל חפץ השלמות במ¹³, כמות כל האדם ימותון¹⁴ והיה כצדיק כרשע¹⁵, אין גם אחד לא יראה השחת¹⁶, גם מן הפחת¹⁷, יחד על עפר, כקטון כגדול, ישכבון¹⁸. מה יקרו תנחומות אל¹⁹ מן התורה מן הנביאים מן הכתובים וכליה תלמודא ר' יוחנן יוכיה, יניח לו, הגביר, מרגוזו²⁰ ההוא אמר דין גרמא דעשיראה ביר²¹, היה גביר להסביר פנים אל התלאות נוראות בצדק יצדיק עליו את הדין²² על ילד זקונים קטן, ילד המסכן וחכם ומלך זקן²³, מאן מלכי רבנן²⁴, אשר הרגוהו עונותיו, פרי בטנו חטאת נפשו²⁵, ואף כי תמים הוא בדרכו²⁶ ומעשיו רצויים — מי חשודנן לקב"ה דעביד דינא בלא דינא²⁷? ה' הצדיק ואנחנו הרשענו²⁸, יקח לו אל למושעות מאשר שבעה ברעות נפשו על מות לבן, חכם ויבן יתקרי המקבל תנחומות אחרי מות. הן אל כביר יפתח בדורו²⁹ נפלאותיו כי מפליא לעשות

1 זכריה א, יג. — 2 ברכות סד, טו: סיני ועוקר הרים. — 3 חידוד על-פי בראשית כט, ז: לא עת האסף המקנה; בראשית כט, ח: עד אשר יאספו כל העדרים. — 4 איכה ב, יא. — 5 בראשית ד, כג: כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי. — 6 בראשית ה, כד. — 7 איוב יב, י. — 8 כתובות ח, ב. — 9 ר' ישעיה נא, כ; ישעיה נא, כב; יז. — 10 גיטין נט, א: תורה וגדולה במקום אחד. — 11 תהלים לו, ב. — 12 תהלים קד, כט. — 13 על-פי תהלים טז, ג: ואדירי כל חפצי במ. — 14 במדבר טז, כט. — 15 בראשית יח, כה. — 16 תהלים מט, י. — 17 על-פי ירמיה מח, מד: הנס מפני הפחד יפל אל הפחת. — 18 על-פי איוב כא, כו: יחד על עפר ישכבו; דברים א, יז: כקטן כגדול. — 19 על-פי תהלים קלט, יז: מה יקרו רעיק אל; איוב טו, יא: תנחומות אל. — 20 על-פי ישעיה יד, ג: ביום הניח ה' לך מעצבך ומרגוזך. — 21 ברכות ה, א. — 22 ברכות יט, א: ומצדיק עליו את הדין. — 23 על-פי קהלת ד, יג: טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל. — 24 גיטין סב, א. — 25 ר' מייכה א, ז. — 26 יחזקאל כח, טו: תמים אתה בדרכיך. — 27 ברכות ה, ד. — כך בגיליון. בפנים: חיישינן. — 28 שמות ט, כז: ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. — 29 חידוד על-פי ראש השנה כה, ב: יפתח בדורו כשמואל בדורו. —

ועוד ידו נטויה כי רב כחו להשיבו³⁰ רענן כברוש³¹ ובריא אולם. יאמין בו כי ישוב זרעו מאהבה וחבה, וגם עד זקנה ושיבה.

מלאכים המוני מעלה אשר בקשו לומר שירה מכתם לת"ם שגיון לדו"ד [ב27] אשר שר לאדוני רבינו נר"ו. מה יקר חסדו, אדר יקרנו, להשלים בין פמליא של מעלה ושל מטה. הגה ישכיל גם שניהם רוממותו עליו לשבח לפאר לרומם מעשה ידיכם יד חזקה ואל יהרהר אחרי שמא אעשה תשובה³² על דגא פתגם³³ כי לא כן אנכי עמדי³⁴. לא נחא ליה למר שיאמרו המושלים: באתרא דמריה דביתא תלא ליה זייניה קולבא רעיא קולתיה תלא³⁵. ואם שני מיני השיר אין ביניהם הדמות גם זה לעומת זה עשה האלהים וכבר לשכינת עווז במשכן כבודו אנכי חזון הרבתי על דא ודא נשאתי ונתתי באמונה אמת ויצייב ביום. קבעתי עתים לתורה זו אמת ואמונה בלילה³⁶. הלא הוא כמוס עמדי, לבו ולבי שוים ולית דן צריך בשש וכו'. לרבינו תם³⁷ נר"ו קותה נפשי ולדברו אשר נדר הוחלתי³⁸. מדוע אחרו פניני מליצותיו, הלא חשיבותה³⁹ צדיק הראשון בניבו⁴⁰ הבטיחני זה שבתי בבית אדוני⁴¹ כי על כן שבתי אחור ימיני⁴² מתורה שבכתב נאחר עד עתה, וכאשר ראיתי כי אין קול ואין עונה⁴³ גמרתי ונתון אל לבי ליסד אר"ש על שפת היריעה⁴⁴. בו ארוץ גדוד⁴⁵ כל ימי על אדמתי והגה שוכף בצרבת מכתו, יעתר אל אלוה בעד השארית הנמצאה, הבנות בנותיו, וישים מזור למכתו ולפצעי רעיה כנפשו העצובת רוח נכאה ונפשי נבהלה מאד⁴⁶ נושאת עמו תלאתו ודמעתי ולצרתו יקד יקוד כיקוד אש⁴⁷ ועיני בוכיה. הצר לו בכל צעדיו תולעת ולא איש, גוש עפר ומלבן⁴⁸.

אברהם ראובן במונישטיריו מ"ד בעומר⁴⁹ השמ"ב סדר שקלים לגולגולת בשקל הקדש⁵⁰.

ועל גב הכתב:

מאור ושמש למאורות ברקיע שמי כבודנו יאיר, יעיר אוון בתלמודנו⁵¹ כמה"ר פל' נר"ו.
[28א] תשובת הח' ס ע ד י ה ל ו נ ג ו י צ"ו אליו:

— — — — —	— — — — —
מִי שֶׁחַ וְהַשְׁפִּיל גְּאוֹנוֹ?	הַשְׁאוֹלִים אֶל לִבָּבִי:
הַעֲלָה כְּמוֹ יָם שְׂאוֹנוֹ?	מִי הִחְרִיד מַחֲשַׁבוֹתָיו,

30 לעשותו. — 31 הושע יד, ט: אני כברוש רענן. — 32 ברכות יט, א: אם ראית תלמיד חכם שעבר עברה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה. — 33 דניאל ג, טז. — 34 איוב ט, לה. — 35 בבא מציעא פד, ב: באתר דמרי ביתא תלא זייניה קולבא רעיא קולתיה תלא (רש"י: יתד שהיה הגבור רגיל לתלות בו כלי זינו הנבל הרועה תרמילו תלה). — 36 על"פי שבת לא, א; ברכות יב, א. — 37 כנראה ר' תם נ' יחיא. — 38 על"פי תהלים קל, ה. — 39 כך בכתב-היד ונראה שצ"ל: השי" בתהו. — 40 על"פי משלי יח, יז: צדיק הראשון בריבו. — 41 על"פי רות ב, ז: זה שבתה הבית מעט. — 42 על"פי איכה ב, ג: השיב אחור ימינו. — 43 מלכים א יח, כט. — 44 שמות כו, ד. — 45 על"פי שמואל ב כב, ל. — 46 תהלים ז, ד. — 47 ישעיה י, טז. — 48 על"פי תהלים כב, ז; איוב ז, ה; נחום ג, יד. — 49 על"פי שמות טו, יח: וימדו בעמר. — 50 פרשת במדבר. — 51 על"פי ישעיה נ, ד: יעיר לי און לשמע כלמודים.

1 על"פי ישע"ה ב, יז: ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים. — 3 איוב מ, כה: ובחבל תשקיע לשגו. —

מי שם שפתו בזיקים,	שקע בחבל לשונו? —
תבל בתבל פעליו	וזמן באש אף חרונו
5 נהג לבכי והוליו	חשך ולא אור באונו
דרך בקשתו כאויב,	נצב כמו צר ימינו
ויהרוג מחמד כל	עיניו אלי עת זקונו
אותי החיה להרע	למצוא עוני ולשנוא
קנא זמן בי לבלתי	אגלה לבני צפוני
10 מצפון קשריו ונכלו,	רשעו ועוצם זדונו
לכן אספם ברשתו	אולי יכוסה קלונו
לא שב בכל זאת חמתו	הוסיף ללבי רונו
עת מקצות הארצות	העלה ללבי בחונו
מבחן מליצים ושרים	הן ידרשוהו לשכנו
15 העת יעורר חנית שיר	נדמה ונמשל עדינו
חכם וסבר ישבר	ארוי לבנון בדוני
לא העלהו לנחם	לבי והקל יגוני
רק כי להגדיל כאבו	ביני להפריד ובנינו
עור ואם הוא זמן רע	או אם תבלול בעינו
20 או אם ידומה לפתן	חרש ויאטם לאונו
או אם חסר לב משונע	קושר באחיו ובכנו
בין טוב ורע לא יבקר,	בין תור ועורב למינו
ארפד כחמת בעיניו	גם כרכמיש לו ככלנו
ישר ייסר בעקרב	יחכם לחכם להונו
25 ישמח בעשור ונבל	נבל, והמין במינו
ידאג מאושר מחוסר	צידה ואבל ששונו

5 על-פי איכה ג, ב: אותי נהג וילך חשך ולא אור. — 6-7 איכה ב, ד: דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג כל מחמדי עין. — 8 המשורר קובל על שהוא נשאר בחיים שאחרי מות בן זקוניו הוא קץ בהם. — למצוא — על-פי תהלים לו, ג: למצא עונו לשנא. — 10 ונכלו — בכתב-היד: ונכליו (נגד המשקל). — 11 אספם ברשתו — על-פי חבקוק א, טו: ויאספהו במכמרתו. — 12 על-פי ישעיה ה, כה: בכל זאת לא שב אפו. — 13 הארצות — בגיליון: נ' האדמה. — 14 לשכנו — על-פי דברים יב, ה: לשכנו תדרשו. — 15 ונמשל עדינו — בגיליון: נ' עדינו כעצנו. על-פי שמואל ב כג, ח: הוא עדינו העצני. — 16 חכם וסבר — על-פי סופרים טז, ד: חכם במקרא . . . וסבר בהגדה. ור' תהלים כט, ה. — 19 ויקרא כא, יח-כ: עור . . . או תבלל בעינו. — 20 תהלים נח, ה: כמו פתן חרש יאטם אונו. — 21 או — בכתב-היד: אם. — 22 בין טוב — על-פי ויקרא כז, לג. — ועורב — על-פי ויקרא יא, טו: את כל ערב למינו. — 23 על-פי ישעיה י, ט: הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת; יהושע יט, לה: וחמת (ח פתוחה, מ פתוחה ודגושה). — 24 ייסר בעקרב — על-פי מלכים א יב, יא: ואני איסר אתכם בעקרבים. — להונו — להונותו ולרמותו. — 25 האיש הנבל יראה בטוב וישמח בעשור ונבל, וכן המין והכופר ישמח במנים ועוגב. — 26 מאושר — שלם בחכמה.

גמאס גבר תום בעיניו	אף הקסיל הוא חנונו
הולך צדקות בחדלו	קם על ימינו לשטנו
סוכה לצל ראש עננים	יחמוס ויחשוף כננו
רשע ואהב חמסים	פרשו בראשו עננו
אמשיל זמן רע לניצוץ	אל הנעורת חסונו
יבער בקירות לבבו	יעלה עדי רום עשנו
אל מי אספר קשריו	אל מי אנלה תאונו?
אין בא לסוף מחשבותיו	אין איש בחדלו יבינו
אקים וארוץ, יהי מה,	אהיה לאישים מלושנו
אל הלשנים לקול עוז	זיקיו בהכריק באונו
אקיץ בטרם יקיצם	עוקץ דבורת זנונו
ישתחוו יקדו לו	מנור וטפסר ורוזנו
ואני אני הוא בתבל	מי שח והשפיל גאונו

[28]

סימן :

יום יחיד רך	לשאל ארח	גילי אל חיל	היה לבז
ובכן מרי	על רוב שברי	בתי שירי	היו לבז

סימן אחר :

על מות בני	אזיל עיני	כשמים	יערפו טל
על כן ידי	עם רוב אידי	מעגלות שיר	יערפו טל

סימן שלישי :

רוחי נכאב	לבי ידאב	כי מבית אב	בנים גלו
על כן אחי	על רוב צירי	בתי שירי	היום גלו

בכל עצב יהיה מותר ^ז כי מותר האדם מן הבהמה אין ^ה ויתר שאת ויתר עז ^ו ויתר הקדש

28 הולך צדקות — ישעיה לג, טו. — בחדלו — בעולמו. ישעיה ד, ו: וסכה תהיה לצל; איכה ב, ו: ויחמוס כגן שכו. — 30 על-פי איוב כו, ט: פרשו עליו עננו. — 31 ישעיה א, לא: והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ. — 32 יבער — על-פי ירמיה כ, ט: והיה בלבי כאש בערת; ירמיה ד, יט — קירות לבי. — יעלה עדי רום עשנו — על-פי ירמיה לד, י: לעולם יעלה עשנה; יהושע ח, כ: והנה עלה עשן העיר השמימה. — 33 קשריו — מרדיו. תאונו — על-פי יחזקאל כד, יב: תאנים הלאה. — 35 אקום — על-פי שמואל ב, כג: ויהי מה ארץ. — 38 מנור וטפסר — על-פי נחום ג, יז: מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי. — 39 סיים בדלת שהתחיל בה.

1 יחיד — על-פי משלי ד, ג: רך ויחיד. — 2 לב"ז — בגימטריה 39, כמספר בתי השיר. — 3 יערפו טל — על-פי דברים לג, כח. — 4 יערפו — יקצצו. — ט"ל — בגימטריה 39, כמספר בתי השיר. — 6 גל"ו — בגימטריה 39, כמספר בתי השיר. — 7 משלי יד, כג. — 8 קהלת ג, יט. — 9 בראשית מט,

[קיח]

יתר הגזם¹⁰ ויצא חוצץ כלם¹¹ לגור בארץ ציה וצלמות כי יתרון ארץ בכל הוא¹² ומה יתרון לבעל הלשון¹³ חובר חברים מחוכם¹⁴ לחוד חידה ולמשול משל¹⁵ ויהי שירו מאה ואלף¹⁶. לעת מצוא¹⁷ הישא הזמן פני כל כופר¹⁸ ואם ישמע בקול שרים ושרות¹⁹ ולמה זה תנחמוני הבל²⁰ ותהי זאת נחמתי כי אחרי אשר [29א] בני יצאוני ואינם²¹ ובביתי אין לחם ואין שמלה²² מה מידי יקח²³ ואני זקנתי ושבתי²⁴ ומה לי עוד לעצבים²⁵ הן יקטלני²⁶ לא אמות כי אחיה²⁷. ואם יתמהמה בא יבא ולא יאחר²⁸ כי אלף שנים בעיני כיום אתמול כי יעבור באהבתי אותו²⁹. ומה יוסיף עוד דוה לבב לדבר³⁰ בהגיגו תבער אש לא נופח הרע שריד באהלו³¹ זמן בלתי נאמן בתמורותיו כקוף מונד כלהם³². סעדיה בר אברהם לונגו זלה"ה.

[ט. אגרת ושיר ששלח לונגו לר' מרדכי יצחקי]

[106א] ב"ה עוד להר"ס לונגו הגז' יצ"ו שלח עט' הגז' להח"ר מרדכי יצחקי נב"ת¹

כחס ומאות² נעלה יצ"ו לו כס כתבתי אחרת פעם³, בעבור האורח ממונישטיריאו אחד חדש אחר פטירתכם מפה ולא ראיתי תשובה ומופתתי⁴ מאד ובעבור אחרת חלק שמחתי כי אמרתי אולי בע"ה לא חייב שבת חסיד ויאנה⁵ היות הוא הכתב. ועתה בעונות רואה אנכי כי כבודך יושב שמה חסיד הפך הטבע כי באחת עיר גדולה של חכמים ושל סופרים⁶ יושבתם רע כ"ש באחת עיר קטנה ואנשים בה מעט⁷ והראיה ששלחתם בעד המלמדת אעפ"י שאינו כל כך ראייה, כי השעה היתה צריכה לכך⁸, אבל בזה אתנחם כי המלמדת הכירה חסרונכם ולא היתה נשבעת כי אם "כן יביאני האל אליו בשלום", ואני הייתי עונה אמן. גם תמיד היתה לה הפן מוריקה, גם נסעה מתאות מאבטיח. ועתה בע"ה גם תבינו הרבה כבוד. עוד גם עושה דעת שתתן חניתי את בתי עם אחד בן מהחכם הר' אברהם בהלול זלה"ה. גם הדורת מהמלמדת היתה נעה גם גדה וצועקת על שני⁹ על שמים שהיו לה בדרכם. גם ברחנו לפרוים מפני המגפה והנה אנחנו בגאלסו עם אחיכם הנחמדים יצ"ו ועל

ג. — 10 יואל א, ד. — 11 משלי ל, כז: ויצא חצץ כלו. — 12 קהלת ה, ח. — 13 על"פי קהלת י, יא. — 14 תהלים נח, ו. — 15 על"פי יחזקאל יז, ב. — 16 מלכים א ה, יב: ויהי שירו חמשה ואלף. — 17 משלי ו, לה: לא ישא פני כל כפר. — 18 על"פי שמואל ב יט, לו. — 19 איוב כא, לד: ואיך תנחמוני הבל. — 20 ירמיה י, כ. — 21 ישעיה ג, ז. — 22 על"פי איוב לה, ז: מה מידך יקח. — 23 שמואל א יב, ב. — 24 כי בא יבא לא יאחר. — 25 על"פי תהלים צ, ד: בראשית כט, כ. — 26 על"פי שמואל ב ז, כ. — 27 על"פי תהלים לט, ד: בהגיגו תבער אש; איוב כ, כז: אתכלהו אש לא נפח ירע שריד באהלו. — 28 שמואל ב כג, ו.

1 אגרת זאת משובשת ביותר. אפשר שנכתבה בכונה ב"לשון עלגים", כמו האגרת בכתב-יד אוכספורד 1986 דף 104א: "כתב שלח הר"ס יצ"ו לה"ר קומפראדו באלאנסי יצ"ו בלשון עלגים". וכן שם דף 105א: "כנ"ל בלשון עלגים להראות העמים כי מאז נתעלמה ממנו הדרת צירתו אבדה חכמתו נסתתרה בינתו והדבר אין בו לחבר ולדבר צחות נכוחות כפעם בפעם". — עט' — על טעם. — 2 נפשו בטוב תלין. — 3 חכם ומאד. — 4 כתבתי לו גם פעם אחרת. — 5 נראה שצ"ל: ונפלאתי. — 6 ויענה? — 7 אבות ו, ט. — 8 קהלת ט, יד. — 9 ירושלמי חגיגה ב, ב. — 10 נראה שארבע המילים שבסוף האגרת שייכות לכאן.

[קיט]

היות אויר הכפר מחכים וההתבודדות רב — זכיתי לזאת ההלצה. גם שמעתי שיש לכם ביצים גדולים יבשים¹⁰, אחלה פניך שתשלחנו מהם למען נזכירך על היין בכניסתם. לא אובה עוד האריך רק לחלות לאל רם ישלים תאותכם אמן. חנם מדגי הים אמרתי

— — — — —	— — — — —
מִי שֶׁחַ וְהַשְׁפִּיל גִּאוֹנוֹ?	הַשְׁוֹאֲלִים אֶל לִבִּי:
הָעֵלָה כִּמּוֹ יָם שְׁאוֹנוֹ?	מִי הַחֲרִיד מַחֲשָׁבוֹתָיו
שָׁקַע בַּחֲבֵל לְשׁוֹנוֹ?	מִי שֶׁשׁ שִׁפְתָיו בְּזִיקִים
הַמִּיר לְשִׁיחוֹ וּמַעֲנוֹ? —	הַסִּיר מִתִּיקוֹת אֲמָרָיו,
חֲמֵן בָּאֵשׁ אֶף חֲרוֹנוֹ	תָּבֵל בַּחֲבֵל פְּעָלָיו
חֲקַר אֶפֶס אֶל רִצּוֹנוֹ	כָּל מַעֲשָׂיו שְׁוֹא וְכֹזֵב
אֶל אִישׁ וְהִרְבּוֹת שְׁשׁוֹנוֹ	רָגַע יְדָבֵר לְהִטִּיב
עֵין וְהִרְבָּה יָגוֹנוֹ	יָשׁוּב וְנָחַם כְּהֶרֶף
גַּם כִּכְרֵמִישׁ לוֹ כִּכְלָנוֹ	אֲרַפֵּד כְּחֶמֶת בְּעֵינָיו
אֶל אִישׁ חֲמָסִים בְּאוֹנוֹ	יַחֲשׁוֹק בְּאִישׁ רַע וַיִּתְּרַע
רֵץ אַחֲרֵי יַדְעוֹנוֹ	יַגְעַל בְּאִישׁ עַל וַיִּשְׁאַל
לָרוּץ לְהִרְעֵ לְשׁוֹנוֹ	יָבוֹר בְּאִישׁ בּוֹר וַיִּתּוֹר
אֶל מִי אֲגִלָּה קְלוֹנוֹ	אֶל מִי אֶסְפֹּר קִשְׁרָיו
עֲלִיג — וְאֶהְיָ חֲנוּנוֹ	אֲבַחֲרֵ הַיּוֹתִי כִּבְדָּה
אֶכְהָה וְאֶהְיָ סֶרְנוֹ	תַּעֲרֵ לְשׁוֹנִי מִלוֹטֶשׁ
לְבִי יִסְמָא לְעֵינוֹ	אִם הַזְמֵן טַח רְאוּתוֹ
לְבִי וַיִּכְפּוֹל עוֹנוֹ	אִם הַזְמֵן לֵץ יְלוּצֵץ
חֹתֶם עָלַי יְדִימִינוֹ	אֲמַאֵס בְּכָל בֵּין וְאֶהְיָה
מֶה תֹאמְרוּ עַל זְדוֹנוֹ	מֶה תַעֲנוּ שְׁוֹאֲלֵי לִי
צָחוֹת — וּבֹ חֵץ שְׁנוֹנוֹ	אֵיכָה לִבִּי יִדְבֵּר
יַעֲרוֹךְ זְמִירִי רִנְנוֹ	אֵיךְ אֶל מְלִיצִיו וְרַעֲיוֹ
אֶל מִי יִגְלֶה צַפּוֹנוֹ	אֶל מִי יִסְפֹּר תִּלְאָיו
שְׁמוֹ לִבִּי קִצִּינוֹ	הִרְחִיק מִרְעֵי וְדוֹדֵי
קָדָם בְּעוֹדוֹ בְּכִנוֹ	מִי יִתְּנֵי כִירְחִי

[106ב]

1 שיר זה הוא נוסח אחר של השיר באותה התחלה שהובא לעיל. שח והשפיל — על-פי ישעיה ב, יז. — 3 איוב מ, כה: ובחבל תשקיע לשנו. — 9 ישעיה י, ט: הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת; יהושע יט, לה: וחמת (ח פתוחה, מ פתוחה ודגושה). — 10 משלי כב, כד: אל תתרע את בעל אף; שמואל ב כב, מט: מאיש חמסים. — 13 קשריו — מרדיו. — 15 אעדיף להקהות את לשוני המלוטשת כתער, ובלבד שאהיה שר וסרן לזמן, כלומר חשוב ונכבד. על-פי תהלים נב, ד: הוות תחשב לשונך כתער מלוטש. — 18 ירמיה כב, כד: יהיה... חותם על יד ימיני. — 20 ישעיה לב, ד: ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות. — 21 מליציו ורעיו —

25	בְּאֵתִי בִּאֲחֵל סִתְּרִיו אֶל בֵּית אֱלֹהִים בְּרָגַשׁ נִמְתִּיק בְּכָל סוּד וְעֵנִן אִם בָּא בְּפִי שִׁיר יְדִידוֹת מְרוּחַ סְרוּחִים בְּעוֹרְכִי 30 אֵיכָה לִּבִּי יִנְחָם אֲמַשִּׁיל זְמַן רַע לְחָרָשׁ מִקְרִיו כְּפִטִּישׁ יִפּוּצֵץ בּוֹרִיו וּפּוֹתָיו צָבָתִים [א107] עֲשֵׂת נַחֲשֶׁת מִמּוֹרֶט תּוֹךְ אֵשׁ יִשְׁמֹו לְהַחֲלִישׁ 35 כָּל עוֹד לְהוֹלִמוֹ יְהוֹסֵף פְּטִישׁ יִבְלַע סִדְנֹו גַּם הִצְבֹּת מִמְּלֹאכֶתוֹ וּכְלִי אֲשֶׁר נַעֲשָׂה בָּם 40 זֹאת נַחֲמַת אֵישׁ בְּחִדְלוֹ קִנְצִי לְמִילִי וְאֶשְׁאֵל יָשִׁיב זְמַנִּי מִלְּשֹׁנִי וּבְכָל מְקוֹמוֹת יְדִידִי	אֶרְמוֹן שְׁכִיזוֹת מְלוֹנֹו גִּלְךָ וְאֵל בֵּית מְעוֹנֹו אֶחָ עִם תְּאוֹמוֹ בְּעֵינֹו אֲדָרוֹשׁ בְּמִתְקֹו לְשִׁכְנֹו אֶשְׁקוֹל דְּבִרְיוֹ בְּמֵאֲזֹנֹו אֵיךְ יַעֲלוֹז עוֹד וְאֵינֹו בְּרִזָּל וְתַבֵּל סִדְנֹו סִלַּע בְּכַחוֹ וְאוֹנֹו בָּאִים בְּתוֹךְ אֵשׁ וְנֹנֹו בָּרִים וְעוֹבְדֵי רָצוֹנֹו כַּחוֹ וְהִרְבּוֹת רוֹזֹנֹו יֹוצִיא כְּלִי לוֹ לְמִינֹו וּסְדֵן לְמִכָּה בְּאוֹנֹו הַשְׁבִּית יְקוֹד בְּלִשְׁוֹנֹו לְפָנֵי מְלָכִים מְכוֹנֹו מִן הַזְּמַן רַע מְלִשְׁוֹנֹו רוֹכֵב עַרְבוֹת בְּאוֹנֹו חֵץ הַנְּדוֹד אֵל נִדְנֹו יְרוֹם כְּבוֹדוֹ וְקִרְנֹו
----	---	---

כאשר החלה משאת האהבה לעלות¹ התקדרו שמי שכלי בעבי הידידות, ויצאתי ממערכת המליצה להתהלך ביער שחוק וקלות ראש ונסתבכו קרני הוד שכלי בסבך ההתול עד אשר יד המחשב העירני כאיש אשר יעור משנתו² ולמחזו השיר השיבני ויעלוז לבי ומשירי הקרבתי³ לפני מזבח אהבתך מעט צרי ומעט דבש⁴. נאם הצעיר סעדיה בר אברהם לונגו ולה"ה.

על-פי איוב טז, כ: מליצי רעי. — 24 מי יתנני כירחי קדם — איוב כט, ב. — 26 תהלים נה, ט: בבית אלהים נהלך ברגש. — אשר יחדו נמתיק סוד. — 29 מרוח סרוחים — עמוס ו, ז. — 34 נחשת ממורט — מלכים א ז, מה. — 41 איוב יח, ב: קנצי למלין; — תהלים סח, ה: לרכב בערבות.

1 שופטים כ, מ: והמשאת החלה לעלות. . . עמוד עשן; שופטים כ, לח: הרב להעלותם משאת העשן. — 2 זכריה ד, א: ויעירני כאיש אשר יעור משנתו. — 3 תהלים כח, ז: ויעלוז לבי ומשירי אהודנו. — 4 בראשית מג, יא.

דב ירדן

מפתח השירים
בסדר אלף בית של התחלותיהם

האותיות מסמנות את עמודי המאמר

אם יחרד פז	מבין הדסים פח
אם נצבאו צז	מירכתי מערב קיב
אמריך בשם צא	מליצתי בנפשי צב
אמת קבל צב	מליצתי זמורה צא
גאון נפשי צה	מליצתי לבית צג
	מקול זמירך (שיר זהב) צה
הכביד ברוב קיד	נא גשו ק
הלא שפת צט	נס הדור קא
הקיצותי כי (למשורר אלמוני) פט	
השואלים אל לבבי (נוסח ראשון) קטז	סעד זמירים (ליצחק עזיאל) צד
השואלים אל לבבי (נוסח שני) קכ	סר היגון צו
זמירי לעשות פו	עד מתי קו
יחשוק בקרבי צו	עורה לבבי קיד
יום יחיד קיח	עין החשמל (ליצחק עזיאל) צד
יטה אזנו צב	על מות קיח
יצא מעין קיד	עת נצבו (שיר זהב ליצחק עזיאל) צד
כזר זהב צו	רוחי נכאב קיח
לבי בדתי צג	שאון ריבות פו
לכה שירי צב	טברי ומבטחי צז
לעבוד כל פז	שירי קום ק

A COLLECTION OF POEMS BY R. SEADYA LONGO

by DOV JARDEN

Seadya Longo was one of the foremost poets of the first hundred years after the Expulsion from Spain (1492). He flourished in Saloniki, where he served as *Hazzan* to the Castilian community. Only a small part of his literary output has been published — in his own book *Seder Zemanim* (Saloniki, 1594). Most of his work remains in manuscript. It may be said that generally Seadya continued the tradition of Spanish Hebrew poetry, though not reaching the high level of the Golden Period. He was probably influenced by the poetry of Immanuel of Rome, on which he modelled his sonnets.

The present paper offers a special selection of Seadya's verse in relation to problems of prosody and scansion. Of the 39 pieces 35 are by Seadya himself, three by Yitzhak Uziel in an exchange of verse with Seadya, and one by an anonymous writer mentioned by Seadya in an evaluation of his work. They are published here for the first time, from three manuscripts: London, Montefiore 318; Oxford 1986; Oxford 2000.

שירי לפרקי ספרו מלך

ז-ח

ה'ר"א י"ט "שלם" ירושלים תש"ז

דב ירדן

חמשה שירים על תהפוכות הזמן לדון וידאל בנבנשת

דון וידאל בנבנשת היה אחד ממשוררי ספרד האחרונים. הוא נולד במחצית השנייה של המאה הארבע-עשרה, וחי בסרגוסה. רוב שיריו עוד לא ראו אור. שלושה משיריו נדפסו על ידי ב"ירושלים" ה-ו, עמ' 461—465. בזה מתפרסמים עוד חמשה משיריו. רק הראשון מביניהם נדפס בחוברת קטנה ונדירה בשם „אמתאל אל דאודיה" חלק ג, עמ' 16 (אדר ב' התרפ"ט, בג'דאד), לדוד ס. צמח, כנראה על-פי כתב-יד שוקן 37, שהיה אז ברשותו ונתנה לו בניסוחו. ארבעת השירים הנותרים מתפרסמים כאן לראשונה. לבירור הנוסח השתמשתי בכתב-יד הבאים:

(1) ס — סינסינטי (היברו יוניון קולג') 315, דפים 22—33 (השירים א—ה).

(2) ש — שוקן 37 (ירושלים), דף 122אב (השירים א—ה).

(3) ל — לונדון, המוזיאון הבריטי 10465 (גסטר 386), דף 7ב, על-פי סרט 2827 השמור במכון לכתב-יד העבריים בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (שיר ב). אמנם, שיר זה מיוחס בכתב-יד זה לרבי משה אבן עזרא, אך אין לחוש ביותר ליחס זה, שכן מיוחסים שם לרבי משה אבן עזרא עוד שלושה שירים אחרים שאינם שלו, והם: שיר של עמנואל (זמן שר יחנק, בדף 7ב), שיר של טדרוס אבו אל עאפיה (עפרה תצחק מבכי חושקה, בדף 8א), ושיר של מנחם בן משה תמר (אשרי אדם, בדף 26ב).

כל המקורות הנ"ל (לרבות „אמתאל אל דאודיה") הם בלי ניקוד. את השירים יש לקרוא ברציפות מאוזנת.

על תהפוכות הזמן אשר שם עליונים למטה ותחתונים למעלה

הדוהר

א אם לא ידעתם עד כה
לימו לבבכם לזמן
כלו הפספס וזר,
פיד בוז בתוך אוצרותיו,
5 היום בדבר יחפץ -
איש רם ונשא יעריך,
ושפל אנשים יקים
ימים ומליך עבד -
רודה דבש מייערו -
10 כי צוף יעריזו - רושן,
חוסה בצל סכתו -
נשען בקנה רציץ
לא אשמחה בו לעד,

כי לא לאדם דרכו -
וראו צפוני חשכו:
הכל ושקר נסכו
שואה בתוך גנוכו
יחפץ למחר הפכו
פצע והכה הכו -
אל על, ויגדיל ערכו
שפיל ופיל מלכו
רוש ימצאו תוך חכו
ציצו ופרחו - שכו
יחמס כנן את שכו
המחזיק את פלכו
כי עת שחוק עת לבכה.

עוד על זה

המרנן

ב זמן בוגד אנש חלש
ארי ישפיל - ויגיע
ולוקח שלל עמים -
ושח צחות - לשונו שח
5 ולתפשים - שכי יקרא,

ישו נאזר ברב פח,
לעב הצב והכח
נתנו בו ומלקוח
כאף מדבק למלקוח
ולאסורים - פקח קוח.

עוד על זה

הקטוע

ג נתן זמן בת אסוניו
תרס בתרבו - והוא כמד

אל זך וישר בעיניו,
צחק בשעי התניו.

עוד על הענין

הארך			
ד	בני אדם - הכל,	בתוך מאסר תבל,	אסורים בכבל
	תכלה גופיהם	ותשחית מעשיהם,	ומחמד עיניהם
	באף שן חורקת	ונפשם בוקקת -	והיא כמשחקת
	אנוש רם תכניע	ובתהום תשקיע	ולבות תבקיע
5	לזאת איש אל יטמח	בנפשו, אם יצלה,	אשר היום יקח -
	ואל יבטח לבו	בעודו במסבו,	אשר עזרתו בו -
	ואל יבטח גבר	עלי כסף צובר -	ומחר בקבר
	ואם עת הגישה	לפניו את דבשה -	לסוף אוכל רושה
	ועת כי יחשף שת	וצועק ברשת -	תשועה חרשת
			וצרה שומעת.

עוד על הענין

הקלוע	
ה	דמיון אנשים בתבל
	איש ואיש ילד בקרבה
	לב אנוש מאסר בבטנה
	תתנו לבח - והנו
5	שבתה שביו ואף לא
	כן שמה תבל, הכי כל
	דמתה אל צי בלב ים
	אין בתוכה ציל בלא חיל,
	נהפך אבל מחולת,
10	סוף הנחה - בה אנהה,
	כל עדניה לפני
	גם כבוד עשרה בעיני
	רק עבודת אל לבד, כי
	לעבודתו לבדה

תם

א

1. על פי ירמיה י כג : ידעתי יי כי לא לאדם דרכו לא לאיש חולך והכין את צעדו. כה ... דרכו — חריות הדלת עם הסוגר לתפארת הפתיחה.
2. צפוני — ס : שפני.
צפוני חשכו — על פי איוב כ כו : כל חשך טמון לצפוניו.
3. הפכפך וזר — על פי משלי כא ח : הפכפך דרך איש וזר.
הבל ושקר נסכו — על פי ירמיה י יד—טו : הוביש כל צורף מפסל כי שקר נסכו ... הבל המה.
4. פיד בוז — על פי איוב יב ה : לפיד בוז לעשתות שאנן. ש : איבה.
שואה — ש : שנאה.
גנוכו — מלשון ואת בתיו וגנוכיו ועליותיו, דברי הימים א כח יא.
5. בדבר יחפץ — ס : בדבר יחפו.
הפכו — מלשון הפככם, ישעיה כט טז.
6. איש ... יערץ — על פי תהלים י יח : לערץ אנוש.
רם ונשא — ישעיה ו א, גז טו.
פצע והכה הכו — על פי מלכים א כ לו : ויכהו האיש הכה ופצוע.
הכו — ש : הכה.
7. יקים אל על — על פי שמואל ב כג א : ונאום הגבר הוקם על ; הושע יא ז : ואל על יקראוהו.
ויגדיל — ס : ויגדל.
8. על פי תהלים עה ח : אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים ; משלי ל כב : תחת עבד כי ימלך.
ישפיל ויפיל — חרוז פנימי. ס : יפיל וישפיל.
9. רודה דבש מיערו — על פי שופטים יד ט : כי מגוית האריה רדה הדבש ; שמואל א יד כו : ויטבל אותה ביערת הדבש ; שיר השירים ה א : אכלתי יערי עם דבשי.
10. יערי — ס : יערו (נגד המשקל).
רושו — מלשון ענבימו ענבי רוש, דברים לב לב.
ציצו ופרחו — על פי במדבר יז כג : ויוצא פרח ויצץ ציץ ; שבת קמה : ציצים ופרחים.
שכו — מלשון לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם, במדבר לג גה.
11. יחמס כגן את שכו — על פי איכה ב ה : ויחמס כגן שכו שחת מועדו.
כגן את שכו — ס : כמו גן סכו.
12. נשען בקנה רצון — על פי מלכים ב יח כא, ישעיה לו ו : משענת הקנה הרצון.
המחזיק את פלכו — על פי שמואל ב ג כט : ומחזיק בפלך.
את פלכו — ס : בפלכו (נגד המשקל).
13. לעד — לעולם, אף פעם.
עת שחוק עת לבכה — על פי קהלת ג ד : עת לבכות ועת לשחוק. ואצלגו הכונה : בעת שאדם צוחק ראוי לו לבכות. על דרך גם בשחוק יכאב לב, משלי יד יג.
לבכה — לבכות (לצרך החרוז).

ב

1. שעורו : זמן בוגד ישו (ישים) אנוש חלש נאזר ברב כח.
נאזר ברב כח — על פי תהלים סה ז : נאזר בגבורה ; תהלים לג טז : גבור לא ינצל ברב כח.
2. ישפיל ויגיע לעב — על פי ישעיה כו ה : ישפילנה ... ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר ; איוב כ ו : וראשו לעב יגיע.
ויגיע — פעל יוצא : ויריס.
העב והכח — שרצים קטנים ומאוסים. על פי ויקרא יא כט—ל : וזה לכם הטמא בשרץ ... החלד והעכבר והעב למינהו והאנקה והכח.
- 2¹. כח ... והכח — צמוד שלם.
3. שלל ... בז ומלקוח — על פי יחזקאל לח יב : לשלל שלל ולבוז בו ; במדבר לא לב : ויהי המלקוח יתר הבז.
בז — ל : בז.
4. על פי ישעיה לב ד : ולשון עלגים תמהר לדבר צחות ; תהלים כב טו : ולשוני מדבק מלקוחי, יונתן : למוריגי (לחכי).
ושח — י : ואת.
כאף — ש : באף.
- 4³. מלקוח ... מלקוח — צמוד שלם.
5. על פי ישעיה סא א : לקרא לשבויים דרור ולאסורים פקח קוח.

ג

1. בת אסוניו — על דרך ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני (אונקלוס : בר דוי ; יונתן : בר דוי ; ירושלמי כתב יד וטיקן, גאופיטי 1, צלום „מקור“, ירושלים תשל"א, עמוד 47 : בר צערי), בראשית לח יח.
אסוניו ... בעיניו — חריות הדלת עם הסוגר לתפארת הפתיחה.
אל זך וישר בעיניו — אל איש הטוב בעיניו, אל רשע ובוגד כמותו. על פי איוב ח ו : אם זך וישר אתה ; משלי טז ב : כל דרכי איש זך בעיניו ; איוב יא ד : זך לקחי ובר הייתי בעיניך. ואצלנו „בעיניו“ — חוזר אל הזמן.
2. על דרך כמתלהלה היורה זקים חצים ומות ... ואמר הלא משחק אני, משלי כו יח—יט.
והוא כמשחק בעיני חתניו — שמוש יפה בפסוק בראשית יט יד : ויצא לוט אל חתניו לוקחי בנותיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יי את העיר ויהי כמשחק בעיני חתניו. ואצלנו נקראים האנשים „חתני הזמן“, שכן הזמן נתן להם את „בת אסוניו“ לאשה (בית 1).
הרס — ש : זרם.
בחרבו — ס : בחרב.

ד

1. בני אדם הבל — על פי תהלים סב י : אך הבל בני אדם.
מאסר — ש : סוהר.

- בכבל — ס : בחבל.
ונפשי יודעת — תהלים קלט יד.
2. תכלה גופיהם — ש : יכלה גופיהם.
מחמד עיניהם — יחזקאל כד כה.
3. על דרך כמתלהלה היורה זקים חצים ומות... ואמר הלא משחק אני;
וראה לעיל ג 2.
באף — על פי איכה ג סו : תרדף באף ותשמידם.
שן חורקת — על פי תהלים קיב י : שניו יחרק ; איכה ב טז : פצו עליך פיהם
כל אויביך שרקו ויחרקו שן.
בוקקת — מלשון הנה יי בוקק הארץ ובולקה, ישעיה כד א.
4. ונפשות קובעת — על פי משלי כב כג : כי יי יריב ריבם וקבע את קובעיהם
נפש.
5. לזאת — לכן.
7⁶. ש : 6⁷.
6. ואל יבטח לבו ... אשר עזרתו בו — על פי תהלים כח ז : בו בטח לבי
ונעזרתי.
בעודו במסבו — על פי שיר השירים א יב : עד שהמלך במסבו.
עזרתו — ס : עודנו.
עזרתו בו — על פי איוב ו יג : האם אין עזרתי בי.
7. על פי איוב כו טז—יז : אם יצבר כעפר כסף ... וכסף נקי יחלק ; תהלים
לט ז : יצבר ולא ידע מי אוספם.
כסף — ש : זהב.
ומחר בקבר — ברכות כח :.
ומחר בקבר גאווו תולעת — על פי ישעיה יד יא : הורד שאול גאונך ...
תחתיד יצע רמה ומכסיד תולעה ; אבות ג א : ולאן אתה הולך למקום עפר ורמה
ותולעה ; אבות ד ד : מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה.
8. עת — הזמן—הגורל. ש : עוד.
רושה — מלשון ענבימו ענבי רוש, דברים לב לב.
וישתה קבעת — על פי ישעיה נא יז : את קבעת כוס התרעלה שתית.
9. כי — ס : 0.
יחשף — ש : יחשוף.
יחשף שת — יהיה בצרה. על פי ישעיה כ ד : כן ינהג מלך אשור את שבי
מצרים ... ערם ויחף ויחשוף שת ערות מצרים.
ברשת — ש : בבושת.
תשועה חרשת וצרה שומעת — התשועה תהיה כחרשת משמע את צעקותיו —
ולא תבוא, אבל הצרה שמוע תשמע ותחיש לבוא להוסיף צרה על צרתו. ויש כאן
האנשה (פרסוניפיקציה) של התשועה ושל הצרה.

ה

1. דמיון אנשים — ש : ידמון אישים.
בתבל ... וגובל — חריזת הדלת עם הסוגר לתפארת הפתיחה.

- ציץ אשר יוצא ונובל — על פי איוב יד ב : כציץ יצא וימל ; ישעיה כח א : וציץ נובל צבי תפארתו.
ונובל — ס : ונבל.
2. איש ואיש ילד בקרבה — כל איש אשר נולד בה. על פי תהלים פז ה : ולציון יאמר איש ואיש ילד בה.
כחלום ירד — על פי איוב כ ח : כחלום יעוף ולא ימצאוהו וידד כחיון לילה.
ירד — ש : נודד.
3. כבל וחבל — חרוז פנימי.
4. לבו — ס : לבי.
- מחריש נושא וסובל — על פי בראשית כה יד : ומשמע ודומה ומשא, יונתן : וצאיתא ושתוקא וסוברא (ושמיעה ושתיקה וסבילה).
5. שבתה שביו — על פי דברים כא י : ושבת שביו.
לדרור שלח ביובל — על פי ירמיה לד ח—ט. לקרא להם דרור לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו ... חפשים ; ויקרא כה י : וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא.
שלח — ש : שולח.
6. על פי בראשית כז לו : הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים. והשוה גבירול, אחי תבל 3 : הכי תבל קראוה למען היא והם („ילדיה“) כשמה.
כו — נכון, מלשון כנים אנחנו, בראשית מב יא.
הכי — כי.
- פעלה נבלות וחבל — על פי ויקרא כ יב : תבל עשו.
נבלות — מלשון אגלה את נבלותה, הושע ב יב.
7. צי — אניה. מלשון בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו, ישעיה לג כא.
צי בלב ים — על פי משלי ל יט : אניה בלב ים.
צי בלב ים מבלי מלח וחובל — על פי בבא בתרא צא : אוי לה לספינה שאבד קברניטה.
מלח וחובל — על פי יחזקאל כז כז : מלחיק וחובליך.
- 8-9. ש : 8-9.
8. גיל ... חיל — חרוז פנימי (צמוד שונה אות).
בלא — ש : בלי.
- חיל — פחד. מלשון חיל אחז יושבי פלשת, שמות טו יד ; רעדה אחזתם שם חיל כיולדה, תהלים מח ז.
סוף משושה שב לאבל — על פי משלי יד יג : ואחריתה שמחה תוגה ; איכה ה טו : שבת משוש לבנו.
שב — חוזר, הופך.
9. על פי איכה ה טו : נהפך לאבל מחולנו ; איוב ל לא : ויהי לאבל כנורי.
נהפך — הנקוד לשם המשקל.
מחולה — תפה (כפרוש הקדמונים למלת מחול).
שב — היה.
- כנור ונבל — ישעיה ה יב.
10. סוף הנחת בה אנחה — השוה גבירול, נחר בקראי 51 : כי סוף הנחה אנחה.
הנחה — מנוחה. ראה מלון לשירת הנגיד, ערך הנחה, בתוך : דיואן שמואל

- הנגיד, מהדורת ירדן, ירושלים תשכו, עמוד 411.
- הנחה ... אנחה — צמוד שונה אות.
- ציר וחבל — על פי ישעיה יג ח : צירים וחבלים.
11. עדניה — מלשון המלבישכם שני עם עדנים (יונתן : ומוביל לכוון תפנוקין — ומוביל לכן תפנוקים), שמואל ב א כד ; ירמיה מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם, תהלים לו ט.
- רעות רוח וחבל — על פי קהלת א יד, ב יא, ב יז : הבל ורעות רוח.
12. כבוד עשרה — על פי אסתר ה יא : כבוד עשרו.
- נחשב חרש ונבל — על פי איכה ד ב : איכה נחשבו לנבלי חרש.
- 13-14. על פי קהלת יב יג : סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמר כי זה כל האדם.
13. מנת כל איש וחבל — מנה וחבל לכל איש. על פי תהלים טז ה' : יי מנת חלקי ... חבלים גפלו לי.
14. בתבל — ס : ותבל.

מקור תלמודי להבנת בית בשיר "אלוה עז" לרבי שמואל הנגיד

מאת
דב ירדן

אחרי שתאר הנגיד את נצחוננו הגדול על זוהיר מלך אלמריה ומשנהו אבן עבאס בשירו "אלוה עז", בתים 12—131 (הרכבי 43; ששון י—יא; הברמן 12—13; ירדן 13—14), הוסיף "מוסר השכל" בבתי 132—136. בתים אלו נשנו כשיר בפני עצמו ב"בן קהלת" (ששון שיב; אברמסון 145).
הנה שלשת הבתים הראשונים:

קסיל קציו מחתתו קצירה.	שעה מצר קסיל. נען קצלת
תרומית איל ראשו קסירה.	נאל תדאג בעת קרים איל ראש —
קרשעתו — נפילתו קתרה.	נאם תפיל תחנה לו נחזיק

זה פרוש שני הבתים הראשונים: אל תשם את לבך לאויב סכל, כי מעשי הסכל מעוררים עליו את שברו; ואל תדאג בעת שירים הסכל ראש, כי הרמת ראשו תביא להסרת ראשו.

עד כאן הדברים ברורים. אולם, מה פרוש הבית השלישי?
הרכבי ואברמסון (גם במאמרו "דברי חז"ל בשירת הנגיד", הכנוס העולמי למדעי היהדות א, ירושלים תשי"ב, 274) עוברים בשתיקה על פרוש הבית. הברמן כותב רק: "ואם תפיל, אינו שומע שום תחינה".
נראה שפרוש הבית היה פשוט בעיני המהדירים ובדאי הבינוהו, כפשוטו:
ואם תפיל תחנה לפני הצר הכסיל והוא ימאן לך — יפל חיש מהר.

לא חשו ולא הרגישו המהדירים שיש בפרוש זה קשי עצום שאין להתגבר עליו, והוא זה: היתכן שהנגיד, המציבא העשוי לבלי חת, המאמין הגדול באל ובמלאכיו (ראה שירו "יום צר ומצוק"), יעלה על לבו ל"הפיל תחנה" לפני "צר כסיל" (שב"בן תהלים" הוא בודאי אבן עבאס, שכתב, כמסופר בבית 34, כי עברה היא להשאיר את הנגיד בחיים)?

אין כאן הפלת תחנה לפני הרשע אלא לפני האל, ומלת "לו" (ואם תפיל תחנה לו) פרושה: עליו, על אבן עבאס (על דרך: אמרי לי אחי הוא, בראשית כ יג). ואמנם כעין זה פרשתי כבר במהדורתי (דיואן שמואל הנגיד, ירושלים תשכ"ו): "ואם תפיל תחנה לו — ואם תתפלל לאל בענינו ותבקש שיענש את הרשע. ויחזיק ברשתו — והרשע לא יחזר בתשובה".

לכאורה יש קשיים גם בפרוש זה, אך סור יסורו לאחר שנגלה את המקור לדברי הנגיד. המקור הוא באגדה המובאת במסכת ברכות דף י א, לאמר:
הנהו בריוני דהוו בשבכותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא, הוה

קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו. אמרה ליה ברוריא דביתהו: מאי דעתך? משום דכתיב: יתמו חטאים (תהלים קד לה), מי כתיב „חוטאים" — „חטאים" כתיב! ועוד, שפיל לסיפיה דקרא: ורשעים עוד אינם, כיון דיתמו חטאים — ורשעים עוד אינם! אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרי בתשובה ורשעים עוד אינם. בעא רחמי עלויהו והדרי בתשובה.

ובעברית: היו בריונים בשכנותו של רבי מאיר, שהיו מצערים אותו הרבה. היה רבי מאיר מבקש רחמים עליהם שימותו. אמרה לו ברוריה אשתו: מה דעתך? מפני שכתוב: יתמו חטאים, האם כתוב „חוטאים" — „חטאים" כתוב! ועוד, השפל לסוף המקרא: ורשעים עוד אינם, כיון שיתמו חטאים — ורשעים עוד אינם! אלא בקש רחמים עליהם שיחזרו בתשובה ורשעים עוד אינם. בקש רחמים עליהם וחזרו בתשובה.

דברי הנגיד „ואם תפיל תחנה לו" מקבילים לדברי התלמוד „הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו", מלת „לו" מקבילה למלת „עלויהו"; „ויחזיק ברשעתו" הוא בהקבלה של נגוד אל „והדרו בתשובה"; „נפילתו מהרה" הוא כנגד „ורשעים עוד אינם".

ועתה, כה יהיה פרוש הבית: ואם תפיל תחנה לו — ואם תתפלל אל האל עליו, על הצר הכסיל, ותבקש רחמים שיתן האל בלבו לחזר בתשובה. ויחזיק ברשעתו — אבל הוא, הצר הכסיל, יקשה את לבו ולא יחזר בתשובה. נפילתו מהרה — אבוד יאבד מהר.

שירי אהבה חדשים לדון וידאל בנבנשת

שירים החורזים במלה אחת במובנים שונים, עקרון שעליו יסד משה בן עזרה את ספרו "הענק".

שירים אחרים לדון וידאל שנתפרסמו על ידי הם:

(1) אומרים לעץ הקיצה, (2) אשא אליכן בנות שחר תלנתי, (3) מה לי לאור שמש וצר, (4) תבל ככלה תעדה כליה - בתוך ספרי "שפוני שירה" (ירושלים תשכ"ז), עמודים 104-108; חזרו ופסו בתוך "ספר אדם-נח" (ירושלים תשל"ל), עמודים שט-שכ. (5) קנה בשם וקנמון, (6) נכה לב ודוה, (7) להפריד לבבינו זמן זמן - בתוך "ירושלים, שנתון לדברי ספרות ואמנות" ה-ו (ירושלים תשל"ב), עמודים 461-465. את השירים יש לקרוא ברציפות מאוזנת (כגון, בשיר ב: לחיך, צבית חן, כיום תאיר, ובת עינך ואישונך - כאישון לילה).

דון וידאל בנבנשת היה אחד ממשוררי ספרד האחרונים. שנות הולדתו ומותו אינן ידועות, אך ידוע כי השתתף בוכוח הדתי בטורטוסה בשנים 1413-1414. רוב שיריו שמורים עדיין בכתבי יד. כאן נתונים 16 שירי אהבה חדשים לדון וידאל ולפניהם הקדמה חרוזה, על פי 2 כתבי יד: (1) א - אוקספורד 1984 (על פי סרט 19146 השמור בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים), דפים 136-137א. (2) ס - סינסינטי (הברו יוניון קולג') 315 (על פי העתק שהכנתי מגוף כתב יד סינסינטי ובהשוואה נוספת לצלום כתב יד סינסינטי הנמצא ברשותי), דפים 220-221. השיר הגדול והיפה ביותר הוא שיר ו: ידי דות יפת תאר. יתר השירים, המכילים משני בתים (שורות) עד ארבעה בתים, פני שירים פתגמיים להם. רובם "שירי צמודים" (או, בלשון כתב יד אוקספורד: שירי מלות משותפות), כלומר

א הכיתי בית מאתכי. בהתילי החשק ובדברי הקאי. בהגד יי את צמח השדה לגאון ולתפארת. ובהקבץ נערות להוציא ממסגר אהבה מסמרת. ובבתי הנפש והלחשים. מצודדות את נפשים. ובחלק שפתים. מושכות כסיל ונעקש דרכים. ויאסרוהו בנחשמים. ובזהר הלקחים. ולכן השנים. ושתרות העפעפים. האדם יראה לעינים. ערב ובקר וצהרים. וארבות השמים. ובמראות הנשים הצובאות לרעות בננים. ראו עיני נערה עיניה יונים. נושאת חן בעיני כל רואיה. באהבתה החזקתי ולא ארפה. היא ישרה בעיני מכל בנות עירי. לאחז בסכלות ולחטיא את בשרי. וחשב באיתן. גת הביתן. בלבוש שני וצבע רקמתים. כסות עינים. ובגד פלאים. ותעד ויזהר וחלייתה. לפאים לחקר ממסך ידידותה. והיה במחשך מעשיהם. אור גנה עליהם. מה גדלו מעשיה. מה עצמו ראשי תהלותיה. יפה כלבנה, ברה כוהר הרקיע. מבטא שפתיה לבבות יבקיע. ובנים אהבתה לב שומעיה יסקיע. ובחורי ישראל תכריע. גייתה כתריש ספיר גורתו. מבינות לגלגל צבי תפארתו. יוצא מחפתו. כצאת השמש בגבורתו. ומי העומד בהראותו. התשלח ברכים מבין עיניה. והיו למאורות לעיני מאהביה. התוציא מנרות מבין שדיה ומחיקה. ומבעד לצמחה שמש צדקה. התלביש צנארה. צפירת תפארתה. ותופע 15 עליו נהרה. התקשר מעדנות כימה בקשורי עדיה. ודמדומי חמה על לחיה. מי יעצר כח אהבת כלולותיה. ומי יתצב לפניה. ולילה כיום תאיר אל עבר פניה. אין קצה לתכונת נעם תבונותיה. אין חקר אל תכלית חמדת מדותיה. על כן באשר ראיתיה. אהבת עולם אהבתי. ובזמרת ומירותי לילה כיום הללתי. נאצן נאמר:

ב לחיך, צבית חן, כיום תאיר, ובת
לילה יום אראה בפניך, אבל

עינך ואישונך - כאישון לילה
גבר מאור היום להאיר לילה

ג רקת יפת תאר בעין ברקת
ושתי שפתיך אדמים מדמי
תמשך בפה חלק דמיהם ועלי

ובנאמה לב חושקים עושקת
לבבות בחצי אהבה חולקת
לחיה תריקמו והיא מוצקת

ד על חק מזמיתי נשאתיך, יעלת
ואתמהה כי החלפו סדרי זמן,

החן, ובחלומי חזיתך אמש
בהיות חצות לילה כצאת השמש

ה עפרה אשר חן כמעיל לובשת
חץ אהבתה עוררה ויהי סגור
חפה לצודיך בחכה העלה

קראה שמי - ואיראה מנשט
לבי כמשרה, ועינה - קשת
ואני כמו צפור, וניכה - רשת

כבר נכנס מאמר השירה והפיוט קלח, השרף תשיב; אלוני, גנויח מאליך 124
י"ד י"ח

ו ידידות יפת תאר חזקה ואדירת,
ורכו דבריה - ועודה מדברת,
דבש על שפתיך - ורוש תאכילני,
וחלקי אמריה - וטוחות מחלקת,
5 בנעם דבריה נפשות מצודדת,
אמת, אהבה עזה כמות, ומי יוכל
ופארות פאר שירי תפאר במערצה,
עצורה בקיר לבי - והיא רחקה מזי,
ומי יצרך גדלה וחין מהלליה -
10 והיא בין בגות עיש כשושן בתוך חוחים,
לשירת ידידותה אני הוא ולא אחר,

חלקה כחמאה, אף שעירה כאדירת
בחנה - חניתות על לבבי מעוררת
ונפת בתוך חפה - וחיי ממרת
ועת תענה רכות - עצמות משברת
וטוחות מנגבת בעין משקרת
סבל אש מבצרת חיקות מאזרת
וזמרת ומירומי תקצץ במזמרת
רחוקה - ותוף רוחי נטועה כמסמרת
ומפל כלי חמדה ויפי מעשרת
וקנאו צבא שחק בעמדה לפי קרת
אני הוא - ולא אמיר כבודיה באחרת

ז כך חשקו טומי, ואת למה
חוסני עלי עבדך אשר נגדך

תשית בלבי חץ ואח, למה?
יבזו שבו לשם ואחלקמה

ח רפידת אהבתך לי למצע
ונתת שתי קוצותי כשליג
ומגדד ישו חיי תלואים

ולוי רצפת ידידותך לרצפה
ואת לבי כגחלי אש ורצפה
כהתלות בני מיכל ורצפה

ט בערש ידידות נכספה לתנות נפשי
והיה תמול לבי בקרבי כמו שלג
אהה, רחמי עלי, נכה לב, כבן ישי,

וטוחי ברצפת אהבה רצפו רצפה
לבנון - ושבי היום לחשקך כמו רצפה
בהציל נכה רגל ותלה בני רצפה

י גדל חשקך אני נרצע, ולבי
הישבע האנוש ממנו נאומך
תאו נפש היותה לך למשנה
הכי הוד הנמן נמן בגדך

לעבודך בא בכנורות ושליש
וחין ניבך בדי עמר ושליש
ובן חילל לפקיד או לשליש
ונמת אל בגות ההן כשליש

יא עפרה אחות כימה ובת שמש
על ראש בגות עיש בגוליה
וימן אדני כוננה, אף לא

אור זהרה תסתיר בבגדי שש
תרקע, מקום בהט ורצפת שש
כלה מלאכתו בה בימים שש

יב אימה ונדגלת, בפני כל מהללת
ושכל טוב טעם ויפי ולות חן
ליתרון שלמותה בשש מהללים

בקומה כמו תמר צנופה בבגדי שש
ורצים כעין בזק הזקנים כאבני שש
הכי קראו תמים ושלם למספר שש

יג יפת תאר, שעפי חשקו כן
להייד לך אשר גדל כאבם
וציר נדך עלי לבם יסובב

ושירי זה לחסדך שלחו ציר
ועל חנך ופסך יאחזום ציר
כמו דלת אשר תסב עלי ציר

יד לבי לאהבת יעלת החן
הודה למשחית נהפך עלי
תנע לבבי באשר תנע
אש אהבתה לא יכבוה

היה כגלגל על פני סופה
ואטעמה רושה בתוך צופה
תוף מי נחלים שוטפים, סופה
מימי נחליה וים סופה

טו חֲנֹךְ, יִפֹּת תֹּאכַר - חֲנִיתוֹת אֶל
עֵינֶיךָ כְּחֶרֶב בְּעֵלֶת פִּיּוֹת,

טז יִלְדֵי זְמַן פָּרְשׁוּ פֹה
וּבְחִין נְאֻמְךָ וְיִבְרָךְ
אֹיְהָ וְאֹיְהָ לְנַפְשִׁי

יז אֲחֵלִי, צָבִי עֶפֶר, זָכָר נָא עַם
כִּי תִשְׁמְרֶם תוֹךְ בְּטֹנֶךָ, יְהִיָּה

רוּחִי, וְנָעַם נְאֻמְךָ - תַּעֲר
וּסְגוֹר לְכַבִּי - תַּעֲשֶׂנוּ תַּעֲר

יח יִקְשִׁים, וְאָרְבוּ לְנַפְשִׁי
אֶלֶף נְאֻמָּא לְחַפְשִׁי
אִם תִּתְּרֶשׁ תִּתְּרִישִׁי

לךְ יְדִידִים הוֹלְכִים נָעִים
מִפְעֻלְךָ מִזֶּה טוֹב וּמִזֶּה נָעִים

א

(1) הכיתי בית מאהבי - זכריה יג ו. הכיתי -
ס: הכתי; א: הוכיתי. בהפך יי את צמח השדה
לגאון ולתפארת - על פי ישעיה ד ב: צמח
יי... לגאון ולתפארת; יחזקאל טז ז: כצמח
השדה. לגאון - כן א; ס: לכבוד (על פי שמות
כח ב: לכבוד ולתפארת).
(2) ובהקבץ נערות - אסתר ב ח. להוציא ממס-
גר - ישעיה מב ז. אהבה מסתרת - משלי כז ה
(מאהבה). ובבתי הנפש והלחשים - ישעיה ג כ
(ובתי).

(3) מצודדות את נפשים - יחזקאל יג כ. את -
כן ס; א: ו. ובחלק שפתים - על פי משלי
ז כא: בחלק שפתיה תדיחננו. מושכות כסיל -
חדד על פי איוב לח לא: התקשר מעדנות
כימה או מושכות כסיל תפתח. ונעקש דרכים -
משלי כח יח. ויאסרוהו בנחשתים - שופטים
טז כא.

זאדם יראה לעינים - שמואל א טז ז. ערב
ובקר וצהריים - תהלים נה יח.

(5) וארבות השמים - בראשית ז יא. ובמראות
הנשים הצובאות - על פי שמות לח ח: במראות
הצובאות; שמואל א ב כב: הנשים הצובאות
פתח אהל מועד. לרעות בגנים - שיר השירים
ו ב. נערה - כן א; ס: נערה יפת מראה.

(6) עיניה יונים - שיר השירים א טו. נושאת חן
בעיני כל רואיה - אסתר ב טו. באהבתה החזקתי
ולא ארפה - על פי איוב כז ו: בצדקתי החזקתי
ולא ארפה.

(7) היא ישרה בעיני - שופטים יד ג. מכל בנות
עירי - איכה ג נא. לאחז בסכלות - קהלת ב ג.
ולחטיא את בשרי - על פי קהלת ה ה: לחטיא
את בשרך. וחשב באיתן - בראשית מט כד.

(8) גנת הביתן - אסתר ז ז. צבע רקמתים -
שופטים ה ל. כסות עינים - בראשית כ טז.
ובגד כלאים - ויקרא יט יט. ותעד גומה וחלי-

תה - הושע ב טו.
(9) לבאים לחקר ממסך - משלי כג ל. והיה
במחשך מעשיהם - ישעיה כט טו. אור נגה
עליהם - ישעיה ט א. מה גדלו מעשיה - על
פי תהלים צב ו: מה גדלו מעשיך.

(10) מה עצמו ראשי - על פי תהלים קלט יז:
מה עצמו ראשיהם. יפה כלבנה ברה כ... - על
פי שיר השירים ו י: יפה כלבנה ברה כחמה.
כוהר הרקיע - דניאל יב ג. מבטא שפתיה -
במדבר ל ז.

(11) ובחורי ישראל תכריע - על פי תהלים
עח לא: ובחורי ישראל הכריע. גויתה כתרשיש -
על פי דניאל י ו: וגויתו כתרשיש.

(12) ספיר גזרתו - על פי איכה ד ז: ספיר
גזרתם. מבינות לגלגל - יחזקאל י ו. צבי תפ-
ארתו - ישעיה כח א. יוצא מחפתו - תהלים
יט ו. כצאת השמש בגבורתו - שופטים ה לא.

ומי העומד בהראותו - מלאכי ג ב.
(13) התשלח ברקים - איוב לח לה. והיו למאורות
- בראשית א טו. לעיני מאהביה - הושע ב יב.

התוציא מזרות - איוב לח לב.
(14) ומבעד לצמתה - על פי שיר השירים ד א:
מבעד לצמתך. שמש צדקה - מלאכי ג כ. התל-
ביש צוארה - על פי איוב לט יט: התלביש

צוארו. צפירת תפארה - על פי ישעיה כח ה:
ולצפירת תפארה. ותופע עליה נהרה - על פי

איוב ג ד: ואל תופע עליו נהרה.
(15) התקשר מעדנות כימה - איוב לח לא. דמדור
מי חמה - שבת קיח: מי יעצר כח - דברי
הימים ב ב ה (ומי).

16) אהבת כלולותיה - על פי ירמיה ב ב : אהבת כלולותיה, ומי יתיצב לפניו - על פי דברים ט ה : - מי יתיצב לפני בני ענק, ולילה ביום תאיר אל עבר פניה - על פי תהלים קלט יב : ולילה ביום יאיר ; שמות כה לו : והאיר על עבר פניה. אין קצה לתכונת - על פי נחום ב י : ואין קצה לתכונה.

17) אין חקר - איוב מ כח.

18) אהבת עולם אהבתיה - על פי ירמיה לא ב : ואהבת עולם אהבתיה, ובזמרת - ובמבחר, מלשון מזמרת הארץ, בראשית מג יא, אונקלוס : מדמש' בה בארעא (מן המשובח שבארץ). ובזמרת ומירותי - לשון נופל על לשון, והשוה להלן ו 7 : וזמרת ומירותי, לילה ויום הללתי - על פי ישעיה כז ג : לילה ויום ; תהלים קיט קסד : שבע ביום הללתיך. ואען ואמר - ירמיה יא ה.

ב המשקל : השלם והסוער (מתפעלים מתפעלים מתפעלים || מתפעלים מתפעלים נפעלים).

1) צבית חן - על פי משלי ה יט : אילת אהבים ויעלת חן, כיום תאיר - על פי תהלים קלט יב : כיום יאיר, ובת עינך ואישונך - על פי תהלים יז ח : כאישון בת עין, כאישון לילה - על פי משלי ז ט : באישון לילה, ואישונך כאישון - לשון נופל על לשון.

2) לילה ויום - ישעיה כז ג. מאור היום להאיר לילה - על פי בראשית א טו : והיו למאורות... להאיר.

ג המשקל : השלם והסוער (מתפעלים מתפעלים מתפעלים || מתפעלים מתפעלים נפעלים).

1) רקת - לחי, רקת... ברקת - לשון נופל על לשון, יפת תאר - בראשית יט כז.

2) אדמים מדמי - לשון נופל על לשון, חולקת - חוצה, פולחת, והשוה להלן ו 4 : וטוחות מחלקת.

3) בפה חלק - על פי משלי כו כח : ופה חלק, והיא מוצקת - מלכים ב ד ה.

ד המשקל : השלם והסוער (מתפעלים מתפעלים מתפעלים || מתפעלים מתפעלים נפעלים).

1) על חק... נשאתיך - על פי ישעיה מ יא : ובחיקו ישא, מזמתי - מחשבתי, מלשון דעת ומזומה, משלי א ד, יעלת החן - על פי משלי ה יט : אילת אהבים ויעלת חן, ובחלומי חזיתיך אמש - על פי איוב לג טו : בחלום חזיון לילה, 2) הצות לילה - תהלים קיט סב, לילה - כן ס ; א : ליל, כצאת השמש - שופטים ה לא.

ה המשקל : השלם והסוער (מתפעלים מתפעלים מתפעלים || מתפעלים מתפעלים נפעלים).

1) חן כמעיל לובשת - על פי ישעיה נט יז : ויעט כמעיל קנאה, ואיראה מגשת - על פי שמות לד ל : וייראו מגשת אליו.

2) על פי שמואל ב כג יח : והוא עורר את

חגיתו ; איכה ג יב : דרך קשתו ויצביני כמטרא לחץ ; ישעיה ז כד : בחצים ובקשת ; הושע יג ח : סגור לבם.

3) חכה לצודדני - על פי משלי ה ג : וחלק משמן חכה ; יחזקאל יג יח : לצודד נפשות, חכה... בחכה - לשון נופל על לשון, בחכה העלה - חבקוק א טו, כמו - כן ס ; א : כבן...

ו המשקל : הארך (פעולים מפעלים פעולים מפעלים || פעולים מפעלים נפעלים).

1) יפת תאר - בראשית יט כז, חזקה - כן א ; ס : קזקה, ותוקן : חזקה, ואדרת - ואדירה, מלשון לגפן אדרת, תרגום : לגפן תקיף, חלקה כחמאה - על פי תהלים נה כב : חלקו מחמאות פיו ; משלי ה ג : כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה, חלקה... אך שעירה כאדרת - על פי בראשית כז יא : הן עשו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק ; בראשית כה כה : ויצא הראי אדמוני כלו כאדרת שער.

2) ורכו דבריה - על פי תהלים נה כב : רכו דבריו, ועודה מדברת - על פי מלכים א א יד : עודך מדברת, בחנה חגיתות - לשון נופל על לשון ; והשוה להלן טו 1 : חנך יפת תאר חגיתות, חגיתות... מעוררת - על פי שמואל ב כג יח : והוא עורר את חגיתו.

3) דבש... ונפת - על פי תהלים יט יא : ומתוקים מדבש ונפת צופים, דבש על שפתיה... ונפת בתוך חכה - על פי משלי טו כד : צוף דבש אמרי נעם ; משלי ה ג : כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה, ורוש יאכילני - על פי ירמיה ט יד : הנני מאכילם... לענה והשקיתם מי ראש ; תהלים סט כב : ויתנו בברותי ראש, וחיי ממררת - על פי שמות א יד : וימרו את חייהם.

4) וחלקו אמריה - על פי משלי ה ג : וחלק משמן חכה ; משלי ב טו : אמריה החליקה, חלקו אמריה וטוחות מחלקת - על פי תהלים נה כב : חלקו מחמאות פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתיחות, וחלקו... מחלקת - לשון נויל על לשון, וטוחות - ולבות, מלשון הן ; הפצת בטוחות, תהלים נא ח ; מי שת בטוחות חכמה, איוב לח לו, וטוחות מחלקת - השוה לעיל ג 2 : לבות... חולקת, מחלקת - חוצה, מפלחת, ועת תענה רכות עצמות משברת - על פי משלי טו א : מענה רך ; איוב מ כז : אם ידבר אליך רכות ; משלי כה טו : ולשון רכה תשבר נרם, בנעם דבריה - על פי משלי טו כד : צוף דבש אמרי נעם, נפשות מצודדת - על פי יחזקאל

יג יח : לצודד נפשות ; יחזקאל יג כ : מצוד, ות שם את הנפשות, וטוחות מגנבת - על פי בראשית יא כ : ויגנב יעקב את לב לבן ; בראשית לא כו : ותגנב את לבבי ; שמואל ב טו ו : ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל, בעין משקרת - על פי ישעיה ג טז : ומשקרות עינים.

(6) על פי שיר השירים ח ו: כי עזה כמות אהבה... רשפיה רשפי אש; ישעיה נ יא: קדחי אש מאורי זיקות.

(7) ופארות - מלשון ותעש בדים ותשלח פארות, יחזקאל יז ו. ופארות פאר... תפאר - לשון נופל עלל שון. תפאר במערצה - על פי דברים כד כ: כי תהבט זיתך לא תפאר אחרך; ישעיה י לג: מסעף פארה במערצה. וזמרת - ומבחר, מלשון מזמרת הארץ, בראשית מג יא, אונקלוס: מדמשבח בארעא (מן המשובח שבארץ). וזמרת זמירות... במזמרת - לשון נופל על לשון. והשוה לעיל 18: ובזמרת זמירות. תקצץ במזמרת - על פי ישעיה יח ה: וזרת הזוללים במזמרות. תקצץ - כן ס; א: תקוסס (על פי יחזקאל יז ט: ואת פריה יקוסס).

(8) בקיר לבי - על פי ירמיה ד יט: קירות י. נטועה כמסמרת - על פי קהלת יב יא: למשמרות נטועים. כמסמרת - כן ס; א: במסמרת.

(9) וחין מהלליה - על פי איוב מא ד: וחין ערכו. מכל כלי חמדה - נחום ב י.

(10) בנות עיש - וכן להלן יא 2; על פי איוב לח לב: ועיש על בניה. כשושן בתוך חוחים - על פי שיר השירים ב ב: כשושנה בין החוחים. צבא שחק - על פי דברים יז ג: צבא השמים. בעמדה לפי קרת - על פי משלי ח ב: בית נתיבות נצבה ליד שערים לפי קרת.

(11) כן ס; א: 0. אני הוא ולא אחר - הגדה של פסח. ולא אמיר כבודה - על פי תהלים קו כ: וימירו את כבודם; ישעיה מב ח: וכבודי לאחר לא אתן.

ז המשקל: המהיר (מתפעלים מתפעלים נפעל).
(1) ואח - וכירה, מלשון האש אשר על האח, ירמיה לו כג.

(2) שבו לשם ואחלמה - על פי שמות כח יט: לשם שבו ואחלמה.

המשקל: המרובה (מפעלים מפעלים פעולים).
רפידת אהבתך - על פי שיר השירים ג י: רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלם. רצפת... לרצפה - מלשון על רצפת בהט ושש, אסתר א ו.

(2) ורצפה - מלשון ובידו רצפה, ישעיה ו ז.

(3) ומנגד ישו חיי תלואים - על פי דברים כח טו: והיו חייך תלואים לך מנגד. ומנגד - א: ומנגדי; ס: ומנגדו. כהתלות בני מיכל ורצפה - על פי שמואל ב כא ח: ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה... ואת חמשת בני מיכל שני שאול... ויתנם ביד הגבעונים ויוקיעו עומ בהר לפני יי.

ז המשקל: הארך (פעולים מפעלים פעולים מפעלים).

(1) נכספה... נפשי - על פי תהלים פד ג: נכספה וגם כלתה נפשי.

(2) שלג לבנון - ירמיה יח יד. רצפה - גחלת, מלשון ובידו רצפה, ישעיה ו ז.

(3) עלי - כן ס; א: על גו. נכה לב - על פי ישעיה סו ב: עני וגכה רוח. כבן ישי - על פי שמואל א כ כז: מדוע לא בא בן ישי. כבן ישי בהציל נכה רגל ותלה בני רצפה - על פי שמואל ב כא ז: ויקח המלך את שני בני רצפה... בן יהונתן... ויקח המלך את שני בני רצפה... ויתנם ביד הגבעונים ויוקיעום בהר לפני יי; שמואל ב ד ד: וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים... ושמו מפבישת.

י המשקל: המרובה (מפעלים מפעלים פעולים).
(1) בדל - בדלת. מלשון נצרה על דל שפתי, תהלים קמא ג. בדל חשקך אני נרצע ולבי לעבדך בא - על פי שמות כא ו: והגישו אל הדלת... ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם; דברים טו יז: ולקחת את המרצע ונתת באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם. בכנורות ושליש - על פי שמואל ב ו ה: ובכנורות ונבלים ובתפים; שמואל א יח ו: בתפים בשמחה ובשלישים.

(2) ושליש - מלשון וכל בשליש עפר הארץ, ישעיה מ יב.

(3) ובן הילל - על פי ישעיה יד יב: הילל בן שחר. הילל - כן א; ס: הלל.

(4) הכי - כי. כשליש - כשר, מלשון מראה שלישים כלם, יחזקאל כג טו.

י המשקל: המהיר (מתפעלים מתפעלים נפעל).
(1) כימה - מלשון כימה וכסיל, עמוס ה ח: עש כסיל וכימה, איוב ט ט. בבגדי שש - בראשית מא מב.

(2) בנות עיש - וכן לעיל ו 10; על פי איוב לח לב: ועיש על בניה. ברגליה תרקע - על פי יחזקאל ו יא: ורקע ברגלך. בהט ורצפת שש - על פי אסתר א ו: על רצפת בהט ושש. ימין יי - תהלים קיח טו. כוננה - ישעיה מה יח. כלה מלאכתו בה בימים שש - על פי בראשית א לא - ב ב: ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי... ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. בה - כן א; ס: 0 (נגד המשקל)

י המשקל: הארך (פעולים מפעלים פעולים מפעלים מפעלים).
(1) אימה ונדגלה - על פי שיר השירים ו ד: אימה כנדגלות. בקומה כמו תמר - על פי שיר השירים ז ח: זאת קומתך דמתה לתמר. צנופה - מלשון צנוף יצנפך צנופה, ישעיה כב יח. צנופה בבגדי שש - על פי בראשית מא מב: וילבש אותו בבגדי שש.

(2) ושכל וטוב טעם ויפי ולוית חן - על פי משלי ג ד: ומצא חן ושכל טוב; תהלים קיט סו: טוב טעם ודעת; משלי א ט: לוית חן. ורצים

כעין בזק - על פי יחזקאל א יד : והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, ורצים - כן א; ס : ורכים ? כאבני שש - מלשון על רצפת בהט ושש, אסתר א ו.

3) שלמותה - כן ס ; א : שלמותיה. בשש מהל- לים - המשקל לקוי. הכי - כי, שכן. קראו תמים ושלם למספר שש - המספר 6 הוא סכום כל מחלקיו הקטנים ממנו, כי $6=1+2+3$ ומספרים בעלי תכונה דומה נקראים מספרים משוכללים. דוגמה אחרת : $28 = 1 + 2 + 4 + 7 + 14$.

יג המשקל : המרובה (מתפעלים מפעלים פעולים).
1) יפת תאר - בראשית כט יז. שלחו ציר - מלשון וציר בגויים שלוח, ירמיה מט יד.
2) יאחזם ציר - מלשון צירים וחבלים יאחזון, ישעיה יג ה.
3) מלשון הדלת תסב על צירה, משלי כו יד.

יד המשקל : המהיר (מתפעלים מתפעלים נפעל).
1) לאהבת יעלת החן - על פי משלי ה יט : אילת אהבים ויעלת חן... באהבתה תשגה. כגלגל על פני סופה - על פי ישעיה יז יג : וכגלגל לפני סופה.

2) הודה למשחית נהפך עלי - על פי דניאל י ח : והודי נהפך עלי למשחית, רועה - מלשון ענבימו ענבי רוע, דברים לב לב. צופה - מלשון צוף דבש אמרי נעם, משלי טו כד.
3) על פי ישעיה ז ב : וינע לבבו... כנוע... מפני רוח. נחלים שוטפים - על פי ישעיה ל כח : נחל שוטף.
4) על פי שיר השירים ח ז : מים רבים לא

יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה. וים סופה - מלשון ים סוף, שמות יג יח.

לז המשקל : המהיר (מתפעלים מתפעלים נפעל).
1) חנך... חנייות - השוה לעיל ו 2 : בחנה חנייות. חנך... חנייות, ונעם נאמך - לשון נופל על לשון. יפת תאר - בראשית כט יז. תער - מלשון תער לא יעבר על ראשו, במדבר ה ו.

2) כחרב בעלת פיות - על פי משלי ה ד : חדה כחרב פיות. וסגור לבבי - על פי הושע יג ח : ואקרע סגור לבם. תעשנו - כן ס ; א : תעשינה. תער - מלשון ויקח את חרבו וישלפה מתערה, שמואל א יז נא.

לז המשקל : הקטוע (מתפעלים פעולים).
1) ילדי זמן - פגעי הזמן. על פי משלי כו א כי לא תדע מה ילד יום. פרשו פח יוקשים - על פי תהלים קמ ו : פרשו רשת ; תהלים קכד ז : כצפור נמלטה מפח יוקשים. ארבו לגפשי - תהלים נט ד.
2) ואצא לחפשי - על פי שמות כא ב : יצא לחפשי.
3) אם החרש תחרישי - אסתר ד יד.

יז המשקל : המהיר (מתפעלים מתפעלים נפעל).
1) אחלי - תהלים קיט ה. צבי עפר - על פי שיר השירים ב ט : לצבי או לעפר.
2) על פי משלי כב יח : כי נעים כי תשמרם בבטנך ; תהלים קלג א : מה טוב ומה נעים. בטנך - כן א ; ס : לבך.

שובו ונחפשה דרכינו ונחקרה - תוכחה חדשה לשמעון בר משה אבן אלמרסי

מאת
דב ירדן

ניתן בזה פיוט למשורר הספרדי הנעלם שמעון בר משה אבן אלמרסי, ששני פיוטים ראשונים שלו נתפרסמו על ידי ב, סיני" כ"ע (תשל"ב), עמ' קיב-קכ. הפיוט החדש לקוח מתוך כתב יד מ - מכללת מדריד 117-z-20 (סרט 15680 במכון לתצלומי כתבי היד של הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים). תיאור מפורט של כתב יד זה ניתן על ידי פרופ' חיים שירמן במאמרו: סליחות מנהג ספרד לפי כתבי-יד השמור בספריית האוניברסיטה שבמאדריד, ארשת ה (תשל"ב), עמ' 81-124. בעמוד 104 שם רשום פיוטנו בצורה:

*505. שובו ונחפשה דרכינו ונחקרה [סימן: אני] שמעון בר משה, ואחר כך האותיות: אלמרסיא למעדאר כלפחאה, והמלה חזק] - ת 57.
(הכוכב מציין שיר שלא יצא עדיין לאור. ת 57 פירושו: מדור התוכחות שבכתב היד, פיוט נז).

כפי שהובלט להלן בגוף הפיוט, הסימן הוא: אני שמעון בר משה (ה כפולה) אלמרסי... חזק. הסימן נתון בראשי השורות 3-22, 36-38, בעוד ראשי השורות 23-35 נותנים את האותיות אלמדארכלפחאה, שאינן מצטרפות, כנראה, למלים. „אלמרסי" פירושו: המורסי, כלומר: איש מורסיה (Murcia), עיר בדרום מזרח ספרד, לא הרחק מן הים. הכתיב החסר בשם אלמרסי בא גם בפיוט „שטפוני דמעות" למחברנו, שנדפס במאמרי הנ"ל, עמ' קטז-קט (אך בפיוט האחר, „שמך אלי", שנדפס שם, עמ' קיד-קטז, הכתיב הוא: אלמרסי, מלא וו). קשה לדעת מדוע הקיף שירמן את האות י במלת „אני" בסוגריים, שכן בכתב היד אין שום פקפוק במקום זה. קצור הפיוט, המכיל רק 17 מתוך 38 שורותיו (והן השורות 1-7, 9-11, 14, 21, 23, 27, 32, 37-38). נמצא בכתב יד ל - לונדון 613 (סרט 5939 במכון לתצלומי כתבי היד של הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים) ועל פיו, כנראה, נדפס הפיוט בשנת תרכ"ה על ידי נחמן נתן קורונל בהלק השני של ספרו „סדר רב עמרם גאון", דפים יג: - יד. כשבראשו הכתובת: תוכחה חתום אני יוסף. המלים „אני יוסף" אינן בכתב היד. כדי לקבל את השם יוסף הוסיף קורונל, כפי הנראה מדעתו, מלת „יום" בראש שורה 6 (המוסיפה הברה ומקלקלת את משקל שש ההברות), כדוגמת מלת „יום" הבאה בראש שורה 5, עד שנתקבל: „יום שנינו במשפט יביא", וכן השתמש באות פ של „פקוד יפקד עליהם" בשורה 32, וכך נתנו לו ראשי השורות 6, 9, 21, 32 של הפיוט המקורי (שהן שורות 6, 8, 12, 15 של הנוסח המקוצר) את השם יוסף (ואילו מן הסיום „חזק" נשאר רק „זק"). אולם חוסר מלת „יום" בשורה 6 בכתב היד, וכן העובדות שתוספת מלה זו מקלקלת את המשקל, ושאינן קביעות במספרי השורות הנותנות את

השם יוסף, מוכיחים כי אכן יוסף בשיר. כדאי גם להעיר, כי אחרי הפיוט „שובו שובו“ בא בכתב יד לונדון, וכן אצל קורונל, הפיוט „שטפוני דמעותי“, שמחברו הוא שמעון מרסי, כמצויין לנכון על ידי קורונל (ראה במאמרי הנ"ל, עמ' קיב-קיג). אולי מורה הדבר שבהעתק קודם היו שני הפיוטים של שמעון בר משה אבן אלמורסי, בנוסחם השלם, באים רצופים, ומשום מה קוצר הפיוט הראשון בכתב יד לונדון וטושטש שם מחברו, עד שנמצא כתב יד מדריך והחזיר אבידה לבעליה.

הפיוט המקוצר נזכר על ידי צונץ בנספח לספרו Literaturgeschichte der Synagogen Poesie, עמ' 723, וכן תורגם לגרמנית על ידי הלר בספרו Die echten hebräischen Melodien, עמ' 151. על פי מקורות אלה נרשם הפיוט הזה על ידי דודון בספרו „אוצר השירה והפיוט“ כרך ג, עמ' 426 (אות ש, ערך 517), שציין את חתימתו: „אני יוסף [ח] זק“. הנוסח המקוצר יסומן להלן באות ק, על שם מהדירו קורונל. פיוטנו הוא חקוי לפיוטים בעלי תוכן דומה (וכוח בין הנפש והגוף), המבוסס על אגדת חז"ל (ראה הערות לגוף הפיוט, שורות 9—33), וביחוד לפיוט „שטר עלי בעדים וקנין“ לרבי שלמה אבן גבירול (ראה לאחרונה בספרי „שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול“ א, ירושלים תשל"א, עמ' 31—34), ובמקצת הוא מושפע גם מפיוטו של רבי יוסף אבן אביתור „אמיץ שוכן ערץ“, שנדפס לראשונה בשלמותו על ידי שירמן בספרו „שירים חדשים מן הגניזה“ (ירושלים תשכ"ו), עמ' 154—155, וכן מן הפיוט „איום וגורא משפט יום בוערה“, שנדפס לאחרונה על ידי דניאל גולדשמידט בספרו „מחזור לימים הנוראים“ ב, יום כפור (ירושלים תשל"ל), עמ' 296—297. כשלושת הפיוטים האלה בנוי גם פיוטנו שורות משולשות, בעלות חרוז משותף לכל שלוש צלעיות בשורה, אך משתנה משורה לשורה; כמו אצל אביתור וגבירול הצלעיות השלישיות הן חלקי פסוקים; וכמו בפיוט „שטר עלי בעדים וקנין“ לגבירול מרכבת כל צלעית משש הברות, זולת מקצת צלעות שיש בהן סטיות מטעמים שונים (לשון הכתוב או שבוש בנוסח). כמוהו פותחת חתימתו במלת „אני“, הנשמה מדברת ראשונה, הנשמה מדברת פעם אחת והגוף אף הוא מדבר רק פעם אחת (שלא כמו אצל אביתור ובפיוט „איום וגורא“, שבהם פותח הגוף, והגוף והנפש מדברים חליפות פעמים אחדות). כבר ציין שירמן שכתב היד משובש מאד, ואמנם רבים השבושים בכתב היד גם בפיוטנו והיה צורך להכניס הרבה תקונים, אך בכל מקום צויינו נוסחי שני המקורות. הפיוט ניתן כאן בכתב ובנקוד דקדוקיים, שלא כמו בכתב היד, אך לא צויינו השינויים אלא במקומות משמעותיים.

בסוף שורה 2, ולאחריה בסוף כל שורה שלישית, כתוב בכתב יד מדריך: פ"ו, כלומר: פזמון, והכוונה לשורות 2-1, שהיו חוזרים עליהן במקומות המסומנים.

תוכן

שובו שובו ונחפשה דרכינו ונחקרה
לפני בוא יום יי הגדול והנורא

1. שובו שובו — על פי יחזקאל לג יא: שובו שובו מדרכיכם הרעים.

נחפשה דרכינו ונחקרה — איכה ג מ.

2. לפני בוא יום יי הגדול והנורא — מלאכי ג כג.

אִימָתָה אַחֲזַנִּי	וְרַעְדָה לִקְחַתִּנִּי	פְּלָצוֹת יִבְצַתְתִּנִּי
נְפֻגוֹתַי וְנִדְכֵיתִי	בְּזִכְרֵי אֲשֶׁר הָעֵוִיתִי	נִהְיִיתִי וְנַחֲלִיתִי
5 יוֹם אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלַי	לְהִרְאוֹת לִי מִפְּצָלִי	בְּמִגְלַת סֵפֶר כְּתוּב עָלַי
לְשִׁנִּי בְּמִשְׁפָּט יִבִּיא	גּוֹפִי וְנִשְׁמָתִי בִּי	וְיִבְרָא וְיִרְבֵּה אֶת רִיבִי
מִה תַּעֲנֶה אֲזִי לְשׁוֹנִי	עַתָּה יַעֲשֶׂה חֲשָׁבוֹנִי	מִה נֹאמֵר לֵאדוֹנִי
עַתָּה יֵשִׁיב עַל צַעֲקָם	שִׁבְעָתִים אֶל חִיקָם	וְלֹא יַחְמַל בְּיוֹם נָקָם
וְגֹף וְנַפֶּשׁ בְּמַעֲנֵיהֶם	יִרְבוּן עַל צוֹנֵיהֶם	לְמַעַן בִּשֶׁת פְּנֵיהֶם

3. אימתה אחזנני ורעדה לקחתני — על פי שמות טו יד—טז: חיל אחז יושבי פלשת... אילי מואב יאחזמו רעד... תפל עליהם אימתה ופחד; תהלים קיט גג: זלעפה אחזנני; ישעיה לג יד: אחזה רעדה חנפים. פלצות בעתנני — ישעיה כא ד.
4. נפוגותי ונדכיתי — תהלים לח ט; וכן אביתור, אמיץ שוכן ערץ 30. ונדכיתי — כן ק; ל מ: ונדכתי. בזכרי אשר העויתי — על פי שמואל ב יט כ: ואל תזכר את אשר העוה עבדך. העויתי — כך ל ק; מ: העויתי. נהייתי ונחליתי — דניאל ח כו. ונחליתי — כן ק; מ: ונחלתי. יקרא — כן ק; מ: קרא.
5. מפעלי במגלת ספר כתוב עלי — על פי אבות ב א: וכל מעשיך בספר נכתבין. במגלת ספר כתוב עלי — תהלים מ ח.
6. שנינו — ק: יום שנינו (תוספת מכוונת לשם קבלת הסימן „יוסף“). ראה לעיל במבוא). במשפט יביא — על פי ישעיה ג יד: יי במשפט יבוא; קהלת יב יד: האלהים יביא במשפט. נשמתי בי — איוב כו ג.
7. וירא וירב את ריבי — שמואל א כד טז. וירא — כן ל ק; מ: 0.
8. תענה... לשוני — על פי תהלים קיט קעב: תען לשוני. מה נאמר לאדוני — בראשית מד טז.
9. ישיב... שבעתים אל חיקם — על פי תהלים עט יב: והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם. ולא יחמל ביום נקם — משלי ו לד. ולא — מ: לא. והשווה להלן בהערות לשורה 29.
- 33-9. על פי ויקרא רבה ד ה: לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא אומר לנפש: מפני מה חטאת לפני? אמרה לפניו: רבון העולמים, אני לא חטאתי, הגוף הוא שחטא, משעה שיצאתי ממנו כצפור טהורה פורחת באויר אני, מה חטאתי לפניך? אומר לגוף: מפני מה חטאת לפני? אמר לפניו: רבון העולמים, אני לא חטאתי, נשמה היא שחטאה, משעה שיצתה ממני כאבן שהושלך על גבי קרקע אני נשלך, שמה חטאתי לפניך? מה הקדוש ברוך הוא

10. נִשְׁמָה תַּחַל תְּשׁוּבָה   אֱלֹהִים לִי הִקְשִׁיבָה   כִּי כְּאִשָּׁה עֲזוּבָה
בְּגוֹף טָמֵא עֲזָבְתָנִי   וּבְמִסְגֵּר נִתְּנִי   לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי
רַע בְּכָל אֲשֶׁר יִתְּנֶנָּה   וּבִחוּס בְּכָל מַעֲנֶה   גָּבֵר יְהִיר וְלֹא יִנָּה
מִתְּנֶנָּה בְּכָל גְּזֵלָה   וְעוֹשֵׁק וְגוֹזֵל גְּזֵלָה   וַיֵּאָחֵב קִלְלָה
שְׁלַחְתָּנִי מִמַּעַל   לְאָדָם מִעַל מַעַל   וְהוּא בֶן בְּלִיעֵל
15. הִתְמַשְׁלִילָנִי וְאָדָמָה   לָרֶעִב וְעֵיף וְצָמָא   מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטָּמֵא
הוֹרִדְתָּנִי מֵהוֹדִי   מֵאוֹדִי וּכְבוֹדִי   מֵה תְּרִיבּוֹן עֲמָדִי
אֶל נוֹצֵר מֵאָדָמָה   מֵלֹא חֲסָאָת וְאִשְׁמָה   אִישׁ דָּמִים וּמִרְמָה
עוֹשֶׂה לָהֶן ? מְבִיא נִשְׁמָה וְזוֹרְקָה בְּגוֹף וְדָן שְׁנֵיהֶם כְּאַחֵד ; וְכַעֲיִן זֶה סִנְהֶדְרִין צֹא . — צֹא : .
9. עוֹנִיָּהִם — מַלְשׁוֹן אִם עוֹנִיָּנוּ עָנוּ בְּנוֹ, יִרְמִיָּה יֵד ז.
לְמַעַן בִּשְׁת פְּנֵיהֶם — יִרְמִיָּה ז יט.
10. נִשְׁמָה תַּחַל תְּשׁוּבָה — הַשׁוּוֹה גְּבִירוֹל, שֹׁטֵר עָלֵי 8 : הַנֶּפֶשׁ תִּמְהַר תְּשׁוּבָה.
תַּחַל — מ : תִּיחַל ; ל ק : תִּיחַד.
לִי הִקְשִׁיבָה — עַל פִּי תִהְלִים נָה ג : הִקְשִׁיבָה לִי.
כִּי כְּאִשָּׁה עֲזוּבָה — עַל פִּי יִשְׁעִיה נָד ו : כִּי כְּאִשָּׁה עֲזוּבָה וְעֲצוּבָת רוּחַ קִרְאֵךְ יי.
כִּי — כֵּן ל ק ; מ : לִי. וְהַשׁוּוֹה לְהֵלֶן בְּהַעֲרֹת לְשׁוּרָה 29.
11. וּבְמִסְגֵּר נִתְּנִי — עַל פִּי יִחְזַקְאֵל יֵט ט : וְיִתְּנָהוּ בְּסוֹגֵר.
מִסְגֵּר — מַלְשׁוֹן לְהוֹצִיא מִמִּסְגֵּר אֲסִיר, יִשְׁעִיה מִב ז.
לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי — שְׁמוֹת ה כב.
12. גָּבֵר יְהִיר וְלֹא יִנָּה — חֲבִקוֹק ב ה.
13. וְעוֹשֵׁק וְגוֹזֵל גְּזֵלָה — עַל פִּי יִחְזַקְאֵל כב כט : עֲשָׂקוּ עֲשָׂק וְגוֹזְלוּ גוֹל ; וְיִקְרָא ה כג : וְהַשִּׁיב
אֶת הַגְּזוּלָה אֲשֶׁר גוֹל אוֹ אֶת הָעֲשָׂק אֲשֶׁר עֲשָׂק.
וַיֵּאָחֵב קִלְלָה — תִּהְלִים קט יז.
14. מַעַל מַעַל — יְהוֹשֻׁעַ כב כ ; כֵּן מ ; ל : מַעוֹל מַעַל ; ק : מוֹעַל מַעַל.
וְהוּא בֶן בְּלִיעֵל — שְׁמוּאֵל־א כה יז.
15. הִתְמַשְׁלִילָנִי וְאָדָמָה לָרֶעִב וְעֵיף וְצָמָא — הַתּוֹכֵל לְהַשׁוּוֹתָנִי לְגוֹף הַגְּנוּף וְהַמִּתְאַוֶּה תְּאוֹה ;
עַל פִּי יִשְׁעִיה מוֹ ה : לְמִי תִדְמִיּוּנִי וְתִשּׁוּ וְתִמְשִׁילוּנִי וְנִדְמָה ; שְׁמוּאֵל־ב יז כט : רֶעִב
וְעֵיף וְצָמָא. לָרֶעִב — מ : לָעֶפֶר. וְצָמָא — מ : צָמָא.
מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטָּמֵא — אִיּוֹב יד ד.
16. הוֹרִדְתָּנִי מֵהוֹדִי מֵאוֹדִי וּכְבוֹדִי — עַל דֶּרֶךְ לֹא הוֹרִידוּ אוֹתוֹ מִגְדוּלָתוֹ, יְרוּשָׁלַיִם בְּרֻכּוֹת פֶּרֶק
ד הִלְכָה א, דְּפוּס קְרוֹטוּשִׁין דָּף ז עֲמוּדָה ד.
מֵאוֹדִי — מַלְשׁוֹן וּבְכָל מֵאֲדָךְ, דְּבָרִים ו ה.
מֵה תְּרִיבּוֹן עֲמָדִי — שְׁמוֹת יז ב.
17. נוֹצֵר מֵאָדָמָה — עַל פִּי בְּרָאשִׁית ב ז : וַיֵּצֵר יי אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפֶר מִן הָאָדָמָה ; וְכֵן
„אִיּוֹם וְנוֹרָא“ 13. נוֹצֵר — מ : כְּצִמָּח.

לְטָמֵן עֲוֹנוֹ בְּחֶבְיוֹ	חֶשֶׁב וְאֵל תִּאְמָן בּוֹ	כִּי שֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת בְּלִבּוֹ
מְרוֹצָתוֹ וְעִשְׁקָהּ	הֶשֶׁב לוֹ אֵל חִיקָהּ	וַעֲתָה אֵל תִּנְקֶהּ
20 רְצוֹנִי תְּכִי הוּא מְרָה	וְהוּא אֲשֶׁר דָּבָר סָרָה	וַעֲתָה לָקָה נָא אֶרְהָ
סָח הַגּוֹף בְּקוֹל בְּכִי	תִּכְזָב נִשְׁמָה לֹא כִי	סָח אֲנֹכִי
יָרִים קוֹל בְּשִׁקְרִים	לִפְנֵי מִבִּין סְתָרִים	וְשֵׁם לָהּ עֲלִילוֹת דְּבָרִים
אָמַת לִילִי הִנֵּשְׁמָה	לֹא פִעֲלָתִי אֲשַׁמָּה	לֹא עָשִׂיתִי מֵאוֹמָה
לִילִי אֶת סוֹרֶרְתָּ	אֲשֶׁר תִּיִּית מִקְרָקֶרְתָּ	בְּלִבִּי כָאֵשׁ בּוֹעֶרְתָּ

- חטאת — מ : חטא (לפי גרסה זו חסרה הברה למשקל).
 חטאת ואשמה — על פי דברי הימים ב כח יג : על חטאתנו ועל אשמתנו.
 איש דמים ומרמה — תהלים ה ז.
 18. לטמן עווננו בחבו — על פי איוב לא לג : לטמן בחבי עוונני.
 אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו — משלי כו כה ; והשווה אביתור, אמיץ שוכן ערץ 31 : צור, אל תאמן בו... כי שבע תועבות בלבו.
 19. מרוצתו ועשקה — על פי ירמיה כב יז : ועל העשק ועל המרוצה, רד"ק : המרוצה, ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי (שמואל"א יב ג).
 ועשקה — מ : ועקשוהו.
 השב לו אל חיקה — על פי תהלים עט יב : והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם.
 ועתה אל תנקה — מלכים"א ב ט.
 20. רצוני — מ : רצונו.
 דבר סרה — דברים יג ו.
 ועתה לכה נא ארה — במדבר כב ו.
 נא — אין בכתב היר, ומפני הפסוק והמשקל נראה להוסיפו.
 21. תכוב — כן ל ק ; מ : תכובי.
 לא כי — מלכים"א ג כב.
 22. ירים קול בשקרים — על פי יחזקאל כא כז : להרים קול בתרועה.
 מבין סתרים — על פי דברי הימים"א כח ט : כי כל לבבות דורש יי וכל יצר מחשבות מבין ; ירמיה כג כד : אם יסתור איש במסתרים ואני לא אראנו נאום יי.
 סתרים — מלשון ולחם סתרים, משלי ט יז.
 ושם לה עלילות דברים — דברים כב יד.
 23. השווה, „איום ונורא" 11 : כי לולי נשמה לא עשיתי מאומה ולא נמצא בי אשמה.
 לולי — כן מ ; ק : לולא.
 לא פעלתי אשמה — על פי משלי ל כ : לא פעלתי און.
 לא עשיתי מאומה — בראשית מ טו.
 24. מקרקרת — מלשון מקרקר קיר, ישעיה כב ה.
 בלבי כאש בוערת — ירמיה כ ט.
 כאש — מ : אש.

25. מַחֲשָׁבוֹת אֲשֶׁר זָמַמְתָּ
עַל כְּבֹד נַפְשִׁי
אִם תִּזְכְּרִי מָה אָשַׁמְתָּ
מַעֲבָדוֹת נַפְשִׁי
אֹז תְּבוּשִׁי וְנִכְלַמְתָּ
וּמְנוּחָה לֹא מִצָּאִי
26. עַל כְּבֹד נִשְׁאֲתִי — עַל פִּי מַלְכֵי־אֵי יָבִיא : עַל כְּבֹד ; אֵיכָה גִּכּוּ : כִּי יֵשָׁא עַל.
וּמְנוּחָה לֹא מִצָּאִי — יִרְמִיָּה מִה ג.
וּמְנוּחָה — מ : מְנוּחָה.
27. דִּין אִמַּת — עַל פִּי שְׁמוּאֵל־א כֹּד טו : וְהִיָּה יִי לְדִין ; יִרְמִיָּה מִב ה : יְהִי יִי בְנוֹ לַעַד אִמַּת ;
בְּרִכּוֹת ט א : בְּרוּךְ דִּין הָאִמַּת.
תֵּן גְּמוּלָה וְשִׁלֵּם לָהּ כַּפְעֵלָה כֹּל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִשּׂוֹ לָהּ — עַל פִּי תְהִלִּים כח ד : תֵּן לָהֶם
כַּפְעֵלָם ... כַּמְעֵשָׂה יִדְּיָהֶם תֵּן לָהֶם הַשֵּׁב גְּמוּלָם לָהֶם ; יִרְמִיָּה נ כט : שְׁלֹמוֹ לָהּ כַּפְעֵלָה
כֹּל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִשּׂוֹ לָהּ.
גְּמוּלָה — כֹּן ל ק ; מ : תְּגִמּוּלָה.
וְשִׁלֵּם — כֹּן ל ק ; מ : וְהִשָּׁב.
28. אֵל תִּקְצֹף — יִשְׁעִיָּה סד ח.
בִּצְאָת — מ : בִּצְאָתִי (נִגְדַּת הַמִּשְׁקָל וְהַעֲנִין).
בִּצְאָת נִפְשׁוֹ — עַל פִּי בְּרֵאשִׁית לָהּ יח : בִּצְאָת נִפְשָׁה.
בִּצְאָת נִפְשׁוֹ יְהִי נִבְדָּל — הַשְׁוּוֹת גְּבִירֹל, שִׁלַּח מִלֶּאכֶךְ 16 : וְהַבֶּשֶׂר וְהָרוּחַ זֶה מִזֶּה יֵאָצֵּל (יִפְרֹד).
שַׁעַת מַעֲלִיָּו וַיַּחֲדֵל — אִיּוֹב יד ו.
29. רָאָה כִּי — מ : רָאָה לִי. וְהַשְׁוּוֹת לַעֲלִיל בַּהֲעֲרֹת לְשׁוּרָה 10.
פִּרְחָה — מִלְשׁוֹן פִּרְחָה נִשְׁמַתָּ, יְרוּשְׁלַמִּי בְּרִכּוֹת פֶּרֶק ט הִלְכָה ז, דְּפוּס קְרוֹטוּשִׁין דָּף יד
עֲמוּדָה ב. מ : בְּרִחָה.
נַחֲתִי — מ : נַחֲתִי.
בַּהֲשִׁקְטָה וּבִבְטָחָה — יִשְׁעִיָּה ל טו.
כִּי הִיָּתָה הַרְוָחָה — שְׁמוֹת ח יא.
30. כִּי הִרְבֵּיתָה זְנוּנִיָּה — עַל פִּי יַחֲזָקָאֵל טו כה : וְתִרְבִּי אֶת תְּזוּנוֹתֶךָ.
זְנוּנִיָּה — הוֹשֵׁעַ ב ד.
הַעֲזָה פָּנֶיהָ — מִשְׁלִי ז יג.
31. לֹא עֲלֵתָה עַל לִבָּבָה — עַל פִּי יִרְמִיָּה ז לא : וְלֹא עֲלֵתָה עַל לִבִּי.
עַת פִּקְדַת הַחֻבָּה — עַל פִּי יִרְמִיָּה מו כא : עַת פִּקְדָתָם.

פקוד יפקד עליהם	רע מעלליהם	לא יחוס עליהם
חמתו יעיר ונעפו	על זו ועל זה בקצפו	ישלח בם חרון אפו
אלהי כן סכרנו	ועל דתך עברנו	ובשקר נסתרנו
35 השכנו ונשוכה	בהתנדות משוכה	י הקשיבה
חנון וזכר חסדיך	לזוחלים מפחדך	ולי אני עבדך
זכר לנו רחמיך	ואל תדין בנצמך	עשה למען שמך
קדוש לטוב וזכרני	ויום למשפט תעירני	אל באפק תוכיחני

- וגם בכל זאת לא שבה — ירמיה ג י.
32. פקוד יפקד עליהם רע מעלליהם — על פי ירמיה כג ב: הגני פקד עליכם את רע מעלליכם. לא יחוס עליהם — ירמיה כא ז.
33. חמתו יעיר — על פי תהלים עח לח: ולא יעיר כל חמתו. ונעפו — מלשון זעף יי אשא, מיכה ז ט.
- ישלח בם חרון אפו — תהלים עח מט.
34. סררנו — מלשון כי כפרה סוררה סרר ישראל, הושע ד טז; סדר הודוי: אשמנו בגדנו... סררנו.
- ועל דתך עברנו — על פי כתובות ז ו: העוברת על דת משה ויהודית. ובשקר נסתרנו — ישעיה כח טו.
35. השיבנו ונשובה — על פי איכה ה כא: השיבנו יי אליך ונשובה. בהתנדות משוכה — על פי נחמיה ט ב: ויתודו על חטאתיהם; ירמיה ה ו: כי רבו פשעיהם. עצמו משובותיהם.
- יי הקשיבה — דניאל ט ט.
36. חנון — מלשון אל רחום וחנון, שמות לר ו: כי חנון אני, שמות כב כו. זכר חסדיך — על פי תהלים כה ו: זכר רחמיך יי וחסדיך. לזוחלים — ליראים.
- לזוחלים מפחדך — על פי איוב לב ו: על כן זחלתי ואירא; תהלים קיט קכ: סמר מפחדך בשרי.
- מפחדך — מ: מפחדך (אך הנקוד כבצורת היחיד בהפסק).
- ולי אני עבדך — מלכים א כו.
37. זכר לנו רחמיך — על פי תהלים כה ו: זכר רחמיך יי. ל ק: זכור לנו ברחמיך; מ: זכור נא ברחמיך.
- עשה למען שמך — ירמיה יד ז.
38. קדוש — מלשון כי קדוש אני יי אלהיכם, ויקרא יט ב.
- קדוש לטוב וזכרני — על פי נחמיה ה יט: זכרה לי אלהי לטובה.
- תעירני — כן מ; ל: תעירני; ק: תועידני (על פי איוב ט יט: ואם למשפט מי יועידני).
- אל באפק תוכיחני — תהלים ו ב.

שְׁלֹשָׁה שִׁירֵי קֹדֶשׁ לְרַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן יַעֲקֹב הַבְּבִלִי

במהדורה מתוקנת

מאת

דב ירדן

א. אחלי אנשי לבבות

השיר „אחלי אנשי לבבות“ נדפס לראשונה בשלמותו בספרי „שפוני שירה“ (ירושלים תשכ״ז), עמ' 61-62, על פי כתב יד ש = ששון 919, עמוד 207. בכתב יד זה נתן השיר בתוך טכסט קבלי, בשורות רצופות, אבל עם מקצת נקודות המבדילות בין הצלעיות והבתים. לפני השיר באה הכתובת: „ואני היד“ע (הצער יצחק דמן עכו) ראיתי כוונה בשלשלת יבק מיוחד ונעלם ונכבד ליחד כל אות עם אות הסמוך לו בשבא פתח והוא נכון בעיני לפרושים המתבודדים אשר שללו מנפשם המורגשות אשר עליהם אמר הקדוש המשורר ר' אלעזר הבבלי ז"ל. הבתים 1-4 (עד סוף מלת „כריתות“) נדפסו לראשונה בתוך רשימת כתבי יד ששון, אהל דוד ב, עמוד 1016. השיר אינו רשום ב„אוצר השירה והפיוט“ לדודזון. הוא נזכר על ידי ברודי, דיואן, קובץ שירי (החול של) רבי אלעזר בן יעקב הבבלי (להלן בקצור: דיואן), ראש דבר, ואל"א, הערה 12, המסתפק בשיכותו למשוררנו. אכן, השמוש הנדיר במלת „אחלי“ במשמעות אשרי, הדמיונות, בלשון וברעיון, לשירים אחרים שלו, והרוח הכללית, מוציאים את הענין מכלל ספק.

המהדורה המתוקנת של השיר הנתנת כאן מבוססת על כתב יד נוסף, ק = קמברידג' TS H 15/95 (פוטוסטט 2942 בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים), דף 218. לפני השיר באה בכתב יד זה הכתבת: קול לאלעזר אלמבין (מאמר לאלעזר המבין). השיר נזכר גם בכתב יד קמברידג' TS K 3/12. התאר „המבין“, המענין כשלעצמו, יש בו כדי לאשש פרט מחיי אלעזר בן יעקב הבבלי, שטען לו שטינשנדר וטען נגדו ברודי — היא עובדת היותו באלכסנדריה של מצרים, לפחות זמן קצר, שכן כותב אלחריזי, תחכמוני יח, לגרד 92, שורה 86; טופורובסקי 191: „ובעיר גא אמון (אלכסנדריה) יונתן לירמיה מו כה) ראיתי המבין אלעזר“ ושירו על ריק בעור' ובאזור שוא נאזר' ולפעמים נמצאו בשירו קצת ענינים טובים ונכונים“. הערכת זו על שירי הבבלי מתאימה בכללה להערכת ברודי, דיואן, ix: „ואף על פי שאין דעתי כדעת קצת חכמינו שאפשר להעמיד את השירים האלה (של אלעזר בן יעקב הבבלי) בשורה אחת עם יצירותיהם של גדולי המשוררים בספרד, בכל זאת אפשר להניח, שהיה מחברם אחד המעולים שבמשוררי דורו וארצו“. כיון שמלת השיר הראשונה „אחלי“ פותחת באות א נראה שהשיר הכיל במקורו לפחות עוד 4 מחרוזות שאותיות מלותיהן הראשונות השלימו את האקרוסטיכון „אלעזר“.

ב. איך תיחלי טוב גופה

השיר „איך תיחלי טוב גופה“ נדפס לראשונה על ידי א' גויבאואר, JQR

כרך 8 (1908), עמ' 130-131, על פי שנים מכתבי היד ה"סיני" : ס = סינסינטי (הברו יוניון קולג'), כתב יד סיני 2; ס' = סינסינטי (הברו יוניון קולג'), כתב יד סיני 15. כתבי היד היקרים האלה, שהיו פעם נחלתה של הקהלה היהודית הקדומה בקאליפונג'פו שבסין, היו למראה עיני במקורם בתקופת שהותי בסינסינטי, אוחיו, ארצות הברית, בשנות תשכ"א-תשכ"ב, שבהן כהנתי כ"מפקח על כתבי היד" ב"הברו יוניון קולג'" ועסקתי בבדיקת כתבי היד העבריים מימי הבינים ובתאורם (צלום אחדים מכתבי היד הסיניים, כשהם פתוחים ופרושים לפני, ואולי גם נתנים לקריאה בזכוכית מגדלת, נתן בעתון המקומי The Post & Times-Star מיום 20 באפריל 1961, עמוד 56). בשניה נדפס השיר בספרי "שפוני שירה", עמ' 64-65, בתקוני-נסח על פי אותם כתבי היד, שלא נוצלו כראוי במהדורה הראשונה (ראה במאמרי "שירי-קדש חדשים לאלעזר בן יעקב הבבלי", HUCA 33 (1962), עמ' ד-ה). מבנה השיר הנכון לא הוכר גם במהדורה השניה ודבר זה גרם ללקויים בנקוד ובחריזה. בזה נתן השיר במבנהו הנכון ובנקוד וחריזה מתוקנים.

תודתי נתונה לד"ר עזרא פליישר, שהודיעני על מציאות כתב יד הגניזה לשיר הראשון (על פי כרטסת המפעל לחקר פיוטי הגניזה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים) והעמדיני על הלקויים בשיר השני.

ג. אלהים ברא נסבה

השיר "אלהים ברא נסבה" נדפס לראשונה על ידי שרגא אברמסון, פרקים א (ירושלים תשכ"ו-תשכ"ח), עמ' 26, על פי כתב יד הסמינר בניו-יורק ENA 1687 (המספר לא הובא על ידי אברמסון ומסרו לי ד"ר נחמיה אלוני), המכיל ספר בתולדות השירה לר' אלעזר ב"ר יעקב הבבלי. השיר לא סודר בצורתו הנכונה ועל כן קשה לעמוד על מבנהו. נמנו בו 9 שורות, בעוד שלפי מבנהו הנכון הוא מכיל 10 שורות. כן נפלו בו טעויות בנקוד ובנסח (בשורות 1, 3, לפי הספירה הנכונה) ובפרש (בשורות 5, 8, לפי הספירה הנכונה). הדבר המצער ביותר הוא שלא קוימה ההבטחה לתת את שנויי הנוסחאות והתקונים, כפי שנאמר בעמוד 25 למעלה : "יש פרט מעניין בכתב היד : בסוף הספר (דף 10 ע"ב) נעתקו שינויי הנוסחאות ותיקונים לשתי הקינות ונרשמו אף בין השיטין בגוף הקינות (עיין לקמן רשימת השינויים)". עינתי לקמן — והנה אינם, ואבקשם — ולא נמצאו.

להלן נתן השיר במבנהו הנכון ובצרוף הערות, הכוללות גם את ציוני הפסוקים שצוינו במהדורה הראשונה.

עם לדעת אל קמהים

אחלי אָשִׁי לְקָבוֹת

1. אחלי — אשרי. מלכיס-ב ה ג, יונתן : טובי (אשרי). והשווה דיואן קסג 4 : אח ל י (אשרי) לך אחרי עלה במחשבך זכרו ואשריו אשר הובא במליך (כלומר : אשריך שזכרת אותו, את המהולל, ואשריו ששוררת עליו. ואין צרך בתקון ברודי : ואשרי) ; קסג 16 : אח ל י (אשרי) לך הגביר, אח ל י (אשרי), ואשרי עבדיך אשר ישקו כפות בעליך ; ריז 8 : אח ל י (אשרי) לנפש עובה הבלי שאול ולאורחות חיים תהי מרקעת ; ריח 12 : אח ל י (אשרי) לנפש עובה חברת שאול ולאל ואל חברת כרוביו ארחה ; רכא 15 :

שלושה שירי קודש לרבי אלעזר בן יעקב הבבלי פא

ובסלם מחשבות	ועלו אל האלהים
יקחרו להם נתיבות	בין אבא כוכבי וגוהים
עזבו את שאול וכתבו לה	גט כריתות, ושרו עליה
5 ותהי כמו נדה	היא וכל קרן חמדה
ועלם שכלם	שחק בלי סלם
וכבוד אדון עולם	נראה בהיכלם

א"ף תיחלי טוב גופה תחלש ותמות

ואשריכם וטוב לכם בחייו ולשמוע דבריו אחליכם (אשריכם); רפה 2: אחלי (אשרי) לעין תחזה אותך ולו בחלום ותשתעשע בחיק האהבה; אלעזר בן יעקב הבבלי, רוחי בתוך קרבי 10 (פליישר, דבר, יד בתשרי תשל"ב): אשרי ואחלי לי לילך בארחתיו. השמוש הנדיר של „אחלי“ במשמעות אשרי יכול לשמש כסימן הכר עשירי ללשון אלעזר בן יעקב הבבלי, נוסף על תשעת סימני ההכר שנמנו בספרי „שפוני שירה“, 55—77.

אנשי לבבות — על פי איוב לד י: אנשי לבב שמעו לי.

2. על פי בראשית כח יב: והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו; והשווה להלן 6: ועלם שכלם שחק בלי סלם; איך תיחלי 8: ועלי בסלם סודות אל שמי גבוהים; אלעזר בן יעקב הבבלי, איכה בין סכלות 21 (שפוני שירה, 67): ועלי בסלם מחשבתך.

3. צבא — כך ש; ק: צבה.

כוכבי — כך ק; ש — 0.

כוכבי גוהים — וכן אלעזר בן יעקב הבבלי, אחד יסוד 18 (שפוני שירה, 60).

4. שאול — אדמה, ארץ, תבל (אחד מסימני ההכר ללשון הבבלי. ראה שפוני שירה, 56). וכתבו לה גט כריתות — על פי דברים כד א: וכתב לה ספר כריתות; שבת 110: גט כריתות. והשווה גם להלן, אלהים ברא נסבה 8: בנה לגופו בשאול (באדמה) היכל. ושרו עליה — על פי ירמיה ה ה: שברו על; ירמיה ב כ: שברתי עלך.

6⁴. עזבו את שאול... ועלם שכלם שחק בלי סלם — השווה דיואן קפו 12: ואלו חכמו עזבו את אדמה ועלו רום בלי סלם ומעלות; קצ 13: בחל משכיל בהתגורר בתבל והציב לך ברום סלם ומעלות; רה 4: ולו חכמו בני איש עזבו את שאול; רה 8: עזב משכיל עזב תבל; רטז 6: ועלו שמי מעלה וסורו משאול מטה; רטז 9: ועלו במעלות התבונות אל שמי חכמה; ריט 17: משכיל עזב מחמד תבל; שג 3: ולו חכמו שאול עזבו ועלו במעלות האמת לשמי מעונה.

5. ותהי כמו נדה — על פי איכה א ח: לגידה היתה.

7. על פי במדבר יד י: וכבוד יי נראה באהל מועד; ישעיה מ ה: ונגלה כבוד יי.

נשמה. סימן: אלעזר. המשקל: 6 הברות בדלת ו-4 בסוגר (הברה יתרה בסוגרי הבתים 6, 21 ובדלת הבית 22).

1. איך תיחלי, הנפש, לטוב הגוף שסופו לחלש ולמות.

את לבית אדמות ?	בת יקר — ואיך נקסקה
כל בעין מנמות	עורה — נהיית צוקה
שי ולא יגורך	קרבי לאל משיחי
יוצרך וצורך	5 בע. נקדמי בקסמי
שוחקים וגבוהים	לעמד בסוד היסודות
תדעי אלהים	בחקרי ומתולדות
אל שמי גבוהים	נצלי בסלם סודות
יעמד וזכרך	כי שמך. בדעתך אל סי.
לא עלי בקרך	10 נצלי שמך בקסמי.
נסן חן תשואות	על זבול מקומות נמות
קצפצף ורואות	לאישים בקרקם זמות
תחזו פלאות	בקקיץ וגם בתנומות
להלך בדרךך	קבלי בקול מוכיחי

- תהלש ותמות — על פי איוב יד י: וגבר ימות ויחלש.
3. עכשו את עורת, והרי לפניך היית רואה את הכל בעין שכלך.
עורה — ס' ס': עורך.
4. קרבי לאל משיחי שי — הקרבי לאל מתפלתי קרבן. על פי הושע יד ג: וגשלמה פרים שפתינו; תהלים קד לד: יערב עליו שיחי; תהלים עז יב: יובילו שי למורא.
- 5.4. ולא יגורך רע — והתרחקי ממעשים רעים. על פי תהלים ח ה: כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע.
5. יוצרך וצורך — לשון נופל על לשון.
- 7.6. לעמד בסוד היסודות שוחחים וגבוהים בחרי — בחרי לעמד על סוד היסודות (מים עפר אש רוח) השפלים (מים ועפר) והגבוהים (אש ורוח).
- לעמד בסוד — על פי ירמיה כג יח: כי מי עמד בסוד יי, יונתן: ארי לא קמו דאתגלי להן רז מן קדם יי (הרי לא קמו (אנשים) שגגלה להם סוד מלפני יי).
7. ומתולדות תדעי אלהים — ועל פי בריאותיו תכירי את האלהים. השווה כתר מלכות טז: כי מגדלת העבדים גדלת האדון גודעת.
9. כי שמך וזכרך יעמדו כאשר תכירי את האל.
- שמך... וזכרך — על פי ישעיה כו ח: לשמך ולזכרך.
10. על פי תהלים לג כא: כי בשם קדשו בטחנו; ירמיה יז ה: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו.
- 12.11. בשמים יש מקומות רמים ותשואות חן חן לאנשים שהמחשבות שבקרבם חן להם כעפעף וכעינים, כלומר לאנשי החכמה הרואים בעין השכל. והשווה דיואן רה 10: ודרשת לך בזבול מגוזה בבין חיות ואופני כרובים.
- וחן חן תשואות — על פי זכריה ד ז: תשואות חן חן לה.
- 15.14. להלך בדרך האמת — על פי בראשית כד מה: אשר הנחני בדרך אמת.

שלושה שירי קודש לרבי אלעזר בן יעקב הבבלי פג

15	האמת וממדיחי	בסקי מגורך
	זכרי נשמות רמות	בהיות דשנות
	בטוב אל תמול במרומות	נצל צד אמונות
	מאסו היות באדמות	קפגר טמונות
	תללי בעורכי סי	יוצרך בשירך
20	בת יקר, ונגד אחי	עורכי ומירך
	רוממי, יחידה, אחד	מכל צד ופנה
	לא נחלק וגם לא ייחד	ואין לו תמונה
	האמת אשר לא נכסר	מבגי תבונה
	ברכי בנעם שיסי	ומתק דברך
25	את שמו, ונשמת כל סי	תהלל תברך

אלהים ברא נסבה לערך קמון בכה

15. וממדיחי — ומן המדיחים (הכנוי לצרך החרוז).
- 16-17. זכרי את נשמות הצדיקים המתענגות על רב טוב בגן עדן שבשמים. על פי תהלים לו ט: ריוון מדשן ביתך ונחל עדגיד תשקם.
17. ועל צד אמונות — על פי ישעיה ס ד: על צד תאמנה.
19. על פי תהלים קד לג: אשירה ליי בחיי אומרה לאלהי בעודי.
20. בת יקר — וכן לעיל 2.
21. רוממי, הנפש, את האל שהוא אחד מכל בחינה.
- מכל צד ופנה — השווה דיואן רכב 3: קחה שירים שלחתימו לקטר ברקה זכרך כל צד ופנה; אלעזר הבבלי, אלהי חי 4 (אברמסון, פרקים א, 26): זרותם תאסוף מצד ופינה.
22. השווה הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, היסוד השני: ולא כאיש האחד שנחלק לאחדים רבים ולא אחד כמו הגוף הפשוט האחד במגין שמקבל החלוק לאין סוף.
- ואין לו תמונה — השווה הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, היסוד השלישי: והיסוד השלישי הזה הוא מורה עליו מה שנאמר כי לא ראיתם כל תמונה (דברים ד טו) כלומר לא השגתם אותו בעל תמונה.
- וגם לא ייחד — אולי צריך לומר: ולא ייחד (לצורך המשקל).
- 24-25. ברכי... את שמו — על תהלים קג א: ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו.
24. שיחי — ס' ס': שיחך (נגד החרוז).
25. ונשמת כל חי תהלל תברך — על פי תפלת נשמת: נשמת כל חי תברך.

1. אלהים גזר גזרת מות על כל ברואיו.
- אלהים ברא נסבה — על פי דברי הימים ב י טו: כי היתה נסבה מעם האלהים; מלכים א יב טו: כי היתה סבה מעם יי.

והוא צדיק על כל הקא   ומה תעשה מי יאמר לו   תצור תמים פעלו
 לו הכין כלי מות   יגדוהו מאור לצלמות
 מי גבר יחיה ולא יראה מות   וטמון בארץ חבלו   תצור תמים פעלו
 5 עליו בהקראו הועד   כי ימות ולא יחיה לעד
 ימיו חרוצים וקא עד   קצו ואין עוזר לו   תצור תמים פעלו
 זאת גזר על משכיל וסכל   ונדעתי כי כל יוכל

- לערץ המון רבה — על פי איוב לא לד : כי אערץ המון רבה.
 המון — בהא קמוצה, כבכתוב, ולא בהא חטופה, כנדפס על ידי אברמסון.
 2. והוא צדיק על כל הבא — על פי נחמיה ט לג : ואתה צדיק על כל הבא עלינו.
 ומה תעשה מי יאמר לו — על פי קהלת ח ד : ומי יאמר לו מה תעשה.
 תצור תמים פעלו — דברים לב ד.
 3. לו — להמון.
 לו הכין כלי מות — תהלים ז יד (ולו).
 כלי — בלמד צרויה, כבכתוב, ולא בלמד חרוקה, כנדפס על ידי אברמסון (שרצה, כנראה,
 להתאים את נקוד מלת „כלי“, ביחיד, למלת „יגדוהו“, שלפי דעתו צריך לומר במקומה :
 ונדעתי, ביחיד, ראה בסמוך).
 יגדוהו — אברמסון (בגוף השיר) : ונדוהו (דלת קמוצה, זו אחרונה חלומה !) ובהערות :
 „ונדעתי, כן נראה. יטלטלו מאור אל חושך“. אולם נראה שצריך לומר : יגדוהו (כלומר :
 אשר יגדוהו) מאור לצלמות, על פי איוב יח יח : יהדפוהו מאור אל חשך ומתבל יגדוהו.
 4. מי גבר יחיה ולא יראה מות — תהלים פט מט.
 וטמון בארץ חבלו — איוב יח י (טמון).
 5. עליו בהקראו הועד כי ימות ולא יחיה לעד — פרש אברמסון : „מיום בריאתו כבר הועד
 האדם על המות“. ופרש זה טעון פרוש. ונראה שגזר אברמסון „הועד“ משרש „עד“, מלשון
 „והועד בבעליו“ (שמות כא כט), וכונתו לומר כי מיום בריאתו כבר הוזהר והותרה האדם
 על המות. וזה דחוק. ונראה יותר כי „הועד“ כאן הוא משרש „יעד“, ופרשו : גועד וזמן
 ונגזר. והכונה : מיום בריאתו כבר נועד וזמן ונגזר המות על האדם. על דרך : הילודים
 למות (אבות ד כב). ולצורך „הועד עליו“ במובן זמן ונגזר עליו השווה גם בן קהלת,
 אברמסון קרא : דואג ממה תדאג... אם מיום דין — היטב, כי שם במפעל על יך
 נועד, וכפרוש אברמסון שם : „שם, בעולם הבא ידונוך לפי מעשיך“. ועל פי זה נראה
 שצ"ל : כ מ פ ע ל .
 כי ימות ולא יחיה לעד — על פי תהלים מט י : ויחי עוד לנצח לא יראה השחת ; ובנגוד
 לתהלים קיח ז : לא אמות כי אחיה.
 6. ימיו חרוצים — על פי איוב יד ה : אם חרוצים ימיו.
 ובא עד קצו ואין עוזר לו — דניאל יא מה.
 7. זאת גזר על משכיל וסכל — על פי תהלים מט יא : כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל
 ובער יאבדו.

שְׁלוֹשֶׁה שִׁירֵי קוּדֹשׁ לְרַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן יַעֲקֹב הַבְּבִלִי כֹהֵן
 בְּנֵה לְגוֹפּוֹ בְּשֹׁאֵל הֵיכַל וּפְתָאוֹם יָבֹוא אֶל הֵיכָלוֹ הַצּוֹר תִּמִּים פָּעִלוֹ
 רַחֲמֵי צוֹר נְחֻסְדּוֹ וְנִחַל אִם יִהְיֶה יָרָא וְזוֹחֵל הַצּוֹר תִּמִּים פָּעִלוֹ
 10 כִּי הוּא סוֹלֵם וּמוֹחֵל אֲשֶׁרֵי כָל חוֹכֵי לוֹ

- וידעתי כי כל יוכל — על פי איוב מב ב : ידעתי כי כל תוכל.
5. בנה לגופו בשאול היכל ופתאום יבוא אל היכלו — אברמסון לא פרש מהו „בנה לגופו בשאול היכל” וכתב רק : „ופתאום, מלאכי ג, א וכאן שימוש חריף בפסוק”. ונראה שהבין „בשאול” כפשוטו, לשון קבר, כלומר : האדם בנה לגופו היכל בקבר, וזה רעיון מוזר. ונראה ש„שאול” כאן פרושה אדמה, כשמושו התדיר של משוררנו, שהוא גם אחד מסימני ההכר ללשונו (ראה לעיל בהערה 4 לשיר א). והכונה : האדם (הסכל, הנזכר בשורה 7), בעוד בהיים חיתו על פני האדמה, אינו דואג לנשמתו, אלא לגופו בלבד והוא בונה לגופו ארמינות והיכלות, שאמנם אינם אלא מעונות ארעיים, כי פתאום ימות ויבוא אל „היכלו” האבתי והעצמי, הוא קברו (ולהבנה אירונית זו של מלת „היכלו” כן, כנראה, גם אברמסון). או אולי „מקרא חסר” (או „מקרא קצר”) לפנינו וצריך לומר (או : צריך להבין) : ואיש אחר יבוא אל היכלו (וכאן „היכלו” — היכל ממש, הוא ההיכל שבנה לו בארץ) ויירש את עמלו ; על פי תהלים מט יא-יב : כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם, קרבם בתימו לעולם (רש”י : מחשבותם לבנות להם ביתים שיתקיימו לעולם) משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות ; קהלת ב ד—ט : בנית לי בתים . . . ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע ההבם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי. עוד אפשר שהכונה היא : ופתאום יבוא המות אל היכלך, על פי ירמיה ט כ : כי עלה מות בחלוניו בא בארמנותינו.
9. על פי תהלים לג יח : הגה עין יי אל יראיו למיחלים לחסדו.
- ירא וזחל — על פי איוב לג ו : זחלתי ואירא.
10. סולה ומוחל — על פי תפלה יום הכפורים : סלה לנו מחל לנו ; מוחל וסולה. אשרי כל חוכי לו — ישעיה ל יח.

הרמיזה בשירי רבי יצחק אבן-כ'לפון

הרמיזה היא דימוי, שבו מדמים עצמים ומצבים אל עצמים ומצבים הדומים להם בדברי הימים. דרך זו, שהשתמשו בה כבר נביאי ישראל (ראה: דוד ילין, כתבים נבחרים ב, ירושלים תרצ"ט, 65—66; ונורת השירה הספרדית, ירושלים ת"ש, 103), אחזו בה גם המשוררים הערבים ומהם קבלוה משוררי ישראל ב"תור הזהב" בספרד. לפי דעת ילין, היה רבי שמואל הנגיד הראשון במשוררי ישראל בספרד שהשתמש בדרך הרמיזה (נורת השירה הספרדית, 104).

מטרת הרשימה הזאת היא להוכיח שבדרך הרמיזה השתמש כבר רבי יצחק אבן כ'לפון, ידידו ובן-דורו הקשיש של רבי שמואל הנגיד (כ'לפון נולד, לפי המשוער, בשנים 960—970; הנגיד נולד בשנת 993). המובאות שלהלן לקוחות מתוך הספר "שירי ר' יצחק אבן-כ'לפון" לפרופ' אהרן מירסקי (ירושלים תשכ"א).

עמודים 64—65, שיר ב, שורות 21—22:

יִרְאָ מִכְבֵּד אֶת יִרְאָיו, וְבֵר לִבָּב, נָקִי כָף, שִׁפְל רֹחַ וְעָנָו כְּמוֹ עָנָו.

פירוש: וענו כמו משה רבנו, שנאמר בו: והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במדבר יב, ג).

עמוד 69, שיר ד, שורות 11—14:

וְהוּא יוֹסֵף וְלֵד יַעֲקֹב, אֲשֶׁר הוּא	כְּמוֹ יוֹסֵף בֶּן יַעֲקֹב נִזִּיר
[ו] כֵּן הִנֵּי כְמוֹ יַעֲקֹב בְּאֶבְלֹו,	עָלִי דוֹמָה לְיוֹסֵף בְּהִדְרוֹ
וְהִנֵּה, כְּאֲשֶׁר הָיָה לְבָדֹו	בְּדוֹרוֹ, כֵּן לְבָדֹו זֶה בְּדוֹרוֹ
אֲנִי אֶבְכֶּה עָלֵי יוֹסֵף בְּחִירִי,	בְּכֹחַ יַעֲקֹב עָלֵי יוֹסֵף בְּחִירֹו.

פירוש: והוא, המהולל, שמו יוסף בן יעקב, והוא "נזיר אחיו", כמו יוסף בן יעקב שבמקרא, שנאמר בו: ברכות אביך... תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (בראשית מט, כו). וכן הנני, אני המשורר, מתאבל על ידידי (שנבצר ממני להיוועד עמו), הדומה ביפיו ליוסף, כנאמר: ורצון שוכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו בכור שורו הדר לו

(דברים לג, טז—יז), ונאמר: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה (בראשית לט, ו), כמו יעקב אבינו בהתאבלו על יוסף בנו, כנאמר: ויקחו את כתנת יוסף... ויביאו אל אביהם... ויכירה ויאמר... טרוף טרף יוסף... ויתאבל על בנו ימים רבים (בראשית לא, לא—לד).

עמוד 72, שיר ו, שורות 21—24:

אֲשֶׁר לְבוֹ וְעֲנוּתוֹ יָדוֹ	וּבִינְתוֹ בְּמַעַשׂ וְאַמִּירָה
כָּלֵב דָּוִד וּבֶן־נִינֹ וְעֲנוּת	יְקוֹתִיאֵל יָד אֲבָרָם וְשָׂרָה.

פירוש: אשר לבו כלב דוד המלך, וענותו כענות יקותיאל, הוא משה רבנו (על פי ויקרא רבה א, ג: י' שמות נקראו לו למשה: ירד, חבר, יקותיאל וכו'), שנאמר בו: והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במדבר יב, ג), וידו בעשיית חסדים כיד אברהם ושרה, שהצטיינו במידת הכנסת אורחים, כמסופר בפרשת וירא (בראשית יח, א—ט), ובינתו במעשה ובדיבור כבינת בנו של דוד, הוא שלמה, שנאמר בו: ויטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה ויאמר אלהים אליו... הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריו לא יקום כמוך (מלכים א ג, י—יב), ונאמר: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד... ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים ויחכם מכל האדם (מלכים א ה, ט—יא).

עמוד 73, שיר ו, שורות 31—36:

וְאֵם יִנְיָאֵם בְּפִיו — חֲגִי זְכָרִיָּה	וּמִלְאָכִי, וְאֵם יִכְתָּב — כַּעֲזָרָא
וְאֵם יִהְיֶה בְּשִׁיר — דָּוִד...	[מ] שִׁיחַ אֵל, בְּחִיר גָּדוֹל וְנֹרָא.

פירוש: ואם ידבר בפיו — הוא כנביאים חגי זכריה ומלאכי; ואם יכתוב — הוא כעזרא, שנאמר בו: עזרא כהנא ספר דתא (עזרא הכהן סופר הדת, עזרא ז, כא), עזרא הסופר (נחמיה ח, ד, יג); ואם ידבר שיר — הוא כדוד המלך...

עמוד 80, שיר י, שורות 19—22:

קִרְאָהוּ יְהוֹשֻׁעַ, כְּנִקְרָא	מִשְׁרַת אִישׁ אֲשֶׁר לֹא קָם כְּמוֹתוֹ
וְשָׁמְהוּ בְּתוֹךְ עַמּוֹ לְנִיד,	כְּשֵׁם מֹשֶׁה יְהוֹשֻׁעַ מִשְׁרָתוֹ.

פירוש: "אדוננו" (הנזכר בבתים הקודמים) קראהו יהושע, כמו שנקרא

[ב]

יהושע משרת משה, כנאמר: ויען יהושע בן נון משרת משה (במדבר יא, כח), ונאמר: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים לד, י). ושמהו בתוך עמו לנגיד, כמו ששם משה את יהושע משרתו, כנאמר: ויכתב משה את השירה הזאת... ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם (דברים לא, כב—כג).

עמוד 85, שיר יד, שורות 7—8:

הלא זה הוא אשר כל האנשים
בכל עיר יענו לו במחולות.

פירוש: הלא זה הוא המהולל אבו סלימן (אבי שלמה), הוא דוד, שכל האנשים בכל עיר ישירו לו בתפים, כמו לדוד המלך, כנאמר: הלא זה דוד אשר יענו לו במחולות (שמואל א כט, ה).

עמוד 96, שיר כג, שורות 7—8:

זכרתי, זכרך אל לטובה,
כאלקנה בזכרו את פננה.

פירוש: אתה זכרתי שלא לטובה, כאלקנה שלא זכר לטובה את פננה, כי אם הקטין את מנתה ממנת חנה, כנאמר: ויהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל-א ד, ה), ובכל זאת יזכרך אל לטובה.

עמוד 97, שיר כה, שורות 3—4:

וצא מהם, ונס מתוך קהלם,
ולו היו נסיכי הר גרזים.

פירוש: התרחק מהם, ולו היו שרי הר גרזים, הר הברכה, שנאמר בו: והיה כי יביאך יי אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתתה את הברכה על הר גרזים (דברים יא, כט).

עמוד 98, שיר כו, שורה 3:

ושם לבי וכליותי
כמו עגלה משלשת.

פירוש: ועשה את לבי וכליותי מבוטרים לבתרים כמו העגלה המשוּרֶשֶׁת של אברהם אבינו, שנאמר בה: ויאמר אליו (האל לאברהם) קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותור וגוזל ויקח לו את כל אלה ויבתר אותם בתוך (בראשית טו, ט—י).

[ג]

עמוד 105, שיר לג, שורות 23—24 :

חֲתָר בִּקִּיר וְצֹא וּבִרְחַ בְּרִיחַת
שְׁתוּם עֵין אֵלֵי אֶרֶץ פְּתוּרָה.

פירוש : חתור בקיר, כיחזקאל, שנאמר בו : ויאמר אלי (האל) חתר נא בקיר ואחתר בקיר (יחזקאל ח, ח), וברח כברוח בלעם אל עירו פתור, כנאמר : וישלח (בלק) מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה (במדבר כב, ה), ונאמר : נאום בלעם בנו בעור ונאום הגבר שתום העין (במדבר כד, ג), ונאמר : ויקם בלעם וילך וישב למקומו (במדבר כד, כה).

עמוד 108, שיר לו, שורות 19—20 :

וְהִנֵּה, כָּל אֲשֶׁר קָנָה לִבִּי -
כְּאִישׁ קָנָה בְּעִיר אֲדָמָה זְרִיעָה.

פירוש : אבדה תקותי, כתקות איש שקנה לזרע בעיר אדמה, שנאמר בה : גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים (דברים כט, כב).

עמוד 114, שיר מ, שורות 1—2 :

יָדִיד נִפְלִישִׁי וְלִ[בִּי] אֵת,
אֲשֶׁר נִחַשְׁבַּ כֶּכֶן תָּרַח.

פירוש : ידיד נפשי ולבי אתה, שאתה חשוב בנדיבותך כאברהם בן תרח שהצטיין במידת הכנסת אורחים, כמסופר בפרשת וירא (בראשית יח, א—ט).

עמוד 115, שיר מ, שורות 15—16 :

וְדַע, אִם לֹא תִשְׁלַח
וְתִבְחַר אֶת נְאוֹם קִרַח.

פירוש : ודע, אתה הנדיב, כי אם לא תשלח לי מתנה, ותתחמק בטענת "רב לד", כקרח ועדתו שאמרו "רב לכם", כנאמר : ויקח קרח ... ודתן ואבירם ... ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם (במדבר טז, א—ג).

עמוד 121, שיר מו, שורות 19—20 :

שְׁמַעֲנִי, וְאַחֲרַי כֵּן תִּדְבֹר :
לְשַׁדְּךָ תַּחֲלֵק אֶתָּה וְצִיבָא.

פירוש : שמע את דברי בראשונה ואחרי כן תחרוץ את משפטי, פן תכשל בעונש שלא כדין ותענש, כמו שנענש דוד המלך שקיבל לשון הרע מפי ציבא ולא קיבל הצטדקות מפיבשת, כנאמר : ומפיבשת בן שאול

ירד לקראת המלך (דוד בשובו ממלחמת אבשלום) ... ויאמר לו המלך
למה לא הלכת עמי מפּיבשת ויאמר אדוני המלך עבדי רמני ... ויאמר לו
המלך למה תדבר עוד דברך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה;
ובתלמוד נאמר: בשעה שאמר דוד למפּיבשת אתה וציבא תחלקו את
השדה יצתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה (שבת
נו.—נו:).

עמוד 126, שיר מח, שורות 3—4:

וְנִתַּתִּי בִיד חֲטָאִי, וְהִנֵּנִי כִּמוֹ טָרֶף בְּיַד אַרְבַּע רְבֻצָּה.

פירוש: ונמסרתי לאויבי בעבור חטאי, והנני רבוצה כמו טרף ביד
ארבע חיות, הן ארבע מלכיות המשולות לחיות רעות, כנאמר: וארבע
חיון רברבן סלקן מן ימא (וארבע חיות גדולות עולות מן הים, דניאל
ז, ג), ונאמר: אלין חיותא רברבתא די אנין ארבע ארבעה מלכין יקומון
מן ארעא (החיות הגדולות האלה אשר הן ארבע — ארבעה מלכים יעמדו
מן הארץ, דניאל ז, יז).

עמוד 128, שיר מח, שורות 39—42:

וְלֹלִי כִי אֲשֶׁר הִפְלִיט פִּלְטָה לְשׁוּמָה אֶל פִּלְטָתִי תְּשׁוּעָה
אֲזִי כְּסָדוֹם הַפּוֹכָה נַעֲשִׂיתִי וְהֵייתִי לְתֵל מֶלֶח קְבוּעָה.

פירוש: ולולי שהציל האל הצלה מעט לעשותה תשועה לשריד ולפליט
שנשאר ממני, כי אז הייתי נעשית הפוכה כסדום ונקבעת לתל מלח
אשר לא יזרע ולא יצמיח, כנאמר: לולי יי צבאות הותיר לנו שריד כמעט
כסדום היינו לעמורה דמינו (ישעיה א, ט), ונאמר: גפרית ומלח שרפה
כל ארצה ... כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים (דברים כט, כב),
ונאמר: ואלה העולים מתל מלח (עזרא ב, נט, נחמיה ז, סא).

עמוד 139, שיר נה, שורות 3—4:

לְמַעַן כִּי בְּמוֹרְשׁוֹ שִׁפְטִיו מְרַבְּעִים כְּאַרְבַּעַת נִקְמִים.

פירוש: יען כי בלוחות לבו ענשיו כפולים ארבע, כארבע נקמות,
כנאמר: ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחייה רעה ודבר (יחזקאל יד,
כא).

[ה]

עמוד 152, שיר עב, שורות 11—12 :

[ו]לולי אשר נועד   לעמו בעת צעד
וסיני מאד רעד ...

פירוש : ולולי נזדמן האל לעמו, בעת שצעד האל משדה אדום והר סיני רעד מאד מפניו, כנאמר : יי בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ... הרים נזלו מפני יי זה סיני מפני יי אלהי ישראל (שופטים ה, ד—ה).

עמוד 152, שיר עב, שורה 17 :

בחירו בנך נתן   נדיב לב כמו איתן.

פירוש : בחירו אברהם בן נתן, המצטיין במידת הנדיבות, כאברהם אבינו, המכונה איתן האזרחי, על פי בבא בתרא טו. : איתן האזרחי (תהלים פט, א) זה אברהם.

עמוד 153, שיר עב, שורה 31 :

שמו טוב כאזרחי.

פירוש : שמו של המהולל טוב, כשמו של אברהם אבינו, שנקרא גם איתן האזרחי (ראה בפסקה הקודמת), כנאמר : ויאמר יי אל אברם לך לך מארצך ... ואגדלה שמך (בראשית יב, א—ב).

סיכום : הבאנו בזה 20 דוגמות לדרך הרמיזה בתוך 74 השירים וקטעי השירים לרבי יצחק אבן-כ'לפון, ששרדו והגיעו לידינו עד היום (ראה גם : עמוד 136, שיר נג, שורה 2 ; עמוד 138, שיר נד, שורה 14 ; עמודים 143—144, שיר סב, שורות 1—4 ; ובמבוא של מירסקי, פרק שביעי : ענייני הלכה ודברי חז"ל בשירי ר"י אבן-כ'לפון, 44—46). אין ספק, שבהימצא הדיואן השלם למשוררנו, תוכפלנה הדוגמות כהנה וכהנה. לא הנגיד, כי אם אבן-כ'לפון, מחזיק אפוא, בשעה זו, בזכות הראשונות לדרך הרמיזה בשירה.

מעריב

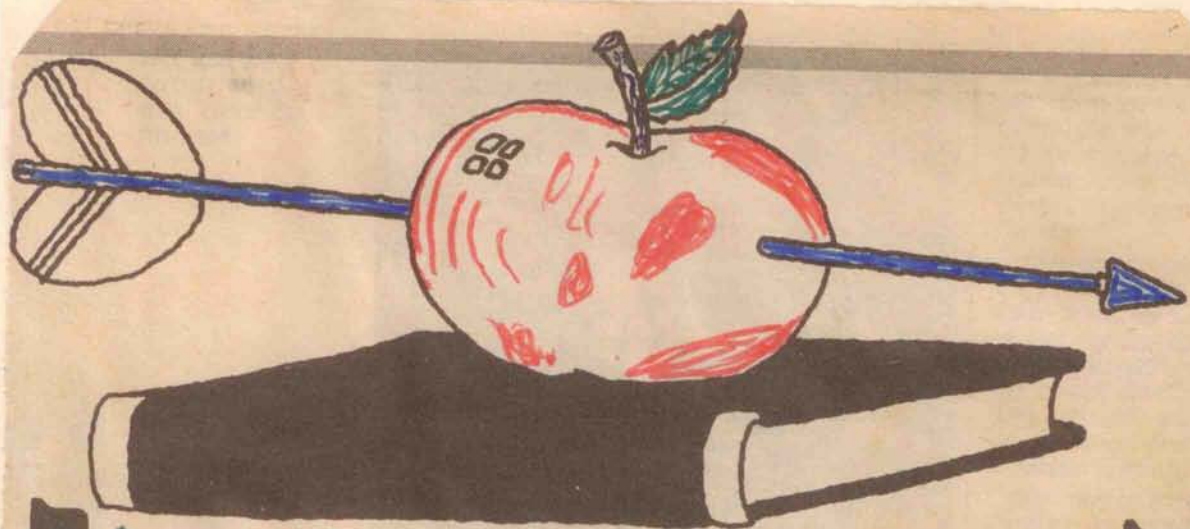
צפית - שם עברי לטלוויזיה

המלה "טלוויזיה" מורכבת משני חלקים: טל-וויזיה, שמוכנס ראיה למרחוק. בעברית יש שורש אחד הכולל את שני המובנים, וזוהי השורש "צפה": הצופה עומד על מגדל ומביט למרחוק, משורש זה נגזרה גם המלה "צפית", הנמצאת רק פעם אחת במקרא, בספר ישעיהו כ"א, ה: צפה הצפית, תרגום יונתן: אפימו סכואין - הקימו סוכים, צופים. מלה זו "צפית" נאה להמיר בה את המלה הלועזית טלוויזיה: היא קצרה וקלה למבטא, משמעותה ניכרת בנקל מתוך עצמה, והיא איננה תפוסה לעיניו אחר. נאמר אמר: אנו צופים בצפית, צפינו בצפית, נצפה בצפית.

ד"ר דב ירדן

נגינות
ספוגה

הַרֹמֶן הַרְאָשׁוֹן שֶׁלִּי

סיפור מאת שלום עליכם

• תרגם ד"ר דב ירדן •

מתפרסם לראשונה בעברית

„לאשה“, גליון מספר 1420 — 1.7.74

פרק ראשון

המשרה הראשונה וכוחה
של פרוטקציה

בי שטעם את הטעם של ישיבה בשעה מאו-
חרת בלילה רעב ליד נר נתך, מכורבל במעיל
קרוע, ומשנן דקדוק רוסי, ובשעת מעשה יתאוה
ולו לפרוסת לחם שחורה ישנה — ואין...
מי שטעם את הטעם של שנה על ספסל קשה
כשאגרוף רך למראשותיו, והעששית מעלה עשן,
והילד בוכה, והזקנה רוטנת...

מי שטעם את הטעם של זוג מגפים, שעקבם
האחד נשמט ונפל וסוליתם האחת נגררת ומק-
רקרת, ואינך יכול להפטר ממנה בשום אופן...
מי שטעם את הטעם של נשיאת השעון לבית
העבוס, ובית העבוס מסרב לקבלו, כי המכסה
אינו מכסה טהור והקרבנים אינם שונים פרוטה...
מי שטעם את הטעם של בקשת גמילות חסד
מאת ידיד, והלה אינו מסרב הרבה, והוא שם ידו
בתוך כיסו ושולף מהר את ארנקו ונשבע לך
שאין לו פרוטה...

מי שטעם את כל אלה, חזה אותם מבשרו, —
הוא אולי יבין לי, מה היה לנפשי, כאשר השגתי
משרה — המשרה הראשונה — בשנים עשר
רובלים — לחודש עם מזונות ומעון וכל הנדרש!
איך השגתי את המשרה — אין אני רוצה
להלאותכם, ואף אינני רואה חובה לעצמי לספר
לכם הכול, כי יש לי דוד, ולדוד יש דודה, ולדוד
דה יש מכר, ולמכר יש קרוב, ולקרוב יש מחותן,
בעל בית עשיר מאוד, אך פשוט, הדר בכפר,
ולו בן יחיד והוא מחפש מורה לעברית ול-
רוסית ולגרמנית ולפנקסנות, שיהיה בן אבות,
ושיעלה בזול — הכול הולם אותי בדיוק! ואני
שנסתי את מתני ורצתי אל הדוד ובקשתי מן
הדוד, שיבקש מן הדודה, שתבקש מן המכר,
שיבקש מן הקרוב, שהקרוב ישפיע על מחותנו,
בעל הבית העשיר, שיקבל אותי, אותי ולא אחר,
שהרי מלבדי יש בעירתי עוד בחורים כאלה,
היודעים עברית ורוסית וגרמנית ופנקסנות, והי-
מוכנים גם הם לגוד לקצוי תבל, ובלבד שיש-
תכרו לפרוסת לחם. לא כל כך מהר הוציא בעל
הבית שלי מפיו את המלה הטובה, שהוא מקבל
אותי; הוא הרבה להתחבט: ראשית, היקח מו-
רה, אין אין? ושנית, אם אמנם לקוח יקח, היקח
אותי, או את מישהו אחר? עד שהאל היה בעזרי,
והוא החליט, שלקוח יקח, והפור נפל עלי, שהרי
לידיעות (כה אמר) אין בעיניו ערך רב; ידע
ענים, אמר, יש היום ככלבים לרוב; עקר העקרים
בעיניו, שהמורה יהיה „בן אבות“ והואיל ואני
בן אבות, לכן „הוא לקוח אותי“. כה אמר לי,

• ממשפחה מיוחסת.

אלופי החדש. אמנם, מתחרי האחרים אף הם
„בני אבות“ לא פחות ממני. אלא מה? זכות
אבות, פרוטקציות.
אכן, גדול וחזק הוא כוחה של פרוטקציה!
ואשרי האיש, שיש לו דוד, שיש לו דודה, שיש
לה מכר, שיש לו קרוב, שיש לו מחותן בעל
בית עשיר, הדר בכפר ולו בן יחיד, והוא מחפש
מורה לעברית ולרוסית ולגרמנית ולפנקסנות,
שיהיה „בן אבות“, ושיעלה בזול!...

פרק שני

אלופי מרדימני בגוזמותיו
ותנומה נופלת עלי

בי היה אלופי? מה היה? מה היה פרוצוף
פניו: הגבוה, אם נמוך? הדק אם עבה? הצהוב,
אם שחור? סבורני, שאין דבר זה כה חשוב
לכם לדעתו. מה שמו — אף זה, כמדומה לי,
אינו נוגע לכם עד הנפש. יתכן גם, שעודנו חי
באיזה מקום, לכן אין זה נאה לי כלל, שאפרסם
את שמו. מוטב שאמסור לכם את השיחה, שהיתה
לנו בפעם הראשונה, בשעה שלקחתי אליו לתוך
עגלתו — מרכבה הדורה למדי רתומה לשני
סוסים נאים — וכבדני בסיגרה — הסיגרה הרא-
שונה שעשנתי מימי ושקטלתי לכל ימי חיי.
— יוצא אתה אפוא, עול ימים, בפעם הראשונה
מן העיר אל הכפר? — כה אומר הוא אלי, ומי-
ביט באפר האפור של הסיגרה השחורה. — ודאי
חושב אתה, עול ימים, שכפר הוא מי יודע מה,
ושאנחנו, יהודי הכפר, איננו יודעים מה טוב?
הוכל להרשות לעצמך, עול ימים, לראות מושב
של יהודי כפרי, בית והצר וגן — ארמון, טירה!
חדרים וחדרונים, אם עלי לומר לך, עול ימים,

בלי גזומה, כמעט עד עשרים. מה אני סח עש-
רים? למעלה משלושים! ואם תאמר, לשם מה
צריך אני כל כך הרבה חדרים? בעצמי אני
יודע: למען האורחים. באים אלי תכופות אורחים.
מה אני סח „תכופות“? כל שבוע, כל יום. אין
לך יום, שלא יבוא בו אורח, שני אורחים, שלושה
אורחים, ועוד איזה אורחים! בעל אחוזה, שוטר,
שר מחוז, שופט שלום... אני מתהלך עם כולם
בידידות. כה יתן לי אלוהים וכה יוסף, כי כמה
פעמים יקרה: רואה אני מרכבה רתומה לארבעה
סוסים נוסעת ומתקרבת ישר למרפסת; שואל
אני: מי זה בא? אומרים לי: הוד מעלתו, זאת
אומרת שר הפלך בכבודו ובעצמו... ובכן, אין
אתה בן חורין וחייב אתה לקבל את פניו כראוי,
לפנות למענו את החדרים הגדולים ביותר ואת
כל הגן. ואצלי גן — עין לא ראתה! יער ממש,
לא גן! התפוחים שלי, והאגסים שלי, והשיזפים
שלי! ונוסף לזה ענבים! הכול יש אצלי, ברוך
השם, משלי: משרת דובדבנים מדובדבני, ויין
מענבי, וצמקים משלי, ואפילו דגים גם כן משלי,
מתוך יאורי, ועוד איזה דגים, שבוטים וקרפיונים
ותכלונים ואברומות — אברומות הנה כאלה...
וחוך כדי דבור פורש אלופי את שתי ידיו לצד
דגים, ואני נוטה קצת הצדה, למען פנות לו מקום
להעביר את אברומותיו...

אין הוא חדל לספר גזומות, ואני מקשיב, מקשיב
בתשומת לב, בולע את המלים, שותה בצ-
מא את דבריו. המרכבה מתגעגעת כעריסה, הסו-
סים מצליפים בזנבותיהם ורצים, רצים בלא מע-
צור, ולא אוכל להגיד לכם נאמנה, אם מן הנענוע
במרכבה הרכה, או מהצלפת הסוסים בזנבותיהם,
או אולי מנחמות אלופי — נופלת עלי תנומה...
הלילה ליל קיץ נאה וחמים! רוח קלה מתגנבת
מדי פעם ומחליקתני, מלטפתני, כמו בטיפה,
על פני, ואני נרדם, ומתוך השינה שומע אני

כי אלופי נזרח בחשק רב.

כשהגענו למקום, כבר התקדמה השמש כברת
דרך בשמים; ברה היתה היפהפיה, ברה וזכה,
מאירה ובהירה, שוחקת אלי בידידות יתרה ומקי-
דמת את פני במקום החדש בברכת בקר טוב יפה
ונדיבה.

פרק שלישי

רשימת שקונים, מבט

קר והמלצה חמה

יש כל מיני שקרנים בעולם. יש שקרנים,
שאיש אינו כופה אותם, איש אינו ממריץ אותם
להאריך לשון, כי אם סתם כך — פה להם ודבר
ידברו. בין השקרנים האלה יש שלושה מינים:
שקרן של אתמול, שקרן של היום ושקרן של מחר.

השקרן של אתמול יספר לכם ספורי בדים, שלא
היו לא נבראו; הוא ישבע לכם, כי היה בעצמו
בשעת מעשה — ואתם לכו חקרו ודרשו, חפשו
עדים, הכחישוהו!... שקרן של היום — איננו
שקרן, בעצם, כי אם רברבן; הוא יספר לכם,
שיש לו, שהוא יודע, שהוא יכול — ולכו הוכחו
אתו!... השקרן של מחר — הוא סתם בן אדם
טוב, המבטיח לכם הרים וגבעות: הוא ילד, הוא
ידבר, הוא יעשה למענכם — ועליכם להאמין לו
על דברתו. כל שלושת מיני השקרנים יודעים,
שהם אומרים שקר, אבל נדמה להם, שפלוגי מא-
מין להם. אולם יש שקרן, אשר בשעה שהוא
אומר שקר, הוא מדמה בלבו שאמר אמת, והוא
בטוח, שפלוגי מדמה גם הוא, שאמת היא, וב-
שעת מעשה נהנה הוא הנאה של אמת. זהו אדם,
החיי בעולם הדמיון, אדם הדמיון. אפשר לומר:
זהו מין מחבר, הבורה מדי פעם ספור חדש, שר-
כח מה ספר אתמול, ודמיונו מעלה אצלו תמיד
רעיון חדש, המצאה חדשה מעקרה.

ממין השקרנים האחרון היה אלופי. מעצמכם
תבינו יפה מאוד, שהטירה נתגלתה, בסופו של
דבר, כחצר פשוטה למדי, הארמון לא היה אלא
בית רגיל למדי בעל חדרים וחדרונים הרבה
פחות משלושים. הגן היה גן רגיל למדי, במקום
ענבים היו בו עכביות ירוקות, במקום יין — חמיץ
תפוחים פשוט, ובמקום האברומות הגדולות היו
אבונים מים קטנים, וגם הללו — לא מן היאור
של עצמו, כי אם מובאים מן השוק.

את פנינו קבלה יהודיה בריאת בשר וצרור
מפתחות בידיה. המבט, שהעיפה עלי, היה מבט
קר, ואי אפשר לומר, שהוא נעם לי ביותר. פשר
המבט הזה היה: „איזה ביש מל הוא זה“...
בעל הבית שלי הבין יפה את פשר המבט ובשפת
חלקות כמו התצלל לפניה:

— זה אני הוא שהבאתי מורה חדש בשביל
ה„ילד“... איפה ה„ילד“?

— הילד עודנו ישן, — השיבתו בקול של
גבר וכבדתי במבט קר נוסף, העלול להקפיא
את כל בני המעים. למזלי צוה אלופי שיערכו
את השולחן, ואותי הושיב על ידו, וברגעים המ-
עטים, עד שהגישו את המחס, מנה לפני את כל
ידיעות בנו, מה מיטיב הוא ללמוד ומה יפה
כתיבתו.

— כתיבתו יצאו לה מוגיטין! העולם מתהדר
במכתביו! גרמנית כשפת אם היא לו, ומלבד
זאת מדבר הוא צרפתית!
בעלת הבית עם המפתחות הגישה לשולחן גביי-
נה וחמאה ושמן וחלב ודבש, ועוד דברים טובים,
והיה יכול להיות לא רע כל עקר, לולי ישיבה
בעצמה ממולנו ועפעפה עלי בעיניה המתוקות.
אלופי הבין את פשר מבטה ובמשך רגעים אחדים
מנה לפני את כל פרשת יחוסי, מי אני ומה
אני יודע, ואני חשתי, שבוערים בי פני ועיני
וראשי ושערות ראשי. לפי המלצתו החמה של
אלופי יצא, שאני נכדו של ה„בעל שם טוב“ ומר-
צאי משלשלת של רבנים, מיוחסים וגבירים אדי-
רים, ואשר לידיעותי — יודע אני יותר מסטודנט
ומדוקטור ומפרופסור ומשלושה פרופסורים... ה-
האמינה לפזמונים האלה — אינני יודע. אבל מב-
טה הקר והנוקשה נעשה, כמדומה לי, קצת יותר
חם ויותר רך.

פרק רביעי

ה"ילד" אוכל במקום
שלושה חיילים והמורה
גזוע מדעב

ה"ילד" היה בתור גבוה, עבה, בריא, לבן, יפה, ער, עליו, לחייו צחות ואדומות, פניו גדול לים ומפוטמים, מצחו גבוה ולבן, עיניו אפורות וטובות, ידי רכות ולבנות, כסופגניות, והוא אהב שלושה דברים: לאכול ולישון ולצחוק. אבל יותר מכול אהב לאכול. ולאכול אכלו שם מן הי בוקר עד הלילה. מלבד טה וקפה וטעימת בוקר וארוחת בוקר וארוחת חמה וארוחת צהרים וארוחת ערב, היתה האם שולחת תמיד ל"ילד" כוס שוקולד, כעך, עוגה, דובשן, מעט רבה, ולפעמים כבד, קורקבן, וסתם חתיכת חלה, כדי שלבו לא יתעטף חלילה ברעב... ועל המורה נטל לראות כל זאת לבלוע את רוקו ולהשקיע את רעבונו בסיגריה של טבק.

בזמן הראשון, עד שלא נפגש המורה עם חלי מידו, סבל המורה את הטעם האמתי של רעב, כי אם התלמיד, בעלת הבית עם המפתחות, נתנה לו, "קדחת", לא אוכל, בבית נמצא תמיד אוכל, וביחוד מוצרי חלב, למכביר, אבל הכול היה נעול במנעול, האלוף היה מתערב לעתים תכופות ומצוה שיתנו למורה לאכול; על זאת היתה בעלת הבית מתחילה לצלצל במפתחות — אות שהיא כועסת — ואומרת:

— היתכן, אלא מה? נותנים לו לאכול שלוש פעמים ביום, השמעת כזאת מימך?... ולא היה זה אלא שקר גדול ונורא! לא רק שלוש פעמים — אף לא פעם אחת. כמה פעמים שמתי לב מרחוק, איך זורקים החוצה נתחי בשר, איך שופכים כדים מלאים חלב — בה בשעה, שלבי התעטף בחדרי מרעב ונכסף לפרוסת לחם. בימים, שבהם לא היה האלוף בביתו, גועתי פשוט מרעב, למזלי התרעיתי בעוד מועד עם תלמידי.

פרק חנוישי

המורה והתלמיד כורתים
ברית ורואים עולמים
בחייהם

— אם יש את נפשך להשאר כאן ושנהיה חברים, — כה פנה אלי ה"ילד" פעם בבוקר אחד, בשעה שישבנו לברנו בחדרנו המיוחד כש-חלונותיו פתוחים אל הגן, — אם רצונך שנהיה חברים ושאתה לא תסע מכאן, זרוק את ספרי הקודש עם ספרי החול גם יחד אל מתחת לשור לחו, ואתנו שנינו נשחק ב"דמקה", או ב"שישים ושש", או סתם נשתרע על המטות כשפנינו כל-פי מעלה ונירק בחקרה. ומבלי הרבות מחשבות, קם תלמידי וזרק את ספרי הקודש עם ספרי החול אל מתחת לשולחן, מטיל עצמו על המטה כשפניו כלפי מעלה ויורק

דרך שניו, אבל באומנות כזאת, במומחיות כזאת, שהוא מגיע מיד לתקרה, ושנינו פורצים בצחוק, מאז החלונו לראות את עולמנו בחיינו. התל-מיד למד את מורהו לשחק ב"דמקה" וב"שישים ושש" (מודה אני, כי עד אז לא הכרתי צורת קלף, וכשעמדתי על טיבו של המשחק, נקשרה נפשי לאהבה את הקלפים אהבת נפש!). המורה כרת ברית עם התלמיד וזרק את כל ספרי הקודש עם כל ספרי החול ושחק עם התלמיד ב"דמקה" או ב"שישים ושש", או שכב וירק בחקרה, או אכל יחד עמו, טעם מעט מכל המאכלים, והשביח היטב במחיצתו, אחרי חדשים אחדים הציץ על עצמו במראה תוך כדי מעבר, ראה זוג לחיים — ולא הכיר את עצמו...

אלינו לחדר לא נכנס איש, בלתי אם העוזרת עם צרכי מאכל, אלופי לא היה בבית בלתי אם לעתים נדירות, ובעלת הבית עם המפתחות היתה טרודה יומם ולילה במוצרי החלב ובכדים ולא סרה אלינו, אנחנו חיינו חיים טובים באמת, חפ-שיים כצפרי דרור, לא היה עלינו שום עול של שום דבר ושום אדם — ממש גן עדן!

רק פעם אחת שאלני אלופי במפתיע: — ובכן, כיצד הוא לומד? — מצוין! — אומר אני ואיני מעזה אפילו את פני.

— באמת? מה אמרתי לך? — אומר הוא אלי, ואני מתפלא, איך אני מישיר מבטי לתוך עיניו.

בבית הזה, שבו רמה איש את רעהו, שהכול בו כוזב, דברו שקר, שהשקר היה תלוי ועומד בו מעל לפני השטח, רפרף, הדדה בחלל האוויר, — בבית הזה אפשר היה ללמוד לשקר.

פרק שישי

מכתבי האהבה הראשונים
בין החתן ובין הכלה
והשלחת הראשונה
נדלקת

עבורה אחת היתה לנו בכל זאת: לקבל את הדואר ולענות על המכתבים. ומכתבים היו לנו כמעט מדי יום ביומו; אני אומר היו "לנו", מפני ששנינו היינו צריכים להשיב עליהם. המכ-תבים נכתבו אל תלמידי מאת כלתו האהובה מאוד, אף כי הוא בעצמו הודה לי, שהוא אוהב אותה מעט מאוד.

בהתחלה היו המכתבים לא כל כך תכופים — פעם בשבועיים, פעם בשבוע; אולם מאז הג-

ממני, הביאה לי ממך דרישת שלום עוד יותר ידידותית ובאותה להקת מלאכים שולח אני כעת, לבתי היקרה, נשיקה חמה, נשיקה קדושה מאת ידידך הנצחי, הנושא את דמותך המאירה בתוך לבו תמיד, בהקיץ ובחלום. ממני חתוך המאוהב באהבה ויודת...

פרק שביעי

חומר לאגרון חדש

ניצוץ נשא שלא במחכו, אלוהים יודע מאין, ונופל על גג של קש, נדלקת ממנו אש; באה הרוח ומנפחת את האש, וקמה אש תופת, שרפה שרפה!

המכתבים הראשונים היו הניצוץ הראשון, שני פח, התלהב והתלקח לאש תופת. המכתבים הלכו והשתלבו יותר ויותר; האש הלכה וגדלה, הלכה וחזקה, פרצה שרפה גדולה נוראה בלבי, אש אחזה בכל בשרי, הבעירה את כל עצמי, הרתיחה ועוררה את דמי, החלתני, עד כי נעשיתי חדל אישים. נפשי תעבה אוכל, שני נדדה מעיני, התהלכתי כנדהם. נשמתי היתה שם, במכתבים, ובהם היתה נחמתי היחידה ושמחתי. מכתב כי יבוא, והיה אצלי יום טוב; פתחתי את המכתב, קראתי ונענתי עליו. תלמידי היה צריך רק להעתיק בכתב ידו, ועלי נטל לורו במלאכה. וכמה עלה לי הדבר בדם, כאשר היה עלי לשאת את כאבי בתוך תוכי לבי, חבוי עמוק עמוק, להסתיר בחדרי חדרים כשראשי כבוש בכר ולבכות במסתרים, לקום ולהעמיד פנים עליונים ולשבת עם תלמידי האהוב לעבודה — לשחק עמו ב„דמקה“ או ב„ששים ושש“.

נחמה פורתא היתה, שאיש לא הבחין בפני, שאני כלה, שאני דועך כנר. נחמה פורתא, שתלמידי לא שם לב אלי כל כך; לו היה מתבונן בי היטב, היה בודאי תופסני בקלקלתי, אני משער בנפשי, מה דמות היתה לי בעיניו, לו ראני מנשק את מכתבי כלתו מכל עבר!... ואיככה אין מנשק קים מכתבים כאלה? הביטו וראו בעצמכם, מה היא כותבת לי:

מלאכי, נשמתי, נחמתי!
עלי להגיד לך את האמת, אני מודה לפניך, יקירי, שלא ידעתיך עד הנה. לא שערתי מעולם, (המשך בעמוד 93)

עתי, הוקלה מלאכת הכתיבה, והמכתבים החלו ללכת הלך ושוב תכופות יותר.

— הא לך, קרא וענה לה. מה היא מלאה אותי בדברי הבל! — כה אמר לי תלמידי פעם וזרק אל פני את מכתב כלתו האהובה מאוד. קראתי את המכתב, וישר בעיני מי שהיא כותבת:

חתי האהוב והיקר! הידעת, היו לי לזרא דרישות השלום שלך, הדומות אחת לרעותה, כאלו אם אחת ילדתך, כשתי טפות מים, הנובעות ממקור אחד. מבקשת אני לשמוע ממך דבר מה רענן, דבר, שיחמם את הלב ויאיר את הנשמה. קר מדי הוא הלב, קודרת מדי היא הנשמה!... ממני כלתך הנאמנה...

לא חשבתי הרבה וענתי על זה בשם תלמידי בזה הלשון:

כלתי האהובה והנאמנה! את כותבת לי, שבדברי דומים זה לזה, כאלו אם אחת ילדתך, היוכל להיות אחרת, כאשר רגש אחד ילדס את אומרת, שהם דומים, כשתי טפות מים, הנור בעות ממקור אחד; היוכל להיות אחרת, כאשר הם יוצאים ממקור אחד, מלב אחד; את מבקש שת ממני דבר רענן; היוכל להיות רענן יותר מן המלה „אוהב“? היתכן שלא יהיה אור בנשמתי, כאשר אני נזכר בך, כלתי היקרה! ממני חתוך הנאמן...

על זה קבלנו עד מהרה תשובה:

חתי האהוב והיקר!
דברך המתוקים רעננו וחממו אותי הפעם הזאת, ואורו כל פנות נשמתי. הייתי יכולה להשבע, ששמעתי זמר חדש, לחן גן עדן של נשמה מלאה אור, והרגשתי כאלו עור חדש קרם עלי. נדמה לי, כי צומחות לי כנפים, ואני מרחפת, אני מרחפת באויר, ולהקת מלאכים שלמה מקדמת את פני, מברכת אותי, מביאה לי דרישת שלום מחתי היקר והמתוק, הכותב מלים מתוקות כאלה, אשר לבי ונשמתי נתונים לו כליל מעתה ולתמיד, לעולם ועד!
ממני כלתך האהבת אותך ונאמנה לך תמיד...

על זה ענתי:

נשמתי האהובה, המתוקה, היקרה והנאמנה! לא, לא טעית, כלתי היקרה! לא מלים פשוטות קרות היו אלה, כי אם רגשות, היוצאים יש מן הלב ונכנסים ללב; נימות, הנמשכות מן הנשמה ומושכות אליהן וקושרות בקשר אמיץ שתי נשמות צעירות לתמיד, לעולם, לעולם. הנה אותה להקת מלאכים, שמסרה לך דרישת שלום

שאמנא בך מקור כזה של רגשות נעלים כאלה, של רעיונות נשגבים כאלה, של תבונה עמוקה כזאת, ואוצר כזה של מדע! מתוך דברך החכמיים רואה אני, עד כמה הרבית לקרא, עד כמה אתה מלא וגדוש בכל ענין וענין! ולפלא גדול בעיני, מפני מה לא ידעתי זאת קודם! זה מראה לי רק את תמימותך עם פשטותך, המר סיפות לך חן בעיני עוד יותר מאשר עד כה. האם לא אחשוב את עצמי כאחת מאושרת, שבגורלה עלה אדם, שבו משתקפות כל המעלות הטובות: יופי, חכמה, מדע, תמימות וטוב! טוב לך נשקף מתוך דברך המתוקים המהוכמים. אתה חונן אותי במכתבך האהובים מידך הנדיבה, ואני מודה לך אלף פעמים, ואני מבקשת ממך להבא לא לשכוח את

כלתך הנאמנה והאהובת אותך לנצח...

על זה עניתי קצת בלשון סתרים:

יקירתי, האהובתי, חכמה שלי וטובה שלי! לא ידעתיני כי לא ראיתיני, וזה שראיתיני, היה לא אני, כי אם נצנוץ ממני. שערי בנפשי, כי התודענו רק עתה זה, כי עוד לא התראינו בכלל, כי שינו הננו כנולדים מקרוב, והיו! מה מאד שרים אנחנו, שאין אנו מכירים את העולם, את העולם הכוזב והמר על אנשיו הכוזבים והמרים!...

ממני חתנך המאוהב עד מות...

וקבלתי ממנה תשובה כזאת:

אהובי, יקירי, מלאך אלוהים שלי! מכתבך המתוק, שקבלתי ממך, היה לי כספר החתום, כחידה. אתה כותב בלשון סתרים כזאת, שעלי לשבור את מוחי הרבה, עד שאבין לך, ונדמה לי, כי אני יכולה להתפאר ולומר, כי אני מבינה אותך לאשור. אתה אומר, כי עלינו לחשוב את עצמנו כמאושרים, שאין אנו מכירים את העולם הכוזב המר על אנשיו הכוזבים והמרים. אות הוא, כי אני היא אחת האומללות, מפני שאני דוקא מכירה את העולם הכוזב המר על אנשיו הכוזבים והמרים! ומה נעים לי לחשוב, שיש לפחות אחד הגון וישר איש חכם וטוב באמת, והאחד — הוא אתה, מיועדי הנבחר. היה שלום, יקירי, כתוב לי, מה אתה קורא כעת ואיזה ספרים תוכל להציע לי לקריאה! אני לוחצת ידך באהבה רבה ונשארת לנצח כלתך הנאמנה, נאמנה...

ועל זה עניתי בזה הלשון:

חיתי, נשמתי, גן עדני!

אם את מתפללה כל כך עלי, מה חדוש, מה חידה צריכה את להיות עבורי! לא שערתי מער לם אפילו בחלום, שאקבל מכתבים כאלה ממך! מן המלים הספורות בלשון הקודש, השוורות במכתבך, למד אני, שלשונו הקדושה אינה זרה לך. בגלל הדבר הזה עצמו מעריך אני אותך הערכה רבה כל כך, עד כי אירא, שאין אני כדאי להזכיר את שמך! אני מתבונן בתמונתך ואומר לעצמי: הנה זאת היא, בת ישראל האמתית! זוהי משאת נפשי ולמענך אני מוכן כל רגע להקריב את עצמי עם כל חיי! את שואלת אותי, מה תקראי! אני שולח לך בזה רשימה שלמה של הקלסיקונים הרוסיים ובני חוץ הסרבים ביותר, כמו גוגול, טורגניב, טולסטוי, דרסטובסקי, פושקין, לרמונטוב, שקספיר, גטה, שילר, היינה, ברנה. אני מקוה, שבדאי תהני, וכתבי לי מיד תשובה, כי היום, שבו מגיעני מכך תבך, הוא לי יום טוב. חיי בנעימים, יקירתי! חיי בנעימים, הנאמנה לי! כאשר יברכך מעומק לבו

חתנך האהוב אותך והנאמן לך...

על זה ענתה לי:

נרי, אוצרי, נחמתי, לבי!

אינני מבינה, מדוע התפעלת כל כך ממלים אחדות בלשון הקודש, שנתקלת בהן במכתבי! לשון הקודש — הלא זוהי לשונו הלאומית, החומש — הלא הוא קרן הלאום היחידה שלנו, כל אוצרו! מה תודה יאתה לבת ישראל על זה, שהיא מבינה עברית! להתביש צריכה בת ישראל, אם היא איננה יודעת ולו שירים אחדים ליהודה הלוי בעל פה; חרפה ובושה צריכות להיות לכולנו, שנערת יהודית, שנמרה גמנסיה, אינה יודעת מי הוא מאפן, לוינו, סמולנסקי, גורדון וכדומה מן הקלסיקונים הגדולים שלנו!... על רשימתך הנני מודה לך הרבה פעמים. צר לי שאת כל הקלסיקונים, שמנית לי, קראתי מכבר יחד עם עוד סופרים ומשוררים מפורסמים, כמו למשל: בירון, סויפט, סרונס, דיקנס, טקרי, שלי, בלזק, דודה, הוגו, סנקביץ, אוז'סקו ועוד ועוד הרבה אחרים. רציתי משהו חדש, דבר מה רענן לקריאה, ולא רומן, כי אם דבר רציני.

היה שלום, אהובי ומתוקי, ואל תעריך אותי יותר מדי, כי כל יתר אך למותר; הנני בת

ישראל רגילה למדי, המסורה לך בלב ונפש.
כלתך הנאמנה...

על זה ענית...

אבל אולי יהיה די להביא מכתבים בין מצד
החתן ובין מצד הכלה? יראתי, כי יצא מזה
לא רומן כי אם אגרון. עלי לומר פה רק עוד
דבר אחד: המכתבים האלה עודם מונחים עד
היום במגרת, חבויים, דחוקים הרחק הרחק
בקרן זווית. עין אדם לא שופתם. הם יקרים לי,
ככתבים ישנים נושנים, עדים אלמים לשמחותי
ולסבלותי הראשונים. הם פרחים יבשים גובלים
על הקבר של אהבתי הראשונה, של הרומן
הראשון שלי.

פרק שבוני

אני טובל בשקר וקודח

כמו באבעבועות

אדם, כשהוא מאוהב, נתן לקרא את הדבר
בפניו, להכיר לפי עקימת חטמו; צריך רק להת-
בונן בו יפה, איך עיניו תועות-בוהות, איך הוא
מחיד באופן מוזר, איך אינו עונה לענין, איך
הוא מביט כל רגע במראת, מחליף כל יום את
עניבתו, וכאשר הוא הולך, הוא מפזז, והוא ידיר
לכל העולם — לולי התביש מפני הבריות, היה
מתנשק עם גורף הארובות...

אבל אחרי לא היה מי שיתבונן. אמנם, פעמים
אחדות שאל אותי תלמידי, בשעה שהיינו משח-
קים ב"דמקה", מפני מה אני כל כך מפורז, שאני
"אוכל" את העזים של עצמי? או תמחתי ושאלתי:
"איזה עזים?" גם אלופי תפס אותי פעם בשבתנו
ליד השולחן ושאלני, מדוע פני רעים כל כך?
ובעלת הבית עם המפתחות הפליטה (כביכול)
בפני-רחמנות, ובלב נוספה לה מנת בריאות),
שזה זמן, שהמורה אינו אוכל כלום!...

— מה הדבר? — שאלני אלופי וענה בעצמו
למעני: — זה מרוב עבודה, מרוב למוד; ימים
שלמים יושב הוא כלוא בשנים ומלמד. לכו לטיל
פעם!...

— מתי יש לנו פנאי ללכת, כשיש לנו כל
כך הרבה עבודה? — התערב תלמידי בצורה
כל כך תמימה-נאיבית, שעלה רצון לפני לירוק
בפניו ולקרא בקול:

— הושיעו, הצילו, ילדי ישראל, מה מאוד שק-
רנים אתם! שקרן על גבי שקרן, שקרן אחד
גדול מרעהו!...

אבל אמור לא אמרתי זאת; במקום לומר את
האמת, העדפתי לומר שקר:
— תקפוני געגועים הביתה...

— אין דבר, רשאי הוא להתגעגע! — עור
לי אלופי בשקר בכל כוח דמיונו העשירי. —
יש לו על מי להתגעגע; משפחתם היא הראשונה,
המשפחה היחידה, לא רק בעירם — נתן לומר,
שבכל המדינה אין מוצאים משפחה כזאת. הרב
מקובנה היה, כמדומה, קרובכם?

— דוד, — אמרתי חסר בושה.
— והמגיד מפורץ היה, כמדומה, גם הוא
דודכם?

— דוד זקן, — אומר אני.
— ואפשטין, אפשטין הגדול — מה שיכותו
אליכם?

— שני שבשלישי! — אומר אני.
— ורבי משה הלפרין הוא, כמדומה, גם כן
קצת קרוב שלכם...

— מצד האם, — אומר אני.
— והטולטשינים, — אומר הוא, — הגבירים
הטולטשינים, שמעתי, הם לכם קרובים קרובים
מאוד, כמדומה?

— בני אחות, — אומר אני, — מצד האם,
אחינים קרובים.

ואני מרוצה מאד, לא כל כך בקרובי ילידי
מקרוב, כמו כזה, שאני יכול להיות שקט, שאני
יכול להשאיר לבדי עם חלומותי המחוקים, עם
רגשותי הקדושים ועם המכתבים האהובים, המ-
תוקים היקרים של כלת תלמידי, היקרים לי מכל
קרובי הבדויים והאמתיים, מכל בני משפחתי
הרחוקים והקרובים.

הנה מה שהיא כותבת אלי באחד ממכתביה
שלאחרי מכך:

נחמתי היחידה; מלאכי שמן השמים!

מה יכול להיות פשר הדבר, שאתה עונם כל
כך? מדוע נראים מכתביך האחרונים עצובים
כל כך? מדוע מדבר אתה על המות? מה פשר
חידותיך, שאתה חד לי? מפני מה אתה אומר
על עצמי, שהנך האומלל מכל האומללים? למה
תגורם לי כל כך הרבה יסורים? מדוע לא תגלה

לי את הסוד הגדול ההוא, שאתה נושא אותו
בחביון לבך? איזה סודות יכולים להיות אצלך
בפני זאת, האוהבת כל כך רק אותך ולא שום
איש אחר והמצפה כבר, סופרת את הימים של
אחודנו הקרוב המאושר לנצח!...

על זה יצאה מצד החתן תשובה כזאת:

נשמתי הקדושה, אישון עיני! אלילתי! אנא,
סלחי לי על מכתבי האחרונים! שכחי מה שכ-
תבתי לך! הצדק אתך, יקירתי, הצדק אתך. אסור
לי לכתוב את עצמי בשם "אומלל", אומלל הוא
זה, שמעולם לא אהב, שמעולם לא נאהב!...
אני שונה ואומר לך, שלי די במכתביך לבדם,
לי די, שאזכה להציץ רק הצצה אחת עליך —
ולמות... אבל לא, נדרתי לעצמי, שלא להוסיף
דבר על המות! את רוצה לדעת את הסוד הגדול
ההוא? החופה; אז יודע לך הכול... ולעת עתה
היי שלום, יקירתי, קדושת, וכתבי לי, כתבי לי,
כתבי לי!

מאושרך אומללך, או אומללך מאושרך, שהיה
משתוקק כהלך ימשה וימשך... לעד ולעולמי
עולמים...

פרק תשיעי

ההכנות לחתונה וחלומותי האויליים

מה שהיה פעם בעצמו מאוהב ולו כדי שלישי
ממה שהייתי אני, — הוא יבין ללבי, בשעה שבא
הזמן המאושר או האומלל של הכנותינו לחתונה,
ומי שקרא בתשומת לב את הפרקים הקודמים, —
הוא יבין ללבי, בשעה שמדדו לתלמידי את מל-
בושי החתונה, שתפרו לו שלושה שבועות רצוי
פנים. חבט הקבר הוא כאין ואפס לעומת יסורי
הגיהנום — הוא גן עדן לעומת כאבי הגדול, הגדול.
ודאי תחשבו: קנאה, שנאה? חלילה! ידעתי
היטב למדי, שאין אוהבים את תלמידי, כי אם
אותי — אותי! את מחברם האמתי של המכתבים.
ידעתי יפה מאוד, שבעת ההתראות יהיה עלי רק
לגלות את הסוד, את הסוד הקדוש ההוא, לומר
רק מלה אחת, והיא תבין לי, והכול יהיה טוב.
אבל איככה עושים זאת? איך מסבבים, שאוכל
לדבר אתה בארבע עינים ולו רגעים אחדים?
שברתי על זה את ראשי, בניתי שבע עשרה אלף
תכניות, אחת גרועה מחברתה, ושבעים אלף
הויות, אחת אוילית מחברתה. הבני מודה ומתודה,
שלבי רחש מחשבות מכוערות כאלה, שאני בוש
להעלותן על הנייר, אף כי כבר חלף מאז זמן רב
למדי, אל תחשבו, חלילה, שרציתי להרוג את
מתחרי, להרעיל את תלמידי! ישמור האל את
כל ילדי ישראל ממחשבות מכוערות כאלה! אני
רק בקשתי מן האל, שיעשה איוה נס, שתלמידי
יחלה מאליו, יפול למשכב ויסתלק לעולם הבא,
יפנה לי את המקום...

אני מודה ומתודה, שחשבתי על זאת יומם-
ולילה, צפתי, שתלמידי יתקף באיוה מקום בהצ-
טנות, שיזע ותאחזנו צנה, יחל להשתעל, או
יפול למשכב במחלה שיש עמה חום, או ימער
בדרך ישרה, ישבור את מפרקתו, או יקלוט מבלי
משים אבן בראשו ממי שהוא, או שכלב שוטה
יתנפל עליו, ויצא מדעתו, או שרות סערה תעקור
עץ בשרשו ותפילנו ישר עליו, או שיקרה נס
אחר, — ובלבד שיפנה לי את המקום.

ובה בשעה דוה לבי, כאב לי עליו. חבל על נפש
חפה מפשע — מפני מה מגעת לו זאת? מדוע
יצא כל כך צעיר מן העולם? ובלבי כבר קוננתי
עליו, הספדתי באמת, כתבתי עליו מכתב קינה
לאהובתי וליקירתי, וגמרתי בשיר עצוב מאוד.
בשיר מבכה אני ומספיד בריציות גדולה למדי
את תלמידי הצעיר, שהלך, המסכן, בלא יומו;
את העולם המשלתי לבית עלמין ואוחז לעץ
צעיר, על העץ —

עומד ומקונן, אללי,
זמיר בית מועד לכל חי,
והכוכבים דמעות זבים...
מה כתוב הלאה — אין אני זוכר,
ושוב אני חולם בדמיוני, שכבר חלפה שנה
מאז מותו, ואנו שנינו, אני ואהובתי באנו אליו
ל"קבר אבות" לבכות מעט, הבאנו מתנה פרחים
ריחניים רעננים עם שיר, הגמר ככה:
על קברך יפרחו הפרחים
בגן עדן תמצא נפשך מנוחים!...
כי יפרחו פרחים על קבר — אין זה כל כך
בגדר האפשר, אבל שתלמידי פרח, פרח כשושנה,
— זה ברי, הוא נעשה בריא יותר מדי יום ביו-
מו, הפנים מאירות יותר, הבשר הלבן הצח נת-
כסה בשומן, והיה מרוצה, שמח, חי ומאושר —
מאושר לא מאהבה, אלא מזה, שהוא עובר למקום
חדש, לעיר גדולה, בין אנשים חדשים, ולא יר-
אה עוד את קרוביו, שהיו עליו לזרא, גמאסו
עליו כמות.
כך הודה לי בעצמו לא פעם אחת, אף כי
למראית עין הסכים אתם, שירבה להתגעגע עלי-
הם, שבכלל אינו יודע, איך יוכל אפילו לשאת
זאת.
— ועלי תתגעגע? — שאלתי את תלמידי.
— ודאי! ודאי! — ענני והבקני בחביבות
יתרה. — אותך אקח אתי! נחיה שם חיים טובים.
נשחק ב"דמקה", נלך לתאטרון, לא אתן לך לה-
פרד ממני לעולם, לעולם!
ידעתי, כי זה שקר גדול.
מי שנולד, גודל וחונך על שוא ושקר, אמר
שקר גם הפעם.

פרק עשירי

בנון הבא — אורחים

אשכח לעולם את קבלת הפנים עם הכי-
בוד, שנתנו לנו, כאשר באנו לחתונה. קודם כול
שלחו לנו מרכבה מפוארת לבית הנתיבות והבי-
אונו לבית יפה מאוד, מסרו לכל אחד מאתנו
חדר אחר וכבדונו בקפה הטוב עם תופיני חמאה,
ולאחר מכן בארוחת בוקר יפה, רקיקי מחבת
טריים עם ברוזים מטוגנים, ואנשים — אנשים
כדומן באו לקבל את פנינו, לברכנו בשלום, מדי
פעם פנים חדשות.
בעיני נראו כל בני האדם כנמלים, נצנצו בעי-
נים, ומזמו כזבובים. הייתי טרוד במחשבותי אני,
ברעיונותי הבלתי עליונים מאד: "איך לסבב,
שאוכל להתראות אתה? מי יודע, היעלה הדבר

בידי? ומה יהיה, כאשר יודע לה חסד הקדוש?
ואולי חלילה... "ירא אני לומר מה... פחד! פחד!
בכיתי היה מוכן, עוד מעט צאתי מביתי... אל
תבהלו — לא אקדח, חלילה, אלא מכתב, "אליה",
מכתב על שלושה גליונות ניר, תאור פרשת אהרן
בי, איך החלה, ותולדות חיי בקצרה, אך איככה
אוכל ומסרתי לה את המכתב? על ידי מי? ומתי
יהיה לה פנאי לקרוא?

והמחוננים עם המחוננות מצד הכלה מתר-
צים אנה ואנה, כעכברים מורעלים, מאיצים
במלצרים, שיכוננו לסעודת החופה, ומזרזים את
השמשים, שיביאו את הנגנים עם הרב, שיקדימו
ככל האפשר להעמיד את החופה, כי החתן
והכלה מענים בצום נפשם.

כי החתן לא צם — עד אנוכי; הוא סעד את
לבו יפה מאוד בחדרי בחצי ברוך, ואמור אמר,
כי הוא צם, לבש על עצמו בזריות מראה חתן
הצם ושלבו שקוע במחשבות רציניות מאוד.
מי שנולד, גדל וחונך על שוא ושקר, שקר
שקר גם ביום החופה.

ובינתיים הגיעו הנגנים והחלו להכון לטקס
כסוי הכלה, קם שאון גדול עוד יותר מקודם;
הכול דברו, הכול נחפו! הכול העמידו פנים
כעושים דבר מה — "מהר יותר, מהר יותר! לכו
ונלכה! בואו בואו!"

ולקחו אותנו — אינני יודע מי; והובילו אר-
נו שלובי זרוע — אינני יודע לאן; ודברו
אלינו משהו, אמרו לנו משהו — אינני יודע מה.
ראשי היה עלי סחרחר, נצנצו עיני, ומזמו אוני,
והלכ, הלכ — הך הך! הך הך!

הנגנים נגנו, ככה כנור, סלסלה חצוצרה, הכה
חליל, תופף תוף הקלחת — בם בם בם! והלב,
הלב — הך הך!...

פרק אחרון

"אחרית הדבר" של

פרשת האהבים

בן כל הפרצופים, שהסתובבו ונצנצו לנגד
עיני, הבחנתי באחד, שהסתובב כמוני, כזר מני
זר. זה היה אברך בעל משקפים ובעל שערות
ארוכות, שהיתה לו רק עבודה אחת; עבודתו
היתה — להביט בכול ולראות הכול, וכפי שהת-
ברר, עשה את מלאכתו באמונה: לא חדל להביט.
כאשר משקפיו נעצרו עלי, היה נדמה לי, ש-
הוא רואה אותי לאשורי, שהוא רואה ללבי,
שהוא רואה את סודי, את סודי הקדוש, הקדוש,
ואני השפלתי את עיני. אבל חשתי על עצמי את
המשקפים; הרגשתי, שאין הוא חדל להביט בי,
ומבלי משים נשאתי את עיני ונתקלתי שוב במ-
שקפיו, שהביטו בי פנימה לתוך לבי ומשכוני
אלי, כאבן שואבת.

אין אני יודע איך קרה הדבר, אך אני והאברך
בעל המשקפים עמדנו קרובים זה לזה ודברנו,
כרגיל על החתונה, על כסוי הכלה ועל חתן כלה.
את החתן הובילו שני המחוננים אל הכלה,
כשהם תומכים בו מזה ומזה מתחת לזרועותיו.
הכלה יושבה באמצע הבית על כסא, שערותיה
פרועות, ואת פניה כסתה בשתי ידיה — נראה
כי בכתה. הנגנים נגנו, ככה כנור, סלסלה חצו-
צרה, הכה חליל, תופף תוף הקלחת — בם בם
בם! והלב — הך הך! הך הך!

"עוד מעט קט — חשבתי — עוד מעט קט,
עוד רגע, עוד רגע — והכול אבוד!"

— עגלה! — קורא אלי פתאום האברך בעל
המשקפים ישר אל תוך אוני.

— איפה עגלה? — שואל אני אותו ומתבונן
בכל העברים.

— הגה היא יושבת! — אומר הוא אלי ומראה
לי במשקפיו על הכלה.

הוא ראה לפי הבעת פני, שאני מופתע מאוד,
ואמר לי בלחש, מפה לאוזן:

— עגלת מרבק, בהמה, בהמה חלקה, כשרה!
אינה יודעת צורת אות, וגוסף לזה היא מרשעת
גמורה! ונשאת לחתן נאה כזה! אתה, כמדומה,
מורה?

אין אני יודע, הקרא הוא אותי, או קראתי אני
אותו, או ששנינו קראנו זה את זה הצדה, אך
כעבור שני רגעים ישבנו איש מול רעהו, כמכירים
ישנים, והאברך במשקפים — הוא היה המורה
של הכלה — מסר לי עליה דברים כאלה, שהיה
ישר יותר ובריא יותר בשבילי, שלא לדעתם
כלל...

— היתכן, ומכתביה? — קראתי בקול. —
בשם אלוהים, מכתביה?!

למשמע הדברים האלה, שם האברך במשקפים
את ידיו על לבו והחל לצחוק ולהתגלגל מצחוק.

— מכתביה? חה חה חה! מכתביה? שלי!
חה חה חה, מכתבי! שלי! שלי! שלי!

חשבתי, כי האברך אך יצא מדעתו והשבץ יא-
חוננו. הוא תפסני בשתי ידי, החל לטלטלני על
פני הבית, חבטני בגבי ולא חדל לצחוק:

— שלה, חה חה חה! מכתביה?!

החלמתם פעם חלום מתוך: ארמון יפה, מאכ-

לים טובים, היינות המשובחים ביותר, פרות
רעננים, אך זה נקטפו מן העץ, ריח בשמים, גן
עדן... ואיוז, "היא" בדמות נסיכה בשערות זהב
מוכספים... ואתה מרחף, אינך הולך, ואתה עף
עף יותר ויותר גבוה, ישר לשמים... לפתע אתה
שומע שריקה, היוצאת מן היער — פיי-יט!
ומשק כנפים וצחוק משונה — מזור, "חה חה",
המתפשט על פני כל היער ומסתים בפהוק ארוך
— אאיי!!! לנגד עיניך תהום עמוקה, הגה
הנה אתה נופל למטה. אתה מודעזע ומתעורר
בכאב ראש וזמן רב אינך יכול להתאושש...

החלום המתוק הזה עברני ברגע הזה, שבו עמד
האברך במשקפים עלי ולא חדל לצחוק על מכ-
תבי ולמנות את מעלות אהובתי... הוא צחק,
וממני נטף דם, טפה אחר טפה, ונפל על לבי
הפצוע, על נשמתי המורעלת.

ושם באולם נגנו הנגנים, הכנור ככה, החצוצרה
סלסלה, החליל הכה, הבטנן נהם, תוף הקלחת
תופף — בם! בם! והלב — הלב היה נעור וריק,
ובנשמתי שממה ועלטה, חושך, חושך בכל הזו-
יות.

איך לא אדאג — לר' שלמה אבן גבירול

מאת: ד"ר רב ירון

בשדה שירת ספרד נפלה חרשה משמחת: שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול הופיעו, כמעט בעת ובעונה אחת, בשתי מהדורות שונות, בלתי תלויות זו בזו ובמידה מסוימת — משלימות זו את זו. תחילת הופיעה מהדורת: שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול על פי כתבי יד ודפוסים, עם פירוש, מקורות ומקבילות (ללשון ולענין), מבוא, מפתחות, מילון ובבליוגרפיה, ירושלים תשל"ה (480 עמודים). זמן לא רב אחריה הופיעה מהדורת בראדי-שירמן: שלמה אבן גבירול, שירי החול, יוצאים לאור על ידי חיים בראדי וחיים שירמן בהשתתפותו של ישראל בן-דוד, מכון שוקן למחקר היהדות שליד בית המדרש לרבנים באמריקה, ירושלים תשל"ה (360 עמודים).

מהדורת בראדי-שירמן מבוססת בעיקרה על כתב יד שוקן 37, שלא היה למראה עיני. על פי כתב יד זה ניתנו בה, בין השאר, 37 שירים חדשים (סך הכל 223 שורות, בממוצע 6 שורות לשיר). מצד שני אין בה כל פירוש ולא מקורות ומקבילות ללשון ולענין. לפיכך זקוקים השירים החדשים לפירוש ולליווי במקורות ומקבילות ללשון ולענין, המשלימים את הפירוש ומעמיקים אותו. מתוך התעמקות בפירוש, במקורות ובמקבילות אנו מגיעים לעתים להישג רב-ערך נוסף, והוא נוסח מתוקן יותר.

בוה ניתן השיר החדש והיפה "איך לא אדאג", הוא שיר קה במהדורת בראדי-שירמן (עמוד 59), בלוויית פירוש, מקורות ומקבילות. הנוסח תוקן בו בשלושה מקומות: בשורה 2: "תרעה" במקום "ירעה", בשורה 8: "דומם" במקום "רומם", בשורה 11: "הקם" במקום "עקבי".

---U ---

---U ---

איך לא אדאג ואשמום תשאל: אי לך תרעה? קומה וראת קידאי, גורם בנצי קמה	5	ברק נפל קלב ליל פחה אעיה געת געיה הנפירני פגי רעי דמה לשחות קנלי גם ובקרב הקרב ובא
קנפל שקסח קלב שמום לראות קניו — וירומם נהפך גלי למתקומם וקמו גליו — והוא דומם גבור חיל — ויהקם	10	ומשה גלי ונב קנאה קום קרם תהלתה לך כל חיים אני נקסח עורר מוסר ואל תגרע וזכר חסד ואינייה
עד לא זכל — ויתמם גם פנת זקרה קומם פדנה לקב וקמ'שומם קמי אהבת, ותשלימם על שם גיו קה — שומם וקתבל נסה רומם.	15	שום לונת הו גלי ראש

משקל המרנין: נפעל נפעל מפועלים.

1 ואשתומם — ואתאבל; מלשון ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי, תהלים קמג ד; והשווה להלן 3: ברק ישחק ואשומם; 5: כגפל שמחה בלב שמם; 12: כדוה לבב וכמשומם; אהה לי מזמן 18: לזאת אשם וישתומם לבבי; רעי נסעו 28: אנא אחי אל תש(ת)ומם. ובצלעי — ובקרבי.

ובצלעי אש להתחמם — ובקרבי יוקדת אש המחממת ומרתיחה את לבי; על פי תהלים לט ד: חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש; והשווה היתאפק ואם יחשה 4: וצלעותיו יקודות אש ולבו יבם כמו אשה; הנידותם שפתי 1: כמו אש תאותך בצלעות; רעי נסעו 8: כי כליותי אור דלקו אף צלעותי אש נשקו.

להתחמם — מלשון ומגז כבשי יתחמם, איוב לא כ.

2 תשאל אי לבך תרעה — אתה, מיוחדעי, שואלני; איפה אתה רועה את לבך? כלומר: איפה נמצא לבך? על דרך: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים, שיר השירים א ז.

תְרַעָה — בראדי־שירמן: ירעה. אך, לפי יְעֻדוֹת הַמַּהְדִּירִים (בעמוד 225), גרסת כתב היד היא: תרעה. ונראה שתפסו את "לבך" כנושא ואת "תרעה" כנקבה נסחרת ותקנו "ירעה" לשם התאמה אל "לבך" שהוא ממין זכר. ולבבי עמך זומם — והרי לבבי חושב עם לבבך, כלומר: לבי קשור בלבך ונמצא יחד עמו; והשווה היחיה איש 3²: אשר הפקיד לבבו עם לבבי ושמתי כן אני לבי בידו ושלחתיו ולבי בו מקשר כלב יצחק בעת אביו עקדו. זומם — תהלים לו יב.

3 ברק ישחק ואשומם — הווה ברק אשר 5: ראה לבבי נפלאות שדי בשור העב אשר תבכה והיא (הערוגה) שחזקה.

ואשומם — אבל אני בוכה; והשווה לעיל 1 ובהערות שם; נטש לו 11: ולא אשם ואם אשם לבין בכי ותוללי (ויללתי); אלהים אל ראשון 93: ורב (קין הבכור) ניבו נבוה נשמם.

4 כחצי סמך — כחרמש.

כצורת מם — הסוגר עליו מכל עבריו, להאפיל עליו, מתוך קנאה במשורר; הווה אני האש 24-25: ועת אחיל... לאור סהר אשון חשך המירו כאלו קנאו עבים לנפשי ועל כן מנעו מני מאורו.

סמך... מם — על פי שבת קד, מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדין.

5 שמם — אבל.

6 וירומם — אבל הוא, הברק, יתרומם ויפרח ממני.

7 למתקומם — מלשון הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי תשגבני, תהלים נט ב; יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול, איוב כז ז.

- 8 ים יהמו גליו — על פי ישעיה נא טו: רוגע הים ויהמו גליו.
והוא — אבל הוא.
- דומם — בראדי־שירמן: דומם. אך „רומם“ בא להלן 15 (אמנם בצווי).
ולא עוד אלא שאז נהרס הניגוד: יהמו — דומם, המקביל לניגודים
שבשני הבתים הבאים 9-10: גבור חיל — ויהמם, ימשך עלי זנב
קנאה — ויתמם.
- 9 ובקרב הקרב — לשון נופל על לשון.
גבור חיל — שופטים יא א.
- 10 ימשך עלי זנב קנאה — השווה לאט עלי 6: וקנא לבך תכלית קנאות
ומשכת זנב שנאה בגבי.
ויתמם — ויעשה צדיק תמים; מלשון עם גבר תמים תתמם, תהלים יח כו.
- 11 על פי עמוס ט יא: ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת... והריסותיו
אקים; צפניה ג ו: נשמו פנותם; ישעיה מד כו: וחרכותיה אקומם.
הקם — בראדי־שירמן: עקבי. אך גירסה זו לא תיתכן, כי: א) היא,
עקב דגשות הקוף, נגד המשקל. ב) היא משעבדת את הדלת לפעל „קומם“
שבסוגר ומכבידה בזה על הבית. ג) „קומם עקבי הרס“ אינו מתישב
בענין, שלכאורה היה צריך לומר: מ ח ה עקבי הרס.
- 12 דוה לב — על פי ישעיה א י: וכל לבב דוי, וכן שואל דוה לבב 1:
שזופה נזופה 22.
וכמשומם — מלשון קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני
ואשבה משומם, עזרא ט ג.
- 13 על פי ישעיהו י כו: ועורר עליו יי צבאות שוט; שיר השירים ב ז:
השבעתי אתכם... אם תעירו ואם תעוררו את האהבה; יחזקאל טו כו:
ואגרע חקך; איוב כג יד: כי ישרים חוקי.
- 14 וזכר חסד — על פי תהלים צח ג: זכר חסדו.
ועיניך על שם עין כך שימם — על פי ירמיה לט יב: ועיניך שים עליו.
- 15 שים לוויית חן עלי ראשך — על פי משלי ד ט: תתן לראשך לוויית חן;
משלי א ט: כי לוויית חן הם לראשך.
ובתבל נסך רומם — על פי ישעיה סב י: הרימו נס על העמים.

שמואל

ספור מאת

שלום עליכם

תרגם לעברית: ד"ר דב ירון

מלחמת ישראל בעמלק
(מתוך כתבייה יהודי-פרסי עתיק)

חזרו ובאו אל שמואל, שיסביר להם, מה מתרחש בעולם, ומה קונסטיטוציה, וכמה אדמה יחלקו להם. ושמואל אינו חושש עוד לפרעות ביהודים, לא רק בכפרו, כי אם גם בכל חמישה-עשר הכפרים שמסביב מובטח לו לשמואל, שאם יבואו גויים זרים, מכפרים זרים, להכות יהודים, ירוצצו את גולגלתם ויגרשום לקצוץ ארץ ולאיים רחוקים, כי איך תיחננה פרעות ביהודים בלעדי שמואל?

ולא רק פרעות ביהודים, גם פרעות ב"פריצים" לא תיחננה בלי שמואל. לולא שמואל היו הגויים מתנפלים זה מכבר על הפריצים ועושים בהם שפטים, אבל שמואל עוצר בעדם ואומר להם כי שדוד וגדול ושרוף ושהוט — אין תבונה בהם. שמואל אומר להם לחכות, לחכות עד לאביב, כאשר הטבע מתחדש, כאשר האדמה מתעוררת, פרשת את המעטה הלבן, מתחננת שיעבודתה, או אז יטרחו נא הפריצים לעבוד בעצמם את האדמה, ייצאו נא בעצמם אל השדה, יעדרו בעצמם, יורעו, יחרשו, יקצרו, יאלמו, יובילו לאסמים, ידושו, יטחנו קמח סולת, ילושו, יאפו להם חמאה, בעצמם, בעצמם! והגויים שומעים בקול שמואל, יושבים שקטים, אינם פוגעים באיש, ופתאום בא ה"ראש".

בא ה"ראש" והביא אתו את המינשר מן "השבעה עשר" (1), הקהיל את כל הגויים מחמישה-עשר הכפרים וקרא. האזינו הגויים והחליטו לשלוח לקרוא לשמואל, הביאו את שמואל והפכו חבית ריקה, והעמידו עליה את שמואל וביקשו ממנו שיקרא להם מה כתוב במנשר. מפני שאינם רוצים להאמין לאיש בלתי אם לשמואל... גדול שם שמואל!...

אל נכון חרה הדבר היטב ל"ראש", ונייר נשלח לתחנת המשטרה ומתחנת המשטרה לעיר, ומיד אחר-כך נראו שוטרים על סוסים עם "ראש התחנה" ודרשו מן הגויים שימסרו את היהודי שמואל, את גאפון (2) היהודי... כששמעו הגויים שמחפשים את שמואל הודיעו הגויים לשמואל שמחפשים את שמואל, והחליפו לשמואל את בגדיו וביחד עם שמואל הלכו אל בית-שמואל לחפש את שמואל, את גאפון היהודי...

* * *

מאז מגיעות אל התחנה כל יום שני וחמישי חבילות ניירות, שיחפשו ושיתפסו ושלמען השם יביאו את שמואל, את גאפון היהודי הלז, והשוטרים עם הסוככים, עם הקוזאקים מחפשים מריחים, מחטטים, והגויים יחד עם שמואל עוזרים לחפש את שמואל; כל הגליל מלא את שמואל; הכל מחפשים את שמואל, — ושמואל איננו!...

גדול שם שמואל, גאפון היהודי!

שמואל איננו שם בדוי, והסיפור עליו, שאני רוצה לספר לכם בזה איננו אגדה. שמואל הוא איש חי בגלילנו, ואני ידעתי! בחור כבן שבע-עשרה, נער פשוט, נער כפרי מתחנת-רכבת. נפתלי שמו והגויים יקראו לו פנתולה, הוא יהודי היושב ליד הרכבת וחי מן הרכבת, ומפני שהוא גר פה זה כשלושים שנה עוד לפני גזרת איננאטייב (3), הוא שומע לשרים ולכל "הזוריהם" כמו המן לרעשן, ואין צורך לומר לקצין המשטרה ולשוטר הכפר, לא קצין משטרה אחד ולא שוטר כפר אחד התחלפו במשך הזמן, וכל אחד מהם דרש להראות לו "ניירות", חשקה נפשם מאוד להדיח את היהודי מן הכפר אבל זמנם לא עלה בידם, נפתלי היה אומר להם בפירוש, לא ברמז: "כבר בליתי לא קצין משטרה אחד, לא שוטר-כפר אחד, תחילה אדיח אני אתכם מפה לפני שתדיחו אתם אותי..." והוא ניחש תמיד, כי תמיד נתברר שגם קצין המשטרה, גם שוטר הכפר, היו שניהם חשודים על המעשה, שניהם סבלו ממחלה אחת, מאהבה, ואהבתם היתה גדולה לאין שעור, לא היה לה חוק ולא ידעה גבול, ואהוב אהבו שניהם שני דברים בלבד: שקל כסף ולגימת יין שרף. קשה לומר מה אהבו יותר, שקל כסף, או לגימת יין שרף? חוששני שבמובן זה היו משולים לילד קטן, בשעה ששואלים אותו: "את מי אתה אוהב יותר את אביך או את אמי?" אבל יורדו להם שאולה גם שניהם, קצין המשטרה ושוטר הכפר, ואנו נשוב אל נפתלי ואל בנו שמואל.

גדול, חונן וגדל בין גויים, מדבר שמואל גויית כגוי, לבוש כגוי, חי כגוי, חושב כגוי ונתון כל-כולו בענייני הגויים, בקי במה שרוצה איבאן, במה שיש לאיבאן ובמה שחסר לאיבאן, חש זה מעיק על איבאן, יודע מה יכול איבאן ומה אין איבאן יכול ומה היה איבאן יכול, לו היה איבאן רוצה, ולפי ששמואל הוא בכל זאת בנו של נפתלי, לא של איבאן, יודע שמואל להתפלל, לקרוא ולכתוב יהודית ורוסית; ולפי ששמואל הוא בכל זאת בנו של נפתלי, לא של איבאן, קורא שמואל כל יום מה שהעתון כותב על המלחמה ועל השלום ועל השביתות והמרירות המגשרות והפרעות וכל שאר הדברים היפים המתקיימים אצלנו בארץ הברוכה, וכל מה ששמואל קורא הוא מספר לגויים, מפני שלקרא אינם יודעים, המסכנים, ולדעת מה נעשה בעולם רוצים, גם נפשם יוצאת לדעת ואינם יודעים, אינם יודעים כל מאומה, יאפילו מה שהם יודעים ויודעים הם רק קטעים ורק מצד אחד, ילדים קטנים, כאנשים שעודם פראים.

— אתם אנשים חשוכים לגמרי, אומר להם שמואל, אינכם יודעים כל מאומה.
— אמת הדבר — עונים הגויים — אנחנו אנשים חשוכים לגמרי, איננו יודעים כל מאומה.
ולפי שהם אנשים חשוכים ואינם יודעים דבר, מתאווים הם לדעת ככל הבריות, והם מבקשים משמואל שיקרא באוזניהם יסביר להם.

— אתה שמואל שלנו — אומרים הם — ספר נא לנו מה נותנים המלומדים שלך, מה אומרים האנשים החכמים? ושמואל אינו מתעצל, יושב יחד אתם על הארץ וקורא להם זה כותבים המלומדים ומספר להם מה אומרים האנשים החכמים, הם מאזינים לשמואל, והם מסתכלים בפיו ומאמינים בו ורק זו בלבד, רק בשמואל, וכאשר הם שומעים דבר מה ואינם מבינים אותו הם שואלים את שמואל, וכשמספרים להם איזה דבר חדש אינם מאמינים, הולכים הם אל שמואל, אל שמואל, אל שמואל, תמיד אל שמואל!

ולא רק פה בכפר שבו יושבים הורי שמואל, כי אם בכל מקום, בחמישה-עשר כפרים מסביב יודעים את שמואל ושוב גת שמואל, גדול שם שמואל!
פלוני שמע שבערים הגדולות מכים יהודים, נקהלו גויים מכל ומישה-עשר הכפרים אל שמואל, וביקשו שיקרא באוזניהם את הוראת הקיסר, שאומרים כי יצאה, שיכו יהודים שלושה ימים צופים, "לכו הביתה", אומר להם שמואל, אין שום הוראה "הכות יהודים"... מששמעו את דברי שמואל עמדו הגויים מהורה-ימ, התגרדו בעורפם, "לכו הביתה", חזרו ואמרו להם שמואל, מה אתם מתגרדים? עמדו, הרחיבו עוז בנפשם ואמרו שמואל שלעצמו אל יחשוש, האזין שמואל לדבריהם ואמר,

(1) משנת 1882, שאברה על היהודים להתגרד בכפרים.
(2) משמעה-עשר מאימיו, 1905, המבטח חריות אזהרות לעם היידי בלי להזכיר את היהודים.
(3) בומר שהלך בראש הפגנת רבת עם כמחממיו ביום כינאי, 1905, לבש מן הקיסר הרוסי לעשות תיקונים בלכלים ומריחים.

היה עד על דבורה - שיר תהילה חדש לרבי שלמה אבן גבירול לכבוד רבי שמואל הנגיד

זכינו בדורנו למה שלא זכה ביאליק בדורו: לראות שירים חדשים של רבי שלמה אבן גבירול, שהיו כלולים בתוך כתב יד שוקן 37 והיו חבויים בו מאז שנת 1929. בבת אחת כמעט, ובלי קשר הדדי, הופיעו השנה (שנת תשל"ה) שתי מהדורות חדשות של שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול, תחלה — מהדורת, ואחר — מהדורת בראדי-שירמן. המהדורה האחרונה מכילה בין השאר 37 שירים חדשים (בממוצע 6 שורות השיר), על פי כתב יד שוקן 37, שלא נתן לי לדאבונני לראותו, אך בלי כל פרוש לי מקורות ומקבילות ללשון ולענין, המלוים את כל מהדורותי (מתברות עמנואל ה"ומי, דיואן שמואל הנגיד, שפוני שירה, שירי הקודש לרבי שלמה אבן גבירול, שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול) והם מושיטים את שירת ימי הביניים בקנה בושם לשכבות רחבות של קוראים.

להלן נתן אחד מן השירים החדשים (שיר רלב במהדורת בראדי-שירמן), שתחלתו "היה עד על דבורה", בלוי פרוש ומקורות ומקבילות ללשון ולענין. בעזרתם תוקן גם הנוסח בבתי 7, 10, 12 (שני תקונים), 14. הדימויים שבשיר זה לשיר "תהלת אל" (במהדורתי — שיר מו; במהדורה בראדי-שירמן — שיר פה; ראה להלן בהערות לבתי 9, 10, 14) מחזקים את דעת שניאור זק"ש (בספרו "רבי שלמה בן גבירול וקצת בני דורו", עמודים 13—16), כי "תהלת אל" הוא שיר תהילה לכבוד רבי שמואל הנגיד. אם כן הדבר, ניתן להוסיף ולשער, כי השיר "תהלת אל" הוא פיתוח והרחבה של שירנו ונכתב איפוא אחרי שירנו, וכיוון ש"תהלת אל" נכתב ע"י רשב"ג בגיל 16 (כעדות המשורר בבית האחרון), יוצא ששירנו נכתב בגיל 16, או לפני כן. כדרך רבים משירי התהילה בשירת ספרד פותח גם שירנו בנושא כללי (שורות 1—6), שממנו עובר המשורר, באמצעות "בית המעבר" (שורה 6) לנושא העיקרי של השיר — תהלת המהולל (שורות 7—14).

בשירנו — הנושא הכללי הוא שיר אהבה, האהובה, דבורה, מתוארת (כמקובל ישירת ספרד) כבוגדנית, שאיננה שומרת את הבריתות ואת השבועות שבינה ובין אוהבה. במבט עיניה הזועמות היא מרגיזה את אוהבה, ובד בבד היא מצודדת את לבו בריחה הטוב, ריח מור, הדומה לריח הקטרת העולה מן הקרבנות, שמקריבים בני לוי. בזה הגענו ל"בית המעבר", שכבר בו מרומז יחוסו של המהולל, שהוא מבני לוי. זה מזכיר לנו מיד את שמואל הנגיד הלוי, שהתגאה ביחוסו זה והדגיש אותו בהרבה

סקומות. ולא בן לוי פשוט הוא, כי אם ראש הלויים, החשוב ככהן גדול, והוא גם ראש דורו ומנהיג האומה — תארים המתאימים ביותר לשמואל הנגיד.

המהולל פתח את הסגורות בדברי התורה, זאת אומרת פרש את סתומותיה, כדרך שאמנם עשה שמואל הנגיד במלנו המקראי הגדול "כתאב אלאסתגנא" (ספר העושר) ובספרו ההלכי הגדול "הלכאתא גבראתא" (הלכות גדולות).

המהולל הוא מקור חיים לכל צמא. כידוע היה הנגיד עשיר מופלג ונדיב גדול והיה מתומכיו העקריים של גבירול. המהולל הוא חומת אש לעמו ממבקשי נפשו ומשמיד את כל שונאיו. במיוחד מתאימים דברים אלה לנגיד, אשר במרוצת 18 שנים, משנת ד' אלפים תשצ"ח (1038) עד שנת ד' אלפים תת"ו (1056), נלחם עם אויבי ארצו ועמו. בשיר מלחמתו הראשון "אלוה עז" (הנוכח בפרוש על ידי גבירול בשירו — שמואל, מח בנו לברט, שורה 6), כותב הנגיד:

"ולא אמר: תנה לי אל תשרעה למען... תורתי... והגיוני לפתח סגורות... אבל אומר: למענך היה לי לצור מעון וחומת אש בצורה, והאויב תשלח בו חרונך... עשה להם כסירא, ועשה לי כמעשיך לברק עם דבורה... ויאמרו מקהלות עמים עצומים: מבקש יש לענוי שה פזורה... וכאשר בתעודה החזקתי... כמו כן נהרג... כליל שמחת תעודה היקרה, ומלא אל דבר אבי לשבטו, בני השיר ומקריבי קטורה".

קטע זה מכיל דימויים לשוניים לשירנו: כנגד ^{קטורה} ~~שבט~~ בני לוי במקטרת... ראש הלויים... והוא לוי" — כתוב בו: לשבטו (שבט לוי) בני השיר ומקריבי קטורה. כנגד "ופתח מתעודת אל סגורות" — כתוב בו: תורתי... לפתח סגורות. כנגד "מתעודת" — רחוב בו: בתעודה... תעודה. כנגד "חומת אש" — כתוב בו: חומת אש. כן יש בו דימויים רעיוניים. גם השם "דבורה", שאיננו רגיל בשירי אהבה, אפשר שהוא מושפע משם דבורה הנביאה, הנוכח בקטע המובא משירו של הנגיד.

היה עד על דבורה — שיר תהילה חדש לרבי שלמה אבן גבירול לכבוד רבי שמואל הנגיד

רלב וקאל איצ'א (ואמר עוד)

— U — — — U — — — U	— U — — — U — — — U
אָשר לא שְמְרָה אֶת הַבְּרִיתוֹת	הָיָה עַד עַל דְּבוּרָה, אֶל אֲמֵתוֹת,
כָּדַת מִשָּׁה וַיִּשְׁרָאֵל כְּרוֹתוֹת	אָשר בִּינִי וּבִינֶיהָ שְׁבוּעוֹת
בְּחוּס אֶהְבֶּה, וְעַתָּה — בְּעִבּוֹתוֹת	אָשר מִשְׁכָּה לְבָבִי מִנְעוּרִי
לִמְעַן עֲבֹרָה דִּינִים וְדָתוֹת	מִתִּי מִשְׁפָּט! עָשׂוּ לִי בָּהּ שְׁפָטִים
בְּעִינֶיהָ תִּרְפָּה הַקִּסְתוֹת	אָשר תַּעֲמִד מִנְאֲצָת לְעִינֵי
בְּנֵי לִוִּי בְּמִקְטָרֶת וּמִחַתוֹת	וְרִיחָה מֵר, כְּאֵלוֹ קִטְרוֹהָ
מִשְׁרָתִי אוֹכְלִי מִנַּחַת סִלְתוֹת	כְּרֹאשׁ דּוֹרוֹ, שֶׁהוּא רֹאשׁ הַלְוִיִּים
כְּמִכָּה דוֹרְכֵי פוֹרוֹת וְגִתוֹת	וְהוּא לִוִּי כִכְתֵּן רַב בְּאֶחָיו
וְהָרֵס מוֹסְדֵי הָרִים וְשִׁתוֹת	אָשר הָקִים נִפְלֹת עִם קְדוֹשִׁים
וְדָמָה יִרְמִיָּהוּ מִעֲנָתוֹת	וּפְתַח מִתְעוֹדֹת אֶל סְגוֹרוֹת
יִשׁוּעוֹת-אֵל וְחַיֵּי הַתְּמִיתוֹת	מְקוֹר חַיִּים לְכָל צָמָא וּמַעֲיָן
וְכָל עֲרִיּוֹ נִשְׁתָּחוּתוֹת	וְחֹפֶת אֵשׁ לְעִמּוֹ מִמִּבְקָשָׁיו
וְעָלְיוֹ יִהְיֶה מוֹפֵת וְאוֹתוֹת	וְשִׁיר מוֹדָה יִגַּל חֲסִדוֹ וַיּוֹדָה
כְּמוֹ לוֹחֹת בְּאֶצְבָּע אֶל הַרְוֹתוֹת.	וּבִזְהָב יִחַקֵּק עַל סָפָרִים

הערות והארות לשיר:

- 1 היה עד על דבורה אל אמתות — על פי ירמיה מב ה: יהי יי בנו לעד אמת וגאמן: תהלים לא ו: אל אמת.
- 2-1 בריתות... שבועות... כרותות — על פי תהלים קה ה-ס: בריתו... אשר כרת את אברהם ושבועתו ליִשְׁחָק; והשנה בחייכם אדמי 3: ושימו על לבבכם השבועות בכרתנו פני אל הבריתות.
- 2 ביני ובינה שבועות — על פי שמות כב י: שבועות יי תהיה בין שניהם; שמואל ב כא ז: על שבועות יי אשר בינותם בין דור ובין יהונתן.
- 3 כדת משה וישראל — תוספתא כתובות ז ו.
- 3 על פי הושע יא ד: בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה; והשנה פקד ברכ 11: תמשך לבב שמש בחוס אהב; בחייכם אדמי 1: אשר משכו לבבי בעבותות; רעי מידעי 5: יום קרעו לבב אשר גמשך בחוס האהבה.
- 4 מתי משפט... דינים ודתות — על פי אסתר א יג: יודעי דת דין. דתות — צורת רבוי מחודשת. במקרא: דתי — אסתר א יט, ג ח, עזרא ח לו; ודתיים, אסתר ג ח, מן דתים. ואולי צריך לומר: ויאמר המלך לחכמים יודעי הדתים (במקום: העתים), באסתר א יג. כעדות ההמשך: כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת דין.
- עשו לי בה שפטים — על פי יחזקאל ה י: ועשיתי בך שפטים.
- למען — יען, על פי בראשית יח יט: כי ידעתיו למען (יען) אשר יצוה את בניו; והשנה במהדורות, מלון לשירות גבירול, עמוד 425.
- למען עברה דינים ודתות — על פי ישעיה כד ה: כי עברו תורות חלפו חק.
- דינים ודתות — וכן בחייכם אדמי 2: על פי אסתר א יג: דת דין.

א י ס ר ה ש מ ש

2

שלום עליכם

כאשר אני מעלה בזמרוני את איסר השמש, מיד עולה על לבי מין אלכסנדר מוקדון, נאפוליאון בונאפארט ודמויות כיוצא בהם, מגיבורי ההיסטוריה. הנקל בעיניכם איסר? אדם הנוהג שררה בכל בית הכנסת ובכל בעלי הבתים. אדם המקפל תחתיו את כל העיירה. אדם המשרת את הכול ומושל בכול. אדם הכפוף לכול ואינו ירא איש. אדם שמבט חמור לו, גבות עיניים איומות, זקן פליו, אגרוף חזק ומקל ארוך. הנקל בעיניכם איסר?

מי עשה את איסר לאיסר? שאלוני דברים קלים מזה. יש טיפוסים שאפשר לכוונתם „קפאים“, „עומרים“, זאת אומרת טיפוסים שאינם זזים ממקומם: כאשר ראינו אותם בפעם הראשונה, כן נשארו לנצח. נדמה לכם, שתמיד היו כך ולעולם יישארו כך. בילדותי לא יכולתי להינתק מאיסר זה: עניין אותי דבר אחד: איך היה איסר, בשעה שעדיין לא היה איסר? זאת אומרת, בשעה שעוד לא היו לו הגבות האיומות האלו, האף הגבוני הגדול הזה, המפוסם תמיד בסבך, זקן הפליו הזה, שבתחילתו הוא, כמדומה, כליכך סמיך ועבה, ובסופו הוא דווקא דק, עם שערות אחדות דלילות ארוכות ונועזות? מה היה מראתו, למשל, בשעה שהיה נער, הלך יחף, למד בחדר וספג סטירות מידי רבו? ומה היה איסר בשעה שאמו נשאתו על כפיה, היגותו, מחתה את אפו: איסר, קדישי המתוק, פני המאירים והנאמנים, אהי כפית עצמותיך ההביבות? —

כך הייתי מעמיק השוב לעתים בילדותי, כאשר לא יכולתי להינתק מאיסר.

— הביתה, ממזרים, ייכנס הרוח באביכם ובי אמכם! — לא היה איסר נותן אפילו שיתשבו עליו. נדמה שאני אחד, בכל זאת נקרא אני בפיו בלשון רבים: ממזרים! מפני מה מגיע לי „ממזרים“? איסר שונא, התבינו לי, כשעומדים ומביטים אל תוך עיניו, איסר שונא פעוטה, לא יוכל להביט בפני ילדים! ילדים, אמר הוא — הם כל מום רע: ילדים הם מתבלים, סוררים ומזרים; ילדים הם גדיים הקופצים בגנים זרים; ילדים הם כלבים המורשים את כנפי הבגדים; ילדים הם חזירים הרוחשים על השולחן. על ילדים לדעת דרכי נימוס, על ילדים לרעוד, על ילדים להלות בקדחת בת תשע השנים! ואמנם רעדנו, חלינו באמת בקדחת בת תשע השנים. מדוע יראנו, שואלים אתם? אדרבה, נסו נא לא לירא כאשר תופסים אתכם באוזנכם ומוליכים אתכם לדלת ומגרשים אתכם ואומרים לכם:

— הביתה, ממזרים, ייכנס הרוח באביכם ובי אמכם!

אולי תתאוננו עליו בפני אמכם? אדרבה, נסו נא! רצונכם לדעת מה יהיה? הנה אומר לכם מה יהיה: תבואו הביתה ותראו לאמכם אוזן מרוטה; או תתנפל האם על האב בזעקת חמס: „ראה נא, ראה את בנך את יחידך, שהרוצה תלש לו אוזן!“ או יקחכם האב בידכם ויביאכם אל בית הכנסת ויקריבכם ישר אל איסר השמש, כאומר: „הא, ראה מה עשית לבני יחידך, הלא כמעט קט גזזת את אוזנו“. או ירעים איסר בקולו על האב: „לך לך לשלום עם ממזריך!“ (השומעים אתם? גם בן יחיד הוא אצלו ממזרים!). והאב מה יעשה? האב ישלשל את כובעו מעל לעיניו ויילך הביתה, והאם תשאלנו: „ובכן?“ ויאמר לה האב: „נתתי לו מנה אחת אפיים, להמן הרשע הזה, מה עוד יכולתי לעשות?“...

אמנם מאוד לא נאה הדבר, שאב יאמר שקר גם כזה! אבל מה אפשר לעשות, כששרויים בגלות אצל שמש?

אפשר לומר, שכל העור שרויה בגלות אצל איסר. כל אשר יתפזר יעשה. אם איסר אינו רוצה להסיק את בית הכנסת בחורף בכפור הגדול ביותר, תוכלו להתפקע מרוב דיבורים, והוא ישמע לכם כמו לשלג דאשחקד. אם איסר רוצה שיעמדו להתפלל בשעה מוקדמת, אחר תאחרו בכל שעה אשר תבואו. אם איסר אינו רוצה לתת לכם עלייה ח"י שבועות רצופים, רשאים אתם להביט אליו על הבימה בלא הרף, להשתעל עד בלי די — והוא לא יראכם ולא ישמעכם! הוא הדין בטלית, ובחומש, ובמחזור, ובאתרוג, ובי ערבת. איסר יביאם לכם כאשר יעלה הרצון לפניו, לא כאשר יעלה הרצון לפניכם! וכי מי אתם בעיניו? „בעלי בתים“ — אומר הוא — מרובים ככלבים, והוא אחד, שמש אחד, בלי עין הרע, על קהל גדול כל כך — עלול הוא לצאת מדעתו!

ואיסר משליך מעל פניו, זורק ממנו והלאה, עושה כל איש כדומן, בעלי הבית החשוב ביותר עלול להיבהל, מנערתו, עד שילאה למצוא הפתח. „מוטב לכם כי לא תענו בי“ — אומר הוא — כי אין עתותי בידי לדבר עמכם! אתם הרבים ואני, בלא עין הרע, אחד! ואיש אינו נוגע בו: נוח לכם, כשאין הוא נוגע בכם.

מובן מאליו, כי איש לא יערוב את לבו לשאול את איסר לאן נעלם הכסף הנכנס מן „בעבור שגדר“, מן הגרות ליום-אזכרה, מן הקופסה של צדקה ומדברים כיוצא בהם חשיכים למשק בית הכנסת, כי הלא הוא אדון בית הכנסת, ולמי איפוא עליו למסור דין וחשבון? אנשי הקהל מרוצים, שהוא נותן להם מנוח ואינו זורק להם את מפתחות בית הכנסת

כל הרוצה לצאת ידי חובה כלפי הכול, אינו יוצא ידי חובה כלפי איש; ואם נגזר על אדם לכוף ראשו, יכוף ראשו לפני הראש ולא לפני הנוכח.

את זאת הבין איסר וכתב ברית עם הגבאים, עם המנהיגים הספורים היחידים של העיר. בקולם שמע, התרפס לפניהם, לא התעצל ללכת למענם הליכה יתירה והחנף התניף להם עד שייצא מאפם! ואין צריך לומר כאשר הגיעה עונת הקלפי, בחירת גבאים, — אז לא נה איסר ולא שקט. מי שלא ראה אז את איסר, לא ראה דבר נאה מימיו. מיוזע, כובעו מורם כלפי מעלה, במקלו הגדול ובמגפיו הארוכים דישדש איסר בבזק, פסע מגבאי אחד אל משנהו, עבד, רקם, הלך רכיל וזמם מזמות, מזמות, מזמות לכלי חזק.

לחרוש מזמות היה איסר מאז ומתמיד מומחה אחד בעולם. הוא היה יכול לקרב כוחל למוחל, לסכסך באופן מחוכם כל כך, שכל הקהל יתרעמו איש על רעהו, יריבו ויחרפו זה את זה, ושיגיעו הדברים עד כדי סטירות, והוא, איסר, לא כלום, צדיק תמים! איסר, התבינוני, ניהל את הענינים כלל לא רע; הוא חשב לו: „התקוטטו, התקוטטו, בעלי בתים, וחשכו את השמש“...

לשכוח את השמש — דבר זה היה נחוץ מאוד

בפניהם: „לכי כלכלו בעצמכם בית-כנסת כזה בעצים ובמים, בנרות ובנפחורים, ומגבת לכבס צריך גם כן, ושמש לקבוע צריך גם כן, ולסייד את הקירות והתקרה צריך גם כן, ועמדר לתקן צריך גם כן, וסידור לקנות צריך גם כן, וסליחה לכרוך צריך גם כן, ואיה רעשן, איה סביבון, איה נר חנוכה, איה לולב, איה אתרוג, איה ערבה, ואיה דבר פלוני, ואיה דבר אלמוני?... ואף כי הכול יודעים יפה מאוד כי רעשן וסביבון ונר חנוכה ולולב ואתרוג וערבה ודבר פלוני ודבר אלמוני — הם כולם דברים שלא רק צריך להוציא עליהם כסף, אדרבה, הם עוד מכניסים כסף, אף-על-פי-כן לא יערוב איש את לבו להתערב בדבר. זה שייך לשמש: זו הכנסתו, „המש“ כורת הנהדרת שמקבלים אצלכם, הראש עלול להתקשות... מים לדישה!... כה אומר איסר והקהל שותק.

הקהל שותק, אף כי הקהל יודע יפה מאוד כי

פרק ראשון של

הסיפור

„ערבות חבוטות“

*

נותורגם לראשונה

לעברית בידי

דב ירדן

איסר מקבץ על יד: הקהל יודע יפה מאוד כי השמש מלא וגדוש בכסף. יש הסוברים, כי בסתר מלווה הוא לפעמים גם פרוטות אחדות, כרגיל נגד ערובה, נגד משכון. ובית יש לאיסר משלו, ופרה משלו, ולשתות הוא שותה יום-יום ודווקא מכוס גדולה, ואדרת שיער הוא לובש בחורף, ברוך השם, כמו בעל-הבית הנאה ביותר, ונעליים נועלת השמשית שלמות, ואפודת עשתה זה לא כבר חדשה — בכסף הקהל: „בחלבנו ובדמנו, תבלה אותה במחלות, ריבונו של עולם!“...

כך רוטנים בעלי-הבתים בינם לבין עצמם בלחש, שהשמש לא ישמע! וכאשר השמש ניגש, מפסיקים את השיחה ומתחילים לדבר על עניין אחר, קורצים בעיניהם, גורפים בשעת מעשה את אפם ולוקחים אצלו ריחת טבק בשתי אצבעות מתוך קופסת העץ שלו: „במחילה ממך!“...

„במחילה ממך“ זה, הוא „במחילה ממך“ נבזה, בו כרוכה חנופה: „במחילה ממך, אצלך תמצא אל נכון ריחת טבק הגונה“... בו צפון רמז להסתלק: „במחילה ממך, תן ריחת טבק ולך לך לשלום“...

איסר מבין גם את החניפה, גם את הרמז. איסר יודע, כי הקהל היה חפץ להסירו מהיות שמש, כמו שחפצים חיים, אבל הוא שומע לכול כמו המן לרעשן. איסר מחזיק אותם בחזקה בכפותיו. איסר יודע מה יש לו לעשות.

שקצים, עכברושים, עוֹיִפְנִים, מחוצפים, הלצים
בני־בלעל, הוללים התרו כל־כך הריבה זמן תחת
איסר, חופשו והיטטו, עד שעלו על דרך המלך, פני
בבוקר לא עבות אחד עלו לעליית בית־המדרש הישן
וגילו שם אוצר בלום: נרות חלב למכביר, כמה
עשרות ליטראות שעווה, כמה עשרות טליתות שעדן
חדשות ביותר, מחסן שלם של מחזורים בלתי־
משומשים, סידורים וטליתות וקניות ועוד דברים
טובים, שבעיניכם אולי אין להם ערך כל־כך גדול
כמו לשמש של בית־כנסת, בעסק גדול הורידו את
האוצר הזה מן העלייה, — ויצויר נא לכם דמיונכם
בעצמו את התמונה הבאה: מצד אחד איסר בעל
האף הגבנוני, בעל הגבות הנוראות, בעל זקן הפליו,

שבתחילתו הוא, כמדומה, כל־כך סמוך ועבה, ובסופו
הוא דווקא דק, עם שערות אחדות דלילות, ארוכות
וזועמות... ומן הצד השני השקצים, העכברושים,
עוֹיִפְנִים, המחוצפים, הלצים, בני־הבלעל, ובידם
אוצר נרות חלב, שעה, טליתות, סדורים, מחזורים,
טליתות וקניות — מחסן שלם! בכל זאת, אל נא
תדמו בנפשכם שאיסר, חלילה, אבדו עשתונותיו
כליל, איסר איננו מן האנשים שעד מהרה איבדים
עשתונותיהם, הוא רק עמד, הביט והתפלל, איך בכלל
מגיע כל זה הנה, לעליית בית הכנסת?...
למחרת בבוקר השכם הופיעה על גדר בית הכנסת
מודעה כזאת, רשומה בגיר:
„כאן מוכרים נרות אזכרה במקח השווה“,
ביום השני כבר היתה כתובת אחרת, ביום השלישי
— שוב כתובת אחרת, ולאסר היתה עבודה הגונה:
כל בוקר היה עומד ובידו מטלית רטובה למחות בה
את המודעות היפות האלה, שצמחו לאזכרה ולרוחבה
של גדר בית־המדרש הישן, גם בעמדרים מצאו בעלי־
הבתים, כל שבת, חבילות חבילות של מכתבים,
שלצים הגיהוים שם בסתר, על איסר השמש ועל
כנופית הגבאים, שאיסר כרת אתם ברית.
תקופה קשה עברה אז על איסר, הוא הגיע את
הגבאים שיתלו בבית־המדרש מידעה, כתובה על קלף,
באותיות גדולות, בזה הלשון:
הואיל והופיעו אצלנו, בעונותינו הרבים, אב־
רכים, ריקים ופחזים, אנשים מושחתים, היוצאים
בעלילות כוזבות נגד האנשים הנכבדים ביותר בעיר,
לכן הננו מוסרים מידעה בשם הגבאים דבית־המדרש
הגדול, כי מהיום והלאה נשגיח על העניינים
האלה מאוד מאוד, ואשר ייתפס, יעשו בו על פי
החוק...
מובן מאליו שאת המודעה הורידה החבורה מייד
ובמקומה צצה מודעה אחרת, לא התעצלו והורידו
גם את המודעה החדשה, ובמקומה צצה מודעה חדשה,
ובעל־הבתים מצאו בעמדריהם מכתבים חדשים על
השמש והגבאים, כלל של דבר, היתה זאת תקופה,
שבה הירבה הקהל לכתוב: הגבאים כתבו מודעות,
ותלצים בני־הבלעל כתבו מכתבים — עד שבאו
הימים הנוראים, עונת הקלפי של בחירת גבאים, והחל
קרב בין שני הצדדים: מצד אחד איסר ופטרוניו,
הגבאים הזקנים, ומן הצד האחר השקצים, העכברוֹ-
שים, הלצים, בני־הבלעל, עם מועמדיהם, כל צד
משך אליו את כל הקהל הנותר, כל אחד במה שתננו
האלוהים: זה במלים המות, דרשות הוצבות להבות־
אש, זה סתם במלים ערבות, וזה בברווזים צלויים,
קורקבנים, הבטחות טובות לעתיד לבוא, — ושערו
נא בנפשכם, שגבור גבור — לא תנחשו! — דווקא
השקצים, העכברושים, הלצים, בני־הבלעל! ובחרו
גבאים חדשים, ודווקא מן האברכים, הלצים, הקבצנים
ו — אוי ואבוי, הרפה לספר! בעלי המלאכות, בעלי
מלאכות פשוטים!

לאיסר שלנו, כי זה מזמן החלו להיטפל אליו, להציק
לו, שיתן דין וחשבון, לאן נעלם כל הכסף של בית
הכנסת? ומי? דווקא האברכים, דווקא הנזיר, דווקא
אותם ה„ממזרים“ שכל־כך שנא אותם תמיד, שהיה
לפניהם מתנכל להם ויורד לחייהם!
מילדים, אומרים, נעשים אנשים, ומאנשים נעשים
ילדים, דורות מיספר גדול, זקנו והלכו, מן הגדולים
הקטנים נעשו תישים גדולים, מן הממזרים הקטנים
נעשו אברכים; האברכים נשאו נשים, נעשו בעלי־
בתים; בעל־הבתים נעשו יהודים זקנים ואיסר
עדיין היה איסר, אבל פתאום גדל דור, חדש, צעיר,
דור משונה־ממור, דור שכולו שקצים, עכברושים,
עוֹיִפְנִים ומחוצפים, מחבלים, הוללים — ישמרנו
האל ויציילנו!
— מי שם את איסר לשר ולשופט עלינו? אין
איסר אלא שמש המשמש אותנו, ואין אנחנו משמשים
אותו! עד אנה ימשול בנו איסר הוקן הזה בעל
הרגלים הארוכות ובעל המקל הגדול? חשבון! חשבון!
חשבון איזה? דין וחשבון!...
כה טען דור חדש זה, דור שכולו שקצים, עכב־
רושים, עוֹיִפְנִים ומחוצפים, מחבלים, הוללים, ודווקא
באמצע חצר בית הכנסת, ודווקא בקול רם... בתחילה
העמיד איסר פנים כאיגיוֹרִידֵעַ, כמתחרש; אחר־כֵּן
החל לגרשם מבית הכנסת, לכבות את הנרות, לנעול
את הדלת; אחר־כֵּן שיסה בהם את בעלי הבתים
שבעיר, העליל עליהם עשירות כהמן, כי ההוללים
מלעגים על אנשים קשישים, כי הם שמים לצחוק
את הגבאים, — סימן לדבר: הנה מצא זה לא כבר
פתק, מין פומון, שאבר לאחר מן ההוללים:
א.
הגבאים, הגבאים / שזקנים נאים
להם, / לא אישים הם, כי פראים —
/ האדמה תבלע אתכם! / להתפוצץ
אפשר ממש / זאת בחזות עינינו: /
איסר, איסר השמש — / בחוטמנו
מובילנו.
ב.
הגבאים, הגבאים / שזקנים נאים
להם, / לא אישים הם, כי פראים —
/ האדמה תבלע אתכם! / לגווע
אפשר ממש / זאת בחזות עינינו: /
איסר, איסר השמש — / אדון ושר
עלינו!...
ג.
הגבאים, הגבאים / שזקנים נאים
להם, / לא אישים הם, כי פראים —
/ האדמה תבלע אתכם! / למות אפשר
ממש / זאת בחזות עינינו: / איסר,
איסר השמש — / עד בלי די חומסנו.
ד.
הגבאים, הגבאים / שזקנים נאים
להם, / לא אישים הם, כי פראים —
/ האדמה תבלע אתכם! / להתמוטט
אפשר ממש / זאת בחזות עינינו: /
איסר, איסר השמש — / סובא יין
כוסנו.
לכאורה מה בכך? פומון טפשי! אבל איזו
מרקחת רקח הפומון הטפשי בעיר! איזו מהפיכה —
הורגתו! ולוואי ולא הית איסר מוצאו ולא הית
מראתו לגבאים, וטוב טוב לו! הפומון הזה, בית
לומר, הית ראשית מפלתי, הגבאים הסכלים, במקום
לגנוז את הפומון ולעבור עליו בשתיקה, פירסמוהו
בעצמם ידם, כה הרבו לטלטלו מאיש לאיש, עד שהקהל
שינן אותו בעל פה, לצים צירפו לו ניגון משיח עתיק
ידוע ושרו את הפומון בכל המקומות: בעל־מלאכה
שרוהו ליד סדנתם, מבשלות — ליד התנור, נערות
— על תלוליות העפר שליד הבתים, אמהות הרדימו
בו את ילדיהן... לפומון טפשי יש כוח: בעת שהגרון
שר, הוגה הלב; הוגה, הוגה, עד שהוא מתחיל
להבין; מחשבות סובבות סובבות־הולכות בלב, עד
שמתרשש משהו, ומחשבה נהפכת למעשה.
המעשה שיצא מן הפומון היה מעשה יפה אך קצר,
כדאי לכם לשומעו, הוא יוכל להיות לכם למועיל.

חוששני, שאתם משערים, כי המעשה מתקרב לקצו. עד אנה שיעור מחיחה? או אינו אלא שאתם רוצים שאספר לכם, איככה עשו גבאינו החדשים שפטים בשמש הזקן? איככה הובילו את איסר הזקן המסכן בשמחת תורה ההיא בכבוד ובזמרה על פני כל הרחובות, ושובבים, לצים, בני בליעל נשאו בראש, בטקס גדול, את כל אוצר נרות החלב והשעווה וכל הטליתות, הסדורים המחזוריים, הקינות והסליחות, שמצאו בעלית בית המדרש הישן? לא, חושבני, שדבר כזה לא תדרשו ממני.

לראות נקם בשונא — בחפץ לב; אבל לרחוץ בדמו — זאת לא. אוכל רק לספר לכם לא יותר מאשר מלים אחדות:

לימים הטובים של השנה באתי הביתה, לעיר מולדתי. זה זמן רב לא הייתי שם, הרבה, הרבה מים זרמו מאז. אף-על-פי-כן מצאתי את בית-המדרש הישן על תילו; הוא ארון הקודש והיא הפרוכת, והיא הבימה, והן הגברשות. רק האנשים, האנשים התחלפו, השתנו מאוד, עד לבלי הכר, האנשים הזקנים מתו משכבר ובבית-העלמין נוסף מן הסתם מיספר ניכר של מצבות וכתובות יפות עליהן. ה' אברכים — שיבה זרקה בזקניהם. הגבאים חדשים, חזן חדש, שמש חדש ונגונים חדשים, מנהגים חדשים — הכול חדש וחדש וחדש!...

פעם — כחושענא רבה היה הדבר — החזן החדש עם המקהלת החדשה היטיבו נגן את „קול מבשר ואומר“, והקהל החל לחבוט את עלי הערבית (מנהג זה נשאר, כנראה, לחמיד), ואני הבחנתי מרחוק בזקן אחד, לבן שיער, גיבן, בעל אף גבנוני, בעל גבות עבותות מאוד ובעל זקן, שבתחלתו הוא, כמי דומה, עבה וסמיך, ובסופו דווקא דק, עם שערות אחרות, דלילות ארוכות וזעזעות, — ולבי נמשך אחרי הזקן, ואני נגשתי אליו והושטתי לו את ידי:

— שלום עליכם... נדמה לי, רב איסר... השמש?

— השמש? איזה שמש? זה מכבר אינני שמש, זה מכבר ערבה חבוטה — תהיה!...

כה אמר לי הזקן בקול רועד והראה בידו הרועדת על הערבה החבוטה, שהתגלגלה לרגליו, וחיוך מר נראה על וקנו הלבן, אשר בתחלתו הוא, כמדומה, עבה וסמיך, ובסופו דווקא דק, עם שערות אחדות דלילות ארוכות, עדיין זעזעות...

סוד יי ליראיו —

שיר חדש לרבי שלמה אבן גבירול

מאת

דב ירדן

שנת תשל"ה תרשם בתולדות שירת ספרד כאחת השנים רבות ההשג ביותר. בשנה זו הופיעו, כמעט בבת אחת, ובאופן בלתי תלוי זו בזו, שתי מהדורות שונות של שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול. תחלה הופיעה מהדורת: שירי החל לרבי שלמה אבן גבירול על פי כתבי יד ודפוסים, עם פרוש, מקורות ומקבילות (ללשון ולענין), מבוא, מפתחות, מלון ובבליוגרפיה, ירושלים תשל"ה (יום ההופעה — כא באדר). היא הופיעה כחלק שלישי במהדורת הכוללת את כל שירי גבירול, לאחר שני כרכי „שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול“, ירושלים תשל"א—תשל"ג. זמן לא רב אחריה הופיעה מהדורת בראדי—שירמן: שלמה אבן-גבירול, שירי החול, יוצאים לאור על ידי חיים בראדי וחיים שירמן, בהשתתפותו של ישראל בן-דוד, מכון שוקן למחקר היהדות שליד בית המדרש לרבנים באמריקה, ירושלים תשל"ה (יום ההופעה המדויק אינו ידוע לי).

עיקר תרומתה של מהדורת בראדי—שירמן הוא בטקסט, המבוסס בעיקר על כתב יד שוקן 37, שלא נתן לי לראותו. על פי כתב יד זה נתנו בה, בין השאר, 37 שירים חדשים*, והם: יט כ כט לב לו מ מג מד מה מז נח נה עה פב צא צב קה קלג קלד קמ קמה קנג קנה קסא קסד קסה קעד קעז קעט קפה קצז רלב רנג רסא רסד רסה — בסך הכל 223 שורות.

מצד שני אין במהדורת בראדי—שירמן כל פרוש לשירים, ולא מקורות ומקבילות ללשון ולענין.

בוה נתן פרוש, ונתנים מקורות ומקבילות, לשיר החדש והיפה „סוד יי ליראיו“, הוא שיר קנה, עמודים 95—96, במהדורת בראדי—שירמן.

* שירמן בהקדמתו, עמוד ח הערה 5, מונה אמנם 42 שירים חדשים, אך מהם יש לנכות 6 שירים שכבר נדפסו, והם: ג — פרנס, כנסת ז (תשב), 288; מבין למערכות (תשיא), 128; מח — ביאליק—רבניצקי ג (תרפח), 45; שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס א (תשטו), 239; ירדן, שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול ב (תשלג), 516; קמט — ביאליק—רבניצקי ה (תרפז), 6; אלוני—ירדן, קובץ שירי חול לרבי שלמה אבן גבירול (תשכ"ט), 22; קסט — שם 73; רנח — שם 53; קצב — שם 64. לעומת זאת יש להוסיף את השיר מג, שכלל הידוע לי זו לו הופעתו הראשונה בדפוס.

וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעֵם
וְשֵׁם פֶּה לְאַתּוֹן בְּלָעָם
וְדַעַת לֹא קֹאד יִנָּעָם
לִפְיוֹ מַחְסוֹם קָאִישׁ נִסְפָּעָם
וְאַנְשֵׁי לֵב — בְּהִפְיָעָם
לְפִי שְׁקֵלִים וּמִדָּעָם
אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה וְיָרָעָם

סוד יי ליראיו
אֲשֶׁר לִמַּד לְאִישׁ דַּעַת
וְאִישׁ נָבוֹב יִלְבַּב אֹז
וְלֹא יָדָם וְלֹא יִשְׁמַר
5 וּמִשְׁכִּילִים — קֹדֶרֶתָהֶם.
וְדִבְרֵי מוֹשְׁלִים יִהְיוּ
וְשִׁירָם יַעֲשֶׂה לָהֶם

משקל המרגין: מופעלים מופעלים. במהדורת בראדי—שירמן נשמט בטעות הקו האחרון בסמון המשקל.

חלוקת השיר: 1—2 תהלת האל, 3—9 תהלת השיר, 10 בית המעבר, 10—25 עקר השיר: רעי המשורר המשכילים שכחווהו, אף כי לפנים הרבה להללם והם אף הם התהדרו בשיריו. מרב כעסו הכם המשורר בשבט פיו, אך משפגעה בהם חמת יי נעתר להם, למרות עצת רעו, ושב ורחמם.

1. תהלים כה יד.

2. אשר למד לאיש דעת — על פי תהלים צד י: המלמד אדם דעת. ושם פה לאתון בלעם — על פי שמות ד יא: מי שם פה לאדם; במדבר כב כח: ויפתח יי את פי האתון ותאמר לבלעם.

3. על פי איוב יא יב: ואיש נבוב ילבב; משלי ב י: כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם.

ילבב — יקנה לב, יחכם. בנין סביל (פועל) בהתאם לבנין הסביל (נפעל) שבכתוב. גם מלת „אז” רומזת לבנין הסביל: אחר אשר למדו יי. במהדורת בראדי—שירמן: ילבב (פיעל).

4. ולא ידם — תהלים ל יג.

ולא ישמר לפיו מחסום — על פי תהלים לט ב: אשמרה לפי מחסום. כאיש נפעם — על פי ירמיה יד ט: כאיש נדהם; תהלים עז ה: נפעמתי ולא אדבר. ומשכילים נפדים בדבריהם, וחכמים נפדים בדברם.

ואנשי לב — על פי איוב לד לד: אנשי לבב... וגבר חכם.

6. מושלים — ממשלי משלים, משוררים; מלשון על כן יאמרו המושלים, במדבר כא כז. לפי שכלם ומדעם — על פי משלי יב ח: לפי שכלו יהלל איש; דניאל א ד: ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע.

7. על דרך ישעיה נז ה: ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת.

יעשה להם — יוציא להם שם טוב.

וְיָצֵץ לְעֵב רֹאשׁוֹ	וְיָצֵץ לְעֵב רֹאשׁוֹ
וְהָיָה מִקֶּסֶם וּמִפְּרָשׁוֹ	וְהָיָה מִקֶּסֶם וּמִפְּרָשׁוֹ
10 וְשִׁירֵי כֹז לְמִשְׁפִּילִים	10 וְשִׁירֵי כֹז לְמִשְׁפִּילִים
לְעֵשׂ דָּקָם וְגַם הָקָם	לְעֵשׂ דָּקָם וְגַם הָקָם
וְהָיִיתִי אֲנִי רֹאשׁ מִחַיִּי	וְהָיִיתִי אֲנִי רֹאשׁ מִחַיִּי
וּמִדְּבָרֵי כְּכֹכְבִּים	וּמִדְּבָרֵי כְּכֹכְבִּים
יִשְׁחֹן בְּעֵלְיוֹתָם	יִשְׁחֹן בְּעֵלְיוֹתָם

8. על פי איוב כ ו: אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע.
 רום — חבוק ג י.
 שמעם — ירמיה לו ה.
 9. מכסם — מלשון וכסו אותו במכסה עור תחש, במדבר ד ח; ואת אהל מועד ומכסהו, במדבר ד כה.
 מכסם ומפרשם — על פי יחזקאל כו ז: שש ברקמה ממצרים היה מפרשך... תכלת וארגמן... היה מכסך.
 ומרבדם — מלשון מרבדים רבדתי ערשי, משלי ז טז.
 ומצעם — מלשון כי קצר המצע מהשתרע והמסכה (רד"ק: כאדם שיתכסה בשכבו במכסה) צרה כהתכנס, ישעיה כח כ; במהדורת בראדי-שירמן: ומסעם, שאינו מתישב בעניו, ומלבד זה כבר בא „מסעם" בבית 15. וכנראה שגיא פונטית לפנינו, כי הגוי צ דומה להגוי ס בפי הספרדים.
 10. נשו — שכח, מלשון נשיתי טובה, איכה ג יז.
 רעם — כנראה מוסב על המשוור עצמו.
 11. לעש דכם — שירי השפילים עד לארץ מקום רמה ותולעה; על פי איוב ד יט: ידכאום לפני עש; תהלים מד כ: כי דכיתנו במקום תנים.
 הכם בראש כלם ובצעם — על פי עמוס ט א: הך... ובצעם (צווי, צ פתוחה, ע פתוחה, מלעיל) בראש כלם. במהדורת בראדי-שירמן כנקוד הכתוב בעמוס, אך נראה יותר שהוא לשון עבר, כפעלים דכם והכם שלפניו, וכגנינת מלרע בכל מלות-החרוז שבשיר. ובצעם — חתכם וכתם.
 12. והייתי — אף כי לפנים הייתי.
 ראש מחלקותיהם כישבעם — על פי דברי הימים א כז א-ב: ובני ישראל למספרם... המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש... על המחלקה הראשונה לחדש הראשון ישבעם.
 13. על פי דניאל יב ג: והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים.
 ומדברי — ודברי, מלשון כחוט השני שפתותיך ומדברך נאווה, שיר השירים ד ג.
 וכשחרים בהבקעם — על פי ישעיה נח ח: אז יבקע כשחר אורך.
 שחרים — לרובי השוה שירי החל לרבי שלמה אבן גבירול (במהדורת) עו 3: נשפים ושחרים; שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול (במהדורת) קיב 1: שחרים אקראה.
 14. על פי דברים ו ז: ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך.
 ישיחון בעלילותם — שירי יספרו את מפעלותיהם; על פי תהלים עז יג: ובעלילותך אשיחה.

15 וְהָמָּה יִקְרְאוּ בְשִׁמִּי	בְּקֵל מִחֲנָם וּמִסְעָם
וְאִי זֶה יָם בְּלִי נִשְׁאָם	וְאִי מְדַבֵּר בְּלִי יָדָם
בְּמַהֲלָם אֲשׁוּחָם —	וְאֵל חֶפֶץ לְהַקְדִּיעָם
וְמָה אֶקֶב וְלֹא קֶבֶה	וְמָה אֲזַעַם וְלֹא זָעַם
יַעֲצִתִּי לְהַדִּיקָם	תְּסִיתִנִּי לְהַבְלִיעָם
20 וְדַמִּיתִי וְדַמִּיתָ	לְשׁוֹם שְׂכִין בְּחוּץ לִזְעָם
וְשִׁטִּיתִי וְשִׁטִּיתָ	וְהַחֲטָאתָ בְּיַדְקָעָם
וְאִיךְ יִחְלַף וְאִיךְ יִשְׁנָא	וְהֵב אוֹפִיר וְאִיךְ יוֹעָם
וְאִיךְ תַּצִּיב לְבָגְלָם פַּח	וְאִיךְ תִּכְיֶן לְאִיד צִלְעָם

- בכל ארחם וגם רבעם — בלכתם בדרך ובשכבם; על פי תהלים קלט ג: ארחי ורבעי.
15. והמה — ואף רעי.
יקראו בשמי — על פי זכריה יג ט: הוא יקרא בשמי.
מחנם ומסעם — על פי במדבר ב יז: כאשר יחנו כן יסעו; במדבר י ב: ולמסע את המחנות.
16. ואי זה... ואי — על דרך אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי, ישעיה סו א.
ים... מדבר — על פי ישעיה טז ח: תעז מדבר... עברו ים.
בלי נשאם — שאיננו נושא אותם (את רעי).
בלי ידעם — שאיננו יודע אותם. כלומר, הם מרבים לשוטט בעולם.
17. במהללם — מלשון ואיש לפי מהללו, משלי כז כא.
במהללם אשוחח — על פי תהלים עז יג: ובעלילותיך אשיחה; והשוה לעיל 14: ישיחון בעלילותם.
ואל חפץ להפגיעם — על פי ישעיה נג י: ויי חפץ דכאו החלי.
להפגיעם — להביא עליהם פגע; על פי ישעיה נג ו: ויי הפגיע בו את עוון כלנו; ישעיה נג יב: והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע (ובעבור הפרשעים יביא האל עליו פגעים). במהדורת בראדי-שירמן: להביעם, אך אינו מתישב בענין. וכבר בא „בהביעם“ לעיל בית 8.
18. על פי במדבר כג ח: מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יי.
19. יעצתני להדיחם — על פי תהלים סב ה: אך משאתו יעצו להדיח.
תסיתני להבליעם — על פי איוב ב ג: ותסיתני בו לבלעו חנם.
להבליעם — לגרם שיבלעו.
20. לשום שכין בתוך לועם — על פי משלי כג ב: ושמת שכין בלועך.
21. והחטאת כירבעם — על פי מלכים א יד טז: בגלל חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל.
22. על פי איכה ד א: איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב.
יחלף — מלשון כלבוש תחליפם ויחלפו, תהלים קב כז.
זהב אופיר — על פי דברי הימים א כט ד: ככרי זהב מזהב אופיר.
23. ואיך תציב לרגלם פח — על פי ירמיה ה כז: הציבו משחית אנשים ילכדו; ירמיה יח כב: ופחים טמנו לרגלי.

אשר דמו להקניצם
ונאספו ביום צלעם
וגם ישים בנאד דמם
יצו תמיד להושיעם.

תקסם על מקנאיהם
25 ופל נכים אשר שמחו
ואל יקשיב לקול שועם
וברצונו ובהסדיו

- תכין לאיד צלעם — על פי איוב יח יב: יהי רעב אונו ואיד נכון לצלעו.
צלעם — מלשון ויבן יי אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה, בראשית ב כב.
24. חמסם על מקנאיהם — על פי בראשית טז ה: חמסי עליך.
25. על פי תהלים לה טו: ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים (תרגום: רשיעא — רשעים);
עובדיה א יב: ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם.
נכים — רשעים. והשוה שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול (במהדורתו) מה 35: אתה
נכים תשסף.
צלעם — אידם.
26. ואל יקשיב לקול שועם — על פי תהלים ה ג: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי.
וגם ישים בנאד דמם — על פי תהלים נו ט: שימה דמעתו בנאדך.
דמם — מלשון מלאתך דמעה, שמות כב כח; הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע,
בכא בתרא טו.
27. וברצונו — מלשון כי רגע באפו חיים ברצונו, תהלים לו ו (רש"י: בהרצותו ובהפייסו).
יצו תמיד להושיעם — על פי תהלים עא ג: היה לי לצור מעון לבוא תמיד צוית להושיעני.

עֵינֵי מֶרֶב בְּכִי קָלוּ — קִינָה חֲדָשָׁה לְרַבִּי שְׁלֵמָה אֲבֵן גִּבְרִירֹל עַל מוֹת אָבִיו

מאת
 דב ירדן

שש קינות נודעו עד כה לרבי שלמה אבן גבירול, שבהן קונן על מות אביו, והן: א) התלאה מנשא. ב) ביום קצר. ג) תוגה אשר. ד) על השחקים. ה) במוצאי שבת. ו) יום הפרוד. ששתן רוכזו לראשונה בשלמותן בעמודים 275—289 של מהדורת: שירי החול (ירושלים תשל"ה), עמודים 43-44, שיר פב, שהופיעה זמן־מה אחר הופעת (ללשון ולענין), מבוא, מפתחות, מלון ובבליוגרפיה (ירושלים תשל"ה). קינה שביעית, עיני מרב בכי כלו, נתפרסמה לראשונה במהדורת בראדי־שירמן: שלמה אבן גבירול, שירי החול (ירושלים תשל"ה), עמודים 43-44, שיר פב, שהופיעה זמן־מה אחר הופעת מהדורת, על פי כתב יד שוקן 37, שלא נתן לי לראותו. במהדורה זו אין כל פרוש, ולא מקורות ומקבילות ללשון ולענין. לכן נתנת פה הקינה מחדש, בלויית פרוש ומקורות ומקבילות ללשון ולענין. יתרה מזו, מתוך התעמקות להבין את הדברים, נתברר כי נוסח הקינה, כפי שנתן במהדורת בראדי־שירמן, משובש, לפחות בת שעה מקומות (ראה להלן בהערות לבתים 3, 8, 9, 12, 15, 18, 22, וביחוד לבתים 15 ו־18), ופה נתן השיר לראשונה בנוסח מתוקן.

וממא רת'אה בה איצ'א (וממה שקונן עליו עוד)

עֵינֵי מֶרֶב בְּכִי קָלוּ	וּקְרַבִּי מִקְאָב קָלוּ
קִמְעַס קָסוּ קְאֻנְחָתִי	תּוּגוֹתִי קָם וְהִצְלָלוּ
זֵי קִי לִבִּי וְצִלְעוֹתִי	קָלוּ מִקָּם — וְלֹא קָלוּ

משקל המרנין: נפעל נפעל מפועלים.

21. על פי תהלים ו זֶח: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה עששה מכעס עיני.

1. עיני מרב בכי כלו — על פי תהלים קיט קכג: עיני כלו; איכה ב יא: כלו בדמעות עיני; והשווה תוגה אשר 3: כל אקראה עיני לבל תכלה מהבכי או יענה בכיה; יום הפרוד 1: יום הפרוד כלו עיני בדמעתי.

2. כסו — מלשון כסו הרים צלה, תהלים פ יא.

תוגותי — ללשון רבים השווה אחי מוסר 4: דאגות... ומכאובות ותוגות.

3. לבי וצלעותי כלו — על פי תהלים עג כו: כלה שארי ולבבי.

וצלעותי — השווה הנידותם שפתי 1: כמו אש תאותך בצלעות; מליצי אהבה 7: לך חרדו לבבות מצלעות; לבי באימת 8: מכין בצלעותי מכון שבתו; זממי זה 9: וחציהן

אחי, נפלו פני נפשי	יום שבו אהבי נפלו
5 אבקה אבי אשר מת, או	אבקה אחי אשר גלו
קסד נפל ועמודיו	נפלו לשאול וקרעלו
אחז רעד כמו מתני	אחזו צירים ונקעלו
עת פי ראה אנש הודי	עמדו עלי ושאלו
נהר יחב, ויקשו	מימי הים, ואילו

בצלעותיו מעוכים; היתאפק ואם יחשה 4: וצלעותיו יקודות אש ולבו בם כמו אשה; ... וגביר ימינו 4: ולבו לה ארון וצלעותיו ככפרת; רעי נסעו 8: כי כליותי אור דלקו אף צלעותי אש נשקו.

מהם — מתוגותי.

ולא בלו — אף כי לא זקנו עוד; מלשון אחרי בלותי היתה לי עדנה, בראשית יח יב; איכה ג ד: בלה בשרי ועורי שבר עצמותי; והשווה ידידי צמקו 2: נושנו היום ובלו. בלו — כן בכתב יד שוקן 37, לפי עדות המהדירים בעמוד 214; בראדי-שירמן: כלו. אך „כלו" באה כנראה בכתב היד כמלת חרוז להלן 22, לפי עדות המהדירים שם.

4. אחי — ידידי; מלשון אחי מאין אחם, בראשית כט ד; אל נא אחי תרעו, בראשית יט ז.

נפלו פני נפשי — על פי בראשית ד ו: למה חרה לך ולמה נפלו פניך.

יום — ביום; מלשון יום אירא אני אליך אבטח, תהלים נו ד.

נפלו — מתו; מלשון איך נפלו גבורים, שמואל-ב א יט.

5. אחי — ידידי; השווה הבית הקודם.

6. מסך ... ועמודיו — על פי שמות כו לו-לז: ועשית מסך לפתח האהל ... ועשית למסך חמשה עמודי שטים.

והרעלו — ונצפנו; מלשון והברושים הרעלו, נחום ב ד, יונתן: ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין (ושרי מחנותיהם לבושים בבגדי צבעונים); רש"י: הרעלו, מעוטפין, דומה לו (ישעיה ג יט) הנטיפות והשרות והרעלות, ובלשון משנה שנינו (שבת ז ו) מדיות רעולות; אייב יד יג: בשאול תצפינני.

7. על פי שמות טו טו: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד; ישעיה כא ג: על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחוזני ... נבהלתי מראות.

8. השווה יום הפרוד 3: עמדו והביטו כי כוכבי מרום כי נבהלו כלם מקול תלנתי.

הודי — פני (שנפלו), כאמור לעיל, בית 4: נפלו פני נפשי; מלשון והודי נהפך עלי למשחית, דניאל י ח; והשווה בן תהלים כג 9: והודי שש ונשמתי אבלה (הקבל לזה חובות הלבבות ט ד: כאשר אמר קצת החסידים: הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו). בכתב יד שוקן: הרי, כעדות המהדירים בעמוד 214; בראדי-שירמן: הורי.

עלי — בראדי-שירמן: עליו.

ושאלו — לסבת הדבר.

9. על פי אייב יד יא: אולו מים מני ים ונהר יחרב ויבש ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יעורו משנתם; והשווה אשר תשב 41-42: ואיכה לא יבכו המאורות לאור תבל אשר כבה נהרות (אורות) וכמעט קט תפוצינה נהרות. ונראה שהבית הזה איננו במקומו, ואולי מקומו הנכון אחרי בית 17.

10 איכה קדרו מתי לבב	ולפי שכלם יהללו
ראו כי מאנה נפשי	הנחם — יודעי קדרו
לבי תעה, ושעשועי	מנחומי אחריו קלו
גדל כים כאבי עד	ראו עיני וקדרו
אוי כי זה הקאב נלחם	עם דמעותי ונחשלו
15 שקרי לו ידעו תנים	ככו קליו ואקלו
לו השכילו עצי יער	יבש פנים ולא קלו
אף לו חקמו מאורי אור	קדרו קליו ואקלו

10. מתי לבב — על פי איוב לד י: אנשי לבב.
ולפי שכלם יהללו — ואנשים חכמים שמהללים אותם לפי חכמתם; על פי משלי יב ח:
לפי שכלו יהלל איש.
11. מאנה נפשי הנחם — על פי תהלים עז ג: מאנה הנחם נפשי.
יודעי קדרו — על פי איוב יט יד: קדרו קרובי ומידעי שכחוני.
12. על פי ישעיה כא ד: תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה.
תעה — בראדי־שירמן: תעה (ת חלומה, ע סגולה).
ושעשועי מנחומי — על פי תהלים צד יט: מנחומיך ישעשעו נפשי.
אחריו — אחרי אבי.
- חלו — מלשון ורגזו וחלו מפניך, דברים ב כה; והשווה ידידי צמקו 6: ולא פחדו ולא
רגזו וחלו; כתב יד שוקן: חלו; בראדי־שירמן: חלו (ח קבוצה, ל דגושה).
13. גדל כים כאבי — על פי איכה ב יג: כי גדול כים שברך; איוב ב יג: כי ראו כי
גדל הכאב מאד.
- ראו עיני וגזלו — על פי ירמיה ט יז: ותדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים.
14. נלחם עם — על פי שופטים ה כ: הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא.
ונחשלו — מלשון ויזנב בכ כל הנחשלים אחריו, דברים כה יח.
15. על פי מיכה א ח: אספדה ואילילה... אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה; איוב
ל כט: אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה.
- לו ידעו תנים — השווה לאט עלי 7: ולו הושם תבונה בבהמות; בחר מהחלי 28: ואלו נים
שפתים יגובון, כאמרי אמרו עגור וסיסו.
- תנים — בראדי־שירמן: ובני; ובעמוד 214: קרי: בנים (מבינים)?
עליו — על שברי; וכן להלן 17: בראדי־שירמן: עלי.
- 16¹⁵. לו השכילו... לו חכמו — על פי דברים לב כט: לו חכמו ישכילו זאת.
17¹⁵. השווה אשר תשב 42⁴¹: ואיכה לא יכבו המאורות לאור תבל... וכמעט קט ותבכינה
אבנים; פרוי ידידי 6: לו יש לכוכבי רום קרבים אזי לך המו.
16. עצי יער — ישעיה ז ב.
יבש פרים — על פי יחזקאל יז ט: ואת פריה יקוסס ויבש.
ולא עלו — על פי דברים כט כב: ולא יעלה בה כל עשב.
17. מאורי אור — יחזקאל לב ח.
מאורי אור קדרו עליו ואפלו — על פי ירמיה ד כח: תאבל הארץ וקדרו השמים; וואל ב
י: שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם; והשווה התלאה מנשא 4: ומאנחתך קדרו שחקים

קח מתבל, לבבי, הן	כי מה יועיל אֶמְרָךְ לוֹ
אִיה שָׂרִים אֲשֶׁר שָׁלְטוּ	עַל הָאָרֶץ וּמָשְׁלוּ
20 אַף כָּלֶם נִפְרָשָׁה לָהֶם	רֶשֶׁת מִנֹּת וּנְקָשָׁלוּ
פָּדוּ נַפְשָׁם בְּהוֹנֶם לוֹ	לִקְח פְּדִיּוֹם וּנְגָאָלוּ
עֲמָדָה עַל זֹאת וְהִתְבּוֹנֵן	בְּמָשַׁל שָׂרִים אֲשֶׁר כָּלוּ
כִּי אָדָם כְּחָצִיר שָׂדֶה	יָבֵא קֶצֶם וַיִּמְלוּ.

ודע כי לילה יבכו לצורך; על השחקים 11: שמש במותך נבהלה; יום הפרוד 3: כוכבי מרום... נבהלו כלם מקול תלנתי; רעי נסעו 11: כוכבי מרום חדרו אלי וכזעקתי כן זעקו; ולא כתב המשורר, "ואבלו", בהתאם ללשון הכתוב, כי כבר כתב, "ואבלו" לעיל 15.

ואפלו — מלשון הלא חשך יום יי ולא אור ואפל ולא נגה לו, עמוס ה ב.

18. אתה לבבי, קח מתבל את הודאי (והוא: כי סוף אדם למות), כי מה יועיל לך הספק; והשווה אזי בשעיר 25: ולא בשאר אנוש מבעלי כן וגמלא הומן מבעלי או; נטש לו 1: נטש לו ועזב אולי; בן תהלים כו 2: ואין לי הועיל בלולי ולא לו; בן משלי תקפט: חדל מלו ומי יתן; בן משלי תתשנו: שמר לולי... וסור מלו; בן קהלת רלו: ולא יגע אנוש אל מאוייו במי יתן ולו מאין עשיה; המשורר הערבי אבו אלעתאיה, דיראן, בירות 1914, עמוד 7 שורה 17: אל יעסיקך, "לו", ה, "הלואי" ממה שאתה נמצא בו, לא, "מי יתן" ולא, "אולי".

מתבל לבבי — בראד־שירמן: מות כל־לבבי, ובעמוד 214: מות [כל] ש [ספק]: מת [בל, ספק: מתבל].

הן — כן; מלשון הן (אונקלוס: ברם — אכן; יונתן: יאות — יפה; רש"י: לשון קבלת דברים) לו יהי כדברך, בראשית ל לד.

19-20. השווה גבירול, ואומר אל תחשה 43-44: גביר אחים תהיה הלעד איש יחיה והתבונן איה מלכים וגבירות ואיה אבירים ואיה כבירים ואיה השרים ואיה השרות; אנוש חציר 27: ואיה העמים ואיה משפחות קדומים ואיה האימים ואיה גבורים; והשווה נחמיה אלונג, "נוסח איה" בשירת ספרד, אוצר יהודי ספרד ב (ירושלים תשי"ט), 16-28.

20. על פי איכה א יג: פרש רשת לרגלי השיבני אחור; תהלים קמ ו: פרשו רשת.

נפרשה — בנין נפעל על פי יחזקאל יז כא: והנשארים לכל רוח יפרשו.

21. על פי תהלים מט ז-ט: הבוטחים על חילם וברב עשרם יתהללו אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם; והשווה גבירול, אנוש חציר 4: ולא יועיל הנו וחילו והמונו ועוד כמעט אינו בבית ומדורים.

לקח — המות.

פדיום — פדיון; במדבר ג מט.

22. עמדה... והתבונן — על פי איוב לו יד: עמד והתבונן נפלאות אל.

כלו — כן נראה יותר בכתב היד (כעדות המהדירים בעמוד 214). בראד־שירמן: בלו. וראה לעיל 3 וטף התערה לשורה ההיא.

23. על פי תהלים קג טו-טז: אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ כי רוח עברה בו ואיננו; תהלים לו ב: כי כחציר מהרה ימלו.

יבא קצם — על פי איכה ד יח: קרב קצנו מלאו ימינו כי בא קצנו; ירמיה נא יג: בא קצך.

השפות המדוברות בפי כל עדה ועדה היו המולכות בכיפה, והעברית המדוברת (להבדיל מ-לשון הקודש- בעלת היוקרה) הייתה אמצעי שימושי ללא הדר, אשר רק מבקרים מבני אומות-העולם שמו לב אליו והעירו על קיומו.

דב ירדן

מלשוננו של ר' שלמה אבן גבירול*

ה. דבא = פח

מלת דבא היא מלה יחידאית: היא באה במקרא רק פעם אחת, בכתוב "ברול ונחשת מנעלך וכימך דבאך" (דברים לג, כה). כיון שאין לה רע, נחלקו המתרגמים בתרגומה, המפרשים בפירושה, והמשוררים - בשימושה. אונקלוס תרגם: תקף כפרולא ונחשא וכימי עולמתך תקפך (חזק כברול ונחשת, וכימי נעורך חזקך). בשימוש של גבירול נמצאה מלת "דבא" לראשונה בפיוט קטוע-הראש [נשמת] המון זרוח, שפרסם רפאל אדלמן ב-MGWJ

* ראה "לשוננו לעם" ר"א-ר"ב, כסליו-טבת תשל"ל.

כרך 77 (1933), עמודים 439-441. בפיוט זה, שורות 19-20, נאמר:

נְשִׁמָת   דְּגִלִּי פִּלְאֹ   וְשִׁרְפֵי כֶסֶאֱו
יְדִגְלוּ בַּשֶּׁחַק   יְדִלֶה בְּדָבָאֱו   שִׁפְרִיר מַחְבּוּאֱו

למלת "בדבאו" מעיר אדלמן: ist mir nicht verständlich (איננה מובנת לי). ראשון פירשה זילאי (האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ד, עמוד כא): "ר-ל: בשמים אשר רומם בכווחו". וכעין זה פירשתי במהדורתי "שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול א" (ירושלים תשל"א), עמוד 83.

באדר תשל"ה הופיע כרך שלישי לשירי גבירול במהדורתי, המכיל את שירי החול למשוררנו, ובמילון המצורף לו הבאתי (בעמוד 415) את הדוגמה היחידה הנ"ל לשימוש של גבירול במלת דָּבָא במובן כוח. זמן לא רב לאחר ספרי הופיע "שלמה אבן גבירול, שירי החול, יוצאים לאור על ידי חיים בראדי וחיים שירמן בהשתתפותו של ישראל בן-דוד" (ירושלים תשל"ה). בעייני בפתים החדשים (על פי כתב-יד שוקן 37, שלא היה לגנד עיני) שבמהדורה חדשה זו, גיליתי שתי דוגמאות נוספות לשימוש מלת דָּבָא במובן של כוח, כדלקמן:

בשיר ב, "כבר נואש", בית 14 (עמוד 7) נאמר:
וְדַמִּיתִי הָיֹות יִשְׁעִי וְסִלְעִי / וְגִל עֲלֹי וְצוֹר עֲזִי וְרִבְאִי.

בעמוד 188 הוער על זה: "ורבאי - בש (וזאת אומרת: בכתב-יד שוקן 37) נדמה: ודכאי". אך לא "ורבאי" ולא

יִדְכָּאֵי אֵין צוֹרוֹת הַמִּתְקַבְּלוֹת עַל הַדַּעַת וּמִתִּיַּסְבוֹת בַּעֲנִין.
 יִדְכָּאֵי לֹא יִהְיוּ נֹכְחֵי הַבִּסְקָל, כִּי דַּחֲזִית הָאֵית בִּי
 בְּמַלְת יִרְבָּאֵי גֹרֵמַת לֹא לְשׂוֹא שְׂתַחֲתִיָּה לִהְיוֹת שׂוֹא נַע,
 וַיֵּשׁ כַּאֲן אַפּוֹא שְׂתֵי יִתְדוֹת בּוֹ אַחֵר זֶה, אֲשֶׁר לֹא יִתְכַּן:
 וְהַנִּכּוֹן: וְדָכָאֵי – כְּלוֹמֵר: וְכֹחִי, נִרְדֵּף אֵל: יִשְׁעִי וְסֻלְעִי...
 וְצוֹר עֲזִי שְׁלַפְנִיו.

מִקּוֹם שְׁלִישִׁי שֶׁמִּסְתַּתֵּר בּוֹ מַלְת דְּכָא בְּצוֹרֶת יִדְכָּאֵי
 הוּא בְּשִׁיר יִרְבָּאֵי בְּשַׁעֲרֵי מִהְדוֹרֶת בִּיאֲלִיק־רַב־נִצְקִי סֵפֶר א,
 שִׁיר ט, עֲמוּד 23, שׂוֹרוֹת 27–30; מִהְדוֹרֶת, שִׁיר צו, עֲמוּד
 192, בְּתִים 14–15; בְּרֵאדִי־שִׁירֵמֶן, שִׁיר א, עֲמוּד 5, בְּתִים
 14–15). בְּמִהְדוֹרֶת בְּרֵאדִי־שִׁירֵמֶן נֹאמֵר:

וְנִפְּשׁ בְּהַמּוֹת יָמִים תְּדַכָּה / וְעֵטֶרֶם כְּחֲנִית גְּלִית בְּדָכָאוּ
 וְלִשׁוֹן כְּחֲצִין בָּרֶק יִלְהֵט / וְיִפְּיֵק כְּאַפִּיק נֶחַל בְּשׂוֹאוּ.

בְּעֲמוּד 187, שֵׁם, הוֹעֵר, כִּי בְּמִקּוֹם בְּהַמּוֹת גֹּרְסִים אַרְבַּעַה
 כְּתִב־יָד כַּהֲמוֹת, וּבְמִקּוֹם תְּדַכָּה גֹרֵס כְּתִב־יָד אֲדִלְר:
 תְּדַמָּה (אוֹ תַּהֲמָה). גִּרְסָאוֹת אֵלֶּה פּוֹתַחוֹת פֶּתַח לַהֲבִנַּת
 בֵּית 14 כּוֹלֹ, שְׁנֵתִקְשׁוּ בּוֹ הַרְבֵּה הַמִּפְרָשִׁים (הַשׁוּה בִּיאֲלִיק־
 רַב־נִצְקִי סֵפֶר ב, עֲמוּדִים 28, 162; סֵפֶר ז, עֲמוּדִים 35,
 122). בְּמִקּוֹם הַנּוֹסַח הַגִּיל (שֶׁגַם בּוֹ אֵין הַמִּשְׁקָל מִתִּיַּשֵּׁב,
 כִּפִּי שֶׁהָעִיר לִי מֵר פּוֹטוֹלִסְקִי), צָרִיךְ לֹאמֹר:

וְנִפְּשׁ בְּהַמּוֹת יָמִים תְּהַמָּה / וְעֵטֶים כְּחֲנִית גְּלִית בְּדָכָאוּ –
 כְּלוֹמֵר: לְמִשׁוֹרֵר נֶפֶשׁ, אֲשֶׁר כַּהֲמוֹת יָמִים תְּהַמָּה (עַל פִּי
 יִשְׁעִיה יו, יב: כַּהֲמוֹת יָמִים יְהִמְיוֹן) וְעֵטִים כְּחֲנִית גְּלִית בְּכֹחוֹ.
 עַל פִּי זֶה נִקְבַּל בְּשְׁנֵי הַבְּתִים אַרְבַּעַה דִּימוּיִם, הַפּוֹתַחִים
 בְּכִיף הַדִּמְיוֹן: כַּהֲמוֹת, כְּחֲנִית, כְּחֲצִין, כְּאַפִּיק. הַצּוֹרֶה

הבלתי-שכיחה תְּהֵמָה (הנמצאת בצירוף הוֹמָה ומהמה,
קהלת רבה ה, ט) נבחרה, כמובן, לשם המשקל.

1. תיקוני "נְעֻטִים" במקום "נְעֻטִים" (אשר עליו כתב בראדי
במהדורת ביאליק-רבניצקי ספר ז, עמוד 122: "לא מצאתי דוגמת
הדיבור הזה בשירי משוררנו, והוא זר ומוזר בעיניי") דומה לתיקוני
(בספר זיידל, ירושלים תשכ"ב, עמוד 392) "בְּנִיכִים" במקום "בְּנִיב
רם" ב"בן משלי" (בכתב-יד ששון ובמהדורת ששון, תשצה), או
"בְּנִיכִם" (במהדורת אברמסון, תתסה), בבית הבא:
נאום חכמות ומוסרים בְּנִיב רם שמואל מבני מושי אמרם-
שבמקומו צריך לומר:
נאום חכמות ומוסרים בְּנִיכִים שמואל מבני מושי אמרם-
כלומר: אשר אמרם שמואל מבני מושי, הוא שמואל הלוי הנגיד.

ד ב ס ד נ

על שמות עמים ומדינותיהם

לזכרו של ידידי, ד"ר דוד לור
עליו השלום

גִּרְמָן, בְּרִיתָן וכדומה - כך היא, כידוע, צורת שימוש
של א-צ גריגברג והיא מצויה בשיריו, וקל לבדוק
בדוגמותיה במה שניתן במגילת ספר, ונוסיף על כך במה

הלשון בשירת ר' שלמה אבן גבירול

שירת גבירול נחלקת, מבחינת נושאים וצורותיה, לשלושה חלקים: א) שירת החול, ב) שירת הקודש נוסח ספרד, ג) שירת הקודש נוסח משוררי המזרח. מבחינה לשונית כלולה שירת החול וכן שירת הקודש נוסח ספרד במדור אחד, ואילו שירת הקודש נוסח משוררי המזרח מהווה מדור לעצמו. לשון המדור הראשון מבוססת בעיקרה על המקרא, אף כי באקראי נמצאות בה גם צורות לשון מן הספרות התלמודית וכן צורות לשון מחודשות, ששאֵלן גבירול מן הסופרים והמשוררים של ימי הביניים, או שחידשן מלבדו. אולם חידושים אלה בנויים על-פי רוב על דרך לשון המקרא ורק לעתים רחוקות מוצאים כאן צורות הלקוחות מן הפיט והבניות שלא על דרך לשון המקרא, כגון הצורה נִשְׁתִּי בהוראת נִשְׁתִּי, הבניה כאילו לא משורש נש, אלא משורש גוש (כמו קִמְתִּי מן קום), בסטייה מדקדוק לשון המקרא. באשר להוראות – מוצאים לפעמים גם השפעת הלשון הערבית, כגון בשורש דפק במשמעות "נול, שפע", או בשימוש במלת אָבֵל במשמעות "יתרה מזו", כהוראת המלה הערבית פֵּל.

במדור השני, היינו בשירת הקודש נוסח משוררי המזרח, פורצת לשוני של גבירול לעתים את מסגרת הצורות, המשמעויות והדקדוק של המקרא ומסגלת לה את המילון המורחב ואת

הדקדוק הסוטה מדקדוק המקרא – של הפייטנים. אף-על-פי-כן יש להעיר, שגם כאן אין הלשון נהפכת לעיר פרוצה אין חומה. ניכרים גם כאן ריסון והתאפקות ואין לשונו של גבירול מנעת לחירות מן המסורת הלשונית של הקליר, ואפילו של רב סעדיה גאון.

בסך הכול ניתן לומר, שנבירול קיבל את כל המורשת הלשונית של המשוררים שקדמוהו ושל המשוררים בני דורו, אף כי בנוגע לסמנטיקה, היינו להוראותיהן של מלים מקראיות, יש לו לעתים דרך משלו, שהרי הוא עצמו היה מדקדק ופרשן המקרא, ועוד בשנתו התשע-עשרה חיבר את שיר הענק, המתחיל במלים "אתן לאלי עוז וגם תפארת" ושכלל את יסודות הדקדוק העברי. על שיר זה אומר רבי אברהם אבן עזרא בספרו "מאזני לשון הקודש": "ורבי שלמה בן גבירול ממדינת מאלקה ארג מחברת שירה שקולה ולא יישקל כסף מחירה, והיא ארבע מאות חרוזים". בידנו נמצאת משירה זו רק פחות מרביעיתה, 98 בתים.

כמשוררים שקדמו לו, כגון מנחם בן סרוק, דונש בן לברט ותלמידיהם, וכמשוררים בני דורו, כגון יצחק אבן כלפון ושמואל הנגיד, כן נוקט גם גבירול בדרך ההרחבה בלשון וגזר בלי היסוס צורות חדשות מצורות מקראיות, כגון לשון רבים מלשון יחיד ולשון יחיד מלשון רבים, או שהוא נוטה פעלים בבניינים חדשים, שאינם מצויים במקרא, ואין צריך לומר שהוא יוצר צירופי לשון חדשים. דרך משל, משם-העצם "עפר" יוצר המשורר את צורת הריבוי "עפרים", ואומר בשירו "תחילת החכמה", בית 12 "להעמיד תל ארץ יצוקה מעפרים", אף כי אין במקרא אלא הצורה "עפרות" ("וראש עפרות תבל", משלי ח, כו; "ועפרות זהב לו", איוב כה, ו). משם העצם "קטור" הוא גזר (באותו השיר, בית 22) לשון רבים "קטורים", אף כי אין בכלל לשון רבים משם זה במקרא. כן אומר המשורר: "ואת יונה חבצלת שרונים" (ואת יונה 1), וכן: "וגבני הרריה שרונים לפני" (עטה הוד 44), ויוצר מספר רבים ממלת שרון, הנמצאת בשיר השירים בצירוף "חבצלת השרון". אמנם, בדוגמה זו, יסוג החידוש במקצת, אם נשים אל לבנו, שהבין המשורר את שרון לא כשם פרטי, כמורגל בפינו, אלא כשם כללי, במובן "מישור", בניגוד אל מלת עמק, כמו שהוא בולט גם בכתוב בשיר השירים ב, א: "אני חבצלת השרון שושנת העמקים". דוגמות נוספות: הונים (עטה הוד 13), קלונים (שם 26, 50), טפים (איש תם 20).

באשר ליצירת מספר יחיד ממספר רבים תשמנה לנו הדוגמאות צנן, פנן, שגור המשורר מצורות הריבוי צנינים, פנינים בפיוטו "או באין זרותי מעל", בתים 40-41, שבהם הוא כותב:

וְנָעַר סֵלֹון וְצָנִין	וְכִמּוֹ הַצִּלִּיל תִּנֵּין
וְיִמְחָה קָעֵב וְיַעֲנִין	וְכֵן יִצִּיל אֶלֶם מִפִּנֵּין

פירוש הדברים: כשם שהטביע האל את פרעה מלך מצרים, המשול לתנן (ככתוב ביחזקאל כט, ג: "הנני אליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו"), וכשם שניער – כלומר טרף ובלבל – האל את פרעה וחילו במי הים (ככתוב בשמות יד, כו: וינער ה' את מצרים בתוך הים; וכן בתהלים קלו, טו: ונער פרעה וחילו בים סוף), כן יציל האל את בני ישראל (שנאמר בהם: אדמו עצם מפנינים ספיר נזרתם, איכה ד, ז) וימחה קעב וכענן את חטאתיהם (כדברי הכתוב, ישעיה מד, כב: מחיתי קעב פשעך וכענן חטאתיך); או אולי: ויסף עליהם בעב הענן למגן ולמחסה. בבתים אלה יש לנו גם דוגמות ליצירת בניין חדש, הוא בניין הפעיל, מפועל המצוי במקרא רק בבניין קל או פיעל. בשירת הים, שמות טו, י, נאמר: צָלְלו כְּעוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים. מבניין קל זה, צָלַל, בנה המשורר בניין הפעיל, הַצִּלִּיל, כלומר: גרם שיצללו, שיטבעו. כן מוצאים בספר בראשית ט, יד: והיה בַּעֲנִי עָנַן עַל הָאָרֶץ וּנְרָאתָהּ הַקֶּשֶׁת בְּעָנָן. כאן נמצא הפועל בַּעֲנִי בבניין פיעל, וזהו המקום היחיד במקרא שבו נמצא פועל משורש ענן במשמעות "כיסה בעננים". מדוגמה זו יצר המשורר את ההפעיל "וַיַּעֲנִין", אף הוא במשמעות יכסה כמו בעננים. מלת "סֵלֹון" במשמעות קוף נמצאת כצורתה בספר יחזקאל כה,

כד: סלון ממאיר וקוץ מכאיב. אולם מלת צנין, אף היא במשמעות קוץ, אינה נמצאת במקרא אלא בלשון רבים, צנינים, למשל בספר במדבר לג, נח: לשקים בעיניכם ולצנינים בצדיכם; והמשורר הוא שגור כאן לשון יחיד צנין מלשון רבים צנינים. לכאורה לא היה צריך להאריך בזה, שהרי בימינו אנו דשים חידושים כאלה בעקבינו והדבר נעשה כהיתר גמור, עד שאין אדם חש בכלל בחידוש שבעניין. אולם אל נשכח, שלא כימינו אלה הימים ההם. אז יותר משהייתה הלשון העברית לשון מדוברת הייתה לשון הכתב והספרות. הלשון המדוברת בפי כול הייתה הלשון הערבית, ורוב החיבורים בפרוזה נכתבו בלשון זו. נמנה למשל את הספרים: האמונות והדעות לרב סעדיה גאון, ספר העשר - הוא כתאב אלאסתגנא - לרבי שמואל הנגיד, ספר השורשים לרבי יונה אבן ג'נאח, ספר מקור חיים לרבי שלמה אבן גבירול, ספר חובות הלבבות לרבנו בחי בן יוסף אבן פקודה, ספר שירת ישראל לרבי משה אבן עזרה, ספר הכוזרי לרבי יהודה הלוי, ספר מורה נבוכים לרבי משה בן מימון, הרמב"ם, ואפילו פירוש המשניות לרמב"ם. רק מקצוע אחד נשאר שבו שלטה הלשון העברית כמעט שלטון בלי מצרים - הוא מקצוע השירה. המשוררים, שהיו יהודים לאומיים וגאים, ראו כחובת כבוד לעצמם לשיר את שיריהם בלשון העברית. הם קינאו בלשון הערבית ובספרותה העצומה והשתדלו לעשות כמתכונתה בלשון העברית. כך כותב רבי שלמה אבן גבירול בשיר הענק, בתים 4-15:

דבר שלמה הספרדי, אשר	אסף שפת קדש לאם נסורת:
5 השקיף לבכי על עדת צור ואהי	מורה פליטתם אשר נשאר
ואחזה כי נשכחה מהם שפת	קדש, וכמעט היתה נעדרת
זרה לשונם מלשון עברית, ולא	לשפת יהודית היתה מקרת
חצים מדבר באדומית, וחצי	בלשון בני קדר אשר קודרת
טבע סגור לבם במעמקי תהום	גם צללו בהם כמו עופרת
10 יסף כאבם על כאבי יהי	עצור בכליותי כאש בוערת
כראות פתאים יהמיון, יהמה	לבי ככנור או כיס כנרת
לא ידעו חזון וגם לא ידעו	ספר, ואיכה יקראון אנרת?
מי יעלה עורים בלב ים טבעו,	יד מי להוציא האני חותרת?
נעץ לבבי: עינך כי נסקקה	לא טוב היות עין עמך עורת
15 שים פה לפיות נסכרו קאלמים	כי יש בזאת מאל לך משפרת

בקטע הזה ובקטעים נוספים בשיר הענק אפשר לראות את הדאגה הרבה המקנת בלב המשורר הצעיר בן התשע-עשרה ללשון העברית, ההולכת ונשכחת בפי בני הדור, ואת ההתעוררות לקום ולעשות לתקנתה. רגש זה פיעם לא רק את גבירול, כי אם גם משוררים רבים אחרים לפניו ולאחריו. מכאן מובנת החרדה הגדולה, שחרדו משוררים רבים לטהרתה של הלשון העברית ולשמירת מקוריות צורותיה. עוד תלמידי מנחם התנגדו לפתח הרחב כפתחו של אולם שפת דגש בן לבראט להשפעת הלשון הערבית, בהכניסו את המשקל הערבי, הוא משקל התנועות והיתדות, לשירה העברית. יצחק אבן קפרון, אחד מתלמידי מנחם, אומר בשירו "לגבור בתעודה", בתים 85-90:

וזה הוא בן לבראט	אשר לשוא חרט	וחשב כי פרט	וכלל באמרים
לשון קדש הכרית	אשר היא לשארת	בשקלו העברית	במשקלים זרים
אשר בם נתצים	פתחים וקמוצים	ויהיו נפרצים	גדרות נגדרים

אולם את הביטוי הנמרץ ביותר להשקפת המתנגדים לדרך ההרחבה בלשון, כפי שהיא מתגלית בשיריהם של מנחם, דונש, כלפון, שמואל הנגיד וגבירול, נתן רבי משה אבן עזרה, המשורר ומבקר הספרות הגדול, בספרו שירת ישראל. בספרו זה (בתרגומו של הלפר), עמודים קמח-קנו, הוא כותב: "אם מצאת שורש מן השרשים שלא יינטה אלא בנפעל או התפעל, או שהוא פעול בלי פועל, עליך לנטות אותו על פי מה שמצאת בנפעל או התפעל, או במשקל פעול בלי פועל... היוהר גם כן בשימוש יחיד ורבים של השמות, והשתמש בהם כמו שנמצאו בכתבי הקודש. אמנם כבר השתמשו הגדולים שבמשוררים ביחיד של "סגורים". אכן זוהי שגיאה, משום שמלה זו היא כמו "מלואים", "כפורים", "שמונים"... ויש סופרים, שהפרידו ת המלה "קט" מחברתה "מעט"; אבל אין לעשות כזאת, משום שהיא באה תמיד אחרי "מעט"... יש עוד סופרים, שהפרידו בין שתי מלים הבאות תמיד יחד והשתמשו רק באחת בלבד; הם אמרו... "בבותיו" מן "בבת עיני"... "מוֹרְשִׁי" מן "מוֹרְשִׁי לַבַּיִת"... אבל אין להפריד את המלים הללו... המשוררים הרשו לעצמם להשתמש גם ברבים של המאורות, כמו שמש, ירח, כימה, וזולתם על פי ההיקש של "כוכבי השמים וכסיליהם" (והרי אין רק כסיל אחד). כדבר הזה עשו גם בנוגע לאבנים טובות, כגון לשם, יהלום, כסף, זהב, וזולתם, משום שמצאו במקרא: "את צלרות כִּסְפִיהֶם" (בראשית מב, לה). כל המבטאים הללו הם נד חוקי השפה ואינם נכוחים, אף על פי שבדוחק השיר השתמשו בהם המשוררים. אכן השגיאה היותר נסה היא אצל מי שנטה את השמות כמו הפעלים וכתב:

שְׁחִיא מִשְׁחָמָה כְּלָה מִיִּשְׁפָּה

הוא גזר את המלים הללו מן שְׁחָמָה ויִשְׁפָּה. הוא כתב גם כן 'נפש פניניה' שגור מן 'אדמו עצם מפנינים' (למלה זו לא נמצאת יחידה), וכוונתו: נפש טובה כפנינים. כל זה אינו אלא התחכמות שאין לה יסוד.

עד כאן דברי רבי משה אבן עזרה. והנה הרבה מן ה"שגיאות", שמונה רבי משה אבן עזרה, נמצאות בשירי גבירול והרבה מבתי השיר המובאים על ידו לדוגמה בעילום שם אינם אלא בתים משיריו של גבירול. כבר ראינו, שגבירול מרשה לעצמו לנטות שרשים בבניינים שאינם מצויים במקרא. הוא נזר צורות יחיד ורבים גם אם אין למצוא דוגמתן במקרא. הוא משתמש ביחיד מן סגורים ואומר:

לֹאֵשׁ עֲפָעָפָה לְרֹאוֹת מֵאֵוָה

עָדִי כִי מֵרֹאוֹת סִגּוֹר תִּפְשֹׁוּ

(בחר מהתלוי 33)

כלומר: ידיך מתאוה לראות את עיניך המזרות אש עד אשר מרוב הבטה בהן יוכה בסגורים. כמו כן משתמש גבירול במלת "קט" גם שלא בצירוף "מעט קט", כגון בבתים:

וְקֵט לְבוֹס כְּסִיל תַּחַת פְּעָמָיו

וְתַחַת פְּעָמָי עֲשָׂרִים סִפְרָיו

(כשורש עץ 4)

כלומר: ונקל בעיני המשורר הגאה לשים את כוכבי השמים וכסיליהם מרמס לכף רגלו ולרגל עשרים הספרים שחיבר. כאן באה מלת קט במשמעות קטן ונקל. וכן הוא אומר באותו שיר, בית

:27

אֲשֶׁר לוֹ אִם יִבְקֶשׁ קֵט הַנְּחָה

גִּזְרֵתִיהוּ וְשִׁרְפִתִי גִזְרִיו

כלומר: אילו היה לבי מבקש מעט מנוחה ממרוצתו ויגיעו להשיג את החכמה, הייתי גזר אותו למרים ושורפם באש.

בדומה לזה חטא גבירול לפי שיטתו של רבי משה אבן עזרה בכך, שניתק את המלה בָּבָה מן הצרוף "בבת עינו" והשתמש בה בנפרד, כגון בבית הבא:

חֲקָקְתִּים עָלַי לִוּחַ לִבִּי וְיוֹתֶרֶת   כְּבִדִּי, וְאִישׁוֹן עֵין יְמִינִי, וּבִבְתִּי
(ידידי שצו 23)

כלומר: חרתי ורשמתי את שלושת ידידי – אַחִיקָה, יצחק ותימן, הנזכרים למעלה בשיר – על לוח לבי, ועל הקרום המכסה את כבדי, ועל אישון עין ימיני, ועל בִּבְתִּי. כיוצא בזה משתמש גבירול בצורה "מורשים" בניתוק מן הצרוף "מורשי לבבי", כגון בביתם הבאים:

אִם חֲקָרְעוּ עָלָיו לְבוּשֵׁיכֶם   אֶקְרַע אֲנִי לְבִי וּמוֹרְשֵׁי
(מי יחבש 5)

הדברים לקוחים מתוך אחת הקינות של גבירול על מות רב האי גאון, ואומר המשורר: אתם, קהל המתאבלים, קורעים עליו את מלבושיכם, כמנהג, לאות אבלות, אבל אבלי גדול מאבלכם, על כן לא תספיק לי קריעת המלבושים, אלא אקרע את לבי ומורשיי, על דרך הכתוב ביזאל ב, י: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. ובמקום אחר:

הִיחִיָּה הָאֵנֶשׁ מֵאֵין יְדִידִיו   אֲשֶׁר הָיוּ לְמוֹרְשָׁיו דְּבָקִים
(עזובתני ועלתה 9)

אם בבית הקודם היה עוד זכר לצירוף "מורשי לבבי", שכן נמצאת בו מלת לְבִי על יד מורְשֵׁי, הרי כאן נותק הקשר לגמרי ומלת לֵב אינה מופיעה בבית כלל. אשר לשימוש ברבים של המאורות – מוצאים אצל גבירול את הריבוי של עֵינִשׁ בבית הבא:

וּמִרְאָה הִלְבֵּנָה בְּעִשְׂיָה   כִּכְלָה נַעְרוּתֶיהָ מֵאִירָה
(ואלין ואני 3)

כלומר: מראה הלבנה בין הכוכבים הסובבים אותה הוא ככלה, המאצילה מאורה ומיופייה על הנערות הסובבות ומלוות אותה. ואשר לאבנים טובות – הרי נמצאות צורות ריבוי שלהן בשירת גבירול לרוב, כגון בביתם הבאים:

וְכִסּוּ כָל פְּנֵי תֵבֵל אֲמָרִיו   וְנִגָּה אֹרֶךְ לְשִׁמְיוֹ עַל לְשִׁמְיוֹ
(אמר לאומרים 5)

כלומר: דברי המשורר כיסו את פני כל העולם והאיר אור אבני הלשם שלו מעל לְשִׁמְיוֹ שלו (צימוד שלם: לְשִׁמְיוֹ–לְשִׁמְיוֹ). וכן:

וְרַק אֶשְׁחָה בַּיָּם הַבֵּין לְבִדִּי   לְלַקֵּט כָּל בְּדִלְחָיו וְדָרִיו
(כשורש עץ 12)

כאן בא "בדלחיו ודריו" כלשון רבים מן בְּדִלַח וּמִן "על רצפת בהט ושש נדר וסוחרת" (אסתר א, ו).

וכן מוצאים "בְּדִלְחִים וְסַפִּירִים וְדָרִים" בשיר "לכה רעי", בית 13.

וכעין זה:

כל מחמדי אספו על פי

מבחר גבישי לה ותרישי

(מי יחבש 4)

הכוונה: עם מות רב האיי גאון בבבל נאספו ונטלו כל מחמדי, שהרי לא נותרה לבבל מכל מחמדיה כי אם אבן חן אחת – והיא הטובה שבאבני החן – הוא רב האיי, פאר הדור, ואף הוא איננו, כי נפטר ונקבר בבבל. כאן מוצאים את האבנים הטובות גביש ותריש בצורות ריבוי: גבישי, תרישי (כעדות החרו המשותף בשיר זה, שהוא שיר, בשי"ן פתוחה). השניאה היותר גסה – שמצא רבי משה אבן עזרה – של מי היא? של משוררנו גבירול. הוא שאמר:

בסחר במולדו כתר על ראשה

שהיא משהמת כלה מישפה

(מי זאת כמו שחר 5)

כלומר: כתר של היפה מבהיק על ראשה כנצנוץ הראשון של אור הירח על רקע אפולית הלילה, והיא מקושטת כולה באבני שוהם ובאבני ישפה. המשורר בנה אפוא פעלים משהם מישפה (או מישף) מן השמות שהם וישפה. כיוצא בו הוא אומר במקום אחר:

ומדבריו משהמים

בעת ינוב ועת יפצה

(תברך מבלי קצה 9)

כלומר: דבריו של השליח הם כאבני שוהם, בשעה שהוא מדבר ובשעה שהוא פוצה, כלומר פותח את פיו. גם הביטוי "ונפש פנינה", כלומר נפש זכה כפנינים, הוא של גבירול, בשירו "פרוד עלי פרוד", בית 2. וכן הוא אומר במקום אחר בתחילת שירו:

ונפשנו פנינה ועל כן

גורנוהו [חרוים] מפנינים

(עטה הוד 59)

ובמקום נוסף, גם כן בתחילת שירו:

שמש וירח מבין מאוריה

ובבין פנינה רוח פנינה

(נפן שתולה 20)

וב"כתר מלכות" (פסקה כה) הוא אומר על הגשמות והנפשות הרמות: "כלם גזרות פנינות"; וכאן מורגש הקשר עם הכתוב: אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (איכה ד, ז).

בסוף דבריי אעלה על ראש שמחתי את זכר העברי והנדיב הגדול רבי שמחה זאב ולצמן ז"ל, שהפך קרוי על שמו, והבניין שבו אנו נמצאים נבנה מהונו ונושא את שמו. כן אביעה נא את רגשי תודתי לאקדמיה ללשון העברית, שזכיתי להיות מעובדיה הראשונים במילון ההיסטורי ללשון העברית, ושזכיתי היום בפרס הנכבד הזה.

שלום עליכם

כתורגם
לראשונה
לעברית
בידי דב ירדן

על ספר יחזקאל

תשעה היינו בקרון כולו. תשעה יהודים. היה חסר לנו עשירי, עשירי למנין.

לאמתו של דבר, היה גם עשירי, אבל העשירי היה בעינינו ספק יהודי, ספק אינו יהודי. ברנש שתקן במשקפי צבט עשויים זהב. פנים מנומשים, אבל בלי זקן, חוטם יהודי, אבל שפם — מסולסל כלפי מעלה באופן מוזר. אזנים זקופות, אבל צוואר אדום. כל הזמן ישב פרוש ובדול מאתנו. הביט בחלון ושרק. ישב, כמובן, בגלוי ראש. ועתון רוסני על ברכיו. והס, לא הוציא מלה מפיו. כל כולו רוסני, רוסני גמור. ובכל זאת? עוד הפעם: האומנם גוי הנה? היתכן, הרי בכל זאת איננו גוי. הבלים! יהודי לא יטעה יהודי. יהודי יכיר יהודי ממרחק פרסה באישון לילה ואפלה. הוי הוי, צלם אלוקים! לא, יהודי הוא. כה יהי לי גרש של זהב, כשם שהוא יהודי! ושוב, אולי לא? תמיהה על ימינו אלה... נמלכנו בנו: שוב אותו ספור. יהודי מסכן משתוקק, שדימו לפחות, כי גוי הנהו — יערב לו, יבשם לו. אולם, מה לעשות — וחסר לנו עשירי למנין? יש לנו יום-אזכרה בקרון, כסבורים אתם, יום-אזכרה רגיל? יום-אזכרה לאב? או לאם? לא, זה היה יום-אזכרה לבן. יהודי קבר בן אחד ויחיד. בקושי נעתרו לו להוציא מבית הסוהר, כבר לא חר המעשה, להביאו לקבר ישראל... האב נשבע, שהיה חף מפשע. בחפזו יתר, אומר הוא, חרצו את משפטו. כלומר, אמנם היה חבר בחבורה, אבל לתליה, אומר הוא, לא היה ראוי. ואולם תלה תלוהו — וחסל! האם נפחה נפשה מיד אחרי. ודאי, לא כל כך מהר. תחלה התענתה בעוניים גדולים. גם בעצמה סבלה וגם אותו השיבה והזקינה.

— כמה, לדעתכם, ימי שני חיי? כולנו נותנים עינינו באיש הזה ורוצים לנחש, כמה ימי שני חיו. אי אפשר: עינים צעירות, שערות שיבה. מצה חרוש קמטים, פרצוף פנים שוחק-בוכה. וכל כולו — מוזר: אמנם מעיל קצר, אך ארכרד, אמנם מגבעת, אך מופשלת ל־אחור. אמנם זקנקן, אך מעוגל מאוד. ועינים... הוי, עינים! עינים כגון אלה, כי תראו פעם אחת, לא עוד תשכחן לעולם, לעולם, עינים שוחקות-בוכיות, או בוכיות-שוחקות... לו לפחות התאונן, לו לפחות תוריד דמעה. ולא היא. דוקא עליו ודוקא חי — בריה מוזרה, מוזרה.

— כללו של דבר, מי יתבנו עשירי למנין? — נענה אחד והעזיף עין אל השרקן, המעמיד פנים כאינו שומע. מבוט בחלון ושורק לו נגון ידוע במקצת, כמדומה „קוצציק". — מה פרוש עשירי? — נענה עוד אחד. — האומנם אין לנו מנין?

והוא החל לספור באצבעותיו: לא אחד, לא שנים, לא שלושה...

— בלעדי! — נענה השרקן, דוקא ביהודית.

כולנו הוכינו בשממון.

— וכי אינך יהודי?

— אמנם יהודי אני, אבל דברים כגון אלה אינם נחשבים בעיני.

רגע ארוך ישבנו כולנו, כנדהמים, תמהנו איש אל רעהו באין אומר ואין דברים. רק בעל יום-האזכרה הוא האחד שלא אבדו עשתונותיו. בשחקו העליונוגה נענה לאברך השרקן: — תחיה לי מאה ועשרים שנה. מגיע לך אות-כבוד של זהב.

— מפני מה אות-כבוד של זהב?

— אמור אומר לך, ספור ארוך מדי הוא במקצת. אם יש את נפשך להיות עשירי למנין, הריני אומר ברגע אחד קדיש על בני, ואז אספר לך ספור יפה.

ובעל יום-האזכרה העלו מוציא מטפחת, אזור אותה מסביב למעילו הקצר ועומד כשפניו לקיר: — אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה...

אין אני יודע, אתם מה טיבכם. אני מודה ומתודה, כי אוהב אני מנחה של חול. שמונה-עשרה אחת של חול חביבה עלי מעשרה מעשי אמנות של חזנים, מסלסולים של שבת ומנוסח של יום טוב. תפלת שמונה עשרה של בעל יום-האזכרה כאן בקרון היתה לבבית כזאת, מלאת רגש כזאת, שנפש כולנו יצאה אחריה, וכמדומה לי, שהוא הרין לברנש העשירי השרקן. שמיעת קדיש, הנאמר מפי אב על בנו — אף היא איננה מן הדברים הפעוטים. מה גם שלבעל יום-האזכרה היה קול ערב ולבב, שנבע כשמן ישר לעצמות. וביחוד — הקדיש! הקדיש! רק אבן יכלה להשאר דומם למשמע הקדיש...

קצורו של דבר — אך זו היתה תפלת מנחה! אחר שגמר להתפלל והחזיר את המטפחת, ישב בעל יום-האזכרה שלנו מול האיש העשירי ובפנים עליונים-נוגים, כדרכו, החל לספר את הספור, שהבטיח לו. בשעת מעשה החליק את זקנקנו ודבר לאט, כאדם שענותו בידו:

— הספור, שיש את נפשי לספר לך, אברכי היקר, בעצם, לא ספור-מעשה אחד הוא, כי אם שלושה ספורי-מעשה, שלוש מעשיות קטנות.

הספור הראשון התרחש בכפר, אצל חוכר. ישב לו בכפר חוכר עם חוכרת. הכפר היה כפר גדול. גויים הרבה, יהודים אף לא אחד. יחיד משמע. אדרבה, עוד יותר טוב. פרנסה כשפע. כאשר יאמר מושל הקדמוני: טוב לשבת בין גויים... רק דבר אחד היה חסר להם — ילדים. זמן רב לא היו להם ילדים. לא היו חיותם חיים. רק לעת זקנה רחם האל עליהם. החוכרת הרתה ללדת וילדה לחוכר בן למול טוב. בן זכר. שמחה רבה! יש אפוא לערוך ברית, כאשר צוה אלוקים. לקראת היום השמיני רתם החוכר סוס ועגלת ונסע העירה.

הביא את הרב עם השוחט עם השמש עם עוד חמשה יהודים. סעודה הכינה החוכרת, מן הסתם, מפוארת. הכול בכול נאה ויאה. לפתע שמו לב — אין מנין. חסר עשירי. מה הדבר? ראש של חוכר. הביא בחשבון גם את החוכרת. ודאי קם צחוק גדול. עד כה ועד כה — היום אינו עומד. מה לעשות? כפר גדול, הרבה גויים, יהודים, להבדיל, אף לא אחד. רע! מביטים — מתקרבת עגלת כילה ישר לאכסניה. ובכילה — עגלון. יהי עגלון, ובלבד יהודי... „ברוך הבא!“ „שלום עליכם!“ „הכנס, ותהיה עשירי למנין!“... השמחה לא תתואר. עתה צאו וראו את גדולת אלוהינו. כפר שלם של גויים אינו יכול להועיל ולא כלום, בא יהודי אחד, בדמה, עגלון — הנה, כבר טוב!

הספור השני, יהודי חביב, התרחש לא בכפר, כי אם בעיר. ודוקא בעיר יהודית. זה היה ביום השבת. כלומר, בליל שבת, אחר הדלקת הנרות. באו מבית הכנסת. קדשו על היום. נטלו ידיהם. יושבים לשולחן — נמלך בו נר אחד ומתחיל להנתך. מעמידים בודאי חלה של שבת מול הפתילה — אין הסגולה מועילה. נפלה הפתילה על השולחן, נתלקחה המפה. עוד מעט תפרוץ שרפה. מה לעשות? לכבות? אסור — שבת! נקהלו השכנים, כל הרחוב. קול צעקה, המולה: „יהודים, אבדנו!“... נושאים עיניהם — חבדור, הגוי של שבת. „חבדור רחימאי! הרואה אתה את האור הגדול ההוא?“... וחבדור, אף כי ראש של גוי לו, הבין למה ירמוזו מליהם. ירק בכפף, תפס בשתי אצבעותיו העבות את הפתילה — קץ לשרפה. ובכן, אשאלך: האפשר להעריך את פלאי האלוקים? בלי עין הרע, כל כך הרבה יהודים לא יכלו לעשות מאומה. בא גוי אחד — והציל עיר שלמה.

עתה יש לספר לך, משמע, את הספור השלישי. זה כבר התרחש, המבין אתה לי, אצל הרב עצמו. לרב שיחיה היה בן יחיד, ודוקא בן יחיד מוצלח, מושלם בכל המעלות, כדרך שמוזמן אצל רב. עודנו רך בשנים השיאוהו, נתנו לו אשה, עם נדוניה, עם מוזנות לכל החיים, והושיבוהו, שישב וילמד. יושב הוא ולומד. והכול היה יכול להיות טוב ויפה — במה דברים אמורים? לולי היה „גיוס“ בעולם. אף כי, לכאורה, מה לבן הרב ולגיוס? שהרי, ראשית, בן יחיד הנהו. ושנית, אם יודקקו לכסף, לא יהיה מחסור בכסף. אבל הגיעו ימים רעים, לא עליך, החלו לקחת מיהודים בנים יחידים, וגם כסף לא לעזר ולא להועיל. גם לא רבבה! שלטונות מרים וגמחרים, רופא רשע — רע, רע! מה אאריך לך, אברכי החביב, הכניסו את בן הרב ערום, בפעם הראשונה בחייו היה עליו לעמוד בגלוי ראש. ודבר זה היה לו לישועה, כי על ראשו נתגלתה, לא עליך, ספחת, „מעשה צעצועים“, ודוקא לא מלאכותית. יש אומרים, שהיא שרדה לו מימי ילדותו. היה ילד עקשן, לא נתן שיחופו את ראשו... מובן, שנתנו לו ללכת.

ועתה אשאלך, אברכי החביב, למה אתה ראוי? יהודי חגר, גוי רעונך להיות, והדבר השלישי, הספחת, הנד ממילא — האין מגיע לך אפוא אות-כבוד של חזב?... —

בתחנה הראשונה נעלם ה„עשירי למנין“ שלנו, נעלם ואיננו.

ה'תשנ"ז כ"ח אלול ה'תשנ"ז: יצא לאור "העיתון"
ביום י"ז בשבט תשנ"ז. (16.1.76).

"יום הפרוד" לרשב"ג — שיר אחד

במוסף "תרבות ספרות אמנות" של "ידועות אחרונות" מיום ששי, ז' בשבט תשל"ו (9.1.76) דנה שרה כ"ץ בשיר "יום הפרוד" לגבירול, המכיל 11 שורות. לדעתה, מהות השורות 1-7 קינה על מות אבי המשורר, והשורות 8-11, שנושאן פרוד, מהות שיר בפני עצמו, שיש לנתקו מגוף השיר כמו שהוא לפנינו. בין השאר כותבת הגברת כ"ץ: "לי נראה כי השיר... אינו השיר במתכונתו המקורית (אלא אם נשנה כליל את קביעת החוקרים והכתובת המעידה שזהו שיר קינה על מות האב, ונגרום שזהו שיר פרוד סתם מן האב)".

הרעיון הסגור בסוגריים — אני הוא שהבעתיו בפני הגב' כ"ץ בשיחתה עמי לפני פירסום מאמרה. ברצוני לאשש רעיון זה, שיפתור את כל הקשיים שעוררה הגברת כ"ץ.

הכתובת הערבית לשיר הזה בכתביד שוקן 37 (דף 167ב, שיר 39) היא: וקאל פי אביה חין פארקה (ואמר על אביו בעת שנפרד ממנו). כתובת זו שונה מן הכתובות של כל 19 הקינות החדאיות של גבירול, בזה שכולן מכילות את המלה "מרת'יה" (קינה), או צורה אחרת הנגזרת מן השורש "רתי" (קונן). 17 מן הקינות האלה באות בכתביד שוקן 37 בגוש אחד, בדפים 174א-175ב, שירים 181-197. הקינה הקטנה (בת 5 שורות) "לך לך לאומרים" נמצאת מחוץ לגוש הזה, בדף 169א, שיר 105, והכתובת שעליה היא: ולה מרת'יה פי אבן חסאן (ולו קינה על אבן חסאן — יקותיאל). הקינה "אנוש חציר" איננה בכתביד שוקן 37, אבל היא מצויה בכתביד לנינגרד ובראשה כתובת: ולה פי מתיל ד'לך (ולו בענין דומה לזה) [ראה מהדורת ביאליק ורבניצקי, ספר ה', שיר ס"ח, עמוד 43] והיא באה שם אחרי הקינה "ואומר אל תחשה" המופיעה בכתביד שוקן 37 בדף 175ב, שיר 196, ובראשה הכתובת: ולה ירתי בעץ אלמפקודין (ולו יקונן על אחד הנפטרים). אין איפוא בכתובת לשירנו כל עדות ששירנו הוא שיר-קינה. (תרגום בראד-שידמן "הלך לעולמו" בטעות יסודו).

החוקרים והמהדירים שקבעו שהשיר הוא שיר קינה (ואני בתוכם ב"קובץ שירי חול לרבי שלמה אבן גבירול" לאלוני-ירדן, ירושלים תשכ"ט, עמוד 56 ובמהדורתי "שירי החל לרבי שלמה אבן-גבירול", ירושלים תשל"ה, עמודים 288-289). עשו זאת מפני שבמקורות שהיו לפנינו היה כתוב, בשורה 3: אבי בעת הלך יתום עזבני. לעומת זאת נחפרסם עתה השיר בנירסת כתביד שוקן 37 ובו כתוב "נפרד" במקום "יתום", ונראית גירסת "נפרד" מגירסת "יתום", בהיות הצורה "נפרד" נדירה מן הצורה "יתום" ("נפרד" נמצאת במקרא רק פעמיים, בעוד "יתום" נמצאת בו 26 פעמים) וכפי הכלל הידוע דרך מעתיקי כתביד לעבור ממלה נדירה דווקא למלה תדירה ממנה ולא להיפך. אין איפוא גם בגוף השיר כל עדות כי השיר הוא שיר קינה. נוכח עתה מגוף השיר כי השיר איננו שיר-קינה כי אם שיר פרוד.

בשורה 4 כתוב: "עלי חלי פרוד מכל חלי קשה ובעת זכר מרפא תעור מהומתי". אם אומנם מדובר כאן על פרוד נצחי, על מות — מה חידוש כאן ומה רכות כאן? הן כל ילד מסור לאביו היה מסכים לחלות אם בזה היה יכול לפדות את אביו ממוות! ומצד שני, מהו המרפא למות האב? היש לו בכלל מרפא? הלא ידע גם הילד המשורר כי "איש שכב ולא יקום, עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יעורו משנתם" (איוב י"ד י"ב) וכי הוא מן הדברים שאין להם תרופה ותמורה. אמור מעתה, מדובר פה בפרוד ארעי שנפרד האב מן הבן, אולי שלא ברצונו, עלידי גייסות שלקחוהו בחזקת היד, וכדומה.

נחבונן עתה בשורות 8-10: "יונה מרגנת מבין עצי בשם... אנא בלכתך אל דודך שאי שלום אליו... והגידו רב תאותי לו". למי מוסבה מלה "אליו"? אל נכון לא אל היות, ה"דוד" של היונה, כי רעיון כזה, לבקש מן היונה שהיא עצמה תמסור לדודה היות שאוהב אחר זולתה מתאוה אליו מאוד — הוא רעיון בלתי-נסבל לחלוטין (השוה גם רעי מידעי 14: יונת רחוקים, שאלי שלום לאח: מי העדינה 6: אנא בלכתך שאי שלום לדודי בשאתי תאותו ימי תכל וליליה — בשני המקרים הבקשה היא למסור דברי שלום ואהבה לאח או לדוד של השולח ולא, חלילה, לדוד של היונה או של ה"עדינה" השליחה!). על כורחנו, מלת "אליו" מוסבה אל האב, האב החי במרחקים, אולי במקום בלתי ידוע, שרק "יונת רחוקים" תוכל לגלותו ולמסור לו את דברי בנו הרך המתגעגע עליו. האב הוא הנושא העיקרי בכל השיר.

אמור מעתה: השיר איננו שיר-קינה, כי אם שיר-פרוד. השיר איננו "קצידה" — איננו מורכב משני נושאים, כי אם כולו מקשה אחת — ואין להפריד בו בין הדבקים.

"פקד ברק שחק": שלמה אבן גבירול

שיר חדש מבואר בידי דב ירדן

בהוצאת מכון שוקן למחקר היהדות שליד בית המדרש לרבנים באמריקה יצאו בשנת תשל"ה שירי החול לרשב"ג במהדורת חיים בראדי וחיים שירמן, ובאותה שנה יצא כרך ג', אחרון למהדורת שירי רשב"ג של דב ירדן. במהדורת בראדי-שירמן נכללו ל"ז שירים חדשים, שלא היו ברשותו של ד"ר ירדן, ואחד מהם, שיר געגועים יפה להפליא אל ידיד "אשר הרחיק גדוד", מתפרסם בזה כשהוא מבואר בידי דב ירדן. [להלן ב"ש — מהדורת בראדי-שירמן; ש — כתבייד שוקן 37 שעל-פיו ניתנו בה ל"ז השירים].

עין גרנדי לילה פוקדת	פקד ברק שחק באש יוקדת
שדה תפוז, בלבנוש רוקדת	פרש כנפיו על פני שחק כמו
וכנערה לא נסתה ללדת	יחג וינוע כחולת אהבה
הלילה בלילה אובדת	ברק אשר לא אחזה עד אחזה
ישחו בים חשק כמו רפסדת	חלה פני חשק פני דודים אשר
בינם והיא כי תעלה — יורדת	5 שחק בשורו בת בתולה תהלך
משקים כשר משקים ביום הלדת	תגיד בראש כי נשאה על שעלי
כאש בעיני על כפור שוקדת	תזרח כמו תנן בטלה ותהי
יחפץ להסתירה והיא מורדת	מזרק חמתו בערה בו בעבור
בת הקלי מאין כלי עומדת	10 כחש בשורה בכלי ואחשב
כי תעמד על כף אנוש סוגדת	תמשך לבב שמש בחוט אהב עדי
תצוד יגוניהם בלי מלכדת	רעי קראה מכשפה הכי
בהם, למען מאנו לרדת:	ובהעלות רוחי יגוים גערה
ברפי ועוד לא עמדה מלדת.	ילדה אדמה רבבות בנים עלי
נפשי כמו צפור לך נודדת	15 שובה מידעי אשר הרחיק גד
אולם לעופף נגדך עומדת	לא למדה לגוד למיום נבראה
רעים אשר היא על אמת נוסדת	לא נטשה על רב זמנים אהבת
מאין יגיעה חסדך מגדת	תהנה לשוני צדקך תמיד הכי
כי פאתי מדבר וים עוקדת	קח זאת אשר רעית ברקים וקראה
אורה, ושמש תארה חומדת.	20 יחם לבב סהר בעת כי יחזה

373 - 376 נח"ל 3" אס"א

משקל השלם: מתפעלים מתפעלים מתפעלים || מתפעלים מתפעלים נפעלים. חלוקת השיר: 1—6 שיר טבע: ברק בלילה. 6—14 שיר יין. 12—14 בתי מעבר. 15—18 שיר ידידות. 19—20 תהלת שירו.

- 1 הברק שבשמים פקד (בקר), באשו הלוהטת, את עין המשוור, הפוקדת (הסופרת) את גדודי הלילה (הכוכבים).
אש יוקדת — ישעיה סה ה.
גדודי לילה פוקדת — על פי איוב כה ג: היש מספר לגדודיו; ירמיה לג כב: אשר לא יספר צבא השמים; בראשית טו ה: הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אותם; והשוה יגון חשק 3—4: ושם אל כוכביו עמי... ונסני כאברם המנסה באמרו: קום ספר שאין ספורים.
גדודי — כך ש, והיא אל נכון גרסה טובה, כמו שפורש ברוח למעלה. וב"ש, ששמו במקומה "גדדי" (= גדודי), באו לתקן (שלא לצורך) ונמצאו מקלקלים.
פקד... פוקדת — לשון נופל על לשון.
- 2 4—1 השוה אני האיש 12—21: בעת ליל והשחק נקי כף והסהר טהר לבב וברו נהגני עלי ארחי תבונות... ושחק העטה קדרות... ולבש לילה שריון אפלה... והברק עלי שחק מעופף כאלו הוא משחק על דברו אשר פרש כנפיו כעטלף ועפו עורבי חשך בשורו.
שדה — מלשון ותענוגות בני האדם שדה ושדות (אבן עזרא: הם הנשים), קהלת ב ח; והשוה יפנק אל 2: כעין שדה יפנק מפתגיל.
תפוז — תרקד, מלשון ותרא את המלך דוד מפוז (תרגום: מרקד), שמואל ב ו טז; והשוה שפת מורק 8: והברק מפוז לגרש האפלה מנותי.
בלבוש רוקדת — שכנפי לבושה מתבדרות ברקדה והיא נראית כפורשת כנפים.
3 יחג וינעו כחולת אהבה — על פי תהלים קז כז: יחגו וינעו כשכור; שיר השירים ב ה: כי חולת אהבה אני.
וכנערה לא נסתה ללדת — וכאשה צעירה שזו לה לדתה הראשונה וציריה קשים ביותר; על פי דברים כז נו: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ; שמואל א יז לט: ויאל ללכת כי לא נסה; ירמיה ד לא: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה (רד"ק: כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת); התלעג לאנוש 9: ותחיל... כמבכירה עצורה בנעורות; אשר תשב 40: וכלן נושאות קולן בחילן כאלו ילדו אותו עקרות.
- 4 הברק חולף מהר כל כך עד שקשה לראותו ורואים רק את האפלה העמוקה שלפני ברוק הברק ושל אחרי; שמוש "לילה" בלשון נקבה על פי הערבית; והשוה ואלין ואני 2: הלילה בהם קשורה; דמות הלילה 1: דמות הלילה הזאת; הגעת הנח במלת לילה גם במקומות הנזכרים וגם התלאה מנשא 4: יום הפרוד 1; בשורי העליה 16; רביבי דמעך 15; ראה שמש 3; אחי תבל. 7.
אחזה... אחזה, הלילה בלילה — חזרות.
- 5 חלה פני חשק פני דודים — הברק חלה (בקר) את פני החשק, הנבט מפני החושקים.
חשק — כך ש, אך ב"ש נקדוהו בכל זאת כמו "חושק" (ח חלומה, ש צרויה), בהקשותם בזה על הפרוש.
רפסדת — מלשון ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון... ונביאם לך רפסודות על ים יפו, דברי הימים ב ב טו.
פני... פני, חשק... חשק — חזרות.
- 6 שחק — זוהי הצעת תקון שלי; השוה איך לא אדאג 3: ברק ישחק; ש: שפק; ב"ש: יברק!
בת בתולה — יין, שהוא בת ה"בתולה", היא כד היין החתומה; והשוה... את כל 16—17: יפתני בכוס (יין) חלבון ירקרק ינקו משדי כרם מזמן ודבק בבתולה כלפון, אני מודה 9: וגושנת, בתולה לא ידעה אנוש, מיום שחטוה חתומה; בן תהלים כט 4: הלמה ומחאה ראש נגידים בתולת כדים; אל בחתרי: בכר נפדמת אלומאן בפרשהא (בתולה נטעה מלפני הזמן).

- תהלך — מלשון ולשונם תהלך בארץ, תהלים עג ט.
 בינם — בין הדודים.
 כי תעלה יורדת — כי תעלה לידי המשקים תרד לידי השותים; השוה 7.
 7 תניד בראש — על פי ירמיה יח טו: ישם ויניד בראשו.
 שעלי — ידי; מלשון בשעלי שעורים, יחזקאל יג יט, מנחם: ענין מלא כף מלא חפן; והשוה כאין
 נשאו 7-8: ואל גא תשאלו גשמי נדבות לעב כי שעלי יצחק מריקיו אשר לו שם ביום החם
 שעליו למול סלע אזי פתח נקיקיו; שירי הקדש קמג 1: שעלי אפרשה תמיד למלכי; רט 5: שעל
 במעל אשא למעל.
 כשר משקים ביום הולדת — על פי בראשית מ כ—כא: ויהי ביום השלישי יום הולדת את פרעה...
 וישא את ראש שר המשקים... ויתן הכוס על כף פרעה.
 משקים... משקים — חזרה.
 8 תורח... בטלה — כך ב"ש; ש: מזרק... בעלה.
 תנין — השוה דונש בן תמים, פרוש לספר יצירה, סט: והתלי הוא מקום בגלגל הנקרא תנין.
 טלה — קבוצת כוכבי שבת, מזל חדש ניסן; ברכות נח:.
 כאש... על כפור — השוה בן תהלים קמב 6: אראה בכוסי אש; קמה 1: קח מצביה דמי ענב
 באקדחה ברה כמו אש בתוך ברד מלקחה.
 שוקדת — רובצת, שומרת ואורבת; מלשון נמר שוקד (תרגום: כמנין — אורבים) על עריהם,
 ירמיה ה ו; מנחם, שקד: ענין שמירה המה.
 9 מזרק — כוס יין; מלשון השותים במזרקי יין, עמוס ו ו; והשוה אולי דמעות 11: יום רצחו דודם
 במזרק; שפת מזרק 1; יפנק אל 1: יפנק אל לבב מזרק.
 חמתו בערה בו — אסתר א יב (וחמתו).
 10 כחש בשרה — על פי תהלים קט כד: ובשרי כחש; והשוה יגול שנת 14—18: רעה שתי שנים עדי
 כי היתה דלה וגם דקה כמו הא רעה... למען כי בשרה דל מאד;... את כל 17—18: ודבק
 בבתולה עד כי בגויו שלחה רוזן במשמן ודל כי מלאה עדן בשרו כרסו (ודל בשרו כי מלאה
 עדן כרסו).
 בשרה — כך ב"ש; ש: הדרה.
 בת הכלי — היין; והשוה לעיל 6: בת בתולה.
 בת הכלי מאין כלי עומדת — השוה משוררים עלומי שם, בתוך "ענבי חן" להברמן (תל-אביב תשג),
 39: לא אדעה אם קפאה בת הכלי או הכלי ריקם ויין אין; אמרו: היין יעמד מאין או הכלי כלו
 ויין אין.
 בכלי... הכלי... כלי — חזרות.
 11 תמשך לבב שמש בחוט אהב — על פי הושע יא ד: בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה; מגלה
 יג: אסתר... חוט של חסד משוך עליה; והשוה היה עד 3: אשר משכה לבבי מנעורי בחוט
 אהבה; רעי מידעי 5: יום קראו לבב אשר נמשך בחוט האהבה; בחייכם אדמי 1: אשר משכו לבבי
 בעבותות. הצעת המהדירים (בעמוד 201): "אולי צ"ל: בחוט זהב" היא אפוא ללא צורך.
 בחוט — כך ב"ש. ש: בלי.
 שמש... תעמד על כף אנוש — השוה שפת מזרק 1: שפת מזרק מנשקת שפתי כשמש זרחה על
 כף עמיתי.
 אהב — מלשון אילת אהבים, משלי ה יט; וכן לאט עלי 8; והשוה מליצי אהבה 13: אש אהב;
 אשר גנב 3: בית אהב; מליצי אהבה 10: מתי אהב; לבי באימת 7: עץ אהב.
 סוגדת — מלשון יסגד לו וישתחו, ישעיה מד יז.
 12 השוה יגול שנת 30—31: תקים רפאינו כבעלת אוב ואם לא למדה קסם ואוב ידעה תמית יגונינו
 כמו רגע.

- הכי — כי ; וכן להלן 18 ; והשוה מלון לשירת גבירול, עמוד 423.
- 13 ובהעלות רוחי — על פי יחזקאל כ לב : והעולה על רוחכם.
ובהעלות — כהצעת המהדירים בעמוד 201, הגורסים אמנם, לפי ש: ובמעלות.
למען — יען ; השוה מלון לשירת גבירול, עמוד 426 ; מלון לשירת הנגיד, עמוד 425.
- 14 האדמה מצמיחה אשכולות ענבים בשפע ויינם ישכך את יגוניך (שמואל אשכנזי) ; והשוה ישלם הסתו 3 : אשר תלד בלי עצב אדמה והעבים ילדיה מניקים.
ילדה... עלי ברכי — על פי בראשית ל ג : ותלד על ברכי.
לא עמדה מלדת — על פי בראשית כט לה : ותעמד מלדת.
- 15 נפשי — כך ב"ש ; ש ספק ; נפשו, ספק : נפשי.
הרחיק נדד — על פי תהלים נה ח : הנה ארחיק נדד.
- 16—15 כמו צפור לך נודדת... לנוד... לעופף — על פי משלי כו ח : כצפור נודדת ; משלי כו ב : כצפור לנוד כדרור לעוף ; בראשית א כ : ועוף יעופף.
- 16 למיום — שופטים יט ל ; כך ב"ש ; ש : כהיום.
למיום נבראה — על פי יחזקאל כח טו : מיום הבראך.
- 17 על רב זמנים — עם רב הזמנים, אף כי חלף זמן רב ; על פי איוב י ז : על דעתך (סעדיה : מע עלמך — עם ידיעתך, אף כי תדע) כי לא ארשע ; וראה רצהבי, עיונים בדרכי שירתנו הספרדית, ספר ברוך קורצווייל (תשלה), 320.
- על אמת נוסדת — השוה זממרי הה 19 : הליכים נוסדו על קו אמונה.
- 18 תהגה לשוני צדקך תמיד — על פי תהלים לה כח : ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך ; תהלים עא כד : גם לשוני כל היום תהגה צדקתך.
הכי — כי ; וכן לעיל 12 ; וראה במקורות שם.
- מאין יגיעה חסדך מגדת — כי מעלות המהולל מרובות ואין המשורר צריך לטרח ולחפש נושאים לתהלתו ; והשוה עצמותי הה 14—15 : הנה השיר יגיד חסדך, בתיו למאד בו יגילו, פצחו רנה לאדוניהם ובחמלתו לא ישלו ; מי זאת 18 : ומאהבתי בך שירי יהודך, ירבה דבר צחות לא לעגי שפה.
- חסדך מגדת — על פי ישעיה נז יב : אני אגיד צדקתך ; תהלים צב ג : להגיד בבקר חסדך.
- 19 זאת — שירה זאת.
רעית ברקים — השוה לכה רעי ורע המאורים 1 ; רביבי דמעך 20 : אחי ברק.
פאתי — במדבר כד יז.
פאתי מדבר וים עוקדת — השוה בן תהלים סז 15 : ואתפר את שפת מדבר במדבר.
מדבר וים — על פי ישעיה טז ח : תעו מדבר... עברו ים.
עוקדת — מלשון ויעקד את יצחק בנו, בראשית כב ט.
20 השוה אני האיש 25 : כאלו קנאו עבים לנפשי.
יחס לבב סהר — על פי דברים יט ו : כי יחס לבבו.
יחס — כך ב"ש ; ש : ירום.
- חומדת — מקנאה ; השוה בחר מהתלי 39 : ונפשו חמדה עיש וכימה ; אדוני קח 4 : ועת שנלקחה חמדו חברות הליכתה ; כתב סתו 3 : לכן בעת חמדה אדמה פני שחק רקמה עלי בדי ערוגות ככוכביו ; וראה מלון לשירת הנגיד, עמוד 415.

מאסף התדפיסים של
ד"ר דב ירדן, ירושלים

צבי חשוק - שיר חדש לשלמה אבן-גבירול

מאת ד"ר דב ירדן

חדשים, עליש' כתביר שוקן 37, שלא היה למראה עיני, השיר הגיתן בזה הוא אחד מהם, והוא מלווה פירוש ומקורות ומקבילות המשלימים את הפירוש ומבססים אותו, בעזרתם השתפר גם הנוסח, בשיר קטן זה הרגשתי צורך לעשות ארבעה תיקונים: בשורה 3 — „מצוליו” במקום „צליו”. בשורה 8 — „מאור” במקום „מקום”. בשורה 9 — „ערב” במקום „עמד”. בשורה 10 — „ואליו” במקום „ואולם”.

שתי מהדורות חדשות של שירי החול לרבי שלמה אבן-גבירול הופיעו באחרונה: תהילה הוד פיעה מהדורתה, כדרך ג' במהדורותי הכוללת את כל שירי גבירול, קודש וחול גם יחד (ירושלים תשל"א-תשל"ה), בלוויית פירוש ומקורות ומקביליות ללשון ולענין, ומן-מה אחריה הופיעה מהדורת בראדוויש-רמן, המתוחדרת לשירי החול בלבד (ירושלים תשל"ח) ואין בה פירוש, ולא מקורות ומקבילות ללשון ולענין. במהדורה האחרונה 37 שירים

ולבות כל מתי מוסר שלליו
ועת יגוב — דבש יטף במליו
ושבעתי במעמקי מצוליו
ברקיע בכוכביו וחיליו
וכעפר למתחת נעליו
ואלך ואבקש את שביליו
ואשמע כחלילים קול נבכיו
ואקשך ואחז בחבכיו
הלא יפנה וינטו צלליו
ואולי הופן יטש אמליו
ויניח בחסדו לעמליו

צבי חשוק אשר רבים חלליו
יפה מראה ומיטיב קול לנגן
הביאני לחדרי אהבתו
אשר שלח כתב רקם בקדו
למי אלה ואהיה לו לעבד
ומי ישלח כאלה הפנינים
והעפר לנגדי יעמד אז
ואלך אל מאור תבל ונגהה
בסרם יערב שמש ותיוס
ונתעלם בחד באהבים
ונקציא אל מנוחה לעבדיו

5

10

שמיני הקדש חז 37:
 ג' יורה גמלים 8
 וקק מחז יבש אהלים

פירוש ומקורות

1: ויגשו צללו: והשוה רבי יתודה הלוי יום ליבשה נתפכו מצולים שירת חדשה שבחו באולים.
 4: כתב - מכתב שיר.
 וחיליו - עליפי דמאל ד' ל"ב: חיל שמיא (צבא השמים): והשוה תהלת החכמה 8-14: ויום וישלים עשות הגלגלים... והצץ את חילם למחנות וסדרים: נחר בקראי 18: שחקים וחילם: כתר מלכות י"ב 9: כי אין המלכות לצבא השמים וחיליהם: שוכני רום, שובני רום ותחת צבאותם וחילם: שחק בדק 11: הרבית חיל כוכבים.
 5: למי אלה - עליפי בראשית ל"ב י"ח: למי אתה... ולמי אלה לפנך. ואחיה לו לעבד - עליפי שמואל א' כ"ז י"ב: וחיה לי לעבד עולם. וכעפר למתחת נעליו - עליפי ויקרא רבה ב' י"ב: רבתי עפר אני תחת כפות רגליכם.
 למתחת נעליו - מתחת לנעליו.
 7: והעפר - מלשון דומה דודי לצבי או לעפר האילים. שוריהשירים ב' ט': והשוה עפר רועה 1: אחי פדיון 1: עפר האהבים.
 8: מאור - בראדירשמן: מקום. מאור תבל - השוה ואת יונה 7: מאור עולם: אשר תשב 41: לאור תבל: זממי חז 21: לאור עולם. ואמשך ואחז בתבליו - עליפי הושע י"א ד': בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה: אסתר א' ז': אחז בתבלי בוך.
 9: השוה עת בצבו 10: ובעת פנית יום לערב.
 בטרם יערב שמש - עליפי קהלת י"ב ב': עד אשר לא תחשך השמש: שופטים י"ט ט': הגה נא רפה חיים לערב: ישעיה מ"ה ז': ממזרה שמש וממערבה. יערב - בראדירשמן: יעמד. והיום הלא יסנה ויגשו צללו - עליפי ירמיה ו' ד': איז לנו כי פנה חיים כי יגשו צללי ערב.
 10: ונתעלס ביהד באהבים - עליפי משלי י"ח: נתעלסה באהבים.
 ואולי - בראדירשמן: ואולם.
 יטש - יעזב ויניח. יתן מנוחה.
 אמליו מליון מה היהודים האמללים עושים. נחמיה ג' ל"ד: מה אמלה לבתך. יחזקאל ט"ז ל': והשוה אנושים ועושים 1: אמלים ועמלים.
 11: וימצא - מלשון ואת העולה המציאו אליו. ויקרא ט' י"ג.
 וימצא אל מנוחה לעבדיו - עליפי רות א' ט': וימצאן מנוחה.
 ויניח - ויתן מנוחה.
 ויניח בחסדו לעמליו - עליפי דברים ג' ב': עד אשר יניח יי לאחיכם ככם. ישעיה כ"ח י"ב: ואת המנוחה הניחו לעיף.

1: לאמוריותו של העצבי" ואר ה-צביה" (השוה עזבני כאלו 1-3: צבי הדור... אשר... השביע בשלחו היגונים לכל ירשו עלי אסוף ר' אכלה: ישרוני ועפער 1-3: ישרוני ועפער... השלחה והשלחה אשר כם יקטלני. אחי פדיון 3-1: עפר האהבים... לחיו כאלו הם בדם חושק משוחים וניבוי משפתיו בשלחים ועיניו בלבבות כרמחים: נפשו במסתרים 4: הדג עין מכל בני עלות: הלוצה יעירני 2-3: אשר פניו פני יוסף ביספו אבל כליו כלי שמעון ולוי ולו נפשי לקחה לו אזי שב לבקש עוד שאר נפשי בגוי: אחי מוסר 2-5: ועינים נפגות... הרגוהו בעברת הי' דוונים: עובתני ועלתה 3-1: אשר יסו בצוארה ענקים... הרבות מנדניה שלופות רמחים להרג דלים מרוקים: לחולת אהבה 1-3: לחולת אהבה נפשי שלולה... וחולתה כהרב בין חללים: כחמר את 1-2: כחמר את בקומתך וכשמש בישיתך חשבתך בעלת צדק אביגיל בצדקתך מצאחך כי הרגתני כאיובל ברשעתך: בן תהלים במהדורותי קסא 1-2: קסט 3: קע 1: קעה 1: קעה 1: קפה 1: קצא 1-3: קצב 1: קצה 3: ר 1-3: רא 4: רב 5: רג 1-2.
 צבי - מלשון דומה דודי לצבי. שיריהשירים ב' ט': והשוה היתאפק ואם 2: עזבני כאלו 1: צבי הדור: ושני הצבי 1: לחלו 7: והעפר לגנדי יעמד אן.
 אשר רבים חללו - עליפי משלי ד' כ"ז: כי רבים חללים הפילה. ולבות כל מתי מוסר שללו - השוה לחולה אהבה 1: לחולת אהבה נפשי שלולה.
 מתי מוסר - אנשי ה"אדב" (ההשכלה והניי מוסים בערבית): וכן עשה הוד 95, 98.
 שללו - ללשון רבים השוה מי זאת 15: שלל שלליו: כפי חרבי 9: ונפשי משללית מנתי.
 2: יפה מראה ומטיב קול לגנן - עליפי בראשית ל"ט ז': ויהי יוסף יפה תאר יוסף מראה. יחזקאל ל"ג ל"ב: יפה קול ומטיב גנן.
 ועת ינוב - ובעת שידבר.
 ינוב - מלשון פי צדיק ינוב חכמה. משלי י' ל"א: ינוב שפתים. ישעיה נ"ז י"ט. דבש יסף במליו - עליפי משלי ט"ז כ"ד: צוף דבש אמרי נעם: שיר השירים ד' י"א: נפת תספנה שפתותיך.
 3: הביאני לחדרי אהבתו - עליפי שיר השירים א' ד': הביאני המלך חדרי. וטבעתי במעמקי מצוליו - עליפי תהלים ס"ט ג': טבעתי ביון מצולת... כאחי במעמקי מים ושבלת שפתני. והשוה חברך מבלי 5: ובאתי אל נהר חשקו אשר צואר וראש יחצה: אתן לאלי 9: טבע סגור לבם במעמקי החום גם צללו בהם כמו עופרת.
 מצוליו - בראדירשמן: צלליו. אך אין המלה מתישבת בענין: וכבר בא "צלליו" לחלו

השורה הארבעה, סיני ג' 1
מאוז' אל תל כ"ד, יס"א-ס"ב
(כ"ד' ל' א' תל כ"ד)

רשימת חרוזים לשירים של גבירול בכתב-יד מן הגניזה

מאת

דב ירדן

בעייני בכתב-יד הגניזה TS NS 38 a. 3 נתקלתי בשני עמודים מקבילים המכילים חרוזים. עד מהרה נתברר לי כי אלה הם חרוזים של שירי גבירול, בעקר שירי חל. רשימה כזאת לא נודעה לי במקום אחר ומציאתה מהווה תגלית.

ברשימה — 40 קבוצות של חרוזים. זהיתי 35 מהן וניכחתי כי הן מקבילות ל-38 שירים של גבירול (בשלושה מקרים מקבילה כל קבוצה לשני שירים שוי-חרוז). לחמש מן הקבוצות לא מצאתי שירים מתאימים, ונראה שהן מתאימות לחמשה שירים חדשים של גבירול שעוד לא נתגלו.

להלן נתן נסיון-קריאה ראשון של הרשימה. כתב-היד יפה וקריא בדרך כלל, אך בכמה מקומות יש בו חורים או טשטושים (כפי שיש לדון לפי התצלומים שראיתי), המקשים על הקריאה או מונעים אותה כליל. התצלומים שלהלן יאפשרו לקוראים לגסות להשלים את הקריאה.

בין היתר מכילה הרשימה את קבוצת החרוזים: אלצה חפצה קמצה ארצה פרצה קצה נצה ציצה, שהם בדיוק כל חרוזי השיר „שאלו בפשי תסיר אלצה“, כסדרם, שנדפס לראשונה בשנת תשל"ה בשירי החל לגבירול מהדורת בראדי-שירמן, עמוד 105, שיר קעו, על פי כתב יד שוקן 37, וחזר ונדפס בשנת תשל"ו בספר המלואים למהדורת „גבירול ד“). עמוד 463, שיר רמז, בלויית פרוש ומקורות.

כן מכילה הרשימה את קבוצת החרוזים: שערורית בורית גפרית, שהם בדיוק כל חרוזי השיר „הלא תשבע ידידי מבגידות“, כסדרם (בראדי-שירמן, עמוד 139, שיר רי), המיוחס במקורות אחרים לכלפון ונדפס על ידי אהרן מירסקי בספרו: שירי ר' יצחק אבן-כלפון (ירושלים תשכ"א), עמוד 118, שיר מג.

בכמה מקרים מכילות הקבוצות יותר חרוזים מן השירים המתאימים להן. זה מורה אולי כי שירים אלה, כפי שהם מצויים בידנו, לוקים בחסר. הדברים אמורים ביחוד כלפי השירים כח+כט, קג, קכה, קמט, קנב, קפ, קצב, קצד.

ענין זה של גשירת שורות משירים שונים של גבירול מסתבר גם מן העובדה ששירי גבירול בכתב יד שוקן 37 מסודרים בדרך כלל לפי העקרון „בגדול החל ובקטון כלה“, אך בסטיות מסוימות (ראה „גבירול ד“, מבוא, עמוד לז). ומתקבל על הדעת כי סטיות אלה נגרמו על ידי המעתקים הבאים, שהשמיטו מבלי משים שורות משירים שונים. השורה 34: אמת עולא 34: פה ג"ל - חז"ל 32

מכאן לפי ר' 31.

[3] רשימת חרוזים לשירים של גבירול בכתב יד מן הגניזה צט

רשימת החרוזים

האותיות שלפני כל קבוצת חרוזים מסמנות את השירים המתאימים במהדורת ירדן: אותיות גדולות — בשירי הקדש, אותיות קטנות — בשירי החל. המספרים מסמנים את הקבוצות שלא זוהו.

רלב: ערום דרום תרום מרום.

קמג: ברכי וגסכי [בחשכ]י כי תח[כ]י חכי ח[כי]

קלה: נ[שפי] כיפי סיפי שעפי פי באפי.

קלח: לפני נאמני לעינ[י].

יג: מזה זה מזה יחזה חוזה בזה ירוזה כמוזה.

קיב: כבודי בידי פודי ובעפרי יסודי מאודי בעודי כבודי יקודי [ש]ריד[י] ידידי הודי רבי[די].

1 ח[ח]סדי מרדי פרדי שודי שודדי הודי.

קב: צורך זכר נעו[ר]ך בוראך בשורך בשרך דבירך תברך.

2 בהתאסף אש[סף] ביהוסף יוסף אוסף חוסף שסף.

קכא: וכלו גלו ובלו יגלו ודלו וח[לו] מלו וקלו.

מח: [אנשיו] ונשיו קדושיו משיש[יו] ראשיו נתישיו תישיו חדשיו עיישיו דרו[שיו] גבישיו לבושיו לישיו ח[מו]שיו יקושיו קשישיו קדושיו.

קכח: מדון וכידון אדון.

קכב: סל[ו]ן מלון קלון אלון צקלון כשלון לאלון עגלון.

3 עוקסי בסיסי ושסי.

קיג: שחי ש[חי] קחי מסחי רוחי מבטחי שיחי גוחי מוחי [ארחי] מוחי הוכחי פקחי פצחי תש[כח]י לקחי פחי תחי תשיחי נכחי לוחי פרחחי נצחי מצחי ארחי תרחי אחי האח[והי] הקר[חי] השוח[חי] פתחי אורחי שיחי תפוחי מלוחי ח[ח]י תותחי חחי מ[זר]חי אחי נוחחי.

שחסי פרדיסי עסיסי סיסי ס[ו]סי [ס]י גפ[ו]סי ? חמסי כוסי רסיסי עושי מנוסי ארוסי ממסי.

קיב: שבי [בש]בי תסחבי תשאבי תחצבי תעצבי יושבי תרעבי תיטבי תתערבי תת[ר]בי תסובבי תרהבי תעגבי תשבי בישבי שוכבי שובבי שאבי תשכבי תכזבי תחשבי תתיצבי תינקבי [אח]בי צבי תשגבי תתאבי תדאבי תכאב[י] תרקבי אובי רוכבי לביא [בין] תעזבי תרתבי תקרבי חלבי ארבי תנשבי.

יק[ים] עמקים [ ] ים חזקים שחקים רקים מקים אפיקים אוקי[ם] [ ] קים נקיקים זקוקים ברקים ירוקים דקים אבוקים אבקים נתוקים [ ] קים שחקים מלקחים (!) עמקים עמוקים צדיקים מזורקים פיקים ש[ ] קים מריקים דביקים [ ] קים מריקים ענקים מצוקים רחוקים דחוקים נקיקים [ ] קים.

י: צלעיו נגעיו זרעיו מעיו סלעיו רקיעיו יצועיו פרעיו שעש[ועיו] נט[עיו] שועיו פשעיו צפעיו צבעיו.

קריאה

41

קריאה

4

קריאה 5

14

[5] רשימת חרוזים לשירים של גבירול בכתב-יד מן הגניזה קא

כו: שליטים לאטים [בה]טים שיטים ממעיטים [טים] [טים] שבטים
[טים] נמרטים ע[טים] קלוטים ילקוטים עו[טים] [מ]פשיטים משפטים
אבניטים לוטים.

רמו: אלצה חפצה קמצה ארצה פרצה קצה נצה ציצה.

סז: משורר יע[ר]ר[ר] יפורר סורר צורר יבורר יזורר.

קג: או[ב]י (!) אולי אלי אולי מהוללי מילי מעללי מזלי שולי תילי תוללי
גילי כסלי עלי מעללי כלי שועול (!) כילי מ[גלי] רגלי מ[נע]לי גחלי עוללי.

קצד: ידעה תעה אדעה אשמעה אגועה אקרעה רעה [עה אורעה נועה תשועה
בריעה געה נעה נטעה מנעה יפעה נסעה הרעה גועה טבעה נשקעה יעה ברד
נבקעה נשבעה ארבעה תע] עה] אשמעה רגעה נגרעה נגדעה קרן ידעה ברעה
הבקעה נידעה [פ]שעה [נפר]עה שעה דעה נגעה תקעה רקעה טבעה מנעה
סעה געה ש] עה] [עה שמעה.

קפ: ברקת מיניקת נחקקת נמחקת נתקת [דופקת] [קת] שוחקת משחקת דלקת
נואקת שורקת חורקת נדחקת דובקת [דופקת] מתרפקת נשקת נואקת.

קיד+רי: רסיסים רכסים עסיסים תחפנסים עמוסים בפרסים המסים חמסים נסים
שחיסים עכסים נמסים עושים אבוסים הדסים פרושים סיסים שבוסים קרסים
יבוסים נסים רסיסים מעשים מפייסים הדסים שביסים עמוסים פרושים רסיסים.

קצב+קכה?: לאחור שחור חור סחור נחור בחור.

ריד: מצהב רהב אהב זהב ויהב להב.

קמט: ופרך יצרך האמירך וישרך יעבירך מבורך במד[רך] שדר[ך] גורך חצרך יערך
וכרמלך מאורך הסירך מכרך בעבירך [מג]ורך דבירך מזורך יצרך עורך גברך
מג[ו]רך ביקרך הרך רך [מ]גורך מרורך מדורך בעירך יקרך תיראך (!) יבורך
נד[רך] אברך נירך זכרך סגורך אסרך אירך שארך אורך קשרך דרך נורך
[רך] שברך קברך עפרך יירך עברך אורך.

קנב: סובבת שואבת שובבת [בת] קשבת נערבת נושבת מחצבת מעצבת נעצבת
שלהבת [שו]כבת רוכבת לשבת נצבת כותבת צרבת נקרבת נעקבת.

ק"ן יבוקה בירק פ
4521 מאר

[illegible]

להג
744: אברהם
744: שמו
744: רחל
744: אהרן

מקדש
 28
 בחדש
 בחדש
 338
 27

‘15 03/07’

וקחו יוצאי מצרים
אשר נשבעו להם

מלת מלכה * נחמא
במקדש בזהמים; עליו מל
ישראל ומלכה חידות לו
מקדש קו; [חבין] מל
מלכה דברי מלכים
וזידות, מל
א. [אמת] זאל
מין במקדש הגור
עליו * קבל

היה אומר: עליצו. התבדל בין „עליצה” ובין „מליצה” הוא רק באות אחת, ע במקום מ. שתי האותיות האלה דומות בכתב הספרדי: הן דומות לאות ע של דפוס, אלא שלאאות מ כעין כפתור נטוי ימינה בראש קנה הימני. והנה, ברחט הכתיבה, לא תמיד הקפידו להבליט את הסימן המבחין הזה, ולכן מצויים חלופי ע—מ או מ—ע. הנה דוגמות אחדות:

א. גבירול, בחר מהחלי 31: ממך — כן כתב יד שוקן 37, אך כתב יד אוקספורד 2000 וכתב יד מונטיפיורי 362: עמך.

(2) גבירול, יגון חשק 9: שמורים — כן כתב יד שוקן 37, אך כתב יד מוצרי P/3: שעורים.

(3) גבירול, אחי (נסח אחר: רעי) מידעי 20: ידמו — כן כתב יד וינה 111 וכתב יד שוקן 37, אך כתב יד אדלר 84/516: ידעו.

(4) בן משלי, הוחל לצורך 2: ששון שם: רעת, אך אברמסון תמח: דמה (וכאן גם חלוף ר—ד).

(5) בן משלי, אברמסון תתקלד: עבד בבוז יכשר למעשה ומצבת, אברמסון, עמוד 430: „על פי: בדברים לא יוסר עבד, משלי כט, יט, ואולי צ"ל: ועצבת, ושיעורו: בבוז ועצבת, ועל דרך הכתוב ולא עצבו אביו (מלכ"א א, ו). ואכן, נראה שצריך לומר ועצבת, מלשון: קורץ עין יתן עצבת (משלי י ו), ו„עצבת" בפסגמנו (ואולי פירש כן הנגיד גם במקרא) הוא שם נרדף ל„מעשה", מלשון: זה ינחמנו ממעשנו וימעצבנו ידינו, בראשית ה כט; ידיר עצבוני ויעשוני, איוב י ה.

לחמש שטות הצורות, "עלציה" השנה הדוגמאות תבאות:
 (1) יניי, וולאי, פיוטי יניי, ה: צא מלחיצה לעלציה.
 (2) בן תהלים, אשלח בכנפי 62:

וְנָחוּ אֶת־צִוְיוֹת וְנִבְּמוּ אֶת־עֲלִיצוֹת קִבְּלוּ וְחִוּצוֹת. (3) בֵּן תַּחְלִים, יִמְהָר יוֹם 18:

אָהרן, אַחֵי, חֲסִידֵי, לְקִיּוֹם, אֶת, אֲלִיצֵי, (אֲלִיצֵי, כֵּן, קִיּוֹם, אֶת, אֲלִיצֵי, אֲבִרְמָסוֹן, רִיד: 2: 13: 14: 15: 16: 17: 18: 19: 20: 21: 22: 23: 24: 25: 26: 27: 28: 29: 30: 31: 32: 33: 34: 35: 36: 37: 38: 39: 40: 41: 42: 43: 44: 45: 46: 47: 48: 49: 50: 51: 52: 53: 54: 55: 56: 57: 58: 59: 60: 61: 62: 63: 64: 65: 66: 67: 68: 69: 70: 71: 72: 73: 74: 75: 76: 77: 78: 79: 80: 81: 82: 83: 84: 85: 86: 87: 88: 89: 90: 91: 92: 93: 94: 95: 96: 97: 98: 99: 100: 101: 102: 103: 104: 105: 106: 107: 108: 109: 110: 111: 112: 113: 114: 115: 116: 117: 118: 119: 120: 121: 122: 123: 124: 125: 126: 127: 128: 129: 130: 131: 132: 133: 134: 135: 136: 137: 138: 139: 140: 141: 142: 143: 144: 145: 146: 147: 148: 149: 150: 151: 152: 153: 154: 155: 156: 157: 158: 159: 160: 161: 162: 163: 164: 165: 166: 167: 168: 169: 170: 171: 172: 173: 174: 175: 176: 177: 178: 179: 180: 181: 182: 183: 184: 185: 186: 187: 188: 189: 190: 191: 192: 193: 194: 195: 196: 197: 198: 199: 200: 201: 202: 203: 204: 205: 206: 207: 208: 209: 210: 211: 212: 213: 214: 215: 216: 217: 218: 219: 220: 221: 222: 223: 224: 225: 226: 227: 228: 229: 230: 231: 232: 233: 234: 235: 236: 237: 238: 239: 240: 241: 242: 243: 244: 245: 246: 247: 248: 249: 250: 251: 252: 253: 254: 255: 256: 257: 258: 259: 260: 261: 262: 263: 264: 265: 266: 267: 268: 269: 270: 271: 272: 273: 274: 275: 276: 277: 278: 279: 280: 281: 282: 283: 284: 285: 286: 287: 288: 289: 290: 291: 292: 293: 294: 295: 296: 297: 298: 299: 300: 301: 302: 303: 304: 305: 306: 307: 308: 309: 310: 311: 312: 313: 314: 315: 316: 317: 318: 319: 320: 321: 322: 323: 324: 325: 326: 327: 328: 329: 330: 331: 332: 333: 334: 335: 336: 337: 338: 339: 340: 341: 342: 343: 344: 345: 346: 347: 348: 349: 350: 351: 352: 353: 354: 355: 356: 357: 358: 359: 360: 361: 362: 363: 364: 365: 366: 367: 368: 369: 370: 371: 372: 373: 374: 375: 376: 377: 378: 379: 380: 381: 382: 383: 384: 385: 386: 387: 388: 389: 390: 391: 392: 393: 394: 395: 396: 397: 398: 399: 400: 401: 402: 403: 404: 405: 406: 407: 408: 409: 410: 411: 412: 413: 414: 415: 416: 417: 418: 419: 420: 421: 422: 423: 424: 425: 426: 427: 428: 429: 430: 431: 432: 433: 434: 435: 436: 437: 438: 439: 440: 441: 442: 443: 444: 445: 446: 447: 448: 449: 450: 451: 452: 453: 454: 455: 456: 457: 458: 459: 460: 461: 462: 463: 464: 465: 466: 467: 468: 469: 470: 471: 472: 473: 474: 475: 476: 477: 478: 479: 480: 481: 482: 483: 484: 485: 486: 487: 488: 489: 490: 491: 492: 493: 494: 495: 496: 497: 498: 499: 500: 501: 502: 503: 504: 505: 506: 507: 508: 509: 510: 511: 512: 513: 514: 515: 516: 517: 518: 519: 520: 521: 522: 523: 524: 525: 526: 527: 528: 529: 530: 531: 532: 533: 534: 535: 536: 537: 538: 539: 540: 541: 542: 543: 544: 545: 546: 547: 548: 549: 550: 551: 552: 553: 554: 555: 556: 557: 558: 559: 560: 561: 562: 563: 564: 565: 566: 567: 568: 569: 570: 571: 572: 573: 574: 575: 576: 577: 578: 579: 580: 581: 582: 583: 584: 585: 586: 587: 588: 589: 590: 591: 592: 593: 594: 595: 596: 597: 598: 599: 600: 601: 602: 603: 604: 605: 606: 607: 608: 609: 610: 611: 612: 613: 614: 615: 616: 617: 618: 619: 620: 621: 622: 623: 624: 625: 626: 627: 628: 629: 630: 631: 632: 633: 634: 635: 636: 637: 638: 639: 640: 641: 642: 643: 644: 645: 646: 647: 648: 649: 650: 651: 652: 653: 654: 655: 656: 657: 658: 659: 660: 661: 662: 663: 664: 665: 666: 667: 668: 669: 670: 671: 672: 673: 674: 675: 676: 677: 678: 679: 680: 681: 682: 683: 684: 685: 686: 687: 688: 689: 690: 691: 692: 693: 694: 695: 696: 697: 698: 699: 700: 701: 702: 703: 704: 705: 706: 707: 708: 709: 710: 711: 712: 713: 714: 715: 716: 717: 718: 719: 720: 721: 722: 723: 724: 725: 726: 727: 728: 729: 730: 731: 732: 733: 734: 735: 736: 737: 738: 739: 740: 741: 742: 743: 744: 745: 746: 747: 748: 749: 750: 751: 752: 753: 754: 755: 756: 757: 758: 759: 760: 761: 762: 763: 764: 765: 766: 767: 768: 769: 770: 771: 772: 773: 774: 775: 776: 777: 778: 779: 780: 781: 782: 783: 784: 785: 786: 787: 788: 789: 790: 791: 792: 793: 794: 795: 796: 797: 798: 799: 800: 801: 802: 803: 804: 805: 806: 807: 808: 809: 810: 811: 812: 813: 814: 815: 816: 817: 818: 819: 820: 821: 822: 823: 824:

יום מקלי עֶצֶב וְחוֹנָה בְּעוֹלָם
מִי זֶה אֲשֶׁר רָאָה מִסֵּר הַנְּכֻבוֹת

אֵין. וְאֵם רַבּוֹ אֵלֵי אִישׁ עֲלִיצוֹת
לֹא הָאֵלָה רָקֵשׁ וְחֹמֶר בְּחוֹצוֹת?

(5) משה בן עזרה, בשם אל, בראדי רלד קלד: ועוריו והקנינו הקצירי עצי גילן ושרשי עליצותיו.

במקרא אין הצורה „עליצה” אך יש פעם אחת „עליצות”: עליצתם כמו לאכל עני במסתר (חבקוק ג יד). צורה זו נמצאת פעם אחת בשירי הקדש של גבירול, בשיר

אלהים אלי אתה, שורות 101—104: משה בן נחיה זצ"ל
 אלהים אלי אתה יודע מסתרי מליצות 2: מסכתא דמשה בן נחיה זצ"ל

יְגִינִי קֶסֶר וְקֶסֶר מַעֲלִיצוֹת
יְגִרְתִּי קֶסֶר מַעֲלִיצוֹת
יְגִרְתִּי קֶסֶר מַעֲלִיצוֹת

השורה האחרונה היא לשון הכתוב בתהלים נה ו ומלאת האחרונה, "סלצות" מוכיחה

(6) משה בן עזרה, תחלת השמירה, 22/10/1980, 10:10 סג

מחיר 100 ש"ח

מחלוקת בין יחידים לבין קהילה

רבות, בחולם. |
באות צ קבוצה

בשאלמות את נק
במו את נקוד

גם בשיו
רשתיק ואינה
מקום מלכות

להדמעה? והלא
ההגיון בן

— ושמחת. —
בזון מלת „עלי”

ללא באות א א
מעשרים ושנים

שׁוֹנְנוּ לַעֲמֹד
הַקּוֹרָא הַ

דאגתי תרופות

דאגתי — אין

נפנה עתה
ילדות בלתי כחב

מבצלת, לגנאי

אם אדומה ?
ישראל יאמרו הכי
יגדל פכונת

בן עשר וששה
האסיפה ? ! ל

לם רך בשנים
וודגו בתקופת

בצלת שוופה, כ
קו, על יום הא

והנה סעדי
לפתוי במנ
הכל יענה

שור פי ים
תרבע ברת

לא תלכנה

11-21-94

27. $2x^2 + 3x + 4$

רבות, בחולם. בכל זאת, אין להניח שכתב גבירול בשירנו „עליצותי“, או „עליצתי“ באות צ קבוצה, ככתיב המקרא, כל מסתבר שלמען „תפארת הפתיחה“ השות המשורר בשלמות את נקודתו של ארבע המלים המתאימות: עליצתי בדאגתי... ושמחתי באנחת, כמו את נקוד שתי המלים המתאימות: הדופה... דחוסה.

גם בשירו של משה בן עזרה, המושפע, כנראה, משירו של גבירול: „עליצתי דבשתיס ואינה / ודמיתי קראתיק ונהנה“ (בראדי קמ א) נראה שצ"ל: „עליצתי“ במקום „מליצתי“ (שפרשה בראדי לשון חכמה, אך גם לפי פרוש זה — מזה לחכמה ולדמעות? והלא צחוק ודמעה מתאימים יותר בהקבלת של גודו). התגיון בהקבלה „עליצתי — ושמחתי“ רב, אל נכון, מן התגיון בהקבלה „מליצתי — ושמחתי“, ואשר לצליל — עלינו לשים אל לבנו כי המשורר, איש ספרד, הגה אל נכון מלת „עליצתי“ באות ע עונה (מלשון: עלי באר ענו לה, במדבר כא יו) ונהנה. ולא באות א אדישה ואלמתי, כמונו, עלגי לשון וממעטי קולותית של הלשון העברית מעשרים ושנים לשבעה עשר (ראה אהרן מירסקי, כ"ב אותיות בכתב — כ"ב מוצאי פה, לשוננו לעם כד (תשלג), 215—223).

הקורא החושב בכל זאת כי אסור לתקן מאמרו הדעת ידוע, נאלץ לדחות גם את הגרסה המקובלת, „הדופה“, שהיא מאמרו דעתם של דוקס וזק"ש, ולגרס: מליצתי בדאגתי תרופה, כי כן הגרסה בכתב יד אוקספורד ובכתב יד שוקן, בעוד שבכתב יד קמברידג' חסרות, כאמור למעלה, המלים הראשונות בכלל. אולם, אף כי המשפט „מליצתי בדאגתי תרופה“ הגיוני כשהוא לעצמו, כי נתן להבינו: מליצתי היא תרופה לדאגתי — „אין ענין יתר דברי השיר מסכים לזה“ — כמו שהטעים זק"ש בספרו הנ"ל. נפנה עתה לקשיים במונח. קשה להבנה ביותר, הוא בית 4: אשר היה להמשך בילדות בלחי כחבצלת שוופה. ביחוד קשה להבין מה תפקיד האות ב במלת „בילדות“ ומה תפקידה במלת „בלחי“? וכן — על לחי של מי מדובר כאן? ומהו הדמיון של הלחי לחבצלת, לגנאי או לשבח? ובקשר עם זה — מה צבעה של החבצלת — הצחורה היא אם אדומה? ומה התאק „שוופה“ — לטובה, או לרעה? כללו של דבר, שורה זו, כאשר יאמרו המליצים, כלה מקשה אחת, וכמספר מפרשיה מספר פרושיה.

וזה פרוש הבית: בית 4 הוא המשכו של בית 3, ושעור שני הבתים הוא: ידידי, הלבן עשר וישש? אשר היה להמשך, בילדות, בלחי כחבצלת שוופה? ספר ובכות עלי יום האסיפה? לאמר: רעו של המשורר הוא המדבר אל המשורר ואומר אליו: האם לעלם רך בשנים כמוך, שהוא בסך הכל בן שש עשרת שנים, והיה ראוי לו לחמשך, בעודנו בתקופת הילדות, אחרי אדמומת (של עלמת יפהסיה), לחי הדומת ביסיה לחבצלת שוופה, כלומר לשושנה אדומה, האם לאדם צעיר כמוך נאח ויאח לספר ולבכות, כזקן, על יום האסיפה, יום המות, יום שבו נאסף האדם אל אבותיו?

והנה סעדים מתוך מקורות ומקבילות המאשישים את הפרוש. לסוגי במנעמי העולם ולדחיתו על ידי גבירול חשונה את דברי חרע בשירו של גבירול „שור כי יסח סיה“ 1—10:

שור כי יסח סיה — רבידיק	רצח אשנורש קידיק
תקע דכח-פעם לפ פעם	יכסי צעדיק צעדיק
לא טלכנה טקח נקח	ער כי קגי ציש צמידק

~~עלית מליצתי ושמחתי בדאגתי: עליצתי ושמחתי~~
~~מליצתי ושמחתי בדאגתי: עליצתי ושמחתי~~
~~מליצתי ושמחתי בדאגתי: עליצתי ושמחתי~~
גסיר מליצתי ושמחתי בדאגתי: עליצתי ושמחתי

עקב גבירול
הקורא החושב בכל זאת כי אסור לתקן מאמרו הדעת ידוע, נאלץ לדחות גם את הגרסה המקובלת, „הדופה“, שהיא מאמרו דעתם של דוקס וזק"ש, ולגרס: מליצתי בדאגתי תרופה, כי כן הגרסה בכתב יד אוקספורד ובכתב יד שוקן, בעוד שבכתב יד קמברידג' חסרות, כאמור למעלה, המלים הראשונות בכלל. אולם, אף כי המשפט „מליצתי בדאגתי תרופה“ הגיוני כשהוא לעצמו, כי נתן להבינו: מליצתי היא תרופה לדאגתי — „אין ענין יתר דברי השיר מסכים לזה“ — כמו שהטעים זק"ש בספרו הנ"ל. נפנה עתה לקשיים במונח. קשה להבנה ביותר, הוא בית 4: אשר היה להמשך בילדות בלחי כחבצלת שוופה. ביחוד קשה להבין מה תפקיד האות ב במלת „בילדות“ ומה תפקידה במלת „בלחי“? וכן — על לחי של מי מדובר כאן? ומהו הדמיון של הלחי לחבצלת, לגנאי או לשבח? ובקשר עם זה — מה צבעה של החבצלת — הצחורה היא אם אדומה? ומה התאק „שוופה“ — לטובה, או לרעה? כללו של דבר, שורה זו, כאשר יאמרו המליצים, כלה מקשה אחת, וכמספר מפרשיה מספר פרושיה.

דוק
מליצתי
כח
עליצתי

וכן
מליצתי
כח
עליצתי

5 תוביש פגי שמש באַפּה. כי
 תציר בעפעצט אַקטבים, כי
 תספּר רגעניך וּבם תחשב
 קרני לכה נצבו לריב
 אל תספּרו כלבב אַמיתכם
 רשטי וְקוּחַ נרצכו מַהֵר
 10 אַמרו: „אַבֵּר תבֵּלוֹ וְתלילה

שם על רדיניה רדיניה
 שבעו אַבֵּר גשף נדיניה
 כי הם ספּרנים ספּרנים
 כי בְּנֵי בָהֶם עֲנִיָּה.
 כי תאַחֲזָה קבו וְיִמְדִּי
 כי בְּהִתָּה שֶׁמֶשׁ וְיִדִּי
 להיות אֲדוּנִים אַבְנִיָּה.

להמשך... בלחי — השנה גבירול, הלא תראי 11: וחמשך בחבלי חתבונת; אחי
(נ"א רעי) מידעי 5: לבב אשר גמשך בחוט האהבת; על פי הושע יא ד: בחבלי אדם
אמשכם בעבותות אונות, האות ב במלת „בלחי" היא אסוף ב הכלי, ופרשתי: על ידי,
באמצעות.

בילדות — על פי קהלת יא ט: שמח בחור בילדותך (תרגום: ביומי עלימתך — בימי עלומיך) ויטיבך לבך בימי בחורותיך. האות ב במלת „בילדות“ היא אסא ב הומן, ופרוש „בילדות“ — בימי הילדות.

כחבצלת — ישעיה ל"א, יונתן: כשושניא (כשושנת) ן ועל פי שיר השירים ב א; אני חבצלת וחרון שושנת העמקים; שיר השירים רבה ב א: רבי יודן אמר: אני חבצלת, לא היא חבצלת ולא היא שושנה? אלא כל זמן שהיא קטנה קורא אותה חבצלת, הגדילה — קורא אותה שושנה; לאודם החבצלת תשוה גבירול, הלא תראו 1—2: הלא תראו חבצלת... אשר תבוש לכל עין ככלה מפני אישה (לאמר: ישצבעת האדום בראת כאודם של בוש; תשוה גבירול, היש כזאת 3: כעלמת שרדסות אנשים ונהפכה לרב בשחת אדמה); גלרלה. גל. פק פולס

אודם השושנה — על פי שיר השירים רבה ז ג: (אומרת אשה לבעלה) כשושנה אדומה ראיתי; והשות גבירול, בשושני לחייך אשר הם כמגנים (אדומים), על פי נחום ב ד: מגן גבורהו מאדם; והשנה בן תהלים, הלי תעש 34; ומגנים אדמים כגווילים; שם, הגרסא הזמן 11; ואין תוכה לבד מגן מאדם; גבירול, ידידי מעשה 1; ושושנים בפניך אדמים, זקן שלום 2-3: עשר נשק ושלום ואדמו כוכי גיא, וזרעו כלל של דבר: החבשה השושנה — שתיהן אדומות.

בלחי כחבצלת — הדמוי של לחי לחבצלת (לאמר: לשושנה) שגור ביותר בשירי גבירול, כגון: בשושני לחייד 1; הקיצוטי כישן 4: לשושן הלחי; ויונה בעדי 5: ווראיתי לחיהם בבכים כשושנים זרקום הרסיסים; מי זאת 3: לחיה כשושנה בדם מאדמת.

אשר לתאר „שזופה“ — כשלעצמו אינו אלא תאר סתמי, היכול להיות טוב או רע, לפי המסבות, וענינו: ראייה, ככתוב בספר השרשים ל'גנאח: ששפותני השמש (שיר השירים א ו) ולא שופתו עין איה (איוב כח ז) ראתו; וכעין זה בספר השרשים לרד"ק: ששופתני השמש (שיר השירים א ו) ועין שופתו (איוב כ ט) ולא שופתו עין איה (שם כח ז) ענינם ענין ראייה והבטה. ואצלנו הוא לישוב, בין אם נסבנו לחבצלת, בין אם נסבנו ללחי (לאמר, נפרש דרך סרוס: בלחי שזופת כחבצלת).

פרושים ומקורות ומקבילות ליתר חלקי השיר ימצא הדורש במהדורות: שירי החל לרבי שלמה אבן גבירול (ירושלים תשל"ה), 247-249.

ביבליוגרפיה ניוטולוגית

לנדק ד"ר 251

עדלמאן, גנזי אקספרד (תרי), הקדמה ו-11.

זק"ש, התוויה ב (תרי), 19.

דוקס, שירי שלמה (תרי), 5.

גרעץ, לקט שושנים (תרכא/ב), 37.

זק"ש, רבי שלמה בן גבירול וקצת בני דורו (תרכו), 8-12.

Geiger, Salomo Gabirol und seine Dichtungen (1867), 39.

Brody-Albrecht, השיר (תרינ/ו), 36.

Davidson, JQR NS 4 (1913), 68-69.

גראטק-ראבינאוויץ, דברי ימי ישראל ד (תרצו), 39. יידיש, אקטיב גר 44 (תרנ/ו), 14.

שמחוני, התקופה י (תרפא), 190-191.

ביאליק-רבניצקי, שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול א (תרפד), 3; ב 3.

טוביב, אוצר השירה והמליצה (תרפס), 27. יידיש, אקטיב גר 61-60 (תרכט), 61-60. תרגום יידיש, 61-60.

רבלין, משירי ספרד (תרפס), כא-כב, עג-עד.

שווארץ, צוקונסט (מאי 1930), 312.

דאווידאן, אוצר השירה והפיוט ג (תרצא), 139.

שווארץ, אונזער ליד פון שפאניע (תרצא), 24.

ביאליק-רבניצקי, שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול ז (תרצב), 27.

בראדי, שם, 113.

דאווידאן, אוצר השירה והפיוט ד (תרצג), 329.

אוריגובסקי, תולדות השירה העברית בימי הבינים (תרצד), 89-90.

ביאליק-רבניצקי, דור דור וספריו (תרצו), 1.

ברוך, מבחר שירי חול (תרצו), 5.

אדר, עיונים, "נפש ושיר" יט/כ (תשיד), עט-סו.

שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס א (תשטו), 185.

מירסקי, ילקוט הפיוטים (תשיח), קכו-קכו.

גירשט, תחנות בספרות ישראל ב (תשיט), 135-136.

צינברג, תולדות ספרות ישראל א (תשיט), 48.

צמח, כשרש עץ (תשכב), 22-28; (תשלג), 41-49.

דוד, תפילות איבן-גבירול. מיכ"ל (תשכה), 5-6.

שירמן, שירים נבחרים (תשכו), 16, 129; (תשל), 30, 144.

מבחר הפיוט והשירה של ימי הביניים (תשכו), 108.

אלוני-ירדן, קובץ שירי חול לרבי שלמה אבן גבירול (תשכט), 46.

דוד, פרקים בספרות (תשל), 38.

דובשני, שעורים בספרות עברית וכללית ב (תשלב), 55-57.

Schirrmann, REJ 131 (1972), 338; Seis Conferencias (1973), 42-43.

ירדן, שירי החל לרבי שלמה אבן גבירול (תשלה), 247-249, 393.

בראדי-שירמן, שלמה אבן-גבירול, שירי החל (תשלה), 99, 251.

רצהבי, ילקוט שירים לאבן גבירול וליהודה הלוי (תשלה), 36-37.

כץ שרה, בשדה חמ"ד 18 (תשלה), 320-321.

שיר קס

(מקורו אלוף ליסא)

מחשבת עברית מקורית משלהם. שני המשוררים חיברו גם שירי קודש וגם שירי חזק אך בעוד שבשירת הקודש הם יצרו יצירות מושלמות ונשגבות, שבהן נשקפת הערצה ללא סיוג לאל, הרי בשירת החזק הם חיברו שירים ש' לא תמיד עלו בקנה אחד עם תביעותיה של מסורת דתית קפדנית (כגון, שירי החשק והיין של רח"ל

פוחית ומסורותיו בחיים. בטרם יקדימו המוות, הוצאתה של תחרות טראגית זו עם גורלו ידועות: המשורר הצעיר הספיק ליצור כ-250 שירי קודש, וכ-240 שירי חזק (אלה המצויים בידינו כיום), בהם תינת את סיבולו וגורלו האכזרי והיאר את אחרי חייו ומאבקיו עם העולם הסובב אותו, סלבד זאת חיבר שורות חיבורים בתחום המוכר והפילד

שלמה אבן-גבירול

אמור לאשר לבבו רם

עם פירוש, מקורות ומקבילות מאת ד"ר דב ירדן

השיר הקטן הניתן בזה נדפס לראשונה בספר "שלמה אבן-גבירול, שירי החזק" לבראדי ושירמן (ירושלים תשל"ח), שיר מו, עמוד 26, בלא כל הסבר. כאן הוא ניתן בלחיצת פירוש, מקורות ומקבילות. את השיר יש לקרוא ברציפות מאוזנת.

אמר לאשר לבבו רם	אמר לאשר לבבו רם
אמר: בקה לבבך רם	אמר: בקה לבבך רם
ואת זכרה חל אישים	ואת זכרה חל אישים
ואת אילן קלי שרש	ואת אילן קלי שרש
3 ואתה מן עלי עיני	3 ואתה מן עלי עיני
אני סלת יליד הקה	אני סלת יליד הקה

1. רם — גאה. עליפי יחזקאל לא י: זרם לבבו.
2. כנבור בא במלקוח — עליפי ישעיה מט כד: תיקח מנבור מלקוח.
3. במלקוח — בשלל.
4. לבבך רם — עליפי דברים ה יד: זרם לבבך.
5. התחלל ברב כח — עליפי ורמיה ט' כב: ואל תחלל הגבור בגבורתו; תהלים לג טז: גבור לא יצל ברב כח.
6. זאת — ואתה. מלשון קרב אתה (משה) ושמע את כל אשר יאמר יי אלהינו זאת (ואתה) תדבר אלינו.
7. גבוה חל אישים — עליפי ישעיה נג ג: גבוה וחדל אישים.
8. ועם ארץ כמנוח — עליפי ברכות סא: מנוח עם הארץ היה.
9. זאת — ואתה. השוה לעיל 3.
10. אילן בלי שרש — עליפי אבות ג יז: לאילן ש... שרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו.
11. ובקראדם בלי מח — עליפי מנחות פ: אין לו מח בקמרו.
12. אתה רואה כי פגם קטן, קישושת קטנה שנפלה לעיני, אבל על עיניך יש תבת נח ענקית שלמה. עליפי בבא בתרא טו: אומר לו טול קיסם מבין עיניך אומר לו טול קורת מבין עיניך.
13. אני נח — אני נח. תבת נח. עליפי בראשית ו' יג-טו: ויאמר אלהים לנח... עשה לך תבת עצי

1. שלש מאות אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה; מלכים א' י' יא: אני חירם; ישעיה לג כא: אני שיש; והשוה גבירול, אולי דמעות 39: או ישקטו היום מזמות מזמן נח אני נח. אמת, לא נח. בראדי ושירמן גורסים: אני חוז (א' של "אני" בחטף פתח), ולמלת "חוז" הם מעיר דים (בעמוד 202): "כתב-יד: נח", וא"מ. הברמן בביקורתו (מאזנים מ"א, עמוד 268) כותב: "על שיר זה העיר בראדי: 'החרוז הזה (אני נח) אין ספק שהוא משובש בכתב יד, ונראה שצריך לומר: טוח תחת נח' (מהאור ט' נעשה בטעות נח', והיא מלה חדשה שבנה לו המשורר משרש טוח ועל משקל כוח, ששרשו כוח לדעת הראשונים), ורצונו לומר: אתה מוצא בעיני מוח (או קוף) שבשבילו איני יכול לראות נכוחה, ואני רואה, כי מחו עיניך (ישעיהו מד, יח) ואיני יכול לראות כלל". עלי-כליפנים התיקון "חוז" אינו מתקבל על הדעת, שכן גם בבית הבא החרוז הוא "חוז", שלא כמנ" הגם של המשוררים הקלאסיים, עד כאן דברי הברמן, שצדק בדהוהו את התקון "חוז", מצד שני יש להעביר קו גם על התיקון "טוח". גירסת כתב היד "אני נח" אינה טעונה כל תיקון, כי אם ניקוד נכון (כתב-יד אינו מנוקד), "אני" בחטף קמץ תחת האל"ף, במקום בחטף-פתח) — והכל על מקומו יבוא בשלום.
2. עליפי שמות כט ב: סלת חטים; איוב לא מ: תחת חטה יצא חוז; ועל דרך "חומץ בן יין" בבא מציעא פג: והשוה גבירול, נפש אשר 21: למה תדיבוגי עלי שכלי חוזי אדמתי קמשוגי.

היה עד על דבורה - שיר תהילה חדש לרבי שלמה אבן גבירול לכבוד רבי שמואל הנגיד

זכינו בדורנו למה שלא זכה ביאליק בדורו: לראות שירים חדשים של רבי שלמה אבן גבירול, שהיו כלולים בתוך כתב יד שוקן 37 והיו חבויים בו מאז שנת 1929. בבת אחת כמעט, ובלי קשר הדדי, הופיעו השנה (שנת תשל"ה) שתי מהדורות חדשות של שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול, תחלה — מהדורת, ואחר — מהדורת בראדי-שירמן. המהדורה האחרונה מכילה בין השאר 37 שירים חדשים (בממוצע 6 שורות השיר), על פי כתב יד שוקן 37, שלא נתן לי לדאבוננו לראותו, אך בלי כל פרוש אלי מקורות ומקבילות ללשון ולענין, המלוים את כל מהדורותי (מחברות עמנואל הייזמי, דיואן שמואל הנגיד, שפוני שירה, שירי הקודש לרבי שלמה אבן גבירול, שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול) והם מושיטים את שירת ימי הביניים בקנה בושם לשכבות רחבות של קוראים.

להלן נתן אחד מן השירים החדשים (שיר רלב במהדורת בראדי-שירמן), שתחלתו "היה עד על דבורה", בלוית פרוש ומקורות ומקבילות ללשון ולענין, בעזרתם חוקן גם הנוסח בבתים 7, 10, 12 (שני תקונים), 14. הדימויים שבשיר זה לשיר "תהלת אל" (במהדורותי — שיר מו; במהדורה בראדי-שירמן — שיר פה; ראה להלן בהערות לבתים 9, 10, 14) מחזקים את דעת שניאור זק"ש (בספרו "רבי שלמה בן גבירול וקצת בני דורו", עמודים 13—16), כי "תהלת אל" הוא שיר תהילה לכבוד רבי שמואל הנגיד. אם כן הדבר, ניתן להוסיף ולשער, כי השיר "תהלת אל" הוא פיתוח והרחבה של שירנו ונכתב איפוא אחרי שירנו, וכיוון ש"תהלת אל" נכתב ע"י רשב"ג בגיל 16 (כעדות המשורר בבית האחרון), יוצא ששירנו נכתב בגיל 16, או לפני כן. כדרך רבים משירי התהילה בשירת ספרד פותח גם שירנו בנושא כללי (שורות 1—6), שממנו עובר המשורר, באמצעות "בית המעבר" (שורה 6) לנושא העיקרי של השיר — תהלת המהולל (שורות 7—14).

בשירנו — הנושא הכללי הוא שיר אהבה, האהובה, דבורה, מתוארת (כמקובל בשירת ספרד) כבוגדנית, שאיננה שומרת את הבריתות ואת השבועות שבינה ובין אוהבה. במבט עיניה הזועמות היא מרגיזה את אוהבה, ובד בבד היא מצודדת את לבו בריחה הטוב, ריח מור, הדומה לריח הקטרת העולה מן הקרבנות, שמקריבים בני לוי. בזה הגענו ל"בית המעבר", שכבר בו מרומז יחוסו של המהולל, שהוא מבני לוי. זה מזכיר לנו מיד את שמואל הנגיד הלוי, שהתגאה ביחוסו זה והדגיש אותו בהרבה

סקומות. ולא בן לוי פשוט הוא, כי אם ראש הלויים, החשוב ככהן גדול, והוא גם ראש דורו ומנהיג האומה — תארים המתאימים ביותר לשמואל הנגיד.

המהולל פתח את הסגורות בדברי התורה, זאת אומרת פרש את סתומותיה, כדרך שאמנם עשה שמואל הנגיד במלנו המקראי הגדול "כתאב אלאסתגנא" (ספר העושר) ובספרו ההלכי הגדול "הלכאתא גבראתא" (הלכות גדולות).

המהולל הוא מקור חיים לכל צמא. כידוע היה הנגיד עשיר מופלג ונדיב גדול והיה כתומכיו העקריים של גבירול. המהולל הוא חומת אש לעמו ממבקשי נפשו ומשמיד את כל שונאיו. במיוחד מתאימים דברים אלה לנגיד, אשר במרוצת 18 שנים, משנת ד' אלפים תשצ"ח (1038) עד שנת ד' אלפים תתי"ו (1056), נלחם עם אויבי ארצו ועמו. בשיר מלחמתו הראשון "אלוה עז" (הנוזכר בפרוש על ידי גבירול בשירו — שמואל,

מת בנו לברט, שורה 6), כותב הנגיד:

"ולא אמר: תנה לי אל תשועה למען... תורתי... והגיוני לפתח סגורות... אבל אומר: למענך היה לי לצור מעון וחומת אש בצורה, והאויב תשלח בו חרוגך... עשה להם כסירא, ועשה לי כמעשיך לברק עם דבורה... ויאמרו מקהלות עמים עצומים: מבקש יש לענוי שה פזורה... וכאשר בתעודה החזקתי... כמו כן נהרג... כליל שמחת תעודה היקרה, ומלא אל דבר אבי לשבטו, בני השיר ומקריבי קטורה".

קטע זה מכיל דימויים לשוניים לשירנו: כנגד ^{קטורה} בני לוי במקטרת... ראש הלויים... והוא לוי" — כתוב בו: לשבטו (שבט לוי) בני השיר ומקריבי קטורה. כנגד "ופתח מתעודת אל סגורות" — כתוב בו: תורתי... לפתח סגורות. כנגד "מתעודת" — ריב בו: בתעודה... תעודה. כנגד "חומת אש" — כתוב בו: חומת אש. כן יש בו דימויים רעיוניים. גם השם "דבורה", שאיננו רגיל בשירי אהבה, אפשר שהוא מושפע משם דבורה הנביאה, הנוזכר בקטע המובא משירו של הנגיד.

U — — — U — — — U
 ושיר מודה יגל חסדו ויוֹדָה
 ובזקב יחשק על ספרים
 אשר לא שמרה את הנביתות
 בדת משה וישאל כרותות
 בחוט אהבה, נעתה — בעבותות
 למען עברה דינים ודתות
 בעיניה תרפה הנסות
 בני לוי במקטרת ומחתות
 משרתי אוכלי מנחת סלות
 במקה דורכי פורות וגתות
 וקרב מוסדי קרים ושתות
 ודמה ירמיהו מענות
 ישועות אל נסי הנמותות
 וכל עריו נשחיות
 ועליו יהיה מופת ואותות
 כמו לוחות באצבע אל כרותות.

הערות והארות לשיר :

- 1 היה עד על דבורה אל אמתות — על פי ירמיה מב ה: יהי יי בנו לעד אמת ונאמן ; תהלים לא ו: אל אמת.
- 2-1 בריתות... שבועות... כרותות — על פי תהלים קה ה-ט: בריתות... אשר כרת את אברהם ושבועתו ליחשק ; והשוה בחייכם אדמי 3: ושימו על לבבכם השבועות בכרתנו פני אל הבריתות.
- 2 ביני ובינה שבועות — על פי שמות כב י: שבועות יי תהיה בין שניהם ; שמואל ב כא ז: על שבועות יי אשר בינותם בין דור ובין יהונתן.
- 3 כדת משה וישראל — תוספתא כתובות ז 1.
- 3 על פי הושע יא ד: בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה ; והשוה פקד ברק 11: תמשך לבב שמש בחוט אהב ; בחייכם אדמי 1: אשר משכו לבבי בעבותות ; רעי מידעי 5: יום קרעו לבב אשר נמשך בחוט האהבה.
- 4 מתי משפט... דינים ודתות — על פי אסתר א יג: יודעי דת ודין, דתות — צורת רבוי מחודשת. במקרא: דתי — אסתר א יט, ג ה, עזרא ח לו ; ודתיים, אסתר ג ח, מן דתים. ואולי צריך לומר : ויאמר המלך לחכמים יודעי הדתים (במקום: העתים), באסתר א יג, כעדות ההמשך : כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין.
- עשו לי בה שפטים — על פי יחזקאל ה י: ועשיתי בכ שפטים.
- למען — יען ; על פי בראשית יח יט: כי ידעתיו למען (יען) אשר יצוה את בניו ; והשוה במהדורות, מלון לשירת גבירול, עמוד 425.
- למען עברה דינים ודתות — על פי ישעיה כד ה: כי עברו תורות חלפו חק.
- דינים ודתות — וכן בחייכם אדמי 2: על פי אסתר א יג: דת ודין.

- 5 מנאצת — מרגיזה, מלשון וכל מנאצי (אונקלוס ויונתן: דארגיזו קדמי שהרגיזו לפני) לא יראה, במדבר יד כג.
לעיני — לנגדי; מלשון וירמו מן הארץ לעיני, יחזקאל י יט.
בעיניה — במבט עיניה; השוה נפשי במסתרים 4: למה הרוג עין מכל בני עלוה; אחי מוסר 2-5: ועינים... הרגוהו בעברת הודונים ויאמרו כי הרגוהו שגגות.
תרפה הכסתות — על פי יחזקאל יג יח-כא: הוי למתפרות כסתות... לצודד נפשות... הנני אל כסתותיכנה... וקרעתי אותם... ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצודדות... והצלתי את עמי מידכן ולא יהיו עוד בידכן למצודה; והשוה בחייכם אדמי 5: השכחת בריתי (נוסח אחר: בכותי) יום פרידות ולא תזכר קריעת הכסתות.
6 על פי שיר השירים ג ו: מקטרת מר; ויקרא טז יא-יג: והקריב אהרן... ולקח מלא המחתה גחלי אש... ונתן את הקטרת על האש.
7 כראש דורו — כנראה שמואל הנגידי; לצדוף השוה שלט מרן 15 (במהדורת): כריש דרך (כראש דורו); אמר לשר נשיא 1: נשיא דורו; התלעג לאנוש 1: התלעג לאנוש יחיד בדורות.
דורו — בראדירשמן: דודי.
שהוא — ש' בשוא (לצורך המשקל) על דרך שהוא, קהלת ב כב: שהם, קהלת ג יח: והשוה במהדורות עליצותי בדאגתי 2: לחיתי שהיא מגי קטופה.
ראש הלויים — השוה כלפון לנגיד, נמוגותי 22: נשיא לוי ועדה.
אוכלי מנחת סלתות — הכהנים; על פי במדבר טו ד: והקריב המקריב קרבנו לוי מנחת סלת; ויקרא ב א-ג: וגפש כי תקריב קרבן מנחה לוי סלת יהיה קרבנו... והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצן סלת מסלתה ומשמנה... והקטיר הכהן את אזכרתה... והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו; שקלים ד ג: יינות שמנים וסלתות.
8 כהן רב באחיו — חשוב ככהן הגדול; על פי ויקרא כא י: והכהן הגדול מאחיו.
כמכה דורכי פורות וגתות — על פי נחמיה יג טו-כה: בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת... ואריבה את הרי יהודה... ואכה מהם אנשים; ישעיה סג ג: פורה דרכתי לבדי.
9 הקים נפלת — על פי עמוס ט יא: אקים את סכת דוד הנופלת; ישעיה כו יט: יהיו מתיך נבלתי יקומון (על פי זה אולי צריך לומר גם אצלנו: הקים נבלת); והשוה תהלת אל 15: ותבנה מהרוסיה בצורות ותקים מנתוציה נפולות (על פי זה אולי צריך לומר גם אצלנו: הקים נפולת, או: הקים נפולות); תהלת אל 24: אשר העמיד יסודות משפטי דת והשים מפלותיה בטלות.
עם קדושים — דניאל ח כד (ועם).
והרס מוסדי הרים ושתות — על פי תהלים יא ג: כי השתות יהרסון; ותלהט מוסדי הרים.
10 ופתח מתעודת אל סגורות — על פי ישעיה כב כב: ופתח ואין סוגר; והשוה תהלת אל 38: ופתח לחכמים האטומות; תהלת החכמה 49: ופתח נסגרים; הצפור או דרור 22-24: אשר נקרא שמו על התבונה... אשר היתה סגורה... עדי פתח סגוריה; התלעג לאנוש 14: ודלתי התבונה נפתחו לי; עטה הוד 42: ואפתח שערי דעת ובינים; בן משלי קפב: פתח אתה בחכמתך שערים אשר הם על בני דורך נעולים.
מתעודת אל — מן התורה; על פי ישעיה ח ט"ו: צור תעודה חתם תורה.
ודמה — מלשון אדם להבל דמה, תהלים קמד ד: והשוה ושור גגה 1: אשר דמה צפרדע בעיני; בראדירשמן: ורמה.
ירמיהו מענתות — על פי ירמיה א א: דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות; ירמיהו כט כז: לא גערת בירמיהו הענתותי.
11 מקור חיים — משלי י יא.
ומעין ישועות אל — על פי ישעיה ב-ג: הגה אל ישועתי; ממעיני הישועה; ישעיה נב י: ישועת אלהינו.
תמותות — מלשון לפתח בני תמותה, תהלים קב כא.
12 והומת אש לעמו — על פי זכריה ב ט: ואני אהיה לה גאום יי חומת אש סביב.
אש — בראדירשמן: אל.

דב ירדן: היה עד על דבורה — שיר תהילה חדש לרבי שלמה אבן גבירול לכבוד רבי שמואל הנגיד

ממבקשיו — מלשון אויביהם ומבקשי נפשם, ירמיה יט ט.
וכל עריו כשרות נשחתות — על פי מיכה ה יג: והשמדתי עריך (יונתן): בעלי דבבך —
שונאיד; ירמיה ה י: עלו בשרותיה ושחתו; יחזקאל כו ד: ושחתו חומות צר והרסו
מגדליה; יחזקאל כ מד: וכעלותיכם הנשחתות.

עריו — צריו, שונאיו.

כשרות — כחומות; בראדירשימן: כשרות.

13 מודה — המשורר המהלל.

יגל חסדו ויודה — על פי תהלים קז ח: יודו ליי חסדו.

מודה ויודה — חרוז פנימי.

מופת ואותות — על פי דברים ו כב: אותות ומופתים.

14 ובזהב יחקק על ספרים — השוה תהלת אל 45: ובזהב כתבום במגלות; בן תהלים קפג 3:

וירה כמו י נכתבה על כסות שחר במימי הזהבים; מוסרי הפילוסופים א ג: מצאתי במה

שהעתיקתי במגלות הקדמונים מגלות גוילים כתובות בזהב; המשורר הערבי זומכ'שרי:

כי אכן ראויים להכתב בזהב מקאמות אלהירי, כל שורה בס: ג'נאח, ספר השרשים, עדה:

וכמו הענין הזה אומרים הערב לשירים הנחמדים מירשיהם מוחתבות.

יחקק על ספרים — על פי משלי לא ה: פן ישתה וישכח מחקק; אויב יט כג: מי יתן

בספר ויחקק.

יחקק (ח קבוצה, ק ראשונה דגושה) — בראדירשימן: יחקק (ח חלומה, ק ראשונה רפה).

כמו לוחות באצבע אל חרותות — על פי שמות לא יח: ויתן אל משה... לוחות אבן כתובים

באצבע אלהים; שמות לב טז: והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות.

סופר-פליסט בע"מ

בית-חרושת למוצרי פלסטיקה

☆ חלקי עזר לתעשייה

☆ אריזות חד-פעמיות

☆ ארגזים

☆ מיכלי הדחה (ניאגרה)

☆ מיכלי אשפה בקיבולת של עד 80 ליטר

☆ כלי בית ועוד

★

פתח-תקוה, רח' פינסקר, ע"י מסי הרכבת, ת.ד. 83 — טלפון 91 59 35

היכל המשקלים* ליצחק אבינרי

כלי-אמן לשיפור הלשון

העברית

מאת דב ירדן

ארבע עשרה שנות עבודה מאמצת שקע יצחק אבינרי בבניין ספרו הגדול החדש "היכל המשקלים". העבודה נעשתה בשתי תקופות: הראשונה בשנות תרפ"ח-תרצ"ד והשנייה בשנות תשכ"ח-תשל"ד. בתקופת הביניים, שנמשכה שלושים ושלוש שנים, לא ישב אבינרי בחי"בוק ידים. הוא הוציא הרבה ספרים חשובים, גדולים וקטנים, וביניהם: מלון חידושי ביאליק (תל-אביב תרצ"ה), כבושי העברית בדורנו (מרחביה תש"ו), היכל רש"י בארבעה כרכים (תל-אביב ת"ש-תש"ך), יד הלשון, והוא אוצר לשוני ערוך לפי הנושאים בסדר אלף-בית (תל-אביב תשכ"ד). גנזים מגולים, והוא אוצר מלים עתיקות וביטויים שאינם במלונים, או שהובאו בלא מקור או ממקור מאוחר (תל-אביב תשכ"ח), לוח הקואופרציה, היוצא שנה שנה, זה ארבעים ושבע שנים, ומכיל, בין השאר גם מדורים לשוניים וספרותיים. כן פירסם למעלה משמונה מאות מאמרים ומחקרים, רובם בענייני לשון, בעתונים יומיים, שבועונים, ירחונים, רבעונים ומאספים. עבודת חיים כבירה כזאת מצדיקה, ללא ספק, את התואר "שר הלשון", שבו הכתיר ביאליק את אבינרי, עוד בשחר עבודתו במחקר הלשון העברית וטיפוחה.

כאמור נגמר "היכל המשקלים" בכתב יד עוד בשנת תשל"ד. סוף סוף זכינו גם אננו, הקוראים, לברך על המוגמר. ההיכל, כלול בהדרגה על תאיו, אליו ואלמיו, קם ועמד לנגד עינינו.

הספר מכיל, בחמש מאות שלושים וששה עמודיו, את אוצר כל 8400 השמות השורשיים (הם השמות הבניים מאותיות השורש בלבד, בלא תוספת "אותיות משקל" לפנייהם או לאחריהם) ומקיף את כל ארבע התקופות: תקופת המקרא, תקופת המשנה, התלמוד והמדרשים, תקופת ימי הביניים והתקופה החדשה. השמות מסודרים לפי משקליהם (בשבע קבוצות: 1) שמות סגוליים. 2) שמות קמוצים. 3) שמות חרוקים. 4) שמות שרוקים. 5) שמות חלומים. 6) שמות צרויים. 7) שמות כפויים (הם שמות שבהם נכפלו אותיות השורש). סימנים מיוחדים מבחינים בין שם לשם, לפי תקופת הופעתו.

השמות מלווים הערות וברורים מאלפים, התופסים את עיקרו של הספר. בסוף כל משקל באות "מסקנות", והם לקחים על דמות המשקל, מהותו, הקפו, מהלך התפתחותו וסיכווי לעתיד. כל אלה כתובים בסגנון קל וברור, נעים ומלא חן, כדרכו של המחבר בכל ספריו.

"היכל המשקלים" מיועד ממש "לכל בית ישראל": כמורה כתלמיד, כמשכיל כאיש העם — כולם יפיקו ממנו דעת לשון ואהבת לשון. הבלשן ימצא בו כלי עזר לגזירת יחיד מרבים ורבים מיחיד, נפרד מנסמך ונסמך מנפרד בשמות מקראיים החסרים אחת מן הצורות האלה, וכן לקביעת צורתן הנכונה של שמות מתקופת המשנה והתלמוד וכדומה, שאין מסורת ניקוד והגיה ברורה להם. אף חוקר ספרות ומהדיר טכסטים קדומים ישמח למצוא ב"היכל" הערות מחכימות לצורות לשון מן התקופה שהוא עוסק בה.

אכן, לפנינו היכל תפארה ועונג, היכל שכולו אומר כבוד.

* היכל המשקלים, אוצר כל השמות השרשיים בלשון העברית, מימי המקרא ועד היום, ערוכים למשקליהם ולתקופותיהם (מקרא, תלמוד, ימי הביניים והעת החדשה) עם הערות-ביירוים, פרקי מסקנות ומפתחות, מאת יצחק אבינרי, הוצאת "יורעאל", תל-אביב תשל"ו, 1976.

חסדי אלהינו לא נמנעו מעיר

[שיר קודש חדש של ר' יהודה הלוי]

מאת ד"ר דב ירדן

שנית מזכירו שד"ל ב, לוח השירים אשר בדיואן שלו, עמוד 16, סימן מ, ועליו מזכירו ברודי בראש הספר הי רביעי של מהדורתו, עמוד X.
דודון מזכיר את השיר ב, אוצר השירה והפיוט כרך ב', עמוד 242, סימן 442, עליו צונץ.

שני כתבי יד מנוקדים, אך שניהם משוברים — הן באיות, הן בנקוד. הם אמנם מתקנים זה את זה במקצת, אך לא בשלמות, והיה הכרח לעשות בהם תיקונים, מקצתם ודאיים ומקצתם מסופקים. השינויים רשומים להלן, אך כאן, כי תמיד, אין הרשימות יכולות לבוא במקום עין מחודש בגוף כתבי היד.

ה שיר הניתן להלן נמצא בשני כתבי יד: 1 — גינצבורג 197 (מוסקי בה), דפים 347-448, 2 — מ — מוני טיפויר 203 (לונדון), דפים 32-33, השמורים גם, בצורת מיקרופילמים, בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי של ה אוניברסיטה העברית בירושלים (ס' 6876, ס' 5126, בהתאמה).

הוא נזכר לראשונה על ידי צונץ, Literaturgeschichte der synagogen Poesie, עמוד 203. צונץ נתן את ראשיתו, „חסדי אלהים לא נמנעו“ — ואת סופו, „וקדושה אליו גשו דע“, אך, כדרכו, אינו מציין את מקורו.

רשות לשבת של חנוכה לר' יהודה הלוי ז"ל (לפי כתב יד גינצבורג). אופן (לפי כתבי יד מונטיפיורי). כעון שיר אור. משקל: 8+8 חברות באזורים, 3+5 חברות במחרוזות. סימן: יהודה.

חסדי אלהינו לא נמנעו	מעיר, אך אלי התנדעו
יום בו ה'נינים	הרגו בני
ורע האמונים	אך למחנה
עמד בתמונים	שוכני סנה
5 כי רחמי נגלו לו ונדעו	מאן ושאני קט ונגרעו
המה כימים	בין עוננה
האריך על תמים	על ומענה
והא יום אימים	ראש ולענה
הרגו הקרות קשור וקצעו	ובחצם קור לב וקרעו
10 כי חשמונאי	יצאו גדוד
כי בבית ארמוני	נשאו גדוד
שדם חיל מוני	אור ותעדוד
יאמר טער: מחגי, שער	מני, ואליהם אל תגעו
דורכי המקטן	טהרו דביר
15 כי ביד שר נתן	ער בעז אביר
יעקב, חז נסן	המון וגביר
שך שמן קצאו רק וקצעו	הלל, כי רכבו עז ונאשעו
האזי השמיעו	קול לדר זבול
חגי הרגיעו	לו בתוך גבול
20 עם צר הניעו	נחלף קבול
צעי, בן הים רחמי דער	יחדעו אליו שלשו געז

ביאורים והערות

- חסדי אלהינו — עליו ישעיה, ס"ג, ד'; ועוד: חסדי ה', אלהינו — בכתבי יד גינצבורג: אלהים. בכתבי יד מונטיפיורי: אלקים (נגד המשקל).
- היוונים הרגו — בכתבי יד מונטיפיורי: הרגו היוונים (נגד המשקל או החרוז).
- ורע האמונים — מלשון ורע אמת, ירמיה, ב', כ"א; ואיש אמונים מי ימצא, משלי, ב', ו'. האמונים — בכתבי יד מונטיפיורי:
- בהמונים — נגד המוני האויבים. שוכני סנה — תאל; דברים, ל"ג, ט"ז.
- רחמי נגלו לו — על פי ישעיה, נ"ג, א'; וזרע ה' על מי נגלתה; ישעיה, נ"ו, א'; כי קרובת ישועתי לבוא וצדקתי לתגלות.
- מאן — מלשון: הלא מאן השמעתך, ישעיה, מ"ה, ח'. ושאוני — וצרותי; השוה: בן תהלים.

חסדי אלוהינו לא נמנעו

(המשך מעמוד 46)

13. השר — בכתב־יד מונטיפיורי:
הצר.

שעו — בכתב־יד גינצבורג: סעו ב' בכתב־יד מונטיפיורי: ש[עו].

שעו מני — סורו ממני: ישעיה כ"ב ד'.
14. דורכל המספח — הכתובים: על פי שמאל א', ה' ח': על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתו דגון: צפניה, א', ט': וספדתי על כל הדולג על המספח.

סתר דביר — על פי תפילת בימי מתהיתו: ואחר כך באו בניו לדביר ביתר... וסתר את מקדשו.

15. שר — בכתב־יד מונטיפיורי וב' בכתב־יד גינצבורג: צר.

נתן — בכתב־יד מונטיפיורי: נתן (נגד החרו).
ער — צר: מלשון ו' סר מעליו ויהי ערך, שמאל א', כ"ח ט"ה.

15-16. אביר יעקב — האל, בראשית. מ"ט, כ"ד.
16. נתן — בכתב־יד מונטיפיורי וב' בכתב־יד גינצבורג: נתן (נגד החרו).

המון — בכתב־יד מונטיפיורי ובכתב־יד גינצבורג: להמון (נגד המשקל, כ' כתב יד מונטיפיורי כתוב, "להמון וגביר").

במאונך מקצה שורה 9 כלפי מעלה.
17. פד שמן מצאו רק וקבעו חלל — רק פד אחד של שמן מצאו וקבעו חלל: על פי שבת כ"א: שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכש גברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פד אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בתלל והי דאה.

כי רכבו עו ונושעו — על פי תבוק, ג' ח': כי תרכב על סוסך מרכבתוך ישועה.

18. הלל השמיני קול — על פי ירמיה, ל"א ו': השמיניו הללו: יחזקאל, כ"ז ל': ותשמיעו עליך בקולם.

לדר — בכתב־יד גינצבורג: לדרו.
לדר זבול — על פי מלכים א', ח', י"ג: בנה בניתי בית זבול לך: ישעיה, ס"ג ט"ו: הבט משמים וראה מזבול קדש ותפארתך.

19. חניו — בכתב־יד מונטיפיורי: מחניו.
חניו הרגוע לו — על פי ירמיה, ל"א א': כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרדי חרב הלך להרגיעו ישראל.

20. עם — בכתב־יד גינצבורג: גם.
חניעו — מלשון חניעמו בחילך והו' רידמה, תהלים, כ"ט י"ב.

נחלף ככול — בכתב־יד מונטיפיורי: כחלף ככול?
ככול — מלשון לבול עץ אגדר, ישעיה, ס"ד י"ט.

21. עמי כן היום רחמי דעו — על פי חתומסת התפילה בימי מתהיתו: לשם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים בשת הזאת.

וקדשה אליו שלשו — על פי קדשת כתב: קדשה לך ישלשו.
שלשו — בכתב־יד גינצבורג: גשו.

נעו — מלשון אם יגעה שיר על בלילי אייב, ו', ה': ברכות ס"ג: גשו כל העם בכביה: בכתב־יד גינצבורג: דעו.

ד"ר רב ירחן

תנומה בעין 13: ועשה אלהים לי עשותו במאה מן שאננים אשר עברו כמו עב וטאחום.

קט — מלשון כמעט קט, יחזקאל, ט"ז, מ"ז: והשנה בן תהלים, יונה על בן הדס 2: יקד בלבי יקוד אש המלחט וקט לולי דמעות עורוני שרפני: גבירול, כ' טרש עץ, 24: וקט לבוס כסיל תחת פעמיו: כשרש עץ, 27: אשר לו אם יבקש קט הנחת גורתיה: אשר תשב, 9: אזי היה ללבי קט הנחה ונחומים.

6. תמה כמים — על פי ישעיה, י"ז י"ב: כחמות ימים יהיוון: ירמיה, ו', כ"ג: קולם כים יתמה.

נין עוננה — בן המכשפה: על פי ישעיה, כ"ז, ג': בני עוננה, עוננה — בכתב־יד מונטיפיורי: מעוננה.

7. עליפי תהלים, קכ"ט, ג': על גבי חרשו חורשים האריכו למענותם: דברי המים ב', י', י"א: אבי העמים עליכם על כבד: שמאל א', י"ד, י"ד: בכתב־יד מענה צמד שדה.

תמים — יעקב, ישראל: עליפי ברא שות, כ"ה, כ"ז: ויעקב איש חם יתב אהלים: בראשית ו', ט': וזה איש צדיק תמים היה בדורותיו.

8. רוח — מלשון וריתי נפש המתגוס דשה ירמיה, ל"א, י"ג.

רוח... ראש ולענה — על פי איכה, ג', ט"ו: השביעני במרוצים חרוני לענה: דברים, כ"ט י"ז: שרש פורה ראש ו' לענה.

אימים — מלשון יהלך עליו אימים, איוב, כ' כ"ה.

ראש — בכתב יד מונטיפיורי: רוש. הרגו החרות בשור ובקעו — עליפי עמוס, א' י"ג: על בקעם היות הגלעד: משל, ו' כ"ב: כשור אל טבח יבוא.

ובקעו — בכתב־יד גינצבורג: נבקעו. כוז — מלשון התולש סימני טמאה ר' הכוונה את המחיה, נגעים, ז' ד': בכתב יד מונטיפיורי: דור.

כוז לב וקרעו — על פי יואל, ב' י"ג: וקרעו לבבכם: הישע, י"ג ח': ואקרע סגור לבם: והשנה בן תהלים, אשלה בכנפי 26: אשר שת בלבבות כיוות.

10. ובני חשמונאי — על פי תפלה בימי מתהיתו: בימי מתהיתו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו.

יצאו גודו — על פי מלכים ב', ה' ב': וארם יצאו גדודים.

11. ארמוני — השנה בן תהלים, בלבי חם 39: וגבותם כארמונים סרוחים (מרוח חים).

גדוד — בכתב־יד מונטיפיורי: צדוד?
11-12. על פי חשמונאים א', א' כ"ג: ויבאו... אל הקודש פנימה ויקח את מובה החרב ואת המנורה ואת כל כלית... וכל עדי החרב, 12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100

12. מוני — לוחצי, צר: מלשון ד' האכלתו את מונקי את בשרם, ישעיה, מ"ט כ"ו.

אור — מנורה: בכתב־יד מונטיפיורי: עור. בכתב־יד גינצבורג: עוד.

ותעודו — ועוד: השנה אביתור, אליך הצוחה 33-35: שוטם — יחד יבואו גדודיו, פשט מפשט צניף עמך, מפילו ותעודיו, כוזה לגודיו, לועג לשדודיו.

יקרו חסדיך - שיר חדש לרבי יהודה הלוי

מאת ד"ר דב ירדן

את האקרוסטיכון "דואל חזן" ב"אוצר השירה והפיוט" כרך ב', עמוד 107 ב', אך אינו מביא את השיר ברשימת שירי דוד אבן-בקהה בכרך הרביעי של ספרו עמוד 374, כי אם ברשימה מיד הדת בראש אותו עמוד. שאינה כוללת אלא את השיר "דורשי ומצילי" בלבד.
אך יהי אשר יהי, נראה כי השיר "יקרו חסדיך" הוא לרבי יהודה הלוי, וזה משלושה טעמים: (1) עדות כתב-יד (2) אקרוסטיכונו "יהר דה" (ואולי אף "יהודה הלוי": ה' אחרונה של "יהודה" בראש מלת "הצר" שבראש סוגר של 4, ו"הלוי" בארבע המלים הראשונות של הבית האחרון: הודות עלי טובות תמיד) (3) סיגנונו, שהוא כסיגנון שירי רבי יהודה הלוי. את השיר יש לקרוא ברציפות מאותה.

אשר "יקרו חסדיך", הנמצא בכתב-יד גינצבורג 197 דף 73, לא נודע ולא נדפס עד היום. לפני שירנו בא בכתב-יד השיר "דורשי ומצילי" ומע' לוי הכתובת: רשות לפרשת זכור לר' יהודה הלוי דל, ומעל לשירנו: ועוד לו, השיר "דורשי ומצילי" (הנמצא גם בכתב-יד ששון 652, 664, 671) טעמים: בשנת 1772 בספר "הכמת מסכן" דף כ: ובשנת 1792 במהדורה השנייה של ספר זה, בשם "הכמת המסכן" דף קט: שיר זה נזכר על ידי צונץ בתוספת לספרו "der synagogalen Poesie" מוצא בו את האקרוסטיכון "דואל חזן" ומייחסו לדוד אבן-בקהה. בעיקבות צונץ ורשם גם דודון

- 1 יקרו חסדיך, מחסי וצל סתרי,
- 2 הִיָּה ביום הַלֵּל שֶׁמֶךְ גְּדוֹד חֵילי
- 3 וְכֵל קָרֵב יוֹם צָר, נֶשֶׁק בְּמִלְחָמָה,
- 4 דָּחָה דְחִיתִי לְגַפַּל בְּשֶׁטֶף אֶף
- 5 הַדּוֹדוֹת, עָלִי טוֹבוֹת תָּמִיד גְּמֻלָּתוֹ,

מִשְׁקָל: המהיר (מתפעלים מהפעלים נפעל).
1. יקרו חסדיך — עליפי תהלים ל"ח: מח יקר חסדך אלהים.
מחסי וצל סתרי — עליפי תהלים צא א"ב: יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן אמר לוי מחסי, אורך ומשירי — עליפי תהלים כ"ח: ד' ומשירי אהרדנו.
2. חילי — מלשון חיל אחז ישיבי פלשת, שמות ט"ו י"ד.
שֶׁמֶךְ גְּדוֹד חֵילי — עליפי תהלים כ' ח': אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר; חֶבְקוֹק ג' י"ט: יי אדני חילי.
שֶׁמֶךְ... זָכָר — עליפי ישעיה כ"ו ח': לשמך ולזכרך תאות נפש.
וביום אפֿלתי אור זכרך גרי — עליפי ישעיה ג"ח י': וזרח בחשך אורך ואפֿלתי כצהרים; ישעיה ט' י"ט—כ': לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יי לאור עולם; שמואל ב' כ"ב כ"ט: כי אתה גרי יי ויי יגיה חשכי, חילי... חילי — לשון נופל על לשון. 3. וכלי קרב — עליפי קהלת ט' י"ח: טובה חכמה מכלי קרב, יום צר — וכן בן תהלים, יום צר 1: עליפי צפניה א' ט"ו: יום צרה ומצוקה; תהלים קי"ט קמ"ג: צר ומצוק.
נֶשֶׁק — תהלים ק"מ ח'.
ובעת נטות רגלי — עליפי תהלים ע"ג ב': ואני כמעט נטיו רגלי.

סלעי — מלשון יי סלעי ומצודתי, תהלים י"ח ג'.
והר הרי — על פי מיכה ו' י"ב: והר ההר, 4. דחָה דחִיתִי לְגַפַּל — תהלים ק"ח י"ג.
בשֶׁטֶף אֶף — עליפי משלי כ"ז ד': אכזריות חמה ושטף אף.
הצר עמלק — של הצר עמלק; על פי דברים כ"ה, י"ז: זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם מצרים.
הראש לבית מרי — עליפי דברי-הימים ב' ל"א י': הראש לבית צדוק; במדבר כ"ד כ': ראשית גוים עמלק, אונקלוס: ריש קרביא דישראל הוה עמלקאה (ראש מלחמות ישראל היה עמלק); יחזקאל ב' ח': אל תהיה מרי כבית המרי.
5. עליפי תפלה נשמת: אין אנחנו מספיקים להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. הודות עלי טובות תמיד גמלתנו אגיד — עליפי דברי הימים ב' ד' ג': והודות ליי כי טוב; שמואל א' כ"ד י"ח: כי אתה גמלתני הטובה; תהלים נ"א י"ז: ופי יגיד תהלתך.
ואם — ואף כי: בהשפעת הערבית, ואף, שגבו מ' — עליפי דברים ב' ל"ו: לא היתה קריה אשר שגבה ממנו.
במחקרי — מלשון מחקרי ארץ, תהלים צ"ה ד': והשוה בן משלי ר"צ: גדר (דקר) לבך בחץ מחקר.

אֲשַׁמְתִּי וְאֲשָׁמוּ נְאוֹת מִשְׁכָּנִי

שיר ודוי לרבי יהודה הלוי במחזורת מתוקנת ומבוארת

מאת

דב ירדן

השיר המדובר הוא חלק מן הודוי „רבונו של עולם אמרתי עווני אנשנו” לרבי יהודה הלוי (ברודי, דיואן ד, 281—284), הבנוי בעקרו במליצה מחורזת. השיר לא נרשם במיוחד ב„אוצר השירה והפיוט” לדודזון. לעומתו נרשם בו (א 8131) שיר בעל התחלה דומה לברכיה [בר יצחק הלוי גירונדי], שנדפס ב„שפתי רננות”. אחר השואה (לפי מהדורת גרבה התש”ו, קנ:—קנג.) נתברר לי כי שיר ברכיה אינו אלא הרחבת שיר יהודה, ששאל ברכיה ממנו ביחוד את צלעותיו הראשונות והוסיף עליהן נפך משלו כדי יותר מכפלים כגדלו. לפנינו אפוא דוגמה מעניינת נוספת לתופעת החקוי בשירה הקדומה ולהתהוות „שירים מקבילים”. ראה מירסקי, פיוטים מקבילים, תרביץ יז (תשז), 165—172; מירסקי, קרית ספר כד (תשז), 16—17; זולאי, מקור וחקוי בפיוט, סיני כה (תשט), לב—נב; מירסקי, לפיוטים מקבילים, תרביץ כא (תשי), 47—52; מירסקי, היצירה המקבילה בפיוט הקדמון, הכנס העולמי למדעי היהדות קיץ תש”ו (תשיב), 267—273; ירדן, הקבלות בין הפיוטים „אתה אל קדם” ו„מלך עליון”, שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול א (תשל), 200; הקבלות בין הפיוטים „אתה אל קדם” ו„אמרו לאלהים ארך אפים וגדל כח” למשלם בר קלונימוס, שם ב (תשלג), 613.

חשיבות יתרה לעובדה שבעזרת שיר ברכיה נתן לתקן את הנוסח בשיר יהודה בשלשה מקומות (שורות 7, 12, 15), כמפורט בהערות.

לעומת זאת לא באה על תקונה שורה 16, שרוכזו בה 6 פעלים מן הודוי בלא שפותחו לשש שורות, כמצופה. קשה לדעת אם הדבר יצא מתחת יד המשורר, או השמטה לפנינו.

אוֹרָה עָלִי פִּשְׁעֵי לִי

רְבוּ כִּי אֲנֹשִׁי רִיבִי

אֲשַׁמְתִּי — וְאֲשָׁמוּ נְאוֹת מִשְׁכָּנִי

בְּגָדֵתִי — וּבִגְדִים בְּגָדוֹ כִּי

17.1. התחלות הבתים: אשמתי בגדתי גולתי דברתי דפי העויתי והרשעתי ודתי חמסתי טפלתי שקר יעצתי רע כזבתי לצתי מרדתי נאצתי סררתי עויתי פשעתי צררתי קשיתי ערף רשעתי שחתי תעיתי — על פי נסח ודוי: אשמנו בגדנו וכו’.

1. ואשמו — ושממו. מלשון יחרבו ויאשמו (יונתן: ויצדון — וישמו) מזבחתיכם, יחזקאל ו. ו. ואשמו נאות משכני — על פי ירמיה מט כ: אם לא ישים עליהם נזיהם; איכה ב ב: בלע אדני... את כל נאות יעקב.

21. תהלים לב ה.

22. על פי ישעיה כד טז: בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו.

22. אנשי ריבי — האנשים שאני רב עמם. על פי ישעיה מא יא: אנשי ריבך; איוב לא לה: איש ריבי.

5. גִּזְלָתִי — וְעַל לְבִי כְּטַל תִּזְלַן
 דְּבַרְתִּי דָּפִי — וְעַל כֵּן דְּכָרִי לְעוֹ
 הָעֲוִיּוֹתִי — וְנִעְוִיּוֹתִי מִשְׁמַע קְלִמְתִּי
 וְהִרְשַׁעְתִּי — וּמֵאֲשֶׁר אָפִיתִי מִצִּי אֲמֵלָא
 וְדָתִי — וְיֻדִים וְחִרְדוֹנִי לְרַגְעִים
 חֲמֻסְתִּי — וְחֻמֶּס תּוֹרָה עֲצָמִי יִשְׁבֵּר
 טְפִלְתִּי שָׁקֶר — וְטוֹפֵל שְׁנָא דְרָכִי סִלְף
 יַעֲצָתִי כֵּע — וְיוֹעֵץ בְּלִיעַל הַדִּיסְנִי בְּאִפּוֹ
 10. כְּטַל תִּזְלַן — עַל פִּי דְבָרִים לֵב ב : תִּזְלַן כְּטַל אִמְרָתִי.
 וִיקְרָא ה' כג. גִּזְלַן — לְבִי.
 דָּפִי — מִלְשׁוֹן בְּכֵן אִמְךָ תִּתֵּן דָּפִי, תִּהְיֶה נ' כ.
 עַל כֵּן דְּבָרִי לְעוֹ — אִיּוֹב ז' ג, לְעוֹ — נִבְלָעוּ וְנִשְׁחָתוּ.
 מִמְרוֹר שְׁבָעוּ — עַל פִּי אִיּוֹב ט יח : יִשְׁבִּיעֵנִי מִמְרוֹרִים.
 הָעֲוִיּוֹתִי — שְׁמוּאֵל ב' כד יז.
 וְנִעְוִיּוֹתִי מִשְׁמַע כְּלִמְתִּי — עַל פִּי יִשְׁעִיהָ כָּא ג : נִעְוִיּוֹתִי מִשְׁמַע ; אִיּוֹב כ' ג : מוֹסֵר כְּלִמְתִּי
 אֲשַׁמְעָה.
 5ב. בְּרָאשִׁית ד' יד.
 6. וְהִרְשַׁעְתִּי — דְּנִיָּאל ט ה.
 וּמֵאֲשֶׁר אָפִיתִי מִצִּי אֲמֵלָא — הַשׁוּה בֶּן תַּהֲלִים, אִם תִּבְךָ 14 : מְרִיב בִּיגַע וְאוֹפֶה סִלַּת פִּי
 יֹאכִיל סִלַּת אֲשֶׁר לוֹ אִפֶּה ; בֶּן קֶהֱלֵת שַׁעַד : אֲכָלִי אֶת טוֹב אִפִּית מִחֵר, פֶּה יֹאכֵל אִישׁ מִה
 שְׁאִפֶּה ; יִצְחָק אֲבֵן גִּיָּאת, יָמִים רְבֹאוֹת 20 (שְׁפוֹנֵי שִׁירָה 19) : וְיֹאכֵל פִּי אֲשֶׁר יָדִי אִפּוֹ ;
 מִשֶּׁה בֶּן עֲזֹרָה, בְּנִשְׁף קִדְמָתִי 12 : כִּי לֹאכֵל סְבוּתִי מִעוּג אֲשֶׁר אִפִּיתִי.
 מִצִּי אֲמֵלָא — עַל פִּי יִחְזַקָּאל ג' ג : בְּטִגְךָ תֹּאכֵל וּמִעֵיד תִּמְלֹא.
 6ב. וִיקְרָא י' יט. וְתִקְרָאנָה — וְתִקְרִינָה.
 7. וְדָתִי — מִלְשׁוֹן כִּי בְּדָבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם, שְׁמוֹת יח יא.
 יִחְרִידוֹנִי לְרַגְעִים — עַל פִּי יִחְזַקָּאל כו טז : וְחִרְדוֹ לְרַגְעִים. יִחְרִידוֹנִי — כֵּן, לִנְכוּן,
 שְׁפָתִי רִנְנוֹת ; בְּרוּדִי : יִחְרְפוּנִי.
 7ב. תַּהֲלִים קִיט גג.
 8. וְחֻמֶּס תּוֹרָה — עַל פִּי צַפְנִיָּה ג' ד : כִּהְגִּיהָ חֲלָלוּ קֹדֶשׁ חֻמְסוֹ תּוֹרָה.
 עֲצָמִי יִשְׁבֵּר — עַל פִּי אִיּוֹב ל' יז : עֲצָמִי נִקְרַע מִעֲלִי ; בְּמִדְבָּר ט יב : וְעֲצָם לֹא יִשְׁבְּרוּ בּוֹ.
 8ב. עַל פִּי אִיכָה ג' גג : צִמְתּוֹ בְּבוֹר חִי.
 9. טְפִלְתִּי שָׁקֶר — עַל פִּי אִיּוֹב יג ד : וְאוֹלָם אַתָּם טוֹפְלֵי שָׁקֶר.
 וְטוֹפֵל שְׁנָא — עַל פִּי אִיכָה ב' יד : נִבְיָאִיד חֲזוּ לָךְ שְׁנָא וְתַפֵּל.
 דְּרָכִי סִלְף וְהִצְדָּק — עַל פִּי מִשְׁלִי יט ג : אוֹלַת אָדָם תִּסְלַף דְּרָכּוֹ ; שְׁמוֹת כג ח : וְיִסְלַף
 דְּבָרִי צְדִיקִים.
 לוֹ הִלֵּךְ וְחִלַּף — עַל פִּי שִׁיר הַשִּׁירִים ב' יא : הִגִּשְׁם חִלַּף הִלֵּךְ לוֹ.
 10. יַעֲצָתִי רַע וְיוֹעֵץ בְּלִיעַל — עַל פִּי נַחֻם א' יא : מִמֶּךָ יֵצֵא חוֹשֵׁב עַל יְיָ רַעֵה יוֹעֵץ בְּלִיעַל.
 10ב. אִיּוֹב ג' ט.

- כֹּזְבִי — וּמְכַזְּבֵי דְכַרְיָךְ עָלֶי לֹעָגִים
 לִצְתִי — וְלֹצִים הִלְצוּנִי עַד מָאד
 מְכַרְתִּי — וּמְכַרְדּוּ כִּי מוֹרְדִי אֹר
 נֶאֱצַצְתִּי — וּמִנֶּאֱצִיף פָּעַרוּ סָה לְבִלִי חֶק
 סְכַרְתִּי — וְסוֹכְרִים עָלֶי שׁוֹכְרִים
 עֹוִיתִי, פֶּשַׁעְתִּי, צָכַרְתִּי
 תַּעֲצִיתִי בְּתַעֲצוּתִי זְמַן וְהִקְלוּ —
- עֵינֶיךָ נִפְשֵׁי הַהוֹרְגִים
 לְשִׁמְךָ קָנָא, אֱלֹהֵי נֹרָא הוֹד
 שְׁמוֹ מִחֲשָׁכִים לְאֹר
 חֵייתִי שְׁחֹק
 סָחִי וּמֵאֹס שְׁמוּנִי וְכַחוּץ לְעוֹבְרִים
 קָשִׁיתִי עֶרֶף, רָשַׁעְתִּי, שְׁחַתִּי
 הוּי הַמְרָבָה לֹא לוֹ!

11. ירמיה ד לא. — מלשון מי יכזיבני וישם לאל מלתי, איוב כד כה.
 עלי לועגים — על פי נחמיה ג לג: וילעג (י פתוחה, ע צרויה) על היהודים; והשוה במליצה החרוזה שבהמשך (ברודי ד, 284): לעגו עלי אנשי לצון.
 12. ירמיה ד לא. — מלשון ולצת לבדך תשא, משלי ט יב.
 ולצים הליצוני עד מאד — על פי משלי ג לד: אם ללצים הוא יליץ; תהלים קיט נא: זדים הליצוני עד מאד.
 לשמך קנא אלוה נורא הוד — על פי יחזקאל לט כה: כה אמר אדני יי עתה אשיב את שבות יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי; יואל ב יח: ויקנא יי לארצו ויחמל על עמו. לשמך קנא — כן, לנכון, שפתי רננות; ברודי: ושמך קנא (נ קמוצה). אלוה נורא הוד — איוב לו כב.
 13. מורדי אור — על פי איוב כד יג: המה היו במורדי אור.
 13. על פי ישעיה מב טז: אשים מחשך לפניהם לאור; ישעיה ה כ: שמים חשך לאור; איכה ג ו: במחשכים הושיבני.
 14. נאצתי — מלשון כי נאץ נאצת את אויבי יי, שמואל ב יב יד.
 ומנאציק — מלשון וכל מנאצי לא יראה, במדבר יד כג.
 פערו פה לבלי חק — על פי ישעיה ה יד: ופעה פיה לבלי חק.
 14. איכה ג יד.
 15. סררתי — מלשון כי כפרה סוררה סרר ישראל, הושע ד טז.
 וסוררים עלי שוררים — על פי ישעיה א כג: שריך סוררים; אסתר א כב: להיות כל איש שורר בביתו. שוררים — כן, לנכון, שפתי רננות; ברודי: סוררים.
 15. על פי איכה ג מה: סחי ומאוס תשימנו; ישעיה נא כג: ותשימי כארץ גוף וכחוץ לעוברים.
 16. עויתי — מלשון חטאנו ועוינו הרשענו ומרדנו, דניאל ט ה.
 צררתי — מלשון רבת צררוני מנעורי, תהלים קכט ב.
 קשיתי ערף — על פי בראשית לה טז: ותקש בלדתה; משלי כט א: מקשה ערף.
 רשעתי — איוב י טו; ועל פי דניאל ט טו: חטאנו רשענו.
 שחתי — מלשון שחת חכמתך, יחזקאל כח יז. ברודי ושפתי רננות: שחתתי.
 17. בתעתועי זמן והבלו — על פי ירמיה י טו: הבל המה מעשה תעתועים; והשוה גבירול, זממי הה 5: ורב לי עוד רדף הבלי זמנים.
 17. חבוק ב ו.

אזכר מעללי יה
סלוק חדש לשבת חנוכה
מ'סד על מגלת אנטיוכוס
לרבי יהודה הלוי

מאת

דב ירדן

הסלוק "אזכר מעללי יה" הנתן בזה נזכר על ידי צונץ בספרו *Literaturgeschichte der synagogalen Poesie* עמוד 203, שבו נתונים התחלתו וסופו, ללא ציון מקורו. הסלוק מתפרסם פה בדפוס בפעם הראשונה, על פי כתב יד מוסקבה, אסף גינצבורג 197, דפים 59—63, לפי פוטוסטט 3295 של המכון לתצלומי כתבי היד העבריים באוניברסיטה העברית בירושלים.

הסלוק מ'סד על מגלת אנטיוכוס (איונשטיין, אוצר מדרשים, חנוכה, 185—189). הוא כתוב בצורת פרוזה חרוזה ומתחלק ל-14 פרשות משורשרות (שכל אחת מהן פותחת במלה או במלים שבהן נגמרת קודמתה). כל פרשה נתן לראותה כעין שיר אזור בלתי שקול ובלתי קצוב, ש"מחרוזותיו" נפרדות זו מזו על ידי חרוזים המשתנים ממחרזת למחרזת, אך נקשרות זו בזו על ידי "אזורים" בעלי חרוז משותף. בכל פרשה — ארבע מחרוזות, זולת פרשה י, ששתי מחרוזותיה האחרונות נתמזגו, כנראה, בשגגת המעתיקים, למחרזת אחת (המחרזת ה-39), ופרשה יא, המכילה 5 מחרוזות. האזורים האחרונים בכל פרשה הם קטעי פסוקים מן המקרא.

האקרוסטיכון: אני יהודה הקטן חזק; יהודה חזק.

כל פרשה, זולת האחרונה, מכילה אחת מן האותיות "אני יהודה הקטן" של האקרוסטיכון, לפי סדרן, 4 פעמים בראשי המחרוזות, ועקב השרשור — עוד פעם אחת בראש המלה האחרונה של הפרשה (ובפרשה ח — פעמים, בראש שתי המלים האחרונות: האל הנאמן, החזרות בראש פרשה ט). האות א באה בראש המחרוזות של שתי הפרשות הראשונות. הפרשה האחרונה מכילה בראשי שלש מחרוזותיה הראשונות את האותיות "חזק" של האקרוסטיכון, ובמחרזתה הרביעית, בראשי שמונה מלים רצופות, את האותיות "יהודה חזק".

למבנה הסלוק השווה: אהה אדני אלהים, ברודי ד 87.

נסח הסלוק משובש בהרבה מקומות והיה הכרח לעשות בו תקונים, שצוינו

בהערות.

תשואות חן חן לרעי וידידי שמואל אשכנזי אשר עבר בעיון על המאמר בעודו בכתב יד והערותיו תרמו תרומה חשובה לסדור שורות הפיוט, לברור נסחותיו ולחשוף מקורותיו.

סלוק אחר לר' יהודה הלוי ז"ל

א

- 1 אֶזְכֹּר מַעֲלֵי יָהּ — אֲשֶׁר לוֹ הָעֵז וְהַתּוֹשִׁיָּה — גְּדוֹל הַעֲצָה וְנֹכַח הַעֲלִילָה — אֵל מִיָּחָד.
- 2 אֵת אוֹתוֹתָיו — וְעַמֶּק מַחֲשָׁבוֹתָיו — וְגִדְל נִירָאוֹתָיו — וְעֶצֶם נִפְלְאוֹתָיו — אֲשֶׁר פִּיּוֹם — לְמִצָּא פְדִיּוֹם — קָרָאָהּ לְגוֹי אֶחָד.
- 3 אִוְדִיעָה — וְאַשְׁמִיעָה — וְאַבִּיעָה — כִּי הוּא לִי לִישׁוּעָה — וּבִתּוֹךְ קֹהֵל וְעֵדָה — אֶלְבֶּשׂ חֲרָדָה — וְאַעֲזִידָה — וְאַגִּידָה — נִפְלְאוֹתָיו בְּמִוְרָא וּבְפָסְחָה.
- 4 אֶקְרָא — בְּרוּחַ נִשְׁבָּרָה — יִי אֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אֵינָא — וְנִגְד צוּרִי וְעוֹלָב — תְּמִיד בְּכָל לַב — אָרִים קוֹלִי — וְכֹה אֶעֱנֶה בְּמַלּוּלִי — בְּלִי כֹחַ — יִי מַעֲזוֹ חַיִּי מִמִּי אֶפְחָד.

1. אזכר מעללי יה — תהלים עז יב.
אשר לו העז והתושיה — על פי איוב יב טז: עמו עז ותושיה.
גדול העצה ורב העלילה — ירמיה לב יט.
אל מיוחד — אל אחד. על פי דברים ו ד: שמע ישראל יי אלהינו יי אחד.
2. את אותותיו ועמק מחשבותיו וגדל נוראותיו ועצם נפלאותיו — על פי דברים יא ג: ואת אותותיו ואת מעשיו; תהלים צב ו: מה גדלו מעשיו יי מאד עמקו מחשבותיו; תהלים קו כא—כב: עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף; דברים ח יז: כחי ועצם ידי. את — תקון אשכנזי. בכתב היד: עם.
למצא פדיום — על פי איוב לג כד: פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר; במדבר ג מט: ויקח משה את כסף הפדיום.
קראהו לגוי אחד — על פי שמואל ב ז כג: ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ.
3. אודיעה ואשמיעה ואביעה — על פי משלי א כג: אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם; ישעיה מג יב: אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי.
כי הוא לי לישועה — על פי איוב יג טז: גם הוא לי לישועה.
ובתוך קהל ועדה — משלי ה יד (בתוך).
אלבש חרדה — על פי יחזקאל כו טז: חרדות ילבשו.
ואעידה ואגידה נפלאותיו — על פי ירמיה ו י: על מי אדברה ואעידה; תהלים מ ו: נפלאותיך... אגידה ואדברה; ויקרא ה א: והוא עד... אם לא יגיד ונשא עונו; תהלים עא יז: אגיד נפלאותיך.
במורא ובפחד — על פי דברים יא כה: פחדכם ומוראכם.
4. ברוח נשברה — על פי תהלים נא יט: זבחי אלהים רוח נשברה.
יי אורי וישעי ממי אירא — תהלים כז א.
ונגד צורר — על פי תהלים כג ה: תערוך לפני שלחן נגד צוררי.
ועולב — מלשון הנעלבין ואינן עולבין, יומא כג.
בכל לב — מלכים ב כג ג.
ארים קולי — על פי בראשית לט יח: ויהי כהרימי קולי.
במלולי — מלשון קרב אתה ושמע מלול, קליר, אלה העדות.
בלי כחד — וכן 18; והשוה גבירול, יי ראשון ואחרון בלי כחד.

ב

- 5 אֶפְחָד וְאַתְבוֹנָן מִנְגָה נִגְדוּ — כִּי הוּא לְבָדוּ — וְלַעוֹלָם חֲסָדוּ — וְשָׁרִים — כְּבִירִים —
וּמַלְכִים אֲבִירִים — מֵרַב פָּחָדוּ תַּפֵּל עָלֵיהֶם אֵימָתָה.
6 אֵיתָנִים יִסְלַף — וְתוֹפְשֵׁי כְשִׁיל וְכֹלָף — וְכָל גְּבוּרָה כְּתוּבָה יִתְעַלֵּף — לְקִנְיֹן בְּחִיל
וּבְקָשָׁה.
7 אֶרְקִיב מוֹתָם — וְתַהוֹם בְּצֶת קֶצְפוֹ קְסִיר מְרַתָם — מוֹסֵר מַלְכִים פֶּתַח — לְפִתְחָם —
בְּנֵי תְמוּתָה.
8 אֶמֶץ אֶזֶר — וְעַז הַתְּאֶזֶר — פִּיּוֹם בְּחֻזְתּוֹ — בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ — וּבְחֶבֶל נִחְלָתוֹ — יָד בְּנֵי
עוֹלָתָה — גִּתְרָצָה גִּתְרָצָה.

- י י מעוז חיי ממי אפחד — תהלים כז א.
5 אפחד ואתבונן — על פי איוב כג טו: אתבונן ואפחד ממנו.
מנגה נגדו — תהלים יח ג.
כי הוא לבדו — על פי תהלים קמח יג: כי נשגב שמו לבדו.
ולעולם חסדו — על פי תהלים קו א: כי לעולם חסדו.
ושרים... ומלכים — על פי ירמיה יז כה: מלכים ושרים יושבים על כסא דוד.
כבירים — מלשון ירע כבירים לא חקר, איוב לד כד.
אבירים — מלשון לחם אבירים אכל איש, תהלים עח כה.
פחדו — מלשון ויצא שם דוד בכל הארצות ויני נתן את פחדו על כל הגוים, דברי הימים
א יד יז.
תפל עליהם אימתה — שמות טו טז.
6 איתנים יסלף — איוב יב יט (ואיתנים).
ותופשי כשיל וכלף — על פי עמוס ב טו: ותופש הקשת לא יעמד; תהלים עד ו: בכשיל
וכלפות יהלמון.
כתוא מכמר יתעלף — על פי ישעיה נא כ: בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר;
יונה ד ח: ותך השמש על ראש יונה ויתעלף.
בחיל — מלשון חיל אחז יושבי פלשת, שמות טו יד.
בעתה — ירמיה ח טו.
7 ארקים — מלשון שמיא וארקא (שמים וארץ), ירמיה י יא; והשוה מלון לשירת גבירול
3412.
ארקים מותח — על פי ישעיה מב ה: רוקע הארץ; ישעיה מ כב: הנוטה כדק שמים
וימתחם כאהל לשבת.
ותהום בעת קצפו מרתח — על פי איוב מא כג: ירתיה כסיר מצולה.
מוסר מלכים פתח — איוב יב יח.
לפתח בני תמותה — תהלים קב כא.
8 אמץ אזור — על פי איוב יז ט: וטהר ידים יוסיף אמץ; שמואל א ב ד: וגכשלים אזור
חיל. אזור — בכתב היד: אזור.
עז התאזור — תהלים צג א.

12 נִימֵר - לְצוֹר יְצוּרִים מִמֶּר - אַחֲרֵיהֶם בָּא וְשָׁקֵד - וְעַל פֶּסַע בְּיָדוֹ נִשְׁקֵד - וּבִקֵּשׁ -

לצור יצורים — לאל. לשון נוסל על לשון.

לעקש — דת בשוא ומדוחים — ודברי צדק לסלף [נכוחים] — וקחמה שפוכה — קשף
מלוקה — על עם רחומים — בקרב ובלקחה בשבי ובקזה ימים.

ד

13 ימים עלי ימים מלכות יונים — נקשקה על עם אקיונים — שנים — מאה ושמונים —
ולעגו — ושאגו — בקרב מועדין.

ממר — מלשון כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו, משלי יז כה.
ועל פשע בידו נשקד — על פי איכה א יד: נשקד על פשעי בידו.
ובקש — מלשון כי בקש להדיחך מעל יי, דברים יג יא.
לעקש — מלשון ואת כל הישרה יעקשו, מיכה ג ט.

בשוא ומדוחים — על פי איכה ב יד: נביאיך חזו לך שוא ותפל... ויחזו לך משאות שוא
ומדוחים.

ודברי צדק לסלף [נכוחים] — ודברי צדק נכוחים לסלף. על פי שמות כג ח: ויסלף דברי
צדיקים; משלי כד כו: משיב דברים נכוחים. נכוחים — תוספת אשכנזי. בכתב היד אין.
ובחמה שפוכה — יחזקאל כ לג.

משך מלוכה — השוה 13: מלכות יונים נמשכה.
רחומים — אהובים, בני ישראל. מלשון חדא רחמתא וחדא שניאתא, תרגום אונקלוס לדב-
רים כא טו: האחת אהובה והאחת שנואה; והשוה ינאי שכו: עוטר רחומים חסד ורחמים;
גבירול, אפכה דמעי 15: שגב רחומים; אזי בהר 41: בשר רחומים; שליט יוצר 25:
הוליד רחומים.

בחרב ובלהבה בשבי ובבוזה ימים — דניאל יא לג.

13. ימים עלי ימים — על פי ישעיה לב י: ימים על שנה תרגומה בוטחות.

מלכות יונים נמשכה — השוה 12: משך מלוכה.

מלכות יונים נמשכה... שנים מאה ושמונים — על פי עבודה זרה ט: מלכות יון בפני
הבית מאה ושמונים שנה; והשוה מנחם בן מכיר, אורך כי עניתני 29: בעבור נמכרו
יונים ליונים שנים מאה ושמונים.

נמשכה — מלשון וקרוב לבוא עתה וימיה לא ימשכו, ישעיה יג כב. בכתב היד: נמסכה.
עם אביונים — ישראל. על פי ישעיה מא יז: העניים והאביונים (רד"ק: בני הגלות בצאתם
מהגלות) מבקשים מים ואין; והשוה יצחק אבן ג'יקטילה, אזהרות (זולאי, תרביץ כ,
תש"ט, 161—176), שורה פה: עם עני ואביון; גבירול, בצל שדי 317: ימהר אל עליון
לקבץ עם אביון. ושאגו בקרב מועדך — על פי תהלים עד ד: שאגו צורריך בקרב מועדך.
ושאגו — בכתב היד: ושאפי.

13.15. ולעגו... כן — עלפי סדר עולם רבה ל: ואלו הן שמונה מלכי יון אלכסנדרוס

מוקדון... אנטיוכס...; מגלת תענית יב (מהדורת אבנרי 90): יום ניקנור. אמרו ניקנור
פולמרכוס של מלכי יון היה... והיה מניף ידו כנגד ירושלם וכנגד בית המקדש ומחרף
ומגדף ומנאץ... וכשתקפה יד בית חשמונאי ירדו לתוך חילותיו... וחתכו את ראשו וקצצו
את אבריו ותלאום כנגד בית המקדש... יום שעשו כן עשו אותו יום טוב; תענית יח:
יום ניקנור... דתניא ניקנור אחד מאפרכי יוונים היה ובכל יום ויום היה מניף ידו על
יהודה וירושלים... וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום קצצו בהונות ידיו ורגליו ותל-

- 14 יה אים בשער ניקנור — שקט זרם צנור — הפרכוס — אנטיוכוס — אחרון למלכים שמונה — יבצת חנינה — חמס וצנה — תוסרת שרידיה.
- 15 ידו הרים — גדלים פארים — חספה דברים — אשר לא כן — על יוצר יצורים — וקרים — ורום פזרת תכן — ומבלי להזיר — פניו לא החזיר — בקראתו דם חזיר — במשכן כבודך.
- 16 יוחנן בן מתתיה הנזקן הגדול — לזאת נבדל גדול — יומם וליל — לבכות ולהתפלל — ולהתעטף ולהתחולל — וצנה חמך — וצליך נסמך — ונלחם בעצרת בוגדיך — למען יחלצון ידידיה.

- אום בשערי ירושלים; יוסיפון סוף פרק כד: ויתיו את ראש ניקנור ואת הזרועות אשר נטה אל ההיכל ויתלו אותם נגד השער על כן קראו שם השער שהוא שער ניקנור.
- 14-15. על פי מגלת אנטיוכוס יב-יג: באותה שעה קם אנטיוכוס וישלח את ניקנור משנתו בחיל גדול ועם רב ויבא לעיר יהודה לירושלם ויהרג בה הרג רב ויבן במה בבית המקדש במקום אשר אמר אלהי ישראל לעבדיו הנביאים שם אשכין שכיתי לעולם. במקום שהוא שחטו החזיר ויביאו את דמו לעזרת הקדש.
14. שער ניקנור — שקלים ו ג.
- הפרכוס — מלשון הפרכוס שלך וכל בני פלטינ אלו שלך באין אצלי, שמות רבה יח א. תותרת — שארית. השנה אביתור, נשמת ישראל כלם 37: נשמת יתר לאמי ותותרת עמי. תותרת שרידיך — על פי דברי הימים א ד מג: שארית הפלטה; ירמיה ו ט: שארית ישראל.
15. ידו הרים — על פי מלכים א יא כו-כו: וירבעם בן נבט... עבד לשלמה וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך.
- וחפה דברים אשר לא כן על יוצר יצורים — על פי מלכים ב יז ט: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי אלהיהם.
- יוצר יצורים והרים ורום בזרת תכן — על פי עמוס ד יג: כי הגה יוצר הרים; ישעיה מ יב: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן... ושקל בפלס הרים.
- להזיר — מלשון לנדר נדר להזיר ליי, במדבר ו ב.
- פניו לא החזיר — על פי נדה כה: משל לאדם שסטר את חברו והחזיר פניו לאחוריו. במשכן כבודך — על פי תהלים כו ח: מעון ביתך ומקום משכן כבודך.
16. על פי מגלת אנטיוכוס יד: ובהיות זה כאשר שמע יוחנן בן מתתיה כהן גדול כי נעשה זה המעשה, וימלא קצף וחמה וזיו פניו נשתנה ויועץ בלבו מה שיכול לעשות על זה. נבדל בדול — השנה ג'יקטילה, אוהרות קנא, תרביץ כ 168: הבדל בדול.
- יומם וליל — על פי ישעיה ס יא: יומם ולילה לא יסגרו.
- לבכות ולהתפלל — על פי שמואל א י: ותתפלל על יי ובכה תבכה.
- ולהתעטף — מלשון בהתעטף עלי רוחי, תהלים קמב ד.
- ולהתחולל — מלשון דום ליי והתחולל לו, תהלים לו ז.
- ועליך נסמך — על פי תהלים עא ו: עליך נסמכתי.
- בעצרת בוגדיך — על פי ירמיה ט א: כי כלם מנאפים עצרת בוגדים.
- למען יחלצון ידידיך — תהלים ס ז.

ה

- 17 יִדְיָדִיךְ — כְּנִי עֲבָדֶיךָ — גִּזַּע תְּמִימִיךָ — הַנִּהְרָגִים עַל קִדְשֵׁי שְׁמֶךָ — כְּעַתּוּדִים וְגִדְיִים.
 18 יִסֵּד — בְּלִי כַחַד — הִגְדִּילוּ עֲצָקָה — בְּקוֹל בְּכִי וְאִנְקָה — קֶצֶת יֵצֵא כְּגִבּוֹר — בְּתֵם לִבָּב
 וְבֵר — לְהַרְשִׁיעַ — כָּל מַרְשִׁיעַ — וְלִהְיוֹשִׁיעַ — הָאֲבִיוֹנִים וְהַעֲנִיִּים.
 19 יוֹחֲנָן חָשׁ בְּלִי מְנוּסָה — כִּי קָעַז רֵם וְנִשָּׂא — חֶרֶב עָשָׂה וְרַמִּים אָרְכָּה וְזָרַח רַחֲמָה —

17. ידדיך — על פי מנחות נג: ידידים אלו ישראל דכתיב (ירמיה יב ז) נתתי את ידידות
 נפשי בכף אויביה; והשוה מפתח הכנויים לשירי הקדש של גבירול 641.

בני עבדיך — תהלים קב כט.

גזע תמימיך — על פי מועד קטן כה: גזע ישישים; והשוה גבירול, אחלה פני אל 5:
 המוני מרומים בקשו רחמים על גזע תמימים.

הנהרגים על קדשת שמך כעתודים וגדיים — על פי תהלים מד כג: כי עליך הרגנו כל
 היום נחשבנו כצאן טבחה; תפלת אבינו מלכנו עשה למען הרוגים על שם קדשך.

18. בלי כחד — וכן 4; והשוה גבירול, יי ראשון ואחרון בלי כחד.

בכי ואנקה — מלאכי ב יג.

יצא כגבור — על פי ישעיה מב יג: כגבור יצא.

בתם לבב ובר — וכן 53; על פי מלכים א ט ד: בתם לבב; תהלים כד ד: ובר לבב;
 שמואל א כב כא: כבר ידי ישים לי; שמואל ב כב כה: כברי לנגד עיניו.

להרשיע כל מרשיע — על פי מלכים א ח לב: להרשיע רשע; משלי יז טו: מצדיק רשע
 ומרשיע צדיק; דניאל יא לב: ומרשיעי ברית.

ולהושיע האביונים — על פי תהלים עב יג: ונפשות אביונים יושיע.

האביונים והעניים — על פי ישעיה מא יז: העניים והאביונים.

19. על פי מגלת אנטיוכוס טו—כה: ואז יוחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי ורתות ארכה
 וזרת אחת רחבה תחת בגדיו עטופה ויבוא לירושלים... באותה שעה פסע עליו שלש
 פסיעות ויתקע החרב בלבו וישלך אותו חלל בעזרת הקדש לפני אלהי השמים ענה יוחנן
 ואמר אלהי לא תשים עלי חטא כי הרגתי בקדש עתה כן תתן את כל העמים אשר באו
 עמו להציר ליהודה ולירושלים אז יצא יוחנן בן מתתיה ביום ההוא וילחם בעמים ויהרג
 בהם הרג רב מספר ההרוגים אשר הרג ביום ההוא שבע מאות ושנים ושבעים אלף אשר
 היו הורגים אלה לאלה; שופטים ג יד—כא: ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב
 שמונה עשרה שנה ויועקב בני ישראל אל יי ויקם יי להם מושיע את אהוד בן גרא בן
 הימיני איש אטר יד ימינו וישלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב ויעש לו אהוד
 חרב ולה שני פיות גמד ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו ויקרב את המנחה
 לעגלון מלך מואב... ויאמר דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הם ויצאו כל העומדים עליו...
 ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את
 החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו.

19. חש — מלשון חשתי ולא התמהמהתי, תהלים קיט ט.

חש בלי מנוסה כי בעז רם ונשא — על פי ישעיה נב יב: כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה
 לא תלכו כי הולך לפניכם יי ומאספכם אלהי ישראל; מיכה ה ג: ועמד ורעה בעז יי.

רם ונשא — מלשון כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, ישעיה נז טו.

וְלֹא שְׁנֵי פִּיּוֹת וּבְשׁוּמוֹ נִפְשׁוֹ כִּכְפּוֹ — שָׁמָּה תַּחַת מַעֲטָפוֹ — מַצְמֶדֶת עַל מְתָנִיו — וְהוּא נוֹשֵׂא עֵינָיו — קָרֵב תַּחֲנוּנָיו — לְמִכְּבִּין צְפוּנָיו — וּכְמִגִּיד מִחֲנָה — קְלִי מַצָּנָה — הוֹלֵךְ אֵלָיו וְקָרֵב — נִיחָקֵעַ הַחֶרֶב — בְּלָבוֹ — וְכֵה אָמַר בְּשׁוּבוֹ — שְׁנֵי אֱלֹהִים חַיִּים. 20
יְיָ יִי צְבָאוֹת — עוֹשֶׂה נִפְלְאוֹת — נִקְנִי מַחֲטָאוֹת — שׁוֹכֵן מְרוֹמִים — אֵל תַּחֲשֵׁב עָלֵי אֲשָׁמִים — כִּי הִרְגָּתִיו בְּבֵית עוֹלָמִים — וְאָז בַּחֲזוֹת פִּלְאִיָּה — יִשְׁחֹן וְרָאִיָּה — לַעֲם לְצִיִּים — קָקָה יִהְיֶה הָמוֹן כָּל הַגּוֹיִם.

זרתים ארכה וזרת רחבה — על פי שמות כח טו—טז: ועשית חשן משפט... זרת ארכו וזרת רחבו.

ובשומו נפשו בכפו — על פי שופטים יב ג: ואשימה נפשי בכפי. מעטפו — מלשון המחלצות והמעטפות, ישעיה ג כב.

מצמדת על מתניו — על פי שמואל ב כ ח: ויואב חגור מדו לבושו ועליו חגור חרב מצמדת על מתניו.

והוא נושא עיניו... למכין צפוניו — על פי תהלים קכג א: אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים; דברי הימים א כח ט: כי כל לבבות דורש יי וכל יצר מחשבות מבין.

ברב תחנוניו — על פי איוב מ כו: הירבה אליך תחנונים.

למבין צפוניו — על פי איוב כ כו: כל חשך טמון לצפוניו; דניאל ב כב: הוא גלא עמיקתא ומסתריתא (הוא גולה עמקות וגסטרות).

וכמגיד מחוה — על פי איוב טו יז—יח: אחוך שמע לי וזה חזיתי ואספרת אשר חכמים יגידו.

מעוה — השוה סעדיה, באדני יצדקו 118: סר מעוה כל פרוץ; גבירול, אחלה פני אל 3: גדלך אקוה מעוז ומקוה הסר מעוה מספר זכרון.

הולך אליו וקרב — על פי שמואל א יז מא: וילך הפלשתי הולך וקרב אל דוד. פני — לפני, וכן 24, 28, 42.

20-19 אלהים חיים יי צבאות — על פי ירמיה כג לו: אלהים חיים יי צבאות; ספר יצירה א א: יי צבאות אלהי ישראל אלהים חיים.

20. עושה נפלאות — תהלים עב יח.

נקני מחטאות — על פי תהלים יט יג—יד: מנסתרות נקני גם מזדים חשך עבדך... אז איתם ונקיתי מפשע רב; איוב יג כג: כמה לי עוונות וחטאות.

שוכן מרומים — וכן גבירול, ישמחו איום 5; שעה עליון 8; על פי ישעיה לג ה: נשגב יי כי שוכן מרום; ישעיה לג טז: הוא מרומים ישכן; תפלת אל מלא רחמים שוכן מרומים.

אל תחשב עלי אשמים — על פי שמואל ב יט כ: אל תחשב לי אדוני עוון, אל — תקון אשכנזי. בכתב היד: ואל.

אשמים — מלשון קדקד שער מתהלך באשמים, תהלים סח כב.

בית עולמים — וכן גבירול, שדודים גדודים תקבץ 2; על פי מלכים א ח יג: בנה בניתי בית זבול לך מכוון לשבתך עולמים; תוספתא חולין א טז: במה דברים אמורים באהל מועד שבמדבר אבל בבית עולמים אין הלוויים נפסלין אלא בקול.

- 21 ה'גוֹיִם הַצּוֹבְאִים — על מִכּוֹן הַרִים וּמִקְרָאִים — אֲנָשֵׁי שְׁלוֹמוֹ — הַקָּאִים צְמוֹ — לַעֲזֹר — וּרְכוּשֶׁם לְבֹזֶר — אֶל אֱלֹהֵי עוֹלָם
- 22 הַשָּׁמַם — הָדָמָם — וְהָקָם — מִהוּמָה גְדוֹלָה הִתְהַ — חָרַב אִישׁ בְּרַעְהוּ [הוֹשְׁתָּה] — וּבִהֲקֻשׁוֹתוֹ קָשָׁה — הָכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ — וְחָרְקָם — תְּבוּאָה בְּלָבָם — וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים כָּלָם.
- 23 הִיָּה מִסְפָּרָם — בְּבוֹא שְׂבָרָם — בְּלִי סֶלֶף — שֶׁבַע מֵאוֹת וּשְׁבָעִים וּשְׁנָיִם אֶלֶף — וְעַם אֶל — בְּהִיּוֹת יָדָם לֹאֵל — לְבוֹ שֶׁלָּלָם
- 24 הִרְבּוּ מִשְׁסָּה — וַיִּנְצְלוּ לָהֶם עַד לֵאמֹן מִשָּׂא — וְשָׁבוּ וְרָגְנוּ בְּרָגִי מִשָּׂא — פָּגִי צוּר פְּלֹאִיךְ — מִלְשׁוֹן וְתִרְדֵּי פִלָּאִים, אִיכָּה א ט.
- לַעַם לְצִיִּים — תַּהֲלִים עַד יָד.
- כַּכָּה יִהְיֶה הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִים — עַל פִּי נַחְמִיָּה ה יג: וְכַכָּה יִהְיֶה נְעוּר וְרָק; יִשְׁעִיָּה כט ח: כֵּן יִהְיֶה הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִים.
21. הַגּוֹיִים הַצּוֹבְאִים עַל מִכּוֹן הַרִים וּמִקְרָאִים — עַל פִּי יִשְׁעִיָּה כט ח: כֵּן יִהְיֶה הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִים הַצּוֹבְאִים עַל הַר צִיּוֹן; יִשְׁעִיָּה ד ה: עַל כָּל מִכּוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֵיהֶם. אֲנָשֵׁי שְׁלוֹמוֹ — עַל פִּי יִרְמְיָה לז כב: אֲנָשֵׁי שְׁלוֹמֶךָ. וּרְכוּשֶׁם לְבֹזֶר — עַל פִּי דְנִיָּאל יא כד: בֹּזֶה וְשֹׁלֵל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבֹּזֶר. אֶל אֱלֹהֵי עוֹלָם — עַל פִּי בְּרָאשִׁית לג כ: אֶל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל; בְּרָאשִׁית כא לג: יי אֶל עוֹלָם.
22. הַשָּׁמַם — מִלְשׁוֹן לְמַעַן אֲשַׁמֵּם, יִחְזַקְאֵל כ כו.
- הַדָּמָם — מִלְשׁוֹן כִּי יי אֱלֹהֵינוּ הַדָּמָנוּ (יִוְנָתָן: אִתִּי עֲלֵנָא תְּבַר וְאִכְתֵּנָא — הַבִּיא עֲלֵינוּ שִׁבְרָה וְהַבְעִיתֵנוּ), יִרְמְיָה ח יד.
- וְהָמָם מִהוּמָה גְדוֹלָה הִתְהַ חָרַב אִישׁ בְּרַעְהוּ [תה] — עַל פִּי דְבָרִים ז כג: וְהָמָם מִהוּמָה גְדוֹלָה; שְׁמוּאֵל א יד: כ: וְהִנֵּה הִתְהַ חָרַב אִישׁ בְּרַעְהוּ מִהוּמָה גְדוֹלָה מֵאֵד. [תה] — תּוֹסַפֶּת אֲשַׁכְּנוּי. בְּכַתֵּב הַיָּד אֵין מְקוֹם לְתוֹסַפֶּת.
- וּבִהֲקֻשׁוֹתוֹ קָשָׁה — עַל דֶּרֶךְ אֲעֻלְךָ גַּם עֲלֶה, בְּרָאשִׁית מו א.
- הָכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ — עַל פִּי מַלְכִּים א כ כ: וַיִּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ.
- הָכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ וְחָרְבָם תְּבוּאָה בְּלָבָם — הַשׁוּה מִנְחָם בֶּן מְכִיר, אֵין מוֹשִׁיעַ 20—21: וַיִּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ... חָרְבָם תְּבוּאָה בְּלָבָם.
- חָרְבָם תְּבוּאָה בְּלָבָם — תַּהֲלִים לו טו.
- וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים — שׁוֹפְטִים ט מ.
23. בְּבוֹא שְׂבָרָם — עַל פִּי יִשְׁעִיָּה ל יג: יִבּוֹא שְׁבָרָה. סֶלֶף — מִשְׁלִי יא ג (וּסֶלֶף).
- וְעַם אֶל — עַל פִּי בְּמִדְבָּר יא כט: עַם יי; שְׁמוּאֵל ב יד יג: עַם אֱלֹהִים.
- בְּהִיּוֹת יָדָם לֹאֵל — עַל פִּי מִשְׁלִי ג כז: בְּהִיּוֹת לֹאֵל יָדָה לַעֲשׂוֹת; מִיכָה ב א: כִּי יֵשׁ לֹאֵל יָדָם. יָדָם לֹאֵל — תִּקּוֹן אֲשַׁכְּנוּי; כְּתַב הַיָּד: לֹאֵל יָדָם.
- 24-23. לְבוֹ שֶׁלָּלָם... וַיִּנְצְלוּ לָהֶם עַד לֵאמֹן מִשָּׂא — עַל פִּי דְבָרֵי הַיָּמִים ב כה: וַיִּבּוֹא יִחְשַׁפְטוּ וְעַמּוֹ לְבוֹ אֶת שֶׁלָּלָם... וַיִּנְצְלוּ לָהֶם לֵאמֹן מִשָּׂא. לְבוֹ שֶׁלָּלָם — תּוֹסַפֶּת אֲשַׁכְּנוּי. לָהֶם — בְּכַתֵּב הַיָּד: בָּהֶם.
24. מִשְׁסָּה — יִשְׁעִיָּה מִב כב.
- וְשָׁבוּ וְרָגְנוּ — עַל דֶּרֶךְ וְשָׁבוּ וְשָׁחֲרוּ אֶל, תַּהֲלִים עז לד; וְשָׁבוּ וְתוֹדוּ אֶת שְׁמֶךָ, דְּבָרֵי הַיָּמִים

נפלאות עשה — בצת שלח בהם — להושיעם מאויביהם — ולהחיותם מקטנם ועד גדולם — וישלח להם מושיע ויב ויהצילם.

ז

25 ויהצילם פעמים רבות — בהעבירו משוכות — והביט מרום ערכות — למען ברית אבות — אשר קדם.

26 ואחר זאת קשמע אנטיוכוס כי ניקנור משנהו — הוא וכל מחנהו — אל מרום קעונה — עבור יוחנן ולמענהו — אבדם — והשמידם.

27 וכלם יחד — לא נשאר בהם עד אחד — והוסיף שנית — להכביד מענית — חולכי קדורנית — ובחרב ובחנית — שלח בגרם — לבבו קורס — ועמו — פצמו — קילק אדם

ב ו כד.

ברני משא — על פי תהלים לב ז: רני פלט תסובבני; דברי הימים א טו כב: יסר במשא.

פני — לפני. וכן 19, 28, 42.

פני צור — השוה 19: פני אלהים חיים.

צור — מלשון צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך, דברים לב יח.

צור נפלאות עשה — על פי תהלים צח א: שירו ליי שיר חדש כי נפלאות עשה.

להושיעם מאויביהם — על פי שופטים ב יח: והושיעם מיד אויביהם.

מקטנם ועד גדולם — ירמיה ו יג.

וישלח להם מושיע רב והצילם — ישעיה יט כ.

25 והצילם פעמים רבות — על פי תהלים קו מג: פעמים רבות יצילם.

בהעבירו משוכות — על פי שמואל ב יב יג: גם יי העביר חטאתך; ירמיה ג כב: ארפה משובותיכם.

והביט מרום ערכות — על פי תהלים לג יג: משמים הביט יי: תהלים סח ה: סלו לרוכב בערבות; תהלים קב כ: כי השקיף ממרום קדשו יי משמים אל ארץ הביט.

למען ברית אבות — על פי ירמיה לד יג: אנכי כרתי ברית את אבותיכם.

26-32 על פי מגלת אנטיוכוס כט—לב: ויהי כאשר שמע אנטיוכוס המלך כי נהרג משנהו נקנור... וישלח להביא לו את בגריס הרשע... אז בגריס הרשע וכל מחנותיו באו בא לירושלים ויהרג בהם הרג רב ויגזר בה גזרה גמורה על שבת ראש חדש ומילה.

ואחר — תקון אשכנזי. בכתב היד: אחר.

26. אל מרום מעונהו — על פי ירמיה כה ל: יי ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו.

ולמענהו — מלשון כל פעל יי למענהו, משלי טז ד.

אבדם והשמידם — על פי אסתר ג יג: להשמיד להרג ולאבד.

27. וכלם יחד — על פי נחמיה ד ב: ויקשרו כלם יחדו.

לא נשאר בהם עד אחד — שמות יד כח.

להכביד מענית — על פי מלכים א יב יד: אבי הכביד את עלכם; תהלים קכט ג: על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם.

חולכי קדורנית — על פי מלאכי ג יד: וכי הלכנו קדורנית מפני יי צבאות.

בחרב ובחנית — שמואל א יז מז.

28 ויבא — קרב איקה — לבלות עם נדבה — לאין שארית ופלטה — וגאונה עטה — פני יוצר מעלה ומטה — והעפיל — להשפיל — הוד מקדש — מקדש — והשח והשם והדם — למען שפך דם.

ח

29 דים נקי שפך — ופניו הפך — לגזר גזרות — וצרות — לאין ספורות — להביא על עם לא אלמן.

30 דת צנה — במענה — לכל צד ימין ושמאל — מלהמול — לזמים שמונה — כחק אל

קורס — מלשון כרע בל קרס נבו, ישעיה מו א.

ועמו פעמו כילק אדם — על פי שופטים ז יב: ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק כארבה לרב.

כילק אדם — על פי ירמיה נא יד: כי אם מלאתיך אדם כילק.

28 עם נדבה — על פי תהלים קי ג: עמד נדבות ביום חילך.

לאין שארית ופלטה — עזרא ט יד (ופליטה).

וגאונה עטה פני יוצר מעלה ומטה והעפיל — השוה קליר, תסתר לאלם 20: גאונה עטה וכבה המנורה, ונטה ידו אל אל המורא, ויחשיך אור עוטה אורה.

וגאונה עטה — על פי תהלים צג א: יי מלך גאות לבש; ישעיה נט יז: ויעט כמעיל קנאה. פני — לפני, וכן 19, 24, 42.

יוצר מעלה ומטה — על פי בראשית יד יט: ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ; תהלים קטו טו: ברוכים אתם ליי עושה שמים וארץ; קדושת כתר: מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה.

והעפיל — מלשון ויעפילו לעלות אל ראש ההר, במדבר יד מד, יונתן: ואזדרו בחשכא קדם קרצתא למסוק לריש טורא — והזדרו בחשכה לפני עלות השחר לעלות לראש ההר, נטר, פרוש על תרגום יונתן: דרש מלת ויעפילו מלשון אופל כי אותיות אהח"ע מתחלפות וכאילו כתיב ויאפילו.

מקדש מקדש — על פי ויקרא טז לג: מקדש הקדש; יחזקאל מח יא: המקדש מבני צדוק. והשח — מלשון השח השפיל הגיע לארץ, ישעיה כה יב.

והשם — מלשון ואת גוהו השמו, ירמיה י כה.

למען שפך דם — יחזקאל כב ו.

29 דם נקי שפך — מלכים ב כא טז.

לגזר גזרות וצרות — מלשון זכר את ושתי... ואת אשר נגזר עליה, אסתר ב א; מכילתא בשלח ג ד (טו ג): הגמון גזר גזרה; שבת לג: בעוון נבלות פה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות.

וצרות לאין ספורות — על פי תהלים מ יג: אפפו עלי רעות עד אין מספר; תהלים עא טו: כי לא ידעתי ספורות.

עם לא אלמן — על פי ירמיה נא ה: לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו.

30 דת צנה במענה לכל צד ימין ושמאל — על פי דברים ה כט: ושמרתם לעשות כאשר צוה יי אלהיכם אתכם לא תסורו ימין ושמאל.

מענה — ראה מלון לשירת הנגיד 429; מלון לשירת גבירול 426. במענה — בכתב היד: במענה?

אמונה—ושבתות וחקי חדשים—ומועדי יי המקדשים—גזר על עם קדושים—לחלל ולעבד חמון.

31 דבר על פלה—מחדשה להבעל לו תחלה—נרע חרש חרוש—ושרש בקש לשרש—ולעשות מעשה חמון.

32 דרך קשת—ופרש קשת—ללכד איש ואשת—ודת הפר—וקפר—בעושה סדרי תימן—הוא האלהים האל הנאמן.

ט

33 האל הנאמן שומר ברית לעמו—מיחדי שמו—בחזותם—כי דין נחמם—להפר

מלהמול לימים שמונה—על פי בראשית יז יב: המול לכם כל זכר... ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר.

כחק אל אמונה—וכן 37.

אל אמונה—דברים לב ד.

ושבתות וחקי חדשים ומועדי יי המקדשים—על פי דברי הימים ב ב ג: לשבתות ולחדשים ולמועדי יי אלהינו; עזרא ג ה: ולחדשים ולכל מועדי יי המקדשים.

ושבתות... לחלל—על פי יחזקאל כ טז: ואת שבתותי חללו.

עם קדושים—על פי דברים ז ו: כי עם קדוש אתה ליי אלהיך.

חמון—מלשון והכרתי את חמניכם, ויקרא כו ל.

31 דבר על כלה מחדשה להבעל לו תחלה—על פי כתובות ג: בתולה הנשאת... תבעל

לטפסר תחלה; מועד קטן כה: קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות ושמח בהם ככלה חדשה.

ושרש בקש לשרש—השוה סימן הדחיות בקביעת שנים: בט"ו תקפ"ט אחר עבור עקר

מלשרש; ג'יקטילה, אזהרות קיא, תרביץ כ 167: ושרט מגוד גרע פן תהי לשרוש.

ולעשות מעשה חמון—על פי אסתר ז ח: והמן נופל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר

המלך הגם לכבש את המלכה עמי בבית.

32 דרך קשת—על פי איכה ב ד: דרך קשתו.

ופרש קשת—על פי איכה א יג: פרש קשתו.

ואשת—מלשון אשת יפת תאר, דברים כא יא.

ודת הפר—על פי תהלים קיט קכו: הפרו תורתך.

בעושה חדרי תימן—על פי איוב ט ט: עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן.

הוא האלהים האל הנאמן... שומר ברית לעמו—על פי דברים ז ט: כי יי אלהיך

הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו. לעמו—תקון

אשכנזי. בכתב היד: לגיניו.

33-36 על פי מגלת אנטיוכוס לז-מ: בזמן ההוא אמרו בני ישראל אלה לאלה באו ונלך

ונשבת במערה פן נחלל את יום השבת ונלשינו אותם בפני בגרים או בגרים הרשע שלח

אנשים חלוצים ויבואו וישבו על פי המערה ויאמרו אליהם יהודים צאו אלינו...

ומעשינו תהיו עושים ויענו בני ישראל ויאמרו אלה לאלה זוכרים אנחנו אשר

צונו ה' על הר סיני ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת עתה טוב לנו אשר נמות

במערה מאשר נחלל את יום השבת בהיות זה כאשר לא יצאו אליהם היהודים ויביאו

דתם — אזי בכבוד משפחה הלכו בגעשה — כאלף איש ואשה — ובאו במערה לשבת
מאנחה — ולשמר כדת יום מנוחה — ולמצא מרגוע — בקל מלאכת עבודה מלנגע —
לעבר על פי צר הניאם — והשיאם.
34 ה'אזיבים בשמחם בנהם — באו אליהם — בארי נוהם — וקראו להם — לצאת אליהם —
ולעשות כמעשיהם — שבת לחלל — ולהתעולל — כם בקל מקראם.
35 ה'שיבום יקרים — אנהנו נזקרים — בעשרת הדברים — אשר צננו יי — על הר סיני —

עצים וישרפו על פי המערה וימותו כאלף איש ואשה.
33 מיחדי שמו — על פי קדושת כתר : ויחן עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים
באהבה שמע אומרים שמע ישראל יי אלהינו יי אחד.
דין נחתם — על פי ראש השנה טו : הכל נדונין בראש השנה וגזר דין שלהן נחתם ביום
הכפורים.
להפר דתם — על פי עזרא ט ד : להפר מצוותיך ; תהלים קיט קכו : הפרו תורתך.
בכבוד משאה — ישעיה ל כז (וכבד). משאה — בכתב היד : משאם.
בגעשה — מלשון ותגעש ותרגש הארץ, תהלים יח ח ; והשוה יעקב, ידדון ידדון שנאני
שלחבת : ברעשה ובגעשה כבוד זכרו יפארו.
כאלף איש ואשה — שופטים ט מט.
ובאו במערה — על פי מלכים א יט ט : ויבא שם אל המערה ; ישעיה ב יט : ובאו במערות
צורים.
לשבת מאנחה — על פי ישעיה כא ב : כל אנחתה השבתי.
ולשמר כדת יום מנוחה — על פי דברים ה יב : שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוה
יי אלהיך ששת ימים תעבד. ויום השביעי שבת לא תעשה כל מלאכה אתה. ועבדך
ואמתך. למען ינוח עבדך ואמתך כמוך ; תפלת שחרית לשבת, לאל אשר שבת : תפארת
עטה ליום המנוחה ענג קרא ליום השבת ; תפלת מנחה לשבת : יום מנוחה וקדשה לעמך
נתת.
כדת — אסתר א טו.
ולמצא מרגוע — על פי ישעיה ו טז : ומצאו מרגוע לנפשכם.
בכל מלאכת עבודה מלנגע — על פי ויקרא כג ז : כל מלאכת עבודה לא תעשו.
לעבר על פי צר הניאם והשיאם — על פי ישעיה כד ה : עברו תורות חלפו חק ; איוב
לו טז : ואף הסיתך מפי צר.
הניאם — אשר הניאם. מלשון יי הפיר עצת גויים הניא מחשבות עמים, תהלים לג י.
והשיאם — מלשון הנחש השיאני, בראשית ג יג.
34 ארי נוהם — משלי כח טו.
ולעשות כמעשיהם — על פי שמות כג כד : ולא תעשה כמעשיהם.
שבת לחלל — על פי יחזקאל כ טו : ואת שבתותי חללו ; נחמיה יג יח : לחלל את השבת.
וללהתעולל — מלשון להתעולל עלילות ברשע, תהלים קמא ד.
מקראם — מלשון חדש ושבתי קרא מקרא, ישעיה א יג ; אלה מועדי יי מקראי קדש,
ויקרא כג ד.
35 יקרים — מלשון הבן יקר לי אפרים, ירמיה לא יט.

ששת ימים תעבד — ואז תןבד ובוד — ועשית כל מלאכתך — וחסן ישועות תהי
אמונת עתך — וביום השביעי שבת — ואז תהיה כגן רטב וכגן וקאלן מעבת —
לזאת הצרים קשמעם — מקטאם
36 ה'לכו נחוצים — אצים — והביאו אש וקוצים — והציתו על פי המצרה — ונשרפו
כלם מהרה — כי לב יחדו נועצו — ולא רצו — לשנות פני בוראם — עלילותיו
ונפלאותיו — אשר ה'ראם.

עשרת הדברים — שמות לד כח.
אשר צונו יי על הר סיני — על פי ויקרא ז לח : אשר צוה יי את משה בהר סיני.
ששת ימים תעבד... ועשית כל מלאכתך... וביום השביעי שבת — על פי שמות כ ט—י:
ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת.
תובד זבוד — מלשון זבדני אלהים זבד טוב, בראשית ל כ ; והשוה גבירול, כל ברואי
12 : הכל ממך נובד זבוד ; אלהים אל ראשון 287 : שלום לעמו ציר יובד.
וחסן ישועות תהי אמונת עתך — על פי ישעיה לג ו : והיה אמונת עתך חסן ישועות.
כגן רטב — וכן ג'קטילה, אוהרות קצח, תרביץ כ 170 ; גבירול, אלהים אל ראשון 125 ;
על פי איוב ח טז : רטב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא ; נסח כתובה : יעלה ויצמח
כגן רטב.
ורענן וכאלן מעבת — על פי יחזקאל ו יג : ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה ;
מיכה ז ג : ויעבתוה.

לזאת — לכן, וכן 57 ; והשוה גבירול, שעה נאסר 5 : לזאת אכף ואספק כף.
הצרים — בכתב היד : השרים.
כשמעם... הלכו נחרצים — על פי שמואל ב ה כד : ויהי בשמעך... אז תחרץ.
מבטאם — מלשון מבטא שפתיה, במדבר ל ח.
36. נחרצים — מלשון כי נחרצה נעשתה, דניאל יא לו.
אצים — מלשון והנוגשים אצים, שמות ה יג.
אש וקוצים והציתו... ונשרפו — על פי ישעיה לג יב : והיו עמים משרפות שיד קוצים
כסוחים באש יצתו ; תהלים קיח יב : דעכו כעש קוצים.
על פי המערה — על פי יהושע י יח : גלו אבנים גדולות אל פי המערה.
כי לב יחדו נועצו — על פי תהלים פג ו : כי נועצו לב יחדו.
לשנות פני בוראם — על פי איוב יד כ : משנה פניו.
עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם — תהלים עח יא.

37-38. על פי מגלת אנטיוכוס לב—לו : אז בגריס הרשע... בא לירושלים... ויגזר בה גזרה
גמורה על שבת חדש ומילה. בהיות זה... מצאו איש אשר מל בנו ויביאו האיש ואשתו
ויתלו אותם כנגד הילד. וגם אשה אשר ילדה בן אחרי מות בעלה ותמל אותו לשמונה
ימים ותעל על חומת ירושלים ובנה המהול בידה ותען ותאמר לך אומרים בגריס הרשע
אתם חושבים לבטל מאתנו הברית אשר כרת עמנו ברית אבותינו לא נבטל ממנו ושבת
ראש חדש ומילה מבני בנינו לא יוסרו ותפיל בנה לארץ ותפל אחרי וימותו שניהם כאחד
ורבים מבני ישראל היו אשר עושים כן בימים ההם ולא שנו ברית אבותם.

37 ה'ראם בגרס הרע הזה כמה צרות — אחרות — בצת צר רועץ — קסר לתלות על
עץ — ביד קשה — איש ואשה — אשר מלו ילדם לזמים שמונה — כחק אל אמונה —
כדת ישישים.

38 ה'ילד בוכה בסלואים — והקה על עצים תלואים — ואשה אחת גדולה — ילדה ומלה —
לשמונה ותעלה לחומה ועמו על ארץ נקלה — ומתו שניהם בחילה — וכהנה רבות
עשה — בשומו לקל יד קשה — עם אל יחד אנשים ונשים.

39 ה'כי לזאת העיר יי את רוח חמשת בני מתתיה ויצאו הם — וארבעת אחי אביהם —

37. הראם בגרס הרע הזה כמה צרות — על פי תהלים עא כ: אשר הראיתני צרות רבות
ורעות; אסתר ז ו: איש צר ואויב המן הרע הזה.

צר רועץ — על פי שמות טו ו: ימינך יי תרעץ אויב.

לתלות על עץ — על פי אסתר ו ד: לתלות את מרדכי על העץ; דברים כא כב: ותלית
אותו על עץ.

ביד קשה — על פי שופטים ד כד: ותלך יד בני ישראל הלוח וקשה על יבין.

אשר מלו ילדם לימים שמונה כחק אל אמונה — על פי בראשית יד יב: ובן שמונת ימים
יקול לכם כל זכר. ילדם — תקון אשכנזי; בכתב היד: ילדים.

כחק אל אמונה — וכן 30.

אל אמונה — דברים לב ד.

כדת ישישים — על פי מועד קטן כה: גזע ישישים עלה מבבל.

38. בתלואים — דברי הימים ב יט.

והמה על עצים תלואים — על פי יהושע י כו: ויהיו תלויים על העצים.

תלואים — דברים כה טו.

ואשה אחת גדולה — על פי מלכים ב ד א: ואשה אחת; מלכים ב ד ח: ושם אשה
גדולה. אחת — בכתב היד: אחרת.

בחילה — איוב ו י.

וכהנה רבות — איוב כג יד.

בשומו — ישעיה כו ט.

משסה עם אל — על פי ישעיה מב כד: מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזים.

עם אל — על פי שמואל ב יד יג: ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים. עם — בכתב היד:
עב.

יחד אנשים ונשים — על דרך יחד עשיר ואביון, תהלים מט ג.

אנשים ונשים — ירמיה מז.

41-39. על פי מגלת אנטיוכוס מא—מח: אחרי כן יצאו חמשת בני מתתיה וארבעת אחיו וילחמו

בעמים ויהרגו בהם הרג רב ויגרשום לאיי הים כי בטחו בד' אלהי השמים או בגרים
הרשע נכנס בספינה אחת וינס אל אנטיוכיא אל המלך ועמו אנשים פליטי חרב. ויען

בגרים ויאמר לאנטיוכוס המלך אתה המלך שמת צווי לבטל מן היהודים שבת ראש חדש
ומזל מרמה גדולה ומרד בזה. אשר אם ילכו כל העמים והאומות וכל הלשונות לא יוכלו

לחמשת בני מתתיהו אשר מאריות הם חזקים ומנשרים הם קלים ומדובים הם ממהרים.

נני הולך לפניהם — ונלחם בגוים ההם — ונפלו בחרב לפניהם — ובגרים בתאניה —
 גם בתאניה — ושב לארצו ואנטיוכוס בעת ראהו קצף במסביו — נחמתו בעצה בו — ויאסף
 בעים — חיל כחול הים — אחוזי חרבות מלמדי מלחמות בפילים ושריונים מלכשים —
 וקא בגרים עמקם שנית בקרב ברזל ופרשים — והשחית עצומים וצם קדושים.

יא

40 קדושים אשר בארץ — השחית וחומת ירושלים הפיל לארץ — וקרב קרצות —
 פרץ במקדש שלש עשרה פרצות — והנתיק — אטיק — שער בת רבים.

עתה המלך עצתי תיטב עליך ולא תלחם באנשים מעט כי אם תלחם בהם ותבוש בעיני
 כל המלכים. לכן כתוב ושלח ספרים בכל מדינות מלכותך ויבואו שרי החיילים ולא ישאר
 מהם אחד וגם פילים מלובשים שריונים יהיו בהם. ויטב הדבר בעיני אנטיוכוס המלך
 וישלח ספרים בכל מדינות מלכותו ויבואו שרי עם ועם ומלכות ממלכות ופילים מלובשים
 שריונים עמהם באו. שנית קם בגרים הרשע ויבא לירושלים בקע החומה וינתק המבוא
 וישבר במקדש שלש עשרה פרצות וגם מן האבנים שבר עד אשר היו כעפר. ויחשב בלבו
 ויאמר הפעם הזאת לא יוכלו לי כי רב חילי ועוז ידי ואלהי השמים לא חשב כן.

39. הכי לזאת — אחרי כן.

העיר יי את רוח — ירמיה גא יא.

ויי הולך לפניהם — שמות יג כא.

ונלחם בגוים ההם — זכריה יד ג.

בחרב לפניהם — תקון אשכנזי; בכתב היד: לפניהם בחרב.

בתאניה — מלשון והיתה תאניה ואניה, ישעיה כט ב.

ושב לארצו — מלכים ב יט ז.

במסבו — מלשון עד שהמלך במסבו, שיר השירים א יב.

וחמתו בערה בו — אסתר א יב.

ויאסף... חיל כחול הים — על פי בראשית מא מט: ויצבר יוסף בר כחול הים; יהושע

יא ד: ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב.

בעים — מלשון והניף ידו על הגהר בעים רוחו, ישעיה יא טו.

אחוזי חרבות מלמדי מלחמות — על פי שיר השירים ג ח: אחוזי חרב מלמדי מלחמה.

ופילים בשריונים — תקון אשכנזי; בכתב היד: בפילים ושריונים.

בשריונים מלובשים — על פי שמואל א יז לח: וילבש אותו שריון.

ברכב ברזל ופרשים — על פי יהושע יז יח: כי רכב ברזל לו; מלכים א א ה: ויעש

לו רכב ופרשים.

והשחית עצומים ועם קדושים — דניאל ח כד.

40. קדושים אשר בארץ — על פי תהלים טז ג: לקדושים אשר בארץ המה.

וחומות ירושלים הפיל לארץ — על פי יחזקאל לח כ: וכל חומה לארץ תפל; משעיה כה

יב: ומבצר משגב חומותיך השח השפיל הגיע לארץ.

קרצות — מלשון קרץ מצפון בא, ירמיה מז כ.

פרץ במקדש שלש עשרה פרצות — על פי מדות ב ג: ושלוש עשרה פרצות היו שם

שפרצום מלכי יון.

41 קצץ פרכות — על קל מצרכות — והאביד והשמיד — והסיר והמקיד — והמגיר — והגיר — לגיא אבני סנבס והדק לעפר וכה אמר ברב זצם — זאת הפעם — ברב חילי — ועצם מקהלי — קצצה ידי לצור יושב הכרובים.

42 קנאו לזאת חמשת בני מתתיה ולרגעים חרדו — ולמצפה גלעד נועדו — ותענית גזרו — ושק ואפר אורו — שפכו לב פנים — להיות פני יושב שמים — דבריהם קרובים.

והנתיק — והתיק, על פי שופטים כ לא: הנתקו (ה קמוצה) מן העיר, אתיק — יחזקאל מב ג.

שער בת רבים — שיר השירים ז ה. קצץ פרכות — על פי מלכים ב יח טז: בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל יי ואת האומנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור. פרכות — מלשון ועשית פרכת (יונתן: פרגודא — מסך) תכלת וארגמן, שמות כו לא; והאביד — במדבר כד יט. והמגיר — ומגר, השוה יניי?, זולאי שסב: מתנת טל תמתיק מאכל מטעם להמגיד ולא להמגיר.

והגיר לגיא אבני מזבח — על פי מיכה א ו: והגרתי לגי אבניה; ישעיה כז ט: בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנפצות. והדק לעפר — על פי מלכים ב כג ט: וישרף את הבמה הדק לעפר. זאת הפעם — בראשית ב כג.

ברב חילי — על דרך ברב רכבי אני עליתי מרום הרים, ישעיה לו כד. מקהלי — מלשון במקהלים אברך יי, תהלים כו יב. מצאה ידי ל — על פי ישעיה י י: כאשר מצאה ידי לממלכות האליל. לצור — מלשון כי אלהים צורם, תהלים עח לה.

יושב הכרובים — על פי תהלים פ ב: רועה ישראל האזינה... יושב הכרובים הופיעה, 42 על פי מגלת אנטיוכוס מט—נ: וכשמע חמשה בני מתתיה קמו ויבאו למצפה גלעד אשר היה שם פליטה לבית ישראל בימי שמואל הנביא צום גזרו וישבו על האפר לבקש רחמים מלפני אלהי השמים.

ולרגעים חרדו — על פי יחזקאל כו טז: וחרדו לרגעים. מצפה גלעד — שופטים יא כט. נועדו — מלשון הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו, עמוס ג ג. ותענית גזרו — על פי תענית ג ו: גזרו תענית.

ושק ואפר אורו — על פי אסתר ד א: וילבש שק ואפר; ירמיה ו כו: חגרי שק ותתפלשי באפר. שפכו לב פנים — על פי איכה כ יט: שפכי כמים לבך נכח פני אדני.

פני — לפני. וכן 19, 24, 28. יושב שמים — על פי תהלים ב ד: יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו. דבריהם קרובים — על פי מלכים א ח גט: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יי קרובים אל יי אלהינו.

43 קראו לקניו בַּמְחֻנִּים — אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים — פֶּנֶה כִּי הִנֵּה יָנִים — עֲדַת נִרְגָּנִים — וְשׁוֹנִים — הַפּוֹנִים — אֶל רִקְבֵיהֶם.

44 קוֹל נָתַן בְּבֹאֵם בְּנַחֲלָתָהּ — הִרְסוּ אֶת מִזְבְּחוֹתֶיהָ — וְשִׁקְצוּ בְּתַעֲבוֹבִים — שְׁמִינִיךָ טוֹבִים.

יב

45 טוֹרִים בַּעֲצָתָם — וְקִנְיָתָם — לְשֵׁם אֵילֹתָם — נָצַת בְּשִׁמוֹתָם — אֲכִיקֶם בְּכַף אוֹתָם — וְאָמַר בְּנֶעֱם מִקְטָאוֹת.

43. אדוני האדונים — על פי דברים י י: אלהי האלהים ואדוני האדונים.
עדת נרגנים ושונים — על פי תהלים כב יז: עדת מרעים; משלי כו כ: ובאין נרגן ישתק מדון; משלי טז כח: איש תהפוכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף; משלי יז ט: מכסה פשע מבקש אהבה ושונה בדבר מפריד אלוף; משלי כד כא: עם שונים אל תתערב. והשוה גבירול, עטה הוד 68: אהה כי הזמן חסר תבונות ונמלא מעדת רוגנים ושונים. הפונים אל רהבים — על פי תהלים מ ה: אשרו הגבר אשר שם יי מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב.

44. קול נתנו בבואם בנחלתך — על פי איכה ב ז: קול נתנו בבית יי כיום מועד; תהלים עט א: אלהים באו גויים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים.
הרסו את מזבחותיך — על פי מלכים א יט י: את מזבחותיך הרסו.
ושקצו בתעובים — על פי דברים ז כו: שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו.
בתעובים — השוה סלח נא אשמות: סלח נא שמץ תעתוע תעוב רחומיך; אליהו הוקן, אוהרות, סלוצקי 58: נפקדתי מתעוב מצרי ואדומי.
שמניך טובים — על פי שיר השירים א ג: לריח שמניך טובים.

45. על פי מגלת אנטיוכוס נא—סא: אז נפל בלבם עצה טובה, יהודה הבכור, השני שמעון, השלישי יוחנן, הרביעי יונתן, החמישי אלעזר. ויברך אותם אביהם וכן אמר: יהודה בני, (אודה ממך) [אדמך] כיהודה בן יעקב אשר היה נמשל כאריה. שמעון בני, (אודה ממך) [אדמך] כשמעון בן יעקב אשר הרג יושבי שכם. יוחנן בני, (אודה ממך) [אדמך] כאבנר בן נר שר צבא ישראל. יונתן בני, (אודה ממך) [אדמך] כיונתן בן שאול אשר הרג עם פלשתים. אלעזר בני, (אודה ממך) [אדמך] כפנחס בן אלעזר אשר קנא לאלהיו והציל את בני ישראל. על זה יצאו חמשה בני מתתיה ביום הזה וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב ויהרג מהם יהודה. באותה שעה, כאשר ראו בני מתתיה כי נהרג יהודה, שבו ויבואו אל אביהם. ויאמר להם: למה שבתם? ויענו ויאמרו: על אשר נהרג אחינו אשר היה חשוב ככלנו. ויען מתתיה אביהם ויאמר: אני אצא עמכם ואלחם בעמים פן יאבדו בית ישראל ואתם נבהלתם על אחיכם. ויצא מתתיה ביום ההוא עם בניו וילחמו בעמים. ואלהי השמים נתן כל גבורי העמים בידם ויהרגו בהם הרג רב כל אוהזי חרב וכל מושכי קשת שרי החיל והסגנים לא נותר בהם שריד וינוסו שאר העמים למדינות הים.

45. וקנאתם לשם אילותם — על פי במדבר כה יג: תחת אשר קנא לאלהיו; מלכים א יט י: קנא קנאתי ליי אלהי צבאות; יחזקאל לט כה: וקנאתי לשם קדשי.

אילותם — מלשון ואתה יי אל תרחק אילותי לעזרתי חושה, תהלים כב כז: מלכותי

46 טיב אמה יהודה — כגור אריה יהודה — שמעון בנאף עם אחיה בסקם — שמעון בן יעקב בבואו על יושבי שכם — יונתן תהי ידך לאל — קאכנר בן נר שר צבא ישןאל — יונתן בנאף בחיל יון וכתים — כיונתן בן שאול על מחנה פלשתים — אלעזר בגבורתו — כפינתס בן אלעזר בקנאתו — אל אל במוקראות.

47 טעם מאביהם לקחו — וביוצרם בטחו — ובגבורתו אצרו — ובשמו נצרו — ויצאו אליהם — והכו בהם — מכה רבה והפילום למשואות.

בשמותם אביהם ברכ אותם — על פי בראשית מט כח : אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כבדו ברכ אותם.

בנעם — וכן 49 ; מלשון לחזות בנעם יי ולבקר בהיכלו, תהלים כז ד.

מבטאות — וכן 54 ; מלשון מבטא שפתי, במדבר ל ז.

46 טוב אתה יהודה כגור אריה יהודה — על פי בראשית מט ח—ט : יהודה אתה יודוך אחיך... גור אריה יהודה מטרף בני עלית.

בבואך עם אחיך בסכם — על פי איוב ג ו : הלילה ההוא... אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבוא.

בסכם — במנין. השוה יוסי בן יוסי, אפחד במעשי 23 : ליום זה נכמס סכם חשבונות תחלה לימים וראש לזכרון ; שלמה הבבלי, אור ישע 95 : לאסירים יחפץ כסכם.

כשמעון בן יעקב בבואו על יושבי שכם — על פי בראשית לג יח — לד כה : ויבוא יעקב שלם עיר שכם... ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי... איש חרבו ויבואו על העיר בטח ויהרגו כל זכר.

תהי ידך לאל — על פי משלי ג כו : בהיות לאל ידך לעשות.

אכנר בן נר שר צבא ישראל — מלכים א ב לב.

יון וכתים — על פי בראשית י ד : ובני יון... כתים ודודנים.

כיונתן בן שאול על מחנה פלשתים — על פי שמואל א יג יז — יד יג : ויצא המשחית ממחנה פלשתים... ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נושא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים... ויעל יונתן... ונושא כליו אחריו ויפלו לפני יונתן.

כפינתס בן אלעזר בקנאתו אל אל — על פי במדבר כה יא—יב : וידבר יי אל משה לאמר פינתס בן אלעזר... השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם. אל אל — ישעיה י כא.

במוראות — וכן 56 ; מלשון ויראת מאלהיך (ויקרא יט לב) הוי אומר זו מוראת הרב, תנחומא בהעלותך יא ; והשוה בן משלי תתפא : נהג חילך באור פנים ומתן יד ומוראה. 47 טעם — עצה.

וביוצרים בטחו — על פי מלכים ב יח ה : ביי אלהי ישראל בטח.

ובגבורתו אצרו — על פי תהלים סה ז : נאזר בגבורה ; ברכות השחר : ברוך אתה יי... אזור ישראל בגבורה.

ובשמו נעזרו — על פי תהלים כח ז : יי עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ; זכריה י יב : וגברתים ביי ובשמו יתהלכו.

ויצאו אליהם ויחכו בהם מכה רבה והפילום — על פי שמואל א יד יג—יד : ויעל יונתן... ונושא כליו אחריו ויפלו לפני יונתן... ותהי המכה הראשונה אשר הכה יונתן ונושא כליו

48 ט'חו בקרקע פניהם—ובשוקם הם—עונים אבינו—נפקד היום ממנו—יהודה אחינו—אשר היה כמונו—נחשב ואיך אחריו נוכל להלחם—וצר צמנו לוחם—ברבבות אלפים ומאות.

49 ט'הר לב השבים בנעם הנני צמקם יוצא ויצא צמקם—ונלחם בגויים ההם—ואתה אל עזרתה היית להם—והשמידום—והאבדום—והקחידום—עד בלתי השאירו להם שריד ופליט ושבנו והודו את שמך בעשותך לטובה אות—כי גדול אתה ועושה נפלאות.

יג

50 נפלאות עשית—הוד מרומים כסית—עת הסגרת—ומגרת—ומסרת—מלכים

כעשרים איש; במדבר יא לג: ויך יי בעם מכה רבה.

והפילום למשואות—על פי תהלים עג יח: הפלתם למשואות. למשואות—בכתב היד: למשואות.

48. טחו בקרקע פניהם—על פי ברכות כד: שהיו פניה טוחות בקרקע; והשוה סנהדרין יט: כבשו פניהם בקרקע.

נפקד היום ממנו—על פי במדבר לא מט: ולא נפקד ממנו איש; שופטים כא ג: להפקד היום מישראל שבט אחד.

49. טהר לב—משלי כב יא.

בנעם—וכן 45; מלשון לחנות בנעם יי ולבקר בהיכלו, תהלים כו ד.

ויצא עמהם ונלחם בגויים ההם—על פי זכריה יד ג: ויצא יי ונלחם בגויים ההם; והשוה 39: ויי הולך לפניהם ונלחם בגויים ההם.

עזרתה היית להם—על פי תהלים סג ח: כי היית עזרתה לי. עזרתה—בכתב היד: עזרתם.

והאבדום—מלשון והאביד שריד מעיר, במדבר כד יט.

עד בלתי השאירו להם שריד ופליט—על פי יהושע ח כב: עד בלתי השאיר לו שריד ופליט.

ושבו והודו את שמך—דברי הימים ב ו כד.

בעשותך לטובה אות—על פי תהלים עו יז: עשה עמי אות לטובה.

כי גדול אתה ועושה נפלאות—תהלים פו י.

50. על פי מגלת אנטיוכוס סג—סה: וישמחו בני ישראל כי נתנו בידיהם שונאיהם, מהם שרפו באש ומהם דקרו בחרב ומהם תלו על העץ. ובגריס הרשע המטעה את עמו שרפו אותו בית ישראל באש. ואז המלך אנטיוכוס כאשר שמע אשר נהרגו בגריס הרשע וכל שרי החיל אשר עמו נכנס בספינה וינס למדינת הים. ויהי כל מקום אשר היה בא שמה מורדים בו וקורין אותו הבורח.

50. הוד מרומים כסית—כסית את השמים בהוד. על פי תהלים ח ב: אשר תנה הודך על השמים; תהלים קמח יג: הודו על ארץ ושמים.

הסגרת—מלשון כי צורם מכרם ויי הסגירם, דברים לב ל.

ומגרת—מלשון וכסאו לארץ מגרתה, תהלים פט מה; והודים מהרה תעקר ותשבר ותמגר, תפלת העמידה, ולמלשינים.

אדירים — וגבורים אדירים — כל חיל וְנָן — ומנסת וְעָלָן — לבושי ארְגָּן — וכותבי
נִשְׁתָּן — רבוא רבָּן — בִּיד רַבִּי כְהֲנִי — בְּגִי חֲשֻמוֹנִי — מְטִיבֵי רִיחַ נִיחוּחִי.
51 נִפְצוּ מֵהֶם אֶל הַסֵּלַע וּדְחָפוּם — וּמֵהֶם תָּלוּ נֶגֶד הַשֶּׁמֶשׁ וּשְׁרָפוּם — וּבְגָרֶם — הַגֹּרֶם —
אֲשֶׁר עַל אֱלֹהִים הַתְּגַבֵּר — פֶּתַע פֶּתָאִם נִשְׁבֵּר — וְנִהְרַג הָרֶג — וְתָלוּ אוֹתוֹ עַל עֵץ
בְּחָרָג — וְאַנְטִיכֹס אֲשֶׁר הָיִיד וּמָרַד — פֶּתָאִם מִכְסָּאוֹ הוֹרֵד — נִבְהַל וְרָפוּ יָדָיו —

ומסרת — מלשון מסרת גבורים ביד חלשים, תפלת בימי מתתיהו.

מלכים אדירים — תהלים קלו יח.

ומנחת ועלון — על פי בראשית לו כג: ואלה בני שובל עלון ומנחת.

לבושי ארגון — על פי ירמיה י ט: תכלת וארגמן לבושים; דברי הימים ב ב ו: ובארגון
וכרמיל ותכלת.

וכותבי נשתון — על פי עזרא ד ז: וכתב הנשתון כתוב ארמית.

רבוא רבון — על פי דניאל ז י: אלף אלפים ישמשונה ורבו רבון (רבבן קרי) קדמוהי
יקומון (אלף אלפים ישרתוהו ורבוא רבבות לפניו יעמדו).

רבי כהני — כהני הגדולים, והשוה ירמיה לט יג: וישלח נבוזראדן רב טבחים ונבושזבן
רב סרים וגרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל.

רבי כהני בני חשמונאי — על פי תפלת בימי מתתיהו: בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול
חשמונאי ובניו.

מטיבי — מלשון שלשה המת מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת, משלי ל כט.

ריח ניחוחי — על פי יחזקאל כ כח: וישמו שם ריח ניחוהיהם.

51 נפצו מהם אל הסלע ודחפום — על פי תהלים קלו ט: אשרי שיאחו ונפץ את עוללך אל
הסלע; יומא ו ו: ודחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד
שנעשה אברים אברים.

תלו נגד השמש — על פי במדבר כה ד: והוקע אותם ליי נגד השמש.

הגורם — השובר. מלשון גרסה נפשי לתאבה, תהלים קיט כ; ויגרס בחצץ שני, איכה
ג טז.

על אלהים התגבר — על פי איוב טו כה: כי נטה אל אל ידו ואל שדי יתגבר.

פתע פתאום נשבר — על פי ישעיה ל יג: פתאום לפתע יבוא שברה; ירמיה נא ח:
פתאום נפלה בבל ותשבר.

ונהרג הרג — על פי יחזקאל כו טו: בהרג הרג רב בתוכך; ישעיה כו ז: אם כהרג
הרוגיו הרג.

ותלו אותו על עץ — על פי בראשית מ יט: ותלה אותך על עץ; אסתר ח ז: ואותו
תלו על העץ.

בחרג — בחרדת. מלשון ויחרגו ממסגרותיהם, תהלים יח מו, סעדיה, קאפת, פא: ופרשתי
ויחרגו ממסגרותיהם, חרדו, מלשון התרגום, כי תרגום ומחדרים אימה (דברים לב כה)
חרגת מותא.

הייד — מלשון והמה הוידו ולא שמעו, נחמיה ט כט.

פתאום מכסאו הורד — על פי יחזקאל כו טז: וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים; ישעיה
יד יא: הורד שאול גאונך.

נבהל ורפו ידיו בשמעו כי בגרס נהרג ונפלו גדודיו — על פי ישעיה ז—ח: על כן כל

קָשְׁמָעוּ כִּי בְּגָרִם נִהְרָג וְנִפְלֹ גְדוּדָיו—וּבְרַח לֹאִי הָיָה לְשֹׁחַק בְּפִי יְלָדֵי קִטְנֵי יְלָדֵי פֶרֶקֶתִי.

52 גִּם כִּזָּה בַּעֲשׂוֹתָךְ—לְנוֹצְרֵי תַעֲזוּבָתְךָ—וְכִהְנִי מִשְׁמְרוֹתֶיךָ—בָּאוּ מִתְּהָה אֶל קִעוֹן בֵּיתְךָ—וְטָהְרוּ הַשְּׁקוּצִים—וְגִדְרוּ הַפְּרָצִים—וְהִקִּימוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ כְּהִלְכָה—וְפָרְכוּ עָלָיו הַמַּעֲרָכָה—וּבָעֵת נָגְשׁוּ לְהַקְרִיב זֶבֶח־

53 וְנִתְּנוּ עֵינֵיהֶם לְטָהָרוֹת—לְהַעֲלוֹת אֶת הַנִּירוֹת—וְלֹא מִצָּאוּ שָׁמֶן זֵית קִתִּית כִּי אִם פֶּךְ

יָדִים תְּרַפִּינָה... וּנְבַהֲלוּ; יִרְמִיָּה ג מִג: שָׁמַע מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת שְׁמֵעַם וּרְפוּ יָדָיו.

לֹאִי הֵימָּה—עַל פִּי יִשְׁעִיתָ יֵאָ יֵאָ: וּמִשְׁנַעַר וּמַחֲמַת וּמֵאִי הֵימָּה.

פֶּרֶחֶתִי—מִלְשׁוֹן עַל יָמִין פֶּרֶחֶת יִקְוָמוּ, אִיּוֹב ל יב.

52-53. עַל פִּי מַגִּלַּת אֲנִטִּיּוֹכּוֹס סו—ע: אַחֲרֵי כֵן בָּאוּ בְנֵי חֲשִׁמוֹנָאִי לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ וַיִּבְנוּ אֶת הַשְּׁעָרִים הַנִּשְׁבָּרִים וַיִּסְגְּרוּ הַפְּרָצוֹת וַיִּטְהָרוּ אֶת הָעִזְרוֹת מִן הַהִירוֹגִים וּמִן הַטּוֹמָאוֹת. וַיִּבְקְשׁוּ שָׁמֶן זֵית זָךְ לְהַדְלִיק הַמִּנְוָה וְלֹא מִצָּאוּ כִּי אִם צִלּוּחִית אַחַת אֲשֶׁר הִיתָה חֲתוּמָה בְּטַבַּעַת הַכֶּהֶן הַגָּדוֹל וַיִּדְעוּ כִּי הִיתָה טָהוֹרָה וְהָיָה בָּהּ כִּשְׁעוֹר הַדִּלְקָת יוֹם אֶחָד וְאַלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר שָׁכַן שְׁמוֹ שָׁם נָתַן בְּרַכָּה וְהַדְלִיקוּ מִמֶּנָּה שְׁמוֹנֶה יָמִים עַל כֵּן קִיְּמוּ בְנֵי חֲשִׁמוֹנָאִי קִיּוֹם וַחֲזָקוּ אֲסָר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּהֶם כְּאַחַד לַעֲשׂוֹת שְׁמוֹנֶה יָמִים הָאֵלֶּה יָמֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה כִּימֵי מוֹעֲדִים הַמְּתוּבִים בַּתּוֹרָה וְהַדְלִיק בָּהֶם נִירוֹת לְהוֹדִיעַ אֲשֶׁר עָשָׂה לָהֶם אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם בְּצוּחִים; שַׁבָּת כֹּא: בְּכ"ה בְּכִסְלוֹ יוֹמֵי דַחְנוּכָה תַּמְנִיָּא (יָמֵי חֲנֻכָּה שְׁמוֹנֶה)... שְׁכַשְׁנָכְנוּסוּ יוֹגִים לְהִיכָל טַמְאוֹ כָּל הַשְּׁמָנִים שֶׁבְּהִיכָל וְכַשְׁגַּבְרָה מַלְכוּת בֵּית חֲשִׁמוֹנָאִי וּבְצָחוֹם בְּדָקוֹ וְלֹא מִצָּאוּ אֵלָּא פֶּךְ אֶחָד שֶׁל שָׁמֶן שֶׁהָיָה מִנֵּחַ בַּחֲתוּמֵי שֶׁל כֶּהֶן גָּדוֹל וְלֹא הָיָה בּוֹ אֵלָּא לְהַדְלִיק יוֹם אֶחָד, נַעֲשֶׂה בּוֹ נֵס וְהַדְלִיקוּ מִמֶּנּוּ שְׁמוֹנֶה יָמִים, לְשָׁנָה אַחֲרַת קִבְעוּם וְעִשְׂאוֹם יָמִים טוֹבִים בְּהִלָּל וּבְהוֹדָאָה.

52. גִּם כִּזָּה בַּעֲשׂוֹתְךָ—עַל פִּי תַפְלַת וְעַל הַנְּסִים... שְׁעִשִּׂיתָ לְאַבּוֹתֵינוּ בִּימֵי הָהֵם בְּזִמְנָה הַזֶּה. לְנוֹצְרֵי תַעֲזוּבָתְךָ—עַל פִּי תַהֲלִים קִיט כ: אֲשֶׁרִי נּוֹצְרֵי עֲדוּתִיו; יִשְׁעִיתָ ח כ: לְתוֹרָה וּלְתַעֲוָה.

וְכִהְנִי מִשְׁמְרוֹתֶיךָ—עַל פִּי דְבָרֵי הַיָּמִים ב ז ו: וְהִכְהַנִּים עַל מִשְׁמָרְתָם עוֹמְדִים.

מִעוֹן בֵּיתְךָ—תַּהֲלִים כו ח.

וְטָהְרוּ הַשְּׁקוּצִים—עַל פִּי דְבָרֵי הַיָּמִים ב כט יח: טָהְרָנוּ אֶת כָּל בֵּית יי; תַּפְלַת בִּימֵי מַתְתִּיָּהוּ: וְאַחֲרַי כֵּךְ בָּאוּ בְּנִיךְ לְדַבֵּיר בֵּיתְךָ וּפָנּוּ אֶת הַיִּכְלָךְ וְטָהְרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ; מַלְכִים ב כג כד: וְגַם אֶת הָאוֹבּוֹת... וְאֶת כָּל הַשְּׁקוּצִים... בְּעֵר יִאֲשִׁיֵּהוּ.

וְגִדְרוּ הַפְּרָצִים—עַל פִּי עֲמוּס ט יא: וְגִדְרִיתִי אֶת פְּרָצֵיהֶן.

וְהִקִּימוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ כְּהִלְכָה וְעָרְכוּ עָלָיו הַמַּעֲרָכָה—עַל פִּי עֲזָרָא ג ג: וַיִּכְנִינוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עַל מַכּוֹנּוֹתָיו... וַיַּעַל עָלָיו עוֹלוֹת לִי י; דְּבָרֵי הַיָּמִים ב ג: לְהַקְטִיר לִפְנֵי קִטְרַת סָמִים וּמַעֲרַכַת תַּמִּיד.

53. נִתְּנוּ עֵינֵיהֶם—עַל פִּי תוֹסַפְתָּא סוֹטָה ד יז: מִצִּינוּ בְּנַחֲשׁ שְׁנָתָן עֵינֵי לְהַרְגָּא אֶת אָדָם.

לְטָהָרוֹת—מִלְשׁוֹן בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר (וַיִּקְרָא י י) אֵלּוֹ טַמְאוֹת וְטָהָרוֹת, כְּרִיתוֹת יג:; לְהַעֲלוֹת אֶת הַנִּירוֹת—עַל פִּי שְׁמוֹת ל ח: וּבְהַעֲלוֹת אַהֲרֹן אֶת הַנִּירוֹת; בְּמַדְבַּר ח ב: בְּהַעֲלוֹתָ אֶת הַנִּירוֹת.

שָׁמֶן זֵית קִתִּית—עַל פִּי שְׁמוֹת כו כ: שָׁמֶן זֵית זָךְ קִתִּית לְמֵאוֹר.

פֶּךְ אֶחָד—עַל פִּי שְׁמוֹת א י א: וַיִּקַּח שְׁמוֹאֵל אֶת פֶּךְ הַשָּׁמֶן.

אחד — בחותם כהן גדול קיחד — להדליק ממנו יום אחד — ופשה בו גס — צור קתני
 וראוי וישגס — והדליקו ממנו שמונה ימים בקביעה — עד אשר הביאו שמן זית מתקופה —
 ואז הקינו כי צור ברב מפעלותיו — וזכר עשה לנפלאותיו — לזאת קימו על נפשם
 ועל זרעם ועל כל הנלוים אליהם בתם לבב ובר — חק ולא יעבר — להדליק בהם
 נרות — ולגמר הלל בשירות — באספי מערבי ומזרחי — לאלהים לאל ח'י.

יד

54 ח'י כמוני — היום יודך נאני — יש כלא יש — קמל נחפר ונתבש — וברב עונוי —
 אין מלה בלשוני — להנצים בה מקטאות.
 55 זמירות איך ואספרה — ואיך אדברה — נאספרה — פלאיך אשר עצמו מספרה — אכל

צור — מלשון הצור תמים פעלו, דברים לב ד.
 מתני יראוי ישגס — על פי מלכים א ית מו: וישגס מתניו.
 יראוי — מלשון רצון יראוי יעשה, תהלים קמה יט.
 שמן זית מתקופה — על פי מנחות ח ג: תקוע אלפא לשמן; מנחות פה: וישלח יואב
 תקועה ויקח משם אשה חכמה (שמואל ב יד ב) מאי שנא תקועה... מתוך שרגילין
 בשמן זית חכמה מצויה בהן.
 צור ברב מפעלותיו — על פי תהלים מו ט: לכו חזו מפעלות יי.
 זכר עשה לנפלאותיו — תהלים קיא ד.
 קימו על נפשם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם... חק ולא יעבר — על פי אסתר ט
 כו: קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבר.
 בתם לבב ובר — וכן 18; על פי מלכים א ט ד: בתם לבב; תהלים כד ד: ובר לבב;
 שמואל ב כב כא: כבר ידי ישיב לי; שמואל ב כב כה: כברי לנגד עיניו.
 חק ולא יעבר — על פי תהלים קמח ו: חק נתן ולא יעבר.
 ולגמר הלל — על פי פסחים י ז: מוגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי — גומר
 עליי את ההלל.
 בשירות — תקון אשכנזי, בכתב היד: בשמחה.
 לאלהים לאל חי — תהלים מב ג.

54. חי כמוני היום יודך — על פי ישעיה לח יט: חי חי הוא יודך כמוני היום.
 יש כלא יש — על פי עובדיה א טו: והיו כלא היו.
 קמל נחפר ונתבש — על פי ישעיה לג ט: החפיר לבנון קמל; ישעיה כד כג: וחפרה
 הלבנה ובושה החמה; ירמיה טו ט: באה שמש... בושה וחפרה; תהלים לה כו: יבושו
 ויחפרו.
 וברב עונוי — על פי ירמיה יג כב: ברב עוונך.
 אין מלה בלשוני — תהלים קלט ד.
 להנצים — מלשון תלמודי חכמים שבארץ ישראל שמנעמים זה לזה בהלכה, סנהדרין כד.
 מבטאות — וכן 45; מלשון מבטא ושפתי, במדבר ל ז.
 55. זמירות — מלשון ונעים זמירות ישראל, שמואל ב כג א.
 ואיך אדברה ואספרה פלאיך אשר עצמו מספרה — על פי תהלים מ ו: אגידה ואדברה

כפי כחי — בהתעטף עלי רוחי — אשפך שיחי — בקרב עם סובלי תלאות.
 56 קול ארימה — והודך אעצימה — ואקומה — ואקראך שלש קדשות במונאות.
 57 לזאת ישרו לבבות ביום חגבתכם — וחסן ישועתכם — האל המושיע אתכם — מיד
 אויביכם — הוא ישלח ברכה במעשה ידיכם — ויוסף עליכם — אלה פעמים ככם —
 יקרו — יקרו — יזמרו — יגלו — יללו — חילו — יחלו — קומו וברכו וקדשו ואמרו
 שלש קדשות במחנות נוצאות — קדוש קדוש קדוש יי צבאות.
 ככתוב וקרא זה אל זה וכו'.

עצמו מספר; תהלים ט ב: אספרה כל נפלאותיך.
 פלאיך — מלשון ותרד פלאים, איכה א ט.
 מספרה — תקון אשכנזי; בכתב היד: מספר.
 כפי כחי — על פי עזרא ב סט: ככחם נתנו לאוצר הממלכה: והשוה סעדיה, הבקשה
 השניה, סדור, עז: כי עבדך לפי כחו וכצד ידו ישאל; גבירול, כתר מלכות לב: המספר
 כפי קצר לשוני מעט מזער מרוממותך.
 בהתעטף עלי רוחי אשפך שיחי — על פי תהלים קמב ג—ד: אשפך לפניו שיחי... בהת-
 עטף עלי רוחי. בהתעטף — תקון אשכנזי; בכתב היד: בתחנוניך.
 56 קול ארימה — על פי ישעיה יג ב: הרימו קול.
 והודך אעצימה — על פי תהלים קמה ה: הדר כבוד הודך... אשיחה.
 אעצימה — מלשון ויעצימהו מצרי, תהלים קה כד.
 במונאות — וכן 46; מלשון ויראת מאלהיך (ויקרא יט לב) הוי אומר זו מוראת הרב,
 תנחומא בהעלותך יא; והשוה בן משלי תתפא: נהג חילך באור פנים ומתן יד ומוראת.
 57 לזאת — לכן. וכן 35; והשוה גבירול, שעה נאסר 5: לזאת אכף ואספק כף.
 ישרו לבבות — על פי מלכים ב י טו: היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך.
 וחסן ישועתכם — על פי ישעיה לג ו: חסן ישועות.
 האל המושיע אתכם מיד אויביכם — על פי שמואל א יד לט: חי יי המושיע את ישראל;
 שופטים ב ח: והושיעם מיד אויביכם.
 הוא ישלח ברכה במעשה ידיכם — על פי ברכת מי שברך: וישלח ברכה והצלחה בכל
 מעשה ידיו; דברים ב ז: כי יי אלהיך ברכך בכל מעשה ידך.
 ויוסף עליכם אלה פעמים ככם — על פי דברים א יא: יי אלהי אבותיכם יוסף עליכם
 ככם אלה פעמים.
 יקרו — מלשון מה הגבירה הזאת אדם מיקר אותה, במדבר רבה כג יד; כשם שגדלתי
 אתכם בעולם הזה כך אני מגדל ומיקר אתכם לעתיד לבוא, דברים רבה ז יב; והשוה
 ינאי קכא: גבר נאמן מאד יקרתה.
 הדרו — מלשון להדר לברך לעלה ולקלס, פסחים י ה; הגדה של פסח.
 דגלו — השוה אדר היקר קדושי 5: דגל שושנת העמקים.
 חילו — מלשון חילו מפניו כל הארץ, תהלים צו ט.
 זחלו — נחדו. מלשון על כן זחלתי ואירא מחוות דעי אתכם, איוב לב ו.

פתרון סתומה בפיוט „אזכיר גבורות“ ליוסי בן יוסי

השורה הראשונה בפיוט הנזכר היא, לפי מהדורת אהרן מירסקי „פיוטי יוסי בן יוסי“ (ירושלים תשלז), עמוד 122:

אֶזְכִּיר גְּבוּרוֹת   אֱלֹהֵי נֶאֱדָר   יְחִיד וְאֵין עוֹד   אֶפְסֵי וְאֵין שְׁנִי

ופירש מירסקי: „ואין עוד אפס ואין שני — עשה"כ ישעיה מה, יד: אך כך אל ואין עוד אפס אלהים. ואפס שבדברי הפייטן משמעו: יש, כמו: האפס עוד איש לבית שאול (ש"ב ט, ג) ת"י: האית עוד גברא לבית שאול. ועי' רד"ק שתמה על תרגום זה.“

אך פרוש זה הורס את המקצב בשתי הצלעות האחרונות, בחלקו אותן לשלשה חלקים בלתי קצובים: יחיד, ואין עוד אפס, ואין שני.

ונראה לי שבמקום „אפס ואין שני“ צ"ל: אֶפְסֵי אֵין שְׁנִי, כלומר: זולתו אין שני; על דרך הכתוב: אני ואפסי עוד, ישעיה מז ח, תרגום יונתן: אנא ולית בר מני עוד (אין נאלץ עוד) וכן בכתוב: אך כך אל ואין עוד אפס אלהים, ישעיה מה יד (המובא על ידי מירסקי), תרגום יונתן: בקושטא ביד אלהא ולית עוד אלהא בר מנך.

דב ירדן

לתיקון דברים

הגיע לידי מאמרו של פרופיסור נחמיה אלוגי, שהופיע ב„סיני“ (כרך עט, אב-אלול תשל"ו), וברצוני להתייחס להערותיו של הכותב בסיומו של המאמר (דף רי, הערה 48).

פרופיסור אלוגי קובל כי בתדריך A Guide to the Taylor-Schechter Genizah Collection, שפירסמתי עוד ב־1973 (ולא „זה מקרוב“) התעלמתי מתרומתו לאוסף הגניזה בקמברידג', ואף לא ציינתי חלקן של „אוניברסיטת הישיבה“ בניו-יורק ותאקדמיה הלאומית למדעים בירושלים.

יורשה לי איפוא לציין, כי בעמוד 6 בתדריך ימצא הקורא את שמו של פרופיסור אלוגי יחד עם שמות חוקרים אחרים, שעמלו על אוסף הגניזה שבספרייתנו. ואילו בהקדמה לתדריך הנדון, שנכתבה בידי מר א"ב קידל, מנהל הספרייה של אוניברסיטת קמברידג', ימצא הקורא את דברי תודתנו ל„אוניברסיטת הישיבה“ בניו-יורק על סיועה לעבודתנו.

אשר לאקדמיה הלאומית למדעים בירושלים אין התדריך מציין תרומתה, משום ששיתוף הפעולה עימה החל רק ב־1974, כלומר כשנה לאחר הופעת התדריך.

ש"ק רייף

"ידדון מלאכי צבאות" ו"אהללנו בסוד קרואים" – שני שירים חדשים לנבי יהודה הלוי

מאת

דב ירדן

בקבץ "ירושלים עיר הקודש והמקדש" שיצא בשנת תשלז בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, עמודים 5–12, פרסמתי חמשה חלקים חדשים של הקרובה לשבועות, "אדר היקר קדושי" לרבי יהודה הלוי, על פי כתב יד גינצבורג 197. החלק האחרון היה הסלוק, "אל אלהים משירי אהודנו". כתב היד היה אז לפני בצורת חבילת תצלומים נפרדים בלתי ברורים כל צרכם, ועבודת הפענוח נעשתה בתנאים קשים ביותר, בתוך חדר אפולולי של מגלפה (צינקוגרפיה), שחלונו היחיד היה מכוסה וילון כבד, שרק נצנוץ אור קלוש חדר מבעד לאחד מהרכיו. מטעם זה, ואולי מטעם אחר (רגלים לדבר שמן הכתבת הנזכרת בסמוך לא נראו כי אם המלים, "יהודה בר"), לא מצאתי אז כי יש המשך לסלוק. הדבר נתברר לי לאחר הופעת המהדורה הפקסימילית של כתב היד, בהוצאת פרופ' ד"ש לוינגר (ירושלים תשל"ח). בראש עמוד 193 במהדורה הפקסימילית הזאת כתוב בכתב דק ושונה מן הרגיל: יהודה בר שמואל הלוי יזכה לגאולה חזק. זהו (בכתיב חסר, "גאלה") סימנו ("אקרוסטיכונ") של השיר, "ידדון מלאכי צבאות". חרוזו, "נו", כחרוז הסלוק, "אל אלהים משירי אהודנו" שבתחתונו של העמוד שלפניו. אחריו בא השיר, "אהללנו בסוד קרואים". מלתו הראשונה, "אהללנו" היא כמלה האחרונה בשיר, "ידדון מלאכי צבאות" ("שרשור"). סימנו (שאיננו מצוין בכתב היד): אני יהודה? [שמואל?] (אך יתכן כי, "בן" איננו כי אם צרוף מקרי ולכן אין לצפות גם ל"שמואל"). כל שורה בשיר זה נגמרת במלת הקבע, "קדש".

- 1 ידדון מלאכי צבאות והשלל לנות בית תחלקנו
- 2 הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אֲשֶׁר לְעַד יִשְׁכְּנֵנוּ
- 3 וַיֵּרֶד עָלָיו בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי סְקוּדָיו לְהַשְׁמִיעֵנוּ
- 4 דָּבַר יְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהָאֱלֹהִים בְּקוֹל יַעֲנֵנוּ
- 5 הַשְּׁמִיעַ אֲנִכִּי יְיָ וּכְבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתְּנֵנוּ

1. על פי תהלים סח יג: מלכי צבאות ידדון ונות בית תחלק שלל.
2. על פי תהלים סח יז: ההר חמד אלהים לשבתו אף יי ישכן לנצח.
3. על פי שמות יט יא: כי ביום השלישי ירד יי לעיני כל העם על הר סיני; שמות יט יח: והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי באש; שמות יט כ: וירד יי על הר סיני.
4. על פי שמות יט יט: משה ידבר והאלהים יענו בקול.
5. על פי דברים ד לו: מן השמים השמיעך את קולו; שמות כ א"ב: וידבר אלהים... לאמר אנכי יי; ישעיה מב ח: אני יי... וכבודי לאחר לא אתן.

- 6 בְּכוֹשְׁרוֹת הוֹצֵאתִי עֲבָדִי וְכֹאִישׁוֹן עֵין אֶצְרֶנּוּ
- 7 רָחַשׁ לֹא יִהְיֶה לָּךְ אֶל מִבְּלָעָדִי וְלֹא תַעֲבֹדֶנּוּ
- 8 יִסְתַּר כִּי לֹא יִסְתַּר אִישׁ נֶאֱנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ
- 9 מִלְּהֶשֶׁבַע הַשָּׁמַר פֶּן שָׁמִי לִשְׁנוֹא תִּזְכְּרֶנּוּ
- 10 [ו] אֵת יוֹם הַשָּׁבֶת זָכוֹר וְשָׁמֹר לְקֹדְשִׁנּוּ
- 11 לֹא תַעֲשֶׂה מִלֵּאכָה כִּי תִחַלְלֶנּוּ
- 12 הִזְהַר בְּמוֹרָא וּבְכוֹד אֲבִיךָ וְאַמֶּךָ אֶל תִּשְׁכַּחֲנּוּ
- 14 לְמַעַן אֲאָרִיךָ יָמֶיךָ וְטוֹבִי תִשְׁכַּחֲנּוּ
- 15 וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל תִּהְיֶה כִּי רָשָׁע לֹא אֶצְדִּיקֶנּוּ
- 16 יָרָא כִּי כָל הוֹרֵג נֶפֶשׁ מַעֲמֹו אֶכְרִיתֶנּוּ
- 17 יִחַקֵּק צוּרִי לֹא תִנָּאֵף וְעַל לִבָּךְ לֹא תַעֲלֶנּוּ
- 18 זָכוֹר מִצְוָה וְאֶל תִּשְׁכַּח כִּי פִי יִי יִקְבְּנּוּ
- 19 כָּל הַגּוֹנֵב מֵעֶשֶׂר חֲבֵרוֹ וְיִקְלָעֶנּוּ

6. על פי תהלים סח ז: מוציא אסירים בכושרות (מנחם, מחברת 110: ענין ישר ונכונה); דברים לב י: יצרנהו כאישון עינו.
7. על פי תהלים מה ב: רחש לבי דבר טוב; שמות כ ג—ה: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני... ולא תעבדם; ישעיה מה כא: ואין עוד אלהים מבלעדי.
8. על פי ירמיה כג כד: אם יסתיר איש במסתרים ואני לא אראנו.
9. על פי ויקרא יט יב: ולא תשבעו בשמי לשקר; שמות כ ז: לא תשא את שם יי אלהיך לשוא כי לא ינקה יי את אשר ישא את שמו לשוא.
- 10-11. על פי שמות כ ה—י זכור את יום השבת לקדשו... לא תעשה כל מלאכה; ישעיה נב ב: שומר שבת מחללו.
- 12-13. על פי ויקרא יט ג: איש אמו ואביו תיראו; קדושו לא: הקדים הקדוש ברוך הוא מורא האם למורא האב; שמות כ יב: כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך; ירמיה לא יג: ועמי את טובי ישבעו.
14. על פי שמות כג ז: ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע; שמות כ יג: לא תרצח.
15. על פי במדבר לא יט: כל הורג נפש; בראשית ט ה: ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש... מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם שופך דם האדם באדם דמו ישפך; בראשית יז יד: ונכרתה הנפש ההיא מעמיה.
16. יחזקאל — מלשון פן ישתה וישכח מחקק, משלי לא ה: צווי — מלשון אין הצווי בכל מקום אלא זרוז, ספרי נשא א. לא תנאף — שמות כ יג.
17. ועל לבך לא תעלנו — על פי יחזקאל יד ג: העלו גלוליהם על לבם; ישעיה סח יז: ולא תעלינה על לב.
18. על פי דברים ט ז: זכר אל תשכח; ישעיה סב ב: אשר פי יי יקבנו.

- 20 הן אל מבטנו יורישנו
 21 לא תענה ברעך עד שקר להשמידנו
 22 גם יי בידך לא יעזבנו
 23 אנתך תכבש ורעך בָּעָשָׂר לא תחמנו
 24 לַעֲשֹׂק ולגזל מכל אשר האל יחננו
 25 הן כל אלה יפעל אל לעם אשר נאִהֲבֵנו
 26 חסין עזי וזמרת יה בְּהִיכְלוֹ אֲבִי־נו
 27 זְכָרְתִּי ונפשי צמאה לו אֲשַׁחֲנו
 28 קולי ארים ונגד מלכים אֲזַכְּנו
 29 אודה יי מאד בפי ובתוף רבים אֶהְלֵנו.
 1 אֶהְלֵנו בסוד קרואים עם הקדש
 2 נועדים להללו שומרי משמרת הקדש
 3 יחודו מזכירים והשמחו ליי בְּהִנָּחָת קדש

- 19-20. על פי שמות כ יג : לא תגנב ; איוב כ טו : חיל בלע ויקיאנו מבטנו יורישנו אל.
 21. על פי שמות כ יג : לא תענה ברעך עד שקר.
 22. על פי תהלים לו לג : יי לא יעזבנו בידו.
 23. על פי הושע י י : באותי ואסרם ; אבות ד א : איוהו גבור הכובש את יצרו ; שמות כ יד : לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך.
 24. על פי ויקרא יט יג : לא תעשק את רעך ולא תגזל ; בראשית לג יא : כי חנני אלהים וכי יש לי כל.
 25. על פי איוב לג כט : הן כל אלה יפעל אל ; ירמיה לא א"ב : כה אמר יי מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל מרחוק יי גראה לי ואהבת עולם אהבתך.
 26. על פי תהלים פט ט : מי כמוך חסין יה ; שמות טו ב : עזי וזמרת יה ; תהלים כז ד : לחזות בנעם יי ולבקר בהיכלו.
 27. על פי תהלים מב ז : אלהי... אֲזַכְּרְךָ ; תהלים מב ג : צמאה נפשי לאלהים ; תהלים סג ב—ז : אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי... אם זכרתך על יצועי.
 28. על פי בראשית לט יח : ויהי כהרימי קולי ; ישעיה נח א : כשופר הרם קולך ; תהלים קיט מו : ואדברך בעדותך נגד מלכים ; ירמיה כג לו : ומשא יי לא תזכרו (תזכירו) עוד. אזכרנו — אזכירנו.
 29. תהלים קט ל.
 1. על פי תהלים קיא א : אודה יי... בסוד ישרים ועדה ; ישעיה סב יב : וקראו להם עם הקדש.
 2. נועדים — נאספים ; מלשון הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו, עמוס ג ג.
 שומרי משמרת הקדש — במדבר ג כח.
 3. יחודו מזכירים — השוה שם אלהים 14 : דור לדור יחודו יעידון ; גבירול, שוכני רום 7 : ממללים ומהללים יחודך.

4 י'ה יי מי קמוף נאדר בקדש

5 הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש

6 [ו] קדש

7 [ד] קדש

8 [ה] קדש

9 בקדשת שמך ביום מקרא קדש

10 בקדישך ונאריצך בנצח שים סוד שרפי קדש נקדש את שמך וגו'

- והשתחו ליי בהדרת קדש — על פי ישעיה כו יג: ובאו האובדים... והשתחו ליי בהר הקדש; תהלים כט ב: הבו ליי כבוד שמו השתחו ליי בהדרת קדש.
4. על פי ישעיה כו ד: כי ביה יי צור עולמים; שמות טו יא: מי כמוכה נאדר בקדש.
5. תהלים סח כה.
9. על פי פסחים נג: חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם.
- ביום מקרא קדש — על פי שמות יב טז: וביום הראשון מקרא קדש.
10. קדושת נקדישך.

יגל עם אל — מאורה חדשה לרבי יהודה הלוי

מאת
דב ירדן

הפיוט „יגל עם אל“ מתפרסם בזה לראשונה, על פי שני כתבי יד של מחזור רומניא: (1) א — אוקספורד, קנון אורינט 49 (קטלוג נויבואר, בודלי 1083), דף 33 עמוד א, על פי סרט 17690 במכון לתצלומי כתבי היד העבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי שבאוניברסיטה העברית בירושלים. (2) ל — לונדון, המוזאון הבריטי, הרלי 5583 (קטלוג מרגליות 685), דפים 209 עמוד ב — 210 עמוד א, על פי סרט 5641 במכון הנ"ל. על מציאות הפיוט (על פי כתב יד א) הודיעני מר נחום ויסנשטרן, ותשואות חן חן לו! כתב יד ל נזכר על ידי צונץ, ליטרטורגשיכטה 564, ועל פיו הביאו דודזון באוצר השירה והפיוט י 251. שני כתבי היד משובשים במעט, אך מתקנים זה את זה בכמה מקומות.

הפיוט הוא „מאורה“ (פיוט המשובץ בברכות יוצר, לפני „אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו ברוך אתה יי יוצר המאורות“), כעדות הכתבת בכתב יד א; לשונות „אור“ במחרות האחרונות: האיר אפלי (שורה 21), נתיב יאיר (שורה 26); ושתי המלים „ואור חדש“ הבאות בסוף הפיוט בכתב יד א והרומזות להמשך התפלה: אור חדש על ציון תאיר. כל מחרות נגמרות בפזמון „לאל גומר“ (שורה 2). כל צלעית מכילה 4 תבניות, אך יש יוצאות מן הכלל, ואולי הן משובשות.

יחס הפיוט לרבי יהודה הלוי מבוסס על הכתבת בכתב יד א: מאורה לרבי יהודה הלוי; הסימן „יהודה“; והסגנון המעולה, המתאים לסגנונו של רבי יהודה הלוי (בכתב יד ל הכתבת היא „אחר“).

יגל עם אל, לאל גומר	בו תתהלל עליו, זמר	נפשו, ובשיר יגיש, נגדו	חדש ישיר עפעף ישיר
------------------------	-----------------------	---------------------------	-----------------------

1. יגל עם אל בו תתהלל נפשו — על פי תהלים יד ז: יגל יעקב ישמח ישראל; תהלים לד ג: ביי תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו.

עם אל — על פי במדבר יא כט: עם יי; שמואל ב יד יג: עם אלהים; והשוה 4, 26: עם האל.

ובשיר חדש ישיר — על פי תהלים סט לא: אהללה שם אלהים בשיר; תהלים לג ג: שירו לו שיר חדש.

2. לאל גומר עליו — על פי תהלים נו ג: לאל גומר עלי.

זמר — מלשון כשאדם נער אומר דברי זמר, שיר השירים רבה א א.

נגדו עפעף ישיר — על פי משלי ד כה: ועפעפוך ישירו נגדך.

הַעֲתָ צוֹרֵר	הַמְשַׁמֵּר	שָׁנָה עוֹרֵר
עַל עַם הָאֵל	מִתְעַבֵּר	וּמִתְחַרֵּר רִיב
5 וּבָרַב הוֹנֵו	וּקְנֵנוּ	חֶשֶׁב אוֹנוּ
וּבָלַב הוֹתַל	אָמַר: אֲתִי	מִי יָרִיב
מַעַם נִנְחַ	בְּזוּי נִדְלַח	נָקַם אָקַח
בֶּן גּוֹי נָכַל	הֶבֶל יִהְיֶה	בְּבִלִי דַעַת
וּבְפֹר הַפִּיל	לַעֲלוֹת הַעֲפִיל	חֲטָאוּ הַכְפִּיל
10 טַח מִהַשְׁכִּיל	לְבוּ מַעֲשֶׂה	אֶל אֵיִם

3. העת — בעת; וראה ירדן, שירי החל לרבי שלמה אבן גבירול (תשלה), מלון לשירת גבירול, עת, 432 א.
- צורר — מלשון המן בן המדתא צורר היהודים, אסתר ט י.
- המשתרר — מלשון כי תשתרר עלינו גם השתרר, במדבר טז יג.
- שנאה עורר — על פי משלי י יב: שנאה תעורר מדנים.
4. על עם האל מתעבר ומחרחר ריב — על פי משלי כו יז: מתעבר על ריב לא לו; משלי כו כא: ואיש מדינים להחרר ריב.
- עם האל — וכן 26 והשוה 1: עם אל.
5. וברב הונ וקנינו — על פי יחזקאל כו לג: ברב הוניך ומערביך; יחזקאל כו יח: ברב מעשיך מרב כל הון; אסתר ה יא: ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו.
- וקנינו — מלשון שמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו, תהלים קה כא. ל — ובקנינו.
- חשב אונו — על פי ירמיה ד יד: כבסי מרעה לבך ירושלם... עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונו, רד"ק: מענין עמל ואון.
6. ובלב הותל — על פי ישעיה מד ב: לב הותל (רד"ק: שמהתל בו) הטהו.
7. נזנח — השוה יצחק אבן כלפון, מירסקי 67, בכי נפשי 1: בכי נפשי אשר שחה אלי עפר ונזנחה.
- בזוי — ירמיה מט טו.
- נדלח — מלשון ותדלח מים ברגליך ותרפס בהרותם, יחזקאל לב ב; והשוה גבירול, יי מה אדם 20: אם תפקד עליו עונו הנדלח; גבירול, שמם הר ציון 8: עם נרפש ונדלח.
- נקם אקח — ישעיה מז ג.
- אל כביר — איוב לו ה.
8. גוי נבל — על פי דברים לב כא: בגוי נבל אכעיסם.
- הבל יחבל — על פי איוב ז כב: ולמה זה הבל תהבלו.
- ובבלי דעת מלין יכביר — איוב לה טז.
9. ובפור הפיל... חטאו הכפיל — השוה קליר, אנסיכה מלכי 24: וחדשים יכפיל ליום זה פור הפיל.
- ובפור הפיל — על פי אסתר ג ז: הפיל פור הוא הגורל.
- לעלות העפיל — על פי במדבר יד מד: ויעפילו לעלות אל ראש ההר.
- חטאו הכפיל — בהשפעת ישעיה כו ב: כי לקחה מיד יי כפלים בכל חטאתיה.
10. טח מהשכיל לבו — על פי ישעיה מד יח: כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם.

אמר הקר:	עם זו יצר —	הן צלו סר
מעליו, ובר	די נמפר	בלא פדיום
על עם נדגל	אשלח מגל	אקצרה, כי
זכרו אשבית	מציר, אשית	סירתו
15 דורש דמים	מיד קמים	משפיל קמים
עמו זכר	כי לא שקץ	ענות עני
אויב רועץ	הנה יועץ	לתלות על עץ
שוחר רצון —	נעצתו	אל הניא
הוא, גם בניו	עם כל בניו,	נתלו עמו
		על ראש אמיר

- אל אים — על פי דברים ז כא: כי יי אלהיך בקרבך אל גדול וגורא; חבקים א ז: אים וגורא הוא (גוי הכשדים).
11. עם זו יצר — על פי ישעיה מג כא: עם זו יצרת לי תהלתי יספרו.
- 12-11. עם זו יצר הן צלו סר מעליו — על פי במדבר יד ט: אל תיראו את עם הארץ... סר צלם מעליהם.
12. נמכר בלא פדיום — על פי אסתר ז ד: כי נמכרנו אני ועמי להשמיד; ישעיה גב ג: חנם נמכרתם; ישעיה נה א: ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר.
- פדיום — מלשון ויקח משה את כסף הפדיום, במדבר ג מט.
13. נדגל — מלשון אימה כנדגלות, שיר השירים ו ד; דגול מרבבה, שיר השירים ה י.
- אשלח מגל אקצרה כי בשל קציר — על פי יואל ד יג: שלחו מגל כי בשל קציר.
14. זכרו אשבית מציר — על פי דברים לב כו: אשביתה מאנוש זכרם; תהלים לד יז: להכרית מארץ זכרם.
- אשית טירתו לתנים חציר — על פי תהלים סט כו: תהי טירתם גשמה; ישעיה לד יג: והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה.
- 16-15. דורש דמים... עמו זכר — על פי תהלים ט יג: כי דורש דמים אותם זכר.
15. מיד קמים — על פי שמואל ב יח לא: מיד כל הקמים עליך.
- משפיל רמים — על פי תהלים קמו ח: משפיל רשעים; שמואל ב כב כח: ועיניך על רמים תשפיל; תהלים יח כח: ועינים רמות תשפיל.
16. כי לא שקץ ענות עני — על פי תהלים כב כה: כי לא בזה ולא שקץ ענות עני.
17. אויב רועץ — על פי שמות טו ו: ימינך יי תרעץ אויב.
- 18-17. לתלות על עץ שוחר רצון — על פי אסתר ה יד: ותאמר לו זרש אשתו יעשו עץ... ויתלו את מרדכי עליו... וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ; משלי יא כז: שוחר טוב יבקש רצון; אסתר י ג: כי מרדכי היהודי... דורש טוב לעמו.
18. נעצתו אל הניא — על פי תהלים לג י: יי הפיר עצת גויים הניא מחשבות עמים.
19. על פי אסתר ז י: ויתלו את המן על העץ; אסתר ט יג-יד: ותאמר אסתר... ינתן גם מחר ליהודים... לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ... ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו; מגלה טו: ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו (אסתר ה יא)... כלן מאתים ושמונה הוו (היו), שנאמר ורוב בניו, ורוב — מאתן וארביסר הוו (מאתים וארבעה עשר היו)! אמר רב נחמן בר יצחק, "ורב" כתיב (כתוב); תרגום לאסתר